ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

anadolum eKampüs

anadolum eKampüs ve anadolu mobil

dilediğin yerden,
dilediğin zaman,
öğrenme fırsatı!

(ekampus.anadolu.edu.tr)

(mobil.anadolu.edu.tr)

ekampus.anadolu.edu.tr

- Takvim
- Duyurular
- Ders Kitabı (PDF)
- Epub
- Html5
- Video
- Canlı Ders
- Sesli Kitap
- Ünite Özeti
- Sesli Özet
- Sorularla Öğrenelim
- Alıştırma
- Deneme Sınavı
- İnfografik
- Etkileşimli İçerik
- Bilgilendirme Panosu
- Çıkmış Sınav Soruları
- Sınav Giriş Bilgisi
- Sınav Sonuçları
- Öğrenci Topluluklari

AOSDESTEK
AÇIKÖĞRETİM DESTEK SİSTEMİ

aosdestek.anadolu.edu.tr

444 10 26

www.anadolu.edu.tr

/AOFAnadolum /Anadolu_Univ instagram.com/anadoluuniv

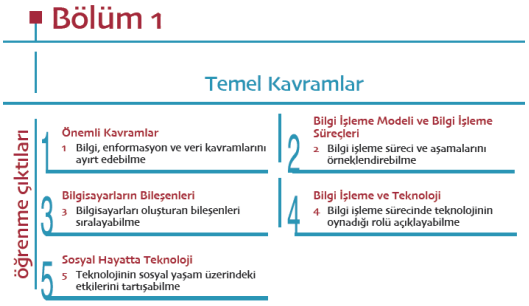

Öğrenme çıktıları

Bölüm içinde hangi bilgi, beceri ve yeterlikleri kazanacağınızı ifade eder.

Bölüm Özeti

Bölümün kısa özetini gösterir.

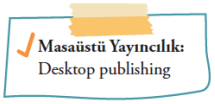

Tanım

Bölüm içinde geçen önemli kavramların tanımları verilir.

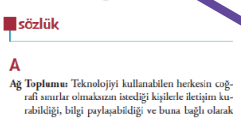

Sözlük

Bölüm içinde geçen önemli kavramlardan oluşan sözlük ünite sonunda paylaşılır.

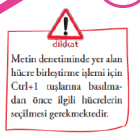

Dikkat

Konuya ilişkin önemli uyarıları gösterir.

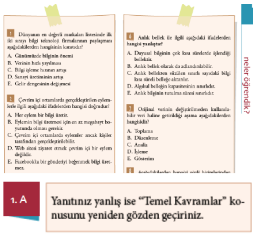

Neler Öğrendik ve Yanıt Anahtarı

Bölüm içeriğine ilişkin 10 adet çoktan seçmeli soru ve cevapları paylaşılır.

Karekod

Bölüm içinde verilen karekodlar, mobil cihazlarınız aracılığıyla sizi ek kaynaklara, videolara veya web adreslerine ulaştırır.

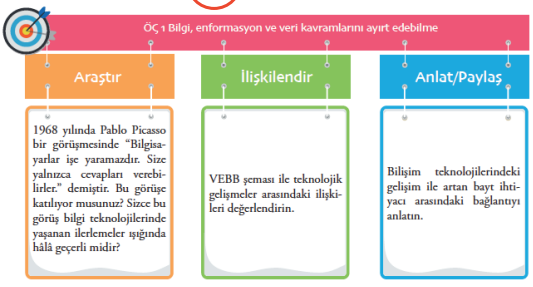

Öğrenme Çıktısı Tablosu

Araştır/İlişkilendir/Anlat-Paylaş

İlgili konuların altında cevaplayacağınız soruları, okuyabileceğiniz ek kaynakları ve konuyla ilgili yapabileceğiniz ekstra etkinlikleri gösterir.

Yaşamla İlişkilendir

Bölümün içeriğine uygun paylaşılan yaşama dair gerçek kesitler veya örnekleri gösterir.

Araştırmalarla İlişkilendir

Bölüm içeriği ile ilişkili araştırmaların ve bilimsel çalışmaları gösterir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

İktisada Giriş II

Editör

Prof.Dr. Bülent GÜNSOY

Yazarlar

BÖLÜM 1 — Prof.Dr. Bülent GÜNSOY

BÖLÜM 2, 3, 4, 8 — Doç.Dr. Bilgin BARİ

BÖLÜM 5, 6, 7 — Doç.Dr. Sevilay KÜÇÜKSAKARYA

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 3995
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 2778

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
"Uzaktan Öğretim" tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2020 by Anadolu University
All rights reserved
No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without permission in writing from the University.

Öğretim Tasarımcısı
Öğr.Gör. Orkun Şen

Grafik Tasarım ve Kapak Düzeni
Prof.Dr. Halit Turgay Ünalan

Dil ve Yazım Danışmanı
Öğr.Gör. Serdar Şen

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu
Öğr.Gör.Dr. Aslı Büyükerşen

Grafikerler
Gülşah Karabulut
Ayşegül Dibek

Dizgi ve Yayıma Hazırlama
Zülfiye Çevir
Yasin Narin
Gülşah Sokum
Süreyya Çelik
Gül Kaya
Murat Tambova
Halil Kaya
Nihal Sürücü

İKTİSADA GİRİŞ II

E-ISBN
978-975-06-3743-8

Bu kitabın tüm hakları Anadolu Üniversitesi'ne aittir.

ESKİŞEHİR, Şubat 2020

2481-0-0-0-2602-V01

İçindekiler

BÖLÜM 1 Makro İktisadın Genel İlkeleri

Giriş 3
Makro İktisadın Kökenleri 4
- Merkantilizm 4
- Fizyokrasi 4
- Klasik ve Neoklasik İktisadi Düşünce 4
- 1929 Bunalımı ve Modern Makro İktisadın Doğuşu 5
- Keynes Sonrası Makro İktisadi Yaklaşımlar 6

Temel Makro İktisadi Değişkenler 9
- Millî Gelir 9
- GSYH Hesaplama Yöntemleri 14
- GSYH'nin Ülkeler Arası Karşılaştırması 18
- GSYH ve Nüfus 20
- Nominal GSYH- Reel GSYH 21
- Ekonomik Büyüme 23
- Konjonktür Dalgalanmaları 25
- Millî Gelirin Ölçülmesi İle İlgili Temel Sorunlar 26

Makro İktisadi Veriler ve Başlıca Veri Kaynakları 28
- İstihdam ve İşsizlik 29
- Enflasyon 29
- GSYH ve İktisadi Büyüme 30
- Ödemeler Bilançosu 30
- Parasal Büyüklükler, Faiz Oranları ve Döviz Kurları 31
- Diğer Veri Kaynakları ve Ekonomik Takvim 32

BÖLÜM 2 Kısa Dönemde Ekonomi: Toplam Harcamalar ve Millî Gelir Dengesi

Giriş 41
Keynesyen Yaklaşım ve Harcamaların Önemi 41
- Keynesyen Modelin Temel Varsayımı 42

Planlanan Toplam Harcamalar 42
- Tüketim Harcamaları ve Ekonomi 43
- Yatırım Harcamaları 47
- Denge Üretim Düzeyinin Belirlenmesi 49

Ekonomide Devletin Rolü 58
- Vergilerin Tüketim Fonksiyonuna Etkisi 58
- Denge Üretim Düzeyinin Belirlenmesi 59

Dışa Açık Ekonomide Denge 64
- Dışa Açık Ekonomide Denge Üretim Düzeyinin Belirlenmesi 64

BÖLÜM 3 Ekonominin Genel Dengesi: Toplam Talep – Toplam Arz Modeli

Giriş 75
İktisadi Dalgalanmalar 75
- İktisadi Dalgalanmaların Özellikleri 77
- İktisadi Dalgalanmaların Etkileri 77
- Toplam Talep – Toplam Arz Modeli 78

Toplam Talep Eğrisi 80
- Toplam Talep Eğrisinin Eğimi 80
- Toplam Talep Eğrisinin Yer Değiştirmesi 82

Toplam Arz Eğrisi 85
- Uzun Dönem Arz Eğrisi 85
- Kısa Dönem Arz Eğrisi 87

Ekonomide Kısa ve Uzun Dönem Dengesi 91
- Talep Şokları 92
- Arz Şokları 93

BÖLÜM 4 Para ve Finansal Sistem

Giriş 103
Para 103
- Para Kavramı 103
- Paranın Evrimi 104
- Ekonomide Para 105

Parasal Sistem 108
- Para Arzı ve Bankacılık Sistemi 108
- Merkez Bankası ve Para Arzı 113
- Para Piyasası Dengesi ve Nominal Faiz Oranı 115

Finansal Sistem 121
- Finansal Sistemin İşleyişi 121
- Finansal Piyasaların Yapısı 123
- Finansal Araçlar 123

BÖLÜM 5 İşsizlik ve Enflasyon

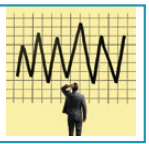

Giriş 131
İşsizlik 131
- İşsizlik Kavramının Hesaplanması 132
- Nedenlerine Göre İşsizlik Türleri 137
- İşsizlik Maliyeti 140

Enflasyon 142
- Enflasyonun Tanımı ve Ölçülmesi 143
- Enflasyonun Nedenleri 148
- Enflasyonun Maliyetleri 151

İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi 155
- Phillips Eğrisi 155

BÖLÜM 6 İktisadi Büyüme ve Kalkınma

Giriş 167
İktisadi Büyüme 168
- İktisadi Büyümenin Tanımı ve Ölçülmesi 168
- İktisadi Büyümenin Kaynakları 170
- İktisadi Büyümenin Önemi 178

İktisadi Kalkınma 181
- İktisadi Kalkınma Tanımı 181
- İktisadi Kalkınmanın Ölçülmesi 182
- Az Gelişmiş Ülkelerin Özellikleri 185

BÖLÜM 7 Dış Ticaret, Ödemeler Dengesi ve Döviz Kuru

Giriş 197
Dış Ticaret ve Uzmanlaşma 197
- Mutlak Üstünlük 198
- Karşılaştırmalı Üstünlük 199

Dış Denge 202
- Mal Akışı: İhracat, İthalat ve Net İhracat 203
- Ödemeler Dengesi 206

Döviz Piyasası 209
- Döviz Kuru 210
- Esnek Döviz Kuru Sisteminde Denge ... 212

BÖLÜM 8 Makro İktisat Politikası

Giriş 225
Ekonominin Kendi Kendini Düzeltme Mekanizması 225
İktisat Politikasının Gerekliliği 227
- Talep Şokları Karşısında İktisat Politikası 228
- Enflasyon Şokları Durumunda İktisat Politikası 229
- İktisat Politikasının Etkinliği 230
- İktisat Politikasının Amaçları 231

İktisat Politikasının Yürütülmesi 232
- Para Politikası 232
- Maliye Politikası 235
- Makro İhtiyati Politika 239

Önsöz

Sevgili öğrenciler,

Döviz fiyatları düşecek mi artacak mı? Biriktirdiğim paramı nerede değerlendirmeliyim; altın mı, döviz mi, banka faizi mi, yoksa borsadan hisse senedi mi alsam daha çok kazanırım? Maaşıma zam yapıldı, ama satın alma gücüm gerçekten arttı mı? Bir iş kuracağız ama Türkiye'de mi kursak, yoksa Çin'de veya Hindistan'da mı? İç borcumuzu neden merkez bankası çokça para basarak ödemiyor? Enflasyon düştü diyorlar, oysa neden ekmek, peynir ve kırmızı et fiyatları artıyor? Birçok insana göre, sayısı daha da çoğaltılabilecek olan bu ve benzeri soruların cevabını vermek kolay değildir. Ekonomi dünyası insanlara genellikle çok karmaşık görünür. Sonuçta iktisat sosyal bir bilimdir. Sosyal bilimlerde değişken sayısı çoktur, dolayısıyla hangi değişkenin neyi ne kadar etkilediğini bilimsel olarak belirlemek zorlu bir süreçtir. Üstelik değişkenler zaman ve mekandan fazlasıyla etkilenmektedir. Ancak şu bir gerçektir ki, bugün dünya ülkelerinin ulaşmayı başardığı refah seviyesinde iktisatçıların payı oldukça yüksektir. İstikrar içinde ve düşük işsizlik oranlarıyla yaşamanın yolu elbette ekonomi biliminin sunduğu ipuçlarından yararlanmaktan geçmektedir. Ekonomi politikalarını yönlendirenler iktisatçıların araştırma sonuçlarından fazlasıyla yararlanmaktadırlar. Elinizdeki bu çalışma, hem milli ekonominin hem de küresel ekonominin performansını/sağlığını inceleyen bir bilim olan makro iktisat alanında ulaşılan akademik bilgiyi sade bir dille okuyucularına aktarmayı amaçlamaktadır. Elbette yaşadığımız iktisadî dünyanın dinamizmine tümüyle ayak uydurmak mümkün değildir. Ancak ekonomik değişkenleri gözlemlemek, yorumlamak ve bilgi üretmek için sistematik olarak yapılacak araştırma ve geliştirme faaliyetleri değişim hızına uyum sağlamamızın önündeki engelleri kaldırabilir. İktisat sonuçta insan mutluluğunu artırmayı hedefleyen bir bilimdir. Örneğin makro iktisadın ilgi alanına giren "işsizlik", insan mutluluğunun önündeki en önemli sorunlardan biridir ve belki de en önemlisidir. Ancak düşük işsizlik oranlarına ulaşmak zorlu bir siyasi mücadeleyi ve üstün iktisadî bilgiyi gerektirir. İşte iktisatçılar bu bilgiye ulaşmanın yöntemlerini bulmaya ve geliştirmeye çalışırlar.

Bu çalışma kıymetli yazarlarımız başta olmak üzere Açıköğretim sistemimizde yer alan çalışkan ve fedakar ekibin önemli çabaları sonucu ortaya çıkmıştır. Çalışmamıza katkı sunan tüm yöneticilerimize, akademisyenlerimize ve diğer personelimize teşekkürlerimizi sunuyor, başta öğrencilerimiz olmak üzere konuyla ilgili tüm paydaşlara faydalı olmasını diliyoruz.

Editör

Prof.Dr. Bülent GÜNSOY

Bölüm 1

Makro İktisadın Genel İlkeleri

Öğrenme çıktıları

1 Makro İktisadın Kökenleri

1 Makro iktisadın ortaya çıkışını ve gelişim sürecini açıklayabilme

2 Temel Makro İktisadi Değişkenler

2 Makro iktisadın çalışma alanına giren konuları açıklayabilme

3 Makro iktisadi değişkenleri tanımlayabilme

3 Makro İktisadi Veriler ve Başlıca Veri Kaynakları

4 Makro iktisadi veriler ve başlıca veri kaynaklarını açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • 1929 Büyük Bunalımı • Milli Gelir • Gayri Safi Milli Hasıla • Gayri Safi Yurtiçi Hasıla • Nominal, Reel, Ekonomik Veri • Ekonomik Gösterge

GİRİŞ

1970'li yıllarda ülkeler arasında ekonomik ve siyasal güç savaşı olağanüstü hızıyla devam ederken Bhutan Kralı Jigme Singye Wangchuck, ülkesinin kalkınmasının ana felsefesi olarak "Gayri Safî Milli Mutluluk" kavramını önermiş ve Birleşmiş Milletler'de dile getirdiği düşünceleri dünya genelinde çok dikkat çekmiştir. Wangchuck'a göre gelişmişliğin ve ekonomik gücün en önemli ölçütü "Gayri Safi Milli Hasıla" değil "Gayri Safi Milli Mutluluk"tur. Modern toplumda insanın bireyci ve maddi kazancı öne çıkardığını, tabiatın güzelliklerini ve kültürel mirası yok ettiğini, geleneklerini ve yerel değerlerini yok saydığını, amaçsızca çalıştığını ve arkadaşlarına-ailelerine yeterince zaman ayırmadığını, dünyaya yabancılaştığını iddia eden Wangchuck, küçük iyileştirmeler yerine paradigma değişikliğine varan bir süreç öneriyordu. Bhutan Kralı bu önerisinde haklı mıdır? Tartışılabilir… Örneğin ekonomik gücü olmayan ama mutlu insanlar ülkelerine başka bir ülkeden askerî bir saldırı yapıldığında kendilerini nasıl savunacaklardır? Bir çevre felaketiyle veya bir salgın hastalık tehlikesiyle karşılaştıklarında önlem almak için gerekli kaynakları nereden bulacak, gıda güvenliklerini nasıl sağlayacaklardır? İnsan ve toplum refahının geleceği daha çok mal ve hizmet üretmekte mi yoksa gayrisafi mutlulukta mıdır? Burada gerçeği bulmak için bilimsel yöntemden başka seçenek gözükmemektedir.

Tüm bilim dalları farklı yöntemler kullanarak "gerçeğe" ulaşmaya çalışır. Gerçeğe ulaşırken aynı zamanda ürettikleri bilgiler ile toplumsal sorunlara çözüm bulmaya gayret eder. Bu anlamda bilim merkezleri ve üniversiteler toplumun beyni ve çözüm merkezleridir. İleri bir tarihte dünyamıza yaklaşacak olan bir gök taşını henüz yoldayken imha edecek yöntemi bilim insanları bulacaktır. Ama bu yöntemin geliştirilmesinde kullanılacak olan kaynakların akılcı yöntemlerle elde edilmesinde bile ekonomi bilimi devreye girecektir. Dünya üzerinde açlık çeken bir milyona yakın insan varken uzay araştırmalarına ayrılacak optimal kaynak miktarının belirlenmesi yolunda yapılacak tercihler ekonomi biliminin alanına girer. Ekonomi bilimi insanlığın kadim sorunu olan kıtlık sorunuyla nasıl başa çıkacağımız ile ilgilenir. Ekonomi bilimi ile ilgilenenler ve bilim insanları farklı analiz yöntemleri kullanır ve gerçeğe ulaşabilmek için olaylara farklı açılardan bakarlar. Gerçeğe ulaşmak ve gerçekleri görebilmek için ekonomik olaylara bakışımızı iki perspektifte toplayabiliriz: Mikroekonomi ve Makroekonomi. Mikroekonomi, ekonomide bireylerin ve firmaların davranışları ve tek tek piyasaların çalışma mekanizmalarıyla meşguldür. Makroekonomi ise iktisadi olaylara daha bütüncül bakar, toplulaştırılmış ekonomik büyüklüklerle ilgilenir. Bir benzetme yapmak gerekirse bir ülke haritasına kuşbakışı bakarak gerçekleri görmeye, çıkarımlar yapmaya çalışmak makroekonomik bir bakış açısıdır. Haritanın ayrıntılarına girerek mahalleleri, köyleri, nehirleri, evleri, fabrikaları vb. incelemek ise mikroekonomik bir bakış açısıdır. Ekonomide de böyledir. Elma piyasasında elma fiyatlarının nasıl ortaya çıktığı mikroekonominin konusudur. Oysa bir ülkede fiyatlar genel düzeyinin nasıl ortaya çıktığı ile makroekonomi ilgilenir. Cep telefonu piyasası ve cep telefonu talebi mikroekonominin, bir ülkede üretilen tüm mal ve hizmetlere olan toplam talep makroekonominin konudur. Bir fabrikanın üretim koşulları, üretim miktarı, ürün fiyatları, üretilenlerin toplam değeri ve fabrikanın verimlilik düzeyi mikroekonominin, bir ülkede üretilen tüm mal ve hizmetlerin cari piyasa değerlerinin toplamı olan GSYH makroekonominin konusudur. Bireylerin tek tek gelir düzeyleri ile mikroekonomi, bir ülkenin millî gelir düzeyi ile makroekonomi ilgilenir. Mikroekonomi, iktisadi davranışların daha çok tek boyutunu detaylarıyla analiz eder ve genel yerine kısmi analiz yapar. Böylece analizlerini basite indirgeyen mikroekonomi, ele aldığı konunun ekonominin geri kalanıyla girdiği zincirleme etkileşimi inceleme alanı dışında bırakır. Makroekonomi ise bu zincirleme etkileşimleri de dikkate alan bir yapıya sahiptir.

Çalışmamızın bu bölümünde, makro iktisadın kökenlerini, temel makroekonomik değişkenleri ve makroekonomik veriler ile bu verilerin kaynaklarını inceleyeceğiz. Dolayısıyla bu bölümde, bu bölümü takip eden diğer bölümlerde yer alan ve makro iktisadın çalışma alanına giren konular genel hatlarıyla ele alınmaktadır. Bu çerçevede olmak üzere bölümde öncelikle makro iktisat biliminin ortaya çıkış süreci açıklanmakta, makroekonominin en temel değişkenleri olan millî gelir, gayrisafi millî hasıla ve gayrisafi yurt içi hasıla ile ilgili kavramlar ele alınmakta, daha sonra bunların ölçümleri ve ölçümlerinde karşılaşılan sorunlar incelenmekte, daha sonra da işsizlik, istihdam, enflasyon, dış ticaret, ödemeler bilançosu, faiz ve döviz kuru gibi toplulaştırılmış büyüklükleri içeren genel bilgilere ve bunların başlıca veri kaynaklarına yer verilmekte ve söz konusu değişkenlerin ne ifade ettiği kısaca açıklanmaktadır.

MAKRO İKTİSADIN KÖKENLERİ

İktisadi düşünce oldukça eski dönemlerden beri var olmakla birlikte sistematik hâle gelerek bir bilimsel disipline oturtulması son birkaç yüzyılda gerçekleşmiştir. Mikro iktisat sanayi devrimi ile birlikte giderek yoğunlaşarak bir bilim hâline gelirken makro iktisat konuları ve makro iktisadi bakış açısı son yüzyılda ortaya çıkarak oldukça yoğun tartışmalara neden olmuştur. Bu kısımda, makro iktisadın kökenlerinde yatan düşüncelerin ortaya çıkışı geniş bir tarihsel perspektiften ele alınacak ve günümüze kadar süregelen tartışmaların önemli unsurlarının altı çizilecektir.

Merkantilizm

İktisadi teorilerin kökenleri Eski Yunanlılardan önceki çağlara kadar ulaşır. Ancak iktisadi düşüncenin sistematik kökenlerinin Merkantilizme dayandığı genel kabul görmektedir. Merkantilizm Avrupa'da doğmuş bir düşünce akımıdır. Yaklaşık olarak 1500 ve 1800 yılları arasında geliştirilen bu düşünce akımı Orta Çağ'ın sonları ile önemli bir iktisadi akım olan Fizyokrasi'nin doğuşuna kadar sürer. Daha doğrusu Orta Çağ'ı sona erdiren olaylar ile Endüstri Devrimi'nin ortaya çıkışı arasındaki dönem Merkantilizmin bir düşünce akımı olarak geliştiği dönemdir. Merkantilizm kelimesini ilk kez ünlü iktisatçı Adam Smith kullanmıştır. Merkantilizm 'ticaretin' hâkim olduğu sistem anlamına gelir. Merkantilistler bir ülkenin ve devletin zenginliğini ve ekonomik performansını sahip olduğu altın ve gümüş gibi değerli madenler ile ölçerler. Bu nedenle bir ülkenin değerli madenlere sahip olmak için her türlü önlemi almasını uygun görürken bir ülkeden değerli madenlerin çıkışını engellemek için her türlü önlemin alınmasını isterler. Dolayısıyla merkantilistler her türlü ihracatın teşvikini uygun görürken ithalatın kısıtlanmasını ve korumacı politikalar uygulanmasını talep ederler. Merkantilist düşünce akımı coğrafi keşifleri motive eden önemli bir faktör olmuştur. Değerli madenler arayışı içindeki kaşifler 300 yıl boyunca dünyanın her bölgesine ulaşarak buradaki değerli madenleri ülkelerine taşımaya çalışmışlardır. Bunu bazen yöre halkıyla anlaşmalar yaparak bazen de savaş yoluyla gerçekleştirmişlerdir. Bazı iktisat tarihçileri Merkantilizm ile kan, silah, soykırım ve sömürgeciliği özdeşleştirmiş ve Batılı ülkelerin günümüzdeki makroekonomik zenginliğinin kökenlerinde bu 300 yıllık sürecin yattığını ileri sürmüşlerdir.

Merchant
Tüccar anlamına gelir ve Merkantilizm akımının kelime kökeninde yer alır. Merkantilizm ticarete dayalı bir ekonomik sürecin düşünce akımıdır.

Fizyokrasi

Fizyokrasi düşünce akımı merkantilist düşüncelere yapılan eleştiriler sonucunda ortaya çıkmıştır. Fizyokrasi 1700'lü yılların başında ortaya çıkmış ve Bu yüzyılın ikinci yarısında güç kazanmıştır. Fizyokratlar merkantilistlerin tersine devletin ekonomiye asla müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktadırlar. Onlara göre tabiatta nasıl bir düzenlilik varsa toplumsal olaylarda ve ekonominin işleyişinde de tabii bir düzenlilik vardır. Bu düzen kusursuz ve ilahi bir düzendir. Klasik, yani liberal düşüncenin ünlü "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler; her şey kendiliğinden hallolur" Sözü aslında Fizyokratların döneminde ortaya çıkmıştır. Fizyokratlar tarım sektörünü en önemli sektör olarak görmekte, ülke zenginliğinin kaynağının toprak ve tarımda olduğunu düşünmekte ve dolayısıyla devletin tarım sektörünü korumasını ve gelişmesi için teşvik etmesini talep etmektedirler. Makro iktisatta oldukça önemli yer tutan millî gelir muhasebesi ve bununla ilgili tabloların kökeninde fizyokrasinin kurucusu olarak kabul edilen Francois Quesney'in ünlü "Ekonomik Tablo"su yer alır. Asıl olarak bir tıp doktoru olan Quesney, ekonominin işleyişini kanın insan vücudundaki dolaşımına benzeterek bu ünlü tabloyu üretmiştir. Fizyokratların düşünceleri Klasik iktisadi düşüncenin temellerini oluşturmuştur.

Klasik ve Neoklasik İktisadi Düşünce

Bugünkü iktisadi düşüncenin temelinde Klasik iktisatçılar yer alır. Klasik iktisadi düşünce, 300 yıl süren Merkantilist dönemin ardından ortaya çıkan Endüstri Devrimi ile birlikte doğmuştur. Merkantilist dönem, Batılı ülkelerin uluslararası ticaret yoluyla sermaye biriktirdiği ticari kapitalizm dönemidir. Bu dönemde biriktirilen ticari sermaye Endüstri Devrimi'ndeki olağanüstü seviyelere ulaşan sanayi yatırımlarının finansmanını sağlamıştır. Avrupa ülkeleri yüzlerce yıldan beri, başta Uzak Asya ülkeleri olmak üzere dünyanın her yerinden

taşıdıkları malları sanayi devrimi ile birlikte artık kendileri üretmeye başlamış ve ardından bu malları ihraç etmenin yollarını aramaya başlamıştır. Merkantilist dönemde dışa kapalı, kendi kendine yeterli bir ekonomi modeli savunulurken Endüstri Devrimi ile birlikte dışa açık bir ekonomi modeline ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. İşte bu modelin adı Klasik ekonomi modeli ve bu modelin arkasındaki düşünce Klasik iktisadi düşüncedir. Klasik iktisadi düşünce, ünlü iktisatçı Adam Smith'in 1776 yılında yayımladığı 'Ulusların Zenginliği' adlı eseri ile doğmuştur. Adam Smith, artık üretim sorunu kalmayan Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu serbest ticaret odaklı ekonomi modelinin tüm fikirlerini bu eserinde ortaya koymuş, Klasik iktisadi düşünce okulunun diğer düşünürleri de onu takip etmişlerdir. Klasik iktisatçıların başlıca düşünceleri şunlardır:

a. *Rekabetçi Ekonomik Düzen ve Fiyat Mekanizması:* Klasiklere göre hiçbir müdahale olmazsa ekonomi daima doğal olarak dengede olacaktır. Bu dengenin arkasındaki güç, fiyat mekanizması ve rekabettir. Rekabet etmenin önündeki engeller kaldırılırsa piyasa mekanizması dengeyi otomatik olarak oluşturacaktır. Eğer devlet, elindeki araçlarla ekonomiye müdahale ederse piyasa mekanizmasının işleyişi bozulur, ekonomik etkinlik azalır ve kaynak dağılımı dengesini kaybeder. Klasikler devletin en temel görevinin ekonomiye müdahale etmek yerine rekabet mekanizmasının işleyişini sağlamak, rekabet bozucu faktörleri ortadan kaldırmak olduğunu savunurlar.

b. *Tam İstihdam:* Klasik düşünceye göre piyasa mekanizması önünde hiçbir engel kalmadan işlediği sürece üretim faktörleri özellikle iş gücü, sürekli olarak tam istihdam seviyesinde yer alacaktır. Üretim sürecinde üretim faktörlerine yapılan ödemeler aynı zamanda üretilen malların satın alınmasını yani talep edilmesini sağlayacağı için, müşteri bulamayan mal ve istihdam edilmeyen üretim faktörü kalmayacaktır. "Her arz kendi talebini yaratır" şeklinde özetlenen bu fikir "Say Kanunu" veya "Mahreçler Kanunu" olarak bilinmektedir.

c. *Paranın Önemsizliği*: Klasikler piyasa mekanizmasının işleyişini reel olarak ele alır, parasal ilişkileri göz ardı ederler. Analizlerine parayı sonradan katarlar. Klasiklere göre paranın ekonomik olaylar üzerinde hiçbir etkisi yoktur, para sadece bir değişim aracıdır. "Paranın yansızlığı" olarak da bilinen bu düşünceye göre "para, mallar üzerine örtülmüş bir tülden başka bir şey değildir".

Klasik görüş ortaya çıkmasından bir süre sonra eleştirilmeye başlandı. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüketici davranışlarını açıklarken marjinal fayda teorisinden yararlanmaya başlayan bazı yazarlar kullandıkları marjinal analizi üretim teorisine de genişleterek Klasiklerin, değeri emekle açıklayan düşüncelerini de sarstılar. Ekonomik olayları açıklarken marjinal analizi yaygın olarak kullanan bu düşünürler 'Neo Klasikler' olarak bilinir. Neo klasiklerin düşünce sistemine de 'Neoklasik ekol' adı verilir. Karmaşık iktisadi olayları daha rahat anlayabilmemizi sağlayan "Ceteris paribus" (başka değişkenler sabitken) varsayımını ekonomi literatürüne kazandıran ünlü Neoklasik iktisatçı Alfred Marshall, klasiklerin arz odaklı açıklamalarına talep odaklı açıklamaları dâhil ederek piyasada arz ve talebe bağlı fiyat oluşumunu ortaya koymuştur. Neoklasikler işsizlik sorununun ekonominin kendi dinamikleriyle çözüldüğü ve tam istihdamın sağlandığı piyasa ekonomilerinde makro iktisadi analizleri bir kenara bırakarak mikro iktisadi konulara odaklanmışlardır.

1929 Bunalımı ve Modern Makro İktisadın Doğuşu

Gerek Klasik görüş gerekse Neoklasik görüş işsizlik gibi çok önemli bir sorunun piyasa mekanizması yoluyla kendiliğinden çözüleceğini ve ekonominin sürekli olarak tam istihdamda olacağını varsaydıkları için ekonomide kalıcı bir krizin ortaya çıkmayacağını, çıksa bile kolayca çözüleceğini ileri sürüyorlardı. 1929 yılında sanayileşmiş Batılı ülkelerde ortaya çıkan ekonomik kriz bu düşünceyi altüst etti. Geçici olacağı tahmin edilen kriz giderek derinleşti, yaygınlaştı, uzadı ve bir bunalıma dönüştü. Birçok ülkede toplam üretim yarı yarıya düşerken çalışanların dörtte biri işini kaybetti ve

açlık ve yoksulluk yaygınlaştı. Yani klasiklerin iddia ettiği gibi piyasa mekanizmasının makroekonomik problemleri çözmekte yetersiz kaldığı görülmüştür.

John Maynard Keynes, 1936 yılında yayımladığı ve yaygın olarak "Genel Teori" olarak bilinen "İstihdam, Faiz ve Para Hakkında Genel Teori" adlı eserinde Klasik ve Neoklasik görüşün temel argümanlarını çürüttü. 20. yüzyıl iktisadi düşüncesine damgasını vuran bu eser ile birlikte ortaya çıkan iktisat ekolü "Keynesyen Ekol" olarak bilinmekte ve makro iktisat teorisine getirdiği yenilikler "Keynesyen Devrim" olarak adlandırılmaktadır. Keynesyen iktisadi düşüncenin temel düşünceleri şunlardır:

a. *Eksik İstihdam:* Say Kanunu'na dayanarak ekonominin sürekli olarak tam istihdam dengesinde olacağını varsayan Klasik görüşün yanıldığı 1929 Bunalımı ile ortaya çıkınca Keynes, tam istihdamın otomatik olarak gerçekleşmesinin mümkün olmadığını ve ekonomilerin genellikle eksik istihdam ile karşı karşıya olduğunu ileri sürmüştür.

b. *Müdahaleci Devlet:* Keynes, işsizlik yani eksik istihdamda bulunan bir ekonominin kendiliğinden tam istihdama ulaşamayacağını, devlet müdahalesine ihtiyaç duyulduğunu iddia etmiştir. Ona göre, eksik istihdamdaki bir ekonomiyi canlandırmak için devlet para ve maliye politikalarından yararlanmalıdır. Devlet özellikle maliye politikası araçlarından yararlanarak toplam talebi artırmalıdır. Örneğin kamu harcamalarını artırmak ve vergi oranlarını düşürmek toplam talebi teşvik edecektir. Daha sonraki bölümlerde bahsedileceği üzere, Keynes toplam talebin canlandırılmasında, maliye politikalarına para politikalarından daha çok güvenmektedir. Çünkü ekonomik kriz ortamında para politikaları yeterli ölçüde etkili olamamaktadır.

c. *Makro Analiz:* Daha önce bahsettiğimiz gibi Klasikler ve Neoklasikler mikro ölçekteki birimlerin davranışlarına ve mikro iktisadi olaylara ilgi göstermekteydiler. Oysa Keynes, makro ölçekteki birimlerin davranışlarına ve makro iktisadi olaylara ilgi göstermiştir. Keynes, tek bir tüketiciye değil, tüm tüketicilere, tek bir bireysel yatırımcıya değil tüm yatırımcılara, tek bir piyasaya değil ulusal piyasaya ve genel olarak devletin ülke genelindeki davranışlarına önem vermiştir. Keynes'in bu yaklaşımları nedeniyle kendisine makro iktisadın kurucusu gözüyle bakılmıştır. Keynes sonrasında iktisadi analizlerde makro ölçekteki bakış açısı giderek güçlenmiş ve çok sayıda yeni iktisadi ekol ortaya çıkmıştır.

Büyük Bunalım
1929 yılında başlayan ve uzun yıllar süren, dünya genelinde toplam üretimin büyük ölçüde düşmesiyle ve işsizlik oranlarında yüksek oranlı artışlarla kendini gösteren ekonomik daralmadır.

Keynes Sonrası Makro İktisadi Yaklaşımlar

Keynesyen görüş, iktisadi düşünce ekolleri arasında 1970'li yıllara kadar hâkimiyet kurmuş ve iktisat politikalarında büyük bir ağırlığa sahip olmuştur. Her türlü makro iktisadi sorunda Keynes'in önerilerinden oluşan hazır reçeteler kullanılmış, devletçi politikalar ve maliye politikaları, hem ekonomik istikrarı sağlamak hem de ekonomik büyüme ve kalkınma, ödemeler bilançosu açıkları, işsizliği önleme ve tam istihdamı tesis etme konularında en ön planda yerini almıştır. Toplam talebi ve dolayısıyla ekonomiyi canlandırmak ve durgunluğu ortadan kaldırmak için uygulanan devletçi politikalar ile birlikte sürekli olarak verilen kamu bütçesi açıkları ülkeleri kronik enflasyon sorunu ile baş başa bırakmıştır. Üstelik devletçi politikalar nedeniyle ekonomide devletin ağırlığı giderek büyümüş, hantal bir bürokrasi gelişmiş ve üretim süreçlerinde verimsizlik sorunu giderek yaygınlaşmıştır. 1970'li yıllarda yaşanmış olan Petrol Krizle-

ri tüm dünya ekonomilerinde maliyetleri artırdığı için durgunluk sorunu baş göstermiş ve ekonomi literatürüne yeni bir kavram girmiştir: Stagflasyon. durgunluk içinde enflasyon anlamına gelen stagflasyon sorununu Keynesyen reçetelerle çözmek mümkün olmamıştır. Çünkü durgunluğu aşmak için toplam talebin canlandırılmaya çalışılması enflasyonu, enflasyonu önlemek için toplam talebin baskılanması durgunluğu besliyordu. Dolayısıyla geleneksel Keynesyen iktisat politikaları stagflasyon sorunu karşısında çaresiz kaldı. Bu durumda Keynesyen düşünceye yönelik eleştiriler yoğunlaştı. Bu eleştiriler sonucunda iktisadi düşünce ekolleri arasına ilk katılan ekol *Monetarizm*'dir.

Monetarizmin ya da bilinen diğer adıyla Parasalcı Ekol'ün kurucusu Milton Friedman'dır. Chicago Ekolü olarak da bilinen bu düşünce akımının lideri olan Friedman, 1970'li yıllarda dünya ekonomilerinde yaşanan ekonomik krizlerin başlıca sebebinin devletin ekonomiye müdahalesi olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla Friedman, Klasik düşüncenin fikirlerine bir geri dönüşü temsil etmekteydi. Friedman, enflasyon sorununun temel nedeninin ekonomiye gereğinden fazla para arz edilmesi olduğunu düşündüğü için temsil ettiği ekole Parasalcılar adı verilmektedir. Parasalcılara göre ekonomi üzerinde para politikası maliye politikasına göre daha etkilidir ve para arzı miktarı ekonomide toplam üretimle orantılı olarak artırılmalıdır. Parasalcılara göre iktisadi birimler karar verirken geçmiş deneyimlerini kullanır.

20. yüzyılın sonlarına doğru yine kökenlerini Klasik ekonomiden alan farklı bir iktisadi ekol ortaya çıkmıştır: *Yeni Klasik İktisat*. Piyasa ekonomisine inanan Yeni Klasikler, fiyatlar esnek olduğu, ekonomiye devlet müdahale etmediği sürece makro iktisadi sorunların yaşanmayacağını ileri sürerler. Yeni Klasiklerin iktisat literatürüne getirdikleri en önemli kavram Rasyonel Bekleyişler Hipotezi'dir. Bu hipoteze göre, ekonomideki karar birimleri (firmalar, aileler, bireyler, çalışanlar…) kararlarını verirken ve tahminde bulunurken geçmişteki, içinde bulunduğu dönemdeki ve geleceğe dair üretilmiş olan bilgilerin tümünü göz önünde bulundurur ve rasyonel (akılcı) kararlar alır. Dolayısıyla, uygulanan ekonomi politikalarının kendileri üzerindeki etkisini boşa çıkarıcı davranışlar sergilerler. Örneğin enflasyonist bir politika izleneceğini anlayan ekonomik birimler, satın alma güçlerini koruyabilmek için hemen başta döviz olmak üzere farklı finansal araçlara yönelir, ücretlerinin ivedilikle artırılmasını talep eder ve bu politikayı işlevsiz hâle getirebilir. Bu durumda, hükûmetlerin iktisat politikalarında başarıya ulaşmasının tek yolu ekonomik birimleri şaşırtan politikalar uygulamaktır.

Monetarizm ve Yeni Klasik iktisat, 1980'li yıllardan başlayarak 2007'de patlak veren Küresel Finans Krizi dönemine kadar genel kabul görmüştür. Liberalizm eksenli bu görüşler de zaman içerisinde ortaya çıkan bazı durumlar nedeniyle eleştiri almaya başlamışlardır. Bunların başında 1980'li yıllardan itibaren dünya genelinde artan yoksulluk ve dünya gelir dağılımının bozulması gelmektedir. Liberalizm ile birlikte artan rekabetçi ortam, rekabetçi olamayan birey ve firmaları zor durumda bırakmış ve güçsüzler toplumun alt gelir katmanlarına doğru inmişlerdir. Öte yandan liberalizm ve küreselleşme ile birlikte iktisat politikası uygulamak giderek zorlaşmış, devletin elindeki iktisat politikası araçları azalmış ve hükûmetler kısıtlı önlemlerle ekonomik sorunlarla mücadele etmeye çalışmışlardır. Bunun en büyük sonucu dünya genelinde ekonomik kriz sayısının artması olmuştur. 2007'de başlayan ve bilinen en küresel kriz olan Küresel Finans Krizi'nden kurtulmak isteyen çok sayıda liberal ekonomiye sahip ülke kamusal müdahalelerle Keynesyen dönemi aratmayan iktisat politikaları uygulamıştır. 1980'li yıllarda temelleri atılan bu iktisadi görüşlere Yeni Keynesyen Ekol adı verilir. Yeni Keynesyenler, piyasaların otomatik olarak ekonomik sorunları çözeceğine inanmazlar. Yeni Keynesyenler rasyonel bekleyişler hipotezini kabul eder ve Keynesyenlerden farklı olarak makro iktisadi olaylara mikro iktisadi temelli açıklamalar yaparlar. Yeni Keynesyenler, Klasik görüşte yer alan fiyatların ve ücretlerin esnek olduğu varsayımına karşı çıkarak bunların neden esnek olmadığına dair mikroekonomi temelli açıklamalar yaparlar.

İktisadi ekoller arasındaki mücadele günümüzde de devam etmektedir. Buraya kadar incelediğiniz iktisadi ekollerin farklı versiyonları da günümüzde mevcuttur. Örneğin stagflasyon krizini arzı artırarak çözmeye çalışan *Arz Yönlü İktisat ekolü*, Yeni Keynesyen görüşe yakın olmakla birlikte doğal işsizlik hipotezini kabul eden *Yapısalcı Ekol,* ekonomik krizlerin nedenini teknolojik değişmelerle açıklayan *Reel Konjonktür Teorisi* gibi farklı ekoller de bulunmaktadır. Günümüzün iktisadi görüşlerini keskin bir şekilde sınıflandırmak giderek zorlaşmaktadır. Çünkü bilimsel çalışmalar ve tartışmalar arttıkça karşı görüşü haklı çıkaran bulgulara ulaşılmakta, iktisadi ekoller arasındaki mesafe giderek azalmaktadır.

Konjonktür
Toplam üretim hacmindeki kısa dönemli dalgalanmalardır.

Öğrenme Çıktısı

1 Makro iktisadın ortaya çıkışını ve gelişim sürecini açıklayabilme

Araştır 1	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
1929 Bunalımı'ndan Türkiye ekonomisinin nasıl etkilendiğini araştırın	Klasik ve Keynesyen düşüncelerin Türkiye'deki siyasi partilerin ekonomi alanındaki fikirlerini nasıl etkilediğini değerlendirin.	1929 Bunalımı ile ilgili bir sinema filmi veya belgesel izlediyseniz arkadaşlarınızla paylaşın.

Araştırmalarla İlişkilendir

Smith ve Keynes

Mahfi Eğilmez

Adam Smith, insanla birlikte var olan ekonomik sorunu, yani kıtlık sorununu ilk kez bilimsel bir çerçeveye oturtup zamanının ideolojisiyle yani merkantilizm-tarımsal kapitalizm çerçevesiyle açıklayan bilim adamıydı. Smith'in eseri Ulusların Zenginliği, kapitalizmin ilk el kitabıydı. Ekonomi, o zamanlar siyasetle çok daha içli dışlı olduğu için adı da ekonomi (economics) değil siyasal ekonomiydi (political economy.) Smith, Keynes'in adlandırmasıyla klasik ekonomi okulunun kurucusu sayılıyor. Klasik iktisatçılar, devletin piyasalara karışmaması durumunda dengenin kendiliğinden oluşacağını, zaman içinde bozulsa bile yeniden kendiliğinden kurulacağını savunurlardı.

Ekonomi biliminin adının siyasal ekonomiden ekonomiye dönüşü büyük ölçüde Alfred Marshall'ın 1890 yılında yayınladığı Ekonominin İlkeleri adlı kitabından sonra oldu. Bu kitap, artık kapitalizmin yeni el kitabı olmuştu. Neoklasik ekonominin öncülerinden olan Alfred Marshall bu bilime matematiği taşıdı.

John Maynard Keynes, Alfred Marshall'ın Cambridge'deki en parlak öğrencisiydi. Kapitalizmin içine düştüğü 1929 bunalımı, Keynes'in yetiştiği klasik ve neoklasik çerçevenin kendiliğinden denge kabulünden uzaklaşmasına ve yeni bir yaklaşım geliştirmesine yol açtı. Keynes, klasiklerin ve neoklasiklerin iddia ettiğinin aksine piyasaların kendiliğinden dengeye gelemeyeceğini ve devletin etkin müdahalesinin gerekli olduğunu savundu. Kapitalizmin yeni el kitabı artık Keynes'in İstihdam, Para ve Faiz Genel Teorisi adlı kitabıydı. Zaman ilerledikçe her iki yönde yani klasik ekonomi anlayışında da Keynesyen ekonomi anlayışında da gelişmeler yaşandı. Parasalcılar, Yeni klasik iktisatçılar klasik ve neoklasik geleneği geliştirerek savunurlarken Yeni Keynesyenler de Keynesçi ekonomi yaklaşımını geliştirdiler.

Buraya kadar yaptığım açıklama gösteriyor ki birbirlerinden yaklaşık 1,5 yüzyıl farkla yaşamış olan Smith ile Keynes, birbirine taban tabana zıt görüşlere sahiptiler. Smith, devletin ekonomiye karışmaması halinde dengenin sağlanacağını savunurken, Keynes, devletin ekonomiye karışımı olmadan dengenin sağlanamayacağını söylüyordu. Dolayısıyla bir insanın bu iki bilim adamının görüşünü birlikte kabulü bilimsel olarak imkânsız görünüyor.

Ekonomi eğitimi alanlar, bu bilim adamlarının görüşlerini, önermelerini, ekonomik düşünce tarihinin bir parçası olarak okurlar. Bunu okumalarındaki amaç kapitalizmin gelişiminde nasıl çözümler arandığını anlamalarını sağlamaktır. Çünkü tarih çalışmasının doğru yöntemi bir dönemi incelerken o dönemin koşullarını ve düşünce tarzını kavrayarak incelemektir. Bir başka deyişle bugünkü koşullar ve düşünce biçimiyle sanayi devriminde olup bitenleri anlayıp analiz etmek insanı yanlış yerlere götürür. Smith'i, Ricardo'yu, Marx'ı anlamadan sanayi devrimini anlayamayacağımız gibi, Keynes'i anlamadan iki dünya savaşı arasında kapitalizmin gelişimini ve sorunlarını da anlayamayız. Dolayısıyla iktisatçı, Smith'i ve Keynes'i çalışırken bu gözle çalışır.

Adam Smith'in görünmez ele dayalı ekonomi teorisi artık geçerliliğini yitirmiş olsa da işbölümünün yararlarını anlamak için dönüp onun yazdıklarına bir göz atarız. Keynesin görüşlerini ne kadar aşmış olsak da likidite tuzağı yaklaşımını gözden kaçırmayız. Eğer bu yaklaşımı gözden kaçırırsak enflasyon ve faizin sıfıra yakın olduğu durumu ideal durum sanmaya devam eder ve Avrupa'nın içine düştüğü durumu bir türlü doğru analiz edemediğimiz için çelişkiler içinde kalırız.

Korkulması gereken şey Smith ve Keynes'e değil bilim dışı konulara takılıp kalmaktır.

http://www.mahfiegilmez.com/2015/03/smith-ve-keynes.html (Erişim tarihi: 01.10.2019)

TEMEL MAKRO İKTİSADİ DEĞİŞKENLER

Performans nasıl ölçülür? Elbette dönem başı ve sonundaki sonuçları karşılaştırarak. Bir 100 metre koşucusunun performansını yarışmalarda aldığı dereceleri karşılaştırarak ölçeriz. Bir doktorun performansını dönem içinde başarıyla tedavi ettiği hasta sayılarını karşılaştırarak ölçeriz. Bir üniversite öğrencisinin performansı da dönem sonunda aldığı not durum belgesinden anlaşılır. Bir şirketin performansını bilançosundaki kalemleri karşılaştırarak ölçeriz. Peki bir ülkenin ekonomik performansını nasıl ölçeriz? Bir ülkenin ekonomik performansını ölçmenin en başta gelen yöntemi ise belirli bir dönemde o ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının ne kadar arttığını gözlemlemektir. Bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarını millî gelir kavramı ile ifade eder ve millî gelir muhasebesi adı verilen ekonomik faaliyet ölçüm tekniğinden yararlanarak milli gelir ve diğer ekonomik büyüklükleri belirleriz.

Millî Gelir

Dünya ülkeleri arasında binlerce yıldan beri askeri, siyasi ve ekonomik rekabet bulunmaktadır. Bugün zayıf ve rekabet gücü düşük ülkeler arasında bulunan birçok ülke uzun bir zaman önce ekonomik güç sıralamasında üst sıralarda yer almaktaydı. İktisat tarihi "büyük güçlerin yükselişi ve düşüşüne" uzun bir süreden beri şahitlik etmektedir. Dün refah içinde yaşayanlar bugün yoksulluğa mahkûm olurken geçmişte açlığın kol gezdiği bölgelerde bugün üst gelir grubuna dâhil edilmiş ülkeler varlığını sürdürmektedir.

Tablo 1.1'de dünyadaki toplam mal ve hizmet üretiminde, daha doğru bir ifadeyle önümüzdeki kısımlarda açıklayacağımız Dünya GSYH'sinde çeşitli bölgelerin payları görülmektedir. Buna göre, MS 1000 yılında dünya toplam üretimine 100 dersek Asya ülkeleri (Japonya hariç) % 67,6 ile en büyük payı almıştır. İkinci sırada Afrika bölgesi gelirken (%11,8) üçüncü sırayı Batı Avrupa almaktadır (% 8,7). Tarihsel gelişmeler sonrasında Asya ülkelerinin payı giderek azalmış, 1950'lerde % 15,5'e kadar düşmüş, bu arada Batı Avrupa ve Okyanusya'nın payı sürekli olarak yükselmiş ve 1950'li yıllarda % 56,9'a ulaşmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren Asya ülkelerinin payı yeniden yükselişe geçmiştir. Bu arada Afrika ülkelerinin dünya üretimindeki payı trajik şekilde azalmış ve azalma eğilimi devam etmektedir.

Tablo 1.1 Dünya Toplam Üretiminde Bölgelerin Payı (%)

	1000	1500	1820	1870	1913	1950	1973	1998
Batı Avrupa	8.7	17.9	23.6	33.6	33.5	26.3	25.7	20.6
Okyanusya	0.7	0.5	1.9	10.2	21.7	30.6	25.3	25.1
Japonya	2.7	3.1	3.0	2.3	2.6	3.0	7.7	7.7
Asya (Japonya hariç)	67.6	62.1	56.2	36.0	21.9	15.5	16.4	29.5
Latin Amerika	3.9	2.9	2.0	2.5	4.5	7.9	8.7	8.7
Doğu Avrupa ve eski SSCB)	4.6	5.9	8.8	11.7	13.1	13.1	12.9	5.3
Afrika	11.8	7.4	4.5	3.7	2.7	3.6	3.3	3.1
Dünya	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Angus Maddison, Historical Statistics

Yapılan tahminlerin büyük çoğunluğu Asya ülkelerinin dünya üretiminden aldıkları payın sürekli olarak yükseleceğini ve 2050'li yıllarda yeniden % 50'nin üzerine çıkacağını söylemektedir. Şekil 1.1'de 1950'li yıllardan itibaren başlayan bu mucizevi geri dönüş görülmektedir.

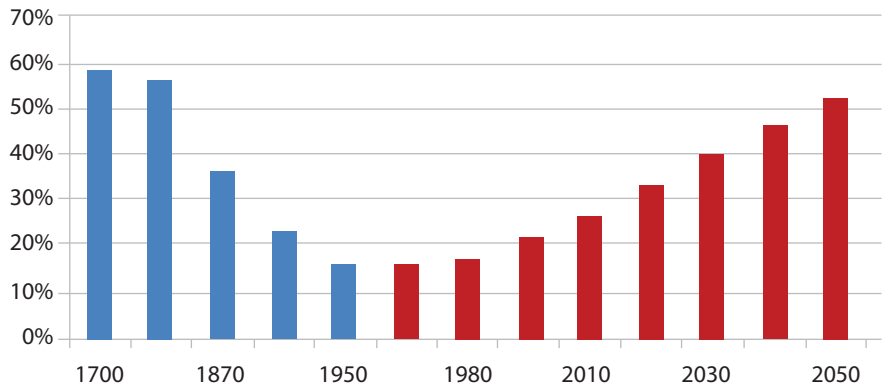

Şekil 1.1 Asya Ülkelerinin Küresel GSYH'den Aldıkları Pay (%)

Kaynak: ASIA 2050, Realizing the Asian Century

Bir bireyin de bir firmanın da üretebilme gücünü ölçmek için belirli bir dönemde ne kadar mal ve hizmet ürettiğine bakarız. O hâlde bir ülkenin üretim gücünü ölçebilmek için o ülkenin belirli bir dönemde ne kadar mal ve hizmet ürettiğine bakmalıyız. İşte millî gelir kavramı da bu gereklilikten yola çıkılarak geliştirilmiştir. Üretilen mal ve hizmetlerin satışından elde edilen geliri yine mal ve hizmet alımında kullanırız. Dolayısıyla üretim ve gelir aynı madalyonun iki yüzü gibidir. Bir ülke ne kadar çok üretiyorsa o ülkede gelir seviyesi o kadar yüksektir.

Ülkelerin üretim gücünü, gelirini ve dolayısıyla refah seviyesini ölçmek için birden fazla kavram kullanılır. Gayri Safi Millî Hasıla (GSMH), Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), Safi Millî Hasıla (SMH) ve Millî Gelir (MG) gibi kavramlar bunlar arasında en çok bilinenlerdir. Günlük hayatta bunlar arasında en çok "millî gelir" kavramı kullanılır. Dolayısıyla ülkelerin üretim gücü ölçülürken yapılan hesaplamalara genel olarak " millî gelir hesaplamaları" veya " millî gelir muhasebesi" adı verilir.

Bir ülkenin toplam üretim seviyesini ölçmek ve diğer ülkelerle karşılaştırmak için daha çok Gayri Safi Millî Hasıla (GSMH) ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) kavramları kullanılır. GSMH, bir ülkenin vatandaşlarının belirli bir dönemde (genellikle 1 yılda) gerek kendi ülkesinde gerekse yabancı ülkelerde ürettiği tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları cinsinden toplam parasal değeridir. Bu üretimi gerçekleştirirken ilgili ülkenin vatandaşları sahip oldukları üretim faktörlerini (emek, sermaye, toprak, girişim) kullanırlar. Bunun karşılığında da üretim faktörü geliri (ücret, faiz, rant ve kâr) elde ederler.

GSYH kavramı ise vatandaşlık yerine coğrafya unsurunu kullanır. GSYH, bir ülkenin coğrafi sınırları içerisinde belirli bir dönemde (genellikle 1 yılda) üretilen tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları cinsinden toplam parasal değeridir.

GSYH nihai mal ve hizmetlerin parasal değeri toplanarak hesaplanırken ekonomideki firmalar tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiziksel miktarı ile bunların fiyatları çarpılarak toplanır. Burada kullanılan genel formül şu şekildedir:

$$GSYH = (p_1 \times q_1) + (p_2 \times q_2) + (p_3 \times q_3) + \ldots (p_n \times q_n) = \sum_{i=1}^{n} p_i q_i$$

Eşitlikte p_i ekonomideki n tane mal ve hizmetin fiyatını, q_i ise ürünlerin miktarını temsil etmektedir. Bu şekilde ekonomideki tüm mal ve hizmetlerin miktar ve fiyatlarını çarpıp, bu kalemlerin her birini toplayarak GSYH değerine ulaşabiliriz. Örneğin bir ülkenin 2020 yılındaki GSYH'si hesaplanırken bu ülkede yaşayanların 1 Ocak 2020'den 31 Aralık 2020 tarihine kadar ülke sınırları içinde ürettikleri her mal ve hizmet (ekmek, gömlek, otomobil, mobilya, televizyon, ulaşım, turizm vb.) önce piyasa fiyatlarıyla çarpılmakta, daha sonra bu rakamların hepsi toplanmaktadır. Yani 2020 yılı GSYH'si, tümü 2020 yılında üretilmiş olmak koşuluyla (üretilen ekmek miktarı x ekmeğin piyasa fiyatı) + (üretilen gömlek miktarı x gömleğin piyasa fiyatı) + (üretilen otomobil miktarı x otomobilin piyasa fiyatı)… şeklindeki işlemler zincirinin sonunda elde edilebilecektir. Dolayısıyla örneğin 2019 yılında Türkiye'nin nominal GSYH'sini şu şekilde hesaplarız:

Nominal $GSYH_{2019}$ = (2019 yılı üretim miktarı) x (2019 yılı piyasa fiyatları)

GSMH ve GSYH arasındaki ilişkiyi ise şu şekilde ortaya koyabiliriz:

GSMH = GSYH + (Net Dış Alem Faktör Gelirleri)

Net Dış Alem Faktör Gelirleri (NFG) = (Dış Âlemden Gelen Faktör Gelirleri) - (Dış Âleme Giden Faktör Gelirleri)

Dış âlemden gelen faktör gelirlerinden kastımız, ülke vatandaşlarının yabancı ülkelerde elde ederek getirdikleri faktör gelirleridir (ücret, faiz, rant ve kâr). Örneğin Türk vatandaşları yurt dışındaki bankalara yatırdıkları mevduatlarından faiz geliri, çalıştıkları iş yerlerinden ücret geliri, yurt dışındaki gayrimenkullerinden kira (rant) geliri ve yurt dışında kurdukları firmalardan kâr geliri elde etmektedirler. Dış âleme giden faktör gelirlerinden kastımız ise ilgili ülkede yaşayan yabancıların ülkede elde ederek dışarıya götürdükleri faktör gelirleridir. Örneğin yabancı ülke vatandaşları Türkiye'deki bankalara yatırdıkları mevduatlarından faiz geliri, çalıştıkları iş yerlerinden ücret geliri, Türkiye'deki gayrimenkullerinden kira (rant) geliri ve Türkiye'de kurdukları firmalardan kâr geliri elde etmektedirler. NFG, doğal olarak pozitif veya negatif bakiye verebilir. küreselleşme ile birlikte ülke ekonomileri arasındaki engeller kalktığı için NFG hesaplamalarında güçlüklerle karşılaşılması ve ülkelerin üretim güçlerinin doğru bir şekilde hesaplanamaması, GSMH'ye dayalı uluslararası karşılaştırmalarda çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Bu nedenle günümüzde, ülkelerin üretim güçlerinin belirlenmesi ve karşılaştırılmasında GSYH'nin daha çok kullanıldığını görmekteyiz. Tablo 1.2'de Türkiye'nin nominal GSMH'si elde edilirken dış âlem faktör gelirlerinin nasıl kullanıldığı yer almaktadır. Nominal GSYH ile Net Faktör Gelirleri toplandığında Nominal GSMH'ye ulaşılmaktadır. Görüldüğü üzere nominal GSYH içinde net faktör gelirlerinin payı % 1,5 civarında bulunmaktadır.

Tablo 1.2 Türkiye'de Nominal GSYH'den Nominal GSMH'ye

Yıllar	Nominal GSYH	Net Faktör Gelirleri	Nominal GSMH
2000	170.666.715	-2.723.142	167.943.573
2001	245.428.760	-6.636.549	238.792.211
2002	359.258.871	-7.444.509	351.914.363
2003	468.015.146	-8.189.155	459.825.991
2004	577.023.497	-7.979.823	569.043.674
2005	673.702.943	-7.145.192	666.557.751
2006	789.227.555	-8.543.628	780.683.927
2007	880.460.879	-8.049.365	872.411.514
2008	994.782.858	-9.746.382	985.036.476
2009	999.191.848	-12.469.291	986.722.557
2010	1.160.013.978	-10.159.911	1.149.854.067
2011	1.394.477.166	-12.302.442	1.382.174.723
2012	1.569.672.115	-12.415.811	1.557.256.304
2013	1.809.713.087	-16.659.676	1.793.053.411
2014	2.044.465.876	-18.112.179	2.026.353.597
2015	2.338.647.494	-26.320.327	2.312.327.167
2016	2.608.525.749	-28.679.875	2.579.845.874
2017	3.110.650.155	-42.125.178	3.068.524.977
2018	3.724.387.936	-58.018.629	3.666.369.306

Kaynak: TÜİK

Dikkatli öğrenciler, gerek GSMH ve gerekse GSYH tanımlarını ve hesaplamalarını yaparken kullandığımız "tamamlanmış (nihai)" kavramını fark etmişlerdir. "Tamamlanmış" ne anlama gelmektedir, neden kullanılmaktadır? GSMH ve GSYH hesaplamaları yapılırken mal ve hizmetlerin tüketiciye ulaştığı andaki fiyatları dikkate alınır. Eğer bir mal diğer malların üretiminde kullanılıyorsa bir ara maldır. Örneğin otomobil satın aldığımızda üzerinde bulunan lastikler bir ara maldır. Bir bilgisayar aldığımızda içindeki mikroçip bir ara maldır. Biz bir malın hem tüketiciye ulaştığı andaki fiyatını hem de aynı malın ara mal durumunda iken parasal karşılığı olan piyasa fiyatını dikkate alırsak "çift sayma hatası" yapmış oluruz ki bu durumda GSYH ve GSMH gerçekte olduğundan daha büyük çıkar. Örneğin pamuklu bir gömlek aldığımızda ödediğimiz fiyatın içinde gömlek yapımında kullanılan ham pamuk, kumaş gibi ara mallar bulunur. Dolayısıyla hem ham pamuğu hem de kumaşı ayrı ayrı toplarsak gömleğin tamamlanmış hâlinin üzerinde bir değere ulaşırız. Bunu önlemenin tek yolu GSYH ve GSMH hesaplamalarında gömleğin tamamlanmış hâldeki fiyatının yani son tüketiciye ulaştığı andaki fiyatının dikkate alınmasıdır. Tablo 1.3'te görüleceği üzere, bir adet gömleğin yapımında kullanılan ham pamuğun değeri 100 TL'dir ve pamuğun yetişmesi sırasında 100 TL ***katma değer*** (yani her üretim aşamasında üretim değerindeki artış) elde edilmiştir. Bu katma değeri meydana getiren pamuk üreticisi çiftçilerdir. Ham pamuğu satın aldıktan sonra ipliğe dönüştürüp kumaş elde eden kumaş üreticileri (imalatçıları) tarafından 20 TL katma değer oluşturulmuştur ve kumaşın gömlek üreticilerine satış değeri de 120 TL'dir. Gömlek üreticileri gömlek imalatı sonucunda 50 TL katma değer oluşturmuştur ve gömleğin imalatçısından çıkış (satış) fiyatı 170 TL'dir. Aynı gömlek perakende satış mağazasında 200 TL fiyatla satılmaktadır ki perakende satış mağazasının meydana getirdiği katma değer 30 TL'dir. Görülmektedir ki gömleğin satış fiyatı olan 200 TL ile gömlek üretimi sonucunda oluşan tüm katma değerlerin toplamı da aynı rakama yani 200 TL'ye ulaşmaktadır.

Gömleğin satış fiyatı içinde ham pamuk üreticisinin, kumaş üreticisinin ve gömlek üreticisinin meydana getirdiği katma değerler de bulunmaktadır. O hâlde çift sayma hatasını önlemek için ya malın son tüketiciye ulaştığı tamamlanmış hâlinin fiyatını dikkate almalıyız ya da malın tüm üretim aşamalarındaki katma değerleri toplamalıyız. Eğer katma değerleri toplamak yerine her aşamada ham pamuğun, kumaşın, gömlek imalatçısının ve gömlek perakendecisinin satış bedellerini toplasaydık 590 TL gibi gerçeklikten uzak bir rakama ulaşırdık ki işte bu duruma açıkça çift sayma (mükerrer sayma) hatası adı verilir. Bu arada belirtmeliyiz ki bir tüketici örneğin kumaş mağazasından kendine gömlek dikmek üzere gömlek kumaşı da satın alabilir. İşte bu durumda gömlek kumaşının satış fiyatını GSYH hesaplamasına dâhil etmeliyiz. Çünkü burada gömlek kumaşı artık ara mal değil tamamlanmış bir maldır ve doğrudan doğruya tüketici tarafından satın alınmaktadır.

Katma Değer
Bir mal veya hizmetin üretim aşamalarında kullanılan ara malların değerine yapılan ilavelerdir.

Tablo 1.3 Bir Gömleğin Üretim Aşamaları ve Katma Değer (TL)

Üretim Aşamaları	Satış Değeri	Katma Değer
Ham pamuk	100	100 (Pamuk yetiştirme) (Çiftçi)
Kumaş	120	20 (Kumaşa dönüştürme) (Kumaşçı)
Gömlek (İmalat)	170	50 (Gömlek dikimi) (Gömlek imalatçısı)
Gömlek (Perakende satış)	**200**	30 (Mağazanın kazancı) (Mağaza sahibi)
Katma Değer Toplamı	...	***200** Gömleğin nihai satış fiyatı*
Satış Toplamı	590	...

Bir ülkede bir yandan mal ve hizmetlerin üretim süreci devam ederken diğer yandan da bu üretim süreci sırasında sermaye malları (makine, teçhizat ve benzeri diğer ekipmanlar) aşınmakta ve yıpranmaktadır. Dolayısıyla bu aşınma ve yıpranmalar hesaba katılmadan toplam üretim değerinin hesaplanması sonucunda "gayrisafi (net olmayan)" yurt içi hasıla rakamına ulaşılmaktadır. Bu nedenle ilgili dönemde ortaya çıkan net üretim gücünü ortaya koyabilmek için aşınma ve yıpranma miktarını GSMH'den düşmek gerekir. Bu işlem yapıldığında elde edilecek iktisadi büyüklüğe **Safi Millî Hasıla (SMH)** veya bazı kaynaklarda isimlendirildiği şekliyle **Net Millî Gelir** adı verilir.

GSYH hesaplanırken mal ve hizmetlerin miktarı piyasa fiyatlarıyla çarpılmaktaydı. Oysa piyasa fiyatları içinde ***dolaylı vergiler*** de (katma değer vergisi, özel tüketim vergisi ve diğer satış vergileri gibi) bulunmaktadır. İşte bu dolaylı vergileri SMH'den çıkarıp firmaların gelirlerini artırıcı bir faktör olan sübvansiyonları eklersek **Millî Gelir** kavramına ulaşırız. Millî gelirden, dağıtılmayan şirket kârları, sigorta primleri ve kurumlar vergisini düşer, transfer harcamalarını eklersek **Kişisel Gelir** kavramına ulaşırız. Son olarak Kişisel Gelirden dolaysız vergileri düştüğümüzde **Kişisel Harcanabilir Gelire** ulaşmış oluruz. Hanehalkları kişisel harcanabilir gelirlerinin bir kısmını harcayacak, bir kısmını da tasarruf edeceklerdir. Tablo 1.4'te GSYH'den Kişisel Harcanabilir Gelire nasıl hesaplama yapıldığı özetlenmektedir.

Dolaylı Vergi
Bir mal veya hizmetin satışında, satın alanın ödediği vergidir.

Tablo 1.4 GSYH'den Kişisel Harcanabilir Gelire

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)
(+) Dış âlemden gelen faktör gelirleri
(-) Dış âleme giden faktör gelirleri
= GSMH (Gayri Safi Millî Hasıla)
(-) Amortismanlar
= Safi Millî Hasıla (SMH)
(+) Sübvansiyonlar* (-) Dolaylı Vergiler (KDV ve Özel Tüketim Vergisi gibi)
= Millî Gelir (MG)
(-) Kurumlar Vergisi (-) Şirketlerin Dağıtılmayan Kârları (-) Sosyal Sigorta Kesenekleri (+) Transfer Harcamaları**
= Kişisel Gelir (KG)
(-) Dolaysız Vergiler (Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi gibi)
= Kişisel Harcanabilir Gelir (KHG) = Tüketim (C) + Tasarruf (S)

*Sübvansiyon: Devletin üreticileri korumak ve onları teşvik etmek amacıyla yaptığı karşılıksız yardımlar.

**Transfer Harcamaları: Devletin sosyal, mali ve iktisadi amaçlarla, herhangi bir mal ve hizmet üretmeyen ve korunması gereken kişilere verdiği işsizlik yardımları, emekli maaşları, öğrenci bursları, yaşlı maaşları gibi karşılıksız yapılan yardımlardır.

GSYH Hesaplama Yöntemleri

GSYH'nin ölçülmesinde temel olarak üç farklı yöntemden faydalanılır. Bunlar; üretim yöntemi, gelir yöntemi ve harcama yöntemidir. Her üç yöntemle hesaplanan GSYH değerleri birbirine eşittir. Çünkü bu yöntemlerin üçü de ekonomide değerlerin belirlenmesinde ekonomik kesimler arasındaki akımları dikkate alır. Temelde ekonominin aktörleri ve işleyiş şekli son derece basittir. Bir ekonomide denge gelir düzeyinin döngüsel olarak nasıl belirlendiğini gösteren basitleştirilmiş modele "gelirin döngüsel akımı modeli" adı verilir. Ekonomide sadece firmaların ve hanehalkının bulunduğunu varsaydığımızda gelir ve harcama döngüsü Şekil 1.2'de görüldüğü gibidir. Mal ve hizmet üretimi hanehalkı için ücret, kâr, rant (kira) ve faiz şeklinde gelir meydana getirir. Dolayısıyla ekonomideki tüm gelirleri toplarsak GSYH'ye ulaşmış oluruz. Aynı dönemde meydana gelen üretimi satın almak için gereken harcamaları topladığımızda da GSYH'ye ulaşmış oluruz. Elbette burada üretilen tüm mal ve hizmetlerin satıldığını, tasarrufi vergiler ve ithalatın olmadığını varsaymaktayız. Bu durumda hesaplamalarda **"Toplam Üretim = Toplam Gelir = Toplam Harcamalar"** eşitliğinin geçerli olacağını rahatlıkla söyleyebiliriz.

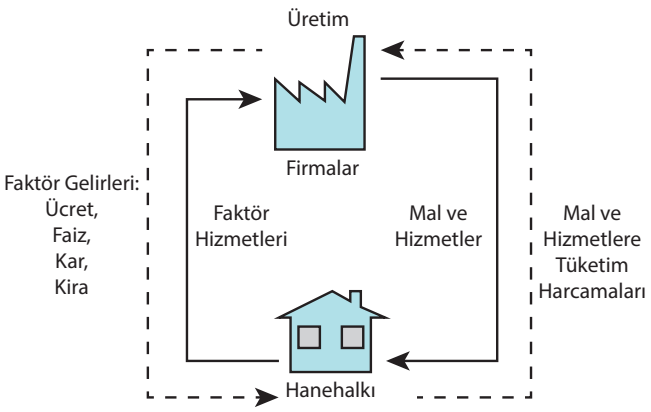

Şekil 1.2 Toplam Üretim, Toplam Gelir, Toplam Harcamalar: Basit Bir Model

Şekil 1.3'te bu işleyiş daha geniş ölçekli, döngüsel bir akım modeli üzerinden açıklanmaktadır. Öncelikle bir ekonomide faaliyette bulunan ekonomik birimleri tanıyalım. Bunlar; hanehalkları, firmalar, devlet ve dış dünyadır.

Hanehalkı, aynı evde yaşayan ve ortak ekonomik kararlar alan insan gruplarıdır. Bunlar bir aile olabileceği gibi aynı evde yaşayarak ortak ekonomik kararlar alan bir öğrenci topluluğu da olabilir. Hanehalkları hem mal ve hizmet satın alarak toplam faydalarını maksimize etmeyi amaçlayan temel bir tüketim birimi oldukları gibi çeşitli şekillerde üretime de katılırlar. Hanehalkları emeklerini satmak yoluyla üretime katılarak ücret geliri elde edebilecekleri gibi girişimci olarak mal ve hizmet de üretebilirler. Hanehalkları ücret gelirleri ve satın alma bedelleri üzerinden devlete vergi ve benzeri ödemeler yaparlar. Devlet de hanehalklarına ücret, faiz ve bazı transfer ödemeleri yapar.

Ekonomideki bir diğer önemli birim firmalardır. Ekonomide üretim kararlarını alan en temel birim firmalardır. Hangi yöntemlerle ne üretip nasıl pazarlayacağına firmalar karar verir. Firmalar sermaye, emek ve tabiatı üretim yapmak üzere bir araya getirir ve üretimi de hanehalklarına, devlete ve dış dünyaya satar. Firma kavramı simit satan bir genci de dünya markası olmuş bir holdingi de kapsar. Özel firmalar kâr gelirlerini maksimuma çıkarmayı amaçlayan birimlerdir. Elde ettikleri kârların üzerinden de devlete vergi ödemesi yaparlar. Firmalar hanehalklarına ücret, faiz, kâr payı ve kira ödemesi yapar.

Ekonominin döngüsel akımının bir diğer önemli birimi devlettir. Devlet milletin toplu yaşamaktan doğan sosyal ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan bir aygıttır. Devlet, en başta her türlü altyapı, iç ve dış güvenlik, adalet ve hukuksal düzenlemeler olmak üzere her türlü kamu hizmetini yerine getirir. Bunun finansmanını ise firma ve hanehalklarından topladığı vergi ve benzeri gelirlerle yapar. Devlet, kamu hizmetini gerçekleştirirken yararlanacağı tüm mal, hizmet ve emeği hanehalkları ve firmalardan yaptığı satın alımlarla karşılar.

Son ekonomik aktör dış dünya, diğer bir deyişle dış âlemdir. Bir ülkede yaşayan hanehalkları, firmalar ve devlet dış âlemden döviz ödeyerek mal ve hizmet satın almalarına karşın (ithalat), dış aleme mal ve hizmet satarak (ihracat) döviz kazancı elde ederler.

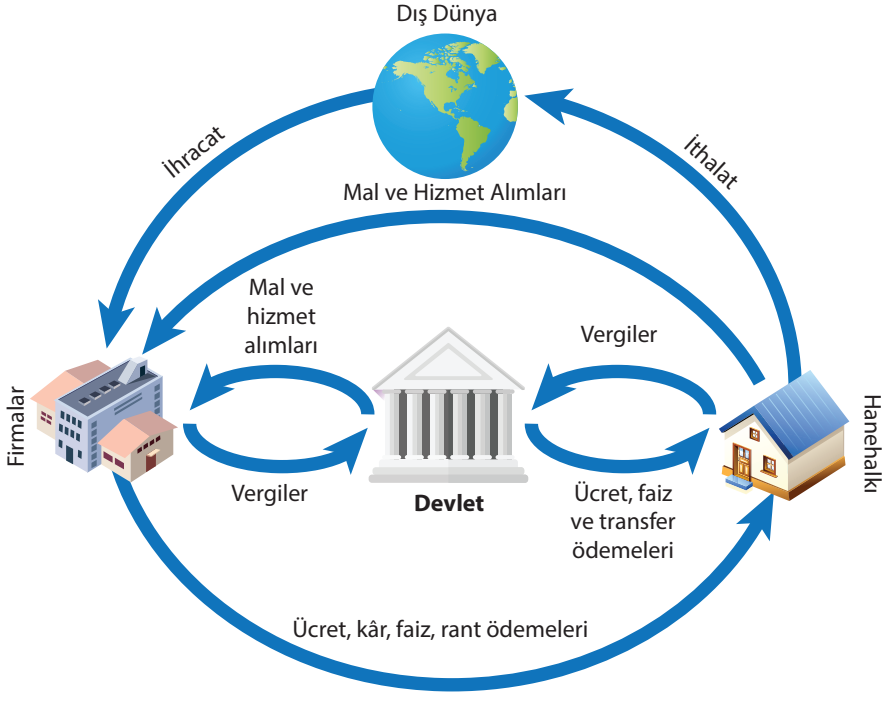

Şekil 1.3 Ekonominin Döngüsel Akım Modeli

Üretim Yöntemi

GSYH üretim yöntemi ile hesaplanırken genellikle iki yol kullanılır. Bunlardan ilkinde, ekonomide üretilen tamamlanmış mal ve hizmetlerin toplam değeri hesaplanırken ikinci yol ise tamamlanmış ürün elde edilirken üretimin her aşamasında elde edilen katma değerlerin her üretim sektörü için (tarım, sanayi ve hizmetler) ayrı ayrı toplanmasına dayanır. Tablo 1.5'te Türkiye'de üretim yöntemiyle GSYH'nin 2018 yılına ait hesaplanmış rakamları görülmektedir. Yine görülmektedir ki diğer iki yöntemde olduğu gibi Türkiye'nin GSYH'si yaklaşık 3,7 trilyon TL'dir.

Tablo 1.5 Türkiye'de Üretim Yöntemiyle GSYH Hesaplanması

Sektörler	2018				
	I	II	III	IV	Toplam Total
1. Tarım, ormancılık ve balıkçılık	**20.392.880**	**35.117.551**	**99.205.795**	**58.633.927**	**213.350.153**
2. Sanayi	**176.875.770**	**193.634.941**	**213.931.197**	**238.868.438**	**823.310.347**
İmalat Sanayi	151.765.999	167.352.440	183.294.312	202.905.270	705.318.021
İmalat Hariç Sanayi	25.109.771	26.282.501	30.636.885	35.963.169	117.992.326
3. Hizmetler	**505.790.228**	**559.694.081**	**597.767.769**	**613.027.189**	**2.276.279.266**
İnşaat	62.713.818	74.302.020	66.043.763	63.103.690	266.163.291
Ticaret, Ulaştırma ve Konaklama	178.484.183	202.711.518	243.662.653	246.040.804	870.899.157
Bilgi ve iletişim	18.479.304	21.171.003	21.758.802	29.926.026	91.335.135
Finans ve sigorta faaliyetleri	29.002.906	35.052.835	31.709.039	18.415.816	114.180.596
Gayrimenkul faaliyetleri	59.727.220	60.503.629	64.128.028	67.762.681	252.121.559
Mesleki, İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	43.379.523	45.874.414	48.146.421	56.616.576	194.016.934
Kamu Yönetimi, Eğitim, İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	97.400.548	103.415.479	106.168.088	112.419.534	419.403.649
Diğer hizmet faaliyetleri	16.602.726	16.663.182	16.150.975	18.742.062	68.158.946
4. Sektörler Toplamı (1+2+3)	**703.058.879**	**788.446.572**	**910.904.761**	**910.529.554**	**3.312.939.766**
5. Vergi-Sübvansiyonlar	85.774.544	96.789.290	105.901.077	99.584.812	388.049.723
6. Alıcı Fiyatlarıyla GSYH (4+5)	**788.833.423**	**885.235.862**	**1.016.805.838**	**1.010.114.366**	**3.700.989.489**

Kaynak: TÜİK ve Temel Ekonomik Göstergeler (www.tbb.gov.tr)

Gelir Yöntemi

GSYH hesaplamasında kullanılan bir diğer yöntem de gelir yöntemidir. Burada, mal ve hizmetlerin tüm üretim aşamalarında yer alan üretim faktörlerinin (emek, sermaye, toprak ve girişim) toplam üretimden ve dolayısıyla toplam gelirden aldıkları paylar (ücret, faiz, rant ve kâr) toplanarak GSYH elde edilir. Bu gelirlerin toplamına, mal ve hizmet fiyatlarının içinde yer alan dolaylı vergiler (katma değer vergisi gibi) ve aşınma ve yıpranmaları temsil eden amortismanları da dahil ederek GSYH'yi hesaplayabiliriz. Buna göre gelir yöntemiyle GSYH şu şekilde ifade edilebilir:

GSYH = Ücret + Faiz + Rant + Kâr + Dolaylı Vergiler + Amortismanlar

Toplumda bireylerin elde ettiği gelir bir üretim karşılığında elde edilmiyorsa (örneğin emekli, dul ve yetim maaşları, yaşlılık maaşı gibi) GSYH hesabına katılmaz.

Tablo 1.6'da Türkiye'de gelir yöntemiyle hesaplanan 2018 yılı GSYH'si üçer aylık dönemler itibariyle görülmektedir. 2018 yılı toplam GSYH'si dört çeyreğin toplamı olarak yaklaşık 3 trilyon 724 milyar TL'dir. Bu rakamla bir sonraki başlık altında açıklanan harcama yöntemiyle GSYH rakamının aynı olduğu görülecektir.

Tablo 1.6 Türkiye'de Gelir Yöntemiyle GSYH Hesaplanması (2018)

	2018			
	I	II	III	IV
Toplam işgücü ödemeleri	269.419,9	282.819,0	288.005,5	288.711,3
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	1.906,3	2.959,9	3.397,0	3.011,4
Sanayi	63.307,1	66.511,5	67.833,7	67.935,6
İmalat Sanayii	56.896,3	60.139,9	60.963,9	60.982,6
İnşaat	19.557,3	21.484,7	21.335,0	19.209,7
Hizmetler (*)	63.100,7	67.691,0	68.826,3	67.482,0
Bilgi ve iletişim	5.972,0	6.132,6	6.433,1	6.513,5
Finans ve sigorta faaliyetleri	9.743,8	10.272,1	10.184,1	10.852,9
Gayrimenkul faaliyetleri	1.449,8	1.616,1	1.575,9	1.565,5
Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri	21.559,5	18.789,1	18.528,9	18.532,6
Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	75.345,3	80.371,7	82.005,0	86.011,6
Diğer hizmet faaliyetleri	7.478,1	6.990,3	7.886,5	7.596,4
Üretim üzerindeki net vergiler	-6.431,2	-7.680,8	-3.809,9	-6.975,3
Brüt İşletme artığı/Karma gelir	441.426,5	518.482,8	636.517,9	634.727,6
Sabit sermaye tüketimi	135.670,3	144.074,7	157.888,6	169.861,8
Net İşletme artığı/Karma gelir	305.756,2	374.408,0	478.629,4	464.865,8
Ürün üzerindeki vergiler eksi sübvansiyonlar	85.697,9	96.815,1	105.935,5	100.726,3
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı Fiyatlarıyla)	790.113,1	890.435,9	1.026.648,9	1.017.190,0

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ekonomik Göstergeler (Erişim tarihi: 17.12.2019)

Eğer bir ülkede tüm gelirler kayıt altına alınamamış, vergi beyannamesi verilmiyor ve vergi kaçağı ortaya çıkıyorsa gelir yöntemiyle GSYH hesaplaması doğru sonuç vermeyecektir.

Harcamalar Yöntemi

GSYH hesaplamasında yararlanılan yöntemlerden bir diğeri "harcamalar yöntemi"dir. Üretim faktörleri üretim sürecine katılmaları nedeniyle bir taraftan gelir elde ederken diğer taraftan çeşitli harcamalarda bulunur. Dolayısıyla aslında ekonomideki harcamaların toplamı bize yine GSYH değerini verir. Hanehalkı, gelirlerinin bir kısmını tüketim harcamalarına yani mal ve hizmet (otomobil, cep telefonu, gıda, ulaşım vb.) satın almak üzere (C) ayırırken özel sektör yatırım harcamalarında (I) kullanır. Öte yandan devlet, bir diğer deyişle kamu kurum ve kuruluşları kamu hizmetlerini yerine getirirken birtakım tüketim ve yatırım harcamalarında bulunur (G). Dışa açık ekonomilerde, yabancı ülkelerde yaşayanlar ilgili ülkenin ürettiği mal ve hizmetleri satın almak üzere harcama yapar ki bu o ülkenin ihracatı (X) anlamına gelir. Ama aynı ülkenin ülke içi yerleşikleri de yabancı ülkelerde yaşayanların ürettikleri mal ve hizmetleri satın almak üzere harcama yapar ki bu o ülkenin ithalatı (IM) anlamına gelir. Burada ihracattan elde edilen gelirden ithalat

için yapılan harcamalar çıkarılır ve net ihracat (X – IM) değeri modele dâhil edilir. Dolayısıyla tüm bu harcamaların toplamı bize yine GSYH değerini verecektir. Buna göre harcamalar yöntemiyle hesaplanan GSYH şu şekilde ifade edilebilir:

$$GSYH = C + I + G + (X - IM)$$

Bu eşitlikte hanehalkı ve firmaların yanı sıra devlet kesimi ve dış kesim de analizlere dâhil edilmektedir.

Türkiye'de harcamalar yöntemiyle GSYH hesaplaması Tablo 1.7'de görülmektedir. TÜİK'in yapmış olduğu hesaplamalara göre 2018 yılında yaklaşık 3,72 trilyon TL olan GSYH'nin 2,11 trilyon TL'si nihai tüketim harcamasına gitmiştir. Zaten genel olarak tüketim harcamaları en büyük harcama kalemi olarak ön plana çıkmaktadır. 0,55 trilyon TL'si devletin nihai tüketim harcaması, 1,11 trilyon TL'si gayrisafi sabit sermaye oluşumu, yani tesis ve makine gibi sabit sermayeye yapılan yatırım harcaması, 1,09 trilyon TL'si mal ve hizmet ihracatı, 1,14 trilyon TL'si mal ve hizmet ithalatı ve geri kalan da stok değişmelerinden oluşmaktadır. Stoklar üretildikleri dönemin ürünü oldukları için üretimi yapan firmaların kendileri tarafından satın alınmış gibi değerlendirilir ve GSYH hesabına dâhil edilir. Stok değişmelerinin negatif değer alması ekonomide canlılık belirtisidir, yani satışların beklenenin üzerinde olduğu anlamına gelir. 2018 yılında mal ve hizmet ithalatı, mal ve hizmet ihracatının üzerindedir, yani ülkenin dış ticaret dengesi ithalat lehine olumsuzdur.

Tablo 1.7 Türkiye'de Harcamalar Yöntemiyle GSYH Hesaplanması (2018)

Harcama bileşenleri	Cari değer (Bin TL)	GSYH içindeki pay (%)
Gayrisafi yurt içi hasıla	3.724.387.936	
Hanehalklarının nihai tüketim harcamaları	2.111.251.432	56,7
Devletin nihai tüketim harcamaları	552.357.471	14,8
Gayrisafi sabit sermaye oluşumu	1.114.094.790	29,9
Stok değişmeleri	- 12.453.160	-0,3
Mal ve hizmet ihracatı	1.099.815.647	29,5
Mal ve hizmet ithalatı	1.140.678.244	30,6

Kaynak: TÜİK

Yatırım Harcamaları
Devletin ve firmaların yeni makine ve teçhizat ile yeni binalara yaptıkları harcamalar ile stoklardaki artışlardır.

GSYH'nin Ülkeler Arası Karşılaştırması

Şekil 1.4'te, dünyanın en büyük 20 ekonomisinin cari fiyatlarla ve ABD doları cinsinden sıralaması bulunmaktadır. Farklı ülkelerin GSYH karşılaştırmalarının yapılabilmesi için ulusal para ile hesaplanan GSYH'lerin uluslararası bir ortak para birimine dönüştürülmesi gerekir. Bu para birimi genellikle ABD doları olmaktadır. Bir ülkenin ulusal para birimi cinsinden değeri o ülkedeki cari ABD dolar kuruna bölündüğünde ABD doları cinsinden GSYH elde edilmiş olur. 2018 yılında en yüksek GSYH, yaklaşık 20,4 trilyon ABD doları ile Amerika Birleşik Devletleri'ne aittir. Onu 13,6 trilyon dolar ile Çin ve 4,9 trilyon dolar ile Japonya takip etmektedir. Türkiye yaklaşık 0,77 trilyon dolar ile 18. sırada yer almaktadır.

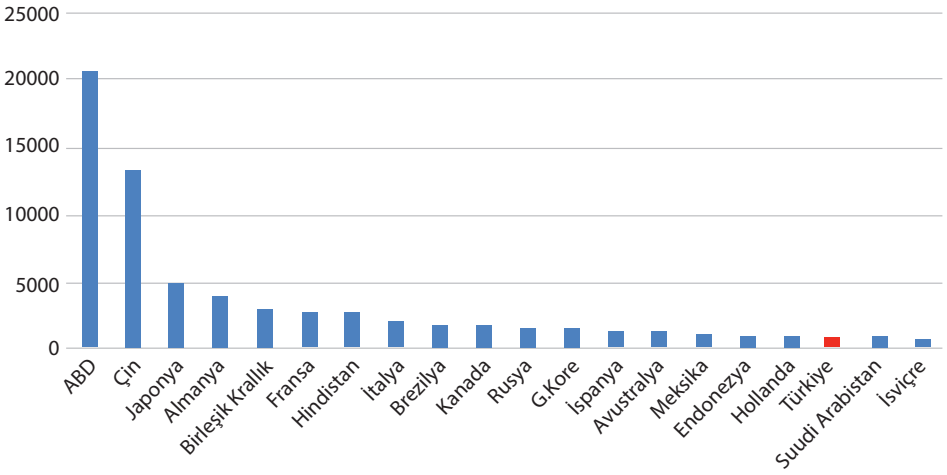

Şekil 1.4 En Büyük 20 Ekonominin GSYH'si (2018) (Cari, Milyar ABD Doları)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı

ABD doları, o ülkede satın alma gücünü iyi bir şekilde temsil etmeyebilir. 1 ABD dolarının satın alabileceği mal miktarı ülkeden ülkeye değişir. Aynı çerçevede olmak üzere İsviçre'de asgari ücretle satın alınabilecek mal ve hizmet miktarı ile aynı asgari ücretle Türkiye'de satın alınabilecekler karşılaştırıldığında elbette Türkiye'de daha çok mal ve hizmet alınabileceği ortadadır. Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinden emekli olarak Türkiye'nin Muğla ve Antalya gibi illerinde yaşamayı tercih edenleri güdüleyen faktörlerden birisi de budur. Bu durumu GSYH ölçümlerinde dengelemek için GSYH rakamları satın alma gücü paritesi oranında ortak para birimine dönüştürülür. Bu değişim oranı, bir ülkenin verili bir para miktarının başka ülkelerin paralarına dönüştürülmesinin ardından o ülkede de aynı miktarda mal ve hizmet satın alınabilmesini sağlayan bir orandır. Böylece 1 ABD dolarıyla, satın alma gücü paritesi oranında ülke parasına dönüştürülmesinden sonra her ülkede aynı miktarda mal satın alınır hâle gelinecektir. Dolayısıyla SAGP döviz kuru, "bir ulusal paranın satın alma gücü dikkate alınarak düzeltilmiş olan döviz kuru" şeklinde tanımlanabilir.

Şekil 1.5'te GSYH'nin satın alma gücü paritesi (SAGP) ile ölçülmesi sonucunda oluşan sıralaması yer almaktadır. Görüldüğü gibi sıralama ciddi şekilde değişmektedir. Nominal döviz kurlarıyla yapılan sıralamada Çin birinciliğe, ABD ikinciliğe ve Hindistan üçüncülüğe gelirken Türkiye 13. sıraya yükselmektedir.

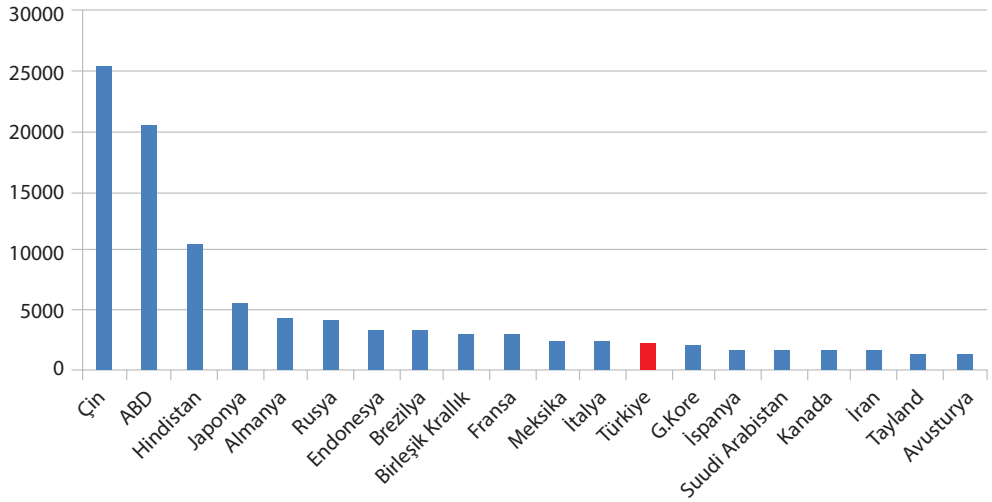

Şekil 1.5 En Büyük 20 Ekonominin GSYH'si (SAGP, Milyar ABD Doları)

GSYH ve Nüfus

Şimdiye kadar toplam GSYH değerleri üzerinden hareket ettik. Bir ülkenin üretim gücünü gösterebilmesi açısından toplam GSYH faydalı bir araçtır. Ancak ülkeler arasındaki refah karşılaştırmalarında nüfus miktarlarını da dikkate alan kişi başına düşen üretim ve gelir miktarları daha kullanışlı araçlardır. Toplam GSYH açısından dünya sıralamalarında üst sıralarda yer alan Çin ve Hindistan gibi ülkeler nüfusları dikkate alındığında ülkeler arası sıralamalarda alt sıralarda kalmaktadır. Çünkü bir ülkenin GSYH'si veya GSMH'si diğer ülkelerden büyük olsa bile o ülkenin nüfusu da çok fazla ise kişi başına düşen hasıla miktarı azalır. Düşük bir GSYH miktarına sahip bir ülkenin nüfusu da düşükse o ülkede yaşayanların refahı biraz önce bahsettiğimiz ülkeden büyük ihtimalle daha yüksektir.

Hesapladığımız toplam GSYH'yi ülke nüfusuna böldüğümüzde elde edilen değer Kişi Başına Düşen GSYH (KBDGSYH), toplam GSMH'yi ülke nüfusuna böldüğümüzde elde edilen değer Kişi Başına Düşen GSMH (KBGSMH) olarak adlandırılır. Şekil 1.6'da, Türkiye'nin kişi başına düşen GSYH miktarının yıllar içindeki gelişim süreci bulunmaktadır. Görüldüğü gibi cari kurlar üzerinden kişi başına düşen GSYH ile satın alma gücü paritesi ile hesaplanan GSYH arasında önemli ölçüde fark bulunmaktadır. Örneğin 2018 yılında cari ABD doları kuruyla hesaplanan kişi başına düşen GSYH 9.632 ABD dolarıdır. Oysa satın alma gücü paritesiyle kişi başına GSYH'nin bir önceki yıl 28.607 ABD dolarına kadar ulaştığına dikkat edilmelidir. Bu farkı meydana getiren aslında döviz kurlarındaki değişimdir.

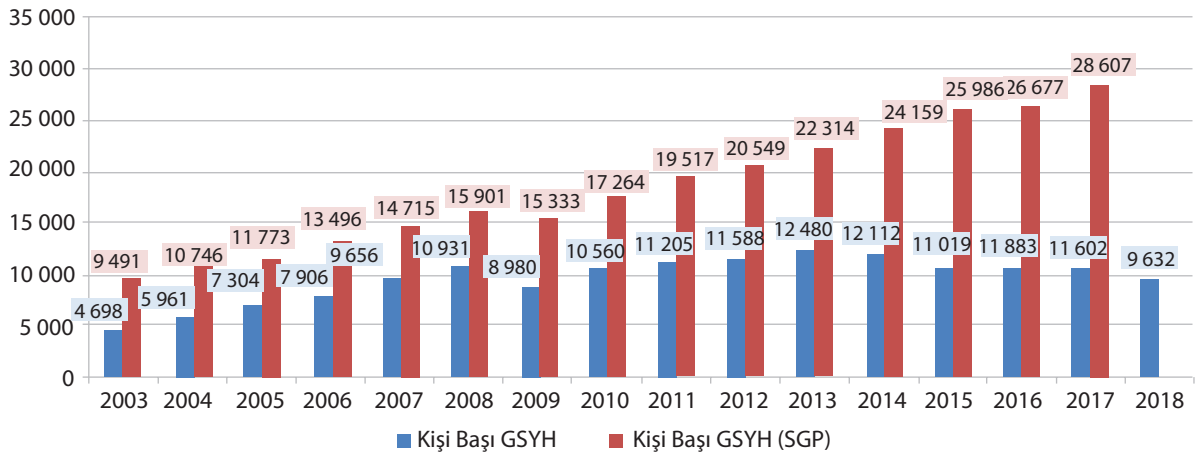

Şekil 1.6 Kişi Başına Düşen GSYH (ABD Doları)

Kaynak: TÜİK, T.C. Ticaret Bakanlığı

Şekil 1.7'de, cari ABD dolar kurunda görülen değişim eğilimi yer almaktadır. ABD doları cinsinden GSYH'nin cari dolar kurundaki değişimlere karşı ne kadar hassas olduğunu bir örnek çerçevesinde açıklayalım. 22 Aralık 2014'te ABD doları 2,32 TL, 7 Eylül 2015'te 3,01 TL, 23 Ocak 2017'de 3,85 TL, 1 Ocak 2018'de 3,72 TL, 27 Ağustos 2018'de 6,56 TL, 23 Aralık 2019'da 5,93 TL değerine ulaşmıştır. Ülkenin GSYH'sini ABD doları cinsinden ifade etmek için nominal GSYH rakamını cari dolar kuruna bölmekteydik. Örneğin 2018 yılı Nominal GSYH'si olan yaklaşık 3,7 trilyon TL'yi 3,72'ye bölmemiz gerekirken bu işlemi 27 Ağustos 2018'de yapsaydık 6,56'ya bölmemiz gerekir. İlkinde ABD doları cinsinden GSYH yaklaşık 1 trilyon dolar, ikincisinde yaklaşık 0,5 trilyon dolar şeklinde hesap edilir. Görüldüğü gibi dolar kurundaki değişiklikler hele hele büyük sıçramalar şeklinde ortaya çıkıyorsa cari ABD dolar kuru cinsinden GSYH'de de olağanüstü değişimlere yol açabilmektedir. Nüfus ile ilişkilendirildiğinde ortaya çıkan cari ABD dolar kuru cinsinden kişi başına GSYH rakamları da bu nedenle ülkenin üretim gücü ve refahı hakkında hatalı bilgiler taşıyabilmektedir.

Şekil 1.7 ABD Doları Cari Kur (Aralık 2014-Aralık 2019)

Kaynak: TCMB

Nominal GSYH- Reel GSYH

Bir ülkenin hesaplanmış olan GSYH'si arttığında bu artışın mal ve hizmetlerin miktarındaki artıştan mı yoksa fiyatlarındaki bir artıştan mı kaynaklandığı önemlidir. Mal ve hizmetlerin üretim miktarı artıyorsa bu 'reel GSYH'nin artışı anlamına gelir. Bir ülkenin ekonomik büyümesi ve dolayısıyla halkın refah artışı için reel GSYH'nin artması gerekir. Ama mal ve hizmetlerin miktarı yerine fiyatları artıyorsa bu 'nominal GSYH'nin artışı anlamına gelir. Nominal ifadesi yerine "cari", "parasal" ve "nakdî" ifadeleri de kullanılabilir. Bir ülkenin GSYH'sindeki artışın bir kısmı mal ve hizmet üretiminden, bir kısmı da fiyatlardaki artıştan kaynaklanabilir. Nominal GSYH hesaplanırken o zaman diliminde geçerli olan fiyatlar dikkate alınırken, reel GSYH hesaplanırken belirli bir baz yılı dikkate alınır ve diğer yıllarda üretilen mal ve hizmet miktarları ile belirlenmiş olan baz yılındaki fiyatlarla yani "sabit fiyatlar" ile çarpılır. Böylece, ilgili yılda üretilen mal ve hizmetlerin parasal değeri baz yıldaki fiyatlar dikkate alınarak hesaplanmış olur ve böylece mal ve hizmet fiyatlarında enflasyondan kaynaklanan parasal artışların yanıltıcı etkisi ortadan kaldırılır. Örneğin 2003 yılını baz alıp 2019 yılı reel GSYH'yi (sabit fiyatlarla GSYH'yi) hesaplamak için şu formülü kullanmamız gerekir:

Reel $GSYH_{2019}$ = (2019 yılı üretim miktarı) x (2003 baz yılı piyasa fiyatları)

İktisadi analizlerde ve yorumlarda nominal GSYH'nin kullanılması tercih edilmez. Tablo 1.8'de 1998 ve 2017 yılları arasında nominal ve reel GSYH değişim süreci yer almaktadır. Burada örneğin 2000 yılı ile 2001 yıllarını dikkate alalım. 2000'den 2001 yılına gelindiğinde nominal GSYH % 43,8 artmıştır. Görüldüğü gibi GSYH'deki bu olağanüstü yükselme yanıltıcı olup aslında nominal bir artıştır. Reel (sabit fiyatlarla) GSYH artmak bir yana % 6 oranında azalmıştır. Gerçekten de 2001 yılı Türkiye'de ekonomik kriz yılıdır ve ekonomi küçülmüştür. Tablo 1.8'den görüleceği gibi 2009 yılı baz yılıdır ve baz yılında ***endeks*** değeri 100'dür.

Tablo 1.8 Türkiye'de Nominal ve Reel GSYH

	NOMİNAL GSYH				REEL GSYH	
	Değer (bin TL)	Pay (%)	Değişim Oranı (%)	Endeks	Değer (bin TL)	Değişim Oranı (%
1998	71 892 898	100,0	-	1998 71,1	710 091 469	-
1999	107 164 345	100,0	49,1	1999 68,7	686 024 304	-3,4
2000	170 666 715	100,0	59,3	2000 73,2	731 576 737	6,6
2001	245 428 760	100,0	43,8	2001 68,9	687 957 859	-6,0
2002	359 358 871	100,0	46,4	2002 73,3	732 195 466	6,4
2003	468 015 146	100,0	30,2	2003 77,4	773 258 855	5,6
2004	577 023 497	100,0	23,3	2004 84,9	847 834 434	9,6
2005	673 702 943	100,0	16,8	2005 92,5	924 223 073	9,0
2006	789 227 555	100,0	17,1	2006 99,1	989 932 592	7,1
2007	880 460 879	100,0	11,6	2007 104,1	1 039 730 731	5,0
2008	994 782 858	100,0	13,0	2008 104,9	1 048 519 070	0,8
2009	999 191 848	100,0	0,4	2009 100,0	999 191 848	-4,7
2010	1 160 013 978	100,0	16,1	2010 108,5	1 083 996 979	8,5
2011	1 394 477 166	100,0	20,2	2011 120,5	1 204 466 935	11,1
2012	1 569 672 115	100,0	12,6	2012 126,3	1 262 160 182	4,8
2013	1 809 713 087	100,0	15,3	2013 137,0	1 369 334 107	8,5
2014	2 044 465 876	100,0	13,0	2014 144,1	1 440 083 365	5,2
2015	2 338 647 494	100,0	14,4	2015 152,9	1 527 725 206	6,1
2016	2 608 525 749	100,0	11,5	2016 157,8	1 576 365 403	3,2
2017	3 106 536 751	100,0	19,1	2017 169,5	1 693 665 799	7,4

Kaynak: TÜİK

Endeks
Belirli bir zaman dilimine ait olan satış, fiyat, maliyet, gelir, üretim vb. verilerin toplanması ile oluşturulan göstergelerdir.

Nominal GSYH'den reel GSYH'ye geçebilmek için nominal GSYH'yi enflasyondan kaynaklı fiyat artışlarından arındırmak gerekir. Öte yandan, nominal GSYH'deki yıllık artış ile reel GSYH'deki yıllık artış arasındaki fark o seneye ait enflasyon oranını gösterir. Nominal GSYH ve reel GSYH'den yola çıkarak **GSYH deflatörü** adı verilen ***fiyat endeksi*** hesaplanır. Belirlenmiş bir baz yıla göre tüm mal ve hizmetlerin fiyat değişimlerini gösteren GSYH deflatörü, nominal GSYH'nin reel GSYH'ye bölünmesi ve yüz ile çarpılması ile elde edilir. Başka bir ifadeyle;

GSYH Deflatörü = (Nominal GSYH/Reel GSYH).100'dür.

GSYH deflatörü özel bir fiyat endeksidir ve enflasyon oranlarının hesaplanmasında kullanılır. Enflasyon oranının hesaplanmasını ilerideki bölümlerde ayrıntısıyla göreceğiz. Türkiye'de enflasyon oranının hesaplanmasında kullanılan diğer endeksler Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ve Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE)'dir. GSYH deflatörü ekonomik anlamda üretilen tüm mal ve hizmetleri kapsarken TÜFE ve ÜFE sadece belirlenmiş bir sepette yer alan az sayıdaki mal ve hizmeti içerir. Enflasyon ile ilgili bölümümüzde konu daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Fiyat Endeksi
Nominal fiyatlarla ifade edilen belirli bir grup mal ve hizmetin değerinin aynı mal ve hizmet grubunun sabit fiyatlarla ifade edilen değerine oranıdır.

Ekonomik Büyüme

İktisada Giriş I dersinde üretim imkânları eğrisinin orijinden dışarıya doğru uzaklaşmasının, yani bir önceki dönemden daha fazla üretmesinin ülkenin ekonomik büyümesi anlamına geldiğini görmüştük. Yine hatırlayacağınız üzere, bir ekonomide bütün üretken kaynaklar (yani üretim faktörleri) normal (tam) kapasiteleriyle istihdam edildiğinde ülkenin üretebileceği hasılaya (mal ve hizmet miktarına) potansiyel GSYH veya tam istihdam GSYH'si adı verilir. İleride bahsedileceği üzere potansiyel GSYH seviyesine ulaşmış bir ekonomide bile geçici işsizlik ve yapısal işsizlikten kaynaklanan işsizlik görülebilir ki bu işsizlik türüne "doğal işsizlik" adını veriyoruz. Bir ekonominin fiilen gerçekleşen çıktısı (GSYH'si) ile potansiyel çıktısı (GSYH'si) arasındaki farka "çıktı açığı" denir. Bir ekonomide fiili çıktı miktarı potansiyel çıktı miktarını aşarsa "pozitif çıktı açığı" ortaya çıkar ki bu durumda ekonomide enflasyon tehlikesi doğar. Bir ekonomide fiili çıktı miktarı potansiyel çıktı miktarının altında kalırsa "negatif çıktı açığı" ortaya çıkar ki bu durum talebin arz karşısında zayıf kaldığını, ekonomide kapasite fazlalarının ortaya çıktığını gösterir. Elbette bu durumdaki bir ekonomide enflasyon yerine daralma sorunu olduğu düşünülür.

Ekonomik büyüme ülkenin ürettiği mal ve hizmet miktarının artması, ekonominin üretim kapasitesinin genişlemesi, yani reel GSYH'nin yükselmesi anlamını taşır. Ülkeler ekonomik büyümeyi şu şartlarda gerçekleştirebilir: Üretim faktörlerinin miktarının artırılması, üretim faktörlerinin verimliliğinin artması ya da teknolojik ilerleme. Eğer iş gücünün verimliliği ve niteliği eğitim, beceri kazandırma ve sağlığa yapılan yatırımlarla artırılabilir, iş organizasyonu iyileştirilerek iş bölümü yapılabilir, sermaye malları daha etkin kullanılabilirse ekonomik büyüme gerçekleşir. Bir ülke nüfusundaki çalışanların sayısı artarsa ve/veya çalışanların çalışma saatleri artarsa üretim sürecinde iş gücü miktarının artması nedeniyle üretim seviyesi yükselir. Bir ülkede yeni doğal kaynakların ve ham madde yataklarının bulunması da ekonomik büyümeyi olumlu etkiler. Öte yandan daha önce iş gücünün yaptığı işleri teknolojideki ilerlemeler nedeniyle makinelerin daha yüksek kapasiteyle yapmaya başlaması da toplam üretim seviyesini artıracaktır.

Bir ülkedeki tüm üretim faktörleri ile elde edilen toplam üretim arasındaki ilişkiye toplam üretim fonksiyonu adı verilir ve şu şekilde gösterilir:

$$Y = f(L, C, N, T)$$

Burada Y reel millî geliri, L istihdam edilenlerin sayısını, C ülkedeki sermaye stokunu, N doğal kaynakların miktarını ve Tise üretim teknolojisini gösterir. Dolayısıyla eşitliğin sağ tarafında yer alan bağımsız değişkenler bir ülkenin ekonomik büyümesinin uzun dönemli belirleyicilerini gösterir.

Peki, ekonomik büyüme neden önemlidir? Bu sorunun öncelikli cevabı ülkeler arası ekonomik güç yarışında ön sıralarda yer almanın tek yolunun ekonomik büyümeden geçmesidir. Ülkelerin toplam üretim seviyeleri arasında uzun dönemde oluşan fark ekonomik büyüme oranlarından kaynaklanır. Ekonomik büyüme ülkenin uluslararası arenadaki askerî ve siyasi gücünü de etkiler. Bunun da ötesinde ekonomik büyüme yaşam standardının yükselmesi anlamına da gelir. Reel GSYH'yi bir ülkenin ürettiği kocaman bir pastaya benzetirsek ülke nüfusuna ait her bir bireyin yıllar içinde pastadan daha büyük bir dilim yemesi için pasta sürekli olarak büyümelidir. Ülkenin nüfusunun sürekli arttığını varsaydığımızda pasta diliminin en azından küçülmemesi için pasta sürekli olarak büyümeli, yani reel GSYH sürekli olarak artmalıdır. Bir ülkede sosyal refah ve tüketim imkânı ancak ekonomik büyüme ile artabilir. Daha fazla okul, daha fazla yol, park, hastane ve baraj; ulaşım ağının genişlemesi, eğlence ve kültürel aktivitelere daha fazla katılım ancak ekonomik büyüme ile gerçekleşebilir. Bundan 50 yıl veya 100 yıl önceki ekonomik imkânlar ve sosyal refah seviyesi ile bugünkü arasındaki farkı yaratan ekonomik büyümenin sihirli gücüdür. Ekonomik büyüme eski zamanların yoksulu ile bugünün yoksulunu bile farklılaştırmıştır. Bugünün yoksulluk seviyesinde yaşayan ailelerinin evinde eski yıllarda ancak zenginlerin evinde bulunan televizyon ve buzdolabı gibi beyaz eşyalar, elektrik, doğal gaz ve temiz su gibi imkânlar bulunmaktadır.

Ekonomik büyüme oranı hesaplanırken reel GSYH'deki değişim oranını yılın başlangıç değerine bölmeli ve ardından 100 ile çarpmalıyız. Böyle-

ce bir önceki döneme göre yüzdesel değişim oranını yani büyüme oranını bulmuş oluruz. Tabloda yer alan Türkiye'nin reel GSYH büyüklüklerinden yararlanarak büyüme oranını bulalım. Örneğin 2017 yılında reel GSYH 1.693.665.799 TL, 2016'da ise 1.576.365.403 TL'dir. Şimdi, 2017 reel GSYH'sini bulabilmek için şu işlemi yapmalıyız: (1.693.665.799–1.576.365.403)/1.576.365.403 = 0,074. Bu rakamı 100 ile çarparsak 0.074 x 100 = 7,4 rakamını buluruz. Yani 2017 yılında reel GSYH % 7,4 oranında büyümüştür.

Şekil 1.8'de 2018 yılında, seçilmiş dünya ülkelerinin ekonomik büyüme oranları bulunmaktadır. Hindistan % 6,7 ile ilk sırayı, Çin % 6,4 ile ikinci sırayı, ABD 2,9 ile üçüncü sırayı almıştır. Türkiye'nin ekonomik büyümesi ise % 2,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Çin ve Hindistan bu yüksek performansı oldukça uzun bir zamandan beri göstermektedir. 2050 yılında dünya üretiminin yarısından fazlasını Asya ülkelerinin elde edeceğini daha önce belirtmiştik. Özellikle Çin için % 6,4 bile geçmiş performansına göre düşük kalmaktadır. Çin yaklaşık 40 yıldan beri ortalama %10 seviyelerinde büyümekte ve bileşik olarak hesaplandığında bu durum kısa dönemde bile çok önemli artış sağlamış olmaktadır.. Burada bir kuraldan yararlanarak gelecek tahmininde bulunabiliriz. Logaritmik bir gerçekten hareketle 72 sayısını ülkenin büyüme oranına böldüğümüzde ülkenin reel GSYH'sinin ikiye katlanacağı süreyi buluruz. Bu ilişkiye "72 kuralı" adı verilir. Yani Çin, 72/10=7,2 yılda bir, üretim seviyesini ikiye katlamış ve satın alma gücü paritesiyle günümüzde ABD'yi geçmiştir. Dolayısıyla ekonomik büyümenin birikimli yapısı ülkeleri kısa zamanda yüksek reel GSYH seviyelerine ulaştırabileceği gibi tam tersine düşük büyüme oranları nedeniyle ekonomik güç liginin diplerine doğru taşıyabilir.. Bu arada büyümenin refah getirici etkisi için nüfus artış oranları dikkate alınmalıdır. Büyümenin ülkenin tüm vatandaşlarına refah getirdiğini söyleyebilmek için "Net Büyüme Oranı" kullanılmalıdır. Net Büyüme Oranı, "Reel GSYH Büyüme Oranı"ndan "Nüfus Artış Oranı"nın düşülmesiyle bulunur. Hesaplanacak bu rakamın pozitif bir büyüklüğe sahip olması gerekir. Öte yandan kişi başına reel GSYH artışı da bize büyümenin refah etkisinin ortaya çıkıp çıkmadığını doğrudan söyleyebilir. Kişi başına reel GSYH artıyorsa büyümenin refah seviyesini artırdığını belirtebiliriz.

Reel GSYH artışının ülke insanlarına refah getirdiğini söyledik. Ancak bunu net olarak söyleyebilmek için bazı unsurlara dikkat etmek gerekir. Örneğin ülke ekonomisi büyürken ülkedeki gelir dağılımı bozuluyor ve artan gelirden, "büyüyen pastadan" sadece belli bir kesim yararlanıyorsa büyümenin refah artışı getirdiği söylenemez. Öte yandan ülke ekonomisi büyürken çevre kirliliği artıyor, demokratik yaşam aksıyor ve kurallarına göre yürümüyorsa, ferdî özgürlükler kısıtlanıyor, insanların haftalık çalışma saatleri artıyorsa ekonomik büyümenin otomatik olarak refah getireceği iddia edilemez.

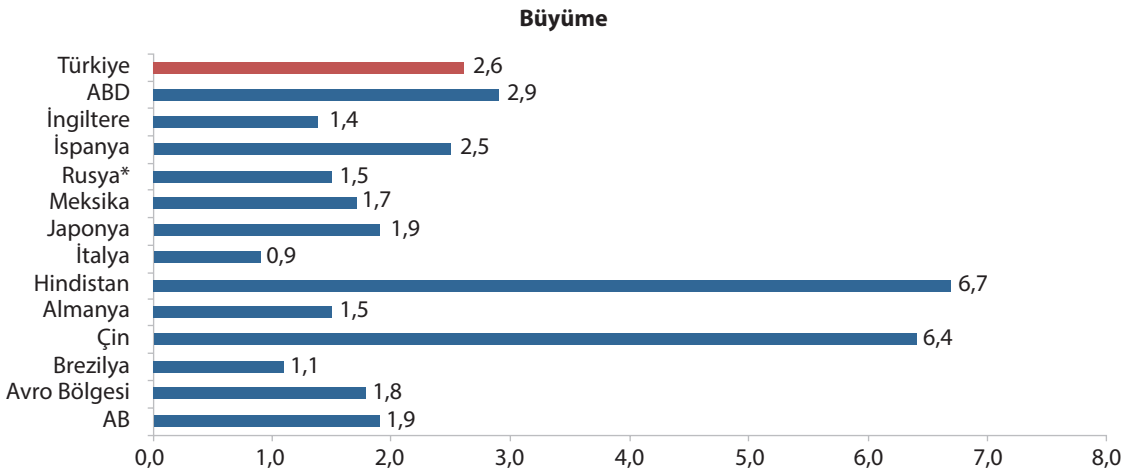

Şekil 1.8 2018 Yılında Dünya Ülkelerinin Büyüme Oranları

Kaynak: TÜİK ve IMF'den hazırlayan T.C. Ticaret Bakanlığı

Yaşamla İlişkilendir

BÜYÜMEDE DÜNYA REKORU: % 11

Türkiye ekonomisi büyümede dünya şampiyonu oldu. İlk çeyrekte ekonomi yüzde 11 büyüdü. Çin ve Arjantin'i geçen Türkiye, dünyada çift haneli büyüyen tek ekonomi unvanını aldı. Yıl sonunda büyümenin yüzde 7'yi geçmesi bekleniyor.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) büyüme verilerini açıkladı. Türkiye ekonomisi ilk çeyrekte yüzde 11 büyüdü. Türkiye hem dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi hem de ilk çeyrekte çift haneli büyüyen tek ülke oldu. Türkiye'yi yüzde 9.9'la Arjantin, yüzde 9.7'yle Çin takip etti. Dünyanın en büyük ekonomisi ABD aynı çeyrekte yüzde 2.3, Euro Bölgesi ise yüzde 2.5 büyüdü.

ÜÇTE BİRİ İÇ TÜKETİMDEN

Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri ilk çeyrekte bir önceki döneme göre yüzde 1.4 artış gösterdi. Yılın ilk çeyreğindeki dönemde, cari fiyatlarla GSYH 284.9 milyar lira oldu. Bunun yüzde 76.6'sı iç tüketimden kaynaklandı. İlk çeyrekte gerçekleşen yüzde 11'lik büyümenin yüzde 8.7'si yerleşik hanehalklarının tüketiminden gelirken, yüzde 7.4'ü gayrisafi sabit sermaye oluşumundan sağlandı. Sabit sermaye oluşumunun yüzde 7.4'lük katkısının neredeyse tamamı (yüzde 7.2) özel sektörün gayrisafi sermaye oluşumundan geldi. Devlet nihai tüketim harcamalarının katkısı yüzde 0.7 olurken net dış ticaret ise yüzde 11'lik büyümeye katkısı eksi yönde yüzde 5.5 oldu. Bir başka deyişle net dış ticaret hariç büyüme ilk çeyrekte yüzde 16.5 olurken, stoklardaki değişimin katkısı ise eksi yüzde 0.3 seviyesinde gerçekleşti.

EN ÇOK TİCARET ARTTI

İlk çeyrekte en hızlı büyüyen sektör yüzde 17.2'yle toptan perakende ve ticaret oldu. Onu yüzde 17.1'le vergisübvansiyon, yüzde 14.8'le inşaat, yüzde 12.3'le imalat sanayi, yüzde 12.3'le elektrik, gaz buhar ve sıcak su üretimi, yüzde 12.2'yle ulaştırma ve haberleşme izledi. Ticaret sektörünün cari fiyatlarla büyüklüğü 32.5 milyar liraya ulaştı. İlk çeyrekte, hanehalkının yurtiçi tüketimindeki büyüme yüzde 11.6 oldu.

Kişi başı gelir 10.360 $'a çıktı

MART ayı itibarıyla son bir yıllık dönemde kişi başına GSYH değeri cari fiyatlarla 15 bin 731 TL, dolar cinsinden 10 bin 360 dolar olarak gerçekleşti. 2010 yılı sonuna göre kişi başına milli gelir dolar cinsinden 281 dolar, TL cinsinden 593 TL artış gösterdi.

Ekonomi 6 çeyrektir kesintisiz büyüyor

TÜRKİYE son 6 çeyrektir kesintisiz büyüyor. Türkiye ekonomisi, 2009'un son çeyreğinde yüzde 5.9, 2010'un 1. çeyreğinde yüzde 12, ikinci çeyreğinde yüzde 10.3, üçüncü çeyreğinde yüzde 5.2, dördüncü çeyreğinde yüzde 9.2 büyümüştü. Ekonomi geçen yılın son çeyreğinde yüzde 9.2, 2010'un tamamında ise yüzde 8.9'luk büyüme göstermişti…

SABAH Gazetesi, (01.07.2011) https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2011/07/01/buyumede-dunya-rekoru-11 (Erişim tarihi: 15.09.2019)

Konjonktür Dalgalanmaları

Büyümenin refah getirici etkisi nedeniyle bütün ülkeler mümkün olan en yüksek hızda büyümek ister. Ancak bu mümkün olmamaktadır. Ülke ekonomileri bazen canlanmakta, bazen de durgunlaşmakta ve daralmaktadır. İnsanlar nasıl kendilerini hem fiziksel hem de biyolojik olarak sürekli mükemmel hissetmiyor ve böyle olamıyorlarsa dünya ülkelerinin ekonomileri de sürekli ve sorunsuz büyüme süreci yaşayamamaktadır.

Reel GSYH'deki bu artma ve azalma süreçlerindeki bu kısa dönemli dalgalanmalara "konjonktür" adı verilir. Toplam üretimin azaldığı dönemlere "daralma" ya da diğer bir deyişle "resesyon"; toplam üretimin yükseldiği dönemlere ise "canlanma" adı verilir. Daralma dönemlerinde toplam üretim azalırken işsizlik oranları yükselir. Gelirlerin düşmesi bireylerin refah seviyesini ve yaşam memnuniyetlerini de düşürür. Tam tersine canlanma dönemlerinde toplam üretim yükselirken işsizlik azalır,

bireylerin refahı ve yaşam memnuniyetleri yükselir. İktisatçıların konjonktür dalgalanmalarının neden ortaya çıktığına dair tartışmaları devam etmektedir. Bazı iktisatçılar konjonktür dalgalanmalarının nedenini güneşteki patlamalara bile bağlamıştır. Keynesyenlere göre beklentilerin değişmesine bağlı olarak tepki veren toplam talepteki iniş ve çıkışlar konjonktür dalgalanmalarının nedenidir. Parasalcılar para arzının değişmesinin bu iniş ve çıkışlarda etkili olduğunu ileri sürerler. Reel konjonktür teorisi savunucuları da dalgalanmaların nedeninin teknolojide ortaya çıkan yenilikler ve verimlilikteki değişmeler olduğunu savunurlar. Ekonomi bilimindeki en can alıcı tartışma noktası bu konuyla ilgilidir. Keynesyenler işsizliğin arttığı daralma dönemlerinde veya enflasyonun yükseldiği canlanma dönemlerinde alınacak çeşitli önlemlerle ekonomiye müdahale edilmesi gerektiğini savunurlar. Bu önlemler bütününe "iktisat politikası" denir. İktisat politikasının iki temel aracı vardır: Para politikası ve maliye politikası. Ülkedeki para arzının çeşitli para politikası araçlarıyla kontrolüne para politikası, para arzına vergiler ve kamu harcamaları kullanılarak müdahale edilmesine de maliye politikası adı verilir. Klasik iktisatçılar ve türevleri ise ekonomiye devlet müdahalesine karşıdırlar. Onlara göre konjonktür dalgalanmalarına müdahale edilirse sorun çözülmeyeceği gibi daha karmaşık bir hâl alır ve ağırlaşır. Piyasa, devlet müdahale etmediği sürece sorunları kendiliğinden çözer. Konjonktür dalgalanmaları ile ilgili olarak önümüzdeki ünitelerde daha geniş ölçekli açıklamalar yapılacaktır.

Millî Gelirin Ölçülmesi İle İlgili Temel Sorunlar

Millî gelir ve Gayri Safi Yurt içi Hasıla gibi kavramlar makro iktisadi anlamda bizde de oldukça kullanışlı bilgiler taşır. Bu bilgiler sayesinde bir ülkenin zaman içerisinde ekonomik gücünün değişimini ve bileşimini ölçebildiğimiz gibi ülkeler arası karşılaştırmalar da yapabilmekteyiz. Ancak millî gelir ölçümleri ve bu ölçümlerle elde edilen rakamların refah seviyesine katkısı ile ilgili bazı durumlar millî gelir kavramının güvenilirliği ile ilgili şüpheler doğurmaktadır. Şimdi millî gelir rakamlarının güvenilirliğine gölge düşüren bu durumları gözden geçirelim:

a. *Kendi Ürettiğimiz Mal ve Hizmetler:* Millî gelir hesaplamalarında ekonomik birimlerin piyasadan satın aldıkları mal ve hizmetlerin değerleri dikkate alınır. Oysa ekonomik birimler kendi ürettikleri mal ve hizmetleri de tüketebilmektedir. Örneğin bahçemizde yetiştirdiğimiz meyve ve sebzeler; evde yaptığımız yemek, yoğurt, konserve, turşu ve salçalar; kendi yaptığımız dikiş, tıraş, tamirat ve onarımlar millî gelir hesaplamalarına girmemektedir. Evlerimizde ürettiğimiz çok sayıda mal ve hizmet olmakla birlikte bunların bir piyasa değerleri yoktur. Dolayısıyla millî gelir hesaplamalarında yer almazlar. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça bireylerin mal ve hizmetlerin büyük çoğunluğunu piyasadan aldıkları görülür. Bu nedenle mal ve hizmetlerinin önemli kısmını kendisi üreten az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre millî gelir rakamları daha büyük çıkar.

b. *Yasa Dışı ve Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetler:* Yasa dışı ve kayıt dışı ekonomik faaliyetler çok önemli büyüklüklere ulaşmalarına karşın beyan edilmedikleri için millî gelir hesaplamalarına dâhil edilemez. Tüm ülkelerde olmasına karşılık özellikle az gelişmiş ülkelerde bu faaliyetler çok daha fazladır. Bu ülkelerde ekonomik faaliyetlerin belgelendirme süreci ve maliye teşkilatlanmasının geri kalması nedeniyle vergi dışı kazanç büyük miktarlara ulaşmakta ve ekonominin gerçek büyüklüğü kayıtlara geçememektedir. Karaborsa, kaçakçılık, kumar gibi yasa dışı faaliyetler de millî gelir büyüklüklerinde yerini almamaktadır.

c. *Refah Düzeyini Olumsuz Etkileyen Faaliyetler:* Bazı faaliyetler GSYH rakamlarını artırmasına karşılık refah seviyesini olumsuz etkileyebilmektedir. Örneğin büyük şehirlerde ulaşım sektörü GSYH büyüklüğüne olumlu katkı yapmakla birlikte yaşanan trafik sorunları aslında refah seviyesine olumsuz etkide bulunmakta ama bu refah kaybı GSYH rakamlarına yansımamaktadır.

d. *Üretilen Malların Türü:* İki ülkenin Gayri Safi Yurt içi Hasılaları eşit olmasına rağmen ülkelerden birinde silah endüstrisi, diğerinde sağlık ve eğitim sektörleri ağırlıklı ise bu ülkelerin aynı refah seviyesine sahip olduğu söylenemez. Dolayısıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla rakamları elde edilirken ülkede hangi sektörlerin daha güçlü olduğu önemli bir karşılaştırma unsuru olarak göz önüne alınmalıdır.

e. *Çalışılan Süre Farklılıkları:* Nüfusları ve Gayri Safi Yurtiçi Hasılaları eşit olan iki ülkedeki çalışma saatleri farklılıkları ülkelerin refah seviyelerini etkiler. Bu durumda olan iki ülkeden çalışma saatleri daha düşük olanın ülkenin refah seviyesinin de diğerinden daha yüksek olduğu rahatlıkla söylenebilir. Zira bu ülkede insanlar dinlenmeye daha çok vakit ayırabilmektedirler.

f. *Gelir Dağılımı:* Bir ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyüklüğü o ülkede gelir dağılımının adaletli olup olmadığı hakkında bir bilgi taşımaz. Gayri Safi Yurtiçi Hasılaları ve nüfusları eşit olan iki ülke arasından gelir dağılımı daha adaletli olanın diğerine göre daha refah içerisinde yaşadığı söylenebilir.

g. *Çevre Kirlenmesi:* Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın ortaya çıkması sırasında bazı firmalar çevre kirliliğine yol açmakta, çevreye ve insan sağlığına zarar vermektedir. Oysa bu zarar Gayri Safi Yurtiçi Hasıla rakamlarına yansımaktadır. Dolayısıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın refah etkisi hesaplanırken çevre kirlenmesinin olumsuz etkileri bu hesaba katılamamaktadır. Son yıllarda GSYH'nin veya diğer millî gelir büyüklüklerinin çevre kirliliğini de içerecek şekilde hesaplanmasına dönük çalışmalar artmaktadır. Bunlardan biri olan NNP (net national product, net millî gelir), Gayri Safi Millî Hasıladan çevresel bozulmanın hesaplanmış olan bedeli çıkarılarak bulunur. Bu konuda üretilmiş olan bir diğer endeks de SERE'dir(Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi, ISEW). SERE hesaplamalarında sosyal parametreler ve çevresel parametreler kullanılır. Eşitsizlik, araba kazalarının maliyetleri, ozon tabakasının delinmesinin maliyetleri, sağlık ve eğitime yapılan kamu harcamaları, yenilenemeyen kaynakların tüketimi ve ses kirliliği maliyetleri vb. değişkenler dikkate alınarak ülkelere ait kişi başına düşen SERE bedelleri bulunur ve kişi başına düşen GSYH ile karşılaştırılır. Yapılan hesaplamalara göre gelişmekte olan ülkelerde özellikle 1970'li yıllardan beri GSYH sürekli olarak artarken SERE değeri sürekli olarak düşmüştür. SERE rakamları, GSYH değerlerimiz artarken daha stresli bir hayat, daha kirli bir çevre, daha eşitsiz bir dünya nedeniyle gerçek refah seviyemizin aslında azaldığını göstermektedir. Örneğin Şekil 1.9'da Finlandiya'nın 1945-2019 yılları arasında kişi başına GSYH, Gerçek İlerleme Göstergesi (GİG veya GPI) ve SERE (ISEW) değerleri bulunmaktadır. Görüleceği üzere kişi başına GSYH değeri sürekli olarak artarken SERE değeri 1980'li yıllara kadar hafif bir yükselme yaşamış ve ardından düşüş eğilimine girmiştir. Finlandiya'nın SERE değerleri açısından dünyanın en olumlu ülkeleri arasında bulunduğu düşünüldüğünde diğer ülkelerin içinde bulunduğu durumun daha da olumsuz olduğunu rahatlıkla tahmin edebiliriz. Bir toplumun ekonomik gelişmesinin refahta gerçekten bir artış meydana getirip getirmediğini ölçen GPI değerlerinin burada görülen seyri de kişi başına gelirin artışının gerçekte bir ilerlemeyi temsil edemeyeceğinin altını çizmektedir. SERE ve GPI gibi kavramlar yeşil ekonomi adı verilen yeni bir ekonomik yaklaşımın ürünüdür. Yeşil ekonomi, insanlar ve doğa arasındaki uyumlu etkileşimi destekleyen ve ikisinin de ihtiyaçlarını aynı anda karşılamaya çalışan bir ekonomi metodolojisidir. Yeşil ekonomistler, bütün ekonomik kararların temelinin bir şekilde ekosisteme bağlı olması gerektiğini, doğal sermaye ve ekolojik hizmetlerin ekonomik değere sahip olduğunu iddia etmektedirler.

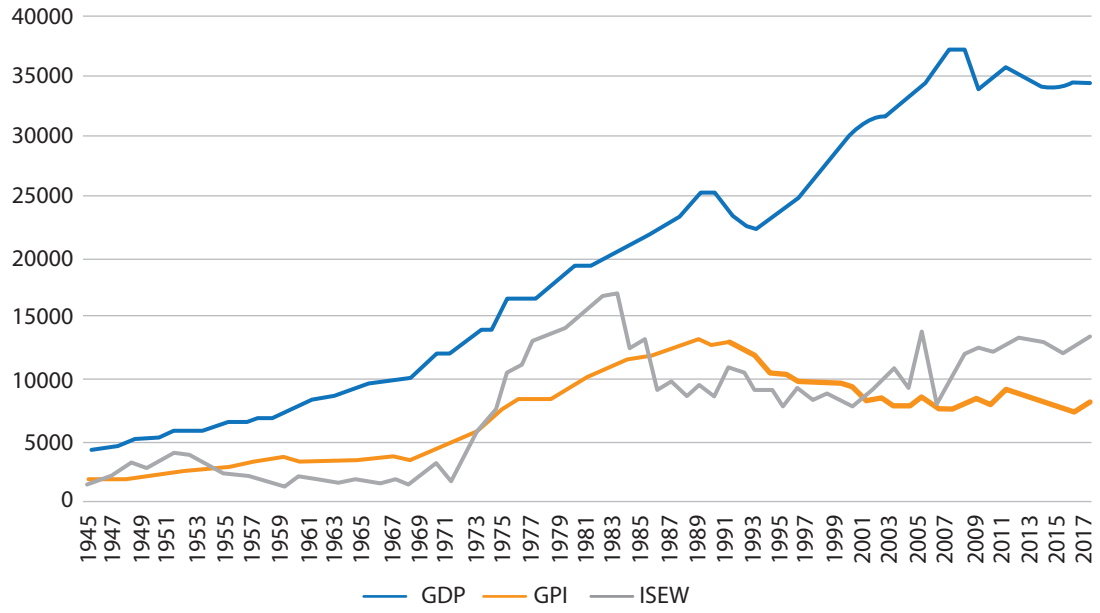

Şekil 1.9 Finlandiya'da ISEW (1945-2009)

Kaynak: Hoffren, Jukka (2019) "Progress in welfare measurements and it's political usefulness", Conference Paper, University of Helsinki, Finland.

Öğrenme Çıktısı

2 Makro iktisadın çalışma alanına giren konuları açıklayabilme
3 Makro iktisadi değişkenleri tanımlayabilme

Araştır 2

Türkiye'nin ekonomik büyümesinin döviz ihtiyacımız üzerindeki etkisini araştırın.

İlişkilendir

Çin'in son dönemde ABD'nin GSYH'sini yakalamasıyla ABD'nin Çin'e yönelik olarak aldığı ticari önlemler arasındaki ilişkiyi değerlendirin.

Anlat/Paylaş

Günlük hayatta Türkiye'de kayıt dışı ekonomi üzerine yaptığınız gözlemleri arkadaşlarınızla paylaşın.

MAKRO İKTİSADİ VERİLER VE BAŞLICA VERİ KAYNAKLARI

Bir çalışmada analiz edilen konuya açıklık kazandırmak amacıyla toplanmış ve üretilmiş her türlü bilgi, ölçüm, değer ve olguya veri denir. Bilgi, bir sürecin sonunda elde edilir, yani verinin işlenmiş hâlidir. O hâlde bilgiye ulaşmak için veriye ulaşmalıyız. İktisadi olaylara açıklama getirmek ve iktisadi sorunlara çözüm önerebilmek için bilgiye ihtiyacımız vardır. Bunun için de sağlık veri kaynaklarına ulaşabilmemiz gerekir. Çalışmamızın bu kısmında önemli makro iktisadideğişkenler ve bunlara ulaşmak için yararlanabileceğimiz veri kaynaklarını ele alacağız.

İstihdam ve İşsizlik

İşsizlik en önemli ekonomik sorunlarımızın başında gelmektedir. İş gücü temel üretim faktörlerinden biridir. Bir ülkede cari ücretler seviyesinde iş arayıp da bulamayanlara işsiz adını vermekteyiz. Tam aksine, iş bularak çalışan ve üretim sürecine katılanlar "istihdam" edilmiş olurlar. İşsizlik en önemli mutsuzluk kaynaklarından biridir ve işsizliğin yüksek olduğu toplumlarda sosyal huzursuzluklar baş gösterir.

Türkiye'de işsizlik oranlarını Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) hesaplar ve yayınlar. Tablo 1.9'da TÜİK'in yayınladığı iş gücü istatistikleri haber bülteni yer almaktadır.

Tablo 1.9 İstihdam ve İş Gücü İstatistikleri

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU — Haber Bülteni

Sayı: 30692

15 Kasım 2019

Saat: 10:00

İşgücü İstatistikleri, Ağustos 2019

İşsizlik oranı %14,0 seviyesinde gerçekleşti

Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz sayısı 2019 yılı Ağustos döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 980 bin kişi artarak 4 milyon 650 bin kişi oldu. İşsizlik oranı 2,9 puanlık artış ile %14,0 seviyesinde gerçekleşti. Aynı dönemde; tarım dışı işsizlik oranı 3,5 puanlık artış ile %16,7 olarak tahmin edildi. Genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı 6,6 puanlık artış ile %27,4 olurken,15-64 yaş grubunda bu oran 2,9 puanlık artış ile %14,3 olarak gerçekleşti.

Kaynak: TÜİK http://www.tuik.gov.tr/OncekiHBArama.do (Erişim tarihi: 14.12.2019)

Enflasyon

Enflasyon, bir ülkedeki en önemli makro iktisadi sorunlar arasında yer alır. ***Fiyatlar genel düzeyindeki*** sürekli artışlar anlamına gelen enflasyon, bir yandan gelir dağılımını sabit gelirliler aleyhine bozarken ekonomide de belirsizliğe yol açar. Gelecekte fiyatların hangi seviyede olacağını bilemeyen yatırımcılar yatırım yapmaktan vazgeçebilirler. Geleceğe dair oluşturduğu sis perdesiyle yatırımlarla ilgili hesap edilebilirliği düşürdüğü için enflasyonun yüksek seyrettiği ülkelerde ekonomik büyümenin de yavaşladığı görülür. Enflasyon hesaplamalarını Türkiye'de TÜİK gerçekleştirir. Tüketici Fiyat Endeksi ve Üretici Fiyat Endeksinde meydana gelen değişmeleri her ay için hesap eden TÜİK bunları, izleyen ayın 3'ünde saat 10.00'da yayımlar. Bu tarih cumartesi gününe gelirse açıklama cuma günü, pazar gününe denk gelirse açıklama pazartesi günü yapılır. Tablo 1.10'da TÜFE endeksi ile birlikte yayımlanan ve endeksle ilgili gelişmeleri özetleyen bilgileri içeren haber bülteni örneği bulunmaktadır.

Fiyatlar Genel Düzeyi
Mal ve hizmet fiyatlarının belirli bir dönemdeki ağırlıklı ortalamasını gösteren endeks değeridir.

Tablo 1.10 Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU — Haber Bülteni

Sayı: 33861 03 Ocak 2020 Saat: 10:00

Tüketici Fiyat Endeksi, Aralık 2019

Tüketici fiyat endeksi (TÜFE) yıllık %11,84, aylık %0,74 arttı

TÜFE'de (2003=100) 2019 yılı Aralık ayında bir önceki aya göre %0,74, bir önceki yılın Aralık ayına göre %11,84, bir önceki yılın aynı ayına göre %11,84 ve on iki aylık ortalamalara göre %15,18 artış gerçekleşti.

TÜFE değişim oranları (%), Aralık 2019

	Aralık 2019	Aralık 2018	Aralık 2017
Bir önceki aya göre değişim oranı	0,74	-0,40	0,69
Bir önceki yılın Aralık ayına göre değişim oranı	11,84	20,30	11,92
Bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranı	11,84	20,30	11,92
On iki aylık ortalamalara göre değişim oranı	15,18	16,33	11,14

Kaynak: TÜİK http://www.tuik.gov.tr/OncekiHBArama.do (Erişim tarihi: 09.01.2020)

GSYH ve İktisadi Büyüme

Türkiye'de gayrisafi yurt içi hasıla hesaplamalarını ve büyüme oranlarının ne kadar gerçekleştiğini TÜİK hazırlar ve yayımlar. TÜİK bu hesaplamayı üç aylık dönemler hâlinde yapar. Üç aylık dönemleri takip eden üç ayın sonunda GSYH hesaplamaları bitirilir ve açıklanır. Tablo 1.11'deki haber bülteni Nisan-Mayıs-Haziran 2019 aylarını kapsayan II. Çeyrek GSYH rakamlarını içermekte olup Eylül 2019 tarihinde ilan edilmiştir. Ulusal Hesaplar Metodolojisi nedeniyle GSYH rakamları aslında bir tahmin niteliği taşımaktadır.

Tablo 1.11 GSYH ve İktisadi Büyüme

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU — Haber Bülteni

Sayı: 30893

02 Aralık 2019

Saat: 10:00

Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, III. Çeyrek: Temmuz - Eylül, 2019

Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH) %0,9 arttı

Gayrisafi Yurt İçi Hasıla üçüncü çeyrek ilk tahmini; zincirlenmiş hacim endeksi olarak (2009=100), 2019 yılının üçüncü çeyreğinde bir önceki yılın aynı çeyreğine göre %0,9 arttı.

Üretim yöntemiyle Gayrisafi Yurt İçi Hasıla tahmini, 2019 yılının üçüncü çeyreğinde cari fiyatlarla %11,5 artarak 1 trilyon 145 milyar 99 milyon TL oldu.

Kaynak: TÜİK http://www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 14.12.2019)

Ödemeler Bilançosu

Bir ülkenin belirli bir dönemde ve genellikle bir yılda, dış âlemden sağladığı gelirlerle, dış aleme yaptığı ödemelerin yer aldığı bir tabloya ödemeler bilançosu adı verilir. Ödemeler bilançosu, bir ülkenin döviz harcamaları ve döviz gelirlerini gösteren bir hesaptır. İhtiyacı olan dövizi kazanamayan bir ülke ödemeler bilançosu açığı verir ve bu ülkenin ulusal parası diğer yabancı paralar karşısında değer kaybeder.

Türkiye'de ödemeler bilançosu tablosunu Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) hazırlar ve her ay yayımlar. Tablo 1.12'de Ekim 2019'da yayınlanmış olan ödemeler bilançosu ayrıntılarını gösteren web sayfası görüntüsü bulunmaktadır.

Tablo 1.12 Ödemeler Dengesi İstatistikleri

Kaynak: TCMB www.tcmb.gov.tr (Erişim tarihi: 14.12.2019)

Parasal Büyüklükler, Faiz Oranları ve Döviz Kurları

Türkiye'de para arzı, faiz oranları, döviz kurları ve bununla ilgili diğer değişkenleri TCMB yayımlar. Tablo 1.13'te görüleceği üzere, TCMB'nin Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) adı verilen son derece kullanışlı uygulamasından yararlanarak parasal büyüklükler başta olmak üzere finans sektörü ve ekonomi ile ilgili çok sayıda göstergeyi elde edebiliriz. Bunların dışında kalan farklı özel veya kamusal kurum ve kuruluşlar da finans sektörüyle ilgili veri üreterek yayımlamaktadır.

Tablo 1.13 Parasal Büyüklükler

Kaynak: TCMB: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/dashboard/311 (Erişim tarihi: 14.12.2019)

Diğer Veri Kaynakları ve Ekonomik Takvim

Bir ekonomi ile ilgili değişkenleri ve verileri yayımlayan kurum ve kuruluşlar elbette burada saydıklarımızdan çok daha fazladır. Burada saydıklarımızın dışında çok sayıda kamu kurumu ve özel kurum veri üretmekte veya üretilmiş verilerden yola çıkarak farklı yeni veri ve bilgiler üretmektedir. Bu konuda başvuracağımız en önemli kaynakların başında TÜİK'in faaliyetleri arasında yer alan "Ulusal Veri Yayımlama Takvimi" gelmektedir. Bu takvim TÜİK'in hangi veriyi ne zaman açıklayacağını, verinin hangi dönemi kapsadığını ve veri üretilmesinden sorumlu kurumu gösterir ve konuyla ilgilenenleri bilgilendirir. Tablo 1.14'te Aralık 2019'a ait veri takviminin bir kısmı görülmektedir.

Tablo 1.14 TÜİK Ulusal Veri Yayımlama Takvimi

Aralık Ayına Ait Bülten/Veriler

ADI	DÖNEMİ	TARİHİ	SORUMLU KURUM
Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla	III. Çeyrek: Temmuz - Eylül, 2019	02-12-2019 10:00	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)
Atık Bertaraf ve Geri Kazanım Tesisleri İstatistikleri	2018	02-12-2019 10:00	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)
Merkezi Yönetim;Faaliyet Tablosu, Nakit Kaynak ve Kullanımları Tablosu	Ekim 2019	02-12-2019 11:00	Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB)
TCMB Analitik Bilanço	29-11-2019	02-12-2019 14:30	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)
Gösterge Niteliğindeki Merkez Bankası Kurları	02-12-2019	02-12-2019 15:30	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)

Kaynak: TÜİK http://www.tuik.gov.tr/takvim/tkvim.zul#tb1 (Erişim tarihi: 22.12.2019)

Tablo 1.15'te dünyadan ve Türkiye'den seçilmiş ekonomik veri kaynağı örnekleri yer almaktadır. Öğrenciler bu tablodaki kurum ve kuruluşların web sayfalarını kullanarak çok sayıda kullanışlı ekonomik veriye ulaşabilirler.

Tablo 1.15 Dünyadan ve Türkiye'den Seçilmiş Ekonomik Veri Kaynakları

Türkiye Bankalar Birliği	https://www.tbb.org.tr/tr
T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı	http://www.sbb.gov.tr/#
TOBB	https://www.tobb.org.tr
TÜSİAD	https://tusiad.org/tr/
TÜİK	https:/www.tuik.gov.tr
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	https://www.ab.gov.tr/_47023.html
BDDK	https://www.bddk.org.tr/
Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu	https://www.deik.org.tr/
T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı	https://www.hmb.gov.tr/
TCMB	www. tcmb.gov.tr veya https://evds2.tcmb.gov.tr
Dünyadaki Merkez Bankaları	https://www.bis.org/cbanks.htm
FRED Economic Data	https://fred.stlouisfed.org/
Ekonomi Bilgi Ağı	https://www.economicsnetwork.ac.uk/data_sets
Conference Board Datasets	https://www.conference-board.org/data/
Asian Development Bank	https://www.adb.org/data/statistics
BBC Market Data	https://www.bbc.com/news/business/market-data
Birleşmiş Milletler İstatistik Dep.	https://unstats.un.org/home/
UNDP İstatistikleri	https://www.undp.org/

UNCTAD İstatistikleri	https://unctadstat.unctad.org/
Dünya Ticaret Örgütü	https://www.wto.org
Uluslararası Çalışma Örgütü	https://.ilo.org
Uluslararası Para Fonu Veri Tabanı	http://data.imf.org/
Küresel Veriler	http://www.principalglobalindicators.org/
Avrupa Merkez Bankası	https://www.ecb.europa.eu/stats/html/index.en.html
Dünya Bankası	www.econ.worldbank.org
Penn World Table	https://www.rug.nl/ggdc/productivity/pwt/
NBER Database	https://www.nber.org/data/
OECD İstatistikleri	https://stats.oecd.org/
Eurostat	http://www.ec.europa.eu/eurostat
Dünya Ticaret Örgütü	http://stat.wto.org/Home/WSDBHome.aspx
Economist Intelligence Unit (EIU)	http://db.eiu.com
Global Trade Atlas	http://www.gtis.com/gta
EUROMONITOR	http://www.portal.euromonitor.com
Uluslar. Ticaret Merkezi (ITC)	http://www.macmap.org/

Makro iktisat alanında veri takibi yapanların en önemli yardımcısı 'Ekonomik Takvim'dir. Ekonomik takvim, başta yatırımcılar olmak üzere tüm iktisadi aktörlere hangi ülkeden, hangi verinin, ne zaman açıklanacağı ile ilgili bilgiler, finansal ve iktisadi göstergelerin önem derecesine ilişkin de ön bilgiler verir. Ekonomik takvim, yoğun ve dalgalı veri akışı ortamında veriyle ilgili bilgileri sistematik bir şekilde açıklayarak ekonomik aktörlere rehberlik yapar. Çok sayıda kurum ve kuruluş farklı içerik ve biçimlerde ekonomik takvim yayımlamaktadır. Tablo 1.16'da bunlardan bir örnek verilmiştir.

Tablo 1.16 Ekonomik Takvim Örneği

Tüm Gün		Tatil	Japonya - Yarım Gün	
03:30	JPY		İmalat Satın Alma Müdürleri Endeksi (PMI) (Ara)	51,9
07:15	AED		Markit Bileşik Satın Alma Müdürleri Endeksi (Ara)	54,2
08:00	INR		Nikkei Hizmet Satın Alma Müdürleri Endeksi (PMI) (Ara)	46,7
10:45	EUR		Fransa Tüketici Güveni (Ara)	98
11:50	EUR		Fransa Markit Bileşik Satın Alma Müdürleri Endeksi (PMI) (Ara)	52,8
11:50	EUR		Fransa Hizmet Satın Alma Müdürleri Endeksi (PMI) (Ara)	52,6

Kaynak: www.investing.com.

Ekonomik takvimde yer verilen rakamların doğru yorumlanabilmesi için ilgili ülke ekonomisini iyi anlamak ve bu verinin o ülke için önem derecesini belirlemek gerekir. İlgili verinin o ülke ekonomisinde ne ifade ettiğinin, ekonomik ilişkiler ağındaki ağırlığının anlaşılması hâlinde veriyle ilgili yorum yapmak da mümkün olur. Bu durum, verilerin önem dereceleri uyarınca dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Ekonomik takvimde yayımlanacak olan verilerin beklentiler ile karşılaştırılması da önemlidir. Bazı fiyat hareketleri ilgili veri açıklanmadan önce beklentiler doğrultusunda ortaya çıkar. Buna "beklenti fiyatlanması" denir. Beklentiler ile uyum sağlayamayan veriler önemli fiyat dalgalanmalarına yol açabilir.

Ekonomik takvimde yer alan çok sayıda gösterge ekonominin gidişatı konusunda önemli bilgiler taşımaktadır. Ekonomide oluşan konjonktür dalgası aşağı veya yukarı yönde hareket etmeden, yani daralma ve genişleme durumları oluşmadan önce bu yönde seyretmeye başlayan göstergeler bulunduğu gibi tam tersine daralma veya genişleme başladıktan sonra hareketlenen göstergeler de vardır. Bu göstergelerin ilkine "öncü göstergeler" denir ve her ülke ekonomisi için farklılaşmakla birlikte bazı veriler "öncü gösterge" niteliğindedir. Öncü göstergeler ekonomik faaliyetleri öncüleme gücüne sahip olduğu için geleceğe dair tahminlemede sıklıkla kullanılmaktadır. Çünkü öncü göstergeler ülkenin üretim seviyesi henüz değişmeden kendisi değişme gösteren yani "sinyal veren" büyüklüklerdir. Cari işlemler dengesi, ihracat veya ithalatın GSYH'ye oranı, merkez bankası döviz rezervlerinin oranı, enflasyon oranı, işsizlik oranı gibi göstergeler genellikle öncü gösterge niteliğindedir. Bazı göstergeler de ekonomik faaliyet hacmiyle birlikte hareket ederler ki ilgili dönemin bilgilerini taşıyan bu göstergelere "eş zamanlı" göstergeler adı verilir. Eş zamanlı göstergeler ekonomi canlanırken yükselir, ekonomi daralırken düşer. Elektrik üretimi, girdi fiyatları, kapasite kullanım oranı, ticari araç üretimi ve imalat sanayi üretim miktarı gibi göstergeler genellikle eş zamanlı gösterge olarak görülmektedir. Bazı göstergeler de ekonomik faaliyet hacmini geriden takip eder yani gecikmeli davranış gösterir. Ürün stokları, ürünlerin teslim süresi, ticari krediler, tüketici kredileri gibi değişkenler de gecikmeli göstergelere örnek olarak verilmektedir.

Öğrenme Çıktısı

4 Makro iktisadi veriler ve başlıca veri kaynaklarını açıklayabilme

Araştır 3	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Ekonomik takvimden yatırımcıların nasıl yararlanabileceğini araştırın.	Ekonomik verilerin büyük oranda dijital ortama taşınmasının ekonomi üzerindeki etkilerini değerlendirin.	Ekonomik verileri başarılı bir şekilde yorumlayarak para kazanma üzerine bir film izlediyseniz arkadaşlarınızla paylaşın.

1 Makro iktisadın ortaya çıkışını ve gelişim sürecini açıklayabilme

Makro İktisadın Kökenleri

1 İktisadi düşüncenin sistematik kökenlerinin Merkantilizme dayandığı genel kabul görmektedir. Merkantilizm Avrupa'da doğmuş bir düşünce akımıdır. Merkantilistler bir ülkenin ve devletin zenginliğini ve ekonomik performansını sahip olduğu altın ve gümüş gibi değerli madenler ile ölçerler. Fizyokrasi düşünce akımı merkantilist düşüncelere yapılan eleştiriler sonucunda ortaya çıkmıştır. Fizyokrasi 1700'lü yılların başında ortaya çıkmış ve bu yüzyılın ikinci yarısında güç kazanmıştır. Fizyokratlar merkantilistlerin tersine devletin ekonomiye asla müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktadırlar. Onlara göre tabiatta nasıl bir düzenlilik varsa toplumsal olaylarda ve ekonominin işleyişinde de tabii bir düzenlilik vardır. Bugünkü iktisadi düşüncenin temelinde klasik iktisatçılar yer alır. Klasik iktisadi düşünce, 300 yıl süren Merkantilist dönemin ardından ortaya çıkan Endüstri Devrimi ile birlikte doğmuştur. Klasikler fiyat mekanizmasına, ekonominin sürekli tam istihdamda olmasına ve paranın yansızlığına inanmaktaydılar. Neo klasikler ise işsizlik sorununun ekonominin kendi dinamikleriyle çözüldüğü ve tam istihdamın sağlandığı piyasa ekonomilerinde makro iktisadi analizleri bir kenara bırakarak mikro iktisadi konulara odaklanmışlardır. John Maynard Keynes, 1936 yılında yayımladığı ve yaygın olarak "Genel Teori" olarak bilinen "İstihdam, Faiz ve Para Hakkında Genel Teori" adlı eserinde Klasik ve Neoklasik görüşün temel argümanlarını çürüttü. 20. yüzyıl iktisadi düşüncesine damgasını vuran bu eser ile birlikte ortaya çıkan iktisat ekolü "Keynesyen Ekol" olarak bilinmekte ve makro iktisat teorisine getirdiği yenilikler "Keynesyen devrim" olarak adlandırılmaktadır. Keynes, devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğine inanmaktaydı. Kendisi makro iktisadi analizin öncüsü sayılmaktadır. Keynes sonrasında Klasik-Keynesyen mücadelesi devam etmiş ve çok sayıda iktisadi ekol ortaya çıkmıştır.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

2 Makro iktisadın çalışma alanına giren konuları açıklayabilme

3 Makro iktisadi değişkenleri tanımlayabilme

Temel Makro İktisadi Değişkenler

2 Makroekonomi, ekonomiyi bir bütün olarak inceler ve çözüm önerileri sunar. Makroekonomi, mikroekonominin aksine bütünün parçalarıyla değil, bütünün kendisi ile ilgilenir. Dolayısıyla makroekonominin çalışma alanına giren konular, yalnızca sınırlı sayıda birey veya firmayı değil siyasi iktidardan merkez bankasına kadar tüm politika yapıcıları da yakından ilgilendirir. Millî gelir, istihdam ve işsizlik, enflasyon, dış ticaret ve ödemeler bilançosu, faiz ve döviz kuru gibi toplulaştırılmış büyüklükler makroekonominin çalışma alanına giren konulardır.

3 Millî gelir, Gayri Safi Milli Hasıla, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, istihdam, işsizlik, enflasyon, ödemeler bilançosu, faiz ve döviz kuru temel makroekonomik değişkenler arasında yer alır. GSMH, bir ülkenin vatandaşlarının belirli bir dönemde (genellikle 1 yılda) gerek kendi ülkesinde gerekse yabancı ülkelerde ürettiği tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları cinsinden toplam parasal değeridir. Bu üretimi gerçekleştirirken ilgili ülkenin vatandaşları sahip oldukları üretim faktörlerini (emek, sermaye, toprak, girişim) kullanırlar. Bunun karşılığında da üretim faktörü geliri (ücret, faiz, rant ve kâr) elde ederler. GSYH kavramı ise vatandaşlık yerine coğrafya unsurunu kullanır. GSYH, bir ülkenin coğrafi sınırları içerisinde belirli bir dönemde (genellikle 1 yılda) üretilen tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları cinsinden toplam parasal değeridir. GSYH hesaplanırken mal ve hizmetlerin miktarı piyasa fiyatlarıyla çarpılmaktaydı. Oysa piyasa fiyatları içinde dolaylı vergiler de (katma değer vergisi, özel tüketim vergisi ve diğer satış vergileri gibi) bulunmaktadır. İşte bu dolaylı vergileri SMH'den çıkarıp firmaların gelirlerini artırıcı bir faktör olan sübvansiyonları eklersek "Millî Gelir" kavramına ulaşırız. Millî gelirden, dağıtılmayan şirket kârları, sigorta primleri ve kurumlar vergisini düşer, transfer harcamalarını eklersek "Kişisel Gelir" kavramına ulaşırız. Son olarak Kişisel Gelirden dolaysız vergileri düştüğümüzde "Kişisel Harcanabilir Gelire" ulaşmış oluruz. Hanehalkları kişisel harcanabilir gelirlerinin bir kısmını harcayacak, bir kısmını da tasarruf edeceklerdir.

4 Makro iktisadi veriler ve başlıca veri kaynaklarını açıklayabilme

Makro İktisadi Veriler ve Başlıca Veri Kaynakları

4 Bir çalışmada analiz edilen konuya açıklık kazandırmak amacıyla toplanmış ve üretilmiş her türlü bilgi, ölçüm, değer ve olguya veri denir. Bilgi, bir sürecin sonunda elde edilir, yani verinin işlenmiş hâlidir. O hâlde bilgiye ulaşmak için veriye ulaşmalıyız. İktisadi olaylara açıklama getirmek ve iktisadi sorunlara çözüm önerebilmek için bilgiye ihtiyacımız vardır. Bunun için de sağlıklı veri kaynaklarına ulaşabilmemiz gerekir. Ekonomik analizlerde kullanılmak üzere veri ve bilgi üreten çok sayıda özel kurum ve kamuya ait kurum ve kuruluş bulunmaktadır.

1 Bir ülkede cari ücret düzeyinde çalışmak istemesine ve aktif olarak iş aramasına rağmen iş bulamayanlara ne ad verilir?

A. Beyaz yakalı
B. Girişimci
C. İşsiz
D. Yeteneksiz
E. Siyah yakalı

2 Bir ülkede genellikle bir yılda üretilen nihai (tamamlanmış) mal ve hizmetlerin cari piyasa değerlerinin toplamına ne ad verilir?

A. GSYH
B. İş gücü
C. İstihdam oranı
D. Deflatör
E. Stagflasyon

3 Türkiye GSYH açısından dünyada kaçıncı sıradadır?

A. İlk 20'de
B. 20-40 arasında
C. 40-50 arasında
D. 50-60 arasında
E. 60-100 arasında

4 "GSMH hesaplanırken …….. ilişkisi dikkate alınır" cümlesinde boş bırakılan yeri aşağıdakilerden hangisi doğru olarak tamamlar?

A. coğrafya
B. vatandaşlık
C. para
D. faiz
E. döviz

5 Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli yükselmelere ne ad verilir?

A. Deflasyon
B. Stagflasyon
C. Boom
D. Konjonktür
E. Enflasyon

6 GSYH'yi harcamalar yöntemiyle hesaplarken aşağıdaki işlemlerden hangisini gerçekleştirilir?

A. C – I/G - NX
B. C + I + G/NX
C. C/I + G + NX
D. C - I - G - NX
E. C + I + G + NX

7 Aşağıdaki GSYH hesaplama yöntemlerinden hangisinde bir ekonomide üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değerleri toplanarak GSYH bulunur?

A. Üretim yöntemi
B. Gelir yöntemi
C. Katma değer yöntemi
D. Sermaye yöntemi
E. Harcamalar yöntemi

8 Bir ekonomik dalgalanma devresinde reel GSYH'nin ulaştığı en yüksek noktaya ne ad verilir?

A. Dip
B. Stagflasyon
C. Tepe
D. Daralma
E. Genişleme

9 Keynesyen görüşe göre bir ekonomide ekonomik faaliyet hacmini belirleyen temel unsur aşağıdakilerden hangisidir?

A. Prodüktivite
B. Para politikası
C. Toplam talep
D. Ücretler genel seviyesi
E. Petrol fiyatları

10 Aşağıdakilerden hangisi Klasiklerin düşüncelerinden biridir?

A. Ekonomi eksik istihdamdadır.
B. Devlet ekonomiye ağırlığını koymalıdır.
C. En etkili politika maliye politikasıdır.
D. İşsizlik sorunu en önemli makro iktisadi sorundur.
E. Makro iktisadi sorunlar piyasada kendiliğinden çözülür.

neler öğrendik yanıt anahtarı

1. C	Yanıtınız yanlış ise "İstihdam ve İşsizlik" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. A	Yanıtınız yanlış ise "Millî Gelir" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. A	Yanıtınız yanlış ise "GSYH'nin Ülkeler Arası Karşılaştırması" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. B	Yanıtınız yanlış ise "Millî Gelir" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. E	Yanıtınız yanlış ise "Enflasyon" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. E	Yanıtınız yanlış ise "Harcamalar Yöntemi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. A	Yanıtınız yanlış ise "Üretim Yöntemi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. C	Yanıtınız yanlış ise "Konjonktür Dalgalanmaları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. C	Yanıtınız yanlış ise "1929 Bunalımı ve Modern Makro İktisadın Doğuşu" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. E	Yanıtınız yanlış ise "Klasik ve Neoklasik Düşünce" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

1 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Makroekonominin ayrı bir disiplin olarak kabul edilmesindeki temel faktörlerden biri de 1929 Ekonomik Bunalımı olmuştur. 1929 - 1932 yılları arasında yaşanan ve Büyük Bunalım olarak adlandırılan bu dönemde, Klasik ekol yaşanan ekonomik sorunları açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu dönemde John Maynard Keynes'in ekonomik sorunların çözümü ile ilgili olarak öne sürdüğü politikalar makroekonominin ayrı bir disiplin olarak kabul edilmesinde aktif rol oynamıştır. 1929 Bunalımı'ndan çok sayıda ülke ve bu arada Türkiye de etkilenmiştir. Özellikle, bunalım ile birlikte tarımsal fiyatların düşmesi Türkiye'yi zor durumda bırakmış ve ticaret hadleri Türkiye'nin aleyhine dönmüştür. Türkiye'de işsizlik oranları artmış, ödemeler dengesi bozulmuştur. Düyun-u Umumiye'nin borçlarını da devir aldığımız için iktisat politikası seçeneklerimiz de sınırlı kalmıştır. 1933 yılından itibaren devletçi politikalar ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Araştır 2

Türkiye ekonomisi dinamik ve hızlı büyüyen bir ekonomi olmasına karşılık yapısal bir sorun olarak ara mallarda ve enerjide dışa bağımlı bir ekonomidir. Bu nedenle Türkiye ekonomisi ne zaman hızlı büyüme eğilimine girerse ara malı ve enerji (petrol ve doğal gaz gibi) ithalatı normalin üzerinde artmakta ve döviz ihtiyacı yükselmektedir. Dolayısıyla dünyada büyüme rekorları kırdığımız dönemlerde ithalat hacminde de rekorlar kırmaktayız. İktisat politikası uygulayıcıları döviz krizi yaşamamak için, hızlı büyümeyi bastırmak amacıyla başta vergi oranlarını artırmak üzere çeşitli önlemler almak zorunda bile kalmaktadır. Son yıllarda kilit nitelikte ara malları ithal etmek yerine yerli üretim ile elde etme yönündeki çalışmalar hız kazanmıştır.

1 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 3

Makro iktisat alanında veri takibi yapanların en önemli yardımcısı 'Ekonomik Takvim'dir. Ekonomik takvim, başta yatırımcılar olmak üzere tüm iktisadi aktörlere hangi ülkeden, hangi verinin, ne zaman açıklanacağı ile ilgili bilgiler; finansal ve iktisadi göstergelerin önem derecesine ilişkin de ön bilgiler verir. Ekonomik takvim, yoğun ve dalgalı veri akışı ortamında veriyle ilgili bilgileri sistematik bir şekilde açıklayarak ekonomik aktörlere rehberlik yapar. Özellikle yatırımcılar ekonomik takvime büyük önem verirler. Örneğin ABD ekonomisinde canlanmanın yükselerek devam etmesi FED'in faiz artırma beklentisini artırmaktadır. O nedenle FED açıklamaları merakla beklenmektedir. Türkiye'deki yatırımcılar için FED'in faiz artırması ABD dolarının ülke dışına çıkması ve ulusal piyasada döviz kurlarının yükselmesi anlamına gelir. Dolayısıyla yatırımcılar, kritik önemdeki göstergelerin açıklama takvimlerini dikkatle takip eder ve pozisyonlarını ona göre ayarlarlar.

Kaynakça

Alkin, E. (2006). "Mikro İktisattan Makro İktisata Geçiş", *İktisada Giriş* içinde, Ed. İlyas Şıklar, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1472, Eskişehir, ss. 247-259.

Alkin, E. (2006). "Milli Gelir Muhasebesi", *İktisada Giriş* içinde, Ed. İlyas Şıklar, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1472, Eskişehir, ss. 261-277.

Begg D., Fischer, S. ve Dornbusch, R. (2010). *İktisat,* 8. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Çepni, E. (2019). *Ekonomik ve Finansal Göstergeler Rehberi Ekonomi ve Finansal Okuryazarlık,* 8.B., Seçkin Yayınevi, Ankara.

Çolak, Ö. F ve Aktaş, A. (2009). *Makro Ekonomik Göstergelerin Yorumlanması*, Efil Yayınevi, 2.B. Ankara.

Dinler, Z. (2018*). İktisat.* (24. Baskı), Bursa: Ekin Kitabevi.

Eğilmez, M. (2009). *Makroekonomi,* (8. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eğilmez, M. (2012). *Kolay Ekonomi*, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Ertek, T. (2007). *Temel Ekonomi (Basından Örneklerle)*, 2. B., Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.

Günsoy, B. (2018). "Ekonominin Temel Kavramları", *Afet Ekonomisi ve Sigortacılığı* içinde, Ed. Bülent Günsoy, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, ss.3-15.

Hoffren, J. (2019). *Progress in welfare measurements and it's political usefulness*, Conference Paper, University of Helsinki, Finland.

Ison, S. ve Wall, S. (2007). *İktisat-Giriş*, Çev. Ahmet Çakmak vd., Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.

Krugman, P. ve Wells, P. (2012*). Macroeconomics,* (3rd Edition), Worth Publishers.

Lipsey, R. G., Steiner, P. S ve Purvis, D. D. (1998). *İktisat,* Cilt I, Çev. A Çakmak, Öç F. Batırel vd., Bilim ve Teknik Kitabevi, İstanbul.

Mankiw, N. G. (2009). *Principles of Economics*, 5th Edition, Avustralya South-Western Cengage Learning.

Özatay, F. (2013). *Parasal iktisat kuram ve politika,* (4. Baskı), Ankara: Efil Yayınevi.

Parasız, İ. (2013). *Makroekonomi: teori ve politika,* (10. Baskı), Bursa: Ezgi Yayınevi.

Parasız, M. İ. (2000). *İktisadın ABC'si*, 4. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Parkin, M. (2010). *İktisat*, 9. Baskıdan Çeviri, Addison Wesley-Akademi Yayıncılık, İstanbul.

Sloman, J. (2010). *İktisat makro,* (Çev. A. Çakmak), İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Stiglitz, J. E. (1997). *Economics*, 2. Baskı, W.W. Norton &Company Inc., New York.

Ünsal, M. E. (2010). *İktisada Giriş*, 2. B., İmaj Yayınevi, Ankara.

Yıldız, Ü. (2018). "Makroekonominin Genel İlkeleri", *Afet Ekonomisi ve Sigortacılığı* içinde, Ed. Bülent Günsoy, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, ss.55-69.

Bölüm 2

Kısa Dönemde Ekonomi: Toplam Harcamalar ve Millî Gelir Dengesi

Öğrenme çıktıları

1 Keynesyen Yaklaşım ve Harcamaların Önemi

1 Kısa dönemde toplam harcamalar ve toplam üretim arasındaki ilişkiyi açıklayabilme

2 Planlanan Toplam Harcamalar

2 Keynesyen tüketim teorisinin temel ilkelerini açıklayabilme

3 Planlanan ve gerçekleşen yatırımlar arasındaki farkı açıklayabilme

4 Basit ekonomi modelinde denge üretim düzeyinin belirlenmesini açıklayabilme

3 Ekonomide Devletin Rolü

5 Devletin denge millî gelir düzeyine etkisini analiz edebilme

4 Dışa Açık Ekonomide Denge

6 Dışa açık ekonomide denge millî gelir düzeyinin belirlenmesini açıklayabilme

7 Çoğaltan mekanizmasının dışa açık ekonomide işleyişini analiz edebilme

Anahtar Sözcükler: • Toplam Harcamalar • Tüketim Harcamaları • Planlanan ve Gerçekleşen Yatırımlar • Kamu Harcamaları • Vergiler • Net İhracat • Çoğaltan • Sızıntılar ve Enjeksiyonlar

"Uzun dönemde hepimiz ölmüş olacağız."
John Maynard Keynes

GİRİŞ

2008 yılında ABD ekonomisinde ortaya çıkan ve diğer gelişmiş ekonomilere de hızlıca yayılan küresel finans krizi sonrası dünya ekonomisinde ciddi bir durgunluk (resesyon) dönemi başladı. Finans piyasalarında ortaya çıkan bu kriz hanehalkı ve firmaların harcama kararlarını pek çok açıdan olumsuz etkiledi. Kaybedilen ya da değeri düşen finansal yatırımlar servetlerin azalmasına neden oldu. Ekonominin üretim yönü, yani reel kesim krizden iki şekilde etkilendi. Kredi kanalının işleyişinin bozulması yeni yatırımları finansman yönünden olumsuz etkilerken, tüketim hem gelirin azalması (servetin azalması ve işsizlik) hem de geleceğe dair beklentilerin kötüleşmesi nedeniyle düşüş gösterdi. Talepteki düşüş üretimin de düşmesine ve ekonomilerde durgunluğa neden oldu. Ekonomilerin tekrar toparlanması için üretim artışı gerekliydi. Üretim artışı için ise toplam harcamalar artırılmalıydı. Harcamaların artırılması için politika yapıcılar devreye girdi. Örneğin merkez bankaları politika faizlerini aşağı çekti. Burada beklenen politika etkisi, düşen faiz oranları ile birlikte toplam harcamaların artacağı yönündeydi. Fakat faizler neredeyse sıfıra yaklaşmalarına rağmen toplam harcamalarda beklenen artışı sağlayamadı. Beklentilerin bunda payı büyüktü. Çünkü böyle dönemlerde iktisadi birimler temkinli davranır ve tasarrufa yönelir. Bu nedenle başka bir politika önerisi geliştirildi ve parasal - mali genişleme politikaları ile harcamalar artırılmaya çalışıldı. Bu politika bazı ekonomilerde işe yararken bazı ekonomilerde beklenen etkiyi sağlayamadı. Tabii burada kriz ve iktisat politikası için söylenecek çok şey var. Bunları kitabımızın ilgili bölümünde daha detaylı inceleyeceğiz. O yüzden çok fazla şey söylemeden bu bölüm için gerekli olan kısma odaklanıyoruz. Dikkat ederseniz, iktisat politikası yardımıyla bir şekilde harcamaların artırılıp ekonomik durgunluğun aşılmaya çalışıldığından bahsettik. Çünkü harcamalar artarsa bunları karşılamak için üretim artışı sağlanır ve ekonomiler toparlanmaya başlar. İstihdam ve gelirin artmasıyla birlikte harcamalar artmaya devam eder. Bu durumda üretimdeki artış da sürer ve ekonomi toparlanır. Dolayısıyla kısa dönemde ekonomideki toplam harcama düzeyi toplam üretimi (toplam millî gelir ya da GSYH) belirler.

KEYNESYEN YAKLAŞIM VE HARCAMALARIN ÖNEMİ

Kitabımızın bu ünitesinde toplam harcamalar ve toplam çıktı arasındaki ilişkiyi inceleyecek, ekonomide toplam harcamaların nasıl belirlendiğine ve sonrasında toplam üretimin bundan nasıl etkilendiğine bakacağız.

Toplam harcamalardaki azalmanın ekonominin üretim düzeyinin düşmesine neden olduğu fikri ünlü İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes'in temel önermelerinden biridir. Toplam harcamalarda gerçekleşen dalgalanmalar ekonominin daralmasına ya da genişlemesine neden olur. Modern makro iktisatın da kurucusu sayılan Keynes'in harcama yönlü bu teorik yaklaşımı Keynesyen model olarak adlandırılır. Bu nedenle Keynesyen modelin temel varsayımlarının kısa bir özetiyle başlıyoruz. Daha sonra planlanan toplam harcama kavramı üzerinde duracağız. Kısa dönemde toplam harcamaların çıktı düzeyini nasıl belirlediğini şekil ve sayısal veriler yardımıyla analiz edeceğiz. Toplam harcamaları bileşenlerine ayırarak her birini davranışsal denklemler yardımıyla elde ediyoruz. Bu ünite sonraki üniteler için de teorik bir altyapı oluşturuyor. Bu nedenle önemli. Bölümü tamamladığımızda toplam harcamalara bağlı olarak üretim nasıl belirleniyor, öğrenmiş olacağız.

dikkat

Biz iktisatçılar üretim, çıktı ve gelir kavramlarını birbirlerinin yerine kullanırız. Çıktı ekonomide piyasaya sunulmak üzere üretilen her türlü mal ve hizmettir. Bu mal ve hizmetlerin parasal değeri de gelir olmaktadır.

Şunu vurgulayalım: Burada kullanacağımız basit Keynesyen model tamamen gerçekçi bir model değildir çünkü oldukça kısa bir dönem için bu modeli kullanırız. Oldukça kısa bir dönem ile kastedilen, firmaların fiyatlarını değiştiremedikleri ve önceden belirlenmiş fiyatlarda ortaya çıkan talebi karşılayabildikleri durumdur. Bununla birlikte Keynesyen model, kısa dönem ekonomik dalgalanmaları analiz edeceğimiz toplam talep-toplam arz modelini ve istikrar politikalarını anlamamız için teorik bir temel oluşturur. Kitabımızın sonraki bölümlerinde iktisat politikasını ve enflasyonu analiz etmek için basit Keynesyen modeli geliştireceğiz.

Keynesyen Modelin Temel Varsayımı

Basit Keynesyen model temel bir varsayım üzerine inşa edilmekte: Kısa dönemde, firmalar önceden belirlenmiş fiyatlarda ürünlerine yönelik talebi karşılar. Firmalar ürünlerine yönelik talep değişimlerine fiyatlarını değiştirerek yanıt vermez. Bunun yerine bir fiyat belirler ve bu fiyattan talebi karşılar. Burada "talebi karşılamak" ile kastedilen firmaların önceden belirledikleri fiyat düzeyinde müşterilerini tatmin edecek kadar üretim yapmalarıdır.

Daha sonra göreceğimiz gibi, yapmış olduğumuz bu varsayım harcamalardaki değişimlerin toplam çıktı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmasını sağlayacak. Aslına bakarsanız bu varsayımın genel olarak gerçekçi bir çerçeveye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin bir telefon almak istediğimizi düşünelim. Telefon piyasasında önceden belirlenmiş fiyatlara göre hangi telefonu seçeceğimize karar veririz. Bu fiyat önceden belirlenmiş ve belirli bir süre geçerli olacak bir fiyattır. Aslında bu durum gündelik yaşamımızda neredeyse geçerlidir. Mevcut fiyatlara göre harcama kararımızı veririz ve alternatif mallar arasında tercihte bulunuruz. Burada fiyatların sürekli değişmesinin neden olduğu maliyetler de vardır ki iktisatçılar bu maliyetleri menü maliyetleri olarak tanımlar. Basit bir şekilde sürekli fiyat değiştirmenin yaratacağı fiyat listesini güncelleme maliyeti var. Baskı giderleri olarak düşünün bunu. Fakat menü maliyetleri çok daha fazla maliyet türünü içinde barındırır. Örneğin uygun fiyatı belirlemek için pazar araştırması yapacak ya da fiyat değişimleri ile ilgili olarak müşterilerinizi bilgilendireceksiniz. Bunlar da birer maliyet unsurudur. Keynesyen modelin fiyatların kısa dönemde yapışkan olduğu yani çok sık değişmediği ile ilgili temel varsayımı da menü maliyetlerinde olduğu gibi başka nedenleri içerir. En önemlisi de piyasaların monopolcü rekabet piyasaları olması ve bu piyasada yer alan firmaların fiyat değişim kararlarında birbirlerini takip etmeleri ve rekabet için fiyatları çok sık değiştirmemeleridir. O hâlde gerçekte geçerliliği olan bu varsayım sayesinde biz talepteki ya da harcamalardaki değişimlerin üretimi ve geliri nasıl belirlediğine dair teorik bir altyapıya sahibiz, diyebiliriz.

Öğrenme Çıktısı

1 Kısa dönemde toplam harcamalar ve üretim arasındaki ilişkiyi açıklayabilme

Araştır 1	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Monopolcü rekabet piyasasının yapısını araştırınız.	Fiyat değişimlerinde birbirlerini takip eden firmaların olduğu bir piyasa örneği verin.	Gündelik yaşamınızda karşılaştığınız yapışkan fiyatlara sahip mal ve hizmetler hangileridir?

PLANLANAN TOPLAM HARCAMALAR

Toplam harcamaları, planlanan ve gerçekleşen olarak iki ayrı şekilde tanımlarız ki bu ayrım önemlidir. İkisi arasındaki fark firmaların üretim kararlarını ve dolayısıyla ekonomideki toplam üretimi etkiler. Planlanan toplam harcamalar ekonomide mal ve hizmetlere yapılmak istenen harcamaları ifade eder. Önceden ne kadar olacağı planlanmış ya da karar verilmiştir. Gerçekleşen harcamalar ise ekonomide belirli bir andaki mevcut harcama düzeyini gösterir. Birbirlerinden farklı olabilirler mi? Evet. Basit bir örnek verelim: Belirli miktar bir ürünü satış beklentilerine (planına) göre üreten ve deposunda stok olarak tutan bir firma düşünelim. Ekonomide bir sebepten dolayı harcama artışı var ve bu firmanın ürünlerine olan talep arttı ve stoklarındaki bütün ürünlerini sattı. Bu durumda firma yeniden üretime geçecek çünkü bu kadar satış planlamıştı. Örneğimizi genelleştirirsek şunu söyleyebiliriz: Firmaların planladıklarından daha fazla satış yapmaları stoklarını azaltır ve firmalar azalan stoklarını yenilemek için üretimlerini artırır. İşte bu durum daha sonra ayrıntılı göreceğimiz harcama akımının üretim üzerindeki pozitif etkisini başlatır ve böylece ekonominin toplam üretimi artar.

Tüketim Harcamaları ve Ekonomi

Planlanan toplam harcamaların en büyük bileşeni tüketim harcamalarıdır. Tüketim harcamaları ***hanehalkının*** satın aldığı mal ve hizmetlerin toplam değeridir. Tüketicilerin harcama isteği pek çok sektörde satışları ve kârlılığı etkiler. Bu da ekonomi üzerinde üretim ve yatırım anlamında etkiler yaratır. Tüketicilerin belirli bir dönemde mal ve hizmetlere yönelik kararlarını belirleyen nedir? Pek çok faktör olmasına rağmen, en önemli faktör tüketicilerin geliridir. Biz de bu nedenle tüketim ve gelir ilişkisi ile başlıyoruz.

Keynesyen Tüketim Teorisi

Tüketim ve gelir arasındaki ilişki Keynesin ekonomi modelinin merkezinde yer alır. Keynes, servet ve faiz oranı gibi faktörlerin de ekonomide tüketim düzeylerinin belirlenmesinde etkili olduğunu belirtmesine rağmen, tüketimi belirleyen temel faktör cari (bugünkü) gelirdir. Keynes, iktisat tarihine damga vuran İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi isimli klasik eserinde temel bir psikolojik kanundan söz eder: Kişiler, gelirleri arttıkça tüketimlerini artırmakta ancak tüketim artışları gelirdeki artışın gerisinde kalmaktadır. Buna göre kişiler gelirleri yükseldiği takdirde tüketimlerini hemen artırmamakta, bir süre bekledikten sonra tüketimlerinde bir artışa gitmektedirler.

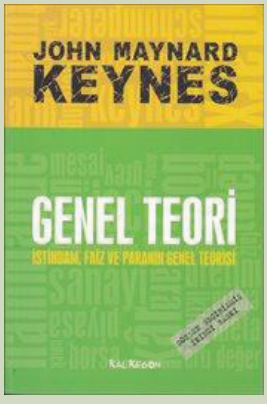

John Maynard Keynes'in bu önemli kitabının Türkçe baskısı da mevcut.

Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi

Çev.:Uğur Selçuk Akalın

Kalkedon Yayınevi

Keynes burada iki önemli şey söylemektedir: Birincisi, gelirimiz arttığında öncekinden daha fazla harcama yaparız. Fakat burada ne kadar daha fazla harcayacağımızla ilgili de şunu vurgulamaktadır: Tüketimdeki artış gelirdeki artıştan daha az gerçekleşir. Keynes bu önermeyi yaparken tüketim-gelir ilişkisini gösteren verilerden ve insanlarla ilgili gözlemlerinden yararlanmaktadır. Bu basit gözlem toplam ekonominin işleyişini anlamada oldukça önemli bir yaklaşıma sahiptir.

Hanehalkı
Ekonomideki en küçük karar verici birimdir. Bu tek bir kişi olabileceği gibi aynı çatı altında yaşayan birden fazla kişi de olabilir.

Tüketim ve gelir arasındaki ilişkiyi bize tüketim fonksiyonu verir. Şekil 2.1'de tek kişilik bir hanehalkı için varsayıma dayalı oluşturulan tüketim fonksiyonu yer almaktadır.

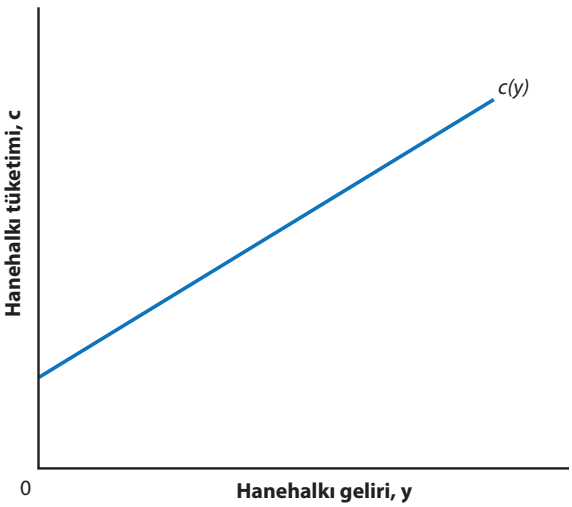

Şekil 2.1 Hanehalkı Tüketim Fonksiyonu

Tüketim fonksiyonu eğrisi c(y) ile gösteriliyor. Buna göre tüketim (c) gelirin (y) bir fonksiyonudur. Tüketim fonksiyonu eğrisi pozitif eğimlidir ve tüketimin gelirle birlikte arttığını gösterir. Keynes'in tüketimdeki artışın gelirdeki artıştan daha az olması ile ilgili görüşünü yansıtmak için tüketim fonksiyonunun eğimini 1'den küçük olarak çizeriz. Fonksiyonu düz bir doğru olarak çizmemizin nedeni ise gelirdeki bir birimlik artışın gelirin başlangıç değerine bakmaksızın tüketim üzerinde aynı artışa yol açmasıdır.

dikkat

Tüketim fonksiyonunu gelir artarken azalan eğimli bir eğri olarak da çizebiliriz. Bu bize geliri artınca artan gelirinin daha azını tüketime ayıran tüketici davranışını gösterir.

Şekil 2.1'de tek kişilik hanehalkının tüketim fonksiyonu gösterilmektedir. Biz makro iktisatta bir bütün olarak ekonominin davranışıyla ilgileniriz. Dolayısıyla, ekonomideki tüm hanehalklarının tüketimini toplam gelirdeki değişimle ilişkilendirmeliyiz.

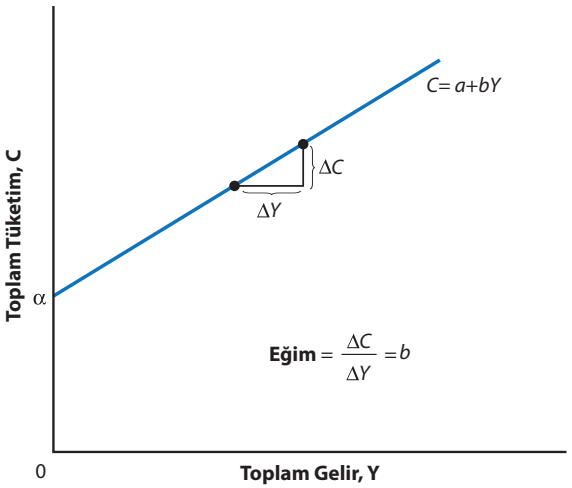

Şekil 2.2 Toplam Tüketim Fonksiyonu

Şekil 2.2 bize ekonominin geneli için geçerli olan toplam tüketim fonksiyonunu veriyor. Basitlik için düz bir doğru ya da sabit bir eğim kullanıyoruz. Düz bir doğru şeklindeki tüketim eğrisini aşağıdaki tüketim eşitliği ile ifade edebiliriz:

$$C = a + bY$$

Burada Y toplam gelir, C toplam tüketim ve a tüketim fonksiyonunun dikey ekseni kestiği noktadır. a değeri otonom yani gelirden bağımsız olarak yaptığımız tüketim düzeyini de gösterir. Gelirimizin olmadığı durumda bile belirli bir tüketimimiz var çünkü temel ihtiyaçlarımızı karşılamak zorundayız. b ise bize tüketim fonksiyonu doğrusunun eğimini verir. Matematiksel olarak bu eğim $\frac{\Delta C}{\Delta Y}$ ifadesine eşit olur. Bu oran bize gelirdeki değişim ile tüketimdeki değişim arasında nasıl bir ilişki olduğunu veriyor. Şeklimizde dikey eksende tüketimi (C) yatay eksende ise geliri (Y) ölçüyoruz. Delta (Δ) işareti değişimi ifade etmek için kullanılır. Gelir ΔY kadar arttığında tüketimdeki artış bunun b katı kadar olmaktadır (b x ΔY). Böylece gelir ve tüketim arasındaki değişim ilişkisini ΔC = b x ΔY olarak yazabiliriz. Basit bir matematiksel işlemle bu eşitlik $\frac{\Delta C}{\Delta Y} = b$ olarak da yazılabilir. Örneğin bu eğrinin eğiminin 0,75 olduğu durumda gelirdeki 1000 TL'lik artış tüketimi 750 TL (750=0.75 x 1000) artıracaktır.

Marjinal tüketim eğilimi (MPC) olarak adlandırılan ve gelirdeki artışın tüketime giden kısmını bize veren bir katsayı var. Yazmış olduğumuz tüketim fonksiyonunda, b marjinal tüketim eğilimi yerine kullanılıyor. Marjinal tüketim eğiliminin 0,75 olması, gelirdeki 1 TL'lik değişim karşısında tüketimin 75 kuruş değişeceğini gösterir. Tüketim fonksiyonunun eğimi aynı zamanda marjinal tüketim eğilimidir. Hatırlayalım: b'nin ya da MPC'nin 1'den küçük olması, Keynes'in önerdiği gibi, kişilerin tüketimlerini gelirlerindeki ilave artıştan daha az artıracaklarını ifade eder. Bu nedenle bir özdeşlik şeklinde yazılır:

marjinal tüketim eğilimi ≡ tüketim fonksiyonunun eğimi ≡ $\frac{\Delta C}{\Delta Y}$

dikkat

Özdeşlik her zaman geçerli olan bir eşitliktir. İktisatta kullanılan özdeşlikler, iktisadi değişkenler arasındaki her zaman geçerli olan ilişkileri verir.

Tabii biz gelirimizin tamamını harcamak zorunda değiliz. Ya da gelirimiz arttığında bunun tamamını harcamayız. Bunun yerine belirli bir miktar da tasarruf yaparız. Bireylerin tasarruflarını da ekonominin geneli için toplam tasarruflar olarak adlandırırız. Toplam tasarruflar (S), toplam gelir ve toplam tüketim arasındaki farktır:

$$S = Y - C$$

Bir başka ifadeyle, toplam tasarruflar (S) toplam gelirin tüketilmeyen kısmıdır. Tasarruflar da yine özdeşlikle ifade edilir. Bu eşitlik bize basitçe gelirin tüketildikten sonra kalan kısmının her zaman tasarruf olduğunu söyler. Örneğin gelirdeki 100 TL'lik artışın 75 TL'lik kısmı tüketime gittiyse kalan 25 TL'lik kısım da tasarruf edilmiş olur. Buna göre gelirdeki 100 TL'lik değişim; tüketimde 75 TL'lik, tasarrufta ise 25 TL'lik değişime yol açar. Buradan yeni bir kavrama ulaşırız: Marjinal tasarruf eğilimi (MPS). Marjinal tasarruf eğilimi gelirdeki değişimin tasarruf edilen kısmıdır: $\frac{\Delta S}{\Delta Y}$. Burada ΔS tasarruflardaki değişimi ifade eder. Gelirimizi tüketmek ve tasarruf etmek şeklinde kullandığımıza göre marjinal tüketim eğilimi ve marjinal tasarruf eğilimi toplamı her zaman 1'e eşit olur:

$$MPC + MPS = 1$$

Marjinal tüketim eğilimi ve marjinal tasarruf eğilimi önemli kavramlar oldukları için burada bir kez daha tanımlarını açık bir şekilde yaparsak: Marjinal tüketim eğilimi, gelirdeki artışın tüketilen kısmıdır (ya da gelirdeki azalışın tüketimden çekilen kısmıdır), marjinal tasarruf eğilimi ise gelirdeki artışın tasarruf edilen kısmıdır (ya da gelirdeki azalışın tasarruftan çekilen kısmıdır) diyebiliriz.

Şimdi sayısal bir örnek vererek aşağıdaki tüketim fonksiyonunu yazalım:

$$C = 100 + 0.75Y$$

Bu eşitlik başlangıçta kullandığımız genel $C = a + bY$ tüketim fonksiyonunun genişletilmiş hâlidir. Burada a=100 ve b=0,75'tir. Bu fonksiyon Şekil 2.3'te gösterilmektedir.

Toplam Gelir, Y	Toplam Tüketim, C
0	100
80	160
100	175
200	250
400	400
600	550
800	700
1000	850

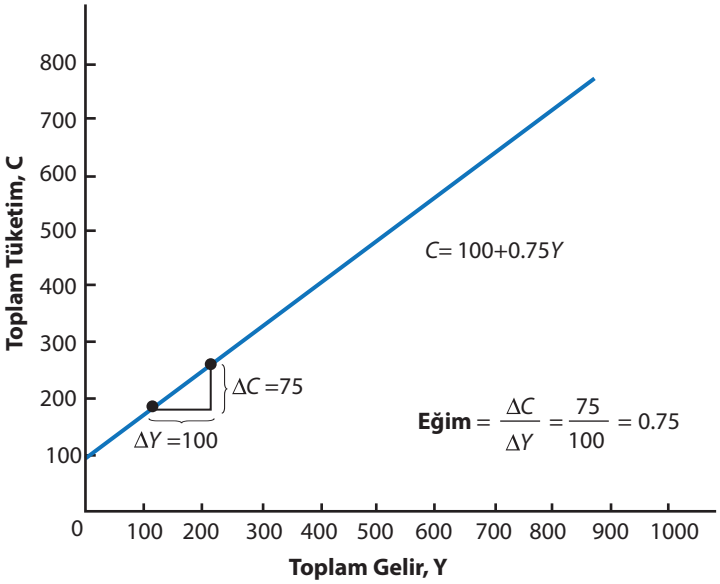

Şekil 2.3 Toplam Tüketim Fonksiyonu

Tüketim doğrusu üzerindeki her nokta, belirli bir toplam gelir düzeyindeki toplam tüketimi bize veriyor. Tüketim doğrumuz otonom tüketim değeri olan 100 TL'den başlıyor. Sonrasında gelirdeki her 100 TL'lik artışta 75 TL artıyor. Bu artış eğime yani marjinal tüketim eğilimine bağlı. Şekil 2.3'teki tüketim doğrusu üzerinde yukarı hareket ettikçe her bir gelir düzeyi için ortaya çıkan toplam tüketimi de görmeniz açısından yanına bir tablo koyduk.

Tanım olarak tüketim ve tasarrufun toplamı gelire eşit olduğuna göre tüketim fonksiyonu eğrisini tüketim ve tasarruf düzeyleri hakkında çıkarım yapmak için kullanabiliriz. Bunu Şekil 2.4 yardımıyla yapacağız. Şekil 2.4'te orijinden geçen 45 derecelik bir doğru çiziyoruz. Geometrik olarak böyle bir doğrunun üzerindeki her noktaya karşılık gelen x ve y eksenleri üzerindeki değerler birbirine eşit olur. Buna göre iki eksende yer alan iktisadi değişkenlerimizin de 45 derece doğrusu üzerinde birbirine eşit olduğunu söyleyebiliriz. Bir başka ifadeyle bu doğru üzerindeki her noktada gelirin tamamı tüketilmektedir. Dolayısıyla tasarruflar da sıfıra eşit olmaktadır. Tüketim eğrisinin 45 derece doğrusunun üzerinde kalan kısımlarında tüketim, geliri aşmakta ve tasarruflar eksiye düşmektedir. Bu durum tüketimin finansmanı için borçlanma yoluna gidildiği anlamına da gelir. Tüketimin 45 derece doğrusu ile kesiştiği noktada tüketim gelire eşit ve tasarruf sıfırdır. Tüketim eğrisinin 45 derece doğrusunun altında kaldığı bölgede ise tüketim gelirin altındadır ve tasarruf pozitif olmaktadır. Burada tasarruf fonksiyonunun eğiminin marjinal tasarruf eğilimine eşit olduğunu hatırlatalım.

Tüketim fonksiyonu ve tasarruf fonksiyonu birbirini tanımlayan fonksiyonlardır. Birini kullanarak diğeri ile ilgili de bilgi elde edebiliriz. Bu fonksiyonlar hanehalklarının toplam gelirlerini tüketim ve tasarruf olarak nasıl kullandıklarını gösterir. Bir başka ifadeyle toplam hanehalkı davranışını bir bütün hâlinde görmemizi sağlar.

Toplam Gelir, Y	Toplam Tüketim, C	Toplam Tasarruf, S
0	100	- 100
80	160	- 80
100	175	-75
200	250	-50
400	400	0
600	550	50
800	700	100
1000	850	150

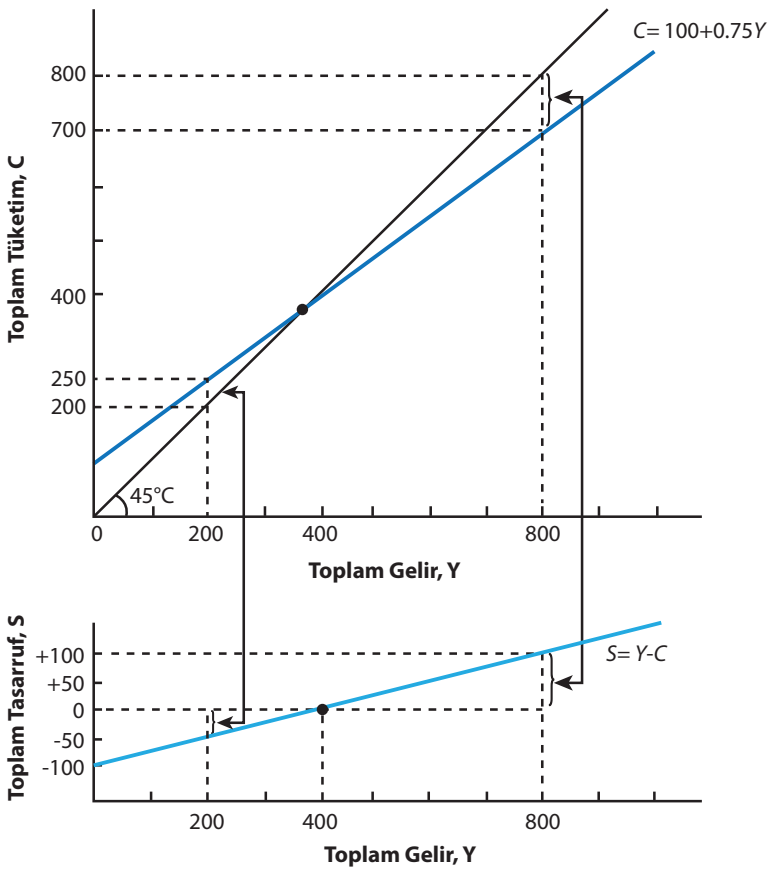

Şekil 2.4 Toplam Tasarruf Fonksiyonunun Elde Edilişi

Şekil 2.4'ün üst panelinde 45 derece ve tüketim doğrularını kullanarak alt panelde yer alan tasarruf doğrusunu elde ediyoruz. Bunu aynı zamanda yandaki tablo yardımıyla da detaylandırabiliriz. Başlangıçta dikkat ederseniz gelirin 0(sıfır) olduğu durumda bile temel ihtiyaçlarımızı karşılamak için 100 TL tüketim yapmak zorundayız. Bu, tasarrufun -100 olması demektir. Yani borçlanıyoruz. Daha sonra toplam gelir arttıkça tüketim fonksiyonuna göre her bir gelir düzeyi için toplam tüketimi buluyoruz. Örneğin toplam gelirimizin 200 TL olduğu durumda toplam tüketim 250 TL olacak: 100+0.75x200=250. O hâlde toplam tasarruf negatif oluyor: -50 = 200-250. Toplam gelirin 400 TL olması durumunda dikkat ederseniz 45 derece ve tüketim doğruları kesişiyor. Bu gelirin tamamının tüketilmesi demek. Yine tüketim fonksiyonumuzu kullanarak bunu doğrulayabiliriz: 100 + 0.75x400=400. Bu durumda tasarruf yapmamış oluyoruz. Toplam gelirin 800 TL olduğu durumda ise toplam tüketim 700 TL olacak: 100+(0.75x800)=700 Toplam tasarruflar ise 100 TL oluyor.

Tüketimin Diğer Belirleyicileri

Tüketimin sadece gelire bağlı olduğu varsayımını basitlik amacıyla kullanırız. Gerçek hayatta hanehalklarının belirli bir dönemde ne kadar tüketim yapacaklarına dair kararları servetlerinden, faiz oranından ve geleceğe yönelik beklentilerinden de etkilenir.

Yüksek bir servete sahip hanehalkları diğer şeyler sabitken düşük bir servete sahip olanlara göre aynı gelir düzeyinde olsalar bile daha fazla harcama yaparlar. Örneğin servetinizi finansal sistemde yatırım araçlarında değerlendirdiğinizi düşünelim. Yatırım araçlarından elde edeceğiniz getiri servetinizin de artması demektir ve bu sizin tüketim yapma isteğinizi artıracaktır. En basitinden aynı ürünün daha yüksek fiyata sahip olanına yönelebilirsiniz. Mesela daha pahalı bir araba alabilirsiniz ya da daha pahalı bir cep telefonu. Dolayısıyla servetinizin artması tüketim harcamanızın parasal değerini artıracaktır.

Hanehalklarının çoğu için faiz oranları hem tüketim hem de tasarruf kararları üzerinde etkilidir. Tüketim açısından bakacak olursak, düşük faiz oranları borçlanma maliyetlerini düşüreceği için tüketim harcamalarını artırabilir. Faizlerin yükselmesi ise borçlanma maliyetlerini artırır ve tüketim kararınızı ertelemenize neden olur. Özellikle günümüzde gelişen finansal sistem krediler üzerinden şimdiki tüketimimizin finansmanını gelecekte yapacağımız ödemelere bölüştürmektedir. Burada gelecekteki gelirleriniz içerisinde geri ödemelerinizin payını belirleyen faiz oranıdır. Örneğin faiz oranının düşük düzeylerde olduğu bir ortam ya da gelecekte faizlerin daha da düşeceğine yönelik bir beklenti şimdiki konut alma kararınızı olumlu yönde etkileyebilir.

Tüketim kararlarınızı etkileyen bir diğer faktör beklentilerdir. Mevcut durumda ekonominin ve kendi ekonomik durumunuzun geleceğine yönelik iyimser ya da kötümser beklentileriniz şimdiki tüketim kararınız üzerinde etkili olur. Örneğin istikrarlı bir ekonomik ortam sizin de gelirinize ya da kazancınıza dair iyimser beklentiler içinde olmanıza etki eder. Bu durumda mesela otomobil almaya ya da yenilemeye karar verebilirsiniz. Çünkü bankadan çekeceğiniz otomobil kredisini gelecekte ödeyeceğinize dair iyimser bir gelir beklentisine sahipsinizdir.

Bir diğer beklenti, uygulanan iktisat politikalarıyla ilgili olabilir. Buradaki politika etkisi daha çok reel geliriniz üzerinde ortaya çıkacak etkiye dair beklentinizdir. Örneğin bazı ürünlerde vergi artışı beklentisi şimdiki tüketim kararınızı etkileyebilir. Vergi artışı sonrası fiyatı artacak ürünleri şimdi tüketmek isteyebilirsiniz. Merkez bankasının faiz oranlarında yapacağı değişikliğe dair bir beklenti de yine tüketim kararınız üzerinde etkili olur. Faizlerin düşeceğine yönelik bir beklenti içindeyseniz tüketiminizi ertelemek isteyebilirsiniz. Çünkü ileride daha düşük bir faiz oranından faydalanma imkânınız vardır.

Yatırım Harcamaları

Ekonomide üretim sadece hanehalkları tarafından tüketilen mallar için değil, firmaların yatırımlarını karşılamak için de yapılır. Bazı firmaların yatırımları tesis ve teçhizat şeklindedir. Bu yatırımlar çoğu yönden hanehalklarının bazı harcamalarına benzerlik gösterir. Belirli bir dönemde bir firmanın yeni bir makine satın alması da bir hanehalkının yeni bir otomobil satın alması gibi toplam çıktının bir parçasını oluşturur. Bununla birlikte firmaların yatırımları envanter yatırımlarını da içerir. Firmaların envanter yatırımlarını nasıl yaptıklarını anlamak biraz karışık olmakla birlikte, bunu anlamak makroekonominin işleyişini anlamak için önemlidir.

Bir firmanın envanteri, stoklarında satılmayı bekleyen mallar ile üretimde kullanılacak ham madde ve yarı mamulleri içermektedir. Envanter yatırımı, üretimin cari satışları aşması durumunda firmanın mal, yarı mamul ve ham madde stoklarındaki birikimini ifade eder. Pek çok sebepten dolayı, çoğu firma stoklarında mal bulundurmak ister. Bunun nedeni müşterilerinin ansızın ortaya çıkan taleplerini karşılamak istemeleridir. Bazı durumlarda mevcut talebin üzerinde üretim yapmanın nedeni birim maliyetlerin daha düşük olarak gerçekleşmesi de olabilir. Makro iktisadi açıdan bakacak olursak envanter yatırımları ve diğer sermaye yatırımları arasında temel bir fark görürüz. Bu da firmaların makine ve teçhizat yatırımlarını düşünerek ya da planlayarak yaparken envanter yatırımlarını bir plan dâhilinde (önceden düşünmeden) yapmalarıdır. Bu durum bizi yatırımlar ile ilgili kavramsal bir ayrıma götürür: Planlanan ve gerçekleşen yatırımlar.

Planlanan ve Gerçekleşen Yatırımlar

Planlanan yatırımlar adı üzerinde, firmaların plan dâhilinde gerçekleştirdiği yatırımlardır. Gerçekleşen yatırımlar ise firmaların bütün yatırımlarının toplamıdır ve envanter yatırımlarındaki planlanmayan değişimleri de kapsamaktadır.

Burada cevabını aradığımız soru şu: Neden bazen planlanandan farklı envanter yatırımları gerçekleşir? Firmalar satış beklentilerine bağlı olarak belirli bir mal stoğu planlayabilir fakat bunu yaparken bile satışların ne olacağı ile ilgili belirsizliği kabul eder. Bir firma belirli bir dönem için satış tahminlerini fazla yaparsa planladığından daha fazla stok tutmak zorunda kalacaktır. Beklediğinden daha yüksek bir satış gerçekleştiğinde ise stokları planlananın altına düşecektir.

Planlanan yatırımlar (I) sermaye stoğuna yapılan ilaveler ile firmalar tarafından planlanan envanter yatırımlarının toplamıdır. Gerçekleşen yatırımlar ise gerçekleşmiş olan sermaye yatırımları ile envanter yatırımlarındaki planlanmayan değişimlerin toplamıdır. Burada yatırım harcamaları ile planlanan yatırımları (I) ifade ediyoruz. Ekonominin kısa dönem dengesinin planlanan ve gerçekleşen yatırımların birbirine eşit olduğu durumda sağlandığını göreceğiz.

Gördüğümüz gibi planlanan yatırımlar ile gerçekleşen yatırımlar arasında önemli bir fark var ve ekonominin dengesini incelerken bu fark bizim için önemli bir role sahip olacak. Peki, planlanan yatırımları belirleyen nedir? Elbette pek çok faktör sayabiliriz ve bunlardan birazdan bahsedeceğiz. Burada öncelikle biri üzerinde duruyoruz: Faiz oranı. Firma yeni bir yatırım yapmak istediğinde bu yatırımını borçlanarak ve bu borcu uzun vadeye yayarak yapmak isteyebilir. Borçlanmanın maliyetini belirleyen ise mevcut faiz oranıdır. Firma ortaya çıkan yatırım maliyetini, bu yatırım sonrası üretimde ve satışlarında ortaya çıkacak artışla karşılaştırıp yatırıma karar verir. Bir yatırım projesinin gerçek maliyeti faiz oranına yani borçlanmanın maliyetine bağlıdır. Faiz oranının artması borçlanma maliyetini artırır ve bazı firmalar yatırım kararlarını erteleyebilir. Faiz oranının düşmesi ise borçlanma maliyetlerinin düşmesi anlamına geleceği için firmaların yeni yatırım kararlarını olumlu yönde etkileyebilir. Dikkat ederseniz, firmalar faiz oranı ile ilgili mevcut bilgiyi kullanarak kâr-zarar analizi üzerinden ilave yatırım planlarını belirler. Demek ki faiz oranı planlanan yatırımlar ile ters yönlü bir ilişkiye sahiptir. Bu ilişki Şekil 2.5'te negatif eğimli yatırım eğrisi ile gösterilmektedir..

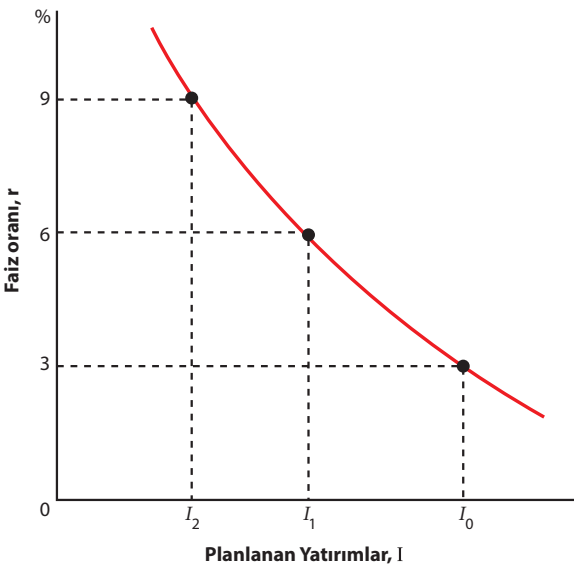

Şekil 2.5 Planlanan Yatırım Harcamaları

Burada şunu tekrar hatırlatalım: Firmalar mevcut faiz oranı üzerinden yatırım planlarını belirler. Faiz oranı ne kadar yüksekse yatırımlar da o kadar düşük gerçekleşir. Faiz oranının düşmesiyle beraber yatırım harcamaları da artar. Bunun nedeni düşük faizli finansman yoluyla gerçekleşen üretim artışında kârlılığın da artmasıdır. Bu nedenle bu eğri, yatırımların marjinal verimliliği eğrisi olarak

da adlandırılır. İlave bir birim yatırımın getirisi ve maliyeti arasındaki fark ilave yatırımın net getirisini verir.

Planlanan Yatırımları Belirleyen Diğer Faktörler

Burada yapmış olduğumuz yatırımların sadece faiz oranı tarafından belirlendiği varsayımını analizi basitleştirmek için kullanırız. Gerçekte firmaların yatırım kararlarını etkileyen başka faktörler de vardır. Firmaların gelecekteki satışlarla ilgili beklentileri firmaların ne kadar yatırım yapacaklarını etkiler. Gelecekte daha yüksek bir satış beklentisine sahipseniz bu satışları karşılamak için yeni makine ve teçhizat alarak sermaye stoğunuzu artırmayı planlayabilirsiniz. Ekonominin geleceği ile ilgili iyimser ya da kötümser beklentiler de mevcut yatırım kararlarını etkiler. Örneğin istikrarlı bir ekonomik ortamın bulunduğu bir ekonomide firmaların geleceğe dönük iyimser beklentileri yüksektir ve firmalar ölçeklerini büyütmek isteyebilir. Ayrıca bu durumda yeni yatırımlar planlayacaklardır. Keynes girişimcilerin bu duygularını ifade etmek için hayvansal güdüler tabirini kullanır. Ona göre bu duygular yatırım kararları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

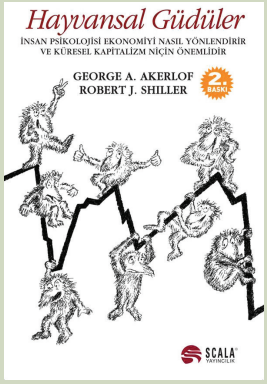

Robert Shiller ve George Akerlof, Keynes'in hayvansal güdüler yaklaşımını daha da geliştiren bir kitap yazdılar. İki iktisatçı hayvansal güdülerin makroekonomik performansa nasıl katkıda bulunduğunu araştırıyorlar.

Hayvansal Güdüler

Çev.: Neşenur Domaniç ve Levent Konyar

Scala Yayıncılık

Denge Üretim Düzeyinin Belirlenmesi

Buraya kadar ekonomideki iki temel birim olan hanehalkı ve firmaların davranışlarını tanımladık. Şimdi de kısa dönemde harcamaların üretimi belirlediğinden hareketle ekonomide kısa dönem dengesinin nasıl gerçekleştiğine bakacağız.

Ekonomide denge ile ilgili pek çok tanım bulunmaktadır. Tanımlardaki temel yaklaşım değişme eğiliminin bulunmadığı durumu vurgulamalarıdır. Mikro iktisatta piyasa dengesi ile arz ve talebin birbirine eşit olduğu durumu ifade ederiz. Bu denge durumunda mevcut bir fiyat düzeyi ortaya çıkmıştır. Bu fiyat düzeyinde satıcılar mal satmayı, tüketiciler ise mal almayı kabul ederler ve belirli bir miktarda alım satım gerçekleşir. Makro iktisatta bütün mal piyasalarını dikkate alarak, bu konsepti geliştirerek planlanan ve gerçekleşen durumlara odaklanırız. Makroekonomide denge, planlanan toplam harcamaların toplam çıktıya eşit olduğu durumda gerçekleşir.

Makroekonomide dengeyi incelemek için yeni bir değişken tanımlıyoruz: Planlanan toplam harcamalar (*AE*). Planlanan toplam harcamalar tüketim ve planlanan yatırımların toplamından oluşmakta:

$$AE = C + I$$

Burada I ile planlanan yatırım harcamalarını ifade ediyoruz. Envanter yatırımlarında ortaya çıkan artış ya da azalışları dikkate almıyoruz. Bunun aynı zamanda bir tanım olduğunu unutmayalım. Toplam harcamalar her zaman tüketim ve planlanan yatırım harcamalarının toplamına eşittir ve biz bunu özdeşlik olarak ifade ederiz. Toplam çıktının (Y) planlanan toplam harcamalara eşit olduğu durumda ekonomi dengededir:

$$Y = AE$$

Bir başka ifadeyle, üretilen malların tamamı ekonomik birimler tarafından harcanmaktadır. Toplam harcamaların (AE) tüketimin ve planlanan yatırım harcamalarının toplamı olduğunu biliyoruz. Buna göre aşağıdaki temel eşitliğimizi elde ederiz:

$$Y = C + I$$

Denge kavramını anlamak için ekonominin dengede olmadığı durumlara bakabiliriz. Örneğin toplam çıktının planlanan toplam harcamalardan fazla olduğu duruma bakalım:

toplam çıktı > planlanan toplam harcamalar

$Y > C + I$

Toplam çıktının planlanan toplam harcamalardan fazla olduğu durumda firmaların planlanmayan envanter yatırımı yaptığını söyleyebiliriz. Çünkü firmalar planladıklarından daha düşük bir satış gerçekleştirir ve bu durumda satılmayan mallarını stok olarak tutar.

Planlanan toplam harcamalar çıktının üzerinde de gerçekleşebilir:

planlanan toplam harcamalar > toplam çıktı

$C + I > Y$

Planlanan toplam harcamalar toplam çıktı düzeyini aşarsa firmalar planladıklarından daha fazla satış yapar. Böylece envanter yatırımları planlanandan daha düşük olur. Bir başka ifadeyle satışlar stoklardan karşılanır. Bu durumda planlanan ve gerçekleşen yatırımlar birbirine eşit değildir. Buna göre çıktı düzeyi planlanan toplam harcamalara eşit olduğunda planlanmayan envanter yatırımı da ortaya çıkmayacaktır. Planlanmayan envanter yatırımı ortaya çıkması dengesizlik durumudur. Buna göre iki türlü denge koşulumuz var: Toplam çıktı (Y) ve planlanan toplam harcamaların ($C+I$) birbirine eşit olduğu ya da gerçekleşen ve planlanan yatırımların birbirine eşit olduğu durumda ekonomide denge gerçekleşecektir.

Ekonomide denge ve denge dışı durumları analiz etmek için Tablo 2.1 yardımıyla sayısal bir örnek verelim. Tablo 2.1'de farklı sütunlarda toplam çıktı, toplam tüketim ve planlanan yatırımlar için değerler mevcuttur. Tabii bu değerleri temsili bir ekonomi için basitleştirerek kullanıyoruz. Yoksa her bir değer için bolca sıfır kullanmaya ihtiyacımız var. Şimdi her bir satırda toplam çıktı ve planlanan toplam harcamaları karşılaştırarak planlanmayan envanter değişimlerini ve denge durumunu inceleyelim.

Tablo 2.1 Planlanan Toplam Harcamaların Elde Edilişi ve Denge.

(1) Toplam Çıktı (Y)	(2) Toplam Tüketim (C)	(3) Planlanan Yatırım (I)	(4) Planlanan Toplam Harcamalar (AE)	(5) Planlanmayan Envanter Değişimi Y – (C+I)	(6) Denge Durumu (Y=AE)
100	175	25	200	-100	Denge dışı
200	250	25	275	-75	Denge dışı
400	400	25	425	-25	Denge dışı
500	475	25	500	0	Denge
600	550	25	575	+25	Denge dışı
800	700	25	725	+75	Denge dışı
1000	850	25	875	+125	Denge dışı

Tablo 2.1'de yer alan değerlerimizde planlanan yatırım harcamalarını sabit ve 25 TL olarak varsayıyoruz. Bununla birlikte yatırım harcamalarının faiz oranından etkilendiğini ve faiz oranını da sabit olarak aldığımızı belirtelim. Hesaplamalar için temel tüketim eşitliğimiz aynı: C = 100 + 0.75Y. Toplam planlanan harcamaları belirlemek için tüketim eşitliğimize planlanan harcamaları da ekliyoruz. Böylece her bir gelir düzeyi için her bir satırda planlanan toplam harcamaları elde ediyoruz: AE=C+I. Planlanan toplam harcamalar ve toplam üretim arasındaki farkın pozitif veya negatif olduğu durumlarda ekonomide denge sağlanamıyor. Toplam gelirin 500 TL olduğu durumda ise tüketim 475 TL'ye eşittir ve bunu yatırım harcamaları (25 TL) ile topladığımızda toplam planlanan harcamaları 500 TL buluyoruz. Buna göre iki değerin birbirine eşit olduğu bu gelir düzeyinde, ekonomi için denge millî gelir düzeyi bulunmuş oluyor.

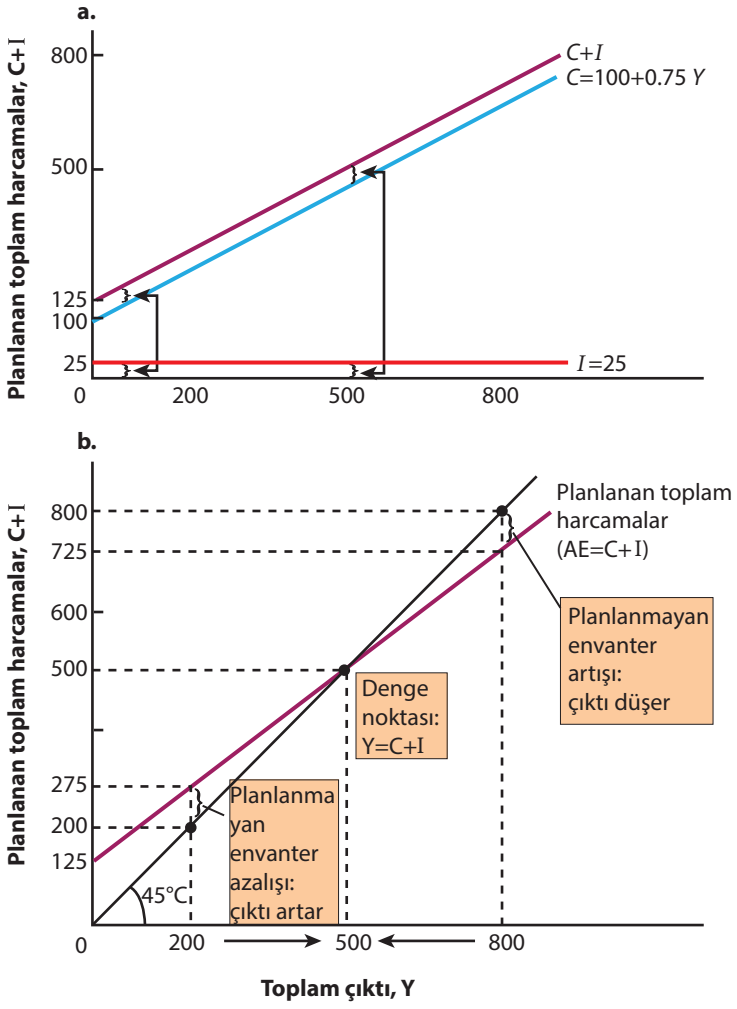

Şekil 2.6 Toplam Harcamalar ve Denge Üretim Düzeyi

Tablo 2.1'de sayısal değerler ile yaptığımız analizimizi Şekil 2.6 ile birlikte kullanalım. Şekil 2.6'da daha önceden çizmiş olduğumuz tüketim fonksiyonumuza sabit yatırımları da eklediğimizde her bir gelir düzeyinde bize C+I toplamını veren planlanan toplam harcama doğrusunu elde ediyoruz. Dikkat edilirse bu doğrunun, tüketim doğrusunun sabit bir değer olan yatırımların eklenmesiyle, paralel olarak yukarı kaymış hâli olduğu görülecektir. Şeklin alt panelinde artık planlanan toplam harcama doğrusu ile 45 derece doğrusunu birlikte kullanabiliriz. Hatırlayalım: 45 derece doğrusu üzerinde yatay ve dikey eksende yer alan değişkenler birbirine eşit. Bizim için önemi şu: Bu doğru üzerinde planlanan harcamalar ve toplam çıktı birbirine eşittir. Buna göre planlanan toplam harcama doğrusunun 45 derece doğrusunun üzerinde veya altında kaldığı durumlar bize denge dışı durumları, iki eğrinin kesiştiği nokta ise denge durumunu veriyor. Üç farklı gelir düzeyi için Tablo 2.1 ve Şekil 2.6'yı kullanarak denge çıktı düzeyinin belirlenmesine bakalım. İlk olarak toplam gelirin Y=800 olduğu durumu inceleyelim. Bu gelir düzeyinde planlanan toplam harcamaların AE=725 olduğunu Tablo 2.1'den biliyoruz. Burada toplam çıktının planlanan toplam harcamalardan fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bu fark planlanmayan envanter yatırımında artışa neden olacak ve bunun sonucunda planlanmayan envanter yatırımı 75 TL olarak gerçekleşecektir. Bu durum firmaların planladıklarından daha fazla stok bulundurmaları anlamına geldiğinden firmalar üretimlerini azaltacaktır. Toplam çıktının 200 TL olduğu durumda ise planlanan toplam harcamalar 275 TL olarak gerçekleşiyor. Bu durumda planlanan toplam harcamalar toplam çıktıdan fazla ve envanter yatırımlarında 75 TL azalma söz konusudur. Firmalar beklediklerinden daha fazla satış yaptıkları için stoklarında azal-

ma gerçekleşti. Bu durumda firmalar stoklarını eski seviyesine getirmek için üretimlerini artıracaktır.

Gelirin 200 TL ve 800 TL olduğu durumlarda planlanan yatırımlar ile gerçekleşen yatırımların birbirine eşit olmadığını gördük. Toplam çıktının 500 TL olduğu durumda ise planlanan toplam harcamalar ve toplam üretim birbirine eşit. Dolayısıyla bu, ekonominin denge millî gelir düzeyini bize veriyor. Bu durumda planlanan ve gerçekleşen yatırımlar da birbirine eşit oluyor.

Denge çıktı düzeyini eşitliklerimizi kullanarak da bulabiliriz. Bunun için tüketim ve yatırım harcamalarının toplamını üretime eşitlememiz gereklidir.

Y = C + I (denge)
C = 100 + 0.75 Y (tüketim fonksiyonu)
I = 25 (planlanan yatırımlar)

Gelir eşitliğini yeniden yazarsak

Y = 100 + 0.75Y + 25

buluyoruz. Y'leri eşitliğin sol tarafına alırsak

Y – 0.75Y = 100 + 25
0.25Y = 125
Y = 125 / 0.25 = 500 elde ederiz.

Tasarruf – Yatırım Yaklaşımı ve Denge

Bir özdeşlik olan $Y \equiv C + S$ bize gelirin harcandığını ve tasarruf edildiğini ifade ediyordu. Denge koşulumuz olan Y = C + I eşitliği ise toplam harcamaların toplam üretime eşit olduğunu ifade eden bir eşitliktir. Bu eşitlik ekonominin denge dışı durumlarında gerçekleşmez. Buna göre ekonominin dengede olduğu durumda Y için C + S de yazabiliriz:

C + S = C + I

Eşitliğin her iki tarafından C'leri çıkartırsak S = I buluruz. Bu eşitlik bize planlanan yatırım harcamalarının tasarruflara eşit olduğu durumda da ekonominin dengede olacağını ifade ediyor.

Şekil 2.7'de Şekil 2.4'ten elde edilen tasarruf fonksiyonunu ve Şekil 2.6'da yer alan yatırım fonksiyonunu birlikte kullanarak bu denge durumunu gösterebiliriz. Dikkat ederseniz tasarruf-yatırım eşitliği S=I sadece Y=500 toplam çıktı düzeyinde sağlanıyor. Hatırlarsak bu toplam gelir düzeyinde C=475 ve I=25 oluyordu. Harcamaların toplamı gelir düzeyine eşit gerçekleşiyordu. Ve bu gelir düzeyinde tasarruflar da 25 TL. Buna göre tasarruflar ve planlanan yatırımlar birbirine eşit oluyor.

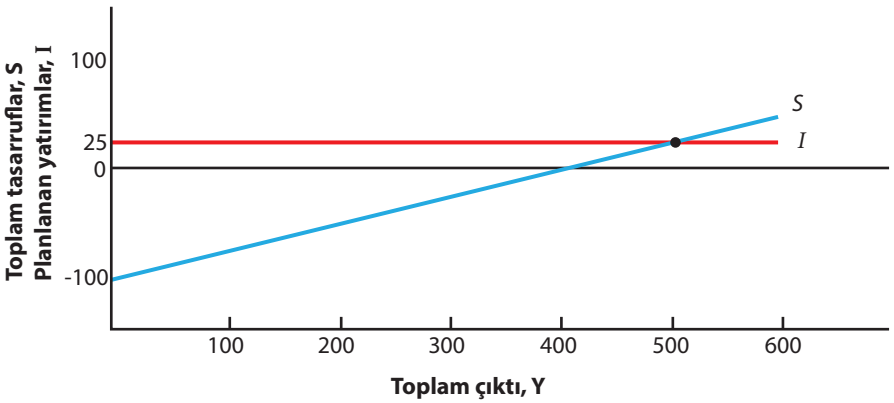

Şekil 2.7 Yatırım-Tasarruf Eşitliği ve Denge

Yaşamla İlişkilendir

Tutumlu olmak iyi bir şey midir?

Hanehalkları tasarruflarını artırmaya yöneldiklerinde ilginç bir paradoks ortaya çıkar. Bu paradoks iktisatçılar tarafından tasarruf paradoksu olarak adlandırılır. Baktığımız zaman bireyler için tutumlu olmak iyi bir şeydir ve tavsiye edilir. Fakat toplumun bütününde ya da büyük bir kısmında daha fazla tasarruf yapılmaya başlanırsa toplam tasarruflar da artar. Bunun ekonomi üzerindeki etkisi toplam gelirin azalması şeklinde ortaya çıkar. Peki, neden böyle olur? Bu etkiyi analiz etmek için Şekil 2.7'deki şeklimizi kullanabiliriz.

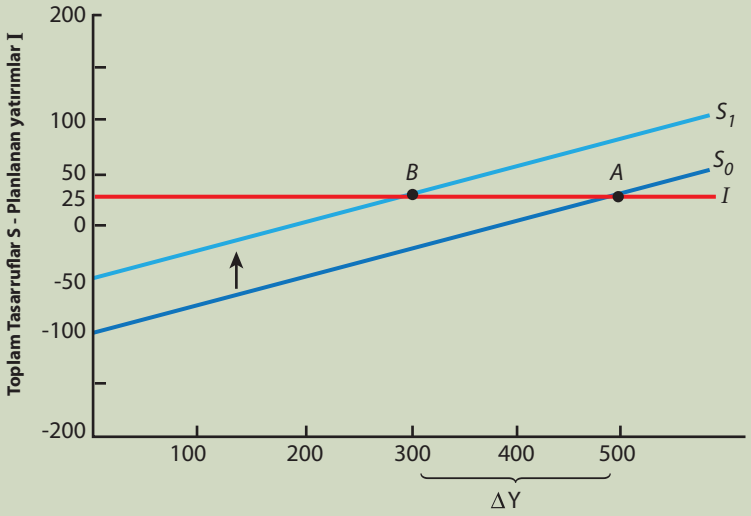

Hanehalklarının ekonominin geleceğiyle ilgili endişeleri olduğunu ve zor zamanlarda kullanmak üzere şimdiki gelirlerinden daha fazla kısmı tasarruf etmeye karar verdiklerini varsayalım. Bunun sonucunda toplam tasarruflar artacaktır. Toplam tasarrufların artması demek tasarruf eğrisinin yukarı kayması anlamına geliyor. Çünkü her bir gelir düzeyinde tasarruf edilen miktar arttı. Başlangıçtaki S_0 tasarruf eğrisi yerine S_1 tasarruf eğrisini kullanıyoruz artık. Bu durumda B noktasında tasarruf-yatırım eşitliği yeniden sağlanmış oldu fakat daha düşük bir gelir düzeyinde. Ekonominin toplam geliri 500 TL'den 300 TL'ye düştü.

Paradoks şu: Hanehalkları, daha az tüketerek kaygıyla bekledikleri o zor zamanların gerçekleşmesini sağladılar. Üstelik, yeni denge noktasında tasarruflar da aynı düzeyde kalmaya devam ediyor. Daha fazla tasarruf etme çabası toplam üretimin daralmasına, gelirin de düşmesine neden oldu. Hanehalkları daha az tüketmelerine rağmen daha fazla tasarruf da yapmıyorlar.

Tasarruflar neden değişmedi? Bunun nedeni denge koşulunun varlığı. Denge koşulu tasarruflar yatırımlara eşit olmalı, diyor. Planlanan yatırımlarda bir değişme olmadığına göre tasarrufların da aynı düzeyde olması lazım. Bu da ekonomide sektörler arasındaki etkileşimlerin önemini vurguluyor aslında.

Tasarruf paradoksu her zaman geçerli midir? Faizlerin sabit olduğunu varsayımını kaldırırsak buna hayır, cevabını veririz. Tabii bir de etkin işleyen bir finansal sisteme ihtiyacımız var. Tasarrufların finansal sistemin fon arzını artırmasını ve faizleri düşürmesini bekliyoruz çünkü. Bu da yatırımların fonlama maliyetlerinin düşmesine ve daha fazla yatırıma neden olacak. Dolayısıyla hem tasarruf hem yatırım doğrusu yukarı kayacak. Bu iki etkinin analizini size bırakıyoruz.

Yaşamla İlişkilendir

Kişi başına aylık tüketim harcaması arttı

Hanehalkı büyüklüğü ve kompozisyonu dikkate alınarak hesaplanan eşdeğer kişi başına aylık ortalama tüketim harcaması, 2018 yılında yüzde 17.6 arttı.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre eşdeğer kişi başına aylık ortalama tüketim harcaması 2018'de 2017 yılındaki 1,854 lira düzeyinden yüzde 17.6 artışla 2,181 liraya çıktığı tahmin edildi.

TÜİK verilerine göre Türkiye genelinde hanehalklarının tüketim amaçlı yaptığı harcamalar içinde en yüksek payı yüzde 23.7 ile konut ve kira harcamaları alırken, ikinci sırayı yüzde 20.3 ile gıda ve alkolsüz içecekler aldı.

Toplam tüketim harcamalarında en düşük payı alan harcama grupları ise yüzde 2.2 ile sağlık ve yüzde 2.3 ile eğitim hizmetleri oldu.

Araştırma sonuçlarına göre, 2018 yılında gıda ve alkolsüz içecekler harcamalarının payı geçen yıla göre 0.6 puanlık artışla yüzde 19.7'den yüzde 20.3'e yükseldi.

TÜİK verilerine göre 2018'de;

- çeşitli mal ve hizmet harcamalarının payı yüzde 4.4'ten yüzde 4.9'a,
- haberleşme harcamalarının payı yüzde 3.4'ten yüzde 3.8'e,
- lokanta ve otel harcamalarının payı yüzde 6.2'den yüzde 6.5'e,
- mobilya ve ev eşyası harcamalarının payı yüzde 6.3'ten yüzde 6.5'e,
- eğlence ve kültür harcamalarının payı yüzde 2.7'den yüzde 2.9'a yükseldi.

Diğer yandan, 2018de konut ve kira harcamalarının toplam harcamalardaki payı bir önceki yıla göre 1 puanlık düşüşle yüzde 24.7'den yüzde 23.7'ye gerilerken;

- alkollü içecek, sigara ve tütün harcamalarının payı yüzde 4.5'ten yüzde 4.0'e,
- ulaştırma harcamalarının payı yüzde 18.7'den yüzde 18.3'e,
- giyim ve ayakkabı harcamalarının payı yüzde 5.0'ten yüzde 4.8'e düştü.

Sağlık harcamalarının payı yüzde 2.2 ve eğitim hizmetleri harcamalarının payı ise yüzde 2.3 ile 2018 yılında değişmeyerek aynı kaldı.

Gelire göre sıralı yüzde 20'lik gruplar itibarıyla tüketim harcamalarının 2018 yılındaki dağılımına bakıldığında; en düşük gelir grubu olan birinci yüzde 20'lik grupta yer alan hanehalkları;

- konut ve kira harcamalarına yüzde 31.4,
- gıda ve alkolsüz içecek harcamalarına yüzde 28.7,
- ulaştırma harcamalarına yüzde 9.3 ve mobilya
- ev eşyası harcamalarına yüzde 5.9 pay ayırdı.

En yüksek gelir grubu olan beşinci yüzde 20'lik grupta yer alan hanehalkları ise;

- ulaştırma harcamalarına yüzde 21.6,
- konut ve kira harcamalarına yüzde 20.3,
- gıda ve alkolsüz içecek harcamalarına yüzde 15.4
- lokanta ve otel harcamalarına yüzde 7.8 pay ayırdı.

Temel gelir kaynağı maaş, ücret, yevmiye geliri olan hanehalkları;

- konut ve kira harcamalarına yüzde 22.4,
- ulaştırma harcamalarına yüzde 19.2
- gıda ve alkolsüz içecek harcamalarına ise yüzde 18.7 pay ayırırken, müteşebbis geliri olan hanehalkları ulaştırma harcamalarına yüzde 22.7, konut ve kira harcamalarına yüzde 19.7 ve gıda ve alkolsüz içecek harcamalarına ise yüzde 19.5 pay ayırdı.

Hanehalkının temel gelir kaynağı gayrimenkul ve menkul kıymet geliri olanlar; konut ve kira harcamalarına yüzde 28.1, ulaştırma harcamalarına yüzde 18.6 ve gıda ve alkolsüz içecek harcamalarına yüzde 16.4, emeklilik geliri olanlar ise; konut ve kira harcamalarına yüzde 28.6, gıda ve alkolsüz içecek harcamalarına yüzde 25.5 ve ulaştırma harcamalarına yüzde 13.4 pay ayırdı.

Kaynak: Hürriyet Gazetesi
http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kisi-basina-aylik-tuketim-harcamasi-artti-41284990

Dengeye Uyarlanma

Buraya kadar basit bir ekonomide dengenin ne olduğunu ve ekonomide dengenin nasıl gerçekleştiğini öğrendik. Fakat ekonominin dengede olmadığı durumda firmaların nasıl davrandığını incelemedik. Mesela planlanan toplam harcamaların toplam çıktıyı aştığı durumda firmaların nasıl bir karar vereceğine bakabiliriz. Böyle bir durumda firmaların stoklarındaki malları satarak ortaya çıkan talep fazlasını karşılayacaklarını biliyoruz. Firmalar planladıklarından daha fazla satış gerçekleştirdi. Planladıklarından fazla olan kısmı stoklarında bulunan ürünlerini satarak karşıladılar. Azalan stoklarını tekrardan eski düzeyine getirmek için de üretimlerini artırdılar. Üretim arttığına göre gelir de artacaktır. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Bir fabrikanın üretim artışı hem daha fazla istihdam hem de daha fazla ara malı kullanımı demek. Firmaların stoklarını aynı düzeyde tutmak istemeleri sonucunda üretim artacak ve artan üretim ücretler ve diğer üretim faktörlerinin gelirlerinin de artmasına etki edecektir. Gelirin artması tüketimi de artıracak, bu süreç ekonominin toplam çıktısı planlanan toplam harcamalarının altında kaldığı müddetçe devam edecektir.

Eğer planlanan harcamalar toplam çıktıdan düşük olsaydı bu kez stoklarda planlanmayan bir artış olacaktı. Firmalar bu duruma üretimlerini düşürerek tepki verecekti. Üretim azaldığı için, gelir azalacak ve gelir azaldığı için de tüketim azalacaktı. Bu durumda dengenin yeniden sağlanması ekonominin toplam geliri, denge millî gelir düzeyi seviyesine düşünceye kadar devam edecekti.

Çoğaltan

Ekonomide bütün firmalar ya da firmaların çoğu iyimser beklentileri nedeniyle üretimlerini artırmaya karar verdiler, diyelim. Bu nedenle de yatırımlarını artırmayı planlıyorlar. Bu demek oluyor ki planlanan yatırım harcamaları artacak. Bu harcama artışı ekonomide nasıl ve ne kadarlık bir etki yaratacak, bunu tahmin edebilir miyiz? İşte bütün bu soruların cevabı bizi çoğaltan mekanizmasına götürüyor.

Çoğaltan olarak adlandırdığımız etki, bir katsayıdır. Bize, bazı dışsal değişkenlerde değişme karşısında ekonominin denge çıktı düzeyinin ne kadar değişeceğini gösterir. Dışsal değişken, iktisadi olarak ekonominin mevcut durumuna bağlı olmayan bir değişkendir. Bir değişkenin dışsal olması ekonomideki değişimlerden etkilenmemesi durumunu ifade eder. Burada analizimizi basitleştirmek için planlanan yatırımları dışsal olarak alalım. Herhangi bir sebepten dolayı planlanan yatırım harcamalarının değişmesi durumunda ekonominin denge çıktı düzeyi ne kadar değişecektir? Planlanan yatırımların artarak 25 TL'den 50 TL'ye yükseldiğini varsayalım. Ve yatırımlar bu düzeyde sabit kalıyor, I=50. Bu artış ekonominin denge durumundan sapmasına neden olacak çünkü planlanan toplam harcamalar toplam çıktının üzerinde gerçekleşiyor. Firmaların stoklarında planlanmayan bir azalma ortaya çıkacak ve firmalar üretimlerini artıracak. Örneğin yeni ihracat pazarlarının açılması ile firmalar artan ürün talebini karşılamak için ilave yatırım yapacak. Buradan gelecek üretim ve yatırım artışı üretim faktörlerinin gelirlerini de artıracak, artan gelir ise tüketimi. Tüketim ise tekrar üretimi artırıyor. Çoğaltan, bu etkinin ne kadar olduğunu hesaplamaya yarayan bir araçtır.

Çıktıda ve gelirde ortaya çıkacak artışın başlangıçta planlanan yatırımlardan daha fazla olacağını tahmin edebiliriz. Peki, bu artış ne kadar olacak? Bunun cevabını Şekil 2.8 yardımıyla verelim. Başlangıçta ekonominin A noktasında denge millî gelir düzeyinde olduğunu varsayalım. Yatırımlarda ortaya çıkan 25 TL'lik artış, AE=C+I eşitliğinden dolayı toplam harcamaların da artması demektir. Bu durumda toplam harcama eğrisi her bir gelir düzeyinde 25 TL artış gösterecek şekilde yukarı kayacak, bunun sonucunda 45 derecelik doğru ile B noktasında kesişecektir. Buna göre B noktası ekonominin yeni denge noktası olacaktır. Çünkü burada da toplam çıktı ve toplam planlanan harcamalar birbirine eşittir. Yatay eksende çıktının 100 TL artarak 600 TL olduğunu görüyoruz. Bu demektir ki 25 TL'lik yatırım artışı 100 TL çıktı artışına neden oldu. Bir başka ifadeyle 4 katı kadarlık bir etki yarattı. Bu 100 TL'lik artışın 25 TL'si yatırımlardan kaynaklandığına göre kalan kısmının da tüketimdeki 75 TL artıştan geldiğini temel harcama eşitliğimiz yardımıyla söyleyebiliriz. O hâlde denge A noktasından B'ye değiştiğinde çıktı 100 TL, yatırım 25 TL ve tüketim 75 TL artış gösterdi.

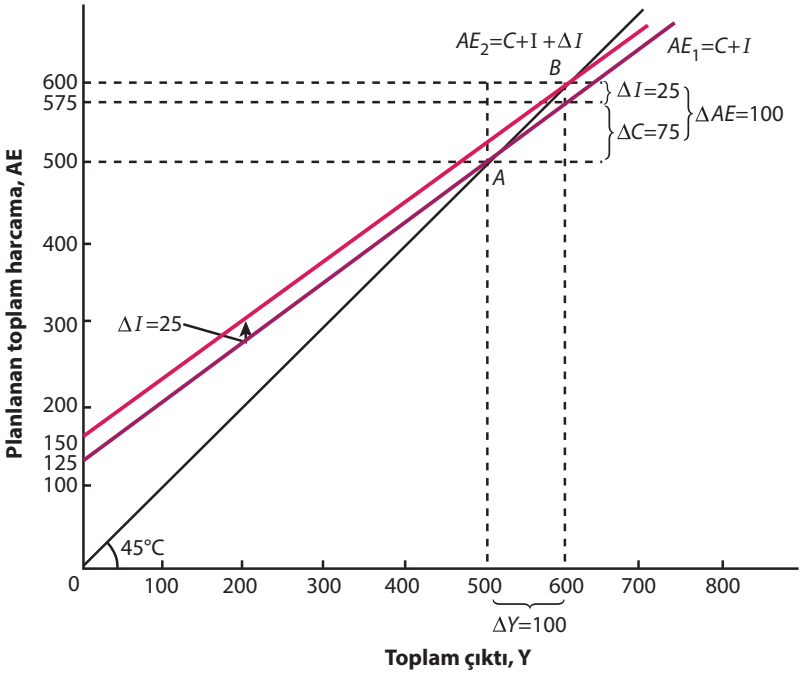

Şekil 2.8 Çoğaltan Mekanizmasının İşleyişi

Burada bu etkinin sürekliliği ile ilgili de bir şey söylemeliyiz. Gelirdeki her bir artışın bir kısmı tüketime gidecek ve her seferinde bu etki azalacak ve sonunda sıfır olacaktır. Bu süreç bir anlamda yeni denge düzeyine ulaşılmasıyla sona erecek. Çoğaltanın etkisinin büyüklüğünü belirleyen, planlanan toplam harcama doğrusunun eğimidir. Bu doğrunun eğimi ne kadar dikleşirse yatırımlardaki mevcut değişime çıktının tepkisi o kadar yüksek olur. Yatırımların sabit olduğu durumda planlanan toplam harcama doğrusunun eğiminin marjinal tüketim eğilimi olduğunu biliyoruz. O hâlde marjinal tüketim eğilimi ne kadar yüksekse çoğaltan o kadar büyük olacaktır. İktisadi olarak bu, ekonomide harcama eğiliminin yüksek olmasının daha fazla üretim artışı yarattığı anlamına gelmektedir. Bu durumda gelir artışlarıyla birlikte tüketimin daha fazla arttığını biliyoruz.

Ekonomideki dengenin tekrar sağlanması nasıl gerçekleşecek? Ekonomide toplam harcama - toplam üretim eşitliğinin yatırımların tasarruflara eşit olmadıkça sağlanamadığını hatırlayalım. Bir ekonomide tasarruflar ile ortaya çıkan harcama sızıntılarının planlanan yatırım harcamaları ile yapılan enjeksiyonlarla dengelenmesi lazım. Çünkü yatırımların tasarruflardan fazla olması durumunda toplam harcamalar artmaya devam edecektir.

İlave yatırım harcamaları ile ortaya çıkacak üretim artışının dengenin sağlanması için ne kadar olacağını yukarıda kullandığımız tasarruf-yatırım eşitliği ile açıklayabiliriz. Gelir artarken tasarruflar da gelirle birlikte artacak ve bu artış yatırımlara eşit oluncaya kadar devam edecektir. Yani bu artış sonunda ulaşılan yeni denge millî gelir düzeyinde tasarruflar yatırımlara eşit olmuş olacaktır. Burada gelirdeki değişimle birlikte tasarrufların ne kadar değiştiğini bize marjinal tasarruf eğiliminin verdiğini hatırlayalım:

$$MPS = \frac{\Delta S}{\Delta Y}$$

Tasarruflardaki değişimin yatırımlardaki değişim kadar olacağını söyledik. O hâlde şöyle de yazabiliriz:

$$MPS = \frac{\Delta I}{\Delta Y}$$

Bu ifadeyi basit bir matematiksel işlemle aşağıdaki forma dönüştürürüz:

$$\Delta Y = \Delta I \; x \; \frac{1}{MPS}$$

Bu eşitlik bize yatırımlardaki değişmenin toplam çıktı üzerinde yaratacağı etkiyi hesaplayabileceğimizi gösteriyor. Burada değişimin ne kadar olacağını bize veren katsayının adı çoğaltandır. Dolayısıyla,

$$Çoğaltan: \frac{1}{MPS}$$

Şunu da hatırlayalım: MPS + MPC = 1 olmaktaydı. Bu eşitliği MPS = 1 - MPC olarak yazabiliriz. Bunu çoğaltan için tekrar şöyle yazabiliriz:

$$Çoğaltan: \frac{1}{MPS} = \frac{1}{1-MPC}$$

Bizim örneğimizde MPC=0.75 olduğuna göre MPS= 0.25 olacaktır. Yukarıdaki ifadelerde bu değerleri yerine yazdığımızda çarpanın değerini 4 buluyoruz. Bu da bize yatırımlardaki değişimin 4 katı kadar bir toplam çıktı artışı yarattığını söylüyor. Buna göre 25 TL'lik yatırım artışının yaratacağı etki 4 x 25 = 100 TL olur.

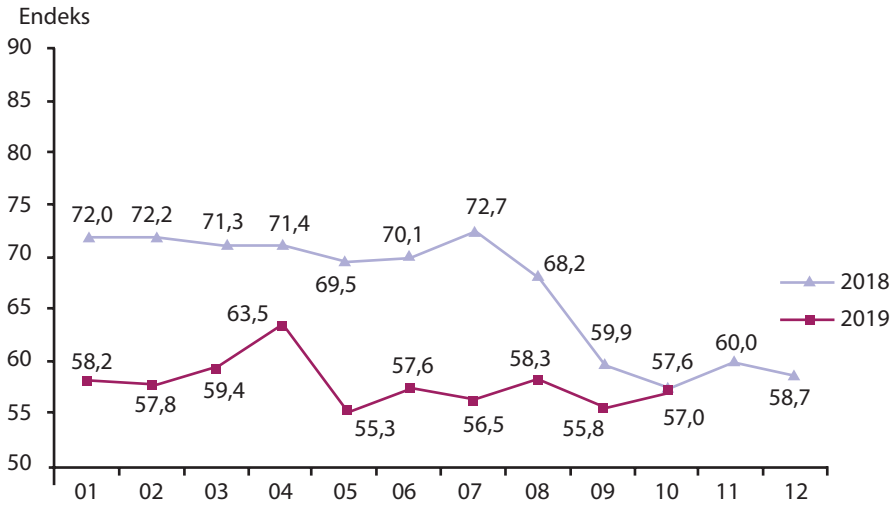

Öğrenme Çıktısı

2 Keynesyen tüketim teorisinin temel ilkelerini açıklayabilme
3 Planlanan ve gerçekleşen yatırımlar arasındaki farkı açıklayabilme
4 Basit ekonomi modelinde denge üretim düzeyinin belirlenmesini açıklayabilme

Araştır 2

Türkiye İstatistik Kurumu ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası iş birliği ile yürütülen tüketici eğilim anketi sonuçlarından hesaplanan tüketici güven endeksini araştırın.

İlişkilendir

Yukarıda Ekim 2019 tarihli Tüketici Güven Endeksinde 2018 ve 2019 verileri karşılaştırılmaktadır. Tüketimi belirleyen faktörler ile yukarıdaki verileri ilişkilendirin.

Anlat/Paylaş

Siz de güncel tüketici güven endeksi verisine Türkiye İstatistik Kurumunun internet sayfasından ulaşabilirsiniz. Güncel veriye ulaşarak bunu etrafınızla paylaşarak endeksi yorumlayın.

EKONOMİDE DEVLETİN ROLÜ

Şimdi basit ekonomi modelimize devleti ekliyoruz. Devletin iki önemli faaliyeti olan vergi toplama ve transfer ödemeleri net vergiler (T) olarak adlandırılır. Net vergiler firmalar ve hanehalkları tarafından devlete yapılan vergi ödemelerinden, devlet tarafından hanehalklarına yapılan transfer ödemelerinin çıkarılmasıyla bulunur:

net vergiler = vergiler – transfer harcamaları

Diğer değişken ise kamunun mal ve hizmet alımı ile yapmış olduğu harcamalardır. Bu harcamalar kamu harcamaları (G) olarak adlandırılır.

Hanehalkının tüketim kararlarını incelerken vergileri dikkate almamış, ekonomide yaratılan gelirin harcandığını ya da tasarruf edildiğini varsaymıştık. Burada vergileri de analizimize dâhil ederek yeni bir gelir tanımına ulaşıyoruz: Vergi sonrası gelir ya da harcanabilir gelir, Y_d;

harcanabilir gelir = toplam gelir – net vergiler

$$Y_d = Y - T$$

Harcanabilir gelir, hanehalkı tarafından ödenen vergileri ve devlet tarafından yapılan ilave gelir transferleri sonucu elimizde kalan ve harcama kararımızı etkileyecek geliri bize verir. Burada basit bir varsayımda bulunuyoruz: Vergiler gelire bağlı değil ya da net vergiler gelire bağlı değil. Aslında gelirimizdeki değişmelere göre ödeyeceğimiz vergi de değişir. Bunu da vergiyi gelirin bir fonksiyonu olacak şekilde bir eşitlik ile ifade etmeliyiz. Fakat burada sadece götürü vergileri ele alıyoruz ve bu tip vergilerde vergiler sabit değere sahiptir. O hâlde biz harcanabilir gelirimizin ne kadarını tüketip ne kadarını tasarruf edeceğimizin kararını veririz:

$$Y_d = C + S$$

Bu özdeşliği şöyle de yazabiliriz:

$$Y - T = C + S$$

T'yi de diğer tarafa atarsak:

$$Y = C + S + T$$

Bu özdeşlik bize toplam gelirin üç şekilde kullanıldığını gösteriyor: Hanehalkları tüketim ve tasarruf yapar ve devlete de net vergi öderler.

Devleti toplam harcama tanımımız içerisine de dâhil etmeliyiz. Çünkü devlet de mal ve hizmet alımı için harcama yapar. Buna göre planlanan toplam harcamalar hanehalkı tarafından yapılan tüketim harcamalarının (C), firmalar tarafından yapılan planlı yatırımların (I) ve devletin mal ve hizmet alımlarının (G) toplamına eşit olur:

$$AE \equiv C + I + G$$

Devletin bir gelir-gider dengesi var. Bunu bütçe ile takip ederiz. Basit söylersek giderler kamu harcamaları, gelirler ise vergilerden oluşur. Gelir-gider arasındaki fark bütçe açığı ile ifade edilir:

bütçe açığı = G – T

Devletin harcamaları, topladığı vergilerden fazla olunca devlet bütçe açığı verir. Bütçe dengesi gereği bu açığın borçlanarak finanse edilmesi gerekir. Bu durumda hanehalkları, tasarruflarını devletin borçlanma araçlarını satın alarak değerlendirebilirler. Devletin harcamaları, topladığı vergilerden düşük olduğunda ise bütçe fazlası ortaya çıkar.

Vergilerin Tüketim Fonksiyonuna Etkisi

Tüketimi gelirin bir fonksiyonu olduğunu gösteren bir doğrusal tüketim fonksiyonu kullanmıştık:

$$C = a + bY$$

Analizimize kamuyu da dâhil ettiğimizde harcama fonksiyonumuzu da tüketimi harcanabilir gelirin bir fonksiyonu olarak yeniden yazıyoruz:

$$C = a + b\,Y_d$$
$$C = a + b\,(Y - T)$$

Buna göre tüketimimizi belirleyen, vergi ödemeleri ve ilave gelirler yani transfer ödemeleri sonrası net gelirimiz olur ve harcama kararlarımızı buna göre veririz.

dikkat

Devlet çeşitli vergi politikaları uygulayarak yatırım teşvikleri ile yatırımları etkileyebilir. Bununla birlikte faizlerin de yatırım maliyetleri üzerinden yatırım harcamaları üzerinde etkileri bulunmaktadır. Fakat biz burada iki etkeni de sabit kabul ettiğimiz varsayımımızı devam ettiriyoruz.

Denge Üretim Düzeyinin Belirlenmesi

Denge çıktı düzeyinin Y = AE durumunda sağlandığını biliyoruz. Burada planlanan toplam harcamalarımıza kamu harcamalarını da dâhil ediyoruz:

$$AE = C + I + G$$

Buna göre denge koşulu aşağıdaki gibi olacak:

$$Y = C + I + G$$

Daha önceki analizimizde olduğu gibi toplam çıktı (Y), planlanan toplam harcamaları ($C+I+G$) aştığında stoklarda (envanter yatırımlarında) beklenmeyen bir artış gerçekleşecek ve gerçekleşen yatırımlar planlanan yatırımlardan fazla olacaktır. Tersi durumda, planlanan toplam harcamalarının çıktının üzerinde gerçekleşmesi durumunda ise stoklarda (envanterler yatırımlarında) beklenmeyen bir azalış söz konusu olacaktır.

Kullanmış olduğumuz sayısal örneğimizi geliştirerek kamunun ekonomi ve denge koşulu üzerindeki etkisini inceleyebiliriz. Öncelikle tüketim fonksiyonumuz C=100+0.75Y'yi harcanabilir gelir için yeniden yazıyoruz:

$$C=100+0.75\ Y_d \text{ ya da } C=100+0.75\ (Y-T)$$

İkinci olarak denk bütçe varsayımını kullanarak kamu harcamaları ve vergileri eşit alıyoruz: G=T=100. Üçüncü olarak da planlanan yatırımları I=100 kabul ediyoruz.

Tablo 2.2 Kamunun Toplam Harcamalara ve Dengeye Etkisi.

(1) Denge Gelir (Y)	(2) Net Vergi (T)	(3) Harcanabilir Gelir Y_d=Y-T	(4) Tüketim Harcamaları C=100+0.75Y_d	(5) Toplam Tasarruf S	(6) Planlanan Yatırımlar I	(7) Kamu Harcamaları G	(8) Planlanan Toplam Harcamalar C+I+G	(9) Planlanmayan Envanter Değişimi Y-(C+I+G)	(10) Dengenin Sağlanması
300	100	200	250	-50	100	100	450	-150	Çıktı artar
500	100	400	400	0	100	100	600	-100	Çıktı artar
700	100	600	550	50	100	100	750	-50	Çıktı artar
900	100	800	700	100	100	100	900	0	Denge
1100	100	1000	850	150	100	100	1050	+50	Çıktı azalır
1300	100	1200	1000	200	100	100	1200	+100	Çıktı azalır
1500	100	1400	1150	250	100	100	1350	+150	Çıktı azalır

Tablo 2.2'de yeni eklediğimiz değerler yardımıyla önce harcanabilir geliri ve planlanan toplam harcamaları her bir satırda farklı gelir düzeyleri için hesaplıyoruz. Örneğin Y=500 TL için harcanabilir gelir 400 TL oluyor. Bu durumda tüketimi de C=100+0.75x(400)= 400 TL buluyoruz. Planlanan toplam harcamalar ise 600 TL. Buna göre planlanan harcamalar toplam çıktıdan 100 TL daha fazla. Bunun sonucu olarak 100 TL planlanmayan stok azalışı söz konusu ve firmalar üretimlerinde bu kadarlık bir artış yapacak ve toplam çıktı da artacaktır.

Y=1300 TL olduğunda ise Y_d=1200 TL, C=1000 TL ve planlanan toplam harcamalar da 1200 TL oluyor. Bu durumda planlanan toplam harcamalar toplam çıktıdan daha düşük ve stoklarda 100 TL'lik beklenmeyen bir artış gerçekleşecektir. Bu da firmaların üretimlerini azaltmalarına neden olacak. Y=1300 TL denge millî gelir düzeyinin üzerinde bir değerdir. Toplam çıktının Y=900 TL olduğu durumda ise toplam çıktı ve planlanan toplam harcamalar birbirine eşit olacak ve bu gelir düzeyinde ekonomide denge sağlanacaktır.

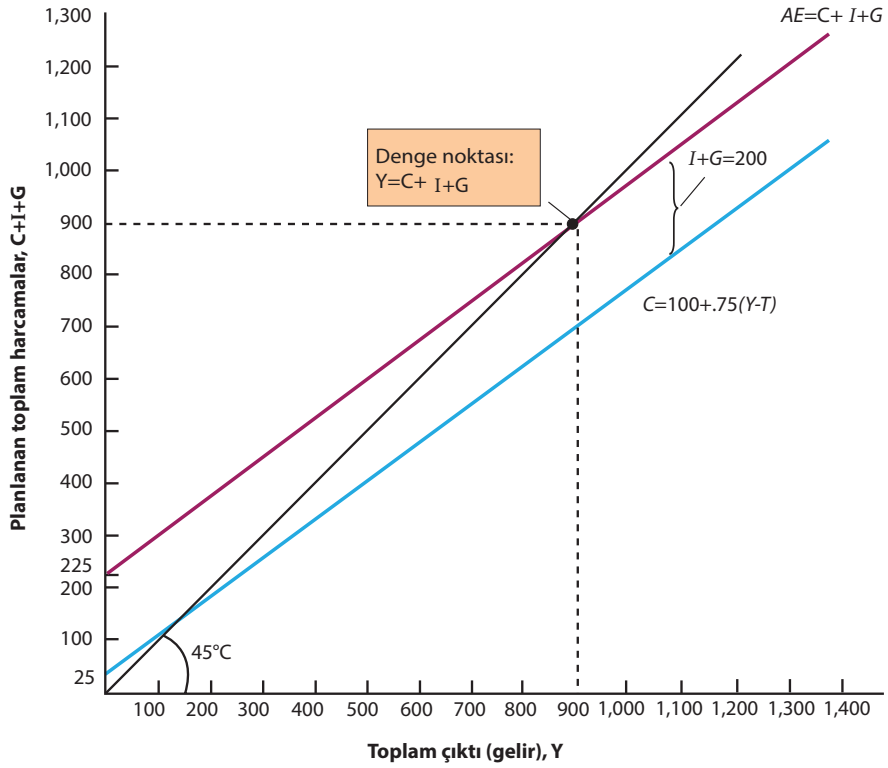

Şekil 2.9 Denge Çıktının Bulunması

Şekil 2.9'da denge durumunu kamu harcamalarını da ekleyerek yeniden inceliyoruz. Toplam harcama doğrusu kamu harcamalarının da eklenmesi nedeniyle paralel olarak yukarı kayacak ve 45 derece doğrusu ile daha yüksek bir gelir düzeyinde kesişecek. Tüketim fonksiyonu ve toplam harcama fonksiyonu arasındaki fark her bir gelir düzeyi başına 100 TL yatırım ve 100 TL kamu harcaması artışından kaynaklanıyor. Kamu harcamalarının ve vergilerin eklenmesi nedeniyle tüketim fonksiyonu ve toplam harcama fonksiyonu farklılaşıyor. Fakat marjinal tüketim eğilimi değişmediği için toplam harcama fonksiyonunun eğiminde bir değişme yok. Burada yine Tablo 2.2'de yer alan değerler yardımıyla dengenin Y=900 TL çıktı düzeyinde sağlandığını görebiliriz. Denge gelir düzeyinin altında planlanan toplam harcamalar toplam çıktıdan fazla ve bu durumda stok yenilemeleri üretimi ve geliri artıracak. Denge gelir düzeyinin üzerinde ise toplam çıktı, planlanan toplam harcamaların üzerinde olacağı için firmaların stokları artacak ve firmalar üretimlerini azaltacaktır. Bu nedenle toplam çıktı da azalacak ve her iki durumda da tekrardan denge millî gelir düzeyine dönülecektir.

Dengeye Tasarruf-Yatırım Yaklaşımı (Sızıntılar ve Enjeksiyonlar)

Kapalı ve devletin olmadığı bir ekonomide dengenin aynı zamanda tasarrufların yatırımlara eşit olduğu durumda sağlandığı görmüştük. Burada bu yaklaşımımızı geliştiriyoruz. Dikkat ederseniz toplam harcamalar üzerinden ekonominin gelir düzeyini ve denge düzeyini belirliyoruz. Burada çıkış noktamız harcamalardır. Harcamalar ne kadar yüksekse üretim ve çıktı da o kadar yüksek olur. Bu anlamda harcamaları azaltan faktör olarak tasarrufları görüyoruz. Devletin olduğu bir ekonomide harcamaları azaltan bir başka faktör daha ortaya çıkar. O da net vergiler. Net vergilerin harcanabilir gelir üzerinde bir etkisi vardır. Harcanabilir gelir ise tüketimi ve toplam harcamaları etkiler. Dolayısıyla, net vergiler ve tasarruflar harcamaları azaltıcı bir etkiye sahiptir. Tabii burada hem vergilerin hem de tasarrufların arttığı durumu ele alıyoruz. Bu faktörler harcamaları azaltır. Bir başka ifadeyle, harcama akımından sızıntı olarak çıkarlar. Diğer taraftan, planlanan yatırım harcamalarının yanında kamu harcamaları da toplam harcamaları artırıcı yönde etkiye sahiptir. Bunlar da harcama artırıcı özellikleri nedeniyle enjeksiyonlar olarak adlandırılır. Böylece tasarrufların yatırımlara eşit olduğu denge ko-

şulunu sızıntıların enjeksiyonlara eşit olduğu yeni bir denge koşulu olarak yazıyoruz:

Sızıntılar = Enjeksiyonlar

$S+T = I+G$

Bu eşitliği toplam harcamaların toplam çıktıya eşit olduğu durumdan da türetebiliriz. Toplam harcamaların C+I+G olduğunu biliyoruz. Gelir ise C+S+T oluyor. Bu durumda dengeyi şöyle yazabiliriz:

C+S+T = C+I+G

Eşitliğin her iki tarafından C'yi çıkartırsak

S+T = I+G

buluruz.

Burada şuna dikkat edelim: Denge için ayrı ayrı bütçe dengesinin sağlanması (G=T) ya da tasarrufların yatırımlara (S=I) eşit olması gerekmez. Sızıntılar toplamı enjeksiyonlar toplamına eşit olacak. Tablo 2.2'ye baktığımızda Y=900 millî gelir seviyesinde hem toplam sızıntıların (S+T=200) hem de toplam enjeksiyonların (I+G=200) birbirine eşit olduğunu görebiliriz.

Çoğaltan Mekanizmasına Kamunun Etkisi

Buraya kadar edindiğimiz bilgilerden şunu söyleyebiliriz: Vergilerin toplam harcamalar üzerinde tüketimden kaynaklı dolaylı bir etkisi, kamu harcamalarının ise doğrudan bir etkisi var. Kamu, bu iki aracı kullanarak denge çıktı düzeyini etkileyebilir. Aslında maliye politikasının yaptığı iş budur. Buna göre çoğaltan üzerinde kamunun etkisine bakabiliriz. Üç çeşit çoğaltan tanımımız var: Kamu harcamaları çoğaltanı, vergi çoğaltanı ve denk bütçe çoğaltanı.

Kamu Harcamaları Çoğaltanı

Kamu harcamalarında ortaya çıkacak bir artışın planlanan toplam harcamaları da artıracağını biliyoruz. Bunun sonucunda ise üretim artacaktır. Harcamalarda ortaya çıkan değişimlerin ne kadarlık bir millî gelir artışı yaratacağını hesaplayabilmemiz için çoğaltan değerini bilmeliyiz. Burada modelimize kamuyu da eklediğimiz için ekonomide harcamaları ve üretimi etkileyecek etki, kamunun harcamalarını artırması ile ortaya çıkar. Üretimin artması ile birlikte üretim faktörlerinin gelirleri de yani toplam gelir artar. Yeni elde edilen ilave gelir ile de harcamalar artar. Bunun sonucunda planlanan harcamalar toplam çıktının üzerinde gerçekleşir. Stoklar planlanandan daha düşük olur ve firmalar üretimlerini artırır. Bu durumda gelir ve sonrasında tüketim artar. Bu etkinin son bulacağı yer, ekonominin ulaşacağı yeni denge millî gelir düzeyi. Bu artışın yaratacağı etkiyi bize kamu harcamaları çoğaltanı verir:

$$\textit{Kamu harcamaları çoğaltanı} = \frac{1}{MPS} = \frac{1}{1-MPC}$$

Kamu harcamaları çoğaltanı da önceki kısımlarda kullandığımız çoğaltan ile aynı. Bunun matematiksel bir açıklaması var elbet. Fakat burada bizim için söylediği şu: Ekonomideki marjinal tüketim eğilimi, gelir artışının ne kadarlık kısmının harcamalara ve üretime gideceğini söyler. Dolayısıyla buradaki çoğaltan değeri de bize aynı etkiyi verir. Burada farklı olan, yatırımlardaki artış yerine kamu harcamalarındaki artıştan kaynaklanan bir etkinin olmasıdır.

Kamu harcamaları çoğaltanı, kamu harcamalarındaki değişime denge çıktı düzeyindeki değişimin oranı olarak tanımlanır. Buradaki dışsal değişken kamu harcamaları. Önceki örneklerimizde kullandığımız marjinal tüketim eğilimi değerini kullanmaya devam edelim: MPC=0.75. Bu durumda çoğaltan değerinin 4 olduğunu biliyoruz. Bu demek oluyor ki dışsal değişkenlerde ortaya çıkacak artış, 4 katı kadarlık bir millî gelir artışı yaratacaktır. Bunu Tablo 2.3 ve Şekil 2.10 yardımıyla inceleyelim. Önceki örneğimizde ekonominin denge millî gelir düzeyinin Y=900 olduğunu bulmuştuk. Burada kamu harcamalarını G=100 TL varsaymıştık. Şimdi kamu harcamalarının artarak G=150 TL olduğu durumda ortaya çıkacak etkiyi analiz edelim. Bu durumda toplam planlanan harcamalar da 50 TL artıyor ve toplam gelir düzeyinin üzerine çıkıyor. Bu aynı zamanda stoklarda beklenmeyen bir azalış demektir. Bu nedenle de firmalar üretimlerini artıracak, bu artış yeni denge millî gelir düzeyine kadar devam edecektir. Bu denge millî gelir düzeyi ise Y=1100 TL. Kamu harcamalarındaki 50 TL'lik artış 4 katı kadar bir gelir artışı ($\Delta Y = 200\ TL$) yaratıyor ve yeni denge millî gelir düzeyi artarak Y=1100 TL oluyor.

Tablo 2.3 Kamu Harcamalarındaki Artışın Dengeye Etkisi

(1) Denge Gelir (Y)	(2) Net Vergi (T)	(3) Harcanabilir Gelir Y_d=Y-T	(4) Tüketim Harcamaları C=100+0.75Y_d	(5) Toplam Tasarruf S	(6) Planlanan Yatırımlar I	(7) Kamu Harcamaları G	(8) Planlanan Toplam Harcamalar C+I+G	(9) Planlanmayan Envanter Değişimi Y-(C+I+G)	(10) Dengenin Sağlanması
300	100	200	250	-50	100	150	500	-200	Çıktı artar
500	100	400	400	0	100	150	650	-150	Çıktı artar
700	100	600	550	50	100	150	800	-100	Çıktı artar
900	100	800	700	100	100	150	950	-50	Çıktı artar
1100	100	1000	850	150	100	150	1100	0	Denge
1300	100	1200	1000	200	100	150	1250	+50	Çıktı azalır

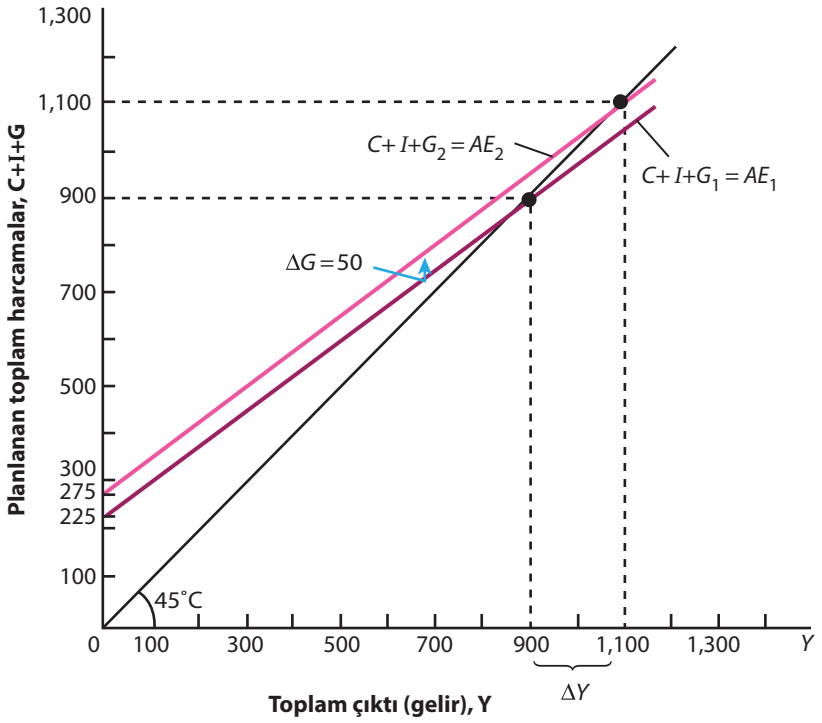

Şekil 2.10 Kamu Harcamalarındaki Artış ve Denge Millî Gelir

Vergi Çoğaltanı

Devlet, harcamaları artırmak yerine vergiler üzerinden de bir harcama artışı yaratabilir. Vergilerin azaltılması harcanabilir gelirimizin artması demektir. Bu da tüketim harcamalarının artmasına neden olur. Böylece planlanan toplam harcamalar artar ve firmaların stokları planlanandan daha düşük gerçekleşir. Bu durumda firmalar üretimlerini artırır, daha fazla istihdam yaratır. Daha fazla çalışan, daha fazla gelir yaratılması demektir ki bu da tekrardan tüketimi artırır. Burada dikkat edilmesi gereken husus vergi kesintilerinin harcamalar üzerinde doğrudan etkiye sahip olmamasıdır. Vergi kesintileri hanehalkının harcanabilir geliri üzerinden tüketim harcamaları üzerinde bir etkiye sahiptir. Gördüğümüz gibi bir çoğaltan etkisi söz konusudur. Fakat dolaylı yoldan ortaya çıkan bu etkiyi hesaplayabilmemiz için vergi çarpanını da tanımlamalıyız. Şimdiye kadar gördüğümüz çoğaltan değerlerinde planlanan toplam harcama bileşenlerinde ortaya çıkan değişimin doğrudan etkisini gösterecek biçimde marjinal tüketim eğilimi ya da

marjinal tasarruf eğilimini kullanmıştık. Çoğaltan bize harcama bileşenlerinden birinde (I ya da G) başlangıçtaki değişimin etkisini veren katsayıydı. Hâlâ aynı etkiye bakıyoruz ama bu sefer başlangıçtaki değişim ya da dışsal şok dediğimiz etki vergi indiriminden geliyor. Ve bu vergi indirimi bizim harcanabilir gelirimizi değiştirerek tüketimi etkiliyor. Tüketimimizin bu vergi indirimi kadar artacağını ve bunun da marjinal tüketim eğilimine bağlı olduğunu anlamış olmalıyız: $(-\Delta T \; x \; MPC)$. Bu, birinci etki. Şimdi de ikinci etkiye bakalım. Yani tüketim arttığına göre bu, ne kadarlık bir toplam çıktı artışı yaratacak kısmına. Bunun için de o bildiğimiz çarpan katsayısını kullanalım: *1/MPS*. Şimdi iki etkiyi bir araya getirip vergilerdeki değişimlerin toplam çıktı üzerindeki etkisini bize veren vergi çarpanını yazabiliriz:

$$\Delta Y = \left(-\Delta T \; x \; MPC\right) x \left(\frac{1}{MPS}\right) = -\Delta T \; x \left(\frac{MPC}{MPS}\right)$$

Vergi indirimleri tüketim ve çıktıyı artırırken vergi artışları tüketim harcamalarını ve çıktıyı azaltıyor. Buna göre negatif bir katsayıdan bahsediyoruz:

$$\textit{vergi çoğaltanı} = -\left(\frac{MPC}{MPS}\right)$$

Önceki örneklerimizden devam edecek olursak *MPC* = 0.75 için vergi çarpanı – *(0.75/0.25)= - 3* olacak. Bu demektir ki 100 TL götürü vergi indirimi (- 100) x (-3) = 300 TL'lik toplam çıktı artışı yaratacaktır.

Denk Bütçe Çoğaltanı

Şu ana kadar vergilerin değişmediği durumda kamu harcamalarındaki değişimlerin etkisini ve kamu harcamalarının değişmediği durumda vergilerin etkisini inceledik. Peki harcamalar ve vergiler aynı miktarda artarsa ne olur? Bir başka ifadeyle, devlet yapacağı harcamanın finansmanını aynı miktarda vergi artışı ile karşılarsa bu ekonomi üzerinde nasıl bir etki yaratır?

Yukarıdaki soruyu yanıtlamak için iki etkiyi ayrı ayrı inceleyim. Kamu harcamalarındaki artışın toplam çıktı üzerindeki etkisi çoğaltan kadar olacak: *1/MPS*. Vergilerdeki artışın toplam çıktı üzerindeki etkisi ise – *MPC/MPS* kadar. Şunu biliyoruz: Kamu harcamalarının artışı çıktıyı artırır, vergilerin artırılması ise çıktıyı azaltır. İki etkiden hangisi daha fazla ise toplam çıktıda ona göre artış ya da azalış gerçekleşir. Başlangıçtaki artışın aynı olduğunu biliyoruz: $\Delta G = \Delta T$. Buna göre iki etkiyi kendi çoğaltan katsayılarıyla birlikte yazıp toplayabiliriz:

çıktıdaki değişim = kamu harcama artışının pozitif etkisi – vergilerdeki artışın negatif etkisi

$$\Delta Y = \left(\Delta G \; x \frac{1}{MPS}\right) + \left(\Delta T \; x - \frac{MPC}{MPS}\right)$$

$\Delta G = \Delta T$ olduğuna göre eşitliğin sağ tarafını ortak paranteze alarak yazabiliriz:

$$\Delta Y = \Delta G \; x \left(\frac{1}{MPS} - \frac{MPC}{MPS}\right) = \Delta G \; x \left(\frac{1 - MPC}{MPS}\right)$$

1 – MPC= MPS olduğuna göre de

$$\Delta Y = \Delta G \; x \left(\frac{MPS}{MPS}\right) = \Delta G$$ buluruz.

Buna göre denk bütçe çarpanı 1'e eşittir. Aynı miktarda vergi artışı ile finanse edilen kamu harcamaları artışının toplam gelir üzerindeki etkisi kendisi kadar olmaktadır.

Bir not ile bu bölümü bitirelim. Burada vergilerin etkisini incelerken basitlik sağlaması açısından götürü vergilerin etkisine baktık. Fakat uygulamada vergiler gelir üzerinden alınmaktadır. Dolayısıyla gelirimizin belli bir oranı vergi olarak devlete aktarıldıktan sonra kalan kısım harcanabilir gelirimiz oluyor.

Öğrenme Çıktısı

5 Devletin denge millî gelir düzeyine etkisini analiz edebilme

Araştır 3

Denk bütçe çoğaltanı Türkiye ekonomisi için ne kadar geçerlidir? Türkiye'nin kamu bütçe dengesini araştırın.

İlişkilendir

Marjinal tüketim eğilimindeki değişim, kamu harcamaları ve vergi çarpanını nasıl etkiler?

Anlat/Paylaş

Aynı miktardaki kamu harcama artışı ya da vergi indiriminin etkisini karşılaştırın.

DIŞA AÇIK EKONOMİDE DENGE

Ekonomide denge analizimizi geliştirmeye devam ediyoruz. Bu bölümde dış sektör dediğimiz ithalat ve ihracat yapan firmaların davranışlarını toplam harcama eşitliğimize dâhil ediyoruz. Dışa açık ekonomide toplam harcamalarımız içerisinde diğer ülkelere ihraç ettiğimiz yani satmış olduğumuz mal ve hizmetler ile diğer ülkelerden ithal ettiğimiz yani satın almış olduğumuz mal ve hizmetler vardır. Bunların her ikisi de birer harcama bileşenidir. Diğer ülkelerin bizim ürettiğimiz mal ve hizmetlere yapmış olduğu harcamalar ihracat (EX) ile ifade edilir. Diğer ülkelerin üretmiş olduğu mal ve hizmetlere bizim tarafımızdan yapılan harcamalar ise ithalatı (IM) oluşturur. Burada bizim için önemli olan iki harcama arasındaki farktır. Bunu, net ihracat olarak adlandırırız. Net ihracatı, ihracattan ithalatı çıkararak buluruz. Net ihracatın pozitif olması satın aldığımızdan daha fazla mal ve hizmeti diğer ülkelere sattığımızı gösterir. Bunun aynı zamanda toplam harcamalarımızı ve dolayısıyla üretimimizi artırdığını söyleyelim. Net ihracatın negatif olması ise sattığımıza oranla diğer ülkelerden daha fazla mal ve hizmet satın aldığımız anlamına gelir. Bu durumda toplam harcamalar ve üretim azalır. Bu arada bizim toplam harcamalarımızın yurt içi üretimi etkilediğini ve ekonomide millî gelir dengesini bu şekilde bulduğumuzu tekrar hatırlayalım. Net ihracat tanımı bu yüzden önemli.

Dışa açık ekonomide planlanan toplam harcamalar şu şekilde yazılır:

$$AE = C + I + G + EX - IM$$

Son iki terim bize net ihracatı verir: NX = EX – IM.

Dışa Açık Ekonomide Denge Üretim Düzeyinin Belirlenmesi

İhracatımızı belirleyen pek çok faktör vardır. Biz burada bütün bu faktörleri dışsal olarak kabul ediyoruz. İthalatımızın ise bizim gelir düzeyimizle ilişkili olduğu gibi basit bir varsayımımız var. Elbette ithalatı belirleyen başka pek çok faktör var ve onlar da yine dışsaldır. Burada ithalatımızı gelirle ilişkilendiren bir katsayı kullanıyoruz: Marjinal ithalat eğilimi (MPI). Marjinal ithalat eğilimi, gelirdeki artışların ne kadarının ithal mallara harcandığını gösterir. Buna göre ithalat için şu basit eşitliği kullanırız: IM = MPI x Y. Örneğin marjinal ithalat eğilimi 0.2 ise gelirdeki 100 TL artış olduğunda ithalat 20 TL (0.2x100=20) artacak. Tabii tersi de geçerli. Gelirimiz azaldığında nasıl yurt içi mallara yönelik harcamamız azalırsa ithal mallara yönelik harcamalarımız da azalır.

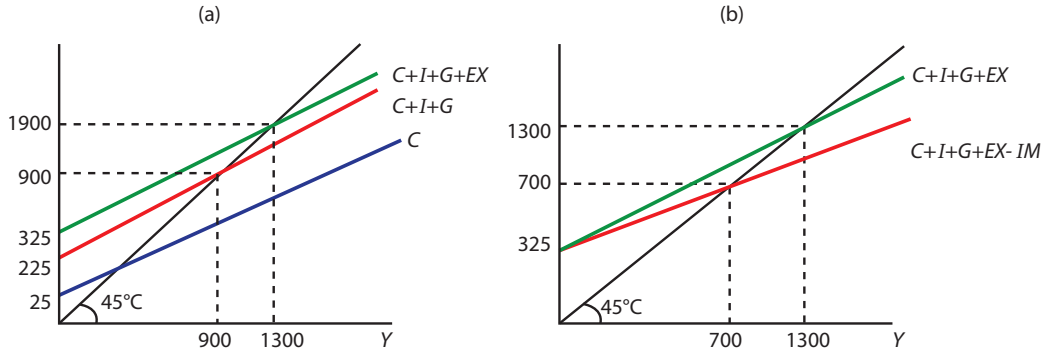

Şekil 2.11 Dışa Açık Ekonomide Dengenin Belirlenmesi

İthalatın nasıl belirlendiği ile ilgili varsayımımızı yaptıktan sonra ekonomide dengenin nasıl belirleneceğine bakabiliriz. İthalatı şu an için dışarıda bırakırsak diğer bütün harcama bileşenlerinin (C+I+G+EX) yurt içi üretime yapılan harcamalar olduğunu söyleyebiliriz. Şekil 2.11'in a panelinde olduğu gibi başlangıçtaki tüketim fonksiyonu doğrusuna diğer harcamaları da ekleyerek daha yukarıda yer alacak bir planlanan toplam harcama doğrusu ile bunu gösteriyoruz. Burada gelire bağlı olmayan ve sabit kabul ettiğimiz planlanan yatırımlar, kamu harcamaları ve ihracatı tüketim harcamalarına ilave ettiğimiz için daha yukarıda ve tüketim fonksiyonuna paralel bir planlanan toplam harcama doğrusu elde ettik. Planlanan harcama doğrusunun eğimi marjinal tüketim eğilimine eşit. Daha önce kullandığımız sayısal örneklerimizi ihracatı da ekleyerek geliştiriyoruz. İhracatın da 100 TL olduğunu varsayalım. Buna göre ekonominin denge millî gelir düzeyi değişecek. Bu durumu Tablo 2.4'ü kullanarak analiz edelim.

Tablo 2.4 İhracatın Toplam Harcamalara ve Dengeye Etkisi

(1) Denge Gelir (Y)	(2) Net Vergi (T)	(3) Harcanabilir Gelir Y_d=Y-T	(4) Tüketim Harcamaları C=100+0.75Y_d	(5) Toplam Tasarruf S	(6) Planlanan Yatırımlar I	(7) Kamu Harcamaları G	İhracat EX	(8) Planlanan Toplam Harcamalar C+I+G+EX	(9) Planlanmayan Envanter Değişimi Y-(C+I+G+EX)	(10) Dengenin Sağlanması
300	100	200	250	-50	100	100	100	550	-250	Çıktı artar
500	100	400	400	0	100	100	100	700	-200	Çıktı artar
700	100	600	550	50	100	100	100	850	-150	Çıktı artar
900	100	800	700	100	100	100	100	1000	-100	Çıktı artar
1100	100	1000	850	150	100	100	100	1150	-50	Çıktı artar
1300	100	1200	1000	200	100	100	100	1300	0	Denge
1500	100	1400	1150	250	100	100	100	1450	+50	Çıktı azalır

Planlanan yurt içi toplam harcamalarımız ihracatın da eklenmesiyle artıyor. Tabii bunun üretim üzerinde de bir etkisi vardır. Başlangıçtaki denge üretim düzeyimiz 900 TL oluyordu. Buna Tablo 2.2'den bakabiliriz. 100 TL ihracat artışının ekonomide yaratacağı etkiyi bize çoğaltan veriyor. Çoğaltan katsayısının 4 olduğunu biliyoruz. Buna göre 400 TL'lik bir üretim artışı olacak ve ekonomide denge 1300 TL düzeyinde sağlanacak. Bu düzeyin altında ekonomide harcamalar üretim düzeyinden fazla olduğu için ekonomide üretim artacak, bu düzeyin üzerinde ise üretim harcamalardan fazla olacağı için üretim düşecektir.

Şekil 2.11'in b panelinde ise toplam harcamalarımıza ithalatı da dâhil ederek planlanan yurt içi toplam harcama doğrusunu tekrar elde ediyoruz. Dikkat ederseniz ithalatı dâhil ettiğimizde toplam harcama doğrusunun eğimi azalıyor (daha yatık hâle geliyor) ve bu nedenle daha düşük bir denge millî gelir düzeyine ulaşıyoruz. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, marjinal ithalat eğiliminin varlığıdır. Marjinal ithalat eğilimi ile birlikte çoğaltan değerimiz azalıyor ki bu toplam harcama doğrusunun eğiminin de azalması demektir. Hatırlarsak toplam harcama doğrumuzun eğimi marjinal tüketim eğilimine bağlıydı. İthalat ile birlikte gelirin bir kısmı yurt dışında üretilen mallara da harcanacağı için yurt içi üretim bundan olumsuz etkilenir ve azalır. Dolayısıyla harcamalarda ortaya çıkacak artışın toplam çıktı üzerinde yaratacağı etki daha düşük olur. Tablo 2.5'te planlanan toplam harcamalara ithalatı da ekliyoruz. Dikkat ederseniz denge millî gelir düzeyimiz 700 TL'ye düştü. Bunun nedeni yurt içinde üretilen malların yerine ithal ikamelerini kullanma tercihimiz. Gelirimizin 0,25'ini yani %25'ini ithal mal tüketimine harcıyoruz artık. Aynı zamanda ithalatımız ihracatımızdan fazla olduğu için net ihracatımız negatif oluyor: -50 TL. Yani dış ticaret açığı veriyoruz. Bu durumda gelir düşüyor çünkü dışarıya bir gelir transferi söz konusudur.

Tablo 2.5 Net İhracatın Toplam Harcamalara ve Dengeye Etkisi

(1) Denge Gelir (Y)	(2) Net Vergi (T)	(3) Harcanabilir Gelir Y_d=Y-T	(4) Tüketim Harcamaları C=100+0.75Y_d	(5) Toplam Tasarruf S	(6) Planlanan Yatırımlar I	(7) Kamu Harcamaları G	İhracat EX	İthalat IM 0.25Y_d	Net İhracat EX-IM	(8) Planlanan Toplam Harcamalar C+I+G+NX	(9) Planlanmayan Envanter Değişimi Y-(C+I+G+NX)	(10) Dengenin Sağlanması
300	100	200	250	-50	100	100	100	50	50	500	-200	Çıktı artar
500	100	400	400	0	100	100	100	100	0	600	-100	Çıktı artar
700	100	600	550	50	100	100	100	150	-50	700	0	Denge
900	100	800	700	100	100	100	100	200	-100	800	+100	Çıktı azalır
1100	100	1000	850	150	100	100	100	250	-150	900	0	Çıktı azalır
1300	100	1200	1000	200	100	100	100	300	-200	1000	+100	Çıktı azalır
1500	100	1400	1150	250	100	100	100	350	-250	1100	+200	Çıktı azalır

Dengeye Tasarruf-Yatırım Yaklaşımı (Sızıntılar ve Enjeksiyonlar)

Dışa açık ekonomide harcama akımına enjeksiyon olarak ihracatı ekleriz. Çünkü ihracat yurt içinde üretilen mallara yönelik bir harcama talebidir. Buna göre dışa açık ekonomide enjeksiyonlar toplamı I+G+EX olur.

Harcama akımından sızıntı yaratan ilave değişkenimiz ise ithalattır. Çünkü ithalatın olması yurt içi üretime yapılacak harcamalardan yurt dışına bir sızıntı demek. Buna göre ekonomide sızıntılar toplamı da S+T+IM olur.

Dışa açık ekonomi için de denge tanımımız aynı. Sızıntılar enjeksiyonlara eşit olmalıdır:

$$S + T + IM = I + G + EX$$

Tablo 2.5'te 700 TL denge millî gelir düzeyinde sızıntı ve enjeksiyonların birbirine eşit olduğunu görebiliriz:

S + T + IM = I + G + EX
50 + 100 + 150 = 100 + 100 + 100
300 = 300

Burada tek tek tasarruf-yatırım (S=I), denk bütçe (T=G) ve dış ticaret (IM=EX) dengesinin sağlanmasına gerek olmadığını tekrar hatırlatalım. Zaten örneğimizden de bunun böyle olmadığını görebiliyoruz. Önemli olan sızıntılar toplamının enjeksiyonlar toplamına eşit olmasıdır.

Dışa Açık Ekonomide Çoğaltan Mekanizması

Marjinal ithalat eğilimi ile birlikte toplam harcama doğrusunun eğiminin daha yatık hâle geldiğini gördük. Bunun iktisadi anlamı bazı harcamalarımızı yurt dışında üretilen mal ve hizmetler için yapmamız, matematiksel anlamı ise çoğaltan katsayısının paydasındaki değerin artması nedeniyle çoğaltanın değerinin düşmesidir.

Dışa açık bir ekonomide çoğaltanı hesaplayabilmemiz için yurt içinde üretilen mallara ne kadarlık bir tüketim eğilimi olduğunu bilmemiz lazım. Yurt içinde üretilen mallara yönelik tüketimi, toplam tüketimden ithal mal tüketimini çıkararak (C-IM) bulabiliriz. Gelirdeki değişim karşısında tüketimdeki değişmeyi marjinal tüketim eğiliminin, ithal mallara yönelik tüketimdeki değişmeyi ise marjinal ithalat eğiliminin verdiğini hatırlayalım. O hâlde yurt içi üretilen mallara yönelik tüketim eğilimi, marjinal tüketim eğiliminden marjinal ithalat eğilimi çıkarılarak bulunabilir: MPC-MPI. Buna göre çoğaltan değerine MPC yerine bunu ekleyerek dışa açık ekonomi için çoğaltanı bulabiliriz:

$$dışa\,açık\,ekonomi\,çoğaltanı = \frac{1}{1-(MPC-MPI)}$$

Dışa açık ekonomide çarpan değerinin kapalı ekonomiye göre daha düşük olmasının nedeni ithalat, ithalatı belirleyen ise marjinal ithalat eğilimidir. Sayısal bir örnekle de iki çoğaltan değeri arasındaki farkı görebiliriz:

Marjinal tüketim eğiliminin 0.75 olduğu kapalı ekonomide çoğaltanı biliyoruz:

$$kapalı\,ekonomi\,çoğaltanı = \frac{1}{1-MPC} = \frac{1}{1-0.75} = \frac{1}{0.25} = 4$$

Dışa açık ekonomide marjinal ithalat eğilimi nedeniyle çoğaltan daha düşük oluyor:

$$dışa\,açık\,ekonomi\,çoğaltanı = \frac{1}{1-(MPC-MPI)} = \frac{1}{1-(0.75-0.25)} = \frac{1}{0.50} = 2$$

Kamu harcamaları ya da yatırım harcamalarındaki artışın gelir üzerindeki etkisi dışa açık ekonomide kapalı ekonomidekine oranla daha düşüktür. Harcamalardaki artış gelir ve tüketimi yine artırır. Fakat bazı tüketim harcamalarının yurt içinde üretilen mal ve hizmetler yerine yurt dışında üretilen mal ve hizmetlere yapılması gibi bir durum vardır artık.

Ünitemizi Türkiye ekonomisinin son beş yılındaki büyümenin harcamalar yönünden kaynaklarını gösteren bir grafikle bitirelim. Bu grafik bize ünite boyunca gördüğümüz harcama bileşenlerinin üretime (GSYİH'a) olan katkılarını gösteriyor. Gördüğünüz gibi üretimde dalgalanmaları toplam harcamalardaki değişim belirliyor.

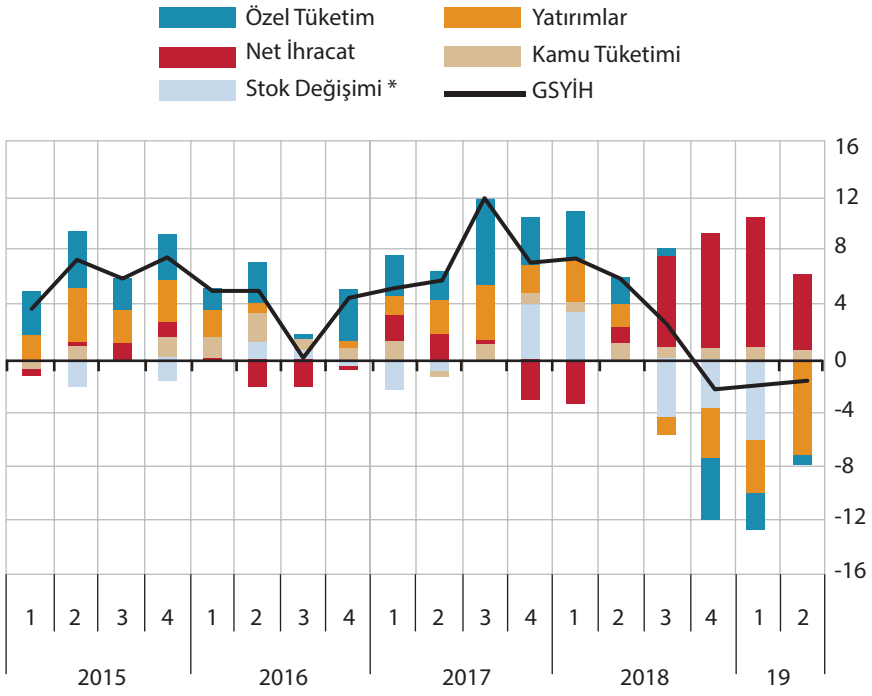

Şekil 2.12 Harcama Yönünden Yıllık Büyümeye Katkılar (% Puan)

Kaynak: TCMB Enflasyon Raporu

2017 yılının üçüncü çeyreğinde yıllık büyümeye en önemli katkı tüketim harcamalarındaki artıştan gelmiştir. Yatırımlar da en çok katkı sağlayan ikinci harcama bileşeni olmuştur. Sonraki iki çeyreğe bakarsak stok değişiminin her iki dönemde de büyümeye önemli katkı sağladığını görürüz. Dikkat ederseniz 2017'nin üçüncü çeyreğine kadar stok değişiminde çok fazla hareketlilik görünmüyor. Firmalar stoklarını tükettikten sonra yenileme kararı vermiştir, diyebiliriz. 2018'in üçüncü çeyreği ve sonrasında ise negatif büyüme oranları vardır. Net ihracat, döviz kurundaki yükselişin etkisiyle artmış fakat diğer harcama bileşenlerindeki gerilemenin etkisiyle ekonomi küçülmüştür.

Öğrenme Çıktısı

6 Dışa açık ekonomide denge millî gelir düzeyinin belirlenmesini açıklayabilme
7 Çoğaltan mekanizmasının dışa açık ekonomide işleyişini analiz edebilme

Araştır 4

Türkiye ekonomisinde net ihracatın (dış ticaret dengesinin) nasıl gerçekleştiğini araştırınız.

İlişkilendir

Dış ticaret dengesi ile gelir (üretim) arasında bir ilişki var mıdır?

Anlat/Paylaş

Marjinal ithalat eğiliminin değerini düşürmek için nasıl bir politika önerirsiniz?

1 Kısa dönemde toplam harcamalar ve toplam üretim arasındaki ilişkiyi açıklayabilme

Keynesyen Yaklaşım ve Harcamaların Önemi

Toplam harcamalarda gerçekleşen dalgalanmalar ekonominin daralmasına ya da genişlemesine neden olur. Basit Keynesyen model üretimin harcamalar tarafından belirlenmesine dayalı bir modeldir ve ekonominin oldukça kısa bir dönemine odaklanır. Bu dönemde firmalar ürünlerine yönelik talep değişimlerine fiyatlarını değiştirerek yanıt vermez. Bunun yerine bir fiyat belirler ve bu fiyattan talebi karşılar. Fiyatların sabit olduğu durumda harcamalardaki ve üretimdeki değişim birlikte gerçekleşir. Fiyatların sürekli değişmesinin neden olduğu bazı maliyetler vardır. İktisatçılar bu maliyetleri menü maliyetleri olarak tanımlarlar. Keynesyen modelin fiyatların kısa dönemde değişmediğiyle ilgili temel varsayımı başka nedenleri de içerir. En önemlisi de piyasaların monopolcü rekabet piyasaları olması ve bu piyasada yer alan firmaların fiyat değişim kararlarında birbirlerini takip etmeleri ve rekabet için fiyatları çok sık değiştirmemeleridir.

2 Keynesyen tüketim teorisinin temel ilkelerini açıklayabilme

3 Planlanan ve gerçekleşen yatırımlar arasındaki farkı açıklayabilme

4 Basit ekonomi modelinde denge üretim düzeyinin belirlenmesini açıklayabilme

Planlanan Toplam Harcamalar

Keynes, servet ve faiz oranı gibi faktörlerin de ekonomide tüketim düzeylerinin belirlenmesinde etkili olduğunu belirtmesine rağmen tüketimi belirleyen temel faktör cari (bugünkü) gelirdir. Kişiler, gelirleri arttıkça tüketimlerini arttırmakta ancak tüketim artışları gelirdeki artışın gerisinde kalmaktadır.

Planlanan yatırımlar (I) sermaye stoğuna yapılan ilaveler ile firmalar tarafından planlanan envanter yatırımlarının toplamıdır. Gerçekleşen yatırımlar ise gerçekleşmiş olan sermaye yatırımları ile envanter yatırımlarındaki planlanmayan değişimlerin toplamıdır. Yatırım harcamaları ile planlanan yatırımları (I) ifade ederiz. Envanter yatırımı, üretimin cari satışları aşması durumunda mal, yarı mamul ve ham madde stoklarındaki birikimini ifade eder. Pek çok sebepten dolayı, çoğu firma stoklarında mal bulundurmak ister. Bunun nedeni müşterilerinin ansızın ortaya çıkan taleplerini karşılamak istemeleridir. Bazı durumlarda mevcut talebin üzerinde üretim yapmanın nedeni birim maliyetlerin daha düşük olarak gerçekleşmesi de olabilir.

Ekonominin kısa dönem dengesi planlanan ve gerçekleşen yatırımların birbirine eşit olduğu durumda sağlanır. Planlanan toplam harcamalar toplam çıktı düzeyini aşarsa firmalar planladıklarından daha fazla satış yapacaktır.. Bu durumda envanter yatırımları planlanandan daha düşük olacaktır. Bir başka ifadeyle satışlar stoklardan karşılanacaktır. Bu durumda planlanan ve gerçekleşen yatırımlar birbirine eşit değildir. Buna göre çıktı düzeyi planlanan toplam harcamalara eşit olduğunda planlanmayan envanter yatırımı da ortaya çıkmayacaktır.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

5 Devletin denge millî gelir düzeyine etkisini analiz edebilme

Ekonomide Devletin Rolü

Devletin iki önemli faaliyeti olan vergi toplama ve transfer ödemeleri net vergiler (T) tanımını oluşturur. Net vergiler firmalar ve hanehalkları tarafından devlete yapılan vergi ödemelerinden, devlet tarafından hanehalklarına yapılan transfer ödemelerinin çıkarılmasıyla bulunur. Gelirin net vergiler sonrası elde kalan kısmına vergi sonrası gelir ya da harcanabilir gelir adı verilir. Devletin mal ve hizmet alımı ile yapmış olduğu harcamalar ise kamu harcamaları (G) olarak adlandırılır.

Vergilerin toplam harcamalar üzerinde tüketimden kaynaklı dolaylı bir etkisi, kamu harcamalarının ise doğrudan bir etkisi vardır. Bu iki aracı kullanarak kamu denge çıktı düzeyini etkileyebilir. Bu etkileri analiz etmek için üç farklı çoğaltan kullanılır: Kamu harcamaları çoğaltanı, vergi çoğaltanı ve denk bütçe çoğaltanı.

6 Dışa açık ekonomide denge millî gelir düzeyinin belirlenmesini açıklayabilme

7 Çoğaltan mekanizmasının dışa açık ekonomide işleyişini analiz edebilme

Dışa Açık Ekonomide Denge

Dışa açık ekonomide toplam harcamalarımız içerisinde diğer ülkelere ihraç ettiğimiz yani satmış olduğumuz mal ve hizmetler ile diğer ülkelerden ithal ettiğimiz yani satın almış olduğumuz mal ve hizmetler bulunur. Diğer ülkelerin bizim ürettiğimiz mal ve hizmetlere yapmış olduğu harcamalar ihracatı (EX), diğer ülkelerin üretmiş olduğu mal ve hizmetlere bizim tarafımızdan yapılan harcamalar ise ithalatı (IM) oluşturur. Burada bizim için önemli olan iki harcama arasındaki farkı gösteren, net ihracattır. Net ihracat, ihracattan ithalat çıkarılarak bulunur. Net ihracatın pozitif olması satın aldığımızdan daha fazla mal ve hizmeti diğer ülkelere sattığımızı gösterir. Bu, aynı zamanda toplam harcamalarımızın ve dolayısıyla üretimimizin de artması demektir. Net ihracatın negatif olması sattığımıza oranla diğer ülkelerden daha fazla mal ve hizmet satın aldığımızı gösterir. Bu durumda toplam harcamalar ve üretim azalır.

İhracatımızı ve ithalatımızı belirleyen pek çok faktör vardır. Analizimizde ihracatı belirleyen faktörler dışsal olarak kabul edilir. İthalat ise bizim gelir düzeyimizle ilişkilidir. Marjinal ithalat eğilimi (MPI), gelirdeki artışların ne kadarının ithal mallara harcandığını gösterir. Marjinal ithalat eğilimi ile birlikte toplam harcama doğrusunun eğimi daha yatık hâle gelir. Bunun iktisadi anlamı bazı harcamalarımızı yurt dışında üretilen mal ve hizmetler için yapmamızdır.

1 Keynesyen modelin kısa dönemde toplam harcama-toplam üretim ilişkisini dayandırdığı temel varsayım aşağıdakilerden hangisidir?

A. Ekonomide tam rekabet piyasası hâkimdir.
B. Ücret ve fiyatlar esnektir.
C. Ekonomik birimlerin beklentileri sabittir.
D. Ücret ve fiyatlar sabittir.
E. Ekonomi tam istihdamdadır.

2 Aşağıdakilerden hangisi fiyatların belirli bir süre sabit kalmasına neden olan faktörlerden biri **değildir?**

A. Menü maliyetleri
B. Ücret sözleşmeleri
C. Esnek fiyatlar
D. Monopolcü rekabet piyasası
E. Yapışkan fiyatlar

3 Keynesyen modelde tüketimi belirleyen en önemli faktör aşağıdakilerden hangisidir?

A. Sürekli gelir
B. Cari gelir
C. Faiz oranı
D. Servet
E. Beklentiler

4 Marjinal tüketim eğiliminin 0.80 ise marjinal tasarruf eğilimi kaçtır?

A. 0.70
B. 0.15
C. 0.20
D. 1.20
E. 1.80

5 Gelirdeki her 100 TL'lik artış karşısında tasarruflarda 15 TL'lik artış gerçekleşiyorsa marjinal tüketim eğilimi aşağıdakilerden hangisi olur?

A. 0.15
B. 0.25
C. 0.75
D. 0.85
E. 0.90

6 Aşağıdakilerden hangisi tüketim harcamalarını olumsuz yönde etkileyen nedenlerden biridir?

A. Gelir vergisinde indirim olması
B. Katma değer vergisinde indirim olması
C. Yatırım portföy değerinin artması
D. Gelir beklentilerinin artması
E. Faiz oranlarının artması

7 Aşağıdakilerden hangisi planlanan yatırım harcamalarını olumlu yönde etkileyen nedenlerden biridir?

A. Faiz oranlarının artması
B. Ekonominin durgunluğa girmesi
C. Yatırım teşvikleri uygulaması
D. Satış beklentilerinde gerileme olması
E. Büyüme beklentilerinde gerileme olması

8 Aşağıdaki marjinal tasarruf eğilimi değerlerinin hangisinde çarpan daha büyüktür?

A. 0.30
B. 0.25
C. 0.20
D. 0.18
E. 0.15

9 Marjinal tüketim eğilimi 0.8 ise vergi çoğaltanı kaçtır?

A. 8
B. 6
C. -2
D. -4
E. -8

10 Marjinal tüketim eğilimi 0.80, marjinal ithalat eğilimi 0.20 ise çoğaltan kaçtır?

A. 2
B. 2.5
C. 3
D. 4
E. 5

neler öğrendik yanıt anahtarı

1. D	Yanıtınız yanlış ise "Keynesyen Modelin Temel Varsayımı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. C	Yanıtınız yanlış ise "Keynesyen Modelin Temel Varsayımı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. B	Yanıtınız yanlış ise "Keynesyen Tüketim Teorisi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. C	Yanıtınız yanlış ise "Keynesyen Tüketim Teorisi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. D	Yanıtınız yanlış ise "Keynesyen Tüketim Teorisi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. E	Yanıtınız yanlış ise "Tüketimin Diğer Belirleyicileri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. C	Yanıtınız yanlış ise "Planlanan Yatırımları Belirleyen Diğer Faktörler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. E	Yanıtınız yanlış ise "Çoğaltan" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. D	Yanıtınız yanlış ise "Vergi Çoğaltanı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. B	Yanıtınız yanlış ise "Dışa Açık Ekonomide Çoğaltan Mekanizması" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

2 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Monopolcü rekabet piyasasında mallar ve hizmetler çok sayıda firma tarafından üretilir. Bu mal ve hizmetler birbirinin yerine rahatlıkla ikame edilebilir. Mal ve hizmetlerin farklılaştırılarak satılması sonucu her firma belirli alıcı (tüketici) grubu üzerinde monopol gücü sağlar.

Monopolcü rekabet piyasasının özellikleri:

1. Piyasaya giriş-çıkış serbesttir.
2. Malların birbirleri ile ikame edilebilme oranı yüksektir.
3. Çok sayıda satıcı ve n tane alıcı vardır.
4. Firmaların bütçelerinde reklam giderleri önemli yer tutar.

Araştır 2

Tüketici Güven Endeksi ile ilgili bilgiler Türkiye İstatistik Kurumunun internet sayfasından elde edilebilir.

Tüketici Güven Endeksinin oluşturulması için Tüketici Eğilim Anketi'nden yararlanılır. Aylık Tüketici Eğilim Anketi ile; tüketicilerin kişisel mali durumları ve genel ekonomiye ilişkin mevcut durum değerlendirmeleri ve gelecek dönem beklentileri ile yakın gelecekteki harcama ve tasarruf eğilimlerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır.

Mevcut durum değerlendirmeleri, beklentiler ve eğilimler aşağıdaki konu başlıkları kapsamında ölçülmektedir:

- Kişisel mali durum beklentisi
- Genel ekonomik durum beklentisi
- Harcama ve tasarruf eğilimleri

Tüketici Güven Endeksi 0 ile 200 aralığında değer almaktadır. Endeksin 100'den büyük olması tüketici güveninde iyimser durum, 100'den küçük olması tüketici güveninde kötümser durum olduğunu göstermektedir.

2 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 3

Günümüzde bütün ekonomiler bütçe açığı vermektedir. Önemli olan bütçe açığının sürdürülebilir olmasıdır. Bu konuda kullanılan temel gösterge bütçe açığı / GSYH oranıdır. Örneğin Avrupa Birliği Maastricht Kriterleri'ne göre birliğe üye ve aday ekonomilerin bütçe açıklarının GSYH'ya oranlarının %3'ü aşmaması istenir.

Türkiye ekonomisinde bütçe açığı / GSYH oranının yıllar itibariyle seyri aşağıdaki grafikten izlenebilir.

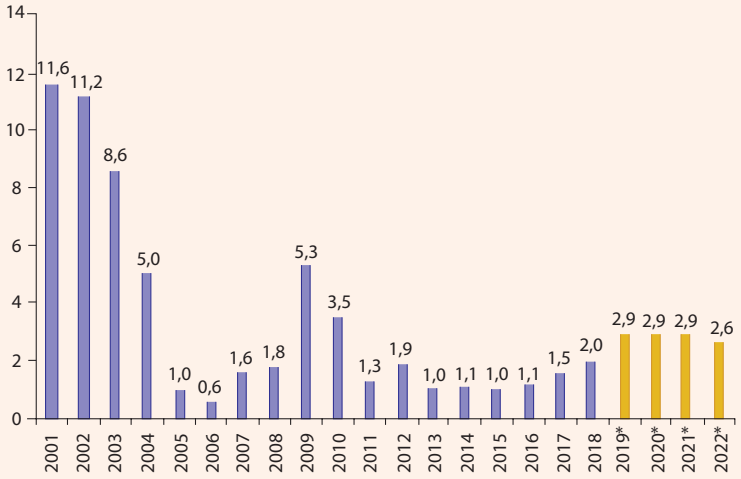

Araştır 4

Aşağıdaki tablo Türkiye'nin 2010-2018 yılları arasındaki dış ticaret dengesini veriyor.

Yıl	İhracat (milyar Dolar)	İthalat (milyar Dolar)	Dış Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2010	113.9	185.5	-71.7	299.4
2011	134.9	240.8	-105.9	375.7
2012	152.5	236.5	-84.1	389.0
2013	151.8	251.7	-99.9	403.5
2014	157.6	242.2	-84.6	399.8
2015	143.8	207.2	-63.4	351.1
2016	142.5	198.6	-56.1	341.1
2017	157.0	233.8	-76.8	390.8
2018	167.9	223.0	-55.1	391.0

Tabloda net ihracatın (dış ticaret dengesinin) negatif değerler almasının nedeni ithalatımızın ihracatımızdan fazla olmasıdır. Yıllar itibariyle bu negatif değerin azalması ise olumlu bir gelişmedir.

Kaynakça

Acemoglu, D., Laibson, D. ve List, J., (2018). *Macroeconomics*, Global Edition, Pearson Education.

Case, K. E., Fair, R. C. ve Oster, S. M. (2017). *Principles of Macroeconomics*, 22th Edition, Pearson Education.

Frank, R.H., B.S. Bernanke, K. Antonovics ve Heffetz, O. (2007). *Principles of Macroeconomics*, 6th Edition, McGraw-Hill Education.

Keynes, J. M. (2010). Genel Teori: *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, Çev.: Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

Mankiw, N. G. (2017). *Principles of Macroeconomics*, 8th Edition, Cengage Learning.

O'Sullivan, A., Sheffrin, S. ve Perez, S. (2018). *Economics: Principles, Applications, and Tools*, 9th Edition, Pearson Education.

Bölüm 3

Ekonominin Genel Dengesi: Toplam Talep – Toplam Arz Modeli

Öğrenme çıktıları

1 İktisadi Dalgalanmalar

1 İktisadi dalgalanmaların nedenlerini açıklayabilme

2 Toplam Talep Eğrisi

2 Toplam talep eğrisini tanımlayabilme

3 Toplam talep eğrisinin neden negatif eğimli olduğunu açıklayabilme

4 Toplam talep eğrisindeki kaymaların neden ve etkilerini açıklayabilme

3 Toplam Arz Eğrisi

5 Toplam arz eğrisini tanımlayabilme

6 Toplam arz eğrisinin neden pozitif eğimli olduğunu açıklayabilme

7 Toplam arz eğrisindeki kaymaların nedenlerini ve etkilerini açıklayabilme

4 Ekonomide Kısa ve Uzun Dönem Dengesi

8 Ekonomide uzun dönem dengesini açıklayabilme

9 Ekonominin kısa ve uzun dönem dengesi arasındaki farkların etkilerini açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • İktisadi Dalgalanmalar • Genel Denge • Toplam Talep • Toplam Arz • Fiyatlar Genel Düzeyi • Reel Çıktı • Genişletici Açık • Daraltıcı Açık

GİRİŞ

Ekonominin toplam üretimi dönemsel olarak değişim gösterir. Bazı dönemlerde toplam harcamalardaki artışa bağlı olarak mal ve hizmet üretimi artabilir. Bununla birlikte iş gücündeki nicelik ve nitelik artışları, sermaye birikimindeki artışlar, teknoloji kullanımındaki ilerlemeler de ekonominin üretim kapasitesini artırabilir. Bu dönemlere ekonominin genişleme dönemleri adı verilir. Bazı dönemlerde ise firmalar üretimlerini azaltmak zorunda kalır çünkü ürettikleri mal ve hizmetleri satamaz. Üretimdeki düşüşe toplam harcamaların azalması neden olabilir. Üretimi azalan firmalarda işten çıkarmalar başlar ve işsizlik artar. Diğer üretim faktörleri de bundan etkilenir ve ekonominin üretim kapasitesi düşer. Ekonominin genelinde üretimin azalması toplam çıktının ve gelirin de azalması demektir. Bu dönemler de ekonominin daralma dönemleri olarak adlandırılır. Ekonomideki daralma belli bir süre devam edebilir. Üst üste iki dönem daralma yaşayan ekonomi resesyona girer. Durgunluk daha da sert ve uzun yaşanırsa ekonomi depresyona girmiş demektir.

İKTİSADİ DALGALANMALAR

Genişleme ya da daralma dönemleri her ekonomide farklı şekillerde yaşanan iktisadi bir olgudur. Bu dönemler Şekil 3.1'de görüldüğü gibi tekrarlanarak devam eder. Şekilde yer alan siyah doğru, ekonominin uzun dönem ortalama büyüme oranını gösteriyor. Örneğin son 30 yılın büyüme verisini kullanarak bir trend elde ediyoruz. Bu trendin eğiminin nasıl olduğu önemli. Ortalama büyüme oranı arttıkça eğim dikleşir. Mevcut durumda kişi başına geliri yüksek ve işsizliğin düşük olduğu bir ekonomimiz varsa ne âlâ. Eğer tersi bir durum söz konusuysa dönüp ortalama büyüme oranına bakmalıyız. Çünkü bu oran ekonominin ilave gelir ve istihdam yaratması için yeterli olmamış. Bununla ilgili daha fazla bilgiyi kitabımızın büyümeyle ilgili ünitesinde bulacaksınız. Biz bu ünitede dalgalanmalara odaklanıyoruz. Mavi çizgi kısa dönem yani cari çıktıdaki değişimleri gösteriyor. Bu ani yükseliş ve düşüşler ortalama büyüme oranından sapmalar yaratır. Reel GSYH'nin uzun dönem trendi etrafında dalgalanması *iktisadi dalgalanmalar* olarak adlandırılır.

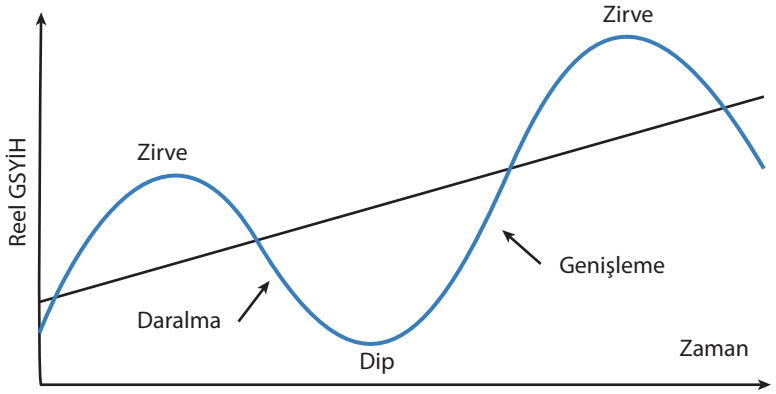

Şekil 3.1 İktisadi Dalgalanmalar

Şekil 3.1 bize her ülke ekonomisi tarafından tecrübe edilen bir iktisadi gerçeği söylüyor: Her ekonomi uzun dönemde bir büyüme trendine sahiptir. Kısa dönemde ise bu trend etrafında dalgalanmalar gösterir.

dikkat

Ekonominin büyümesini takip ettiğimiz GSYH verileri üçer aylık dönemler için açıklanır. Bu nedenle bir dönemle kastedilen bu üçer aylık dönemlerdir.

Türkiye ekonomisinin 1998-2019 yılları arasındaki GSYH verisinin yer aldığı Şekil 3.2, gerçekte iktisadi dalgalanmaların nasıl gerçekleştiğiyle ilgili fikir verebilir. Kullanılan GSYH verisi sabit fiyatlarla ölçülüyor. Bu nedenle reel, yani üretim miktarı anlamında ekonominin yarattığı değeri izliyoruz. Grafiğin sol tarafında bol sıfırlı rakamlar bulunuyor. Türkiye ekonomisi 1998 yılının başında yaklaşık olarak 158 milyar TL'lik bir GSYH değerine sahipken, 2019 yılının üçüncü çeyreğinde (Eylül) bu değer yaklaşık olarak 466 milyar TL'ye ulaşmış. Kırmızı çizgi bize büyüme trendini veriyor. Dönemlik verilere bakarsanız ekonominin (GSYH'nin) sürekli dalgalandığını görebilirsiniz. Maviyle gösterilen dönemlik verilerde artış ve azalışlar var. Türkiye ekonomisinin kısa dönemde bu (olağan) dalgalanmaları yaşarken uzun dönemde büyüdüğünü görüyoruz.

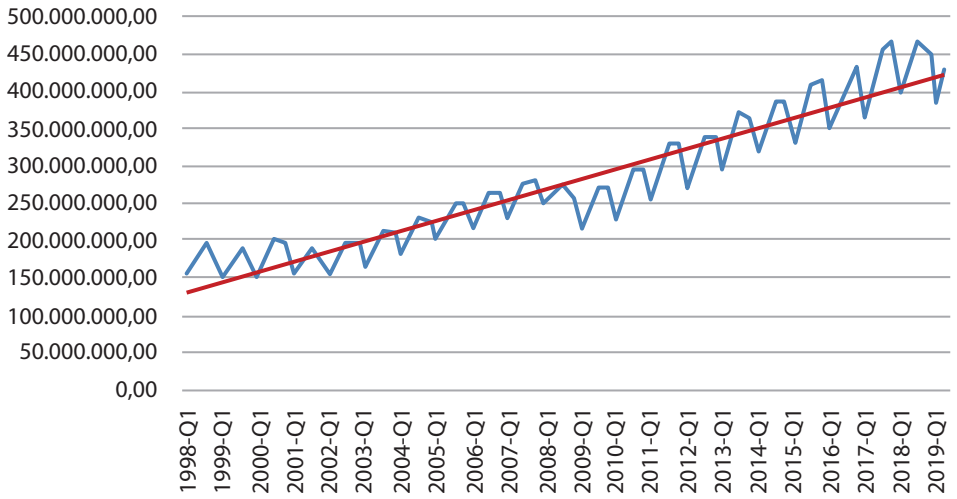

Şekil 3.2 Türkiye Ekonomisinde GSYH'nın Seyri: 1998-2019

Kaynak: TCMB

Her bir dönemin büyüme oranlarına bakarsak dalgalanmaların nasıl ortaya çıktığını daha iyi anlayabiliriz. Şekil 3.3'te aynı yıllar için reel GSYH'nin dönemlik büyüme oranları yer alıyor.

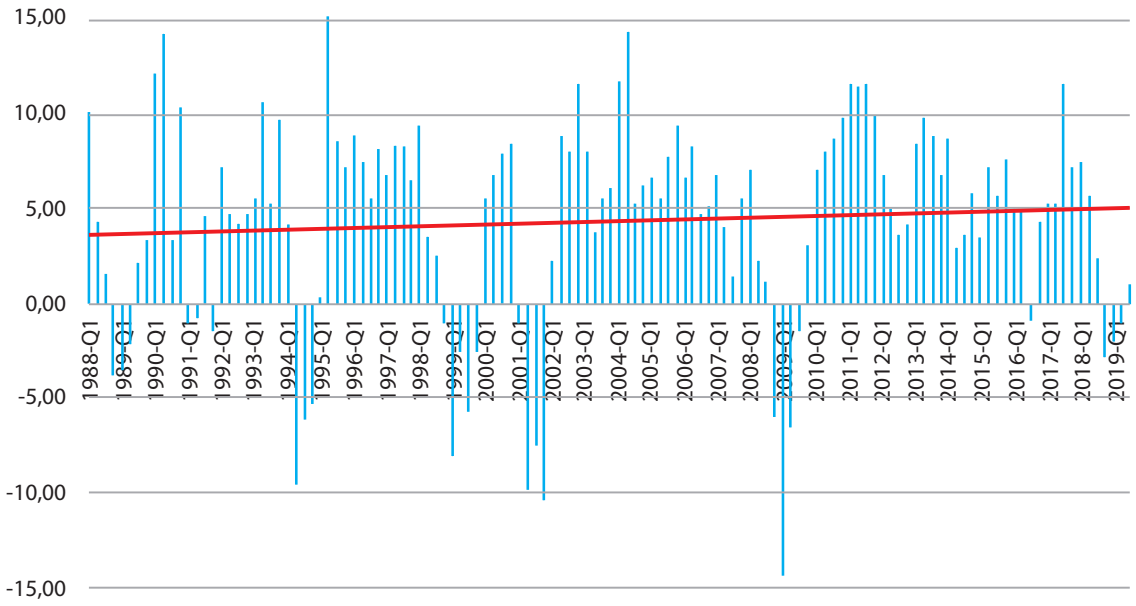

Şekil 3.3 Türkiye Ekonomisinde GSYH Büyüme Oranları: 1998-2019.

Kaynak: TCMB

Büyüme oranının negatif olduğu dönemler, Türkiye ekonomisinin küçüldüğü dönemler. Dikkat ederseniz bu dönemler çok fazla değil. Fakat birkaç dönem üst üste daralmanın yaşandığını görebiliriz. Büyüme dönemlerinde (büyüme oranının pozitif olduğu dönemler) ise değişken büyüme oranları ortaya çıkmış. Kırmızı çizgi uzun dönem ortalama büyüme oranını veriyor. Yüzde 4,5'ler civarında gerçekleşiyor bu oran. Dolasıyla bu oranın altında ve üstünde kalınan dönemleri de genişleme ve durgunluk dönemleri olarak değerlendirebiliriz.

İktisadi Dalgalanmaların Özellikleri

İktisadi dalgalanmaların izlediği aşamalar var. Bu aşamaların önemli bir özelliği her ekonomide ortaya çıkmaları ve sırayla tekrarlanmalarıdır. Bununla birlikte her bir aşamanın ya da dönemin ne kadar süreceği belli değildir. Bu aşamalara sırayla bakalım:

Genişleme birinci aşamadır. Genişleme döneminde istihdam, gelir, üretim ve satışlar artar. Aynı zamanda kendi kendini besleyen bir süreç söz konusudur:

- Firmaların satışlarının ve satış beklentilerin artması yatırımları da artırır.
- Hanehalkının artan geliri ve gelir beklentisi nedeniyle tüketim harcamaları artar.
- Merkez bankası gelir ve harcama artışına bağlı olarak parasal tabanı genişletir.
- Bankacılık sistemi daha fazla kredi kullandırır.

Yukarıdaki etkiler nedeniyle ekonomik büyüme devam eder. Belirli bir dönem sonunda ekonomi maksimum büyüme oranına ulaşır. Burası **zirve**dir. İktisadi göstergelerdeki büyüme durmuştur. Fiyat ve ücretlerde yüksek artışlar görüldüğünden ekonomi yorulmuştur, diyebiliriz. Beklentiler de büyümenin tersine döneceği şeklindedir. Artık **daralma** başlamıştır. Daralmanın yaşandığı dönemler resesyon dönemleridir. Ekonomi daralırken bunun iki dönem üst üste yaşanması teknik olarak ekonominin resesyona girdiğini gösterir. Resesyon boyunca işsizlik artar, üretim yavaşlar, satışlar durur. Talepte bir gerileme vardır. Yeni yatırım planları askıya alınmıştır. Toplam gelir de azalmaktadır.Ekonomi daha da kötüye gidebilir. Bu, her ekonominin yaşadığı bir aşama değil. Finansal sistemde bir krizin reel kesimi de darmadağın etmesi ekonomiyi bu aşamaya getiren en önemli nedendir. Çünkü ekonominin iki tarafı da işlemez hâle gelir. Bankalardan mevduatlar çekilir, finansal varlıklar satılır. Diğer taraftan batık (geri ödenmeyen) krediler ya da kredi geri ödemelerinde sorunlar ortaya çıkar. Bu finansal kurumların bilanço yapılarının bozulması ve iflasların yaşanması demek. Üretimdeki gerileme işsizliği daha da artırır. Talep artık iyice geri çekilmiştir. Bunun nedeni, hem gelirin düşmesi hem de bu dönemde ihtiyatlı davranma isteğidir.

Kötüye gidiş bir yerde sona erer. Ekonomi resesyon ya da depresyon döneminin sonunda **dip** noktasına gelir. Ekonomik göstergelerin toparlanmanın başlayacağına dair iyi sinyaller vermesi **toparlanma** döneminin başladığı anlamına gelir. Ekonomi yavaş yavaş kendine gelmeye başlar. Talep canlanır, sanayi üretimi artar. İstihdamda da artış başlamıştır. Bu dönemin başlarında biraz düşük gerçekleşen büyüme, yavaş yavaş ivme kazanır ve yeni bir **genişleme** döneminin alt yapısını hazırlar.

İktisadi Dalgalanmaların Etkileri

Üretimdeki ortaya çıkan artış ve azalışların pek çok iktisadi değişken üzerinde etkisi vardır. Aynı zamanda bu değişimler bizim yaşam koşullarımızı da etkiler. Enflasyon oranı, işsizlik oranı ve toplam gelir (ya da kişi başına gelir) ekonominin gidişatı hakkında bize bilgi veren en temel üç makroekonomik göstergedir. Ekonomide ortaya çıkan dalgalanmaların etkilerini bu üç temel göstergeye bakarak anlayabiliriz. Ekonominin toplam üretiminde ya da gelirindeki değişimleri reel GSYH ile takip ederiz. Yüksek büyüme oranları ekonominin üretim düzeyinin arttığını gösterir. Burada önemli bir sorumuz var: Büyümenin kaynağı nedir, toplam harcamalarda ya da toplam talepteki bir artış mı? Biz bunun nasıl gerçekleştiğini önceki ünitemizde görmüştük. Yoksa üretim fonksiyonunun bileşenlerinden kaynaklı bir büyüme mi? Sermaye birikiminin artması, iş gücünün niteliğinin artması ya da verimlilik artışı ayrı ayrı ya da birlikte toplam üretimi ya da toplam arzı artırabilir. Ekonominin genişlemesine etki eden faktörler ekonominin daralmasını da neden olabilir. Toplam harcamalar ya da toplam talebin azalması üretimin de azalmasına neden olacaktır. Keza üretim maliyetlerinde artışlar sonucu birim kârlılığın düşmesi de. Mesela enerji fiyatlarının yükselmesi en önemli maliyet artışı sebeplerinden biridir. Sermaye birikiminin azalması ya da verimlilikteki düşüşler sonucu da toplam üretim azalabilir. Krizler ise yukarıda bahsettiğimiz resesyon ve depresyon dönemlerinin başlıca sebebidir. Finansal sistemde ortaya çıkan kriz, ekonomide toplam talep üzerinde de toplam arz üzerinde de yavaş yavaş etkili olur. Bunun sonucunda hem talebin hem de üretimin azalması ekonominin toplam gelirini azaltır. Üstelik bu durumdan çıkış zor olabilir.

Toplam üretimdeki bu dalgalanmaların en önemli etkisi işsizlik ve enflasyon üzerinde ortaya çıkar. Genişleme dönemlerinde işsizlik azalırken daralma dönemlerinde ise işsizlik artar. Fiyatlardaki değişimler ise enflasyon ya da deflasyona neden

olur. İşsizlik üzerindeki etki ekonominin üretim kapasitesinin kullanılmasıyla ilgili. Bu ilişkiyi anlamak çok da zor değildir. Ekonominin uzun dönem trendi aynı zamanda potansiyel büyümesi oranını veriyor bize. Toplam üretimin potansiyel düzeyinde olduğu zaman bile ortaya çıkan bir işsizlik vardır. Doğal işsizlik oranı olarak adlandırdığımız bu oranın üzerindeki işsizlik bir sorundur. Resesyon dönemlerinde ise cari işsizlik oranı ve doğal işsizlik oranı arasındaki fark artar.

Ekonomide fiyatlardaki değişimin ise farklı sebepleri vardır. Genişleme dönemlerinin sonunda fiyatlarda da artış ortaya çıkar. Fiyatlardaki artışın üretim maliyetlerinden mi yoksa genişlemeci bir politikadan mı kaynaklandığını bilmek önemli. Girdi maliyetlerinin ya da faktör maliyetlerinin artması sonucunda fiyatlar da artar. Bunun ne kadar olacağını belirleyen, maliyet-fiyat arasındaki kâr marjının oranıdır. Maliyetlerdeki bu artışlar fiyatlara aynı oranda ya da daha fazla yansıtılabilir. Bu arada genişlemeci bir iktisat politikası tercihi de fiyatların daha hızlı artmasına yol açar. Örneğin merkez bankasının para arzını daha fazla artırarak bu genişleme dönemine katkı sağlaması sonucu yüksek enflasyon yaşanması kaçınılmazdır. Resesyon döneminin sonunda ise fiyat ve ücretlerde düşüşler olacaktır. Durgunluğa giren bir ekonomide üretim ve satışlardaki azalmadan kaynaklı fiyat ve ücret baskıları bu durumu yaratabilir. Stoklarda biriken mallar nakit akışı sağlamak için daha düşük bir fiyattan satılır. İşini kaybetme riski altında olan iş gücü sahipleri ise daha düşük bir ücret düzeyini kabul ederler. Aslında bu durumun toparlanma dönemi için ekonomiyi hazırladığı da söylenebilir. Asıl problem ekonominin resesyon döneminde fiyat ve ücretlerin artmaya devam etmesidir. Resesyon ile enflasyonun aynı anda görüldüğü durum *stagflasyon* olarak adlandırılırken enflasyonun daha da yükseldiği ve ekonominin küçüldüğü depresyon dönemleri için ise *slumpflasyon* terimi kullanılır.

Daralmanın uzun sürdüğü resesyon dönemleri iktisatçıların üzerinde düşündükleri, politika yapıcıların ise çözüm bulmaya çalıştıkları bir konu. Resesyon dönemleri sadece iş gücünün değil, üretim faktörlerinin de tam olarak kullanılamadığı dönemlerdir. Resesyon döneminde fabrikalar kapanır ya da üretimini azaltır, iş yerleri kapanır, ekilebilir tarım arazileri boş bırakılır. Bu her anlamda atıl kapasitenin artmasına neden olur.

Toplam üretimdeki dalgalanmaları genişleme ve daralma olarak tanımlayabiliyoruz. Fakat dalgalanmaların nedenlerini açıklamak oldukça zordur. İktisatçıların ya da iktisat teorisinin amaçlarından bir tanesi de ortaya çıkan bu dalgalanmaların nedenlerini daha iyi anlayabilmektir. Bu ünitede iktisadi faaliyetlerde ortaya çıkan kısa dönemli dalgalanmaları açıklamada kullanılan temel model olan toplam talep-toplam arz modelini öğrenmek bu yüzden önemli. Çünkü model bize beklenmeyen iktisadi durumların (şokların) geçici olarak ekonominin büyüme oranını nasıl artırıp azalttığını gösterecektir.

Toplam Talep – Toplam Arz Modeli

Modeller iktisadi analiz için temel aracımızdır. Ekonominin bütünündeki değişimleri birebir analiz edebilmemiz ve bunu tek bir modelle yapabilmemiz çok mümkün değil. Çünkü çok karışık bir yapıyı çözmeye çalışıyoruz ve bu yapının da merkezinde kararlar, yani insan davranışı var. Bunun yerine temel bazı çıkarımlar yapmamızı sağlayacak modeller geliştiriyoruz İşte toplam talep-toplam arz modeli böyle bir modeldir.

Toplam talep-toplam arz modelinde ekonomiyi iki kısma ayırıyoruz. Bir tarafta toplam harcamaları ya da toplam talebi bize veren toplam talep eğrisi var. Diğer tarafta ise ekonomide firmaların üretim kararlarını ya da toplam arzı bize veren toplam arz eğrisi var. İki boyutlu dünyada bu modeller bize analiz için yardımcı oluyor. Burada iki boyutlu ile kastedilen iki eksenli olarak çizdiğimiz diyagramımız. Kısa dönem iktisadi dalgalanmaları bu model yardımıyla analiz ederken iki değişkenin davranışına odaklanırız. İlk değişkenimiz ekonominin toplam üretimi. Bunu reel GSYH ile ölçüyoruz. Reel GSYH bize fiyat etkilerinden arındırılmış bir üretim değeri verir. Böylece reel GSYH'deki değişimler toplam üretimdeki miktar değişimlerini göstermiş olur. Bir başka ifadeyle, ekonominin üretim kapasitesindeki değişimi izleriz. Yatay eksende yer alan değişkenimiz toplam üretim ya da reel GSYH'dir. İkinci değişkenimiz ise ortalama fiyat düzeyi ya da fiyatlar genel düzeyidir. Fiyatlar genel düzeyindeki değişimler tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) ile ölçülür. Burada şunu söyleyelim: TÜFE, yaşam maliyetlerindeki değişimleri ölçen ve belirli sayıda mal ve hizmeti içeren bir endekstir. Ekonomide bütün fiyatlardaki değişimleri ölçmek istediğimizde GSYH deflatörünü kullanırız. Dikey eksende yer

alan değişkenimiz fiyatlar genel düzeyidir. Burada kullandığımız toplam üretim reel bir değişken, fiyatlar genel düzeyi ise nominal bir değişkendir.

Ekonomideki dalgalanmaları bir bütün olarak analiz etmek için kullandığımız toplam talep-toplam arz modeli Şekil 3.4'te gösterildiği gibidir.

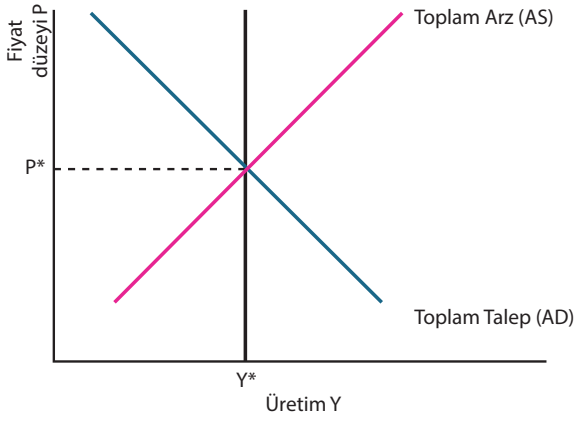

Şekil 3.4 AD-AS Modeli

Şekilde dikey eksende fiyat düzeyi, yatay eksende ise ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin toplam miktarı bulunuyor. Toplam talep eğrisi hanehalkı, firmalar, kamu ve yurt dışındaki tüketicilerin her bir fiyat düzeyinde satın almak istedikleri toplam mal ve hizmet miktarını gösterir. Toplam arz eğrisi ise her bir fiyat düzeyinde ekonomideki firmaların üretmek ve satmak istedikleri toplam mal ve hizmet miktarını gösterir. Ekonominin kısa dönem dengesi iki eğrinin kesiştiği noktada belirli bir üretim miktarı ve fiyat düzeyinde gerçekleşir. Bu durumda denge çıktı ve denge fiyat düzeyini elde ederiz. Bir de uzun dönem dengesi var. Ekonominin potansiyel çıktı düzeyinde bulunduğu durumda uzun dönem dengesi sağlanır. Şekil 3.4'te siyah çizgi ile gösterilen dikey doğru, ekonominin potansiyel çıktı (Y*) düzeyinde olduğunu gösteren uzun dönem toplam arz eğrisidir. Toplam talep ve toplam arz eğrileri bu doğru üzerinde kesiştiğinde ekonominin kısa ve uzun dengesi birlikte sağlanır. Ekonomide uzun dönem dengesi aslında gerçekleşen bir durum değildir. İktisadi dalgalanmaların varlığı zaten bunu açıklıyor. Bizim için uzun dönem dengesi genel denge analizimize başlangıç noktasıdır. Ekonominin uzun dönem dengesinden neden ayrıldığı ve fiyatların neden değiştiği bu yöntemle incelenir. Biz de ünitenin sonunda bu yöntemi kullanarak analiz yapacağız. Bunun için önce modelimizi oluşturmalıyız.

Modelimizi üç adımda oluşturuyoruz. İlk olarak toplam talep eğrisinin elde edilişi ile başlıyoruz. Fiyat düzeyindeki değişimlerin toplam harcamaları nasıl etkilediğini inceleyeceğiz. Burada aslında bir önceki ünitemizde fiyatlarla ilgili varsayımımızı değiştiriyoruz. Hatırlarsanız daha önce kısa dönemde fiyatları sabit varsaymıştık. Şimdi fiyatlardaki değişimlerin harcama ve üretim üzerinde nasıl etkili olduğuna bakacağız. İkinci adımda firmaların ürünlerine yönelik talep değişimlerine karşılık fiyat belirleme kararlarını nasıl yaptıklarını açıklayarak toplam arz eğrisini elde ediyoruz. Son olarak toplam talep ve toplam arz eğrilerini birlikte kullanıp toplam üretimin ve fiyatların nasıl birlikte belirlendiğine bakıyoruz.

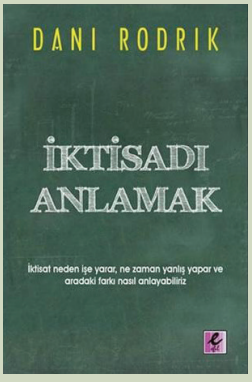

Dani Rodrik, "İktisadi Anlamak" isimli kitabında iktisadi modellerle ilgili şunları söylüyor:

İktisatçıların kurduğu türden basit modeller toplumun nasıl işlediğini anlamak için mutlaka gereklidir. Bu modelleri değerli kılan şey tam da basitlikleri, biçimsellikleri ve gerçek dünyanın çoğu yönünü yok saymalarıdır. Bunlar modellerde yer alan bozukluklar değil, modellerin özellikleridir. Herhangi bir modeli işe yarar yapan şey, gerçekliğin belli bir yönünü resmetmesidir. İyi kullanıldığı takdirde aynı modeli vazgeçilmez yapan şey de gerçekliğin belli bir bağlam dahilinde konuyla en fazla ilgisi olan yönünü resmetmesidir. Farklı bağlamlar – farklı piyasalar, toplumsal koşullar, ülkeler, zaman aralıkları vs. – farklı modellerin kullanılmasını gerektirir.

İktisat modellerini anlamanın en kolay yolu, onları belirli mekanizmaların nasıl işlediğini göstermek amacıyla tasarlanmış basitleştirmeler olarak görmektir. Modeller bu basitleştirmeyi, söz konusu mekanizmaları kafa karıştırıcı diğer etkilerden soyutlayarak yaparlar. Belirli nedenler üzerine yoğunlaşır ve bunların söz konusu sistem üzerindeki etkilerini göstermeye çalışırlar.

Modeller bize sonuçların eşit şansa sahip olduğu hakkında uyarıda bulunmaktan daha fazlasını yaparlar. Modeller faydalıdır, zira bize olası sonuçların tam olarak neye bağlı olduğunu söylerler.

Dani Rodrik, İktisadı Anlamak, Efil Yayınevi, 2016, Çev.: Can Madenci

Öğrenme Çıktısı

1 İktisadi dalgalanmaların nedenlerini açıklayabilme

Araştır 1

Şekil 3.2'de verilen grafikte 2008-2009 yıllarında yaşanan ekonomik durgunluğun nedenlerini araştırın.

İlişkilendir

İktisadi dalgalanmalar ile grafikteki dönemsel ilişkileri kurun.

Anlat/Paylaş

Kırmızı ile gösterilen trend çizgisinin eğimini belirleyen faktörler neler olabilir?

TOPLAM TALEP EĞRİSİ

Toplam talep eğrisinin her bir fiyat düzeyinde ekonomide talep edilen bütün mal ve hizmetlerin miktarını gösterdiğini söylemiştik. Şekil 3.5'te de gördüğümüz gibi negatif eğimli bir eğri söz konusudur.

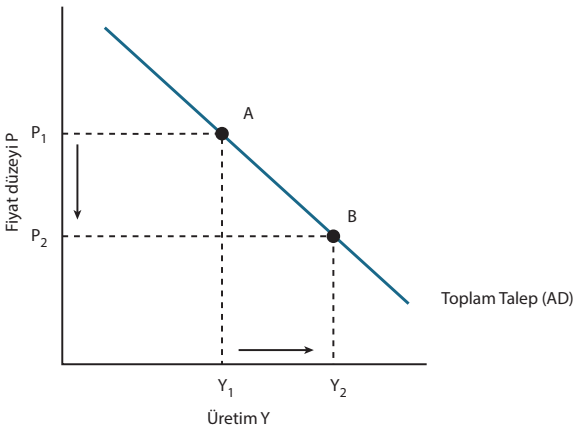

Şekil 3.5 Toplam Talep Eğrisi

Bu eğri bize iki eksende yer alan değişkenler arasındaki ters yönlü ilişkiyi veriyor. Burada fiyat düzeyinden toplam üretime doğru bir ***nedensellik*** ilişkisi söz konusudur. Basit bir şekilde, fiyatlar artarsa talep ve üretim azalıyor, fiyatlar düşerse talep ve üretim artıyor, diyebiliriz. Peki, neden böyle bir ters yönlü ilişki söz konusu? Bu önemli soruyu cevaplamak için önceki ünitemizdeki toplam harcamalar – toplam üretim eşitliğini kullanabiliriz:

$$Y = C + I + G + NX$$

Toplam harcama eşitliğinde her bir harcama bileşenindeki değişim, mal ve hizmetlere olan toplam talebi etkiliyor. Şu an için kamu harcamalarının politika etkisi nedeniyle sabit belirlendiğini varsayalım. Diğer üç bileşen -tüketim, yatırım ve net ihracat- ekonominin farklı koşullarından etkileniyor; özellikle de fiyat değişimlerinden. O hâlde toplam talep eğrisinin negatif eğimini açıklamak için tüketim, yatırım ve net ihracat için talep edilen mal ve hizmet miktarı üzerinde fiyat değişimlerinin nasıl etkili olduğunu açıklamalıyız.

Nedensellik
İktisadi değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini gösterir.

Toplam Talep Eğrisinin Eğimi

Toplam talep eğrisinin eğiminin negatif olması, fiyat düzeyi ile üretim arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığını gösterir. Bu ters yönlü ilişkiyi kurabilmek için fiyat düzeyindeki değişimlerin makro iktisadi değişkenleri nasıl etkilediğini bilmeliyiz. Şimdi sırayla bu etkileri inceleyeceğiz.

Refah Etkisi

Fiyat düzeyindeki değişimlerin, paranın reel değeri üzerindeki etkisi *refah etkisi* olarak adlandırılır. Bu, aslında satın alma gücünüzdeki değişimi ifade eder. Örneğin her ay marketten düzenli yapmış olduğunuz bir harcama sepetiniz olsun. İçinde gıda

maddeleri, temizlik malzemeleri gibi mallar var. Bu sepetin belirli bir değeri var ve aylık geliriniz içerisinde belirli bir paya sahip. Gelirinizin sabit olduğunu varsayalım. Ücretli çalışansanız en azından belirli bir süre maaşınızın artmadığı bir dönem var. Bu dönemde harcama sepetinizin değerinin arttığını düşünün. Yani enflasyona maruz kaldınız. Artık bu mal sepetine daha fazla ödeme yapacaksınız demektir bu. Geliriniz sabitken harcama sepetinizin değerinin artması sizi farkında olmadan fakirleştirir. Keza satın alma gücünüz düşer. Siz de bu nedenle harcamalarınızı kısmaya karar verirsiniz. Bunu bütün bir ekonomi için düşünecek olursak ekonomideki fiyat artışlarının en temel olumsuz etkisini de görmüş oluruz. Fiyat artışları yani enflasyon nedeniyle satın alma gücümüz düşer. Bu nedenle de tüketim harcamaları azalış gösterir.

Şimdi de harcama sepetimizin değerinde bir düşme olduğunu varsayalım. Artık aynı harcama sepetine daha az ödüyoruz ve market harcamamızın gelirimiz içindeki payı azaldı. O hâlde daha fazla tüketmek isteyebiliriz. Tüketimimiz aynı mallara olmak zorunda değil. Sonuçta harcama sepetimizden artan parayı başka mal ve hizmetleri satın almak için de kullanabiliriz. O hâlde fiyatlar ve harcamalar arasında ters yönlü bir ilişki var, diyebiliriz.

Faiz Oranı Etkisi

Fiyat düzeyindeki değişmeler para talebini de etkiler. Fiyat düzeyinin düşük olduğu durumlarda satın almak istediğimiz mal ve hizmetler için daha az para tutarız ya da daha az para talebinde bulunuruz. Fiyatların artması ise para talebimizi artırır. Çünkü satın almak istediğimiz mal ve hizmetler için daha yüksek bir harcama değeri söz konusudur. Bunu önceki harcama sepeti örneğimizle de açıklayabiliriz. Harcama sepetinizin değeri arttığında ödeme yapmak için markete giderken cüzdanınızda daha fazla para bulundurmak zorundasınız. Bu nedenle para talebiniz artar. Eğer harcama sepetinizin değeri düşmüş olsaydı yanınızda daha az parayla markete gidecektiniz. Yani para talebiniz düşecekti.

Sonraki ünitelerimizde para piyasası dengesini incelerken para talebindeki artışların faiz oranını artırdığını göreceğiz. Bu, aslında mal piyasasında basit arz-talep mekanizması işleyişi sonucu fiyattaki değişim etkisinin benzeridir. Nasıl bir malın arzı sabitken talebi artınca fiyatı artarsa bir mal olarak paranın da talebi artınca fiyatı yani faiz artar. Para talebinin azalması ise faizi düşürür. Tabii burada para arzını sabit kabul ettiğimizi unutmamalıyız.

Benzer şekilde fiyatların düşmesi sonucu gelirimizin içinde harcamaların payı düşeceği için tasarruflarımız artabilir. Biz de tasarruflarımızı bankada bir vadeli mevduat hesabında değerlendirmek isteyebiliriz. Böyle bir durumda fon kaynakları artan bankalar bunları kredi olarak kullandırabilir. Fonların artması da faiz oranlarının düşmesine etki eder. Aynı şekilde fiyatların artmasıyla birlikte gelirimizin içinde harcamaların payı artar ve bu nedenle tasarruflarımız azalır. Bunun etkisi fon kaynağı azalan bankacılık kesiminin daha fazla mevduat çekmek için faizleri artırması olabilir.

Bir diğer etki ise enflasyon ve faiz oranı arasındaki doğrusal ilişkiden kaynaklanır. Bu ilişkiye iktisat literatüründe Fisher etkisi adı verilir. Fisher etkisi reel faiz ve enflasyonun toplamının bize nominal faiz ya da piyasa faiz oranını verdiğini söyler. Ekonomide bir reel faiz oranı olmak zorunda zaten. Bununla birlikte enflasyon paranın reel getirisini ortadan kaldırdığı için enflasyon oranı kadarlık bir farkı da göz önünde bulundurmalıyız. Çünkü ancak bu şekilde paramızın satın alma gücünü koruyabiliriz. O hâlde nominal faiz oranının en azından reel faiz ve enflasyonun toplamına eşit olması gerekir. Reel faizi sabit kabul edersek enflasyon arttıkça nominal faizin de artması gerekir. Bu da demektir ki fiyat düzeyi artınca (enflasyon) faizler de artar.

Gördüğünüz gibi fiyatların artması faizleri bir şekilde artırır. Faiz oranının artması mal ve hizmetlere yönelik harcama kararlarını etkiler. Yüksek faiz oranında borçlanma maliyeti de yükselir ve yeni yatırımlarını borçlanarak yapmak isteyen firmalar yatırımlarından vazgeçer. Aynı şekilde yüksek faiz hanehalkının tüketim kararlarını da etkiler. Borçlanarak araba ya da ev almak istediğimizde yüksek faiz oranında bu kararlarımızı erteleyebiliriz. Dolayısıyla fiyatların artması faiz oranını artırırken harcamaların da azalmasına neden olur.

Döviz Kuru Etkisi

Daha önce anlattıklarımızdan devam edelim. Fiyatlar arttığı için faiz oranları yükseldi. Faiz oranlarının yükselmesi yabancı yatırımcıları da etkiler. Yabancı yatırımcılar daha yüksek faiz getirisinden faydalanmak için bizim ülkemize giriş yaparlar. Bu durumda ellerindeki dövizleri bozdurup yerli para cinsinden varlıklara yönelirler. Döviz arzının artması

demek, dövizin fiyatının, yani kurun düşmesi demektir. Döviz kurundaki düşüş aynı zamanda yerli paranın da değer kazanması anlamına gelir. Böylece ihraç mallarımızın fiyatları da artar. Fiyatları artan ihraç mallarımızla dünya piyasalarında fiyat kaynaklı rekabet avantajımızı kaybederiz. Bu durumda bizim mallarımıza olan talep azalır. Döviz kurunun düşmesi nedeniyle ithal mal fiyatları da düşer ve ithalat artar. İki etkinin toplamı net ihracatımızın düşmesi demektir. Bunun sonucunda da toplam harcamalar ya da toplam talep azalır.

Fiyatların düştüğü durumda faiz oranları da düşer. Bu ise yabancı yatırımcılar açısından nispi getirinin düşmesi demektir. Böyle bir durumda ekonomiden kısa vadeli sermaye çıkışı başlar. Eldeki yerli paraların dövizle değiştirilmesi gerekir. Dövize olan talep artar ve kur yükselir. Kurun yükselmesi yerli paranın da değer kaybetmesi anlamına gelir. Bunun sonucunda ihraç mallarımız ucuzlarken ithal malların fiyatları yükselir. Ucuzlayan ihraç mallarına yabancı tüketicilerin talebinin artması ise ihracatımızı artırır. İthal mallar yerli muadillerine göre daha pahalı olacağından ithalatımız da düşer. Böylece toplam etki, net ihracatın artması olur. Artan net ihracat da toplam harcamaların ya da toplam talebin artması demektir.

Özetlersek; fiyatlardaki düşüş üç farklı fakat birbiriyle ilişkili nedenle talep edilen mal ve hizmet miktarını artırır:

- Tüketicilerin refahı artar ve bu, tüketim malları talebini artırır.
- Faiz oranları düşer ve bu, yatırım mallarına talebi artırır.
- Döviz kurunun artması (yerli paranın değer kaybetmesi) net ihracatı artırır.

Aynı üç etki farklı bir şekilde de işler. Fiyatlardaki artış talep edilen mal ve hizmet miktarının azalmasına neden olur:

- Azalan refah nedeniyle tüketim harcamaları da azalır.
- Artan faiz oranları yatırım harcamalarının azalmasına etki eder.
- Döviz kurundaki düşüş (yerli paranın değer kazanması) net ihracatı artırır.

Bu üç farklı etki kanalından hangisi olursa olsun, fiyatlardaki değişimle mal ve hizmet talebi arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Bu da bize toplam talep eğrisinin neden negatif eğimli olduğunu gösteriyor.

Toplam Talep Eğrisinin Yer Değiştirmesi

Toplam talep eğrisini elde ederken dikey eksende yer alan fiyat düzeyindeki değişimlerin mal ve hizmet talebine olan etkisini, eğri üzerindeki her bir noktaya karşılık gelen yatay eksende yer alan toplam üretim düzeyiyle ilişkilendiririz. Eğri üzerindeki her bir nokta belirli fiyat düzeyine karşılık gelen mal ve hizmet talebini bize verir. Bu talep düzeyi de üretimi belirler.

Fiyat dışında, toplam talebi ve dolayısıyla üretimi etkileyen başka faktörler de vardır. Mevcut fiyat düzeyinde, yani fiyatların sabit olduğu durumda, bu faktörlerden birindeki değişim mal ve hizmet talebini etkiler. Bu etkiler nedeniyle toplam talep eğrisi yer değiştirir.

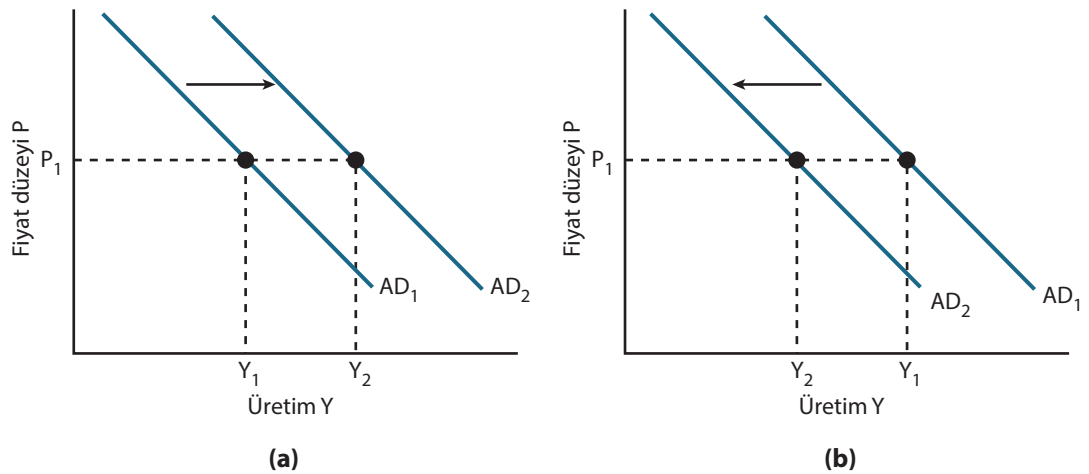

Şekil 3.6 Toplam Talep Eğrisinin Yer Değiştirmesi

Şekil 3.6'nın (a) panelinde fiyatlar P_1 düzeyinde sabitken toplam harcamaların artması nedeniyle toplam talep eğrisi sağa kayar. Bununla birlikte toplam üretim de artarak Y_1'den Y_2 düzeyine yükselir. (b) panelinde ise fiyatlar yine P_1 düzeyinde sabitken toplam harcamaların azalması nedeniyle toplam talep eğrisi sola kayar. Bu da üretimin Y_1'den Y_2'ye düşmesine neden olur. Toplam talep eğrisinin yer değiştirmesine neden olan etkileri harcama bileşenlerine göre ayırarak inceleyelim.

Tüketimdeki Değişmelerden Kaynaklı Etkiler

Tüketicilerin mevcut fiyat düzeyinde ne kadar tüketim yapmak istediklerini etkileyen her durum toplam talep eğrisinin kaymasına neden olur.

Ekonomide tasarruf eğiliminin artması mevcut tüketim harcamalarını azaltır. Gelirin tüketim ve tasarruf toplamından oluştuğunu biliyoruz. Ekonomik birimler tarafından elde edilen gelir tüketilmekte ya da tasarruf edilmektedir. Buna göre, gelir içinde tasarrufun payının artması tüketime ayrılan payın da azalmasına neden olur. Bu ise toplam talebin azalması demektir. Tasarruf eğiliminin düşmesi ise tersi bir etki yaratır. Harcamaların artmasıyla toplam talep artar.

Finansal yatırımların değerinin artması yatırımcıların servetinin de artması anlamına gelir. Servetin artması tüketim yapma isteğini artırır. Bu, daha fazla mal ve hizmet tüketimi olabildiği gibi önceden tüketilen mal ve hizmetlerin parasal değerinin de artması olabilir. Bu durumda toplam harcamalar ya da toplam talep artar. Finansal yatırımların değerinin düşmesi ile servetin de azalması toplam talebi olumsuz etkiler.

Vergilerin artırılması tüketim harcamalarını azaltır. Bunun nedeni harcanabilir ya da vergi sonrası gelirin azalmasıdır. Tüketim harcanabilir gelirin bir fonksiyonu olduğuna göre, vergi artışları harcanabilir gelirin düşmesine neden olur, bu da tüketim harcamaları ve toplam talebin azalmasına yol açar. Vergilerin düşürülmesi ise harcanabilir gelirin artması demek olduğundan toplam talebi artırır.

Para arzının artırılması tüketim harcamalarını artıran bir diğer unsurdur. Merkez bankaları tarafından kontrol edilen ekonomideki para arzının artırılmasıyla birlikte dolaşımdaki para miktarı artar. Bu durum daha fazla harcama yapma isteğine neden olur ve toplam talep artar. Para arzının azaltılması sonucunda dolaşımda daha az paranın bulunması ise harcamaların ve toplam talebin azalmasına neden olur.

Yatırımlardaki Değişmelerden Kaynaklı Etkiler

Yatırımcıların mevcut fiyat düzeyinde ne kadar yatırım yapmak istediklerini etkileyen her durum, toplam talep eğrisinin kaymasına neden olur.

Gelecekte ekonominin durumuna dair beklentiler yatırım harcamalarını etkiler. Bu beklentiler iyimserse yatırımlar artacak, kötümserse yatırımlar azalacaktır. Yatırımların artması toplam harcamaların ve toplam talebin artmasına neden olurken yatırımların azalması toplam harcamaları ve toplam talebi azaltır.

Vergi ya da yatırım teşvikleri de yatırım harcamalarını etkiler. Ekonomide belirli alanlara verilen teşvik ya da destekler bu alanlara yönelik yatırımları artırır. Bu da toplam yatırım harcamalarının artması demektir. Yatırımların artması toplam talebin de artmasına neden olur.

Para arzındaki ve faiz oranındaki değişmeler de yatırım harcamalarını etkiler. Para arzının artırılmasıyla para piyasasında faiz oranlarının da düşmesi beklenir. Faiz oranlarının düşmesi finansman maliyetlerinin azalması demektir. Bu da borçlanarak yatırım yapmak isteyen firmaları etkiler ve yatırımlar artar.

Kamu Harcamalarından Kaynaklı Etkiler

Kamu harcamaları politika yapıcıların toplam talebi doğrudan etkileyecekleri bir araçtır. Toplam harcama bileşenlerinden biri olan kamu harcamalarının artırılması ile toplam talep de artar. Özellikle ekonominin krize girdiği dönemlerde toplam harcamalarda düşüş yaşanır. Böyle bir durumda ekonomiyi canlandırmak için kamu harcamalarının artırılması bir çözüm olarak görülür. Bununla birlikte, harcama artışının bütçe açığı ve borçlanma üzerindeki etkisi bu politika aracının kullanımını kısıtlar.

Net İhracattaki Değişmelerden Kaynaklı Etkiler

Mevcut fiyat düzeyinde net ihracatı etkileyen her durum toplam talep eğrisinin kaymasına neden olur.

İhracat pazarlarında yaşanan ülke ekonomisinden ya da küresel nedenlerden kaynaklı durgunluk net ihracatı azaltır. Bu durum üretilmiş olan mal ve hizmetlere yönelik yurt dışı talebin de azalması demektir. Yeni ihracat pazarlarının ortaya çıkması ise net ihracatı artırır. Bu durum ekonomide üretilen mal ve hizmetlere yönelik ilave talebin ortaya çıkması demektir.

Döviz kurunda spekülasyon kaynaklı değişmeler de net ihracatı etkiler. Kurlardaki değişimler ihraç mallarının ve ithal malların fiyatlarının değişmesine neden olur. Örneğin döviz kurunun yükselmesi yerli paranın da değer kaybetmesi demektir. Bu durumda ihraç mallarının fiyatları ucuzlar ve ihracat artarken ithal malların fiyatları yükselir ve ithalat azalır. İki etkinin toplamı net ihracatın artması şeklinde olur. Kurun düşmesi durumunda ise yerli para değer kazanır. İhraç mallarının fiyatı artacağı için ihracat düşerken ithal malların fiyatı ucuzlayacağı için ithalat artar. Bunun sonucunda net ihracat düşeceği için toplam talep de azalır.

Tablo 3.1'de toplam talep eğrisinin kaymasına etki eden faktörler gösteriliyor. Toplam harcamaların artmasına neden olan pozitif talep şokları AD eğrisini sağa kaydırırken toplam harcamaların azalmasına neden olan negatif talep şokları ise AD eğrisini sola kaydırır.

Tablo 3.1 AD Eğrisinin Kaymasına Etki Edenler Faktörler

Pozitif Talep Şokları (Talep eğrisi sağa kayar)	Negatif Talep Şokları (Talep eğrisi sola kayar)
Para arzındaki hızlı artış	Para arzındaki düşük artış
İyimser beklentiler	Kötümser beklentiler
Servetin artması	Servetin azalması
Vergi oranlarının düşürülmesi	Vergi oranlarının artırılması
Kamu harcamalarının yüksek artış hızı	Kamu harcamalarının düşük hızda artırılması
İhracatın büyüme hızında artış	İhracat büyüme hızında azalma
İthalatın büyüme hızında düşüş	İthalat büyüme hızında artış

Öğrenme Çıktısı

2 Toplam talep eğrisini tanımlayabilme
3 Toplam talep eğrisinin neden negatif eğimli olduğunu açıklayabilme
4 Toplam talep eğrisindeki kaymaların nedenve etkilerini açıklayabilme

Araştır 2

Döviz kuru artışlarının toplam talep üzerinde ne kadar etkili olduğunu araştırın.

İlişkilendir

Toplam talep eğrisindeki kaymaları tüketici güven endeksiyle ilişkilendirin.

Anlat/Paylaş

Bazı dayanıklı tüketim mallarında yapılan vergi indirimlerinin toplam talep üzerindeki etkilerini anlatın.

TOPLAM ARZ EĞRİSİ

Toplam arz eğrisi her bir fiyat düzeyinde firmaların ürettiği ve sattığı toplam mal ve hizmet miktarını gösterir. Toplam arz eğrisinin şekliyle ilgili dönemsel bir fark vardır. Uzun dönem arz eğrisi dikey bir doğru iken kısa dönem arz eğrisi pozitif eğimli bir doğrudur. Kısa dönem dalgalanmaları anlayabilmemiz için ekonominin kısa dönem davranışının uzun dönem davranışından nasıl farklılaştığını bilmeliyiz. Bu nedenle de uzun dönem arz eğrisiyle kısa dönem arz eğrisini ayrı ayrı inceleyeceğiz.

Uzun Dönem Arz Eğrisi

Uzun dönemde ekonominin mal ve hizmet üretimi (reel GSYH) iş gücünün sayısı ve niteliğine, sermaye birikimine, doğal kaynaklara ve bu faktörlerin mal ve hizmet üretimine dönüştürülmesinde verimliliği etkileyecek teknoloji düzeyine bağlıdır. Bu faktörlerin fiyatlar genel düzeyiyle doğrudan bir ilişkisi yoktur. Yani fiyat düzeyi reel GSYH'nin uzun dönem belirleyicilerini ve toplam üretimi etkilemez. Bu nedenle de uzun dönem toplam arz eğrisi dikey bir doğru ile gösterilir. Şekil 3.7'de yer alan uzun dönem arz eğrisinin yatay eksende ifade ettiği toplam üretim düzeyi, ekonominin potansiyel ya da doğal üretim düzeyi olarak adlandırılır. Dikkat ederseniz fiyat düzeyindeki değişmelerin toplam üretim üzerinde bir etkisi yoktur. Örneğin fiyat düzeyi P_1'den P_2'ye yükselse ya da P_1'den P_3'e düşse de ekonomi potansiyel üretim düzeyinde kalmaya devam ediyor.

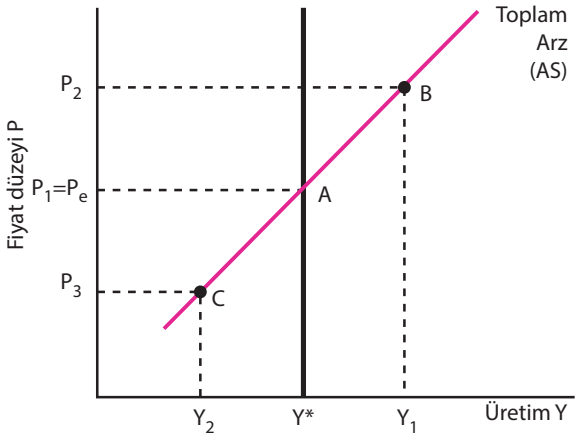

Şekil 3.7 Uzun Dönem Arz Eğrisi

Kısa dönemde üretim üzerinde fiyat değişimlerinin etkisi vardır. Bu nedenle de kısa dönem eğrisi pozitif eğimli bir eğridir. Fakat uzun dönemde toplam üretimin değiştirilebilmesi için iş gücünü daha nitelikli hâle getirmeli, sermaye birikimini artırmalı ve üretimde teknoloji kullanımını geliştirmelisiniz. Bunları yapmanız aynı zamanda ekonominin üretim yapısının değişmesi demektir ki bu, uzun yıllar alır. Aslında bu gelir düzeyini potansiyel ya da doğal olarak adlandırmamızın nedeni de budur. Çok kolay değiştiremiyorsunuz potansiyelinizi çünkü mevcut faktör donanımıyla ulaşabilen düzey budur.

Uzun Dönem Arz Eğrisinin Yer Değiştirmesi

Uzun dönemde ekonominin potansiyel üretim düzeyinin değişmesi uzun dönem arz eğrisinin yer değiştirmesi anlamına gelir. Bunun için de ekonominin üretim yapısının değişmesi gerekir. Ekonominin üretim yapısı ise yukarıda değindiğimiz üretim faktörlerindeki değişimlere bağlıdır. Şimdi tek tek bu faktörlerdeki değişimlerin nedenlerini ve potansiyel üretim düzeyi üzerindeki etkilerini inceleyelim.

İş Gücünden Kaynaklı Değişimler

Burada ilk etki iş gücü arzından kaynaklanmaktadır. Daha fazla iş gücü daha fazla üretim anlamına gelse det burada bir sorun vardır. İş gücünün üretim sürecinde kullanılabilmesi diğer faktörlerle ilişkilidir çünkü yeni yatırımlar neticesinde istihdam yaratılır. Yeni yatırımlar ise mesela sermaye birikiminin artırılmasıyla mümkün. Ya da dış piyasalarda rekabetçi bir üretim yapısıyla üretiminizi artırabilir ve yeni istihdam yaratabilirsiniz. Bununla birlikte, iş gücünün sayısından çok niteliğinin önemli hâle geldiği bir dünyada olduğumuz gerçeği var. Burada eğitim öne çıkıyor. Mesleki eğitimin yaygınlaşması ya da üniversite eğitiminin kalitesinin artırılması, uzun dönemde potansiyel üretim düzeyinizi artırabilmenize ciddi katkı sağlar. Burada da yine diğer üretim faktörlerini de geliştirmeniz gerektiğini söyleyelim.

Dolayısıyla iş gücünün niteliğinin artması uzun dönem arz eğrisinin sağa kaymasına etki eder. Çünkü potansiyelinizi daha yükseğe taşıyacak bir iş gücüne sahip olursunuz. İş gücü eğitimle donatılmazsa uzun dönemde rekabet gücünüzü kaybeder ve potansiyelinizin de altına düşersiniz. Bu durumda uzun dönem arz eğrisi sola kayar.

Sermaye Kaynaklı Değişimler

Sermaye birikimindeki artış verimliliği artırır. Bu da mal ve hizmetlerin üretim miktarını artıracaktır. Sermaye birikimiyle kastedilen, hem fiziki hem de beşeri sermayedir. Yeni fabrika ve makinelerle fiziki sermaye stoğunuzu artırırken yüksek öğrenim diploma sayısının artmasıyla beşeri sermaye stoğunuzu artırırsınız. Sermaye birikiminin artması potansiyel üretim düzeyinin artmasını sağlar. Dolayısıyla uzun dönem arz eğrisi sağa kayar. Eğer sermaye birikimi azalırsa ekonominin toplam üretimi bundan olumsuz etkilenir ve uzun dönem arz eğrisi sola kayar.

Doğal Kaynakların Etkisi

Ekonomide üretim toprak, madenler ve hava koşulları gibi doğal kaynaklara da bağlıdır. Bu, ekonominin üretim yapısı ve gelişmişlik düzeyiyle oldukça yakın bir ilişkiye sahiptir. Örneğin petrol rezervlerine sahip bir ekonomi düşünelim. Üretimin büyük bir kısmı petrol çıkarılması ve ihraç edilmesine dayalı olsun. Bunun bir şans olduğunu düşünebiliriz. Fakat üretimin doğal kaynaklara bu kadar bağımlı olması böylesi ekonomiler için oldukça ciddi bir risk barındırır. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ya da üretimin azalması gibi nedenler bu tür ekonomilere zarar verir. Ekonomide üretim yapısının tarım sektörüne dayalı olması da tarımsal üretimin karakteristik yapısından kaynaklı olarak üretimde dalgalanmalara neden olur.

Burada enerji adı altında ülkelerin bağımlılıklarından da bahsetmemiz gerekir. Enerji fiyatlarındaki değişmeler girdi maliyetlerini etkileyeceği için üretim üzerinde etkili olur. Özellikle uzun dönemde bu girdi yapısının değiştirilmesi potansiyel üretim düzeyi üzerinde etkili olacaktır.

Tarımsal üretim üzerindeyse hava koşullarının etkisi vardır. Üretim yapısı nedeniyle tarım sektörü doğal koşullara bağımlıdır. Kötü hava koşulları tarımsal ürün arzının azalmasına neden olur. Bu aynı zamanda tarımsal ürün ve gıda fiyatlarının artması anlamına gelmekle birlikte enflasyon üzerinde bu artışların önemli etkisi vardır. Hava koşullarının iyi olması ise tarımsal üretimin de artmasına imkân sağlar. Tarımsal ürün ve gıda fiyatlarında artan ürün arzının etkisiyle fiyat düşüşleri gerçekleşir. Buradaki etki, fiyatlar genel düzeyinin de düşmesine neden olur.

Doğal afetler üretim sürecine pek çok açıdan zarar verir. Depremler, savaşlar, salgınlar gibi toplumsal etkileri de olan durumlarda üretim potansiyeli azalacaktır. Doğal afetler sermaye birikimi, altyapı ve iş gücü üzerinde olumsuz etkilere sahiptir.

Teknoloji Düzeyinin Etkisi

Teknolojinin üretim süreci üzerinde oldukça önemli etkisi vardır ve bu etki her geçen gün artarak devam etmektedir. Teknoloji kullanımı arttıkça diğer üretim faktörleri sabit kalsa dahi verimlilik arttığı için üretim artar. Teknoloji her bir sektör üzerinde ve ekonominin sektörel dağılımı üzerinde de etkili olur. Tarımda verimlilik artışlarıyla üretim artışı sağlanırken sanayide rekabetçi ürünlerle ihracat pazarı genişler. Diğer taraftan ekonomilerde hizmetler sektörünün ağırlığı diğer sektörlere oranla daha fazladır. Zaten hizmet sektörünün bazı kesimlerinin yüksek katma değer yaratmasıyla teknoloji düzeyinin ilişkisi vardır.

Kamu Politikalarının Etkileri

Devletin potansiyel büyüme üzerindeki etkileri çok fazla olduğundan doğru bir politika çerçevesinin ekonominin potansiyelini artırıcı etkisi vardır. Devlet, etkin bir politika ile aşağıda açıklanan etkileri yaratabilir:

- Vergi teşvikleri yoluyla büyümenin kaynağı olan sektörlerin üretimlerini etkiler. Yüksek katma değer ya da istihdam yaratan sektörlere uygulanacak vergi teşvikleri, bu sektörlerin birim maliyetlerini düşürür. Bu da toplam üretimin artmasına katkı sağlar.
- Bazı yasal düzenlemeler üretim maliyetlerinin artmasına neden olur. Çevreyi korumaya dönük yasal düzenlemeler buna örnek verilebilir. Üreticilerin çevreye zarar vermeyecek bir üretim yapısı oluşturmaları maliyetlerinin artması demektir ki ekonomik maliyet yaratan bu tür düzenlemelerin ileride ortaya çıkacak toplumsal maliyeti engellediğini de belirtelim.
- Teknolojinin kullanılması ve üretilmesinde de devletin önemli rolü vardır. Yüksek öğrenim sistemini bu doğrultuda dönüştürmek önemli bir adımdır. Üniversitelerin teknoloji üreten ve geliştiren kurumlar olmaları uzun dönemde ekonomide tüm sektörler üzerinde etkili olur.

- Devletin eğitim politikaları sadece yüksek öğrenimle sınırlı bir etkiye sahip değildir. Eğitimin her aşamasında yapılan geliştirmelerin etkileri bulunmaktadır. Eğitim sistemi bir bütün olarak değerlendirildiğinde sistemin birbirini tamamlayan süreçlerden oluştuğu ve en sonunda elde edilen çıktının (üniversite mezunu birey) niteliğinin bütün bu süreçlerde belirlendiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte mesleki ve teknik eğitimin de iş gücü kalitesini belirleyen önemli bir unsur olduğunu belirtelim.

Tablo 3.2 Uzun Dönem Toplam Arz Eğrisinin Kaymasına Etki Eden Faktörler

Negatif Şoklar (Uzun dönem arz eğrisi sola kayar)	Pozitif Şoklar (Uzun dönem arz eğrisi sağa kayar)
Kötü hava koşulları	İyi hava koşulları
Sermaye birikiminin azalması	Sermaye birikiminin artması
Girdi maliyetlerinde artışlar	Girdi maliyetlerinde düşüşler
Verimlilikte düşüşler	Verimlilikte artışlar
Yüksek vergiler veya yasal düzenlemeler	Düşük vergiler veya yasal düzenlemeler
Üretime zarar veren doğal afetler	Üretimde ılımlı artışlar

Kısa Dönem Arz Eğrisi

Önceki ünitemizde basit Keynesyen modeli incelerken temel bir varsayımımız vardı: Kısa dönemde firmalar, ürünlerine yönelik talebi önceden belirlenmiş fiyatlarda karşılar. Yani talepteki değişimler karşısında firmalar fiyatlarını değiştirmez. Bunun yerine firmalar fiyatlarını belirli bir dönem için belirler ve bu dönem boyunca fiyatlarını sabit tutar. Bunu kısa dönem için geçerli olan menü maliyetleriyle açıklamıştık. Şimdi bu varsayımımızı biraz gevşetelim ve çıktı ile enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyelim. Burada kısa dönem arz eğrisinin neden pozitif eğimli bir eğri olduğunu açıklamak için yatay eksende yer alan üretimden dikey eksende yer alan fiyat düzeyine doğru bir nedensellik vardır. Bu nedensellik, doğru yönlü bir ilişkiye sahiptir. Yani toplam üretim arttığında fiyatlar genel düzeyi de artar. Ya da toplam üretim azaldığında fiyatlar genel düzeyi de düşer. Burada toplam üretimin artması ya da azalmasının fiyatlar üzerinde bir etki yaratabilmesi için mevcut üretim düzeyi ile potansiyel üretim düzeyi arasındaki farka odaklanıyoruz. Bu fark çıktı açığı olarak adlandırılıyor. Bu açık pozitif ya da negatif olabilir. Pozitif çıktı açığı enflasyon yaratırken negatif çıktı açığı deflasyona neden olur. Bunun nasıl gerçekleştiğini görelim.

İlk olarak Şekil 3.8'i kullanarak uzun ve kısa dönem dengesinin birlikte gerçekleştiği durumu inceleyelim. Biz iktisatçılar analize başlamak için her zaman bir denge durumu ararız. Bu, denge durumundan sapmaların etkilerini analiz edebilmemiz için gereklidir. Başlangıçta kısa dönem çıktı (Y) ile potansiyel çıktı (Y*) birbirine eşit olsun: Y=Y*. Dolayısıyla ekonomide çıktı açığı bulunmuyor. Denge durumunda gerçekleşen bir fiyat düzeyi var. Bu fiyat düzeyinin ne olduğu ekonomideki fiyatlarla ilgili de bilgi veriyor bize. Örneğin gelişmiş bir ekonomide fiyatlar ya da yıllık enflasyon %2'ler civarında seyreder. Bu, fiyat istikrarı denilen durumdur ve ekonomide enflasyonla ilgili bir sıkıntı olmadığı anlamına gelir. Böyle bir durumda bütün iktisadi kararlar bu enflasyon oranına göre verilir. Enflasyon beklentileri (P_e) de sıklıkla değişiklik göstermez çünkü bu oran geçmiş yıllarda tecrübe edilmiştir($P_1=P_e$). Fakat gelişmekte olan bir ülke için fiyat düzeyi ya da enflasyon %8 olabilir. Burada farklı yapısal nedenlerin varlığı enflasyon için bir eşik değer belirliyor, diyebiliriz. Tabii bu, istenen bir oran değil ve neden böyle olduğunun nedenlerine de burada girmeyeceğiz. Fakat dediğimiz gibi her ekonomi için doğal hasıla düzeyinde ortaya çıkan bir enflasyon oranı olduğunu bilelim. Şekil 3.8'de A noktasında uzun ve kısa dönem dengesi birlikte sağlanıyor ve fiyat düzeyi P_1'dir.

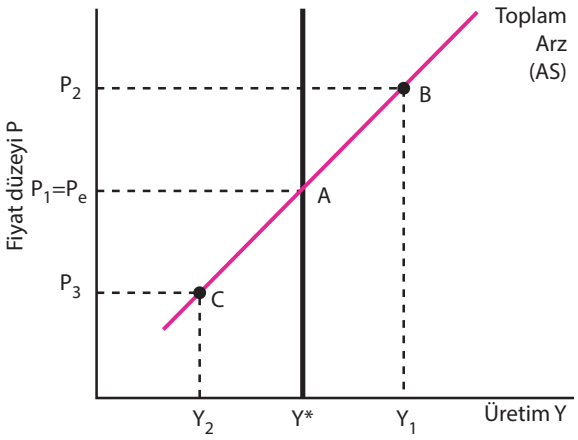

Şekil 3.8 Kısa Dönem Arz Eğrisi

Potansiyel çıktı düzeyi, ekonominin üretken kapasitesini kullandığını da gösterir. Ekonominin potansiyel çıktı düzeyinin kolay değişmediğini söylemiştik. Fakat ekonomi belirli dönemlerde toplam talebe bağlı olarak üretim artışları yaşayabilir. Bu durumda toplam üretim düzeyi potansiyel üretim düzeyinin üzerine çıkabilir. Bu, çıktı açığının pozitif olması demektir. Böyle bir durumda ekonomideki firmaların çoğu mevcut üretken kapasitelerinin üzerinde bir üretim yapıyordur. Yani talep edilen miktar firmaların arz etmek istedikleri miktardan daha fazladır. Bu durum faktör maliyetlerini artırdığı için firmalar da fiyatlarını artırır. Firmaların böyle davranması sonucu fiyatlar genel düzeyi de artar. Talep artışından kaynaklı pozitif çıktı açığı enflasyonist açık olarak da adlandırılır çünkü fiyatlar genel düzeyi artmaktadır. Şekil 3.8'de B noktası üzerinde daha yüksek bir üretim düzeyine (Y_1) ulaşılması sonucu yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden dolayı fiyat düzeyi de P_2'ye yükseldi.

Toplam talebin düştüğü dönemlerde ekonominin cari toplam üretimi de geriler. Bu durumda ekonomi potansiyel düzeyinin altına düşer. Firmalar kapasitelerinin altında üretim gerçekleştirir ve bu nedenle daha fazla mal satmak için fiyatlarını düşürür. Fiyatlarını düşürür fakat burada kar marjını düşürmek için nispi bir fiyat değişimi vardır. Yani maliyetlerin biraz üzerinde fiyatlarını belirleyebilirler. Talep kaynaklı negatif çıktı açığı deflasyonist açık olarak da adlandırılır çünkü fiyatlar genel düzeyi düşmektedir. Şekil 3.8'de C noktasında bu durumun etkilerini görüyoruz. Ekonominin üretim düzeyi Y_2'ye geriledi ve bunun sonucunda fiyat düzeyi de P_3'e düştü.

Şunun bir kez daha altını çizelim: Kısa dönemde talepteki değişmelere bağlı olarak üretim değişir. Bunun sonucundaysa yurt içi kaynaklı enflasyonist etkiler ortaya çıkar. Tabii burada enflasyonu yaratan tek neden çıktı açığı değil. Başka nedenler de var ve denge durumunda ortaya çıkan mevcut fiyat düzeyi (örneğin Şekil 3.8'deki P_1 fiyat düzeyi) bu nedenlerle ilişkilidir.

Kısa Dönem Arz Eğrisinin Yer Değiştirmesi

Kısa dönem arz eğrisinin yer değiştirmesi iki durumda gerçekleşebilir. İlk durumda mevcut fiyat düzeyinde ekonomide gerçekleşen bir arz şoku neticesinde üretim artışı ya da azalışı gerçekleşebilir. Pozitif arz şoku üretimin artmasına etki ederken kısa dönem toplam arz eğrisi paralel bir şekilde sağa kayar. Negatif arz şokuysa mevcut fiyat düzeyinde kısa dönem toplam arz eğrisinin sola kaymasına etki eder.

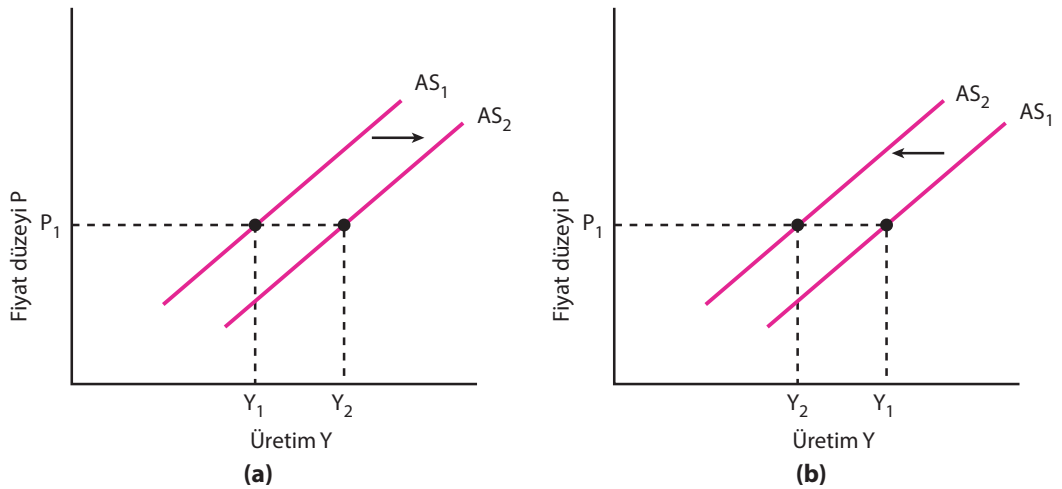

Şekil 3.9 Kısa Dönem Arz Eğrisinin Yer Değiştirmesi (Üretim Etkisi)

Burada bahsettiğimiz arz şoku üretim üzerinde etkili oluyor. Bu da üretim faktörlerinde gerçekleşecek değişimlerden kaynaklı bir etkidir. İş gücü, sermaye ya da doğal kaynak artışları neticesinde firmalar üretim kapasitelerini artırabilir. Dikkat ederseniz fiyat değişimlerinden kaynaklı bir etki söz konusu değil. Şekil 3.9'un (a) panelinde kısa dönem arz eğrisinin paralel bir şekilde sağa kaymasıyla pozitif arz şokunun üretim üzerindeki etkisini görüyoruz. Ekonomide fiyatlar P_1 düzeyinde sabitken üretim düzeyi Y_1'den Y_2'ye yükseliyor. Benzer şekilde, teknolojinin üretim sürecinde kullanımının artması da verimlilik artışı yaratarak yine üretimin artmasına etki edecektir.

İş gücü, sermaye ya da doğal kaynakların azalmasıysa firmaların kapasite kullanımını olumsuz etkileyerek ekonomide toplam üretimin düşmesine neden olur. Bu durumdaysa Şekil 3.9'un (b) panelinde olduğu gibi kısa dönem toplam arz eğrisi paralel bir şekilde sola kayacaktır. Ekonomide fiyatlar P_1 düzeyinde sabitken ortaya çıkan bu etki, toplam üretimin Y_1'den Y_2'ye düşmesine neden olacaktır. Burada yine teknoloji kullanımına bağlı olarak verimlilik düşüşlerinin de aynı etkiyi yaratacağını söyleyelim.

Şekil 3.10'da imalat sanayi kapasite kullanım oranı verisinin grafiği yer alıyor. Bu grafik, bize üretimden kaynaklı etkileri anlamamız için yardımcı olabilir. Grafikte imalat sanayinde faaliyet gösteren iş yerlerinin, mevcut fiziki kapasitelerine göre fiilen gerçekleşen kapasite kullanım oranları gösteriliyor. Firmaların kapasitelerinin yaklaşık %75'ini kullandığını söyleyebiliriz. Dikkat ederseniz 2008-2009 döneminde bir kırılma var. Bu dönemde kapasite kullanımı %80'lerden önce sert bir şekilde %60'a düşüyor. Sonrasında toparlanarak %75 seviyesine geri dönüyor. Bu kırılmanın potansiyel büyüme üzerinde bir etkisi vardır. Burada potansiyel büyüme oranını düşüren ve uzun dönem toplam arz eğrisini sola kaydıran bir etkiden bahsedilebilir. Kapasite kullanım oranının artış ve azalışlarını da kısa dönem arz eğrisindeki kaymalarla ilişkilendirebiliriz.

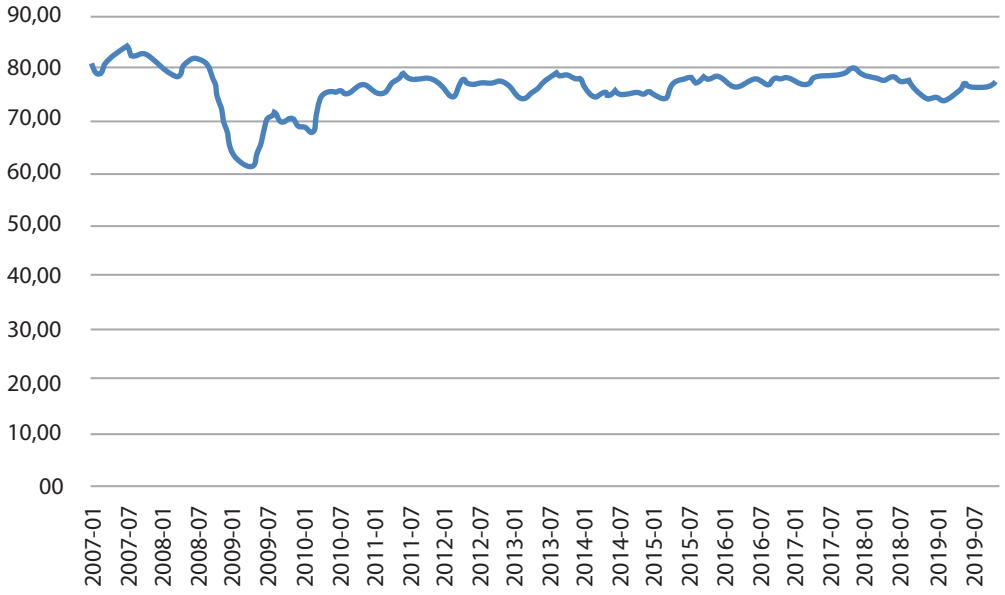

Şekil 3.10 İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı: 2007-2019

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

Bu arada, ekonomideki toplam üretimi gösteren bir veri kullanmadığımızı da vurgulayalım. Bir diğer önemli nokta, kısa dönemde harcamaların üretim üzerindeki belirleyici etkisinin unutulmaması gerektiğidir. Buna rağmen üretimin kendi dinamikleri de kısa dönem arz eğrisinin yer değiştirmesine etki eder.

Kısa dönem arz eğrisinin yer değiştirmesiyle ifade edilen ikinci durum, üretimde bir değişme yokken fiyat düzeyinin değişmesidir. Bunun iki nedeni var: Birincisi, enflasyon beklentilerinin artmasıdır. Daha önce söylediğimiz gibi, enflasyon beklentileri mevcut enflasyona göre şekillenir. Bir şekilde cari enflasyonun artması, enflasyon beklentilerinin de artmasına neden olur. Fiyatlama davranışları ve ücret artış

talepleri de buna göre yapılacağı için fiyatlar genel düzeyi de artar. Bu, birim üretim maliyetlerinin artması anlamına gelir. Firma, kârlılığını devam ettirmek ürün fiyatlarını artırır. Bu durumda, kısa dönem arz eğrisi yukarı kayar. Şekil 3.11'de bu etkiyi ekonominin aynı zamanda potansiyel üretim düzeyinde olduğu durum için gösteriyoruz. Fiyat düzeyinin P_1'den P_2'ye yükselmesinin nedeni, artan enflasyon beklentilerine bağlı olarak kısa dönem arz eğrisinin yukarı kaymasıdır.

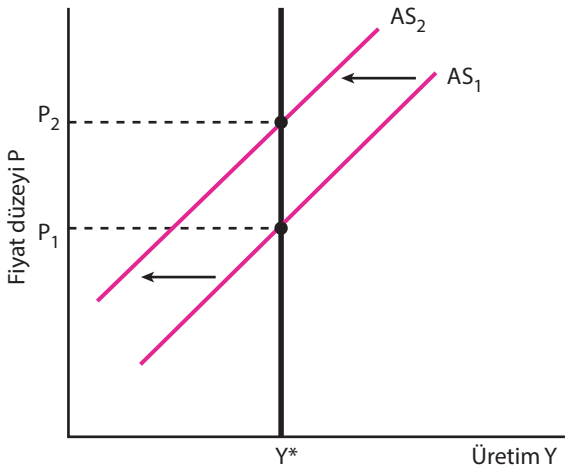

Şekil 3.11 Kısa Dönem Arz Eğrisi Yer Değiştirmesi (Fiyat Etkisi)

Enflasyon şokları da fiyatları doğrudan etkileyerek fiyatlar genel düzeyinin artmasına neden olabilir. Burada enflasyon şokunun etkisini üretim üzerinden açıklıyoruz. Maliyetlerdeki artışlar neticesinde firmalar aynı üretimi daha yüksek maliyetlerle gerçekleştirir. Bu durumda, sabit kâr marjlarını devam ettirmek için ürettikleri mal fiyatlarını da artırırlar. Maliyet artışları pek çok etkenden kaynaklanabilir fakat biz burada iki önemli fiyat şokundan bahsedebiliriz: Kur şoku ya da petrol fiyat şoku. Döviz kurundaki artış ithal ara malı kullanan firmaların üretim maliyetlerini yükseltir. Aynı şekilde önemli bir girdi olan petrol fiyatındaki (döviz kuru ya da uluslararası fiyat kaynaklı) artışlar da üretim maliyetlerini etkiler. Firmalar bu artışlar kadar olmasa bile kârlılığı devam ettirmek için mutlaka fiyatlarını artırır. Dolayısıyla her durumda fiyatlar genel düzeyi yükselecektir.

Aşağıdaki Şekil 3.12'de Avrupa Brent Petrol Spot FOB Fiyatları (mavi çizgi) ile Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi "Ham Petrol ve Doğal Gaz" kaleminin (siyah çizgi) yıllık yüzde değişimleri bir arada gösterilmektedir. Grafik incelendiğinde Avrupa brent petrol fiyatlarının yurt içi üretici fiyat endeksi içerisindeki ham petrol ve doğal gaz kaleminin önemli bir belirleyicisi olduğu gözlenmektedir.

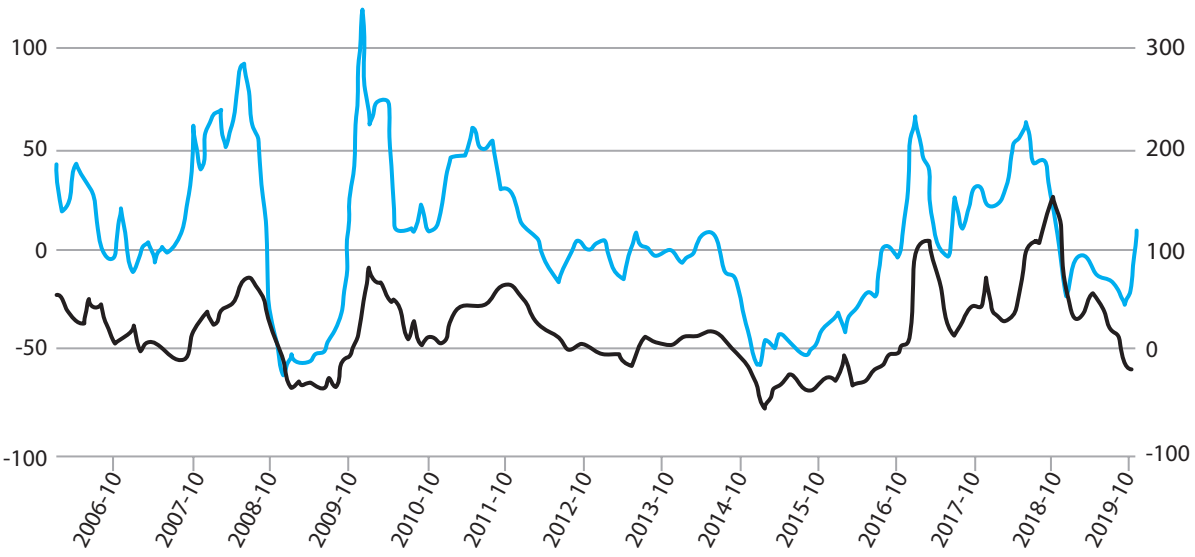

Şekil 3.12 Ham Petrol Fiyatları ve Üretici Fiyatları: 2005-2019

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

Öğrenme Çıktısı

5 Toplam arz eğrisini tanımlayabilme
6 Toplam arz eğrisinin neden pozitif eğimli olduğunu açıklayabilme
7 Toplam arz eğrisindeki kaymaların neden ve etkilerini açıklayabilme

Araştır 3

Enflasyon beklentilerinin firmaların fiyatlama kararları üzerindeki etkisini araştırın.

İlişkilendir

Toplam arz eğrisindeki kaymaları, Kapasite Kullanım Oranı verilerini kullanarak nasıl açıklarsınız?

Anlat/Paylaş

Enerji fiyatlarındaki değişimlerin üretim ve fiyatlar üzerindeki etkilerini anlatın.

EKONOMİDE KISA VE UZUN DÖNEM DENGESİ

Ekonominin genel dengesi toplam arzın toplam talebi karşıladığı üretim düzeyinde gerçekleşir. Bu üretim düzeyinde belirlenen bir fiyat düzeyi var. Bu fiyat düzeyi, daha önce söylediğimiz gibi, ekonominin yapısıyla ilgili olarak farklı düzeylerde gerçekleşebilir. Bununla birlikte, ekonomide iki farklı denge durumu da ortaya çıkabilir. Uzun dönem dengesi ekonominin potansiyel düzeyinde gerçekleşir. Kısa dönem denge ise potansiyel düzeyin altında ya da üstünde yer alan bir gelir düzeyinde gerçekleşebilir. Şekil 3.13 bu iki durumu gösteriyor. Şekil 3.13'ün (a) panelinde kısa dönem dengesi toplam arz ve toplam talep doğrularının kesiştiği A noktasında gerçekleşiyor. Ekonomi buraya nasıl geldi, kısmını şimdilik geçiyoruz. Bu noktada ortaya çıkan fiyat (P_1) ve gelir (Y_1) düzeyi var. Sadece gelir düzeyine bakarsak ekonominin potansiyel (Y^*) düzeyinin altında olduğunu görürüz. Burada, daraltıcı açık olarak da adlandırılan, negatif bir çıktı açığı var. Şekil 3.13'ün (b) panelinde ekonominin çıktısı potansiyel düzeyinin üzerinde yer alıyor. Burada pozitif bir çıktı açığı söz konusudur ki bu açık, genişletici açık olarak da adlandırılır.

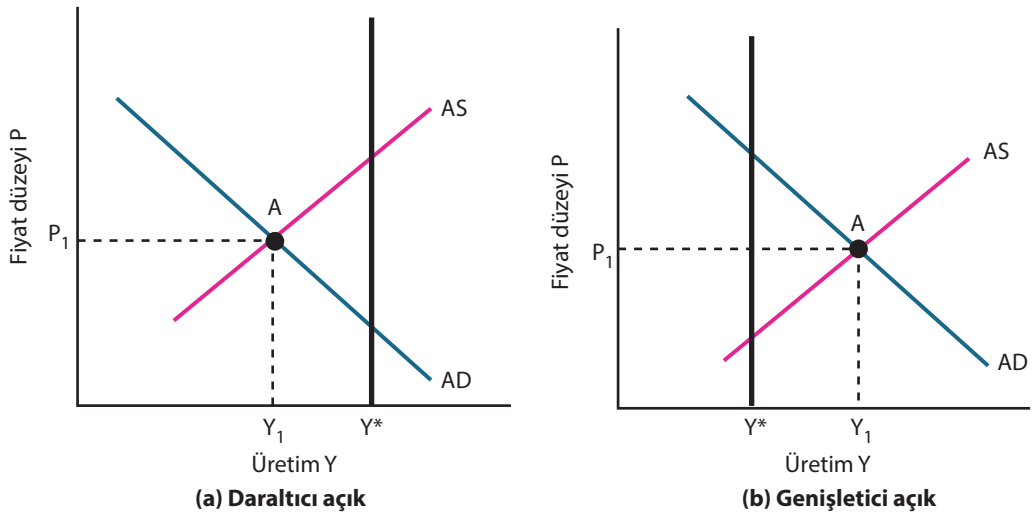

Şekil 3.13 Daraltıcı ve Genişletici Açık

Ekonominin uzun dönem dengesinden ya da potansiyel düzeyinden sapmasının nedeni, toplam talep ya da toplam arz kaynaklı olabilir. Toplam talepten kaynaklı durumlar talep şoku olarak adlandırılır ve toplam talep eğrisinin kaymasına neden olur. Diğer iki arz eğrisini sabit kabul ederek talep şokunun etkilerini analiz ediyoruz. Toplam arzdan kaynaklı değişimlerin nedeni ise arz şoklarıdır. Burada da uzun dönem arz eğrisi ve toplam talep eğrisini sabit kabul ederek arz şokunun etkilerine bakıyoruz. Toplam talep ve kısa dönem toplam arz eğrilerinin değişme nedenlerini açıklamıştık. Şimdi sırasıyla bu etkilerin iktisadi dalgalanmalara nasıl yol açtığını ve fiyatlar üzerindeki etkilerini inceleyeceğiz. Analizimizi basit ve anlaşılır kılmak için başlangıç dengesini potansiyel üretim düzeyi olarak varsayıyoruz.

Talep Şokları

Ekonomide gerçekleşen talep şoklarını negatif ya da pozitif olarak ayırarak etkilerini inceliyoruz. Bu şokların etkileri, toplam talep eğrisinin sola ya da sağa kaymasına etki eder. Negatif bir talep şoku, toplam harcamaların azalmasına ve ekonominin üretim düzeyinin düşmesine neden olurken negatif çıktı açığı yaratır. Negatif çıktı açığı ekonomide toplam üretimin potansiyel düzeyin altına düşmesiyle oluşur. Bunun nedeni, toplam talebin düşmesiyle üretim kapasitesinin de düşmesidir. Bu durumda firmalar fiyatlarını da düşürmek zorunda kalacakları için fiyat düzeyi de düşer ve ekonomide deflasyonist açık ortaya çıkar.

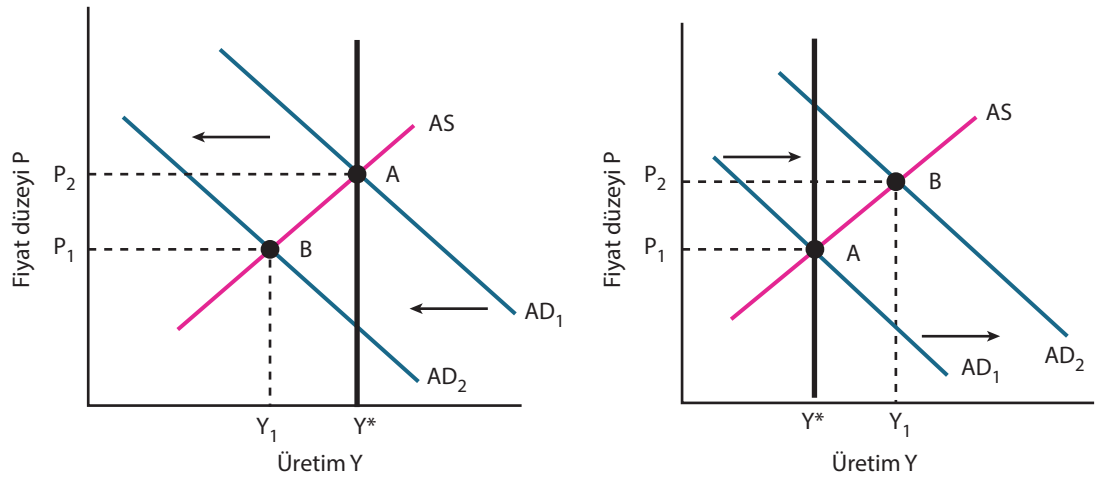

Şekil 3.14 Talep Şoklarının Etkileri

Pozitif talep şokları ise toplam harcamaların ve toplam talebin artmasına neden olur. Artan harcamaları karşılamak için üretim de artar. Bu durum ekonomide pozitif çıktı açığı yaratır. Pozitif çıktı açığının nedeni, ekonominin toplam üretiminin potansiyel düzeyin üzerine çıkmasıdır. Pozitif çıktı açığı fiyatların da artmasına neden olduğu için enflasyonist açık olarak da adlandırılır.

Şekil 3.14'te talep şoklarının etkilerine bakıyoruz. Şeklin (a) panelinde toplam talep eğrisinin sola kaymasına etki eden negatif bir talep şokunun etkileri gösteriliyor. Ekonominin başlangıçtaki denge noktası A, aynı zamanda uzun dönem dengesini gösteriyor. Dolayısıyla ekonominin üretim düzeyi Y*, fiyat düzeyi ise P_2. Negatif talep şoku neticesinde toplam talep eğrisi sola kayıyor ve ekonomide yeni bir kısa dönem dengesi ortaya çıkıyor. Bu denge kısa dönem arz eğrisi ile toplam talep eğrisinin kesiştiği B noktasıyla gösteriliyor. B noktasında üretim düzeyi Y_1'e gerilerken fiyat düzeyi de P_1'e düşüyor. Şeklin (b) panelinde ise ekonominin uzun dönem dengesinden sapmasına neden olan pozitif talep şokunun etkilerini görüyoruz. Uzun dönem dengesinde ekonomi potansiyel üretim düzeyinde (Y*) yer alırken fiyat düzeyi de P_1'de yer alır. Toplam talep eğrisinin sağa kayması ile birlikte üretim artarak Y_1 düzeyine yükselirken, fiyat düzeyi de artarak P_2 oluyor.

Arz Şokları

Ekonomide gerçekleşen arz şokları da negatif ya da pozitif olarak ikiye ayrılır. Şokların nedenlerini daha önce açıklamıştık. Negatif arz şoku kısa dönem toplam arz eğrisinin sola kaymasına neden olurken ekonomide negatif çıktı açığı yaratır. Pozitif arz şoku ise kısa dönem toplam arz eğrisinin sağa kaymasıyla ekonomide pozitif çıktı açığı yaratacaktır.

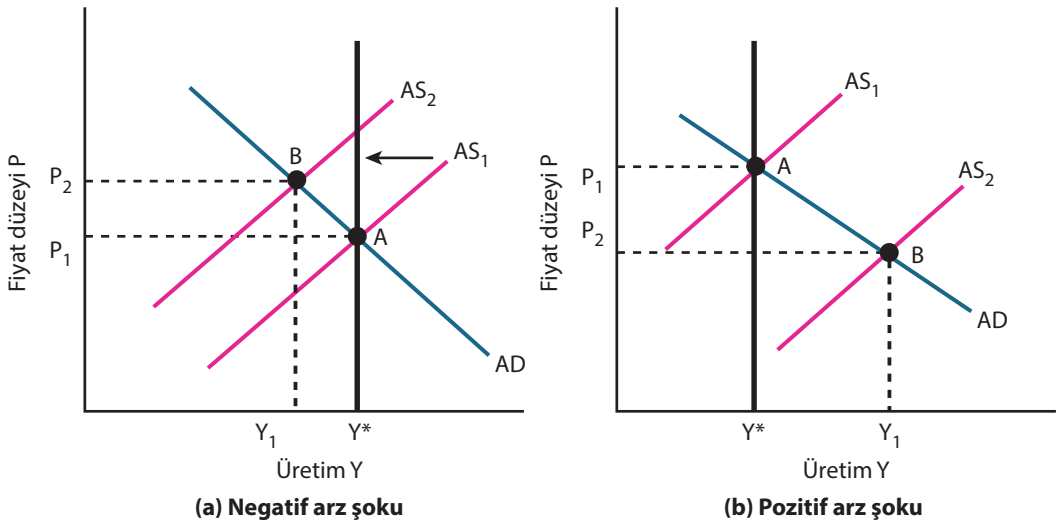

Şekil 3.15 Arz Şoklarının Etkileri

Şekil 3.15'te arz şoklarının etkilerini inceliyoruz. Şeklin (a) panelinde kısa dönem arz eğrisinin sola kaymasına neden olan negatif arz şokunun etkilerine bakıyoruz. Ekonomi başlangıçta A noktasıyla gösterilen uzun dönem dengesinde. Toplam üretim düzeyi Y* ve fiyat düzeyi P_1. Kısa dönem arz eğrisinin negatif arz şoku neticesinde sola kaymasıyla üretim Y_1'e gerilerken, fiyatlar da yükselerek P_2 oluyor. Şeklin (b) panelinde ise pozitif arz şokunun etkileri yer alıyor. Başlangıçta yine ekonomi A noktasında uzun dönem dengesinde. Toplam üretim düzeyi Y* ve fiyat düzeyi P_1. Pozitif arz şokunun etkisiyle kısa dönem arz eğrisi sağa kayacak. Bunun sonucunda kısa dönem dengesi kısa dönem arz eğrisi ile toplam talep eğrisinin kesiştiği B noktasında oluşacaktır.

Ekonomide ortaya çıkan iktisadi dalgalanmalar arz veya talep kaynaklı olabilir. Özellikle kriz dönemlerinde iki etki birlikte ortaya çıkarak ekonominin potansiyel düzeyinin altına düşmesine ve uzun bir dönem potansiyel düzeyin altında kalmasına etki edebilir.

Öğrenme Çıktısı

8 Ekonomide uzun dönem dengesini açıklayabilme
9 Ekonominin kısa ve uzun dengesi arasındaki farkların etkilerini açıklayabilme

Araştır 4	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Finansal sistemde ortaya çıkan sorunların ekonominin talep ve arz yönü üzerindeki etkilerini araştırın.	Finansal sistemde ortaya çıkan sorunların ekonominin talep ve arz yönü üzerindeki etkilerini araştırın.	Petrol fiyatlarından kaynaklı arz şoklarının enflasyonist etkilerini anlatın.

Yaşamla İlişkilendir

Ekonomi üçüncü çeyrekte yüzde 0,9 büyüdü

Geçen yılın son çeyreği ile bu yılın ilk iki çeyreğinde daralan Türkiye ekonomisi, üçüncü çeyrekte yüzde 0,9 büyüme gösterdi.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), yılın üçüncü çeyreğine (temmuz-eylül) ilişkin gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) sonuçlarını açıkladı.

Buna göre, GSYH tahmini, zincirlenmiş hacim endeksi olarak, bu yılın üçüncü çeyreğinde geçen yılın aynı çeyreğine göre yüzde 0,9 arttı.

Üretim yöntemine göre cari fiyatlarla GSYH tahmini, bu yılın üçüncü 3 aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine kıyasla yüzde 11,5 artarak 1 trilyon 145 milyar 99 milyon lira olarak gerçekleşti.

GSYH'yi oluşturan faaliyetler incelendiğinde bu yılın üçüncü çeyreğinde, geçen yılın aynı dönemine kıyasla zincirlenmiş hacim endeksi olarak tarım sektörünün katma değeri yüzde 3,8, sanayi sektörünün katma değeri yüzde 1,6 artarken, inşaat sektörünün katma değeri yüzde 7,8 azaldı. Ticaret, ulaştırma, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetlerinin toplamından oluşan hizmetler sektörünün katma değeri de yüzde 0,6 artış gösterdi.

TÜİK, bu yılın birinci ve ikinci çeyrek büyüme rakamlarında da revizyona gitti.

AA Finans'ın "Büyüme Beklenti Anketi"ne katılan ekonomistlerin beklentilerinin ortalaması, Türkiye ekonomisinin 2019'un üçüncü çeyreğinde yüzde 1,1 büyüyeceği yönünde olmuştu. 2019 yıl sonu büyüme beklentisi de yüzde 0,4 olarak tahmin edilmişti.

Bu dönemde GSYH, cari fiyatlarla yüzde 11,5 artarak 1 trilyon 145 milyar 99 milyon lira olarak gerçekleşti.

GSYH'yi oluşturan faaliyetler incelendiğinde, temmuz-eylül döneminde geçen yılın aynı dönemine göre tarım sektörü toplam katma değeri yüzde 3,8, sanayi sektörü katma değeri yüzde 1,6 artarken, inşaat sektörü katma değeri yüzde 7,8 azaldı.

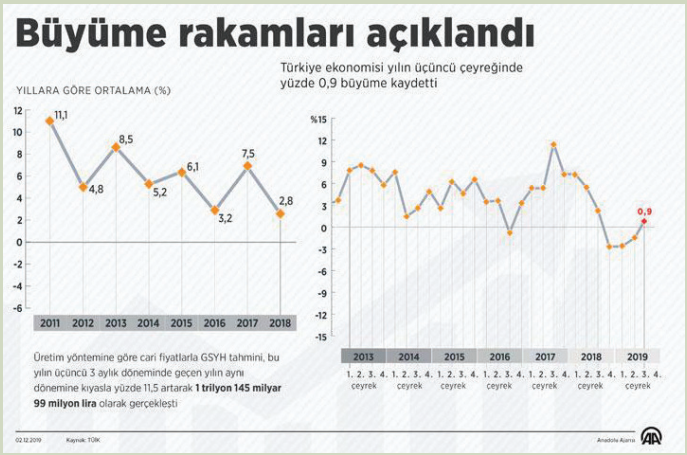

Ticaret, ulaştırma, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetlerinin toplamından oluşan hizmetler sektörünün katma değeri ise yüzde 0,6 arttı.

Büyüyen sektörler

İktisadi faaliyet kollarına göre cari fiyatlarla en yüksek büyüme hızı yüzde 30,5 ile "tarım, ormancılık ve balıkçılık" sektöründe görüldü.

Takvim etkisinden arındırılmış GSYH zincirlenmiş hacim endeksi, yılın üçüncü çeyreğinde geçen yılın aynı çeyreğine göre yüzde 0,6 arttı. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış GSYH, zincirlenmiş hacim endeksinde de bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,4 yükseliş görüldü.

Hane halkı nihai tüketim harcamaları yüzde 1,5 arttı

Hanehalkı ve hanehalkına hizmet eden, kar amacı olmayan kuruluşların nihai tüketim harcamaları yılın üçüncü çeyreğinde, geçen yılın aynı çeyreğine göre zincirlenmiş hacim endeksine göre yüzde 1,5 yükseldi. Devletin nihai tüketim harcamaları yüzde 7 artış gösterirken, gayrisafi sabit sermaye oluşumu yüzde 12,6 geriledi.

Mal ve hizmet ihracatı, yılın üçüncü çeyreğinde geçen yılın aynı çeyreğine göre zincirleme hacim endeksi olarak yüzde 5,1, ithalatı yüzde 7,6 arttı.

İş gücü ödemelerinde yüzde 19,8 artış

İş gücü ödemeleri yılın üçüncü çeyreğinde, geçen yılın aynı çeyreğine göre yüzde 19,8, net işletme artığı/karma gelir yüzde 6,2 yükseldi.

İş gücü ödemelerinin cari fiyatlarla gayrisafi katma değer içindeki payı geçen yılın aynı çeyreğinde yüzde 31,3 iken, söz konusu oran bu yılın üçüncü çeyreğinde yüzde 33,4 oldu. Net işletme artığı/karma gelirin payı ise yüzde 52'den yüzde 49,3'e düştü.

https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ekonomi-ucuncu-ceyrekte-yuzde-0-9-buyudu/1660996

1 İktisadi dalgalanmaların nedenlerini açıklayabilme

İktisadi Dalgalanmalar

İktisadi dalgalanmalar, ekonominin üretim düzeyinde ortaya çıkan dönemsel değişimleri ifade eder. Bu dalgalanmalar, toplam talep ve toplam arz kaynaklıdır. Toplam talepteki değişmelerin öncelikli nedeni toplam talep şoklarıdır. Toplam arzdaki değişmelere ise sıklıkla enflasyon şokları neden olur. Enflasyon şokları üretim maliyetlerinin artmasına yol açan maliyet şoklarıdır.

AD-AS modeliyle iktisadi dalgalanmaları analiz edebiliriz. Bunun için aşağıdaki beş adımdan oluşan analiz süreci kullanılır:

- Ekonomi uzun dönem dengesinde varsayılır,
- Toplam talep ya da toplam arz eğrisinin kaymasına neden olan etki tanımlanır,
- Toplam talep ya da toplam arz eğrisindeki kaymanın etkisi gösterilir,
- Ekonominin yeni kısa dönem dengesi bulunur,
- Başlangıçtaki uzun dönem dengesi ile yeni kısa dönem dengesi karşılaştırılır.

Bütün bu süreç sonunda çıktının ve fiyat düzeyinin nasıl değiştiği gösterilir.

2 Toplam talep eğrisini tanımlayabilme

3 Toplam talep eğrisinin neden negatif eğimli olduğunu açıklayabilme

4 Toplam talep eğrisindeki kaymaların nedenlerini ve etkilerini açıklayabilme

Toplam Talep Eğrisi

Toplam talep (AD) eğrisi her bir fiyat düzeyinde tüketiciler, firmalar, kamu ve yurt dışındaki tüketiciler tarafından satın alınmak istenen üretim miktarını gösterir. Toplam talep eğrisi negatif eğimli bir eğridir. Bunun nedeni fiyat düzeyindeki değişimlerin toplam harcamalar üzerindeki etkisinin ters yönlü (negatif) olmasıdır. Fiyat düzeyindeki değişmelerin satın alma gücünü değiştirmesi refah etkisi, faiz oranlarını değiştirmesiyse faiz oranı etkisini gösterir. Faiz oranındaki değişmeler aynı zamanda döviz kuru üzerinde etkiye sahiptir. Bütün bu etkilerin toplamı sonucunda toplam harcama bileşenleri ve üretim de değişir.

Ekonomide ortaya çıkan talep şokları sonucunda AD eğrisi yer değiştirir. Harcamaların artması anlamına gelen pozitif talep şokları AD eğrisini sağa kaydırır. Harcamaların azalması anlamına gelen negatif talep şoklarıysa AD eğrisinin sola kaymasına neden olur.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

5 Toplam arz eğrisini tanımlayabilme

6 Toplam arz eğrisinin neden pozitif eğimli olduğunu açıklayabilme

7 Toplam arz eğrisindeki kaymaların neden ve etkileri açıklayabilme

Toplam Arz Eğrisi

Toplam arz (AS) eğrisi firmaların üretmek istedikleri çıktı miktarı ile fiyat düzeyi arasındaki ilişkiyi gösterir. AS eğrisi pozitif eğimli bir eğridir. Bunun nedeni cari çıktı ve potansiyel çıktı arasındaki farka bağlı olarak fiyat düzeyinin değişmesidir. Çıktının potansiyel düzeyinin altında olması, fiyat düzeyinin düşmesine neden olur. Çıktının potansiyel düzeyinin üzerine çıkması ise fiyat düzeyi üzerinde artma yönünde bir baskı yaratır.

İş gücü, sermaye ya da teknolojideki değişimlere bağlı olarak üretim değişebilir. Bu değişimler AS eğrisinin yer değiştirmesine neden olur. Üretim faktörlerinde kısa dönem bir artış AS eğrisini sağa kaydırır. Üretim faktörlerinde bir azalma ise AS eğrisini sola kaydırır.

AS eğrisinin yer değiştirmesine neden olan bir diğer etki enflasyon ya da fiyat şoklarıdır. Enflasyon beklentilerindeki ya da girdi maliyetlerindeki değişimler firmaların fiyatlarını değiştirmesine etki eder. Fiyatlardaki artışlar AS eğrisini sola kaydırır.

8 Ekonomide uzun dönem dengesini açıklayabilme

9 Ekonominin kısa ve uzun dengesi arasındaki farkların etkilerini açıklayabilme

Ekonomide Kısa ve Uzun Dönem Dengesi

Ekonominin uzun ve kısa dönem dengesi farklı gerçekleşebilir. Bu durum iktisadi dalgalanmaların da temel nedenidir. Uzun dönem dengesinde cari çıktı potansiyel çıktıya eşittir. Bu nedenle ekonomide fiyatlar üzerinde de bir baskı bulunmaz.

Kısa dönem dengesinin uzun dönem dengesinden farklı olması genişletici ya da daraltıcı açık olarak adlandırılır. Genişletici açık aynı zamanda pozitif çıktı açığı anlamına gelir. Daraltıcı açık ise negatif çıktı açığıdır. Her iki durumda da fiyatların vereceği tepki şokun kaynağına göre değişir. Pozitif talep şokları üretimin ve fiyat düzeyinin artmasına neden olur. Negatif talep şoklarıysa üretimi ve fiyat düzeyini düşürür. Pozitif arz şokları sonucunda üretim artar, fiyat düzeyi ise düşer. Negatif arz şokları üretimin düşmesine, fiyatların artmasına yol açar.

1 Bir ekonomi durgunluğa girdiğinde aşağıdakilerden hangisi gerçekleşir?

A. Reel GSYH artar.
B. İşsizlik artar.
C. İstihdam artar.
D. Gelir artar.
E. Üretim artar.

2 Aşağıdaki iktisadi ilişkilerden hangisitoplam talep eğrisinin negatif eğilimli olmasını açıklar?

A. Fiyat düzeyinin yükselmesi satın alma gücünü artırır.
B. Fiyat düzeyinin yükselmesi satın alma gücünü etkilemez.
C. Enflasyon nedeniyle faiz oranları yükselir.
D. Enflasyon nedeniyle faiz oranları düşer.
E. Döviz kurunun artması net ihracatı azaltır.

3 Aşağıdakilerden hangisi AD eğrisinin sağa kaymasına neden olur?

A. Vergi oranlarının artması
B. Yatırımların artması
C. Servetin azalması
D. Para arzının azalması
E. Net ihracatın azalması

4 Aşağıdakilerden hangisi AD eğrisinin sola kaymasına neden olur?

A. Para arzının artması
B. Tasarrufların artması
C. Vergilerin azalması
D. Kamu harcamalarının artması
E. Net ihracatın artması

5 Aşağıdakilerden hangisi uzun dönem AS eğrisinin sağa kaymasına neden olur?

A. Sermaye stoğunun azalması
B. Doğal kaynakların azalması
C. Verimliliğin artması
D. Harcamaların artması
E. Fiyatların artması

6 Aşağıdakilerden hangisi kısa dönem arz eğrisinin sağa kaymasına neden olur?

A. Finansal kriz
B. İş gücünde geçici azalma olması
C. Harcamaların artması
D. Üretim maliyetlerinin düşmesi
E. Fiyat düzeyinin artması

7 Aşağıdakilerden hangisi kısa dönem arz eğrisinin sola kaymasına neden olur?

A. Enflasyon beklentilerinin artması
B. Petrol fiyatlarının düşmesi
C. Döviz kurunun düşmesi
D. Yatırımların artması
E. Harcamaların azalması

8 Aşağıdakilerden hangisi bir arz şokudur?

A. Petrol fiyatlarında artış
B. Servet artışı
C. Tasarruf artışı
D. Vergi artışı
E. İhracat artışı

9 Aşağıdakilerden hangisi bir talep şokudur?

A. Ücretlerin artması
B. Fiyat düzeyinin artması
C. Gelir düzeyinin artması
D. İyimser beklentilerin artması
E. Girdi maliyetlerinin artması

10 Aşağıdakilerden hangisi pozitif çıktı açığına neden olur?

A. Üretim maliyetlerinin yükselmesi
B. Enflasyon beklentilerinin yükselmesi
C. Finansal kriz yaşanması
D. Para arzının artması
E. Vergi oranlarının artması

neler öğrendik yanıt anahtarı

1. B	Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Dalgalanmaların Etkileri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. C	Yanıtınız yanlış ise "Toplam Talep Eğrisi Neden Negatif Eğimlidir?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. B	Yanıtınız yanlış ise "Toplam Talep Eğrisinin Yer Değiştirmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. B	Yanıtınız yanlış ise "Toplam Talep Eğrisinin Yer Değiştirmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. C	Yanıtınız yanlış ise "Uzun Dönem Arz Eğrisinin Yer Değiştirmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. D	Yanıtınız yanlış ise "Kısa Dönem Arz Eğrisinin Yer Değiştirmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. A	Yanıtınız yanlış ise "Kısa Dönem Arz Eğrisinin Yer Değiştirmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. A	Yanıtınız yanlış ise "Arz Şokları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. D	Yanıtınız yanlış ise "Talep Şokları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. D	Yanıtınız yanlış ise "Talep Şokları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

3 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Bu dönemde yaşanan daralmanın nedeni 2008'de yaşanan küresel finans krizidir. Krizin Türkiye ekonomisi üzerinde üç kanaldan etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Beklentiler kanalı üzerinden olumsuz etkileri:

- Tüketici güveninin düşmesi tüketim harcamalarının azalmasına neden olmuştur.
- Reel sektör beklentilerinin kötüleşmesi yatırım harcamalarının azalmasına neden olmuştur.

Ticaret kanalı üzerinden olumsuz etkileri:

- Küresel durgunluk nedeniyle ihracat pazarlarımız daralmıştır. En önemli dış ticaret ortağımız olan Avrupa Birliği ekonomilerinde yaşanan durgunluk yurt dışı talebin ve ihracatımızın azalmasına neden olmuştur.

Finansal sistem üzerinden etkileri:

- Finansal sistemin küresel entegrasyonunun yüksek olması ve krizin finansal kaynaklı olması finansal sistemi ve varlık fiyatlarını etkilemiştir.
- Döviz kurunda sermaye hareketlerinden kaynaklı artışlar yaşanmıştır.

Araştır 2

Döviz kuru artışlarının net ihracat üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu biliyoruz. Bununla birlikte önemli olan döviz artışının neden kaynaklandığıdır. Gelişmekte olan ekonomilerde yaşanan döviz kuru artışları ekonomide ortaya çıkan olumsuz bir durumun sonucu olarak ortaya çıkar,. bu nedenle de beklenen etkiyi gösteremez. Çünkü toplam talebin diğer bileşenlerinde ortaya çıkacak azalışı bertaraf edecek kadar bir net ihracat artışı olmayacaktır.

Araştır 3

Enflasyon beklentilerinin artmasının temel nedeni cari enflasyondaki yükseliştir. Enflasyonun yüksek olması firmaların maliyetlerinin de artacağına yönelik beklentilerini artırır. İleride maliyetlerin daha da artacak olması kâr marjını azaltacağı için fiyatlarını yükselterek sabit kâr marjlarını devam ettirmek isterler. Bu durum bir döngüye yol açar. Enflasyon arttığı için enflasyon beklentileri artar. Fiyatlama davranışının temel nedeni, ileride zarar etmemektir. Buna "kârdan zarar etmemek" diyebiliriz. Fiyatlardaki artışlar mevcut enflasyonun hızlanmasına neden olur.

Araştır 4

Etkin işleyen bir finansal sistemin ekonomi için önemi büyüktür. Üretimin ve harcamaların eş zamanlı artması, finansal sistemin fon akışının da bu süreci desteklemesine bağlıdır. Finansal sistemin büyümenin kaynağı olacak sektörleri, firmaları ve fikirleri fonlaması yeni yatırımların, istihdamın ve yüksek katma değer yaratan bir üretim yapısının ortaya çıkmasına katkı sağlayabilir. Bunun potansiyel büyüme üzerinde önemi büyüktür. Kısa dönemde istikrarlı bir üretim yapısı için reel kesim-finansal kesim ilişkisi önemlidir. Firmaların gerektiğinde ortaya çıkacak fon ihtiyaçlarını çözümlemek, üretimlerini devam ettirmelerini sağlayabilir. Toplam talebin iki önemli bileşeni olan tüketim ve yatırım harcamaları da finansal sistemin desteğiyle istikrarlı bir şekilde üretime eşlik edebilir. Üretimin ve gelirin artması, yine finansal sistemin fon kaynaklarını artıracak ve bu fonlar tekrardan üretim-harcama artışına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Acemoglu, D., Laibson, D., ve List, J. (2018). *Macroeconomics*, Global Edition, Pearson Education.

Case, K. E., Fair, R. C. ve Oster, S. M. (2017). *Principles of Macroeconomics*, 22th Edition, Pearson Education.

Cowen, T. ve Tabarrok, A. (2014). *Modern Principles of Economics*, 3th Edition, Worth Publishers.

Frank, R.H., Bernanke, B. S., Antonovics, K. ve Heffetz, O. (2007). *Principles of Macroeconomics,* 6th Edition, McGraw-Hill Education.

Mankiw, N.G. (2017). *Principles of Macroeconomics*, 8th Edition, Cengage Learning.

O'Sullivan, A., Sheffrin, S. ve Perez, S. (2018). *Economics: Principles, Applications, and Tools*, 9th Edition, Pearson Education.

Rodrik, D. (2016). İktisadı Anlamak, Efil Yayınevi.

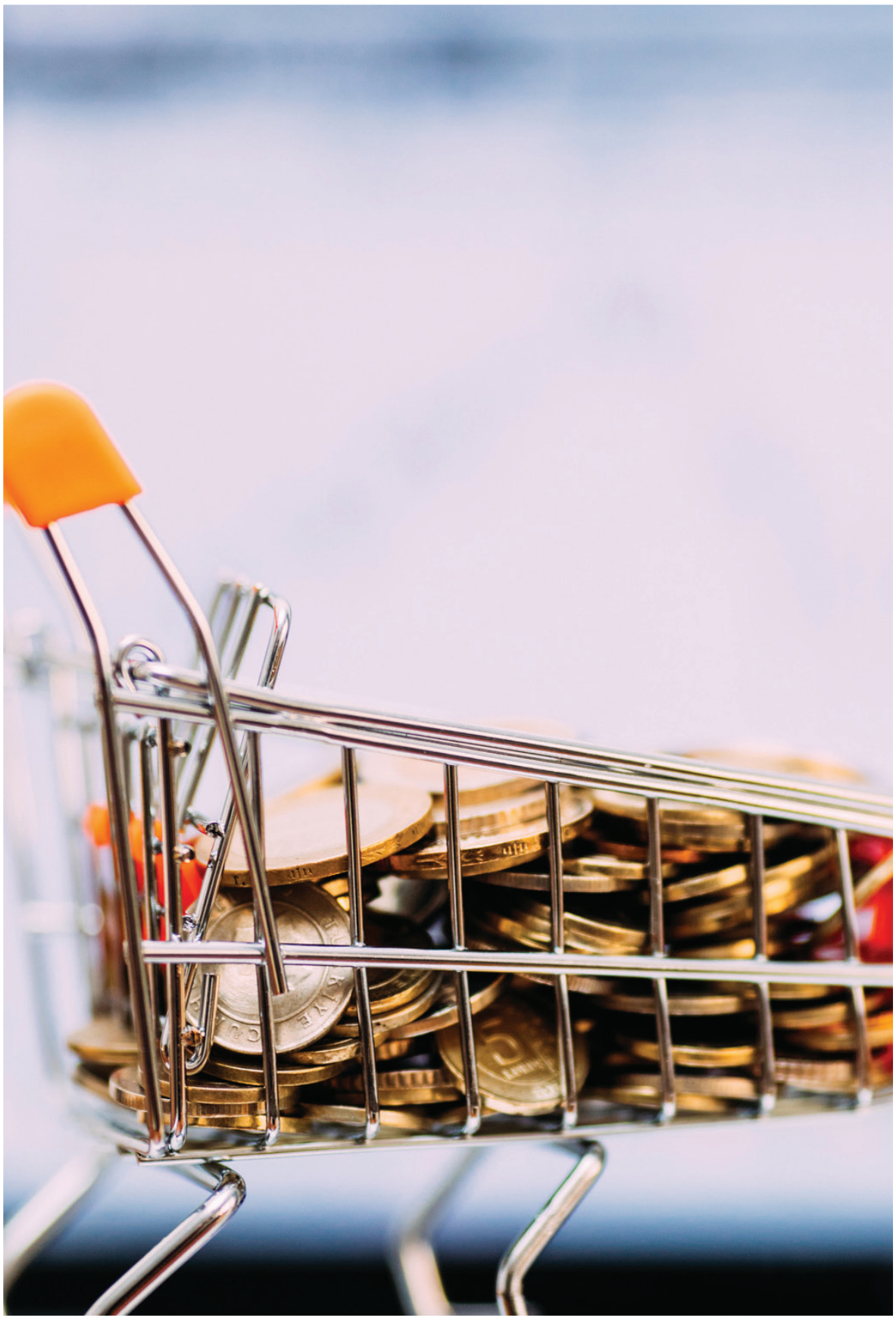

Bölüm 4

Para ve Finansal Sistem

Öğrenme çıktıları

Para

1
1 Paranın tanımını, işlevlerini ve özelliklerini açıklayabilme
2 Para arzı tanımlarını açıklayabilme

Parasal Sistem

2
3 Bankacılık sisteminin yapısını ve kaydi para yaratma sürecini açıklayabilme
4 Merkez bankasının para arzı üzerindeki kontrolünü açıklayabilme
5 Para piyasası dengesini ve faiz oranının belirlenmesini açıklayabilme

Finansal Sistem

3
6 Finansal sistemin işleyişini ve yapısını açıklayabilme
7 Finansal araçları tanımlayabilme

Anahtar Sözcükler: • Para • Para Arzı • Kaydi Para • Açık Piyasa İşlemleri • Zorunlu Karşılık Oranı • Reeskont Kredisi • Dolaylı Finansman • Doğrudan Finansman

GİRİŞ

Para, insanlığın en önemli icatlarından biridir. Diğer bütün icatlar gibi, bir zorunluluktan ortaya çıkmıştır ve yaşamımızı kolaylaştıran bir işlevi vardır. İnsanoğlu ilk önce kendi ihtiyaçlarını karşılamak için üretti ve avlandı. Daha sonra elde biriken fazlaları birbiriyle değiş tokuş etti ve ticaret başladı. Takas ekonomisine dayalı ticaret, alım satıma konu olan şeylerin sayısı arttıkça giderek zor hâle geldi. Her bir ürünün diğer ürünler cinsinden bir takas değerine ihtiyaç vardı. Bunu basit bir örnekle açıklayalım: İki malın olduğu bir ekonomide tek bir fiyat ortaya çıkar. İki mal birbiriyle değiş tokuş yapılır. Üç malın olduğu bir ekonomide üç fiyat ortaya çıkar. Birinci malın ikinci, üçüncü mal cinsinden fiyatı ile ikinci malın üçüncü mal cinsinden fiyatı gerekir. Bunlar göreli fiyatlar, yani bir değiş tokuş oranı gösterirler. Mal sayısı dörde çıkınca göreli fiyat sayısı altıya çıkar. Dolayısıyla, mal sayısı arttıkça takip etmeniz gereken fiyat sayısı artar. n sayıda mal ve hizmetin olduğu bir ekonomide n(n-1)/2 tane göreli fiyat ortaya çıkar. Örneğin 1000 malın olduğu bir ekonomide 499.500 göreli fiyatı takip etmeliyiz. Para bu sorunu ortadan kaldırır. Tek bir para birimi kullanarak (bu bizim için Türk Lirası) mal ve hizmetleri karşılaştırabilir, değişimini hızlı bir şekilde gerçekleştirebiliriz.

Peki, neyi para olarak kabul ederiz? Paranın hepimiz tarafından kabul edilen bir değişim aracı olması gerekir. Günümüz ekonomilerinde para olarak kullandığımız banknot ve bozuklukları, devlet onlara "para" dediği için biz de para olarak kabul ederiz. Bunun dışında paramızı farklı şekilde tutmamızı sağlayan varlıklar da bulunmakta. Finansal sistem geliştikçe varlık sayısı da artıyor. Bu sayede paradan para da kazanabiliyoruz. Merkez bankaları paranın basımından da dolaşımdaki miktarını kontrol etmekten de sorumlu kurumlardır. Hatta finansal sistemin düzgün bir şekilde işleyişini sağlamak da onların görevidir. Ekonomide dolaşımdaki paranın gereğinden fazla artması enflasyona yol açar. Bu nedenle, merkez bankası gerektiği kadar parayı dolaşımda tutmalıdır. Kriz dönemlerindeyse tıkanan ekonominin açılması için merkez bankası para musluklarını gevşetir. Merkez bankası bütün bu işleri bankacılık sistemi üzerinden gerçekleştirir ve böylece ekonomideki para miktarını ayarlar.

PARA

Bu bölüme paranın tanımı ile başlıyoruz. Paranın neden kullanıldığını bilmemiz önemli. Bu bilgiyi kullanarak ekonomideki para tanımlarını inceleyeceğiz.

Para Kavramı

Aslında cevabını bildiğiniz bir soru gibi gelebilir. Günlük dilde oldukça sık kullandığımız para kelimesini servet ya da nakit anlamında kullanırız. "Çok parası var" diye tarif ettiğimiz birinin aslında varlıklarının çok olduğunu söylemek isteriz. Birine "Paran var mı?" diye sorduğumuzda, cüzdanında ya da cebinde nakit bulunup bulunmadığını öğrenmek isteriz.

İktisatçılar para kelimesini daha spesifik bir anlamda kullanırlar. Birbirimizden mal ve hizmet satın almak için düzenli kullandığımız varlıkların tamamını para olarak kabul ederiz. Cüzdanınızdaki nakit, paradır çünkü onu kahve ya da kitap almak için kullanabilirsiniz. Büyük bir şirketin en büyük paya sahip ortağısınızdır ve bu sizin varlıklı (parası çok) biri olduğunuzu gösterir. Fakat bu varlık, bir para formu olarak değerlendirilmez. Çünkü onunla kahve ya da kitap satın alamazsınız. Bunun için bir yerlerden nakit sağlamanız gerekir. İktisatçıların tanımına göre, mal ve hizmetlerin değişiminde satıcıların da düzenli olarak kabul edecekleri varlıklar para olarak kabul görür.Dolayısıyla para, bir değişim aracı, bir değer biriktirme aracı ve hesap birimi olarak işlev gören her şey olabilir. Para,

- mal ve hizmet alıp satma amacıyla kullanıldığında değişim aracı,
- gelecekte kullanmak için bir yerlerde tuttuğumuzda değer biriktirme aracı,
- bir mal veya hizmetin değerini ölçmek için kullandığımızda hesap birimi olarak işlev görür.

Bir mal ve hizmet satın alındığında alıcı ve satıcı arasında bir değiş tokuş gerçekleşir. Bu değiş tokuşa aracılık eden şey paradır. Bir mağazaya gidip kendinize güzel bir kazak beğendiğinizde sizin olsun istiyorsanız fiyat etiketinde yazan değeri parayla ödemeniz gerekir. Paranın alıcıdan satıcıya geçmesiyle alım satım işlemi de gerçekleşmiş olur. Mağazaya girdiğinizde cebinizdeki paranın değişim aracı olma özelliğinin olduğunu ve bu sayede beğendiğiniz bir şeyi alabileceğinizi bilirsiniz.

Paranın hesap birimi olma özelliği, mal ve hizmetlerin değerini karşılaştırmamızı sağlar. Kazak almak için mağazaları gezerken ürünleri pek çok açıdan karşılaştırırsınız. Benzer kalitede iki ya da üç ürün bulduğunuzda son kararınızı fiyatı daha düşük olandan yana verebilirsiniz. Size bu imkânı sağlayan, ortak bir para biriminin varlığıdır. Bir bankadan uzun vadeli bir konut kredisi kullanırsanız, ileride yapacağınız ödemelerin ne kadar olacağını, aylık geliriniz içerisinde ne kadar paya sahip olacağını ve kredinin toplam maliyetini ölçebilirsiniz. Bütün bunlar, karar vermenize yardımcı olan unsurlardır.

Gelirimizin bir kısmını tasarruf ederiz. Tasarruf yapma gerekçemiz gelecekte elde edeceğimiz birikimlerimizle hayalimizdeki otomobili almak ya da hayalini kurduğumuz düğünü yapmak olabilir. Belki de bir hayalin peşinden giderek dünyayı keşfetmeye çıkabiliriz. İstediklerimizi yapabilmek için, kazandığımız paranın bir kısmını bir yerlerde muhafaza ederiz ve gelecekteki harcamalarımızı daha fazla parayla gerçekleştiririz. Böyle yaparak şimdi ve gelecekte harcama yapmak için parayı kullanabileceğimizi bildiğimizden içimiz rahattır. Bize bu rahatlığı veren şey, paranın geçerliliğini kaybetmeyeceğine olan inancımızdır.

Paranın yukarıda bahsettiğimiz işlevlerini yerine getirebilmesi için bazı özelliklere sahip olmasını bekleriz. Bu özellikler taşınabilirlik, dayanıklılık, bölünebilirlik, kabul edilebilirlik ve istikrardır.

- Paranın kolay taşınabilir olması lazım. Gün içerisinde pek çok yere uğrar, sürekli para kullanırız. Cüzdanımızın arasına sıkıştırdığımız nakitler ya da cebimize koyduğumuz bozukluklar bizi çok yormaz. Eski zamanlarda para yerine kullanılan ağır metallerin böyle bir zorluğu vardı. Günümüzde altınlarımızı ödeme aracı olarak kullanmasak da boynumuzda ya da bileklerimizde taşıma alışkanlığımız devam ediyor.
- Paranın dayanıklı olması gerekir. Gömleğinizin cebinde unuttuğunuz 50 TL'nin çamaşır makinesinden çıktığında kullanılabilir olması yüreğinize su serpecektir. Para, elden ele sürekli dolaşım hâlinde olmaya karşı dayanıklı olmalıdır. Hele bir de toplumda cüzdan kullanma alışkanlığı yoksa.
- Paranın bölünebilir olması işlevini artırır. Dolmuşa binip şoföre 100 TL uzattığınızda, şoförün bir yandan para üstünü uzatırken, öbür yandan direksiyonu çevirdiğini başka nasıl görürsünüz. Mal ve hizmet fiyatlarının çokluğunu göz önünde bulundurursak paranın daha küçük birimlere ayrılabilmesi gerektiğini anlarız.
- Para herkes tarafından kabul görmelidir. Fırıncı tezgâhından ekmeği alıp, parayı uzattığınızda fırıncının yüzünüze bile bakmadan parayı çekmecesine atması ve hızlıca diğer müşteriyle ilgilenmesi, verdiğiniz parayı bildiğini, ödeme için kabul ettiğini gösterir. Aynı işlemi Arjantin pezosuyla yaparsanız işler farklı olacaktır.
- Paranın istikrarlı olması da gereklidir. İstikrar ile paranın satın alma gücünün değişmemesi, daha doğrusu, çok hızlı değişmemesi kastedilir. Bunun enflasyonla ilişkili bir durum olduğunu belirtelim. Cebinizde kalan son 1 TL ile artık çay içemiyorsanız söz konusu 1 TL'nin satın alma gücü düşmüş demektir.

Paranın Evrimi

Paranın gerçek değeri de olan bir mal olarak kullanıldığı bir dönem vardır. Bu paraya *emtia para* adı verilir. Gerçek değerle, paranın para olarak kullanılmadığında bile bir değere sahip olmasını kastediyoruz. Madeni para olarak basılan altın ve gümüş emtia paraya örnektir. Altın, sanayi ve mücevherat yapımında da kullanılabildiği için gerçek bir değeri vardır. Geçmiş dönemlerde altın veya gümüş, taşıması, ölçmesi ve gerçekliğinin ayırt edilmesi kolay olduğu için para olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Emtia para olarak pek çok farklı madde kullanılmıştır. Burada önemli olan emtia para olarak kullanılacak şeyin az bulunur olmasıdır. Örneğin tuzun az bulunur olduğu dönemlerde Romalı askerlere tuzla ödeme yapılırdı. 2. Dünya Savaşı'nda, esir kamplarındaki mahkûmlar arasında mal ve hizmet ticaretinde sigara kullanılırdı. Sigaranın kısıtlı bir alanda tüm mahkûmlar tarafından kabul görmesinin nedeni, paranın üç temel işlevini de yerine getirebiliyor olmasıydı. 1980'lerde Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu, sigara resmî para birimi olan rublenin yerini almaya başladı. Sigara içmeyenler bile alışverişlerinde sigara kullanırlardı çünkü herkes tarafından para olarak kabul görürdü.

Emtia paranın kullanımının zor olduğu durumlar da vardır. Sonuçta altın yüksek yoğunluğa sahip bir madendir. Bu nedenle büyük miktarlarda ödeme gereken işlemlerde altını taşımak maliyetliydi. Bu sorunu çözmek için sarraflar, emanet aldıkları altın karşılığında makbuz kesmeye başladılar. Bu makbuzlar da ödeme aracı olarak kullanıldı. Böylece *temsili para* ortaya çıktı. Ödemeler, bu makbuzlarla gerçekleştirilebilir ve istenildiğinde altına dönüştürülebilirdi. Uzun bir süre kullanılan temsili paralar kâğıt para fikrine de zemin hazırladı.

Günümüzde de kullandığımız kâğıt paralar, esasen bir nevi temsili paradır. Üzerinde yazan değer, paranın ödeme gücünü temsil eder. Bu paraya ödeme garantisi veren bir kanun vardır. Para, devlet tarafından basılır ve düzenlenir. Bu nedenle de *itibari para* olarak adlandırılır. Küçük bir renkli kâğıda ödeme gücünü ya da itibarını veren üzerinde yazan kanun, yani devlettir. Bu kâğıda devlet "paradır" dedi ve biz de öyle kabul ediyoruz.

Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet tarihi boyunca dolaşıma sürülmüş banknotları Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının Sanal Müzesi'nde görebilirsiniz: sanalmuze.tcmb.gov.tr

Ekonomide Para

Ekonomide dolaşımda olan para miktarına para stoğu diyoruz. Para stoğu pek çok ekonomik değişken üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Bu etkiden dolayı dolaşımdaki paranın kontrol edilmesi gereklidir. Peki dolaşımdaki para ile kastedilen nedir, bu nasıl ölçülür?

Dolaşımdaki para kavramına en yakın varlık dolaşımdaki nakit paralardır. Cüzdanımızda, cebimizde taşıdığımız ya da evde kasaya, yorganların arasına, kumbaraya koyduğumuz banknot ve bozukluklar vs. Nakit para, ekonomide en çok kabul edilen değişim aracıdır. Bu nedenle, para stoğunun bir kısmını nakit paralar oluşturur. Mal ve hizmet satın alırken kullandığımız tek varlık nakit para değildir. Bankada bulunan vadesiz mevduat hesabınızı da alışveriş için kullanabilirsiniz. Ödemeniz için çek yazabilir ya da havale yapabilirsiniz. Ya da bankamatik kartınızla ödeme yapabilirsiniz. Faiz geliri elde etmek amacıyla farklı vadelerde bankalara yatırılan paralar da vadeli mevduat hesaplarında tutulur. Bu paraları vade süresince kullanamayız. Kullanmak istediğimizde bankadan çekebiliriz fakat o zaman da faiz getirisini kaybederiz. Para vadesiz ya da vadeli mevduat hesaplarında döviz olarak da tutulabilir.

Paramızı devlet tahvili, hazine bonosu, banka bonoları, piyasada işlem gören borçlanma senetleri gibi kısa dönemli menkul kıymet alarak da değerlendirebiliriz. Bu tür yatırım araçları repo olarak sınıflandırılır. Repo, kısa dönemli bir menkul kıymetin belirli bir dönem sonunda geri alınmasını öngören bir satış anlaşmasıdır. Örneğin bugün belirli fiyattan devlet tahvili ya da hazine bonosu aldığınızda gelecekte daha yüksek bir fiyattan onu ihraç eden, bu tahvil ya da bonoyu sizden geri alır. Siz de bu yatırımdan bir getiri elde etmiş olursunuz. Bir de özel kesim tarafından ihraç edilen, vadesi 2 yıla kadar olan tahvil ve bonolar vardır. Bankalar tarafından oluşturulan yatırım fonlarını satın alarak da paranızı değerlendirebilirsiniz. Bu tür fonlar para piyasası fonları olarak adlandırılır.

Yukarıda ekonomide paranın ne şekilde tutulduğundan bahsettik. Bu, para arzının nasıl ölçüldüğünü anlamamıza da yardımcı olacak. Merkez bankasının, para arzının tamamını kontrol edebilmesi için paranın ne şekilde kullanıldığını bilmesi gerekir. Bunun için merkez bankası para arzı tanımları kullanır. Dar tanımlıdan geniş tanımlıya doğru farklı para arzı tanımları vardır. En geniş tanımlı para arzı bize ekonomideki toplam para stoğunu verir. Dar tanımlı para arzı ***likiditesi*** en yüksek varlıkları içerir. Para arzı tanımı genişledikçe likiditesi düşük olan varlıklar para arzı tanımına dâhil olur.

Likidite:
Bir varlığın ödeme aracına dönüşüm hızı ve kolaylığıdır.

M0, en dar tanımlı para arzıdır ve bankalar dışında tutulan parayı gösterir. Dolaşımdaki nakit paraların toplamından banka kasalarında bulunan nakit paraların düşülmesiyle elde edilir. Dolaşımdaki nakit paralar, TCMB tarafından dolaşıma çıkarılmış banknotlar (emisyon hacmi) ve Darphane tarafından dolaşıma çıkarılmış madeni paraların toplamıdır.

dikkat

Ülkemizde kâğıt para (banknot) basımı TCMB Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü tarafından, madeni para basımıysa Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir.

Madeni paralar (bozukluklar) küçük miktardaki işlemlerle kullanıldığı için dolaşımdaki para içerisinde payı binde 1'ler düzeyindedir. Bu nedenle Merkez Bankası, emisyon hacmi üzerinden para arzını kontrol eder.

"Tedavüldeki banknotlar" anlamına da gelen emisyon hacmi, Merkez Bankası tarafından piyasaya sürülen banknotların toplam tutarını ifade eder.

Merkez Bankası, tedavüle yeni banknot çıkarılmasına şu amaçlar doğrultusunda karar verir:

- Ülkemiz ekonomisindeki nakit para ihtiyacının karşılanması,
- Eskimiş ve yıpranmış banknotların yenileriyle değiştirilmesi,
- Tedavüle temiz bir banknot kompozisyonunun çıkarılması,
- Döneme özgü fiziksel ve teknik sorunların giderilmesi

Ekonomideki emisyon hacmi aşağıdaki durumlara göre değişkenlik gösterebilir:

- Ülkedeki ekonomik faaliyetler
- Demografi
- Maaş ve vergi ödemeleri
- Bayramlar
- Diğer toplu ödeme ve tahsilat

TCMB tedavüle banknot verme ve tahsilat işlemlerini 21 şubesinin yanı sıra, İstanbul ilindeki şubeye bağlı 2 vezne merkezi ve 16 ilde banknot deposu üzerinden sürdürmektedir. Bunun yanında Merkez Bankası, dolaşımdaki banknotların kaliteli ve temiz kupürlü banknotlardan oluşmasını sağlar. Bu çerçevede, tahsil ettiği tüm banknotlar sayım ve incelemeye tabi tutulur.

M0 para arzına vadesiz mevduatları da eklediğimizde, M1 para arzını elde ederiz. M1, dar tanımlı para arzıdır. Modern ekonomilerde para banknot, madeni para ve vadesiz mevduat için kullanılan bir tanım hâline gelmiştir. Bunun nedeni, teknolojik ilerlemeler sayesinde vadesiz mevduatların da ödemelerde sıklıkla kullanılabilir hâle gelmesidir. Banka kartı, bankamatikler, internet şubeleri gibi kolaylıklar buna örnek gösterilebilir. Yabancı para (YP) vadesiz mevduatlar da tanım içerisine dâhil edilir çünkü her birim yabancı paranın TL karşılığı var.

M2 para arzına likiditesi daha düşük olan vadeli mevduatlar dâhil edilir. Vadeli mevduatların likiditesinin düşük olmasının nedeni, vade süresince kullanılamıyor olmalarıdır. Yine hem TL hem de yabancı para (YP) vadeli mevduatların toplamına bakılır.

En geniş tanımlı para arzı M3'tür. M2'ye repo, para piyasası fonları ve ihraç edilen menkul kıymetler gibi likiditesi daha düşük yatırım araçları eklenir. Bu yatırım araçları birer finansal varlıktır ve aslında para olarak tutulur.

Yanda yer alan Şekil 4.1'de TCMB tarafından kullanılan para arzı tanımları yer almaktadır:

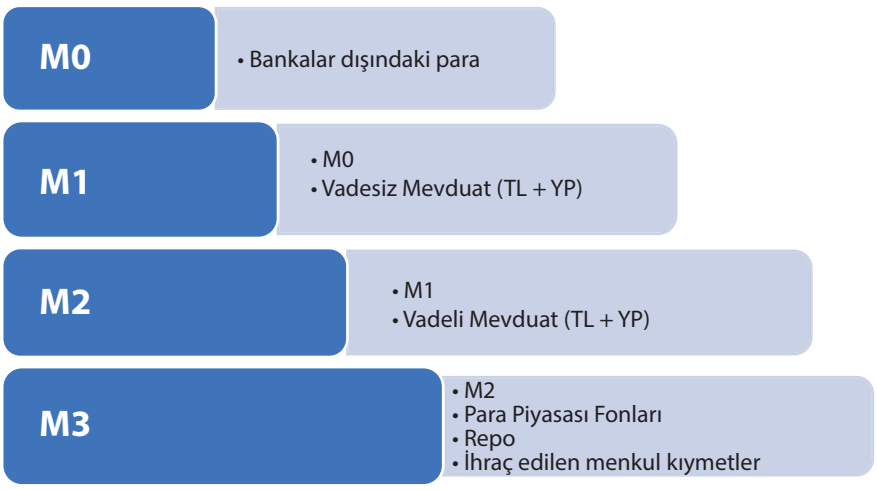

Şekil 4.1 Para Arzı Tanımları

Tablo 4.1 Parasal Büyüklükler – Kasım.2019

Parasal Büyüklükler	Milyon TL
Bankalar Dışındaki Para	140,062
Vadesiz Mevduat (TL)	219,012
Vadesiz Mevduat (YP)	305,363
M1	664,437
Vadeli Mevduat (TL)	854,316
Vadeli Mevduat (YP)	794,672
M2	2,313,426
Repo İşlemleri	15,063
Para Piyasası Fonları	39,917
İhraç Edilen Menkul Değerler	47,237
M3	2,415,643

Kaynak: TCMB

Türkiye ekonomisindeki para arzının dağılımı ve bileşenleri örnek olması açısından Şekil 4.2 ve Tablo 4.1'de veriliyor. Toplam para stoğu içerisinde en büyük pay vadeli mevduatlara aittir. Vadesiz mevduatlara baktığımızda, yabancı para mevduatların TL mevduatlardan daha yüksek olduğunu görüyoruz. Dikkat ederseniz dolaşımdaki para (bankalar dışındaki para) miktarı vadesiz TL mevduatlardan düşük. Bu bize ödeme aracı olarak nakit tercihimizin düştüğünü gösteriyor.

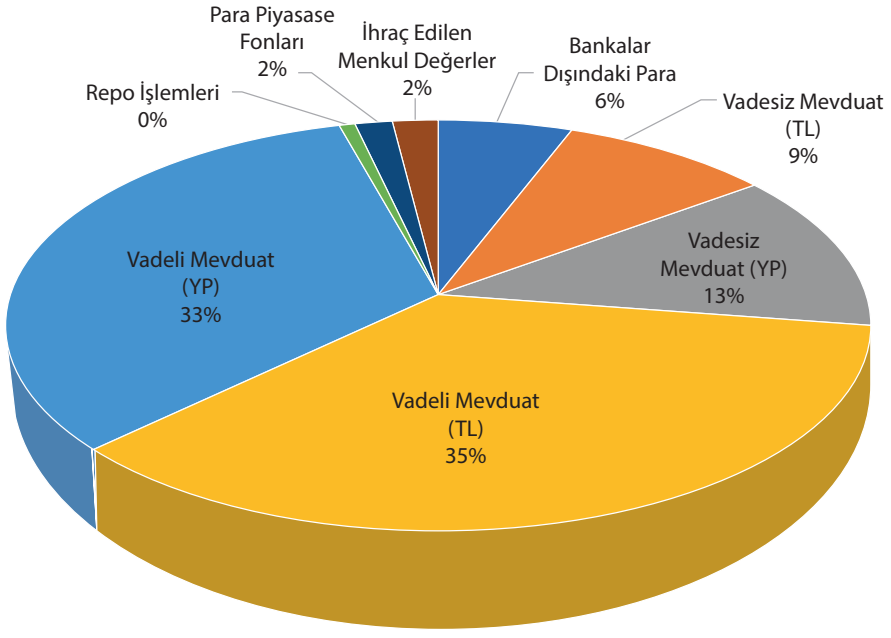

Şekil 4.2 Parasal Büyüklükler – Kasım.2019

Kaynak: TCMB

Dolaşımdaki paranın kontrolünden sorumlu bir kuruma ihtiyaç duyulur. Bütün ekonomilerde bu işi merkez bankaları yapar. Merkez bankası, para arzını kontrol etme fonksiyonunu bankacılık sistemi üzerinden gerçekleştirir. Bu nedenle bir sonraki bölümde bankacılık sisteminin rolüne bakacağız.

Öğrenme Çıktısı

1 Paranın tanımını, işlevlerini ve özelliklerini açıklayabilme
2 Para arzı tanımlarını açıklayabilme

Araştır 1

Şekil 4.2'de yabancı para mevduatların (vadeli+vadesiz) yüksek olmasının nedenini araştırın.

İlişkilendir

M3 ve M2 para arzı arasındaki farkın düşük olması ile finansal sistem arasında nasıl bir ilişki vardır?

Anlat/Paylaş

Teknolojinin nakit bulundurma tercihinizi nasıl etkilediğini anlatın.

PARASAL SİSTEM

Parasal sistem, ekonomide paranın dolaşımını yöneten ve kolaylaştıran bir organizasyon yapısı anlamında kullanılır. Parasal sistemde bu süreci merkez bankası ve bankalar sağlamaktadır. Merkez bankasının görevi parayı basmak(dolaşıma sokmak) ve ekonomideki para miktarını kontrol etmektir. Bu görevini bankacılık sistemi üzerinden gerçekleştirir. Bankacılık sistemi krediler üzerinden para yaratılma sürecine katkı sağlar. Parasal değişkenler olarak faiz oranı, mevduat oranı ve enflasyon oranını örnek verebiliriz. Parasal sistemin etkinliği ve eğilimi parasal değişkenler gözlemlenerek takip edilmektedir. Bu bölümde öncelikle bankacılık sisteminin işleyişini öğreneceğiz. Daha sonra merkez bankasının ekonomideki para stoğunu nasıl kontrol ettiğini inceleyeceğiz.

Para Arzı ve Bankacılık Sistemi

Merkez Bankası, açık piyasa işlemlerini kullanarak para arzını kontrol eder. Fakat bu para arzını belirleyen tek faktör değil. Bankacılık sisteminin de önemli bir rolü var. Bu nedenle, önce bankacılık sisteminin nasıl çalıştığını anlamalıyız. Banka bilançosunu incelemek bu konuda bize yardımcı olacak. Bilanço bize bir bankanın temel işlevini gösterir. Bir işletmenin bilançosu, işletmenin belli bir tarihteki varlıklarını ve bu varlıkların sağlandığı kaynakları gösteren mali bir tablodur. Banka da bir ticari işletmedir. Banka bilançosunun aktifi ya da varlıkları bankanın fon kullanımını gösterir. Bilançonun pasifinde ya da yükümlülükler kısmındaysa fon kaynakları yer alır.

Banka Bilançosu

Aktifler	Pasifler
Fon Kullanımı	Fon Kaynakları

Bankanın en önemli fon kaynağı mevduatlardır. Mevduatlar vadeli ya da vadesiz olarak ikiye ayrılır. Vadeli mevduatlara bankanın ödediği bir faiz bulunmaktadır. Bu faiz, vadeye göre değişir. Ayrıca faizin düzeyini etkileyen iktisadi faktörler de var. Bu faktörlerin başında merkez bankasının politika faizi gelir. Merkez bankası politika faizi üzerinden ekonomideki geçerli faiz haddini etkileyebilir. Kitabımızın 8. Ünitesinde bu konudan ayrıntılı olarak bahsedeceğiz. Bankanın farklı vadelere göre farklı faiz oranı uygulaması paranın zaman değeriyle ilgilidir. Vade uzadıkça faiz oranı ve mevduatın getirisi artar. Tasarruf sahipleri bunu dikkate alarak paralarını değerlendirmek ister ve bankaya yatırır. Vadesiz mevduatlarsa herhangi bir

faiz oranına tabi değildir. İhtiyacımız olduğunda vadesiz mevduatımızdan para çekebilir, havale yapabilir ya da banka kartıyla alışveriş yapabiliriz; yani bize işlem kolaylığı sağlar. Maaş hesapları birer vadesiz mevduat hesabıdır. Bu hesaplara yatırılan parayı, pek çok ödeme için kullanır ve ihtiyacımız olan nakdi de gerektiğinde bankamatiklerden çekebiliriz. Vadeli ve vadesiz mevduatın temel farkı, birinin faiz getirisi, diğerinin işlem kolaylığı sağlamasıdır. Bankalar açısından temel farksa vadeli mevduatların belirli bir süre (kısmen öngörülebilir bir süre) bankanın yükümlülüklerinde durmasıdır. Bunun önemi, bankanın bu fon kaynağını kullanarak ticari bir kazanç elde etmesiyle ilgilidir. Banka bu fonu kredi olarak işletmelere ya da kişilere kullandırarak faiz getirisi, menkul kıymet satın alarak sermaye kazancı elde eder. Bu, bankanın fon kullanım tercihine göre değişir, diyebiliriz. Bankalar fon bulmak için yurt içinden, yurt dışından ve merkez bankasından borçlanabilir. Bunlar da mevduat dışı kaynaklar olarak bilançonun pasifinde yer alır.

Bankanın aktiflerinde rezervleri de yer alır. Rezervler ikiye ayrılır: Serbest rezervler ve zorunlu rezervler. Serbest rezervlerin ne kadar olacağına banka karar verir. Buna likidite yönetimi adı verilir. Ani mevduat çekişlerini karşılamak için belirli bir kısım para boşta tutulur. Zorunlu rezervlerse merkez bankasında tutulan miktardır. Bankalar kendilerine yatırılan mevduatın belli bir kısmını, acil durumlar için bir tedbir olarak merkez bankasında tutmak zorundadır. Bu tedbiri kendileri değil merkez bankası alıyor. İlerleyen bölümlerde zorunlu rezervler üzerine daha ayrıntılı konuşacağız. Bankalar menkul değerler portföyünde getiri amaçlı olarak borçlanma senetleri de tutabilir. Bunlar daha çok tahvil ve bono olmaktadır. Son olarak bankanın özkaynaklarından bahsedelim. Özkaynaklar banka ortaklarının parasıdır. Bilançonun pasifinde yer alır, çünkü o da fon kaynağıdır. Ödenmeyen ya da batan krediler neticesinde ve menkul kıymet zararları ortaya çıkınca banka ortakları bunu cepten, yani öz kaynaklardan karşılar. Buna göre, banka bilançosu basit olarak aşağıdaki gibidir:

Banka Bilançosu

Aktifler	Pasifler
Kasa	Mevduatlar
	- Vadesiz mevduatlar
Rezervler	- Vadeli mevduatlar
- Serbest rezervler	
- Zorunlu Rezervler	Mevduat Dışı Kaynaklar
Krediler	
Menkul Değerler Portföyü	Öz Kaynaklar

Bilanço denkliği gereği aşağıdaki eşitliğin sağlanması gerekir:

Varlıklar = Yükümlülükler + Öz Kaynaklar

Banka, mevduat sahiplerine ödeme yapmakla yükümlüdür. Bunu yine basitçe ikiye ayırabiliriz. Vadesiz mevduatlardan istenildiği zaman ödeme yapılabilir. Vadeli mevduatlarınsa günü gelince faiziyle birlikte ödemesi gerçekleştirilir. Mevduat dışı kaynaklar için de yine alacaklılara ödeme yükümlülüğü bulunuyor. Varlıklar kısmında yer alan kredilerse işletme ya da kişilerin bankaya olan yükümlülüğünü gösteriyor. Kredi alanlar, anapara+faiz olarak belirli bir süre sonunda borçlarını kapatmakla yükümlüdür.

Aşağıda Türkiye'de 2019'un üçüncü çeyreği itibariyle bankacılık sektörünün toplam bilançosu yer alıyor. Bilançonun pasifler kısmına bakarsak, en önemli fon kaynağının mevduatlar olduğunu görürüz. Aktifler kısmına baktığımızda fon kullanımında en büyük payın kredilere ait olduğu görülüyor.

Bankacılık Sektörü 2019-3. Çeyrek Bilançosu

Aktifler

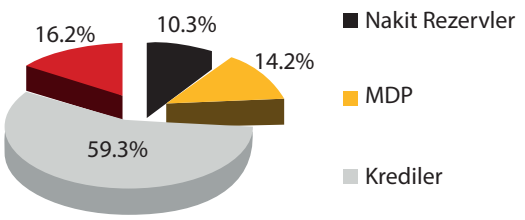

Kaynak: BDDK

Pasifler

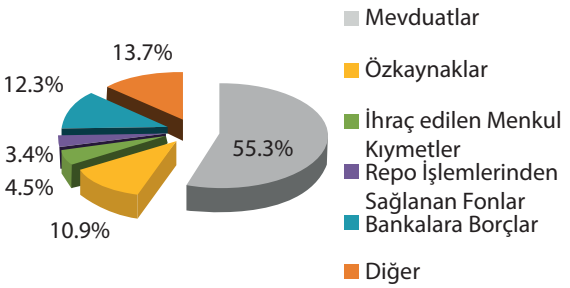

Kaynak: BDDK

Aynı dönem için mevduatların toplam mevduat içindeki payına baktığımızda, 1-3 ay arası vadeli mevduatların toplam mevduatın yaklaşık olarak yarısını oluşturduğunu görürüz. Vadesiz mevduatlar da toplam mevduatın yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır.

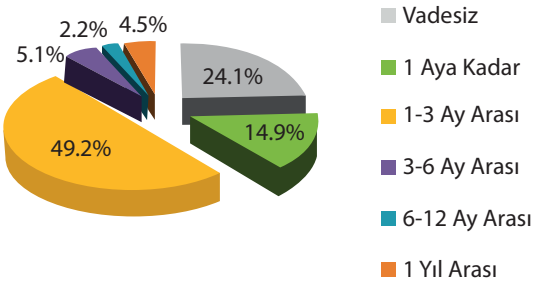

Kaynak: BDDK

Bankalar ve Para Yaratılma Süreci

Ekonomideki nakit ve vadesiz mevduatların toplamı bize dar tanımlı para arzını veriyordu. Vadesiz mevduatlar bankacılık sistemi içerisinde yani bankalarda tutulur. O hâlde bankaların bu mevduatları nasıl kullanacaklarına yönelik tercihleri ekonomiyi ve dolayısıyla para arzını etkiler.

Bu bölümde bankaların para arzı üzerindeki etkilerini inceliyoruz. Bu etkiyi analiz etmek için başlangıçta bankaların olmadığı bir dünya düşünelim. Böyle bir dünyada paramızı nakit olarak tutuyoruz. Toplam nakit miktarının da 1000 TL olduğunu varsayalım. O hâlde para arzı da 1000 TL'dir.

Diyelim ki bir banka açıldı. Bu bankanın adı A Bankası olsun. A Bankası emanetçi bir kurum. Yani mevduat kabul ediyor, fakat kredi kullandırmıyor. Bankanın tek amacı, emanetçilerin paralarını güvenli bir şekilde saklamak. Birisi bankaya para yatırdığında bu parayı çek ödemeleri için, bankamatik kartı ödemeleri için kullanabilir. İstediği zaman da parayı çekebilir. Bu tür bankacılık için rezerv bankacılığı tanımı kullanılır. Böyle bir ekonomide bütün mevduatlar rezerv olarak tutulduğundan %100 rezerv bankacılığı sistemi de diyebiliriz.

Banka bilançosunu nasıl kullanacağımızı biliyoruz. Bilançonun sağ kısmında yer alan yükümlülükler, bir bankanın fon kaynaklarını gösterir. Biz burada tek bir fon kaynağı olarak mevduatları alıyoruz. Bilançonun sol kısmında yer alan bankanın aktifleri, fonların nasıl kullanıldığını gösterir demiştik. Banka, aktiflerinin bir kısmını zorunlu olarak ve tercihen rezerv olarak tutar. Önemli bir kısmını ise kredi olarak kullandırır.

Aşağıda yer alan A Bankın bilançosunda, yatırılan 1000 TL'lik mevduatın tamamının rezerv olarak tutulduğunu görüyoruz.

A Bank Bilançosu

Varlıklar		Yükümlülükler	
Rezervler	1000 TL	Mevduatlar	1000 TL

Bilançonun sol kısmında bankanın rezervleri 1000 TL, sağ kısmındaysa yükümlülükleri 1000 TL olarak yer alıyor. Bilanço denkliği gereği, varlıkların yükümlülüklere eşit olması gereklidir.

Bu ekonomideki para arzının şimdiye kadarki gelişimine tekrar bakalım. A Bankası açılmadan önce, para arzı nakit olarak tutulan 1000 TL'ye eşitti. Banka açıldıktan sonra kişiler paralarını bankaya mevduat olarak yatırdılar. Para arzı vadeli yine mevduatların toplamı olan 1000 TL'ye eşit. Sonuçta elde tutulan nakit, mevduat olarak bankaya yatırıldı. Bunun sonucunda da para arzında bir değişim gerçekleşmedi. O hâlde şunu söyleyebiliriz: Bankalar kendilerine yatırılan mevduatın tamamını rezerv olarak tutarsa bu durum para arzını etkilemiyor.

A bankasının yapmış olduğu %100 rezerv bankacılığının gerçekte olması gereken bankacılıktan uzak olduğunu biliyoruz. Bankadan beklenen, fonların bir kısmını kredi olarak kullandırması. Sonuçta kullandırdığı kredilerden bir faiz getirisi ve kâr elde edecek. Diğer taraftan ev almak, fabrika kurmak ya da evlenmek için kredi kullanmak isteyen birileri de var. O hâlde fonların bir kısmı kredi olarak kullandırılabilir. Neden tamamı değil? Çünkü mevduat sahipleri paralarını çekmek istediğinde bunları karşılayacak bir rezerv tutulması gerekli. Bankanın ne kadar rezerv tutacağını yeni gelen fon akımlarına göre ayarlamaya çalıştığını varsayalım. Bu durumda mevduatların belirli bir kısmını rezerv olarak tutacak. Şimdi artık kısmi rezerv bankacılığı sistemine geçildiğini söyleyebiliriz.

Bankanın toplam mevduatlarının rezerv olarak tutulan kısmı bize rezerv oranını verir. Bu oran kurumsal düzenlemeler ve banka politikası sonucu belirlenir. Kurumsal düzenlemeler içerisinde merkez bankasının rolü önemlidir. Merkez Bankası, bankaların kendilerine yatırılan mevduatların ne kadarlık kısmını rezerv olarak tutmaları gerektiğini belirleme gücüne sahiptir. Bankaların zorunlu rezervleri böyle oluşur. Merkez bankası zorunlu rezerv oranını belirleyerek bunu sağlar. Örneğin zorunlu rezerv oranının %7 olarak belirlenmesi durumunda, bankalar kendilerine yatırılan her 100 TL mevduatın 7 TL'sini merkez bankasında tutar. Bankalar bu yasal sınırın üzerinde de rezerv tutmak isteyebilir. Bunu nakit sıkışıklığı yaşamamak için tercih edebilirler. Çünkü çekilmek istenen mevduatları karşılayabilmelidirler. Ne kadar olacağı bankanın likidite yönetimini nasıl yaptığıyla ilgili. Serbest rezervlerin büyüklüğünü belirleyen bankanın politikasıdır. O hâlde zorunlu rezervler ile serbest rezervleri bankanın toplam rezervlerini oluşturuyor.

Basitlik amacıyla rezerv oranı olarak tek bir oran kullanacağız. A Bankasının rezerv oranının %10 olduğunu varsayalım. Mevduat olarak yatırılan 1000 TL'nin 100 TL'sini rezerv olarak tutacağını ifade ediyor bu oran. Geriye kalan 900 TL'nin tamamını da kredi olarak kullandırsın. Bilançosu aşağıdaki gibi olacaktır:

A Bank Bilançosu

Varlıklar		Yükümlülükler	
Rezervler	100 TL	Mevduatlar	1000 TL
Krediler	900 TL		

A Bankasının yükümlülüklerinin toplamı hâlâ 1000 TL. Bankanın kredi kullandırması mevduat sahiplerine karşı olan yükümlülüğünü değiştirmiyor. Fakat bankanın şimdi iki türlü aktifi var. Rezervlerinde 100 TL'ye, kredilerdeyse 900 TL'ye sahip. Burada şu teknik notu düşelim: Krediler bankadan borçlananların yükümlülükleridir. Kredileri bankaya geri ödeyecekleri için bankanın varlıkları sayılır. Konut kredisi tamamen ödenip bitene kadar bankanın malı sayılır. Geri ödendiği takdirde, konut üzerindeki ipotek kaldırılır. Ödenemediği takdirdeyse konut banka tarafından satılır ve miktar tahsil edilir. Bu nedenle, banka bu kredi değerini varlığında gösterir. Tekrar bilanço denkliğine dönecek olursak, varlıkların ve yükümlülüklerin toplamının birbirine eşit olduğunu görürüz.

Ekonomideki para arzını tekrar gözden geçirelim. A Bankası kredi kullandırmadan önce para arzı, vadesiz mevduatların toplamı olan 1000 TL'ye eşitti. Banka mevduatların bir kısmını kredi olarak vermeye başlayınca para arzı da artış gösterdi. Vadeli mevduatların toplamı hâlâ 1000 TL fakat kredi kullananların elinde 900 TL nakit para bulunuyor. Yeni durumda, para arzı yükselmiş oldu: 900 TL + 1000 TL = 1900 TL. Bankalar rezervlerinde mevduatların bir kısmını tuttuklarında, bankacılık sistemi para yaratıyor. Buna *kaydi para* adı verilir.

Kaydi para yaratılması sürecinin başındayız. 900 TL sistemden tekrar ekonomiye harcanmak üzere kazandırıldı ama para yaratılması burada bitmedi. Bu nedenle analizimizi geliştirmeye devam ediyoruz. A Bankasından 900 TL'yi borçlananın tek bir kişi olduğunu varsayalım. Bu kişi, parayı bankadan çektikten sonra gidip başka birinden bir mal satın alsın. Malı satan, eline geçen parayı B Bankasındaki mevduat hesabına yatırsın. B Bankası da mevduatın %10'unu rezerv olarak ayırıp kalan kısmı kredi olarak kullandırsın. Bu durumda B Bankasının bilançosu aşağıdaki gibi olacaktır:

B Bank Bilançosu

Varlıklar		Yükümlülükler	
Rezervler	90 TL	Mevduatlar	900 TL
Krediler	810 TL		

B Bankası kendisine yatırılan 900 TL mevduatın 90 TL'sini rezerv olarak tutuyor. 810 TL'sini ise kredi olarak kullandırdı. Bu, B Bankasının 810 TL ilave para yaratması demek. Yine aynı basit varsayımla devam edelim: Bu kredi de başka biri tarafından kullanıldı ve bir diğer kişinin ürettiği bir mal ya da hizmet için harcandı. O kişi de elde ettiği gelirin tamamını C Bankasında bulunan vadesiz mevduat hesabına yatırdı. C Bankası, kendisine yatırılan paranın %10'unu rezerv olarak ayırdıktan sonra, kalanını kredi olarak kullandırdı. Bu durumda C Bankasının bilançosu aşağıdaki gibi olacaktır:

C Bank Bilançosu

Varlıklar		Yükümlülükler	
Rezervler	81 TL	Mevduatlar	810 TL
Krediler	729 TL		

C Bankası, kendisine yatırılan 810 TL mevduatın 81 TL'sini rezerv olarak ayırdıktan sonra, kalan 729 TL'yi kredi olarak kullandırıyor. C Bankası da 729 TL ilave para yaratmış oldu.

Bu süreç böyle devam eder. Her seferinde para mevduat olarak yatırılır ve kredi olarak kullandırılır. Tabiİ bu süreç bir yerde sona erecek. Sonsuz miktarda para yaratılması gibi bir durum söz konusu değil. Peki bu süreç sonunda ne kadar para yaratılacak? Başlangıçta 1000 TL'lik fazla rezerv artışının yarattığı kredi ve izleyen dönemlerdeki mevduat artışı ve zorunlu karşılık değişiklikleri Tablo 4.2'de gösteriliyor.

Tablo 4.2 Kaydi Para Yaratılma Süreci

Banka	Mevduat artışı	Kredi artışı	Zorunlu karşılık artışı
A	0	1000	0
B	1000	900	100
C	900	810	90
D	810	729	81
E	729	656,1	72,9
F	656,1	590,5	65,6
…	…	…	…
Toplam	10000	10000	1000

Bütün bu süreç sonunda 1000 TL'lik rezervin 10000 TL para yaratmış olduğunu görüyoruz. Bankacılık sisteminin her bir TL rezervle yarattığı paranın miktarı para çarpanı olarak adlandırılır. Örneğimizdeki hayali ekonomide rezerv miktarının 10 katı kadar bir para yaratıldığına göre, para çarpanı da 10 oluyor.

Para çarpanının büyüklüğünü belirleyen nedir? Para çarpanı rezerv oranının tersi olduğuna göre cevabı da vermiş oluyoruz. Örneğin rezerv oranı %20 olmuş olsaydı, rezervin 5 katı kadar para yaratılacaktı. Ya da %5 olmuş olsaydı, rezervin 20 katı kadar para yaratılacaktı. Zaten rezerv oranı ile para çarpanı arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu matematiksel olarak görebiliyoruz. Bunu iktisadi olarak şöyle açıklarız: Rezerv oranı arttıkça bankaların mevduatları krediye dönüştürme imkânı azalır. Sonuç olarak bankalar daha az para yaratır. İlerleyen bölümlerde ve iktisat politikasının anlatıldığı 8. Ünitemizde, rezerv oranı üzerinde merkez bankasının etkilerini ayrıntılı göreceğiz. Kısaca bahsettiğimiz zorunlu rezerv oranı üzerinden merkez bankasının para arzını ve harcamaları nasıl kontrol ettiğini inceleyeceğiz. Buraya kadarki basit analizimiz bile size bu konuda bir fikir vermiştir.

Merkez Bankası ve Para Arzı

Ekonomide para arzının merkez bankası tarafından kontrol edildiğini biliyoruz. Bankacılık sisteminin para arzını nasıl etkilediğini de öğrendik. Şimdi merkez bankasının para arzını nasıl kontrol ettiğini anlayabilecek altyapıya sahibiz. Bankacılık sistemi kısmi-rezerv bankacılığı yoluyla para yarattığına göre, merkez bankası dolaylı bir şekilde bankalar üzerinden para arzını kontrol edebilir. Merkez Bankası para arzını değiştirmeye karar verdiğinde, bunun bankacılık sistemi aracılığıyla nasıl gerçekleşeceğini dikkate almalıdır. Merkez Bankası, elindeki araçlarından hangisini seçeceğiyle ilgili bir karar veriyor. Bu araçlardan bazılarıyla rezervlerin miktarını etkiler. Bazılarıyla da rezerv oranını ve bu şekilde para çarpanını etkiler.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının da bir bilançosu, hatta birden fazla bilançosu var. Çünkü TCMB bir anonim şirkettir. Dolayısıyla her işletme gibi bir bilançoya sahiptir ve her yıl kâr-zarar açıklar. Bunun dışında bir de analitik bilanço var. Analitik bilançonun temel amacı TCMB'nin önemli yükümlülüklerinin nasıl yaratıldığını ve TCMB ile kamu ve bankacılık kesimleri arasındaki ilişkileri göstermektir. Analitik bilanço parasal gelişmeleri takip edebilmeye yarıyor. Burada fazla ayrıntıya girmeden para arzı sürecinde Merkez Bankası bilançosunun nasıl değiştiğini göreceğiz.

Bu nedenle aşağıda basit bir Merkez Bankası bilanço örneği var:

TCMB Bilançosu

Varlıklar	Yükümlülükler
Devlet İç Borçlanma Senetleri	Emisyon
Bankacılık Sektörüne Açılan Nakit Krediler	Bankalar Mevduatı

Bilançonun varlıklar kısmında yer alan Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) Hazinenin ihraç ettiği tahvil ve bonoları gösterir. Merkez Bankasının açık piyasa işlemlerinde kullanacağı tahvil ve bonolardır bunlar. Bankacılık sektörüne açılan nakit kredilerinin diğer adı reeskont kredileridir. Yani Merkez Bankası bankalara likiditeye ihtiyaç duyduklarında kredi kullandırabilir.

Yükümlülükler kısmında yer alan emisyon, dolaşımdaki nakit paranın toplamından oluşur. Bankalar mevduatınınsa iki alt kalemi var. Bunlardan ilki bankaların topladıkları mevduatlar karşılığında Merkez Bankasında tutmak zorunda oldukları zorunlu karşılıklardır. Bunlara Bankaların Merkez Bankasında bulunan zorunlu rezervleri de diyebiliriz. Bankaların ihtiyat amacıyla ve birbirleriyle yapacağı işlemler için ayırdıkları serbest rezervleri de bankalar mevduatı olarak tutulur. Burada zorunlu ve serbest rezervlerin karşılığı olan mevduatın TCMB'nin bankacılık sistemine olan yükümlülüğü olduğunu söyleyebiliriz. Dolaşımdaki paralarsa ekonomiye, yani bize olan yükümlülüğü ifade eder.

Dolaşımdaki nakit (C) ve banka rezervlerinin (R) toplamı parasal tabanı (B) oluşturuyor:

$$B = C + R$$

Banka rezervlerinin zorunlu rezervler (RR) ile serbest rezervlerin (ER) toplamından oluştuğunu hatırlayalım. Merkez Bankasının parasal taban yaratması para arzı sürecinin bir parçasıdır. Arz edilen parasal taban ekonomik birimler tarafından nakit, bankalar tarafından rezerv olarak tutulur. Merkez Bankasının, bankaların rezervleri üzerinden para arzını nasıl etkilediğini bir sonraki bölümde göreceğiz.

Merkez Bankasının Rezerv Miktarı Üzerindeki Etkileri

Merkez Bankasının para arzını değiştirmek için kullandığı ilk yöntem, rezervlerin miktarını değiştirmektir. Merkez Bankası, bankacılık sisteminin rezerv miktarını açık piyasa işlemleriyle ya da bankalara kredi vererek değiştirebilir. Sırayla bu araçların nasıl kullanıldığına bakalım.

Açık Piyasa İşlemleri

Merkez Bankası devlet tahvillerini alıp satarak açık piyasa işlemlerini yürütür. Alım satım işlemi bankalarla Merkez Bankası arasında yapılır. Para arzını artırmak isteyen Merkez Bankası, bankalararası piyasada bankalardan tahvil alımı yapar. Tahvillerin bankaların varlıkları arasında yer aldığını belirtelim. Bu işlemin karşılığında bankaların Merkez Bankasında bulunan mevduatları, tahvil değeri ne kadarsa o kadar artar. Merkez Bankası almış olduğu tahvilin değeri kadar parayı, bankaların Merkez Bankasında bulunan mevduat hesabına aktarmış olur. Bankacılık sisteminin Merkez Bankasında bulunan mevduatları serbest rezerv kapsamında değerlendirilir. Yani bankaların rezerv miktarı açık piyasa alım tutarı kadar artar. Rezerv miktarının artması, para çarpanı üzerinden para arzının da artmasına etki eder.

Merkez Bankası para arzını azaltmak istediğinde bankalara tahvil satar. Bu durumda bankaların varlıklarındaki tahvil artar. Bankaların bu tahvillerin değeri kadar bir parayı ödemeleri, Merkez Bankasında bulunan mevduat hesaplarından aynı miktarda bir azalma anlamına gelir. Bankacılık sisteminin Merkez Bankasında bulunan mevduatının azalması, serbest rezervlerin de azalmasına neden olur. Yani bankaların rezerv miktarı açık piyasa satım tutarı kadar azalır. Rezerv miktarının azalması para çarpanı üzerinden para arzının da azalmasına etki eder.

Reeskont Kredileri

Merkez Bankası, rezerv borçlanmasıyla bankaların rezervlerinin miktarını artırabilir. Merkez Bankasının bankacılık sistemine kredi vererek rezerv aktarması reeskont kredileri aracılığıyla gerçekleşir. Bu kredilere uygulanan faiz oranı da reeskont oranı olarak adlandırılır. Bankalar hızlı mevduat çıkışı, kredi talebinde beklenmeyen artış gibi beklenmeyen durumlarda rezerv ihtiyacı içerisine girebilir. Böyle durumlarda Merkez Bankasının bankacılık sistemine rezerv yaratmak ve aktarmak gibi önemli bir sorumluluğu bulunuyor. Merkez Bankasının vereceği krediler, bankacılık sisteminin rezerv ihtiyacını karşılamak amacıyla verildiğinden çok kısa vadeye sahiptir.

Merkez Bankası reeskont oranını değiştirerek para arzını etkiler. Reeskont oranını yükselterek bankaların rezerv borçlanmalarının azalmasına neden olur. Böylece, bankacılık sistemindeki rezerv miktarı ve para arzı azalır. Merkez Bankasının reeskont oranını düşürmesi ise bankaların reeskont borçlanmasını artırır. Bu da rezerv miktarının ve para arzının artmasına etki eder.

Zorunlu Karşılıklar

Merkez Bankası, açık piyasa işlemleriyle bankacılık sisteminin rezervleri üzerinden para arzını doğrudan kontrol edebilir. Bununla birlikte rezerv oranını değiştirerek para çarpanı üzerinden para arzını dolaylı şekilde de kontrol edebilir.

Bankacılık sisteminin rezervleri serbest ve zorunlu rezervlerin toplamından oluşur. Serbest rezervler bankaların kendi tercihlerine göre belirlenirken zorunlu rezervleri belirleyen, Merkez Bankasının politika kararlarıdır. Bankalar kendilerine yatırılan her bir mevduatın Merkez Bankasınca belirlenen kısmını Merkez Bankasında tutar. Bunun nedeni sistemin düzenli çalışması için acil durumlarda Merkez Bankasında bir miktar para tutulmasıdır. Bu uygulama, beklenmedik mevduat çekilişlerine karşı sigorta işlevi görür.

Ne kadar zorunlu rezerv tutulması gerektiğini zorunlu rezerv oranı gösterir. Merkez Bankasının zorunlu rezerv oranını artırması rezerv miktarını da artırır. O hâlde zorunlu rezerv oranı ile para çarpanı arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz. Zorunlu rezerv oranı artınca para çarpanı azalır. Bu, para arzının da azalması demektir. Zorunlu rezerv oranının azalmasıysa para çarpanının ve para arzının artmasına neden olur. Merkez Bankası bu oran üzerinden bankalara yatırılan her birim mevduatın krediye dönen kısmını etkilemiş olur.

Para Piyasası Dengesi ve Nominal Faiz Oranı

Merkez Bankasının para arzını nasıl kontrol ettiğini gördük. Şimdi para arzı yoluyla faiz oranlarını nasıl etkilediğini anlamak için para piyasasının işleyişine bakacağız. Para piyasasında da diğer tüm piyasalarda olduğu gibi, arz ve talebin birbirini karşıladığı noktada bir denge fiyat ortaya çıkar. Bu piyasanın denge fiyatı ya da paranın fiyatı, faiz oranıdır.

İlk olarak para talebine bakacağız. Ekonomik birimlerin para talebi, servetlerinin ne kadarını likit olarak tutmak istediklerini gösterir. Parayı günlük ödeme işlemlerinde kullanılmak üzere nakit ya da vadesiz mevduat olarak tutulan bir varlık olarak sıklıkla kullanırız. Nakit ve vadesiz mevduatlar likiditesi yüksek varlıklardır. Bununla birlikte para bir değer biriktirme aracıdır. Tahvil, hisse senedi ya da gayrimenkul gibi likiditesi düşük finansal varlıklar da paradır.

Paramızın (servetimizin) tamamını nakit olarak yanımızda tutmayız. İhtiyacımız olan kadarını tutar, kalan kısmını ise getiri amacıyla değerlendiririz. Paramızın tamamını nakit olarak tutmamamızın nedeni bir alternatif maliyetinin olmasıdır. Bu alternatif maliyet, paranın başka varlıklardaki getirisinden mahrum kalmaktır. Örnek verecek olursak, tahvil ya da hisse senedi gibi finansal varlıkları satan alarak bir getiri elde edebiliriz. Şimdi faiz oranı ve para talebi ilişkisini açıklamak için faiz getirisi olan bir varlık ile para tutma arasında nasıl karar verildiğine bakalım. Buna bakarken fayda-maliyet ilkesini kullanacağız. Elde para tutmanın hem faydası hem de maliyeti vardır. Bir kişi, elde para tutmanın ilave faydası ilave maliyetinden fazla oldukça para tutmak isteyecektir. Para tutmanın başlıca faydası günlük alışveriş ve ödemelerinizi kolayca gerçekleştirebilmenizdir. Hisse senedi, tahvil ya da otomobiliniz de servetinizin içerisinde yer alan değerli varlıklardır ama market alışverişi ya da çocuğunuzun okul taksitini ödemeniz açısından işe yaramazlar. Bunları yapabilmek için nakit olarak ya da vadesiz hesabınızda para bulundurmanız yeterlidir. Şunu da vurgulayalım: Yüksek gelirli kişiler düşük gelirlilere göre daha fazla para bulundurmak isterler çünkü harcama ve ödeme akımları daha fazladır.

Bu arada teknolojik ve finansal yenilikler de para talebi üzerinde oldukça etkilidir. Kredi kartları ve banka kartlarıyla alışveriş yapabiliriz. Günümüzde, nakde ihtiyaç duyduğumuzda yakınımızda bir ATM bulma olasılığımız yüksektir. Bu yenilikler para talebinin düşmesine etki eder.

Parayı nakit olarak ya da vadesiz hesapta tutmanın faydası olabilir ama getirisi yoktur. Oysa farklı yatırım araçlarının (tahvil, bono, yatırım fonları) pozitif nominal getirileri vardır. Basitleştirmek için faiz getirisi olan bir varlık ile para tutma arasındaki karara bakalım. Elde para tutmanın fırsat maliyeti, bu parayla satın almaktan vazgeçtiğiniz aktifin getirisi oluyor. Bir ay boyunca hiç kullanmayacağınız bir parayı cebinizde ya da vadesiz hesabınızda tutmak yerine bankada bir vadeli mevduat hesabına yatırmış olsaydınız, bir faiz geliri elde edecektiniz. Çünkü faiz oranı ne kadar artarsa para tutmanın fırsat maliyeti de o kadar artar.

Para talebini belirleyen üç temel faktör vardır:

- Faiz oranı (i) para talebini negatif etkiler. Faiz oranı yükseldikçe elde para tutmanın fırsat maliyeti artar. Bu nedenle ekonomik birimler daha az para tutmak ister ve para talebi azalır.
- Reel gelir (Y) para talebini pozitif etkiler. Ekonominin toplam üretimi ya da toplam gelirinin artması harcama isteklerinin de artması demektir ve bu, para talebini artırır.
- Fiyat düzeyinin artması, yani enflasyon, para talebini artırır. Her ay yapmış olduğunuz düzenli market harcamanızın miktarı değişmese bile ödediğiniz fiyatın artması yanınızda daha fazla para bulundurmanızı gerektirir.

Ekonominin toplam para talebini göstermek için para talebi eğrisini kullanıyoruz. Para talebi eğrisi talep edilen paranın toplam miktarı (M) ile nominal faiz oranı (i) arasındaki ilişkiyi gösteriyor. Para piyasasını analiz etmek için Şekil 4.3'te yer alan grafiği kullanıyoruz. Dikey eksende nominal faiz oranı, yatay eksende nominal para miktarı yer alıyor. Para talebi eğrisi negatif eğimli bir eğridir. Nominal faiz oranındaki artış para tutmanın fırsat maliyetini artırdığı için para talebini azaltır. Faiz oranındaki değişmelerin para talebine olan etkisini eğri üzerinde hareket ederek takip ediyoruz. Para talebini etkileyen diğer faktörlerdeki değişmeler, mevcut faiz oranında gerçekleştiğinde para talebi eğrisinin kaymasına neden olur. Gelir artışları ya da fiyat artışları para talebini artıracağı için eğri sağa kayar. Gelirdeki azalma ya da fiyatların düşmesiyse para talebinin azalmasına ve bunu gösterecek şekilde para talebi eğrisinin sola kaymasına neden olur. Daha önce bahsettiğimiz gibi, teknolojik ve finansal yenilikler de para talebini etkiliyor. ATM sayısının artması bize yanımızda fazla para bulundurmama kolaylığı ya da güvenliği sağlıyor. Biz de ihtiyacımız olduğunda para çekebileceğimizi bildiğimiz için tutmak istediğimiz para miktarı, yani para talebimiz azalıyor.

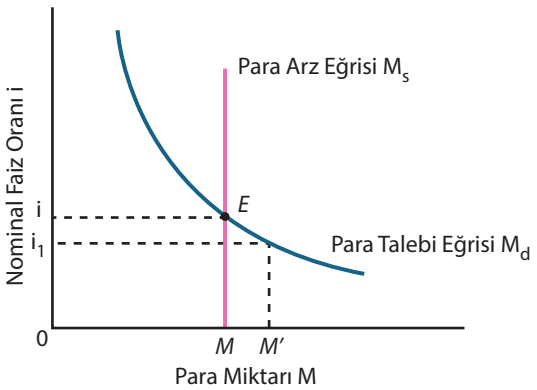

Şekil 4.3 Para Piyasası Dengesi

Para arzının Merkez Bankasının kontrolünde olduğunu söylemiştik. Merkez Bankası bu kontrolü bankacılık sistemi üzerinden sağlıyordu. Şekil 4.3'te para arzını dikey bir doğruyla gösteriyoruz. Bu, para arzının tamamen Merkez Bankasının kontrolünde olduğu anlamına geliyor. Düşey eksende yer alan para miktarıyla kesiştiği düzey para arzının miktarını veriyor.

Para piyasası dengesi para arzı ve para talebi eğrilerinin kesiştiği noktada gerçekleşiyor. Denge para miktarı, Merkez Bankasının belirlediği para arzına bağlıdır. Ekonomik birimlerin para talebini belirleyen faiz oranı da denge faiz oranı oluyor.

Merkez Bankası faiz oranını düşürmek istediğinde para arzını artırır. Şekil 4.4'te Merkez Bankası bunu yapıyor ve faiz oranı düşüyor. Başlangıçta E noktasında faiz oranı i. Para talebinde bir değişme yokken para arzındaki artışı gösterecek şekilde para arzı eğrisinin sağa kaymasıyla yeni denge noktası F oluyor. Faiz de i_1'e düşüyor.

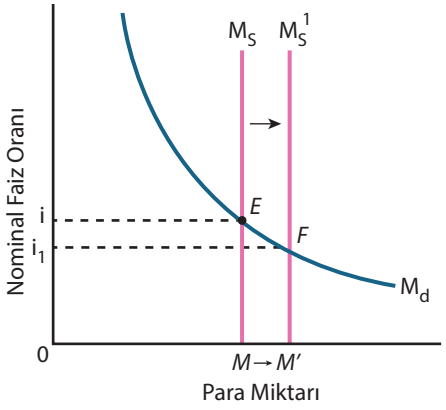

Şekil 4.4 Para Arzında Artış

Merkez Bankası, bankacılık sistemi üzerinden para arzını kontrol eder. Bunun için hangi araçları, nasıl kullandığını açıklamıştık. Elindeki en etkili araç açık piyasa işlemleridir. Açık piyasa işlemiyle bankalardan tahvil alarak tahvil değeri kadar parayı bankaların rezervlerine aktarır. Böylece para arzını artırır. Çok sık olmamakla birlikte diğer iki aracı da para arzını artırmak için kullanabilir. Bankacılık sistemi likidite sıkışıklığı yaşadığında reeskont kredileri yoluyla bankalara rezerv aktarabilir. Zorunlu karşılık oranlarını düşürmesi de bankaların daha az rezerv tutmalarını sağlar. Böylece bankaların kredi kullandırma imkânı artmış olur.

Para Arzı ve Enflasyon

Uzun dönemde ekonominin dolaşımdaki para miktarı ile fiyatlar genel düzeyi arasında yakın bir ilişki vardır. Kısa dönemde enflasyona neden olan başka faktörler olsa da uzun dönemde temel neden, uzun süreli yüksek enflasyon yaşayan ekonomilerde para miktarındaki hızlı artıştır. Para arzının ekonominin toplam üretimi ya da geliriyle uyumlu bir şekilde artırılması gerekir. Merkez Bankası ekonomideki para miktarını bu nedenle kontrol etmeye çalışır. Para arzı, üretimdeki artıştan daha fazla artırılırsa harcamaları daha fazla artırır. Harcamalar, üretim artışıyla karşılanamadığı için üretim faktörleri ile mal ve hizmet fiyatları yükselir.

Yukarıdaki ifadeleri daha anlaşılır hâle getirmek için paranın dolaşım hızı kavramından hareket edelim. Paranın dolaşım hızı, paranın nihai mal ve hizmetlerin ödenmesinde kaç kez kullanıldığını gösterir. Örneğin cebinizdeki 10 TL ile bir kahve satın aldınız. Daha sonra kahve sahibi bu 10 TL ile manavdan muz aldı. Manav akşam evine giderken kuruyemişçiden 10 TL'lik çekirdek aldı. Kuruyemişçi 10 TL ile tiyatro oyunu için bilet aldı. Bu 10 TL'lik banknot 4 defa el değiştirdi ve 40 TL'lik ekonomik değer yaratılmasına aracılık etti. Dolayısıyla paranın dolaşım hızı, onun ne kadar el değiştirdiğiyle ilgilidir.

Paranın dolaşım hızını yukarıdaki örneğimizi kullanarak formüle edebiliriz. Ekonomide sadece 10 TL banknot olsaydı ve 4 defa kullanılsaydı 40 TL'lik bir mal ve hizmet üretimi olacaktı. Buna göre, ekonomide yaratılan üretim değerinin para miktarına bölünmesi bize dolaşım hızını veriyor. Şimdi bütün bir ekonomi için bunun ne anlama geldiğine bakalım. Ekonominin bir yıldaki üretim değeri bize nominal GSYH'yi veriyor. Dolaşımdaki para miktarını da para stoğuyla ölçüyoruz. O hâlde dolaşım hızını aşağıdaki denklemle bulabiliriz:

$$Dolaşım\ hızı = \frac{Nominal\ GSYH}{Para\ Stoğu}$$

Dolaşım hızına V diyelim. M ise para stoğunu göstersin. M yerine M1 ya da M2 parasal büyüklüklerini kullanabiliriz. Nominal GSYH, ekonomide bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeridir. Mal ve hizmetlerin ortalama fiyatını P, üretim miktarını da Y ile ifade ediyoruz. Buna göre dolaşım hızının tanımını tekrar yazabiliriz:

$$V = \frac{P \times Y}{M}$$

Bu oran ne kadar yüksekse dolaşımdaki paralar o kadar çok el değiştiriyor, demektir. Paranın dolaşım hızını çeşitli faktörler belirler. Bunlardan en önemlisi, ödeme teknolojilerindeki yeniliklerdir. Kredi kartları, banka kartları ya da akıllı telefonla ödeme yapabiliyoruz. Bu imkânlar sayesinde yanımızda çok fazla nakit bulundurmaya ihtiyaç duymamamız paranın dolaşım hızının artmasına neden oluyor.

Dolaşım hızı tanımını kullanarak uzun dönemde fiyatlar ve para arzı ilişkisinin nasıl olduğunu görebiliriz. Yapmamız gereken M'yi eşitliğin diğer tarafına geçirmek:

$$M \times V = P \times Y$$

Yeni elde ettiğimiz eşitlik miktar eşitliği olarak adlandırılır. Miktar eşitliğini, içinde yer alan değişkenlerin zaman içerisindeki değişimlerini göstermek için aşağıdaki forma dönüştürelim:

$$\%\Delta M + \%\Delta V = \%\Delta P + \%\Delta Y$$

Bu eşitlikte yer alan ifadeler değişkenlerdeki yüzdelik değişimi gösteriyor. Paranın dolaşım hızı mevcut ödeme teknolojileri tarafından belirlendiği için çok fazla değişmiyor. Bu nedenle belirli bir dönem için sabit kabul ediyoruz. O hâlde $\%\Delta V = 0$ olur. Şimdi enflasyonu ifade edecek biçimde eşitliği bir kez daha yazalım:

$$\%\Delta P = \%\Delta M - \%\Delta Y$$

Son eşitlik bize şunu söylüyor: Para arzındaki büyüme ekonominin reel büyümesinden fazlaysa aradaki fark kadar fiyat artışı yaratır. Örneğin reel GSYİH'i % 5 artan bir ekonomide Merkez Bankası para stoğunu %7 artırdıysa fiyatların %2 artmasını bekleyebiliriz.

$$\%2 = \%7 - \%5$$

Bu basit eşitlik, bize Merkez Bankasının para arzını kontrol etmesinin önemini gösteriyor. Ekonomideki reel gelir artışıyla birlikte dolaşımdaki paranın miktarının da artması gerekir. Çünkü artan gelir ve harcamalar para talebini artıracaktır. Fakat dolaşımdaki paranın gerekenden fazla olması, harcamaların daha fazla artmasına ve fiyatların yükselmesine neden olur.

Merkez Bankası neden para artırır ve bunu nasıl yapar? Merkez Bankasının bilançosunu incelerken aktifinde yer alan hazine tahvil ve bonolarından bahsettik. Merkez Bankası açık piyasa işlemlerinde aktif bir şekilde bu tahvil ve bonoları alıp satıyordu. Bu işlemleri, ikincil piyasa denilen, tahvillerin alınıp satıldığı piyasada gerçekleştirir. Merkez Bankası, bu borçlanma araçlarını para basarak birincil piyasadan doğrudan alabilir. Böylece üstü kapalı olarak kamunun açıklarını finanse etmiş olur. Bu şekilde bir finansman yönteminin sonucuysa yüksek enflasyon olur.

Söz konusu yaklaşım Klasik iktisatçıların paranın yansızlığıyla ilgili görüşlerini destekler niteliktedir. Ünlü iktisatçı Milton Friedman'ın "Enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur." sözü de yine bu yaklaşımla ilişkilendirilebilir.

Enflasyon ve Faiz Oranları

Paranın yansızlığı ilkesine göre, para stoğunun büyüme oranındaki artış, enflasyon oranını da artırır fakat reel değişkenler üzerinde bir etkiye sahip değildir. Bunu bir önceki bölümde bahsettiğimiz miktar kuramıyla birlikte kullanabiliriz. Ekonominin reel olarak büyümesi üretimin artmasını ifade eder.. Fakat para miktarının artması üretim yerine harcamaları artırdığı için enflasyona neden olmuştur. Bu ilkenin en önemli çıkarımlarından biri paranın faiz oranı üzerindeki etkisiyle ilgilidir.

Para, enflasyon ve faiz oranı arasındaki ilişkiyi anlamak için reel faiz oranı ve nominal faiz oranı arasındaki farkı tekrar hatırlayalım. Nominal faiz oranı piyasada geçerli olan faiz oranıdır. Örneğin bir bankada bir yıl vadeli mevduatınıza uygulanan faiz oranı nominal faiz oranıdır. Paranızın bir yıl sonunda ne kadarlık bir getirisi olacağını nominal faiz oranı gösterir. Fakat bu bir yılda paranızın satın alma gücü aynı kalmaz ve enflasyon oranında geriler. Reel faiz oranı enflasyonu dikkate alarak nominal faiz oranını düzeltir, diyebiliriz. Bunu da tasarruflarınızın satın alma gücünün ne kadar artacağını göstererek yapar. Basit bir şekilde reel faiz oranını, nominal faiz oranından enflasyon oranını çıkararak buluruz:

Reel faiz oranı = Nominal faiz oranı – Enflasyon oranı

Örneğin bankadaki bir yıl mevduatınız için uygulanan faiz oranı %12 olsun. Bir yılın sonunda enflasyon %8 olarak gerçekleşmişse reel faiz oranı %4 olur. Bir taraftan tasarruf ederek bankaya yatırdığınız paranız size getiri sağlarken diğer taraftan mal ve hizmet fiyatları artıyor. Gerçek manada ne kadar bir getiri elde edeceğiniz reel faiz oranına bağlıdır.

Biz bu eşitliği biraz değiştirerek şöyle de yazabiliriz:

Nominal faiz oranı = Reel faiz oranı + Enflasyon oranı

Nominal faiz oranını bu şekilde ifade ettiğimizde eşitliğin sağ tarafında yer alan iki değişkenin etkilerine bakabiliriz. Reel faiz gerçek getiriyi gösterdiğine göre negatif olmasını beklemeyiz. O hâlde pozitif bir değer olduğunu biliyoruz. Fakat hangi düzeyde olacağını etkileyen pek çok faktör vardır. Enflasyon oranını da etkileyen pek çok faktör vardır ama bu oranın uzun dönemde para stoğundaki artışa bağlı olduğu söylenebilir. Para stoğundaki artışın uzun dönemde reel değişkenler üzerinde etkili olmadığını söylemiştik. Dolayısıyla para stoğu reel faiz oranını da etkilemiyor. Reel faiz oranı etkilenmediğine göre, enflasyondaki değişim ne kadarsa nominal faiz oranı da o kadar artacak. O hâlde şu sonuç ortaya çıkıyor: Merkez Bankası parasal büyüme oranını gereğinden fazla artırdığında uzun dönemde enflasyonu ve nominal faiz oranını da artırır. Nominal faiz oranı enflasyon oranındaki değişime uyarlanır. Buna literatürde "Fisher Etkisi" adı verilir. Fisher etkisinin uzun dönemde ortaya çıktığını tekrar vurgulayalım. Bunu sağlayansa enflasyon beklentileridir. Enflasyonun yüksek düzeylerde kalması, beklentileri de etkileyeceği için nominal faiz oranı da yükselir.

Yukarıda reel faiz oranı için kullandığımız eşitlik aslında bir tanımdır. Bu eşitliği daha çok enflasyonun nominal faiz oranı üzerindeki etkisini görebilmek için kullanıyoruz. Enflasyon oranı için iki farklı değer kullanılır: Gerçekleşen ve beklenen enflasyon oranı. Yukarıdaki örneğimizde gerçekleşen enflasyon oranını kullandık. Bu şekilde ex-post reel faiz oranını, diğer adıyla dönem sonu reel faiz oranını elde ederiz. Reel faiz oranını beklenen enflasyon oranını kullanarak hesaplarsak ex-ante reel faiz oranını veya dönem başı faiz oranını elde ederiz.

Bu arada yukarıda bulunan değerler yaklaşık değerler oluyor. Uzun süreli yüksek enflasyonun yaşandığı bir ekonomide daha doğru sonuç vermesi nedeniyle aşağıdaki formül kullanılır:

$$\textit{reel faiz oranı} = \frac{1 + \textit{nominal faiz oranı}}{1 + \textit{beklenen enflasyon}} - 1$$

Örneğin nominal faiz oranının %12, beklenen enflasyon oranının %8 olduğu durumda Fisher eşitliğini kullanarak reel faiz oranının %4 olduğunu hızlıca söyleyebiliriz. Formülü kullanarak hesapladığımızda ise reel faiz oranını % 3,7 olarak buluruz:

$$\textit{reel faiz oranı} = \frac{1 + 0.12}{1 + 0.08} - 1 = 0.037$$

dikkat

Ekonomik birimlerin kararlarını reel faize göre verdiklerini unutmayalım.

Ekonomide Faiz Oranları

Şimdiye kadar faiz oranını kavram olarak anlamak için tek bir faiz oranından bahsettik. Bunu yaparken temel amacımız, faizin ne olduğunu ve nasıl belirlendiğini açıklayabilmekti. Paranın zaman değerini gösteren faiz ile bir finansal varlığın getirisini gösteren faiz kavram olarak farklıdır. Bununla birlikte bir ekonomide birden fazla sayıda denge faiz oranı bulunur. Örneğin bankada bulunan mevduata ödenen faiz ile bankadan kullanılan krediye ödenen faiz farklıdır. Devlet tahvili ile özel kesim tahvilinin faizi hem birbirlerinden hem de diğer faizlerden farklılaşır. Kredi kartına ödenen faiz oranı farklıdır. Merkez Bankasının politika faizi olan bir hafta vadeli repo işlemlerine uygulanan faiz oranı ile gösterge tahvilin faiz oranı farklıdır.

Bankacılık sisteminin vadeli mevduat sahiplerine ödediği faizin adı mevduat faizidir. Bankalar miktara ve vadeye göre değişen oranlarda faiz oranı teklif ederler. Örneğin 3 aylık bir vadeli mevduat için, bankanın teklif ettiği faiz oranı mevduat miktarına göre değişir. Yatırılacak mevduatın miktarı arttıkça faiz oranı da artar. Vadenin uzaması da faiz oranını artırır. Banka için yüksek miktarda ve uzun vadeli fon kaynağının önemli olması ona verilen değerin, yani faizin yüksek olmasına neden oluyor, diyebiliriz.

Bankalar farklı kesimlere kredi kullandırır. Bireysel ve kurumsal müşterilere açılan kredileri ticari krediler, kobi kredileri, konut kredileri, taşıt kredileri ve ihtiyaç kredileri olarak sınıflandırabiliriz. Her bir kredinin faiz oranı farklıdır. Bu faiz oranları kredinin kullanım şekline, miktarına ve büyüklüğüne göre değişir.

Merkez Bankasının bankacılık sisteminin belirlediği faiz oranları üzerinde önemli bir etkisi vardır. Bunu farklı faiz oranlarını kullanarak bankalar arası para piyasası üzerinden gerçekleştirir. Para politikasını yürütürken kullandığı yöntem de budur. Son ünitemizde bunu nasıl yaptığını göreceğimiz için burada fazla ayrıntıya girmeyelim. Merkez Bankası bir hafta vadeli repo işlemlerine uyguladığı faiz oranını politika faizi olarak kullanır. TCMB, açtığı bir hafta vadeli repo ihaleleriyle bankaların ellerindeki tahvil ve bonoları alır ve karşılığında bankalara para verir. Vade sonu geldiğinde kâğıtları verip parayı geri alır. Bu işlem için de bir faiz oranı belirler. TCMB bu politika aracını kullanarak banka ve finans kurumlarının piyasada uyguladığı faiz oranlarını, bankaların kredi miktarını, hisse senedi ve döviz gibi varlıkların fiyatlarını etkiler.

TCMB'nin bankalar üzerinde etkili olan bir diğer aracı gecelik işlemlere uygulanan faizdir. Bankalar gün sonunda hesaplarını kapatabilmek için Merkez Bankasından gecelik borç alır ya da ellerinde kalan paralarını Merkez Bankasına o gece için borç verir. Merkez Bankası bu işlemler için gecelik borç alma ve borç verme faizi belirler. TCMB, bu faizlerle ikincil piyasada oluşan kısa vadeli faiz oranlarını, döviz kurlarını ve kredilerin büyüme hızını etkileyebilir.

TCMB'nin bankalar arası para piyasasında belirlediği bir diğer faiz oranı geç likidite penceresi faiz oranıdır. Geç likidite penceresi uygulaması, bankaların hesaplarını kapatmak ya da kullanmadıkları fazla parayı borç vermek için son fırsatlarıdır. Fakat Merkez Bankası, bankaların işlerini bu kadar geçe bırakmalarını istemez ve bu nedenle caydırıcı nitelikte faiz oranları uygular. Dolayısıyla geç likidite borç alma faiz oranı, gecelik borç alma faiz oranından oldukça düşüktür. Geç likidite borç verme faiz oranı da gecelik borç verme faiz oranından yüksektir. TCMB bu faiz oranlarını para politikası kurulunda belirler.

Hazine, bütçe açıklarını kapatmak ve geçmiş yıllardan gelen anapara ve faiz borçlarını ödemek amacıyla iç ve dış piyasalardan borçlanır. Bizim için burada önemli olan iç borçlanmanın faizidir. İç borçlanma piyasasında belirlenen faiz oranı da Devlet İç Borçlanma Senetlerinin (DİBS) faiz oranıdır. Hazine, iç borçlanmayı hazine bonosu (vadesi 1 yıldan kısadır) ya da devlet tahvili (vadesi 1 yıl veya daha uzundur) ihraç ederek gerçekleştirir. Hazinenin kullandığı bu iki borçlanma aracına DİBS adı verilir. DİBS'ler birincil piyasada ihaleyle bankalara satılır. Daha sonra bankalar ikincil piyasada bu kâğıtların bir bölümünü alıp satar, böylece piyasada tahvil ve bonolar için bir faiz oranı oluşur.

Piyasa faizlerine dair konuşmak istediğimizde referans kabul edilen bir faiz oranı vardır. Buna gösterge faiz adı verilir. Ekonominin gidişatına göre değişen gösterge faiz oranı tahvil piyasasında yatırımcıların davranışlarına göre belirlenir. İsmi bu nedenle gösterge faizidir. Gösterge faiz olarak takip edilen tahvil faizi için önceden belirlenen bir tahvil yoktur. Vadesine iki yıl kalmış, üç veya altı ayda bir kupon ödemesi olan devlet tahvilleri arasında en çok işlem gören (veya son üç işlem günü içinde en çok işlem gören) devlet tahvilinin faizi gösterge faiz olarak kabul edilir. Türkiye'de sabit getiriye sahip uzun vadeli borçlanma araçları yatırımcılar tarafından çok fazla tercih edilmez. Bu sebeple, piyasada faizlerin seyriyle ilgili yorum yapılırken, vadesinin bitmesine yaklaşık iki yıl kalan tahviller referans olarak alınır. Şu notu düşelim: Gösterge faiz, ikincil piyasada oluşmaktadır ve TCMB'nin belirlediği faiz oranlarından farklıdır.

Bankaların ya da anonim şirketlerin finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çıkardıkları borçlanma senetlerine özel kesim tahvilleri adı veriliyor. Bu tahviller, 1 yıl veya daha uzun vadeye sahipler ve Türk lirası üzerinden ihraç edilir. Bunların faizleri de yine yatırımcıların kararlarına göre oluşur. Başlıca belirleyicileri, şirketin finansal durumu ve piyasa değeridir.

Öğrenme Çıktısı

3 Bankacılık sisteminin yapısını ve kaydi para yaratma sürecini açıklayabilme
4 Merkez bankasının para arzı üzerindeki kontrolünü açıklayabilme
5 Para piyasası dengesini ve faiz oranının belirlenmesini açıklayabilme

Araştır 2	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Bankacılık sisteminde "yüzen fonlar" olarak adlandırılan kaynakları araştırın.	Açık piyasa işlemleri ile repo/ters repo terimlerini ilişkilendirin.	Bankaların düşük öz sermaye ile çalışmalarının olumsuz etkilerini anlatın.

FİNANSAL SİSTEM

Finansal sistem, paranın (fonların) yatırım ve spekülatif nedenlerle kullanımı sonucu oluşmuştur. Parasal sistem tarafından sağlanan para, sermaye piyasasında vadesi bir yıldan daha uzun olan finansal menkul kıymetlerin (örneğin hisse senetleri, devlet tahvili ve şirket tahvili) ve para piyasasında vadesi bir yıldan daha az olan finansal menkul kıymetlerin (örneğin mevduat ve hazine bonosu sertifikaları) alım satımını yapmak ve alternatif yatırım araçlarını (örneğin yatırım fonları ve gayrimenkul) almak için kullanılır. Finansal sistem içerisinde sigorta şirketleri, borsacılar, emeklilik fonları, yatırım fonları, finansal riskten korunma fonları gibi kurumlar faaliyet gösterir. Finansal değişkenler olarak tahvil getirileri, hisse senedi fiyatları, vadeli işlemler sayılabilir. Finansal sistemin performansı ve eğilimi, yukarıda sayılan finansal değişkenler gözlemlenerek izlenir.

Günümüzde parasal sistemin ve finansal sistemin birbirine çok yakın bir şekilde hareket ettiklerini söyleyebiliriz. Finansal sistemin oldukça büyük bir kısmını bankalar oluşturmaktadır. Parasal sistem, finansal sistemdeki katılımcıların yatırım yapıp spekülasyon yapmaları için kredi şeklinde fon sağlar. Dolayısıyla, kötü işleyen bir parasal sistem, kötü işleyen bir finansal sisteme neden olur. Finansal sistemin etkinliğinin bozulduğu dönemlerde parasal sistemin katılımcıları finansal sisteme işlerlik kazandırmak için harekete geçerler. Bunun nedeni, finansal sistemin tüm ekonominin çok büyük bir bileşeni olması ve finansal sistemin reel ekonomiyi etkilemesidir. Bu görevi küresel kriz makro ihtiyati politikalar kapsamında merkez bankaları üstlenmiştir.

Finansal Sistemin İşleyişi

Finansal sistem dört unsurdan oluşur:

- Finansal piyasalar
- Finansal aracılar
- Fon fazlası olanlar
- Fon açığı olanlar

Buna göre finansal sistemin temel işlevi, fon fazlası olanlarla fon ihtiyacı olanları buluşturmaktır. Böylece finansal piyasalarda fon transferi gerçekleşmektedir.

Fon fazlası olanlar ellerindeki tasarruflarını ödünç verenlerdir. Bir ekonomide ödünç verenlerin en önemlisi hanehalklarıdır. Hanehalkları, gelirlerinden daha az harcayarak getiri sağlamak amacıyla birikimlerini finansal sisteme fon olarak sunarlar. Bunun dışında işletmeler, devlet ve yabancılar da fon fazlasına sahip olabilirler ve bu fonlarını ödünç vermek isteyebilirler.

Fon açığı olanlarsa borçlanma ihtiyacı içindekilerdir. Bunlara ödünç alanlar da diyebiliriz. Bunların başında devlet ve işletmeler gelir. Devlet, bütçe açıklarını finanse etmek için fon talep eder. İşletmelerse yeni yatırımlarını finanse etmek için borçlanır. Yine hanehalkları ve yabancılar da borçlanmak için finansal piyasalara giriş yapabilirler.

Finansal piyasalarda ödünç alma - ödünç verme işlemi ***menkul*** kıymet alım satımı üzerinden doğrudan gerçekleşir. Ödünç alanlar, finansal piyasalarda menkul kıymet satarak fon ihtiyaçlarını karşılar. Bu menkul kıymetleri satın alanlarsa ellerindeki fon fazlasını kullanıp getiri sağlamak isteyen kesimdir.

Menkul kıymet alım satımı üzerinden gerçekleşen bu fon transferi doğrudan finansman olarak adlandırılır. Fon arz edenler (fon fazlası olanlar) ile fon talep edenler (fon açığı olanlar), finansal aracıların devreye girdiği bir fon transferi de gerçekleştirebilirler. Buna da dolaylı finansman adı verilir. Şekil 4.5 yukarıda kısaca açıkladığımız finansal sistemin işleyişini özetliyor.

Menkul:
Bir yerden bir yere taşınabilir mal anlamına gelir. Dolayısıyla menkul kıymetler, yatırım aracı olarak değerlendirilen, taşınabilir belli başlı kıymetli evraktır.. Çıkarılması için Sermaye Piyasası Kurulundan izin alınan, belli bir tutarı temsil eden bu evrak, satın alan kişilere ortaklık ya da alacak hakkı sağlar. Evrakın temsil ettiği bu hak, belgeden ayrı bir şekilde kullanılamaz ve aynı şekilde hakkın korunarak belgenin devredilmesi de mümkün değildir.

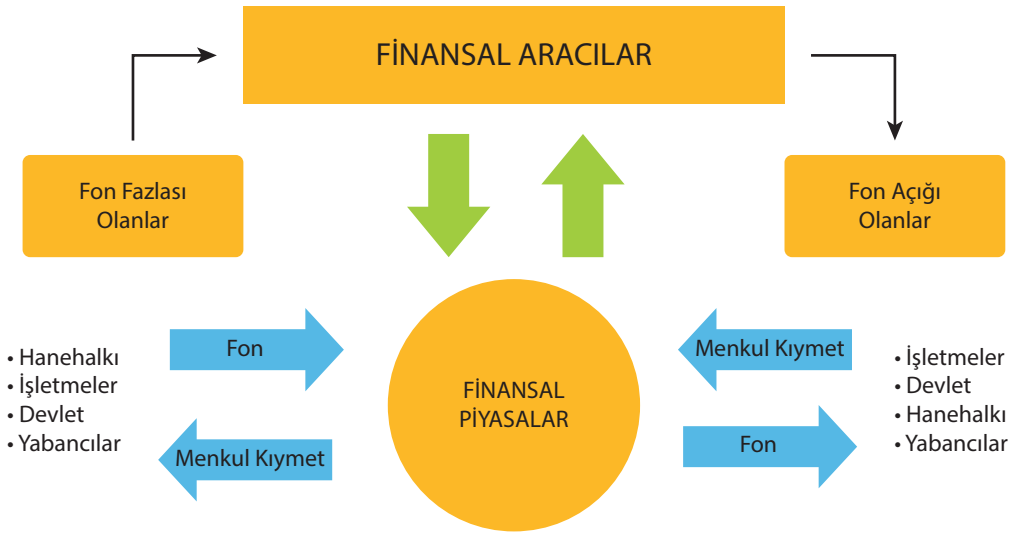

Şekil 4.5 Finansal Sistem

Finansal sistem ekonomide üretimin ve etkinliğin artmasına önemli katkılar sağlar. Ayrıca hem borç alanın hem de borç verenin gelirinin ve refah düzeyinin artmasına etki eder. Etkin işleyen bir finansal sistemin yukarıdaki katkıları sağlama imkânı da artar. Etkinlikle kastedilen, finansal sistemin temel işlevlerini olabildiğince iyi yerine getirmesidir. Finansal sistemin dört önemli fonksiyonu bulunur:

1. Finansal sistemin en temel fonksiyonu, tasarruf sahiplerinin ellerindeki fon fazlasını fon açığı olanlara aktarmaktır. Finansal sistem fon transferinin doğrudan ya da dolaylı şekilde gerçekleşmesini sağlar. Bu, ekonomi için oldukça önemlidir.
2. Tasarruf sahipleri farklı finansal varlıklar satın alarak bir getiri beklentisi oluştururlar. Burada amaç, her bir finansal varlığın riskini dağıtmaktır. Risk kavramıyla kastedilen, finansal varlığın gelecekteki değeriyle ilgili belirsizliktir. Bu risk farklı finansal varlıklardan portföy oluşturularak dağıtılmış olur. Burada önemli olan finansal sistemin yatırım için farklı varlık imkânı sunmasıdır. Finansal sistemin fonksiyonu, tasarruf sahiplerine (yatırımcılara) riski dağıtma (risk paylaşımı imkânı) sunmasıdır.
3. Bir yatırımcı için finansal varlığın hızlı bir şekilde bir ödeme aracına dönüştürülebilmesi önemlidir. Finansal sistem varlıklara likidite özelliği kazandırır. Örneğin elinizdeki bir hisse senedini satıp paraya dönüştürebilirsiniz. Fakat yatırım amacıyla satın almış olduğunuz bir gayrimenkulü hemen satamayabilirsiniz.
4. Yatırımcıların, borçlanmak isteyenler hakkında ya da finansal varlıkların getirileriyle ilgili bilgilere kolay bir şekilde erişebilmeleri de önemlidir. Doğru yatırım kararı verilebilmesi için bu bilgilerden yararlanılır. Finansal sistem, yatırımcıları ***eksik bilgilenmeyle*** ortaya çıkacak sorunlardan korur.

Eksik bilgilenme (asimetrik enformasyon): Borç alan ve borç veren ilişkisinde taraflardan birinin daha fazla bilgiye sahip olmasıdır. Konumuz bağlamında, daha fazla bilgiye sahip olan borç alandır ve bu avantajı lehine kullanır.

Finansal Piyasaların Yapısı

Finansal piyasalar, piyasada yer alan menkul kıymetlere, vade yapısına, likidite özelliklerine göre farklılaşır. Bu bölümde piyasa türlerini inceleyeceğiz.

Borç ve Ortaklık Piyasaları

Borç piyasası, borçlanan tarafın borçlanma aracını elinde bulunduran kişi ya da kuruma belirli bir tarihe (vade bitimine) kadar düzenli aralıklarla faiz ödemesi yaptığı ve vade bitiminde ana paranın geri ödeneceğini gösteren borç araçlarının kullanıldığı piyasadır. Kısa vadeli borçlanma araçları bono, uzun vadeli borçlanma araçları tahvil olarak adlandırılır. Borç araçlarının üç farklı vade sınıflandırması vardır:

- bir yıldan kısa vadeli borç araçları kısa vadeli,
- bir yıl ile on yıl arasında vadeye sahip borç araçları orta vadeli,
- on yıldan ve daha uzun vadeye sahip borç araçları uzun vadelidir.

Genellikle bir yıl ve daha uzun süreli vadeye sahip menkul kıymetler uzun vadeli olarak kabul edilir.

Ortaklık piyasası, üzerinde herhangi bir vade bulunmayan ancak uzun vadeli kabul edilen ortaklık araçlarının işlem gördüğü piyasalardır. Ortaklık aracını elinde bulunduran kişiye belli dönemlerde kâr payı ödemesi yapılmaktadır. Hisse senedi bir ortaklık aracıdır. Hisse senediyle bu hisse senedini çıkaran işletmeye belirli bir oranda ortak olmuş olursunuz. Bu sayede, işletmenin varlıklarını ve net gelirini paylaşma hakkını elde edersiniz.

Birincil ve İkincil Piyasalar

Birincil piyasa, bir işletme veya devlet tarafından borçlanmak amacıyla ihraç edilen (çıkarılan) menkul kıymetlerin (tahvil veya hisse senedi) ilk alıcılara satıldığı piyasadır.

İkincil piyasaysa daha önce ihraç edilmiş olan menkul kıymetlerin yatırımcılar arasında yeniden alınıp satıldığı piyasadır.

Borsa ve Tezgâh Üstü Piyasalar

İkincil piyasalarda menkul kıymetlerin alım satımı iki farklı şekilde organize olabilir. Bunlar, borsalar ve tezgâh üstü piyasalardır.

Borsalar, menkul kıymet alıcı ve satıcılarının alım satım işlemlerini gerçekleştirmeleri amacıyla düzenlenmiş fiziki mekânlardır. Borsa İstanbul, İstanbul Altın Borsası, TCMB İnterbank Piyasası örnek olarak verilebilir.

Tezgâhüstü piyasalarsa menkul kıymetlerin alınıp satıldığı borsa dışındaki piyasalardır. Serbest altın ve serbest döviz piyasası, bankalar arası TL ve döviz piyasası tezgâhüstü piyasalara örnektir.

Spot ve Vadeli Piyasalar

Spot piyasalarda menkul kıymetin satışı sonrası teslim ve ödemesi hemen yapılır. Vadeli piyasalardaysa menkul kıymetler gelecekteki bir tarihte, bugün üzerinde anlaşılan fiyat üzerinden alınıp satılmaktadır.

Para ve Sermaye Piyasaları

Finansal piyasalar, piyasada işlem gören menkul kıymetlerin vadesine göre de farklılaşabilir. Para piyasası, kısa vadeli (vadesi bir yıldan kısa olan) menkul kıymetlerin alınıp satıldığı piyasalardır. Sermaye piyasasıysa orta ve uzun vadeli (bir yıl ve daha uzun vadeye sahip) menkul kıymetlerin alınıp satıldığı piyasalardır.

Finansal Araçlar

Finansal araçları vadelerine göre sınıflandırabiliriz. Bu ayrımı kullanarak para ve sermaye piyasası araçlarına bakacağız.

Para Piyasası Araçları

- Hazine bonosu, vadesi 1 yıldan kısa olan devlete ait borçlanma senetleridir.
- Finansman bonosu, anonim ortaklık biçiminde kurulmuş olan şirketlerin fon ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ihraç ettikleri menkul kıymetlerdir.

- Banka bonosu, kalkınma ve yatırım bankalarının kendilerine fon kaynağı sağlamak amacıyla ihraç ettikleri menkul kıymetlerdir.
- Banka garantili bonolar, kalkınma ve yatırım bankalarından kredi kullanan anonim ortaklıkların, bu kredilerin teminatı olarak alacaklı bankaya verdikleri menkul kıymetlerdir.
- Varlığa dayalı menkul kıymet, ihraç eden kurumun kendi ticari işlemlerinden kaynaklı veya devralmış olduğu alacakları karşılığında çıkarılan menkul kıymettir.
- Yatırım fonu katılım payları, yatırım payının sahip olduğu portföyün bir kısmını temsil eden katılma payının alınarak fon portföyüne ortak olunmasıdır.
- Repo/ters repo, menkul kıymetlerin alınıp satılmasına bağlı olarak gerçekleştirilen kısa vadeli fon toplam/fon satış tekniğidir.

Sermaye Piyasası Araçları)

- Hisse senedi, bir anonim şirkete ait sermayenin belli bir oranını temsil eden ve sahiplerine o oranda ortaklık hakkı sağlayan, belirli şekil ve şarta sahip menkul kıymetlerdir. Hisse senedi sahipleri, şirketin net geliri ve varlıkları üzerinde alacak hakkına sahiptir.
- Özel sektör tahvilleri, anonim şirketler tarafından ödünç para bulmak amacıyla üzerinde yazılı değerleri eşit ve ibareleri aynı olmak üzere çıkarılan, vadesi bir yıl ve daha uzun borç senetleridir.
- Devlet tahvilleri, kamu kesiminin harcamalarını ve bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla hazine tarafından ihraç edilen, 1 yıl ve daha uzun vadeli borçlanma araçlarıdır.
- Kâr ve zarar ortaklığı belgesi, anonim ortaklıklar tarafından kâr ve zarara ortak olmak üzere yurt içinde ve yurt dışında satılmak için çıkartılan menkul kıymetlerdir.
- Katılma intifa senedi, anonim ortaklıkların nakit karşılığı satılmak üzere ihraç ettikleri menkul kıymetlerdir.
- Gelir ortaklığı senedi, bir kamu altyapı yatırımından (köprü, baraj, elektrik santrali, kara yolu, demir yolu vb.) belirli bir süre için gelir ortaklığı sağlayan ve Kamu Ortaklığı İdaresi tarafından ihraç edilen menkul kıymetlerdir.
- Eurobond, satışa sunulduğu ülkenin para birimi dışında bir para birimi üzerinden ihraç edilen tahvillerdir. Bu tahviller yurt dışı piyasalarda ABD doları ya da euro cinsinden satılır.

Öğrenme Çıktısı

6 Finansal sistemin işleyişini ve yapısını açıklayabilme
7 Finansal araçları tanımlayabilme

Araştır 3	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Bir ekonomide tasarruf eğiliminin düşük olmasının finansal sisteme ve ekonomiye etkilerini araştırın.	Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerdeki ortalama tasarruf eğilimi ile Türkiye ekonomisindeki ortalama tasarruf eğilimini karşılaştırın.	Finansal sistemin etkinliğinin artmasının ekonomik büyümeye etkilerini anlatın.

1 Paranın tanımını, işlevlerini ve özelliklerini açıklayabilme

2 Para arzı tanımlarını açıklayabilme

Para

Para, kişilerin mal ve hizmet satın almak için düzenli olarak kullandıkları varlıklardır. Paranın üç kullanım amacı bulunur: Değişim aracı olarak alım satım işlemlerinde kullanılır. Hesap birimi olarak fiyatları ve diğer iktisadi değerleri karşılaştırmamızı kolaylaştırır. Değer biriktirme aracı olarak şimdiki satın alma gücümüzü gelecekteki dönemlere aktarmamızı sağlar. Günümüzde kullanılan paralar itibari paralar olarak adlandırılır. Bu paralar kanun ve devlet güvencesine dayanarak üzerinde yazılı değer kadarlık bir alım gücünü ifade eder.

Merkez bankaları, paranın basımından ve dolaşımından sorumludur. Dolaşımdaki para miktarını takip etmek amacıyla farklı para arzı tanımları kullanır. Bu para tanımları içerisinde para olarak sayılan farklı varlıklar bulunur. Para arzı tanımı büyüdükçe içerisindeki düşük likiditeye sahip varlık miktarı artar.

3 Bankacılık sisteminin yapısını ve kaydi para yaratma sürecini açıklayabilme

4 Merkez bankasının para arzı üzerindeki kontrolünü açıklayabilme

5 Para piyasası dengesini ve faiz oranının belirlenmesini açıklayabilme

Parasal Sistem

Parasal sistem paranın basılmasını ve dolaşımını ifade eder. Merkez Bankası ve bankacılık kesimi parasal sistemin iki önemli unsurudur. Merkez Bankası, parasal sistemin düzenlenmesinden sorumludur. Bankacılık sistemi ekonomide kaydi para yaratılmasında önemli bir role sahiptir. Merkez Bankası ekonomideki para miktarını bankacılık sistemi üzerinden kontrol eder. Bu amaçla açık piyasa işlemlerini, zorunlu karşılık oranlarını ve reeskont kredilerini kullanır. En etkili araç, açık piyasa işlemleridir. Para talebini belirleyen üç faktör vardır: Gelir, faiz oranı ve enflasyon. Para piyasasında denge faiz oranı para arzının para talebine eşit olduğu durumda gerçekleşir. Merkez Bankası para arzı üzerinden faiz oranlarını etkiler. Bununla birlikte, ekonomide pek çok farklı faiz oranı bulunur. Dolaşımdaki paranın gereğinden fazla artırılması uzun dönemde yaşanan enflasyonun en önemli nedenidir. Dolayısıyla dolaşımdaki paranın miktarının doğru ayarlanması önemlidir.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

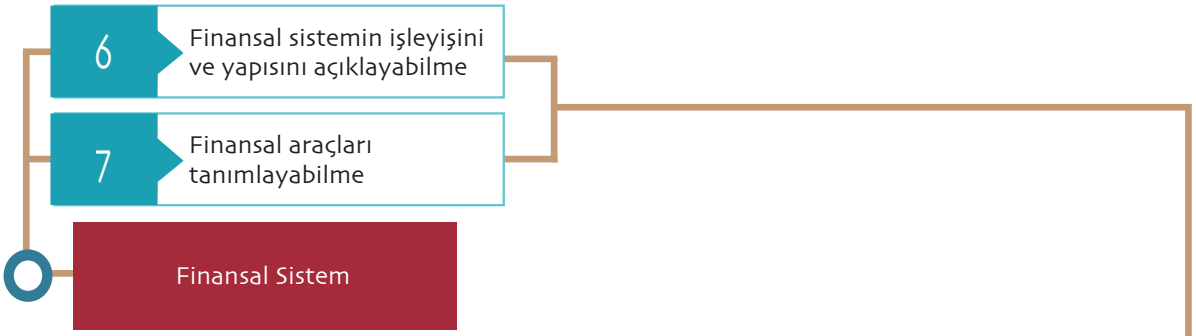

Finansal sistem, parasal sistemi de içine alan daha büyük bir organizasyondur. Ekonomideki fon arz ve talebi finansal sistem üzerinden gerçekleşir. Fon arz eden en önemli ekonomik birim hanehalklarıdır. Bu nedenle hanehaklarının tasarruf eğilimi önemlidir. Fon talep eden iki önemli ekonomik birim vardır. Bunlar işletmeler ve devlettir. Devlet bütçe açıklarının finansmanı amacıyla finansal piyasalarda yer alırken işletmeler yeni yatırımların finansmanı için fon talep eder. Bu amaçla, finansal sistem pek çok farklı finansal piyasa ve araca sahiptir. Etkin işleyen bir finansal sistem, ekonomideki toplam üretimin artmasına, bireylerin refah düzeylerinin yükselmesine önemli katkı sağlar.

1 Aşağıdakilerden hangisi paranın taşıması gereken özelliklerden biri **değildir?**

A. Kolay taşınabilirlik
B. Dayanıklılık
C. Bölünebilirlik
D. Kabul görme
E. Kâğıt olma

2 Aşağıdakilerden hangisi banka bilançosunun aktifinde **yer almaz?**

A. Serbest rezervler
B. Zorunlu rezervler
C. Krediler
D. Menkul değerler
E. Öz kaynaklar

3 Kısmi rezerv bankacılığında rezerv oranının %8 olması durumunda, rezervin kaç katı kadar kaydi para yaratılır?

A. 8
B. 10
C. 12,5
D. 14,5
E. 16

4 Aşağıdaki faiz oranlarından hangisi bankalar rası para piyasasında geçerli **değildir?**

A. Politika faizi
B. Gösterge faiz
C. Gecelik borç alma faizi
D. Gecelik borç verme faizi
E. Geç likidite borç verme faizi

5 Bir işletme veya devlet tarafından borçlanmak amacıyla ihraç edilen menkul kıymetlerin ilk alıcılara satıldığı piyasa aşağıdakilerden hangisidir?

A. Borç piyasası
B. Ortaklık piyasası
C. Birincil piyasa
D. İkincil piyasa
E. Sermaye piyasası

6 Menkul kıymetlerin gelecekteki bir tarihte, bugün üzerinde anlaşılan fiyat üzerinden alınıp satıldığı piyasalar aşağıdakilerden hangisidir?

A. Borç piyasası
B. Ortaklık piyasası
C. İkincil piyasa
D. Spot piyasa
E. Vadeli piyasa

7 Vadesi 1 yıldan kısa olan devlete ait borçlanma senetleri aşağıdakilerden hangisidir?

A. Hazine bonosu
B. Finansman bonosu
C. Banka bonosu
D. Banka garantili bono
E. Şirket bonosu

8 Aşağıdakilerden hangisi ihraç eden kurumun kendi ticari işlemlerinden kaynaklı veya devralmış olduğu alacakları karşılığında çıkarılan menkul kıymettir?

A. Finansman bonosu
B. Gelir ortaklığı senedi
C. Varlığa dayalı menkul kıymet
D. Yatırım fonu katılım payı
E. Hisse senedi

9 Aşağıdakilerden hangisi anonim şirketler tarafından ödünç para bulmak amacıyla üzerinde yazılı değerleri eşit ve ibareleri aynı olmak üzere çıkarılan, vadesi bir yıl ve daha uzun borç senetleridir?

A. Finansman bonosu
B. Varlığa dayalı menkul kıymet
C. Özel sektör tahvili
D. Kâr ve zarar ortaklığı belgesi
E. Katılma intifa senedi

10 Aşağıdakilerden hangisi anonim ortaklıkların nakit karşılığı satılmak üzere ihraç ettikleri menkul kıymetlerdir?

A. Gelir ortaklığı senedi
B. Finansman bonosu
C. Varlığa dayalı menkul kıymet
D. Kâr ve zarar ortaklığı belgesi
E. Katılma intifa senedi

neler öğrendik yanıt anahtarı

1. E	Yanıtınız yanlış ise "Para Nedir?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. E	Yanıtınız yanlış ise "Para Arzı ve Bankacılık Sistemi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. C	Yanıtınız yanlış ise "Para Arzı ve Bankacılık Sistemi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. B	Yanıtınız yanlış ise "Ekonomide Kaç Farklı Faiz Oranı Vardır?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. C	Yanıtınız yanlış ise "Finansal Piyasaların Yapısı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. E	Yanıtınız yanlış ise "Finansal Piyasaların Yapısı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. A	Yanıtınız yanlış ise "Finansal Araçlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. C	Yanıtınız yanlış ise "Finansal Araçlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. C	Yanıtınız yanlış ise "Finansal Araçlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. E	Yanıtınız yanlış ise "Finansal Araçlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

4 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Yabancı para mevduatların yüksek olmasının nedeni döviz kurundaki artışların ekonomide yarattığı belirsizliktir. Belirsizlik ve kur artışı beklentisi nedeniyle ekonomik birimlerin yabancı para tutma eğilimi artmıştır.

Araştır 2

Yüzen fonlar, vadesiz mevduatlar içerisinde değerlendirilen bir fon kaynağıdır. Bankaların vadesiz mevduatlarına giren ve birkaç gün gibi kısa süre bekleyen fonlara bu isim verilir. Vadesiz mevduat hesabınıza yatırılan maaş ödemelerini buna örnek verebiliriz. Bankalar, paranızın tamamını hemen çekmemeniz için fatura ödemeleri, bankamatikler, ödeme kolaylıkları gibi pek çok imkan sunar. Bu sayede paranızın belirli bir miktarı birkaç gün süreyle hesabınızda kalır ve bu miktar bankalar tarafından kullanılır.

Araştır 3

Bir ekonomide tasarruf eğiliminin düşük olması tasarruf-yatırım açığına yol açabilir. Bu durumun bir diğer sonucu dış ticaret açığıdır. Ekonominin yurt dışı fon kaynaklarına ihtiyacı artar. Yurt dışı fon kullanımının en önemli riskiyse ekonominin döviz kurundan kaynaklı şoklara açık hâle gelmesidir.

Kaynakça

Acemoglu, D., Laibson, D., ve List, J. (2018). *Macroeconomics*, Global Edition, Pearson Education.

Case, K. E., Fair, R. C. ve Oster, S. M. (2017). *Principles of Macroeconomics*, 22th Edition, Pearson Education.

Frank, R.H., Bernanke, B. S., Antonovics, K. ve Heffetz, O. (2007). *Principles of Macroeconomics,* 6th Edition, McGraw-Hill Education.

Mankiw, N. G. (2017). *Principles of Macroeconomics*, 8th Edition, Cengage Learning.

Mill, A. (2019). *Ekonomi 101*, Say Yayınları, İstanbul.

Mishkin, F .S. (2016). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*, 11th Edition, Pearson Education.

O'Sullivan, A., Sheffrin, S. ve Perez, S. (2018). *Economics: Principles, Applications, and Tools*, 9th Edition, Pearson Education.

Özatay, F. (2013). *Parasal İktisat: Kuram ve Politika*, Genişletilmiş 3. Baskı, Efil Yayınevi, Ankara.

Şenses, F. (2017). *İktisada (Farklı Bir) Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Şıklar, İ. (2004). *Finansal Ekonomi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

İnternet Kaynakları

TCMB Enflasyon Raporu (2019 4. Çeyrek), https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/yayinlar/raporlar/enflasyon+raporu/2019/enflasyon+raporu+2019+-+iv (Erişim tarihi: 15.12.2019).

TCMB Parasal Aktarım Mekanizması Kitapçığı (2013). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/4e99834e-179b-4a08-820c-f2b259032afd/ParasalAktarim.pdf?MOD=AJPERES&CVID= (Erişim tarihi: 20.12.2019).

100 Soruda Merkez Bankacılığı (2019). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2d9f2c1d-18eb-4124-8fd9-a4ea189a24ad/100+Soruda+TCMB+web.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2d9f2c1d-18eb-4124-8fd9-a4ea189a24ad-mR8fxaz (Erişim tarihi: 22.12.2019).

Vakıfbank Bankacılık Sektörü Raporu (2019 3. Çeyrek), Vakıfbank Ekonomik Araştırmalar Müdürlüğü, https://www.vakifbank.com.tr/documents/earastirma/2019/1811-Vak%C4%B1fBank%20Bankac%C4%B1l%C4%B1k%20Sekt%C3%B6r%20Raporu%202019%20III.%20%C3%87eyrek.pdf (Erişim tarihi: 12.12.2019).

Bölüm 5

İşsizlik ve Enflasyon

Öğrenme çıktıları

İşsizlik

1 İşsizlik ile ilgili temel kavramları ve işsizliği hesaplama yöntemlerini açıklayabilme
2 İşsizliğin türlerini tanımlayabilme
3 İşsizliğin nedenlerini ve etkilerini açıklayabilme

Enflasyon

4 Enflasyonu tanımlayabilme ve enflasyonun nasıl ortaya çıktığını açıklayabilme
5 Enflasyonun nasıl ölçüldüğünü açıklayabilme
6 Enflasyonun nedenlerini ve etkilerini açıklayabilme

İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi

7 Ekonomide işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • Doğal İşsizlik Oranı • Çekirdek Enflasyon • Phillips Eğrisi • Fisher Etkisi

GİRİŞ

Enflasyon ve işsizlik, çağdaş toplumlarda en çok tartışılan makroekonomik göstergelerdir. Neredeyse herkesin işsizlik ve enflasyona ilişkin genel bir fikri, söyleyecek birkaç lafı vardır. Bireyler, bu kavramların tam olarak neyi ifade ettiğini bildiklerini düşünmelerine rağmen, söz konusu bu iki kavramın açık bir şekilde tanımlanması zordur. Bu sebeple yanlış yorumlanmaya açıktır. Günümüz dünya ekonomisi, Adam Smith, John Maynard Keynes, Irving Fisher, Milton Friedman, John Stuart Mill gibi iktisatçıların ekonomi teorisini etkileyecek görüşlerini paylaştıkları dönemlere kıyasla oldukça farklılaşmıştır. Bilim ve teknoloji alanlarında olduğu gibi zamanla ekonominin ilgilendiği konular da gelişerek değişmiştir. Ancak işsizlik ve enflasyon gibi bazı konular önemini koruyarak günümüzde de ekonomistleri, devlet adamlarını, gazetecileri, öğrencileri, ev kadınlarını kısaca toplumun her kesimini meşgul etmeye devam etmektedir.

Hükûmetler işsizliği ve enflasyonu azaltmak ister. Bunun nedeni, işsizliğin, işçilerin üretim içerisinde alacakları payda ve bundan elde edecekleri gelirde kaybedilen bir fırsatı temsil etmesidir. Enflasyon ise bireylerin sahip oldukları paranın değerini zaman içerisinde azaltmakta ve daha da önemlisi, içerdiği tehditler nedeniyle belirsizliğe yol açarak insanların tasarruf etme şevkini kırmaktadır. Sonuç olarak tasarruf yetersizliği ve ekonomik belirsizlikler de şirketlerin yatırım kararlarında olumsuz etkiye yol açmaktadır.

İşini kaybetmek, bir insanın yaşayabileceği en zor deneyimlerden biridir. Çoğu insan, yaşam standartlarını korumak için çalışarak kazandıklarına güvenir. Gerek yatırımcılar gerekse de bireyler için sahip oldukları varlıkların satın alma gücünün, enflasyonla birlikte azalacağı korkusu derin bir kaygı kaynağıdır. Bu ünitede, makroekonominin iki temel olgusu olan işsizlik ve enflasyon konuları incelenecektir. Ekonomistlerin işsizliği ve enflasyonu nasıl tanımladıkları, ölçme yöntemleri, işsizlik ve enflasyonun toplumda yarattığı çeşitli maliyetler açıklanmaya çalışılacaktır. Ünitemizin sonunda bu iki kavramın ne olduğuna dair temel bilgiler edinecek, dolayısıyla enflasyon ve işsizliğin nedenlerini ve etkilerini daha iyi yorumlayabileceğiz.

İŞSİZLİK

İşsizlik, kısaca çalışmak isteyen bireylerin iş bulamamasıdır. Daha az çalışan insan sayısı daha az üretim miktarı demektir. Yüksek işsizlik oranları ekonomik bir soruna dikkat çekiyor olsa da aşırı düşük işsizlik oranları da ekonomide bazı işlerin yolunda gitmediğini ifade eder. Her iki durumun ekonomiye yansımasıyla neden olacağı etkiler farklı olacaktır. Dolayısıyla, işsizliğin ekonominin içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak birey ve topluma faydası veya ek maliyeti olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin her şeyin iyi gittiği bir ekonomide yaşanan canlanma dönemlerinde işsizlik azalırken, düşük büyüme oranlarının gerçekleştiği dönemlerde işsizlik keskin bir şekilde artmakta ve toplumun endişesinin bir nedeni olabilmektedir. Ancak burada dikkat çeken, yüksek ekonomik büyüme oranlarının yakalandığı dönemlerde işsizliğin azalsa da tamamen yok olmamasıdır. Diğer bir deyişle ekonomilerde her zaman sıfırdan farklı bir işsizlik değeri gözlenecektir.

Ülkemizde işsizlik her ay ***Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)*** tarafından hesaplanmaktadır. Sadece birey olarak bizleri, ailemizi değil, toplumu da ilgilendiren önemli bir konu olan ekonominin gidişatı ve işsizlik arasındaki bu ilişkiyi açıklayabilmek için iktisatçıların ve Türkiye İstatistik Kurumunun işsizliği nasıl ölçtüğünü anlamak ve sonrasında elde edilen değerin ne anlama geldiğini doğru yorumlamayı öğrenmek gerekmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)
Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye'nin nüfusu, kaynakları, ekonomisi, toplumu ve kültürü hakkında resmî istatistikler üretmekle görevlendirilen bir Türk devlet kurumudur. 1926 yılında kurulmuştur ve merkez ofisi Ankara'dadır.

Türkiye İstatistik Kurumuna www.tuik.gov.tr'den ulaşabilirsiniz.

İşsizlik Kavramının Hesaplanması

Hesaplamalarda kullanılan işsizlik verileri yaklaşık 44 bin hanehalkı tarafından doldurulan **Hanehalkı İşgücü Anketlerine** dayanmaktadır. Anketlerden elde edilen veriler Uluslararası İşgücü Örgütünün (ILO) standart hesaplama yöntemlerine göre analiz edilerek, her ayın ve yılın belirli dönemlerinde bir önceki yılın aynı ayına veya yılına göre karşılaştırılıp, artış veya azalış yönünde bilgi verilerek yayımlanır. İşsizliğin nasıl hesaplandığına geçmeden önce bu hesaplamada kullanılan bazı kavramları açıklamak gerekir.

Ekonomik açıdan nüfus tanımlaması sözlük anlamından farklıdır. Sözlük anlamında nüfus bir ülkede, bir bölgede, bir kentte ya da bir köyde yaşayanların, oturanların tümünü kapsarken ekonomik açıdan hesaplanan nüfusa 15 yaş altı dâhil edilmemektedir. Bunun sebebi, ülkemizde 4857 İş Kanunu'nun 71'inci maddesi gereği 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmasının yasak olmasıdır. TÜİK'e göre, 15 yaş ve üstü nüfus ise iki gruba ayrılır. Bunlardan ilki üniversite yurtları, yetiştirme yurtları, huzurevi, özel nitelikteki hastane, hapishane, kışla vb. yerlerde ikamet edenler dışında kalan **kurumsal olmayan nüfustur.** İkincisi, kurumsal olmayan nüfus içerisindeki 15 ve üstü yaştaki **kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfustur.**

TÜİK hesaplamalarında kullanmak için her ayın Pazartesi günü ile başlayıp Pazar günü ile biten ilk haftasını **referans dönemi** olarak ele alır. TÜİK'e göre 15 ve üstü yaşta olup, bu referans dönemi süresince bir işi olmayan, diğer bir ifadeyle kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmayıp iş arayan kişi işsizdir. Burada iş arayan kısmını açarsak; bir kişinin iş arıyor olarak sayılabilmesi için son 4 hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olması gerekmektedir. Bu şekilde iş arayıp bulamayan kişiler **işsiz** olarak tanımlanmaktadır. Eğer bu kişiler 15-24 yaş aralığında ise **genç işsiz** olarak sınıflandırılır. 2014 yılı öncesinde aynı tanımda iş arama kriterinde referans dönemi olarak "son 4 hafta" yerine "son 3 ay" kullanılmaktaydı. Bunun yanı sıra, son 4 hafta içinde başlayabileceği bir iş bulmuş veya kendi işini kurmuş, ancak işe başlamak ya da işbaşı yapmak için çeşitli eksikliklerini tamamlamak amacıyla bekleyenler işbaşı yapmadıklarından hâlâ işsiz sayılmaktadır.

Hanehalkı işgücü istatistiklerinin tanımlarında **işgücü**, istihdam edilenler ile işsizlerin oluşturduğu tüm nüfusu kapsar. Buradaki **istihdam** kavramı ise referans dönemi içinde yevmiyeli, ücretli, maaşlı, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak en az bir saat olmak üzere bir iktisadi faaliyette bulunan kişileri kapsamaktadır. Bunu daha basit bir formülle ifade edersek;

İşgücü = İstihdam edilenler + İşsizler

İstihdam edilmeyen veya işsiz tanımı içerisinde yer almayan 15 ve üstü yaşta kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus ise **işgücüne dâhil olmayanlardır.** Bu kişilerin işi yoktur ancak iş aramadıkları için işsiz olarak tanımladığımız gruba da dâhil değildirler. Çalışma çağındaki bir kişi neden iş aramaz? Kişiler 2 hafta içinde işbaşı yapmaya hazır olsalar da çeşitli nedenlerden dolayı iş aramayabilirler. Bu kişilerden işbaşı yapmaya hazır olduğunu belirtmesine rağmen iş piyasasında geçmişte yaşadığı tecrübeler yüzünden iş bulabileceği inancını kaybedenler **iş bulma ümidi olmayan** olarak tanımlanır. Diğer gruplar ise mevsimlik çalışan, ev işleriyle meşgul, eğitim/öğretim faaliyetinde, emekli veya çalışamaz hâlde olduğu için iş aramasa da işbaşı yapmaya hazır olduğunu belirten kişiler olarak sınıflandırılmıştır. 15 ve üstü yaştaki nüfusu formülle ifade etmek istersek;

15 ve üstü yaştaki nüfus = İşgücü + İşgücüne dâhil olmayanlar

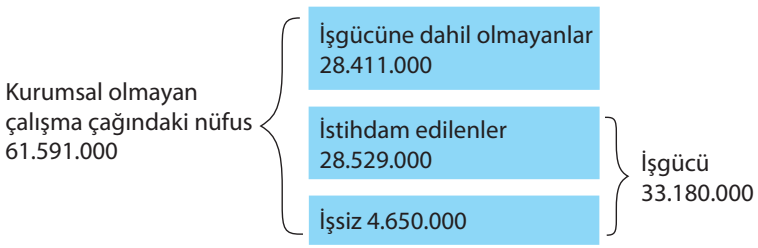

Şekil 5.1 İşgücü İstatistikleri (Ağustos, 2019)

Kaynak: TÜİK

Şekil 5.1'de açıklanan tüm kavramların sayısal görünümü, TÜİK tarafından yayımlanan Ağustos 2019 rakamları ile özetlenmiştir. Temel kavramları öğrendikten sonra sıra TÜİK'in bunları kullanarak hesapladığı değerlerden elde edilebilecek kavramlara gelmektedir. Ekonomide istihdam oranı, işgücüne katılma oranı ve işsizlik oranı olarak ifade edilen tanımları bir şekilde duymuşsunuzdur. Bu tanımlardan yola çıkılarak elde edilen basit denklemleri inceleyelim. İstihdam oranı, istihdamın, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusa oranının 100 ile çarpılması ile bulunur. Burada 100 ile çarpma amacımız yüzdeyi hesaplayabilmemiz içindir.

$$İstihdam\ oranı = \frac{İstihdam\ edilenler}{Kurumsal\ olmayan\ çalışma\ çağındaki\ nüfus} \times 100$$

Zamana bağlı eksik istihdam

TÜİK'e göre referans haftasında, çalıştığı tüm işlerde toplam olarak 40 saatten daha az süre çalışarak istihdamda olan ancak daha fazla süre çalışmak istediğini belirten ve mümkün olsa daha fazla çalışmaya başlayabilecek olan kişiler *zamana bağlı eksik istihdam* grubuna dâhildirler.

Yetersiz istihdam

Zamana bağlı eksik istihdam kapsamında yer almamak koşuluyla, referans haftasında istihdamda olan, son 4 hafta içinde mevcut işini değiştirmek için veya mevcut işine ek olarak bir iş aramış olan ve böyle bir iş bulduğu takdirde 2 hafta içinde çalışmaya başlayabilecek olan kişiler ise *yetersiz istihdam* sınıflandırmasında yer almaktadırlar.

İstihdam oranının ölçülmesinde işsizler denklemde yer almamaktadır. İşsiz olup da iş arayanların yani ilk fırsatta bir işe dâhil olabileceklerin oranını hesaplayabilmek için işgücünün, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranının 100 ile çarpılması ile elde edilen **işgücüne katılma oranı**nı incelemek gerekmektedir.

Kayıt dışı istihdam

Referans haftasında yaptığı işten dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanlar ise *kayıt dışı istihdama* dâhildir.

$$İşgücüne\ Katılma\ Oranı = \frac{İşgücü}{Kurumsal\ olmayan\ çalışma\ çağındaki\ nüfus} \times 100$$

Ağustos 2019 için işgücüne katılma oranı (33.180.000/61.591.000)*100=%53,9'dir. Son olarak işsiz nüfusun işgücüne oranının 100 ile çarpılması ile elde edeceğimiz değer bize **işsizlik oranı**nı vermektedir.

$$İşsizlik\ Oranı = \frac{İşsiz}{İşgücü} \times 100$$

Ağustos 2019'da işgücü, 28.529 milyon istihdam edilen ve 4.650 milyon işsiz kişinin toplamı olacak şekilde 33.180 milyon kişidir (küsuratların toplamı ile). Yukarıdaki formülü kullanarak işsizlik oranını hesapladığımızda %14,01 elde edilmektedir:

$$\frac{4.650.000}{33.180.000} \times 100 = \%14,01$$

Tablo 5.1 Yıllar İtibariyle İşgücü İstatistikleri

Yıllar	İşgücü (Bin Kişi)	İstihdam (Bin Kişi)	İşsiz (Bin Kişi)	İşgücüne Katılım Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)
2010	22.751	20.423	2.328	46,3	43	10,2
2011	26.725	24.110	2.615	49,9	45	9,8
2012	26.341	23.817	2.524	48,6	45,4	9,9
2013	27.776	24.974	2.802	50,2	45,9	10,1
2014	28.786	25.933	2.853	50,5	45,5	11,2
2015	29.678	26.621	3.057	51,3	46	10,3
2016	30.535	27.205	330	52	46,3	11,3
2017	31.643	28.189	3.454	52,8	47,1	10,9
2018	32.274	28.738	3.536	53,2	47,4	11

Kaynak: TÜİK

Tablo 5.1 Türkiye'nin yıllar itibariyle işgücü piyasasında yaşadığı gelişmeleri göstermektedir. 2011 ve 2016 yılları arasında zayıf seyreden istihdam artış hızının 2017 yılına bakıldığında yükseldiği ve bir önceki yıla göre 0,8 puan artarak, yüzde 47,1 olarak gerçekleştiği gözlenmektedir. 2018 yılında da artış devam etmiştir. İşsizlik oranları ise yıllar itibariyle düşük oynamalarla yüzde 10 ile 11 bandı arasında değişmektedir.

İşsizlik oranının, işsiz nüfusun işgücüne oranının alınarak hesaplanması, birçok iktisatçı tarafından işsizliğin gerçek boyutunu yansıtmadığı için eleştirilmektedir. Bunun sebebi özellikle işgücüne dâhil olmayan ve işsizler arasında sayılmayan, iş aramayıp çalışmaya hazır olanlardır. Farklı kaynaklarda işbaşı yapabilecek, enerjisi, kabiliyeti olsa da İŞKUR gibi resmî kanallardan iş aramayan bireyler **iş bulma ümidi olmayan** ya da **gücenmiş işçiler** olarak ifade edilmektedir. Bazı iktisatçılar kişilerin çalışmak isterken iş bulamamaktan ötürü cesaretlerini kaybederek iş aramayı durdurmaları, böylece işsiz ve işgücü sınıflanmasından çıkmasıyla, ölçülen işsizlik oranının gerçek oranın altında kaldığını vurgulamaktadırlar. Bugün için işsiz sayılanların son dört hafta içinde iş arayıp bulamayarak iş aramaktan vazgeçtikleri varsayımının yapıldığı bir örnek üzerinden gidelim. Örneğin 100 milyonluk bir işgücünden 10 milyonunun işsiz olduğunu varsayalım. Bu 10/100=0,10'luk bir işsizlik oranına karşılık gelir. Eğer bu 10 milyon işsizden 1 milyonu iş aramayı bırakırsa ve işgücü kapsamından çıkıp işgücüne dâhil olmayanlar grubunda yer alırsa 99 milyonluk işgücü üzerinden 9 milyonu işsiz olacaktır. Bu durumda işsizlik oranı 9/99=0,0909'e ya da yüzde 9,09'a düşecektir.

Tablo 5.2 İşgücüne Dâhil Olmayanların İşgücüne Dâhil Olmama Nedenleri

İşgücüne dahil olmayanların yıllara göre işgücüne dahil olmama nedenleri
[15+ yaş] **(Bin kişi)**

Yıllar- Years	Toplam	Neden - Reason								
		İş aramayıp, çalışmaya hazır olanlar								
		İş bulma ümidi olmayanlar	Diğer [1]	Mevsimlik çalışanlar	Ev işleriyle meşgul	Eğitim/ Öğretim	Emekli	Çalışamaz halde	Diğer
2014	28 200	615	1 869	94	11 589	4 470	3 827	3 922	1 814
2015	28 176	676	1 726	94	11 498	4 486	4 082	3 878	1 736
2016	28 185	658	1 762	89	11 098	4 541	4 160	4 036	1 843
2017	28 251	637	1 627	85	11 133	4 467	4 366	4 009	1 926
2018	28 380	546	1 624	155	11 061	4 472	4 536	4 040	1 944
2019 Ocak	29 192	618	1 693	163	11 312	4 610	4 882	3 982	1 932
Şubat	29 017	621	1 754	142	11 127	4 591	4 834	3 994	1 953
Mart	28 838	563	1 706	117	11 008	4 661	4 861	3 992	1 930
Nisan	28 860	553	1 732	102	11 057	4 647	4 904	3 939	1 927
Mayıs	28 916	558	1 736	105	11 188	4 453	4 958	3 918	2 000
Haziran	28 660	583	1 726	103	11 315	4 146	4 920	3 872	1 994
Temmuz	28 394	614	1 740	94	11 387	3 817	4 923	3 810	2 008
Ağustos	28 411	613	1 635	74	11 417	3 934	4 965	3 844	1 929

Kaynak: TÜİK

Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

(1) Diğer: Mevsimlik çalışma, ev kadını olma, öğrencilik, irad sahibi olma, emeklilik ve çalışamaz hâlde olma gibi nedenlerle iş aramayıp ancak işbaşı yapmaya hazır olduğunu belirten kişilerdir.

Tablo 5.2'de işgücüne dâhil olmayanların işgücüne dâhil olmama nedenleri ve kişi sayıları gösterilmektedir. Tabloda 2019 yılı Ağustos ayı kapsamında hesaplanan değerlere göre iş bulma ümidi olmayan 613 bin kişinin de işsiz olarak kabul edildiğini varsaydığımız bir ekonomide, 2019 Ağustos ayında 4,650 milyon kişi olarak hesaplanan resmî işsizlik rakamı 5,263 milyon kişiye çıkmaktadır. Bu durum işsizlik oranının yüzde 14'ten yüzde 15,8'e çıkmasına yol açmaktadır.

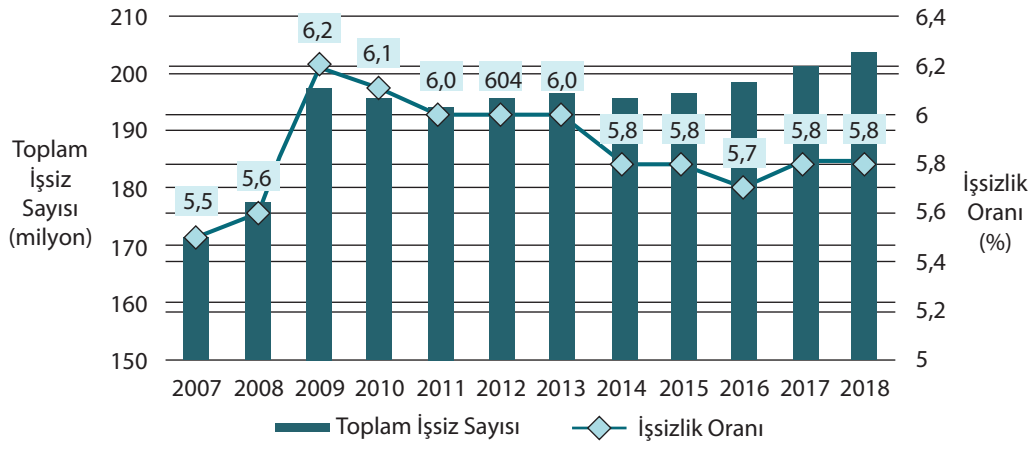

Şekil 5.2 Yıllara Göre Dünyadaki İşsizlik

Kaynak: TÜİK

İşsizlik sadece Türkiye'de değil tüm dünyada dikkat çeken bir makroekonomik göstergedir. Şekil 5.2 yıllara göre dünyadaki toplam işsiz sayılarını ve işsizlik oranlarını göstermektedir. Buna göre sağ eksende işsizlik oranı yüzde olarak sol eksende ise toplam işsiz sayısı milyon kişi olarak yer almaktadır. ILO'nun Küresel İstihdam ve Sosyal Görünüm-2017 Trendleri raporuna göre küresel işsizlik seviyesinin küresel işgücü artışının devam etmesine bağlı olarak kısa vadede yüksek düzeyde kalacağı tahmin edilmektedir.

Ülkeler için işsizlikle mücadele gerek ekonomik anlamda gerekse de sosyal anlamda büyük bir öneme sahiptir. Ekonomik anlamda ele aldığımızda İktisada Giriş I dersinde görmüş olduğunuz arz ve talep kavramları açısından değerlendirirsek ilave her bir kişinin toplam çıktıya katkı sağlayacak iş bulması buradan elde edeceği gelir sayesinde gerçekleştireceği harcama ile talebi etkileyecektir. Toplam talebin artması ve toplam arzı artırması ekonomik büyümeyi destekleyecektir. Ayrıca ekonomideki her bir işsiz birey atıl kalan kaynağı temsil etmektedir. Bu işsizliğin yüksek olduğu ekonomilerde ekonominin eksik kapasitede çalıştığı gözlenmektedir. Bu sebeple ekonomi politikalarında, ülkenin çalışma politikası önemle ele alınarak insan gücünün tam olarak değerlendirilmesi amacı hedeflenmektedir. Ekonomik büyümenin gözlendiği ülkelerde işsizlik oranı düşse de tamamen kaybolmamaktadır.

Araştırmalarla İlişkilendir

Özel sektörden gelen işgücü talebine rağmen genç, işsizlik oranlarının yüksek olmasının bir sebebi de genel lise ve meslek lisesi mezunu gençlerin emek- yoğun işleri tercih etmemeleridir. Bu noktada gençlerin seçiciliklerinin zaman zaman beşeri sermayeleri ile uyumlu olmadığı görülmektedir. Gençlerin ve ailelerinin zorlaşan işgücü piyasası hakkında daha fazla bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bazı dönemlerde gençlerin beşeri sermayelerinin altındaki işleri kabul etmelerinin de iş tecrübesi eksikliğini telafi etmesi ve kariyere bir başlangıç olması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. İktisat yazınında uzun süreli işsizliğin iş piyasası performansında kalıcı negatif etkileri olduğu yönünde bulgular mevcuttur. Ayrıca Türkiye iş piyasasında iş tecrübesi ve ücret arasında pozitif bağıntı olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur (Aldan ve Gürcihan Yüncüler, 2017). Ancak, ücretlerin deneyimle birlikte artmadığı mesleklerde veya meslekler arası geçisin zor olduğu dönemlerde gençlerin beceri ve eğitimlerine uygun iş aramaya daha fazla zaman ayırmaları rasyonel bir davranış olabilir.

….

Türkiye'de kayıt dışı istihdam gençler ve kadınlar arasında daha yaygındır. İşgücü piyasası düzenlemelerinin görece katı olması özellikle gençlerin kayıtlı istihdama geçişlerini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte kayıt dışılığın yaygın olması, ekonomik büyümenin olduğu dönemlerde gençlerin daha hızlı istihdama katılmasına, daralma dönemlerinde ise hızla işten çıkarılmalarına sebep olmaktadır. Benzer şekilde, Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki sayısının artmasının özellikle geleneksel olarak kayıt dışı işlerde daha çok çalışan genç, ve kadınları etkilediği saptanmıştır. Gençlerin kayıtlı istihdama geçişlerini kolaylaştıracak düzenlemeler bu tür konjonktürel dalgalanmalarda genç, işsizliğin hızlı artmasına engel olabilecektir.

….

Demografik olarak altın çağını yaşayan Türkiye'de gençlerin işgücüne katılımlarının ve istihdam oranlarının son yıllarda artması Türkiye ekonomisi için olumlu bir gelişmedir. Artan genç, işgücü arzının niteliklerinin işgücü talebi ile uyumlu olmaması ve işçi-işveren eşleştirmelerindeki zorluklar gençler arasındaki işsizlik oranının yüksek olmasına sebep olmaktadır…

Kaynak: Akgündüz, Y. E., Aldan, A., Bağır, Y. K., & Torun, H. (2017). https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/f246d05f-ec87-4171-9e04-90f8597292da/en1714eng.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-f246d05f-ec87-4171-9e04-90f8597292da-m3fw5y3 (Erişim tarihi: 26.11.2019)

Nedenlerine Göre İşsizlik Türleri

Ekonomide çalışmak isteyenlerin sayısı mevcut işlerin sayısından fazla ise işsizlik ortaya çıkar. İşsizlerin sayısının işgücüne oranından hesapladığımız işsizlik oranını doğru yorumlayabilmemiz için üç ana işsizlik türünü bilmemiz gerekmektedir. Bunlar geçici (friksiyonel) işsizlik, yapısal işsizlik ve konjonktürel işsizliktir. Her işsizliğin farklı nedenleri ile ekonomik ve sosyal maliyetleri vardır. Uygulamada bu işsizlik türleri doğrudan ölçülemez ve sıklıkla tek başlarına veya eş zamanlı olacak şekilde de görülebilir. İşsizliği nedenlerine göre sınıflandırmak, işsizlik hakkında daha sağlıklı değerlendirme yapabilmemizi sağlayacaktır.

Geçici (Friksiyonel) İşsizlik

İşgücü piyasasının işlevi, mevcut işleri mevcut işçilerle eşleştirmektir. Varsayalım ki ekonomideki mevcut tüm işler ve işçiler sayısal anlamda eşit olsun. Bu durumda işler ile işçiler kümesi statik ve değişmez olacaktır. Böylece bahsettiğimiz bu eşleştirme işlemi hızlı ve kolay olacaktır. Ancak gerçek hayatta işgücü piyasası daha karmaşıktır. İşgücü piyasasını bir tiyatro oyunu olarak kabul edersek, bu oyunda roller ve oyuncular sürekli değişecektir. Çünkü hem işler hem de işçiler heterojendir. Nasıl mı? İşler bulundukları yerde, o işin yapılması için ihtiyaç duyulan becerilerde, çalışma koşullarında, saatlerinde ve başka birçok şekilde farklılık gösterebilir. İşçiler ise kariyer hedefleri, becerileri ve deneyimleri, tercih ettikleri çalışma saatleri, seyahat etmeye istekli olup olmamaları vb. açılarından farklılık gösterirler.

İşgücü piyasası dinamiktir, diğer bir deyişle sürekli değişmekte ve gelişmektedir. İşgücü piyasasının talep tarafında, teknolojik gelişmeler, küreselleşme ve değişen tüketici zevkleri, yeni ürünlerin, yeni firmaların ve hatta yeni endüstrilerin oluşmasını teşvik ederken artık talep edilmeyen modası geçmiş ürünler, firmalar ve endüstriler piyasadan kalkmaktadır. Bu döngünün bir sonucu olarak, bir taraftan sürekli farklı yeni işler ortaya çıkarken diğer taraftan zamanla bazı işler daha fazla uygulanabilir olmaktan çıkmaktadır. Bu dinamizm, modern bir ekonomideki işgücünün kendisinde de işgücü piyasası ile eşit derecededir. İnsanlar sürekli hareket etmekte, yeni beceriler kazanmakta, işgücünü bir süre çocuklarına bakmak, eğitim almak ve hatta kariyerlerini değiştirmek için bırakabilmektedirler. Bu tarz çeşitli sebeplere bağlı olarak döngü değişerek devam etmektedir.

İşgücü piyasası heterojen ve dinamik olduğundan işçileri işlerle eşleştirme süreci genellikle zaman alır. Bu süreç dolayısıyla ortaya çıkan kısa süreli işsizliğe **geçici (friksiyonel) işsizlik** denir. Örneğin bir şirkette işini kaybeden ya da bırakan bir yazılım mühendisinin kendi niteliklerine uygun, yeni bir iş bulması haftalar hatta aylar sürebilir. Bu kişi iş aramak için yapmış olduğu araştırmasında muhtemelen alternatif yazılım geliştirme alanlarını ve bu alanlardaki yeni zorlukları dikkate alacaktır. Ayrıca, iş ararken bulunduğu şehirden farklı bir şehir veya ülke için de yazılım şirketlerinin yer aldığı bölgeleri düşünmek isteyebilir. Bu kişi yeni iş aradığı süre boyunca işsiz sayılır.

Geçici işsizliğin maliyetleri düşüktür ve negatif olabilir. Aslında, geçici işsizlik ekonomik olarak faydalı da olabilir. Nasıl mı? Öncelikle, geçici işsizlik kısa vadeli olduğundan psikolojik etkileri ve doğrudan ekonomik kayıpları uzun vadeli işsizliğe göre nispeten daha azdır. İkincisi ise arama sürecinin işçi ve potansiyel iş arasında daha iyi bir eşleşme sağlayacağını varsayarsak, geçici bir işsizlik süresi sonucunda kaynaklar daha etkili bir şekilde kullanılacağından üretimde uzun vadede daha yüksek verim gerçekleşir ve üretkenlik artar. Hızla değişen dinamik bir ekonominin düzgün işleyişi için belirli bir miktarda geçici işsizlik faydalıdır, hatta bu açıdan gerekli olabilmektedir.

Geçici işsizlik, bireyler işgücü piyasasındaki mevcut işler arasında değişim yaptıklarında veya aynı zamanda farklı bireyler işgücüne dâhil olup çıktığında meydana gelebilir. İşçilerin hareketi, esnek bir işgücü piyasası için zorunludur. Böylece, bu durum işgücünün ekonomiye etkin bir şekilde entegre edilmesine yardımcı olur. İnsanların doğru iş aramak için zaman ve çaba harcaması gerektiği gibi, işletmeler de iş ilanlarına uygun adayları aramak için zaman ayırır. Sonuç olarak iş arayanlar hemen boş pozisyonlarla eşleşemediğinden geçici bir işsizlik süresi yaşayabilirler. Geçici işsizliğin ekonominin her döneminde ortaya çıkması muhtemeldir ve birazdan anlatacağımız yapısal işsizlik gibi, ücret veya enflasyonu etkilemesi beklenmez.

Yapısal İşsizlik

İkinci önemli işsizlik türü yapısal işsizlik veya ekonomi normal düzeyde üretirken bile var olan uzun vadeli ve kronik işsizliktir. Yapısal işsizliğe neden olan faktörler çok çeşitlidir. Birincisi, beceri eksikliği, dil engelleri, eğitim durumu gibi bazı çalışanların kendi özelliklerinden kaynaklı farklılıkları bu kişilerin istikrarlı ve uzun vadeli işler bulmasını önler. Örneğin zaman zaman kısa süreli veya geçici iş bulan ancak hiçbir zaman çok uzun süre bir işte çalışmayan göçmen tarım işçileri ve vasıfsız inşaat işçileri, yapısal işsizlerin tanımına uymaktadır. İkincisi, ekonomide yaşanan değişimler bazen bazı işçilerin sahip olduğu beceriler ile mevcut işler arasında uzun süreli bir uyumsuzluk yaratır. Aslında, **yapısal işsizlik** ekonomideki sektörlerin yapılarında meydana gelen değişiklikten kaynaklanan bir işsizlik türüdür. Örnek vermemiz gerekirse tarım ağırlıklı bir ekonomide tarımsal sektörlerde kullanımı artan teknoloji ile hızlı sanayileşme süreci gerçekleşirse tarım sektöründe istihdam azalacak, boşa çıkan işgücü sanayi kesimine kayacaktır. Teoride tam istihdam varsayımı altında bu şekilde görülse de gerçek hayatta tarım sektöründe çalışıp işsiz kalan insanların sanayi sektöründe hemen iş bulamamaları ve en azından bir süre işsiz kalmaları daha olasıdır. Farklı bir örnek olarak, dünyada çelik endüstrisinin üretimi yıllar geçtikçe azalırken bilgisayar yazılımı endüstrisi hızla büyümüştür. Tam istihdam gerçekleşseydi, işlerini kaybeden çelik işçileri yazılım firmalarında yeni işler bulabileceklerdi; bu nedenle işsizlikleri sadece kısa süreli geçici işsizlik olacaktı. Ancak gerçekte, birçok eski çelik işçisi bilgisayar endüstrisinde çalışmak için gereken eğitim, yetenek veya bilgiden yoksun olacaktır. Bu işçilerin sahip oldukları beceriler artık talep edilmediğinden işçiler kronik veya uzun süreli işsizliğe sürüklenebilir. İşgücüne katılım oranlarındaki düşüşler, aynı zamanda, beceri ve mevcut işler arasındaki bu tür uzun vadeli uyuşmazlık ile karşı karşıya olan işçilerin sayısındaki artışın bir işareti olarak da yorumlanabilir. Bu uyuşmazlık, iş arayanların mevcut işleri yapmak için gerekli becerilere sahip olmaması veya mevcut işlerin iş arayanlardan çok uzak olması nedeniyle olabilir. Bir başka neden, işgücü piyasasının istihdama engel teşkil eden yapısal özelliklerinden kaynaklanabilir. Bu tür engellerin örnekleri arasında sendikalar ve asgari ücret uygulamaları yer alır; bunların ikisi de ücretleri serbest piyasada oluşması gereken seviyelerinin üstünde tutabilir ve işsizlik yaratabilir. Yapısal işsizliğin maliyeti, geçici işsizliğin maliyetlerine kıyasla çok daha yüksektir. Bu tarz bir işsizlik izlenen ekonomide, işsiz işçiler uzun süre boyunca çok az üretken iş yaptıkları için, işsizlikleri hem kendilerine hem de topluma ciddi ekonomik kayıplar yükleyebilir.

Özetle, tam istihdam, bir ekonomide çalışmak isteyen her işçinin bir işle eşleştirilmesi ile ifade edilir. Ancak gerçek hayatta bu durumun gerçekleşmesi ekonomilerdeki dinamizmden ötürü pek mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla ekonomilerde daima bir şekilde geçici veya yapısal işsizliğin birinin ya da aynı anda ikisinin de bulunduğu görülür. Bu nedenle tam istihdam yerine yüksek istihdamdan bahsedilebilir. Bir ekonomide istihdam düzeyinin ulaşabileceği en yüksek seviyeye ulaşması durumunda, ekonomilerin karşılaştığı kaçınılmaz işsizlik türü doğal işsizlik olarak ifade edilir. Gerçekleşen işsizlik oranı belirli bir oran arasında ol-

duğunda doğal işsizlik oranından bahsedilebilir. Yapısal işsizlik oranı ile geçici işsizlik oranı toplamı **doğal işsizlik oranı**nı vermektedir. Bu oran ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilir:

Doğal işsizlik oranı = Geçici işsizlik oranı + Yapısal işsizlik oranı

Doğal işsizlik oranı işgücü piyasası verileri kullanılarak şu şekilde hesaplanabilmektedir:

$$Doğal\ İşsizlik\ Oranı = \frac{Geçici\ İşsizler + Yapısal\ İşsizler}{İşgücü} \times 100$$

Ekonomide formülde belirtildiği gibi tam istihdam seviyesinden doğal işsizlik oranı çıkarıldığında elde edilen sonuçta, ekonominin ulaşabileceği en yüksek istihdam seviyesinde olduğu kabul edilir.

Yüksek İstihdam= Tam İstihdam - Doğal İşsizler şeklinde olacaktır.

Geçici ve yapısal işsizlik nedeniyle toplam üretimde dolayısıyla toplam arzda bir düşüş yaşansa da piyasa fiyatları yükselmemektedir. Bunun sebebi istihdam düzeyinin ekonominin erişebileceği en yüksek seviyede gerçekleşmiş olmasıdır. Dolayısıyla 1980'li yıllarda doğal işsizlik oranı yerine enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı olarak ifade edilen **NAIRU** (Nonaccelerating Inflation Rate of Unemployment) kavramı kullanılmıştır. Bir ekonomideki cari işsizlik oranı, doğal işsizlik oranından küçük ise ücretler artarak enflasyonu tetiklemektedir. Doğal işsizliğin cari işsizliğe eşit olduğu durumda ücretler sabit kalmakta ve enflasyonda bir değişiklik gözlenmemektedir.

Araştırmalarında yapısal işsizlik gibi uzun süreli işsizliğin doğal işsizlik oranı üzerine etkisini inceleyen Olivier Blanchard ve Lawrence Summers, işsizliğin süresinin uzamasının doğal işsizlik oranının artmasına neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Doğal işsizlik oranının değişmesine neden olan etkiler, işgücünün ikamesinde kullanılan teknolojik ilerleme ve sendikalardır. İktisatçılara göre doğal işsizlik oranının başlangıç seviyesinden daha yüksek bir orana ulaşması ve zamanla başlangıç seviyesine dönememesi **'işsizlik histeresisi'** olarak tanımlanmaktadır. Bir örnek verelim. Ekonomide üyelerinin ücretlerinin yüksek olması için çabalayan sendikalar, işçilerin reel ücretlerinin düşmesine karşı mücadele eder. Sonuçta firmaların o ücret düzeyinden daha fazla kişi istihdam edemeyeceğini varsaydığımız bir ekonomide işsizlik azalmaz ve tam istihdam gerçekleşmez. Bu durumda ekonomide mevcut işsizlik oranının uzunca bir süre artarak devam etmesi doğal işsizlik oranının yükselmesine neden olacaktır.

Bir sonraki başlıkta bahsedeceğimiz, konjonktürel işsizliğin aksine, ekonomik koşullar iyi olsa bile kaçınılmaz bir yapısal işsizlik söz konusudur. Teoride, bu tür bir işsizlik maaşları veya enflasyonu doğrudan etkilememeli ve en iyi becerilere ve işgücü arzına odaklanan politikalarla ele alınmalıdır.

Konjonktürel İşsizlik

Kısa dönemde AD-AS başlıklı ünitemizde konjonktür kavramı ve ekonomideki olası etkileri incelenmiştir. Ekonomilerin karşı karşıya kaldığı kaçınılmaz işsizlik türlerinden üçüncüsü, durgunluk dönemlerinde yani, olağandışı derecede düşük üretim seviyeleri gerçekleştiğinde ortaya çıkan **konjonktürel işsizlik**tir. Konjonktürel işsizlik oranlarındaki artışlar göreceli olarak kısa vadeli olmalarına rağmen, reel GSYH'deki önemli düşüşlerle ilişkilidir ve bu nedenle ekonomik anlamda oldukça maliyetlidir.

Ekonomik dalgalanmaların daralma ve durgunluk dönemlerinde, mal ve hizmetlere olan talep yetersizliği, çalışmak isteyenlerin iş bulamamasına neden olur. Talepte düşüş yaşayan işletmeler, önceki döneme kıyasla daha az ürün satabileceğinden mevcut çalışanları işten çıkararak veya daha az sayıda yeni işçi alarak istihdam ettikleri insan sayısını azaltabilir. Sonuç olarak bu insanlar işsiz kaldıklarında işsiz sayısı artacak ve piyasada artan işsiz sayısı iş arayan diğer insanların da istihdam edilmesini zorlaştıracaktır.

Konjonktürel işsizliğin artması, ekonominin potansiyelinin altında çalıştığını gösterebilir. İşletmeler, insanların mevcut işlere yönelik daha fazla rekabet etmesiyle, enflasyon oranına göre daha düşük ücret artışı önerebilir. Bu durumda, kişilerin gelirleri azalacak, harcamaları kısılacak ve toplam talep düşecektir.

Genişlemeci para politikası gibi toplam talebi teşvik eden politikalar bu işsizliğin azaltılmasına yardımcı olabilir. Böylece, artan talebi karşılayabilecek üretim seviyesine ulaşabilmek için işletmelerin daha fazla insan istihdam etmesi muhtemel olacaktır.

Söz konusu üç işsizlik türü birbirinden bağımsız değildir. Örneğin uzun süreli konjonktürel bir işsizlik dönemi yapısal işsizliğe dönüşebilir. Bu durum, insanlar uzun bir süre işsiz kaldıklarında, yetenekleri ve üretkenliklerinin kötüleştiği ve daha az istihdam edilebilir olduklarını görüp, gelecekte işe alınma ihtimallerini azaltır.

Gizli İşsizlik
İstihdam edilmiş bir kişinin toplam üretime katkısının sıfır ya da negatif olduğu durum, gizli işsizlik olarak tanımlanır. Türkiye'de gizli işsizliğin en çok görüldüğü sektörler tarım ve kamu sektörleridir.

İşsizlik Maliyeti

İşsizlik, bir millete ekonomik, psikolojik ve sosyal maliyetler getirir. Bunlar, genel ekonomi üzerinde para ile ölçülebilen ekonomik maliyet ve toplum üzerinde etkili olan para ile ölçülemeyen psikolojik ve sosyal maliyet olarak gruplandırılabilir.

İşsizliğin Ekonomik Maliyeti

Ekonomik açıdan bakıldığında temel işsizlik maliyetinin işgücü tam olarak kullanılmadığı için toplam çıktıdan kaybedilen miktar olduğunu söyleyebiliriz. İşgücü bir ülkenin toplam çıktısına katkıda bulunan önemli üretim faktörlerinden biridir. Dolayısıyla bu faktörün etkin bir şekilde kullanılmaması ve atıl kalması işsizlik olarak tanımlanırken aynı zamanda kaynak israfını da ifade etmektedir. İşsizlik doğal işsizlik oranının üzerinde gerçekleştiğinde hem toplum hem de bireyler ekonomik kayba uğrarlar. İşsizlik durumu ekonominin potansiyelinde üretim yapılmadığı anlamına gelir. Düşük üretimden dolayı ortaya çıkan çıktı kaybının maliyeti çok büyük olabilir. Sonuç olarak işgücü kaynaklarından tam olarak faydalanılmaması nedeniyle üretim miktarının istenilen seviyeden düşük düzeyde gerçekleşmesiyle, GSYH açığı ortaya çıkar.

GSYH açığı, bir ekonomide fiilen üretilen mal ve hizmet miktarını gösteren, gerçekleşen GSYH ile üretim faktörlerinin tümünün istihdam edilmesi durumunda elde edilecek maksimum üretim seviyesini ifade eden potansiyel GSYH arasındaki farka denmektedir. GSYH açığını formülle şu şekilde gösterebiliriz.

GSYH açığı = gerçekleşen GSYH - potansiyel GSYH

Ancak, burada hesaplanan değer mutlak değerdir. GSYH açığı yüzde cinsinden ise şöyle ifade edilir:

$$GSYH\ Açığı = \frac{Gerçekleşen\ GSYH - Potansiyel\ GSYH}{Potansiyel\ GSYH} \times 100$$

Örneğin 2019 yılı itibariyle potansiyel GSYH'nin 1000 TL ve gerçekleşen GSYH'nin 950 TL olduğu bir ekonomide işsizliğin ekonomik maliyetini hesaplamak istersek GSYH açığının mutlak değerine ve yüzdesine bakmamız gerekmektedir. GSYH açığının mutlak değerini hesaplamak için örneğimizdeki değerleri formülde yerine koyalım. Bu durumda, GSYH açığı 950- 1000 = -50 TL, mutlak değerini aldığımızda 50 TL olacaktır.

$$GSYH\ Açığı = \frac{Gerçekleşen\ GSYH - Potansiyel\ GSYH}{Potansiyel\ GSYH} \times 100 = \frac{950 - 1000}{1000} \times 100 = \frac{50}{1000} \times \%5$$

Sonuç olarak işgücünün tam kapasitede kullanılmaması, diğer bir ifadeyle konjonktürel işsizlik maliyeti GSYH'nin %5 daha az gerçekleşmesi olacaktır.

GSYH açığı ile enflasyon arasında doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bir ekonomide sürekli gözlenen pozitif GSYH açığı oranları, ekonominin potansiyel üretim seviyesinin altında kaldığı ve arzın talebi karşılayamadığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, ekonomide artan talep üreticiler tarafından karşılanmak istenir ve arz artırılarak ekonomi kapasitesinin üzerinde üretime zorlanırsa girdi maliyetleri dolayısıyla da fiyatlar genel seviyesinde bir artış yaşanacaktır. GSYH açığının pozitif olması ve sürekliliği merkez bankaları tarafından enflasyonist baskıya yol açabilecek bir gösterge olarak yorumlanır.

İşsizlik üretimde elde edilecek toplam çıktının azalmasına neden olmaktadır. İşsizlik ne kadar yüksekse GSYH açığı, diğer bir ifadeyle işsizliğin ekonomi üzerindeki maliyeti de artacaktır. Arthur Melvin OKUN, işsizlik ve GSYH açığı arasındaki ilişkiyi Amerika Birleşik Devletleri için sayısal bir denklem kullanarak inceleyen ilk iktisatçıdır. Çalışmasının sonucu literatürde **Okun Yasası** olarak kabul edilmektedir.

Okun Yasası'na göre, ABD'de işsizlik oranındaki her %1'lik artış, ülkenin GSYH potansiyelinden % 2 oranında uzaklaşmasına neden olmaktadır. Okun Yasası'nın farklı bir yorumuna göre büyüme ve işsizlik arasında ters yönlü ilişki bulunmaktadır. Buna göre ekonomideki büyüme oranı arttıkça işsizlik oranı düşmektedir. Yani, trend büyüme oranının üzerinde gerçekleşen her yüzde 1'lik artış işsizlik oranını yüzde 0,5 puan azaltmaktadır. Bu oranlar ülkelerin ekonomik yapılarındaki farklılıklardan ötürü, ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir.

İşsizliğin Sosyal Maliyeti

İşsizliğin maliyeti toplumdaki bireylere aynı ölçüde yansımadığından kolayca ölçülememektedir. Ekonomi ve toplumun içinde bulunduğu koşullara, sahip olduğu niteliklere vb. göre herkes işsizlikten farklı etkilenir. Diğer bir ifadeyle işsizlik maliyeti sadece finansal değildir. İşsizliğin sosyal maliyetleri, ekonomik ve psikolojik etkilerin bir sonucudur. Toplumumuzda, bir kişinin statüsü ve konumu büyük ölçüde, sahip olduğu işin türü ile ilişkilidir. Bu yüzden işlerini kaybetmeleri ve uzun vadeli iş arama süreci yaşamaları kişiler için ciddi psikolojik maliyetler getirebilir.

Uzun süreli işsizlikten dolayı çalışanların kullanmadıkları bazı becerilerini de kaybetmeleri muhtemeldir. Örneğin varsayalım ki ekonomide finansal bir kriz ortaya çıksın. Krizde borsa çökerse pek çok kişi tasarruflarının tümünü ya da bir kısmını kaybeder ve bankalar iflas edebilir. Bu durumda işten çıkarılan ve uzun süre işsiz kalan bir borsacı, finansal piyasalardaki son gelişmelerden ve eğilimlerden habersiz olabilir. Bu bilgi eksikliği, o kişinin gelecekte bir iş bulmasını da zorlaştıracaktır. Uzun süreli işsizliğin işsizlik oranlarının çok yüksek olduğu gençler üzerindeki etkisini inceleyen iktisatçılar da uzun süreli işsizliğin beceri kaybına yol açtığını işaret etmişlerdir.

İşsizliğin psikolojik maliyetleri öncelikle işsiz kalan bireyler ve aileleri tarafından hissedilir. Bir süredir işsiz olan insanlar yalnızca ciddi finansal zorluklarla değil aynı zamanda öfke, hüsran ve çaresizlik hissetme eğilimindedirler. Çalışmalar, uzun süreli işsizliğin, benlik saygısı kaybına, birinin yaşamı üzerindeki kontrolünü kaybetme duygularına, gelir kaybının yarattığı zorluklar karşısında depresyona ve hatta intihar davranışına yol açabileceğini göstermektedir.

Bazı araştırmalar, örneğin artan suç, boşanma ve intihar oranlarının işsizliğin artması ile ilişkili olduğunu desteklemiştir. Bu sorunların yarattığı maliyetler, sadece işsizler tarafından değil, genel olarak toplum tarafından da karşılanmaktadır çünkü bu sorunları gidermek için daha fazla kamu kaynağının harcanması gerekir. Ancak, devletler sosyal maliyetleri minimize etmek amacıyla işsizlik maaşı uygulamalarına başvurabilir. İşsizlik maaşı gibi devletten işsiz kaldıktan sonra alınan ödemeler, bir dereceye kadar çözüm yaratabilse de genellikle geçicidir ve bir işçinin tam kazancının yerini almaz. Bu yüzden işsizlik, borç ödemeleri gibi sabit yükümlülükleri olan ailelere, gelirdeki kayıp sonucu farklı zorluklar getirebilir.

Öğrenme Çıktısı

1 İşsizlik ile ilgili temel kavramları ve işsizliği hesaplama yöntemlerini açıklayabilme
2 İşsizliğin türlerini tanımlayabilme
3 İşsizliğin neden ve etkilerini açıklayabilme

Araştır 1

Türkiye'de işgücünün eğitim durumu ile işsizlik arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?

İlişkilendir

Ekonomik kriz dönemlerinde ilk görülecek işsizlik türleri hangileridir?

Anlat/Paylaş

Bir ülkede istihdam oranı artarken işsizlik oranının düşmemesinin olası sebeplerini anlatın.

ENFLASYON

Enflasyon kavramındaki karışıklığa neden olan sorun daha çok enflasyonun ne anlama gelmediği ile ilgilidir. Fiyatların sadece yüksek olması enflasyon demek değildir. Aynı zaman da enflasyonu oluşturan fiyatlar genel seviyesinin de sürekli yükselmesidir.

Piyasa ekonomisinde, malların fiyatları sürekli olarak arz ve talep değişimleri doğrultusunda farklılık gösterir. Mikroekonomi göreli fiyatların nasıl değiştiği sorusuna cevap ararken makroekonomi ise göreli fiyat değişiklikleriyle değil, mal ve hizmetlerin genel fiyat seviyesindeki değişikliklerle ilgilenmektedir. Bir ekonomideki mal ve hizmet fiyatlarında meydana gelen genel kapsamlı ve sürekli artış **enflasyon** olarak tanımlanmaktadır. İşsizlik gibi enflasyon da ekonomideki makro iktisadi istikrarsızlığın bir başka yönüdür.

Enflasyon ekonominin en büyük sorunlarından biridir. Bir ülke için piyasasında yaşanan enflasyon kontrol edilemediği takdirde yıllarca süren ekonomik büyümesi hiç beklenmedik şekilde tahrip olabilir. Dolayısıyla ülkeler için enflasyon ekonomik büyümeyi baltalayabilecek, hatta uzun süreli hasar verebilecek

başlıca kalıcı tehditlerden biridir. Günümüzde pek çok merkez bankası enflasyonun ülke ekonomisine, sosyal ve siyasi yapısına verebileceği zararın boyutlarını engelleyebilmek için enflasyonu kontrol etmeye çalışarak istikrarlı bir yapıya dönüştürmek için fiyat istikrarını sağlamayı hedeflemektedir. Fiyat istikrarının sağlanamaması ülke ekonomisinde farklı etkilere neden olmaktadır. Bunlar şu şekilde açıklanabilir:

- Fiyat istikrarının olmadığı ortamlarda tüketim ve yatırım kararları olumsuz etkilenmektedir.
- Piyasadaki karar alıcılar geleceğe yönelik sağlıklı öngörüde bulunamamakta ve bu sebeple mali piyasaların verimli mali aracılık yapma yetenekleri zayıflamaktadır.
- Enflasyon ortamının oluşturduğu belirsizlik nedeniyle uzun vadeli yatırımların getiri oranlarına ek olarak risk primi talep edildiğinden reel faiz oranları yükselecektir.
- Enflasyon oranlarının artması, enflasyonu azaltmak ve önlemek için uygulanan politikalara güvensizlik ortamı oluşturarak, hükûmetlerin bu konuda ekonomik programlar uygulamasını zorlaştırmaktadır.
- Ekonominin rekabet gücünü uluslararası piyasalarda azaltmakta ve sermaye piyasalarına erişimini kısıtlamaktadır.
- Enflasyon, işgücü piyasalarının etkin çalışmasını engellemekte ve gelir dağılımını bozmaktadır.

Bu başlıkta enflasyon kavramını tanımlayıp ekonomide nasıl ölçüleceğini açıklamaya çalışacağız. Daha sonra, iki ana fiyat endeksi olan, Tüketici Fiyat Endeksi ve Üretici Fiyat Endekslerinin oluşturulmasını inceleyeceğiz ve enflasyon ile deflasyonun neden bu kadar zararlı olduğunu tartışacağız.

Enflasyonun Tanımı ve Ölçülmesi

Enflasyon fiyatların genel olarak ve sürekli bir artış eğiliminde olması olarak tanımlanabilir. Tanımdan anlaşılacağı üzere ***fiyatlar genel seviyesindeki*** bir kerelik bir artış enflasyon olarak görülmemektedir. Burada yer alan fiyatlar genel seviyesi kavramı ise çok sayıda mal ve hizmetten oluşan bir sepetteki mal ve hizmetlerin ortalama fiyatını temsil etmektedir. Tanımda yer alan sürekli artış vurgusu sizi yanıltmamalıdır, zira böyle bir sepetin toplam fiyatı, içerdiği bazı mal ve hizmetlerin fiyatları değişmediği ya da düştüğü hâlde bile sürekli bir artış gösterebilir. Dolayısıyla enflasyonu sepette yer alan tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarının aynı anda devamlı arttığı bir durum olarak düşünmek doğru olmayacaktır. Basit bir örnek ile pekiştirmemiz gerekirse, varsayalım ki bir ay içinde domates, biber ve patlıcanın fiyatları artsın. Bu artış enflasyon değil ilgili mallara yönelik bir fiyat artışıdır. Bunun enflasyon olarak tanımlanabilmesi için birçok mal ve hizmetin birlikte, bu malları da içeren sepetin toplamında bir artış gerçekleşmelidir. Sepetimizin her birine eşit ağırlık verilmiş 100 çeşit mal ve hizmet içerdiğini varsayalım. Bu mal ve hizmetlerin yarısının fiyatı artmışken kalan yarısının fiyatı, artış oranına eşit bir şekilde azalmış olsun. Bu durumda sepetin toplam miktarı bir önceki aya göre değişmemiş olacak ve enflasyondan söz edilemeyecektir. Örneğimizde enflasyondan bahsedebilmemiz için sepetimizin toplam fiyat tutarında uzun süreli ve devamlı bir artış gerçekleşmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, sizler bu bilgileri edindiğiniz için artık enflasyon ile fiyat artışını ve hayat pahalılığını birbirine karıştırmamalısınız.

Fiyatlar Genel Seviyesi
Bir ekonomide satılan tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarının ortalama bir tüketicinin yıl içinde yaptığı harcamalar içindeki payına oranla ağırlıklandırılmış ortalamasıdır.

Mal ve hizmet fiyatlarının genel seviyesinde yaşanan sürekli artış oranı aldığı değere göre sürünen enflasyon, dört nala enflasyon ve hiperenflasyon olarak üçe ayrılır. Bu değer, yıllık ortalama tek haneli rakamlarda gerçekleşirse **sürünen enflasyon** veya diğer bir adı ile ılımlı enflasyon, çift haneli rakamlarla ölçüldüğünde **dört nala enflasyon** veya **aşırı enflasyon**, aylık %50'nin, yıllık ortalama %1000'in üzerinde değer alırsa da **hiperenflasyon** olarak ifade edilir.

Yaşamla İlişkilendir

Macaristan, Yugoslavya, Zimbabve, Almanya, Yunanistan: Yakın tarihin 5 hiperenflasyon kabusu

Venezuelalılar dünyada İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan en ağır hiperenflasyon dönemlerinden birini geçiriyor. ABD'de Baltimore'daki John Hopkins Üniversitesi'nin Ekonomi bölümünden dünyanın önde gelen hiperenflasyon uzmanlarından Profesör Steve Hanke'ye göre Venezuela'da Ağustos ayında fiyatlardaki yükseliş iyice artarak yılda yüzde 65 bine kadar çıktı.

Venezuela 2016 Kasım ayından bu yana Profesör Hanke'nin "Dünya Hiperenflasyon Tablosu"nun bir parçası.

O sırada ülkede fiyatlar ayda yüzde 219 civarında yükseliyor ve genel olarak her 18 günde bir ikiye katlanıyordu. Durum o günden bu yana giderek kötüleşti, gıda ve ilaç sıkıntıları baş gösterdi ve Venezuelalılar gündelik ihtiyaçlar için tomarlarla para ödemeye mecbur kaldılar.

Profesör Hanke Venezuela'nın bugünkü krizi dahil olmak üzere dünya tarihinde 58 hiperenflasyon dönemi yaşandığını söylüyor. Bunlar arasındaki en ağır örnekleri alarak inceledik.

…

1. Macaristan 1946

Günlük enflasyon oranı: %207

Fiyatların ikiye katlanış hızı: 15 saat

1946 yılının Temmuz ayında Macaristan'da enflasyon ayda yüzde 41,900,000,000,000,000 ya da kısaca söylemek gerekirse yüzde 41,9 katrilyon gibi inanılmaz bir düzeye çıktı. Bu, tarihte kayıtlara geçen en yüksek enflasyondur.

Fiyatlar 15 saatte bir ikiye katlanıyordu. İnsanların sabah cebinde olan para, akşam olduğunda yarıya inmiş oluyordu. En yüksek para birimi 100 kentilyon pengo banknotu idi.

İkinci Dünya Savaşı Macaristan'ın milli servetinin yüzde 40'ını silip süpürmüş, başkenti Budapeşte'nin yüzde 80'i harap olmuş, yolları ve demiryolları bombalanmış ve hükümet savaş sonrası büyük tazminatlar ödemeye zorlanmıştı.

Hükümetin enflasyonu durdurma çabaları devam ederken artık Macarlar söylemesi iyice zorlaşan paraları renkleriyle adlandırıyor ve tanıyorlardı.

1 Ağustos 1946'da hükümet, katı bir vergi reformu, ülke dışına çıkarılan altın cinsinden varlıkların geri getirilmesi ve altın ve değerli dövizlerle desteklenen yeni para birimi forintin benimsenmesini de içeren radikal bir istikrar programı uygulamaya başladı.

Reform programı uygulamaya konulduğu gün yeni para birimi 1 forintin eski para pengo olarak karşılığı, 400 oktilyondu.

2. Zimbabve 2008

Günlük enflasyon oranı: %98

Fiyatların ikiye katlanış hızı: 25 saat

Zimbabve'de 1990'larda beyaz toprak sahiplerinin mülklerine el konulmasını da kapsayan tartışmalı toprak reformu sonrasında tarım üretiminde keskin bir düşüş yaşandı.

Bu durum, Zimbabve'nin 1998 yılında Kongo'daki savaşa karışmasının mali faturası ve 2002 yılında Robert Mugabe hükümetine AB ve ABD tarafından uygulanan yaptırımların da eklenmesiyle iyice kötüleşti.

2000'li yıllar boyunca fiyatlardaki artış giderek hızlandı ve 2008'in Kasım ayına gelindiğinde enflasyon ayda yüzde 79 milyar gibi inanılmaz bir orana yükselmişti.

Dükkanlar günde bir kaç kez fiyat değiştiriyordu. Ekonominin çökmesi insanları su ve elektrik kesintileri, bankalar, benzin istasyonları ve büyük gıda sıkıntısı nedeniyle marketler önünde oluşan kuyruklarla yaşamak zorunda bıraktı.

Bir çok Zimbabveli ABD dolarıyla temel ihtiyaçlarını alabilmek için Güney Afrika veya Botsvana'ya geçmeye başladı. Ülkenin ekonomisi artık pratikte Güney Afrika randı ve ABD dolarıyla dönüyordu.

Bu durum karşısında Zimbabve Merkez Bankası 2009 yılında Zimbabve parası kullanmayı resmen bırakarak işlemlerini ABD doları ve Güney Afrika randı üzerinden yapmaya başladı.

…

Kaynak: Hürriyet gazetesi (8 Kasım 2013) http://www.hurriyet.com.tr/egitim/gelisen-kuresel-ekonomi-gencligimizi-gelecege-hazirlamak-25075966.(Erişim tarihi: 09.11.2019)

Hiperenflasyon sürecinin yaşandığı ekonomilerde para, değişim aracı olma özelliğini kaybeder. Dolayısıyla alım satım, malın malla değişimi olarak tanımlanan takas usulü üzerinden gerçekleştirilir. Fiyatlar genel seviyesinde yaşanan sürekli düşüş **deflasyon** kavramı ile açıklanır. Diğer bir ifadeyle deflasyon, enflasyonun sıfırın altında değer almasıdır. Her ne kadar fiyatların düşüyor olması fikri kulağa hoş gelse de deflasyon da ekonominin üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Deflasyonun gerçekleştiği bir ekonomide, fiyatlar sürekli düşer, fiyatların düşmeye devam edeceği beklentisi içinde olan bireyler harcamalarını gelecek dönemlere erteler ya da harcama yapmak istemezler. Toplam talepte gerçekleşen düşüş, üretimin de azalmasına neden olur. Sonuç olarak ekonomide durgunluk başlar. Eğer düşüş, fiyatların kendisinde değil de fiyatlar genel seviyesindeki artış hızında yani enflasyon hızında gerçekleşirse bu durumda da **dezenflasyondan** bahsedilir. Bu yüzden karar alıcılar gerek enflasyona gerekse de deflasyona karşı hangi politikanın ne zaman gerekeceğini doğru tahmin edebilmek için fiyatlar genel seviyesini devamlı izlemek durumundadırlar. Fiyatlar genel seviyesindeki bu değişmeleri izleyebilmek için iktisatçılar bazı fiyat endekslerini kullanırlar. Enflasyonun hesaplanmasında en sık kullanılan endeksler, tüketici fiyatları endeksi (TÜFE), üretici fiyatları endeksi (ÜFE) ve zımni GSYH deflatörüdür.

Tüketici Fiyat Endeksi

TÜFE, belirli bir süre içinde toplumdaki bireylerin ortalama tüketim kalıplarını diğer bir ifadeyle yaşam maliyetlerini yansıtan belli sayıdaki maddeleri içeren bir mal ve hizmet sepetinin zaman içinde fiyatlar genel seviyesindeki değişimini ölçer. Bunun için temel bir yıl esas alınır. Sepette yer alan mal ve hizmetlere temel alınan yılda hanehalklarının bütçeleri içerisindeki oranına göre ağırlık verilir. Böylece, sepette yer alan mal ve hizmetlerin miktar ve kalite değişmeleri göz önüne alınarak endeksin sadece fiyat hareketlerini yansıtması sağlanmaktadır. TÜFE mal ve hizmet sepeti her yılın Aralık ayında TÜİK tarafından güncellenmektedir.

TÜFE sepeti ve ağırlıkları oluşturulurken kullanılan bilgiler hanehalkı bütçe anketi, kurumsal nüfus bireysel tüketim harcamaları anketi, çıkış yapan yabancı ziyaretçiler anketi ve idari kayıtlardan elde edilen harcama ve ciro verileridir. 2019 yılında TÜFE hesaplamasında kullanılan ana grupların ve enflasyon sepetindeki ağırlıklarının yüzde 23,29'u gıda ve alkolsüz içecekler, yüzde 16,78'i ulaştırma, yüzde 15,16'sı konut, yüzde 8,33'ü ev eşyası, yüzde 7,86'sı lokanta ve oteller, yüzde 7,24'ü giyim ve ayakkabı, yüzde 4,23'ü alkollü içecekler ve tütün, yüzde 3,69'u haberleşme, yüzde 3,29'u eğlence ve kültür, yüzde 2,58'si sağlık, yüzde 2,40'ı eğitim ve yüzde 5,15'i çeşitli mal ve hizmetlerden oluşturulmuştur. Şekil 5.3'te enflasyon sepeti ağırlıkları pasta grafiği ile gösterilmiştir.

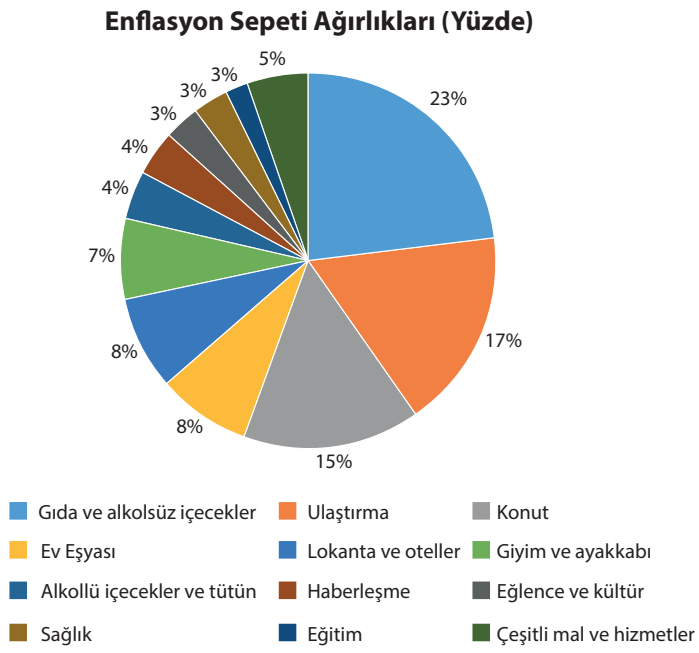

Şekil 5.3 Enflasyon Sepeti Ağırlıkları

Kaynak: TÜİK

TÜFE hesaplamasında kullanılan mal ve hizmet sepeti için belirli bir yıl temel alınarak baz yılı oluşturulur, ayrıca karşılaştırmalarda kullanılacak mal ve hizmet sepeti sabittir. Diğer bir ifadeyle, sepette belirtilen mal ve hizmetlerin sayısında bir değişim olmaz, dolayısıyla baz yılından sonraki yıllarda üretilmiş olan yeni mallar dikkate alınmaz. Bu şekilde sabit bir mal ve hizmet sepeti kullanılarak hesaplanan fiyat endeksine **Laspeyres Endeksi** denmektedir. Endeks rakamları zincirleme Laspeyres formülasyonu kullanılarak hesaplanır.

Türkiye tarihinde karşımıza çıkan ilk fiyat endeksi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1914 yılında İstanbul il merkezinden derlenen 26 farklı mala ait perakende fiyatlar kullanılarak hesaplanan **Hayat Pahalılığı Endeksi**'dir. Daha sonra 1929'da İstanbul Ticaret Odası (İTO) aracılığıyla toptan işlemlere dair 52 maddenin analiz edilmesiyle **Toptan Eşya Fiyat Endeksi** hesaplanmıştır.

Fiyat değişimleri TÜİK tarafından aylık olarak bir önceki aya göre hesaplanmasının yanında, her ayın sonunda bir önceki yılın aralık ayına göre, bir önceki yılın aynı ayına göre ve 12 aylık ortalamalara göre de hesaplanarak enflasyon verileri açıklanır. TÜFE'yi hesaplamak için; bir mal ve hizmet sepeti, söz konusu mal ve hizmet sepeti için yapılan harcama değeri, temel alınan yıl ve cari ay fiyatlarının verilerine ihtiyacımız vardır. Türkiye'de hesaplamalarda kullanılan TÜFE endeksi için baz yılı 2003'tür (2003 = 100). TÜİK'e göre Türkiye'de tüketici fiyat endeksi oluşturulma sürecinde baz alınan yıllar ve alanlar şu şekildedir (TÜİK, 2008; 18):

- 1955= 100 Ankara için TÜFE
- 1958= 100 Ankara için TÜFE
- 1968= 100 11 il, Türkiye için TÜFE
- 1978-1979 =100 14 il, 5 Bölge, Türkiye için Kentsel Yerler TÜFE
- 1987 = 100 16 il, 5 Bölge, Türkiye için Kentsel Yerler TÜFE
- 1994 = 100 19 il, 7 Bölge, Türkiye için Kentsel Yerler TÜFE
- 2003 = 100 81 il, 26 İstatistiki bölge, Türkiye için TÜFE

Baz yılından sonraki ay ve yılda hesaplanan TÜFE endeksi ile baz yılındaki endeks karşılaştırılarak enflasyonun ne kadar değiştiği şu formülle ölçülür:

$$TÜFE = \frac{Temel\ yıldaki\ mal\ sepetinin\ cari\ yıldaki\ değeri}{Mal\ sepetinin\ temel\ yıldaki\ değeri} \times 100$$

2019 yılı için TÜFE değerini hesaplamak istersek,

$$TÜFE = \frac{2019\ yılı\ mal\ sepetinin\ değeri}{Mal\ sepetinin\ 2003\ yılındaki\ değeri} \times 100$$

TÜFE'deki yıllık yüzde değişimi hesaplayarak yıllık enflasyon oranına ulaşırız. TÜFE hesaplandıktan sonra, iki dönem arasında fiyat genel düzeyinin nasıl değiştiği, yani enflasyon oranı şu şekilde hesaplanır:

$$Enflasyon\ Oranı = \frac{İkinci\ yıldaki\ TÜFE - Birinci\ yıldaki\ TÜFE}{Birinci\ yıldaki\ TÜFE} \times 100$$

Aynı mantıkla, aylık fiyat değişiminin hesaplanması için Ağustos 2019 verilerini kullanalım. Bunun için Ağustos ayı fiyat endeksinden Temmuz ayı fiyat endeksini çıkarıp, Temmuz ayı fiyat endeksine bölerek yüz rakamı ile çarpmamız gerekmektedir. Basitçe şu şekilde gösterebiliriz:

$$2019\ Yılı\ Ağustos\ Ayı\ Enflasyon\ Oranı = \frac{TÜFE(2019_{08}) - TÜFE(2019_{07})}{TÜFE(2019_{07})}$$

TÜİK'in açıkladığı verilere göre Ağustos 2019'da TÜFE 422,84'tür. Diğer bir ifadeyle, önceden incelediğimiz sepeti oluşturan mal ve hizmetlerin ağırlıklarla çarpılması sonucu Ağustos ayında ulaşılan endeks sayısı 422,84'tür. Endeksin değeri Temmuz ayında 419,24 idi. Bu durumda tüketici enflasyonunu ifade eden TÜFE Ağustos ayında yüzde 0,86 oranında artış göstermiştir. Bir önceki yıl endeks değeri 367,66 idi. Buradan yaptığımız hesaplama sonucunda 12 aylık tüketici enflasyonu yüzde 15,01 olarak elde edilir.

Üretici Fiyat Endeksi

Şimdi anlatacağımız üretici fiyat endeksi (ÜFE) daha çok üretici ağırlıklı bir endekstir. Bunun anlamı endeksin hesaplanmasında kullanılan sepeti oluşturan malların, üretim sürecinde kullanılan ara mal ve yatırım mallarından oluşmasıdır. TÜFE malların tüketim aşamasındaki fiyat değişikliklerini incelerken ÜFE üretim aşamasındaki fiyat değişikliklerini incelemektedir. ÜFE, ülke ekonomisinde belirli bir referans döneminde üretimi yapılan ve yurt içi satışa konu olan malların üretici fiyatlarını zaman içinde karşılaştırarak genel fiyat seviyelerindeki değişiklikleri ölçen fiyat endeksidir. Buradaki üretici fiyatı, üretimi yurt içinde yapılan malların, KDV, ÖTV vb. dolaylı vergiler haricinde, peşin satış fiyatıdır. ÜFE'de, tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektörlerindeki üreticilerin yurt içinde yetiştirerek piyasaya sunduğu malların ilk elden satış fiyatları gözlenmektedir. Tarım sektöründe bu fiyatlar, Üreticinin Eline Geçen Fiyatlar olarak alınırken sanayi sektörüne ait malların fiyatları doğrudan sektörde yer alan yurt içi üretici firmalardan alınmaktadır. ÜFE hesaplanmasındaki temel veri kaynakları yurt içi üretici fiyat endeksi anketi, sanayi ürün ve üretim istatistikleri, ulusal hesaplar ve sanayi ciro verileridir. TÜİK'e göre Türkiye'de üretici fiyat endeksi oluşturulma sürecinde baz alınan yıllar ve alanlar şu şekildedir (TÜİK, 2008; 19):

- 1981=100 Türkiye (Toptan Eşya Fiyatları Endeksi)
- 1987=100 Türkiye (Toptan Eşya Fiyatları Endeksi)
- 1994=100 Türkiye (Toptan Eşya Fiyatları Endeksi)
- 2003=100 Türkiye (Üretici Fiyatları Endeksi)

TÜFE ve ÜFE arasındaki fark, endekslerin ölçülmesinde TÜFE'nin tüketici fiyatlarından ÜFE'nin üretici fiyatlarından derlenen verileri esas almasıdır. Her iki endeks de fiyatların ve ücretlerin ayarlanması, enflasyon ve ekonomideki fiyat hareketlerinin izlenmesi, hükûmetlerin ekonomi politikalarının belirlenmesi alanında gösterge olarak kullanılmaktadır.

Mal ve hizmetlerin fiyatlarında gerçekleşen değişimlerin üzerinden gıda ve enerji sektörü gibi diğer sektörlerin geçici etkilerinin arındırılmasıyla hesaplanan, diğer bir ifadeyle tüketici fiyatlarında gözlenebilen geçici tüm etkilerin arındırılmasıyla ile fiyat değişimlerini ölçen değer çekirdek enflasyon olarak tanımlanmaktadır. Bu enflasyon çeşidi ölçülürken uluslararası piyasalardaki fiyat hareketlerine bağlı enerji fiyatları, mevsimsel etkilere maruz kalan malların fiyatları, devletin kontrolünde olan ve resmî fiyatlarla belirlenen kamu malları fiyatları ve KDV vb. dolaylı vergiler, TÜFE'den aşamalı olarak hariç tutulur.

Bu yöntemle hesaplanan göstergeler, gerçekleşen enflasyonun kaynağının açıklanmasında önemli bir araçtır. Çünkü geçici etkilerin arındırılmasıyla hesaplanan çekirdek enflasyon, daha çok yapısal sebeplerden dolayı ortaya çıkan fiyat artışlarını yansıtmaktadır. Dolayısıyla çekirdek enflasyon, diğer enflasyon türlerine kıyasla geleceğe ilişkin tahmin edici gücü daha yüksek olan bir gösterge olmakla beraber, enflasyonun eğilimini belirleyerek etkili para politikaları oluşturulmasında yardımcı olan özel kapsamlı fiyat endeksi olma özelliğine sahiptir. Ülkemizde 2005 yılından sonra çekirdek enflasyona örnek olarak **Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri** TÜİK tarafından hesaplanmakta ve kullanılmaktadır.

dikkat

TÜFE ve ÜFE'nin her ikisi de aylık ve yıllık olarak www.tuik.gov.tr adresinde açıklanmaktadır. Aylık enflasyon oranı bir sonraki ayın başında açıklanırken yıllık enflasyon oranı bir sonraki yılın başında açıklanır. Örneğin ocak ayının enflasyon oranı şubat ayında açıklanmaktadır. 2019 yılının enflasyon oranı ise 2020 yılı başında resmî olarak açıklanmaktadır.

GSYH Deflatörü

GSYH deflatörü, ülkedeki tüm malların fiyatlarındaki değişmeleri ölçmek için kullanılır. Bu endeks hesaplanırken dikkate alınan mal ve hizmet sepetinin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- GSYH'nin tanımından da hatırlayacağınız üzere, GSYH hesaplanmasına ithal mallar dâhil olmadığı için deflatör sepeti içinde yer almamaktadır.
- Ülke sınırları içinde üretilen bütün mallar dikkate alınır.
- GSYH Deflatörünün hesaplanmasında kullanılan mal sepeti değişkendir. Bu deflatör, TÜFE ve ÜFE ile bu noktada ayrılır. Çünkü GSYH deflatörünün oluşturulmasında kullanılan malların sayısı artırılıp azaltılabilir. Yani, baz yılından sonra piyasaya yeni çıkan mallar sepete dâhil edilebilirken artık tüketicilerin tercih etmediği mallar sepetten çıkarılabilir. Böyle değişken mal sepetine yönelik hesaplanan fiyat endeksine **Paasche Endeksi** denir. Paasche endeksi kullanılarak yapılan hesaplamalarda malların direkt fiyatlarına dikkat edilir. Dolayısıyla, bu endeksle hesaplanan enflasyon oranının ve reel büyümenin tam olarak gerçeği yansıttığını söyleyebiliriz.

$$GSYH\ Deflatörü = \frac{Cari\ Fiyatla\ GSYH}{Sabit\ Fiyatla\ GSYH} \times 100$$

İki yıl için fiyatlar genel seviyesindeki değişikliği içeren enflasyon oranı şu şekilde ölçülmektedir:

$$Enflasyon\ Oranı = \frac{İkinci\ yıldaki\ GSYH\ Deflatörü - Birinci\ yıldaki\ GSYH\ Deflatörü}{Birinci\ yıldaki\ GSYH\ Deflatörü} \times 100$$

Yıllık enflasyon oranı bir sonraki yılın başında açıklanmasına rağmen, ay ay gerçekleşen enflasyon oranlarını toplayarak yıl sonu için bir tahmin yürütülebilir. Türkiye ekonomisinin temel hedeflerinden biri, enflasyon oranının kalıcı bir şekilde düşürülerek gelişmiş ülkelerde gerçekleşen seviyelere yaklaştırılmasıdır. Bu amaçla, Mayıs 2001 tarihinde ***enflasyon hedeflemesi*** politikasına geçilmesi için Merkez Bankası yasasında gerekli düzenlemeler yapılmış ve fiyat istikrarını sağlamak Merkez Bankasının temel görevi olarak belirlenmiştir. Merkez Bankasının bu görevi kapsamında, 2005 yılında örtük enflasyon hedeflemesi stratejisi, elde edilen olumlu sonuçlarla birlikte, açık enflasyon hedeflemesi rejiminin pek çok unsurunu içeren bir nitelik kazanmış ve 2006 yılında Türkiye'de açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmiştir.

Enflasyonun Nedenleri

Enflasyonun, fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan sürekli bir artış anlamına geldiğinden bahsetmiştik. Peki, fiyatlar neden artar? Diğer bir ifadeyle enflasyonu ne tetikler? Ekonomide enflasyonu belirleyen temel faktörler; toplam arz ve talep, ücretler, istihdam ve işgücü birim maliyetleri, döviz kurları, üretim açığı, bekleyişler, uluslararası piyasalardaki petrol ve diğer mineral maddelerin fiyatları ile kamu fiyatlarıdır. Bu durumda farklı enflasyon türlerini ve bunları meydana getiren faktörleri ayırt etmek akıllıca olacaktır. Bu tür bir analiz enflasyonun ekonomiler üzerindeki etkilerini incelemek ve enflasyonla mücadele politikalarını oluşturmak için faydalıdır. Enflasyon çeşitli faktörlerden kaynaklanabilir. Yoğunluğu veya hızı farklı zamanlarda değişebilir. Bu açıdan, çeşitli kaynaklarda enflasyonun nedenleri farklı şekillerde ele alınmıştır. Biz burada şekil 5.4'te gördüğünüz dört nedene değineceğiz. Bu nedenlere göre, doğal olarak hükûmetlerin enflasyona verdiği tepkiler değişiklik göstermektedir.

Enflasyon hedeflemesi, Merkez Bankasının sürdürülebilir para politikası ve nihai amacı olan fiyat istikrarını gerçekleştirebilmesi için enflasyon oranına yönelik resmî bir rakamsal hedefin ya da hedef aralığının kamuoyuna ilan edildiği para politikası stratejisidir.

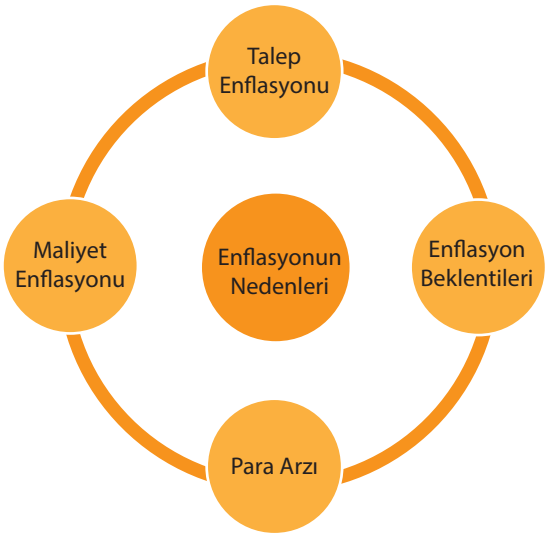

Şekil 5.4 Enflasyonun Nedenleri

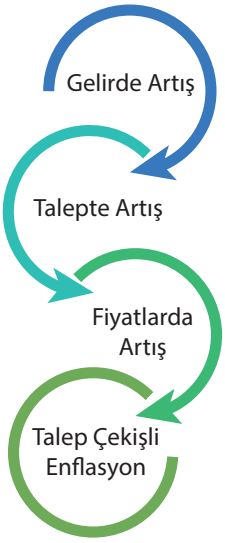

Şekil 5.5 Talep Çekişli Enflasyonun Nedenleri

Talep Çekişli Enflasyon

Talep çekişli enflasyon, üretilen mal ve hizmetlerin toplam talebi karşılayamaması sebebiyle ortaya çıkan enflasyon türüdür. Fakat toplam talep neden artar? Bir ekonomide devletin izlediği finansal politikalar doğrultusunda karşılıksız para basması, kamu harcamalarının ve özel tüketim harcamalarının artması, ülkede kredi hacminin genişlemesi, şahısların ve kurumların yastık altında saklı paralarını piyasaya dâhil etmeleri, ödemeler dengesi fazlalığı ile artan gelir gibi nedenler toplam talebin yukarı yönlü hareketine neden olmaktadır.

Ekonominin hızla büyüyerek toparlanma sürecine girdiğini varsayalım. Üreticiler yüksek büyüme hızı yakaladıkları için yatırımlarını artırır. Artan işgücü ihtiyacı sayesinde işsizlik azalır. Çalışan sayısının artması ve ekonomideki olumlu havanın verdiği güven ile bireyler gelecekte de düzenli bir gelir elde edecekleri beklentisine sahip olarak daha çok harcama yapmaya başlarlar. Sonuç olarak toplam talepte artış yaşanır. Bu talep artışı büyüme hızından daha yüksek seviyede gerçekleşirse diğer bir ifadeyle arz artış hızı talep artış hızının gerisinde kalırsa piyasada bir talep fazlası oluşacaktır. Bu durumda mal ve hizmet fiyatlarında da bir artış gerçekleşecektir. Bu tarz bir enflasyona **talep çekişli enflasyon** denir. Şekil 5.5 talep çekişli enflasyonun ortaya çıkış sürecini kısaca özetlemektedir.

Klasik iktisatçılar toplam talepte artışı para arzına bağlamaktadır. Bir ekonomide para akımları mevcut mal ve hizmet akımlarını aşarsa bu durumda piyasada az mal için çok para bulunacak ve sonuç olarak fiyatlarda bir artış gerçekleşecektir. Çünkü para arzının artması, yatırım ve tüketim harcamalarını artırarak fiyatlar üzerinde artış yönlü bir baskı oluşturur. Örneğin merkez bankalarının genişlemeci para politikası uygulaması, toplam talebin geçici olarak artması ve ekonomik büyüme ile sonuçlanır. Bu durumda para arzının artmasıyla artan talep fiyatlarda da yukarı doğru bir eğilim gerçekleşmesine neden olacaktır.

Keynesyen iktisatçılar ise farklı bir bakış açısına sahiptir. Onlara göre toplam talepteki veya harcamalardaki otonom artışlar para arzından bağımsız bir şekilde tüketici talebinde, yatırımlarda veya devlet harcamalarında gerçekleşen bir artıştan dolayı ortaya çıkabilecekken uygulanan bir vergi indirimi veya ihracattaki net artıştan da kaynaklanabilmektedir. Keynesyen iktisatçılara göre tüketici, yatırım, devlet harcamalarında veya net ihracattaki artış veya bu dört talep bileşeninin birleşimi nedeniyle toplam talep artabilir. Burada da örnek olarak genişlemeci maliye politikalarını verebiliriz. Bu politikaları kullanarak kamu yatırımlarını artıran bir hükûmet, para arzında artış olmadan da istihdam edilen kişi sayısındaki yükseliş sayesinde toplam talebi artıracaktır. Bu, fiyatta yukarı yönlü bir harekete neden olacaktır. Özet olarak talep çekişli enflasyon, kısa dönemde parasal faktörlerden ve parasal olmayan faktörlerden kaynaklanmaktadır.

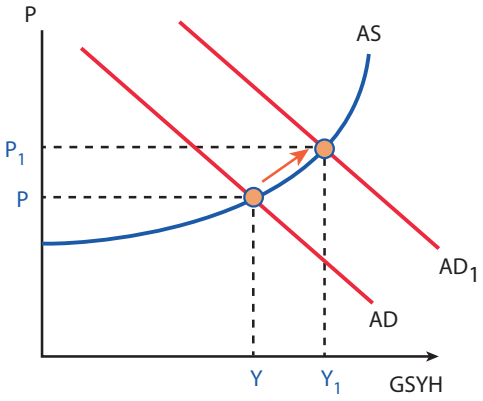

Şekil 5.6 Talep Çekişli Enflasyon

Dilerseniz şimdi talep çekişli enflasyonu Şekil 5.6 yardımıyla açıklamaya çalışalım. Burada P fiyatlar genel düzeyi, GSYH çıktı miktarını göstermektedir. Y çıktı düzeyinde olduğunu varsaydığımız bir ekonomide, her şeyin iyi gittiğini düşünelim. Ülke uluslararası piyasalarda güçleniyor ve bunu gören yatırımcılar yeni yatırımlar yapıyor. Böylece daha çok iş imkânı ve üretim gerçekleşiyor. Çalışan sayısı da yatırımlar sayesinde arttığında gerek yatırımcıların hammadde ihtiyacı gerekse de bu kişilerin elde ettikleri gelir harcamaları ve dolayısıyla toplam talep artmaya başlar. Toplam talep arttığında ise AD eğrisi sağa kayar (ve AS eğrisi sabitken) yeni denge daha yüksek bir fiyat seviyesi olan P_1'düzeyinde gerçekleşir.

Maliyet İtişli Enflasyon

Ülkelerde talep artışı yaşanmaması enflasyonun ortaya çıkmayacağı anlamına gelmemektedir. Eğer ki bir ülkenin elde edeceği toplam çıktıyı etkileyen enerji, emek, hammadde vb. girdilerin fiyatlarında artış yaşanırsa bu durumda ülkenin bir önceki döneme göre aynı çıktıyı elde etme maliyetlerinde de artış gerçekleşecektir. Üretim faktörlerinin fiyatlarında izlenen artış, bu mallara yönelik arzın azalmasına yol açacaktır. Toplam arzın azalması ise sabit kalan talebi karşılayamayacağı anlamına geldiğinden burada da fiyatlar yukarı yönlü bir seyir izleyecektir. Diğer bir ifadeyle, talep sabit kalırken Şekil 5.7'de ifade edildiği üzere, hammadde fiyatlarının yükselmesi, arzın düşmesine ve fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Toplam çıktıda kullanılan girdi maliyetlerinin artışının fiyatlar genel düzeyini yukarı doğru ittiği bu enflasyon türü **maliyet itişli enflasyondur**.

Şekil 5.7 Maliyet İtişli Enflasyonun Nedenleri

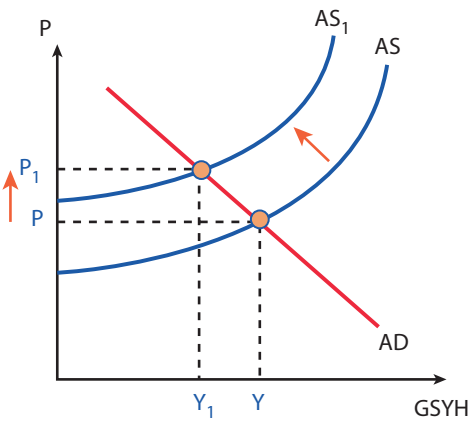

Şekil 5.8 Maliyet İtişli Enflasyon

Maliyet itişli enflasyon sürecinde toplam arzın azalması ve devamında fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi, üretim maliyetlerindeki artışlardan kaynaklanabilirken hükûmetlerin uyguladığı vergi ve düzenlemelerden de kaynaklanabilir. Burada çok basit bir mantık vardır. Sizin bir firma sahibi olduğunuzu varsayalım. Firmanızın üretimini gerçekleştirdiği malın girdi maliyetleri arttığında ne yapardınız? Haklı olarak ya malı ürettiğiniz miktarı azaltır ya da malın fiyatını artırırdınız. Burada fiyat artışına gitme sebebiniz artan maliyetleriniz olacaktır. Çünkü firmaların temel amacı kârını maksimize etmektir. Maliyet itişli enflasyon, kâr enflasyonu ve ücret enflasyonu şeklinde ayrılabilir. Buna göre kâr enflasyonu, firmaların elde ettikleri kârları artırmak amacıyla gerçekleştirdikleri fiyat artışı iken ücret enflasyonu, girdi fiyatlarındaki artışa oranla verimliliğin artmaması nedeniyle üretim maliyetlerinin yükselmesinden kaynaklanan fiyat artışlarıdır. Maliyetlerdeki bu artış, ürün fiyatlarını yükselttiğinden firmalar tarafından tüketicilere yansıtılmaktadır. Artan ücretler artan maliyetlere yol açmaktadır. Artan maliyetler, fiyatların yükselmesine neden olur. Yükselen fiyatlar yine sendikaları daha

yüksek ücret talep etmeye zorlamaktadır. Böylece, enflasyonist bir ücret fiyat spirali başlar. Bu, toplam arz eğrisinin sola kaymasına neden olur.

Şekil 5.8 yardımıyla maliyet itişli enflasyonu açıklarken artan maliyetler dolayısıyla üretimin azalması sonucunda arzın azalarak sola kaydığı görülebilir. Bu durumda yeni çıktı düzeyi Y_1 seviyesinde gerçekleşmektedir. Sola kayan toplam arz eğrisi (AS), yeni oluşan dengede daha yüksek bir fiyat düzeyini gösteren AS_1 eğrisi ile ifade edilir.

Teoride bu iki enflasyon türü anlatılsa da gerçekte gözlenen enflasyonun talep çekişli mi, maliyet itişli mi olduğunu ayırt etmek çok kolay değildir. Ülkemizdeki durum ise biraz daha farklı. Üretime dâhil olan birçok sektörde kullanılan girdiler kısmen veya tamamen ithalata bağımlıdır. Özellikle son yıllarda hepimizin etkilendiği döviz kurlarında yaşanan yükselişle birlikte üretim maliyetlerinin artması tüketici ve üretici fiyat endekslerinin tetikleyicisi olmuştur. Döviz kurundaki yükseliş maliyetlere yansımakta ve fiyatlar yükselerek maliyet itişli enflasyon yaşanmasına neden olmaktadır.

Enflasyonun önemli nedenlerinden biri de **enflasyon beklentileridir**. Nasıl ki tüketiciler olarak bizler gelecekte ekonomide neler olacağını bilmek istiyorsak, üreticiler de alacakları kararların doğru olabilmesi için aynı arzu doğrultusunda yaklaşım sergilerler. Böyle net bir bilgiye sahip olma imkânı olmamasından dolayı elimizde sadece tahminler, diğer bir ifadeyle beklentiler kalır. Tüketici ve üreticilerin fiyatların artış yönünün gelecekte de devam edeceğini beklemeleri durumunda, talep ve arzı etkileyecek davranış kalıpları ve aldıkları kararlar değişecektir. Doğalgaz, elektrik zammı, kira artırımı, maaş artışları vb. ekonomik birimler tüketici ve üretici davranışlarını etkileyen unsurlara örnek verilebilir.

Söz konusu beklentiler gelecekteki enflasyonu belirleyebilmektedir. Özünde, böyle bir süreç enflasyon beklentilerinin kendini doğrulaması olarak da ifade edilebilir. Örneğin tüketiciler yakın geçmişte yaşadıkları enflasyonun ileride devam edeceğini düşünürlerse bir malın ileride fiyatı artacak diye içinde bulundukları zaman diliminde o mala yönelik taleplerini artırabilirler. Artan talep enflasyonu tetikleyecektir. Dolayısıyla, ekonomik birimlerin ileriye yönelik davranışları bu şekilde sürerse enflasyon artış oranı da aynı trend düzeyinde yükselmeye devam edecektir. Sonuç olarak bu durum enflasyon döngüsüne neden olmaktadır. Dolayısıyla enflasyonla mücadelede merkez bankaları enflasyon beklentilerini de azaltmaya odaklanmaktadır.

Enflasyonun Maliyetleri

İnsanların istekleri farklılıklar gösterir. Tüketici konumunda olduklarında mal ve hizmet fiyatlarının sabit kalmasını isterken üretici konumuna geldiklerinde mal ve hizmet fiyatlarının artması gerektiğini düşünürler. Dolayısıyla, fiyatlar genel seviyesi yükseldiğinde, bir taraf kazanırken diğer taraf kaybedecektir. Her iki taraf da kendi açılarından enflasyonun maliyetini değerlendirip yorumlayabilmek için, beklenen ve beklenmeyen enflasyonun niteliğini iyi tanımlamalıdır.

Beklenen Enflasyonun Maliyetleri

Enflasyon öngörülebilirse insanlar yeni durumlara uyum sağlayabilir ve enflasyonun topluma maliyeti daha düşük olarak gerçekleşir. Fiyatlar genel seviyesinde gözlenebilecek olası artış tahmini, beklenen enflasyon kavramı ile ifade edilmektedir. Eğer bu artışlar tam olarak doğru tahmin edilirse beklenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyon birbirine eşit olacaktır.

Enflasyon beklentisinin enflasyonu belirleyen unsurlardan biri olduğundan bahsetmiştik. Enflasyon, öncelikle bireylerin reel gelirlerini olumsuz yönde etkileyerek, satın alma güçlerini azaltarak refah kaybı yaşamalarına yol açabilmektedir. Satın alma gücünün temel unsuru olan ücretler üzerinde enflasyonun etkisi şu şekilde hesaplanabilir:

Reel Ücretlerdeki Artış Oranı= Nominal Ücret Artış Oranı - Enflasyon Oranı

Eşitlikten anlaşılacağı üzere, enflasyon oranındaki artış nominal ücretlerdeki artış oranına eşitse kişiler enflasyondan etkilenmezler. Enflasyon oranındaki artışın nominal ücretlerdeki artış oranından fazla olması

durumunda ise ekonomik birimler olumsuz etkilendiğinden, kişilerin satın alma güçleri azalırken tam tersi durumda ise kişiler olumlu etkilenirler. Genelde işçi, memur olarak istihdam edilen ve geliri sabit olanların maaş zamları diğer bir ifadeyle ücretlerindeki nominal artış, gerçekleşen enflasyon oranından daha az gerçekleştiğinden bu grubun reel gelirlerinin düşmesi kaçınılmazdır. Enflasyon bir nevi dar gelirlinin geliri üzerindeki adil olmayan bir vergi niteliğindedir.

Enflasyonun nispi fiyat yapısı üzerindeki olumsuz etkisi ekonomideki kaynak dağılımını da bozar. Enflasyon belirsizliği nedeniyle yatırımcılar yatırım yapmak ve uzun vadeli taahhütler vermek konusunda isteksiz hâle gelerek bu şartlar altında yatırım yapmaktan kaçınabilir. Bu durum ekonominin büyüme performansını olumsuz etkileyecektir. Bununla birlikte, ekonomik büyüme için düşük bir enflasyon oranı gereklidir. Düşük enflasyonun ulusal verimlilik üzerinde teşvik edici bir etkisi vardır. Yüksek enflasyon oranı, uzun vadeli ekonomik büyümeye engel teşkil eder.

Yüksek enflasyon tasarrufları engelleyerek yatırımları olumsuz etkilemektedir. Tasarruflardaki düşüş, daha düşük sermaye oluşumu anlamına gelmekte ve düşük bir sermaye oluşumu ekonomik büyümeyi engellemektedir. Ayrıca, aşırı fiyat artışı sırasında, emlak, altın, mücevherat vb. verimsiz yatırımlarda bir artış meydana gelir. Her şeyden önce spekülatif işletmeler enflasyon sırasında gelişir, yapay kıtlıklar meydana gelmesine ve dolayısıyla fiyatların artmasına neden olur.

Enflasyon maliyetleri tüketicilerin, yatırımcıların, firmaların ve işgücünün enflasyonu gerçekleşmeden önce tahmin edip edememelerine bağlıdır. Beklenen enflasyonla gerçekleşen enflasyonun birbirine eşit olması durumunda karşılaşılabilecek maliyetler Şekil 5.9'da belirtilmiştir.

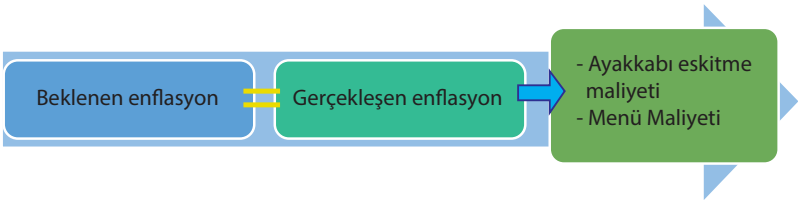

Şekil 5.9 Beklenen Enflasyon Maliyetleri

Ayakkabı Eskitme Maliyeti

Enflasyon, nominal faiz oranlarının da artmasına neden olur. Faiz, tasarruf sahibinin, tasarrufunu banka ve benzeri bir yere ya da bir kimseye belli bir süre işletilmek üzere kullandırmasının karşılığında aldığı paydır. Piyasalarda iki tür faiz görülmektedir. İlki finansal sistem üzerinden borç alıp verirken karşılaşılan piyasa faizi olarak da adlandırabileceğimiz nominal faiz oranıdır. Nominal faiz oranları risk primi ve beklenen enflasyonu da kapsamaktadır. Nominal faizin enflasyondan arındırılması ile elde edilen diğer faiz oranı ise reel faizdir. Reel faiz, nominal faizden beklenen enflasyonun çıkarılmasıyla hesaplanmaktadır

Bu durumu daha iyi açıklayabilmek için öncelikle bir denklemi ele alalım:

$$i = r + \pi$$

Eşitlikte i nominal faizi, r reel faizi ve π de beklenen enflasyonu temsil etmektedir. Denkleme göre bir ekonomide nominal faiz, reel faiz ile beklenen enflasyonun toplamından oluşmaktadır. Bu ilişkiyi ilk ortaya atan iktisatçı Irwing Fisher'dir. Beklenen enflasyonda 1 birim değişme olursa nominal faizler de aynı oranda değişecektir. **Fisher Etkisi** olarak ifade edilen bu olgu, faiz oranları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır.

Faiz oranları ülkedeki tasarruf sahipleri ve yatırımcılar için önem teşkil etmektedir. Nominal faizler ile enflasyon arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ekonomide nominal faiz oranı enflasyon oranından daha yüksek ise reel faiz oranları pozitif olacaktır. Dolayısıyla, tasarruf ve yatırımların azalması istenmeyen ekonomilerde enflasyon oranında bir artış gerçekleştiğinde nominal faiz oranları da

artırılmaktadır. Bu durumun tersi gerçekleştiğinde yani enflasyon oranında yaşanacak bir azalış karşısında nominal faizler de düşürülmektedir.

Beklenen enflasyonun yüksek olması durumunda nominal faizler de artacaktır. Yüksek nominal faizlerin gerçekleştiği ekonomilerde bireylerin para talebi düşer. Çünkü elde nakit tutmak demek kaybedilecek faiz getirisi demektir. Bu yüzden bireyler ellerinde daha az nakit bulundurur. Böyle bir durumda da ihtiyaç oldukça para çekmek için bankaya giderler. Örneğin faiz kaybına uğramak istemeyen bir kişi, hafta başında banka ya da ATM'den 200 TL nakit çekmek yerine iki farklı seferde olmak üzere 100 TL çekmeyi tercih eder. Sonuç olarak böyle sıkça banka ya da ATM'ye gitmesi gereken bireylerin ayakkabıları eskiye oranla daha kısa sürede yıpranacaktır. Bu durum **ayakkabı eskitme maliyeti** şeklinde ifade edilir.

Menü Maliyeti

Enflasyonun artması nedeniyle firmalar ürünlerinin fiyatlarını da değiştirmek zorunda kalmaktadır. Firmalar açısından uyguladıkları fiyatlar değiştikçe yeni katalog basmak, dağıtmak ve eskiler ile değiştirmek oldukça maliyetlidir. Bu durum lokantaların menüleri için de geçerli olmaktadır. Dolayısıyla, enflasyonun bu tür firmalara yönelik neden olduğu bu maliyet türü **menü maliyeti** olarak adlandırılmaktadır.

Vergi Bozulmaları

Enflasyonun vergi sistemi üzerindeki etkileri negatiftir. Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde vergi yasaları bu durumu dikkate almadığından ve ödenen yüksek faizler firmalar tarafından gider yazılabildiğinden vergi kazançlarında azalış yaşanmaktadır. Bu durumda devlet açısından vergi kaybı ortaya çıkar. Ayrıca enflasyon zaman içerisinde toplanacak vergi gelirlerinde de kayıp yaşanmasına neden olur. Çünkü verginin ortaya çıkışı ile tahsil edilmesi arasında geçen bir süre vardır. Yüksek enflasyon dönemlerinde bu sürenin uzaması devletin vergi gelirlerinde reel azalış yaşanmasına neden olmaktadır. Literatürde bu durum **Olivera-Tanzi Etkisi** olarak ifade edilmektedir. Sonuç olarak, enflasyon oranları yükseldikçe vergi bozulmaları ortaya çıkmaktadır.

Beklenmeyen Enflasyon

Gerçekte, insanların gelecekteki olayları tam olarak tahmin edebilmeleri neredeyse imkânsızdır. İnsanlar enflasyonun seyrini öngörmede sıklıkla hata da yapabilirler. Fiyatlar genel seviyesindeki artışlar doğru tahmin edilemediğinde beklenmeyen enflasyon kavramı ortaya çıkar.

Bu enflasyon türü, gerçekleşen enflasyonla beklenen enflasyon arasındaki fark ile ölçülür. İnsanların enflasyondan hoşlanmaması, büyük ölçüde beklenmedik enflasyona yani beklenen orandan farklı çıkan enflasyona yönelik bir olgudur. Dolayısıyla beklenmedik enflasyona sürpriz enflasyon da denmektedir. Denklemle göstermek istersek,

$$\textit{Beklenmeyen Enflasyon} = \textit{Gerçekleşen Enflasyon}\ (\pi) - \textit{Beklenen Enflasyon}\ (\pi^e)$$

Beklenmeyen enflasyonun etkileri beklenen enflasyona oranla daha fazladır.

Gelir ve Servet Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Enflasyon öncelikle paranın reel değerini düşürdüğünden etkisini servet veya gelirin yeniden dağılımında gösterir. Enflasyon sırasında, genellikle yüksek gelir grubuna dâhil insanlar gelirlerde artış yaşarken düşük gelir grubu daha az mala daha çok para vererek gelir kaybına uğramaktadır. Dolayısıyla enflasyon, düşük gelirli gruplardan yüksek gelirli gruplara gelir akımına neden olur. Böylece beklenmeyen enflasyon gelir dağılımında yüksek gelirliler lehine, düşük gelirliler aleyhine bozucu etkiye sebep olur. Diğer taraftan, esnek gelir elde eden insanlar ekonomide enflasyon yaşandığı sürece kazanabilirler. Bu tür insanların nominal gelirleri, genel fiyat artışını geride bırakmaktadır. Sonuç olarak bu gelir grubunun reel gelirleri artmaktadır.

Beklenmedik enflasyon sonucunda, gelir ve servetin yeniden dağıtımı ortaya çıkar. Zenginlerin zenginleştiği, fakirlerin enflasyon sırasında daha da kötüleştiği söylenir. Ancak, bu kadar sert ve hızlı bir genelleme yapmak doğru olmasa da yüksek enflasyon dönemlerinde birilerinin kazandığı ve kaybettiği açıktır.

Enflasyonun öngörülmemesi durumunda yukarıdaki etkiler izlenebilirken enflasyon beklentisinin doğru tahmin edilmesi hâlinde, gelir ve servetin yeniden dağıtılması sonucu oluşacak maliyetin etkisi düşük olacaktır. Çünkü beklenen enflasyon oranına göre bireyler enflasyonla mücadele stratejilerini geliştirebilirler. Nominal ücretlerdeki artış oranı bunlardan biridir. İşçilerin nominal ücretleri, gelecek dönem enflasyon oranındaki değişim beklentisine göre belirlenmektedir. Bu uygulamaya **hayat pahalılığı anlaşması** denmektedir. Bu anlaşmanın sebebi enflasyon karşısında reel ücretlerin azalması nedeniyle çalışanların ücret seviyelerini korumaktır.

Nominal Ücret Artış Oranı = Geçen dönemin enflasyon oranı + Sabit reel ücret artış oranı

Varsayalım ki bir ekonomideki beklenen yıllık enflasyon oranı %7 olarak gerçekleşen enflasyon ile aynı tahmin edilsin. Gerçekleşen enflasyon oranları açıklanmadan önce belirlenen nominal ücret artış oranı da %7 olursa çalışanlar ücret artışları doğrultusunda enflasyondan etkilenmeyecektir. Gerçekleşen oran daha düşük olursa firmalar, işçilerin reel ücretleri arttığından zararlı çıkacaktır. Böylece firmalardan işçilere doğru bir gelir akımı yaşanır. Gerçekleşen oran daha büyük olursa bu durumda işçiler, reel ücretleri azalacağından zarar görürler. Sonuç olarak böyle bir durumda da işçilerden firmaya doğru bir gelir transferi yaşanacaktır.

Üretim ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Enflasyon daha yüksek verime neden olabilir veya olmayabilir. Tam istihdam aşamasının altında, enflasyonun üretim üzerinde olumlu bir etkisinin olduğundan bahsetmiştik. Genel olarak enflasyon kâr ve fiyat seviyesinin artan bir fonksiyonudur. Enflasyonist bir ortam, firmalara, ürünlerinin fiyatlarını yükselterek daha yüksek miktarda kâr elde etmek için bir teşvik sağlar. Artan fiyat ve artan kâr, firmaları daha büyük yatırımlar yapmaya teşvik eder. Böyle bir durum gerçekleştiğinde sonuç olarak yatırımın çarpan etkisi devreye girecek ve daha yüksek bir ulusal çıktı seviyesine ulaşılacaktır. Ancak, beklenmeyen enflasyon ile ücretler ve üretim maliyetleri çok hızlı artarsa enflasyonun bu olumlu etkisi geçici olacaktır. Ayrıca, beklenmedik yüksek enflasyon oranları, özellikle enflasyonun maliyet itişli olması durumunda, üretimdeki düşüşle ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla, fiyatlar ve üretim arasında katı bir ilişki yoktur. Toplam talebin artması hem fiyatları hem de üretimi artıracakken yaşanabilecek negatif bir arz şoku fiyatları artıracak ancak üretimi düşürecektir.

Öğrenme Çıktısı

4 Enflasyonu tanımlayabilme ve enflasyonunun nasıl ortaya çıktığını açıklayabilme
5 Enflasyonun nasıl ölçüldüğünü açıklayabilme
6 Enflasyonun neden ve etkilerini açıklayabilme

Araştır 2	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Emtia fiyatlarındaki toparlanma ve artan petrol fiyatlarının küresel enflasyon üzerindeki etkisi nasıldır?	Toplam arz eğrisindeki kaymaları Türkiye'nin kriz dönemleri ile ilişkilendirin.	Artan küresel enflasyon gelişme yolunda ve gelişmiş ülke faiz oranlarını nasıl etkilemektedir, anlatın.

İŞSİZLİK VE ENFLASYON İLİŞKİSİ

Enflasyon ve işsizlik konuları bireyler ve firmalar için ne kadar önemliyse toplum ve ekonominin bütünü açısından da bir o kadar önemlidir. Bu yüzden, enflasyon ve işsizlik, toplumun her kesimi tarafından en yakından izlenen ekonomik göstergelerdir.

Bir ekonomide iş arayanların sayısı mevcut işlerden fazla ise diğer bir ifadeyle emek arzı, emek talebinden daha yüksek ise bu durumda işverenler ücretlerde bir artışa gitmeme eğiliminde olacaklardır. İşsizliğin yüksek olduğu zamanlarda, ücretlerdeki artış genellikle durgun kalır. Böylece ekonomide artan ücretlerin işverenlere getireceği yük nedeniyle ortaya çıkabilecek maliyet enflasyonu yaşanmayacaktır.

İşsizliğin düşük olduğu zamanlarda, diğer bir ifadeyle işverenlerin emek talebi iş arayanların emek arzını aştığında işverenlerin genellikle çalışanları ikna etmek için daha yüksek ücretler ödemesi gerekir. Sonuç olarak daha yüksek ücretler, bir çalışanın işverene getireceği maliyet artışı demek olacaktır. İşveren bu durumda maliyet artışını üreteceği malların fiyatlarına yansıtmak isteyecek ve bu sayede ekonomide maliyet enflasyonu gözlenecektir.

Ekonomistler, yıllar içinde işsizlik ve ücret enflasyonu arasındaki ilişkiyi Alban William Housego Phillips tarafından kaleme alınan ve 1958 yılında yayımlanan 'İngiltere'de 1861-1957 Dönemi İşsizlikle Parasal Ücretlerdeki Değişme Oranı Arasındaki İlişki' başlıklı makaledeki görüşler doğrultusunda incelemişlerdir.

Enflasyon ve işsizlik arasında, örneklerden de anlaşılabileceği üzere ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ancak şimdiye kadar öğrendiğimiz bilgiler ışığında, bu ilişkinin göründüğünden daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu başlık altında iki kavram arasındaki ilişkiyi ve ekonomiyi nasıl etkilediklerini inceleyeceğiz.

Phillips Eğrisi

Phillips eğrisi orijinal çalışmada nominal ücretlerdeki artış oranı ile işsizlik oranı arasındaki negatif yönlü ilişkiyi açıklamaya çalışır. Buna göre, işsizlik oranı yükseldikçe nominal ücretlerdeki artış azalacaktır. Phillips'in çalışmasında, reel ücretler yerine nominal ücretler ele alındığından diğer iktisatçılar tarafından eleştirilmiştir. Orijinal çalışmanın arkasından, bu eleştirileri göz önüne alarak Paul Samuelson (1960) ve Robert Solow (1960) parasal ücretlerin değişim oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi gösteren Phillips eğrisini, enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiye dönüştürerek Şekil 5.10'da gösterilen geliştirilmiş kısa dönem Phillips eğrisini elde etmiştir. Şekilde yatay eksende işsizlik oranı (u), dikey eksende enflasyon oranı (π) yer almaktadır.

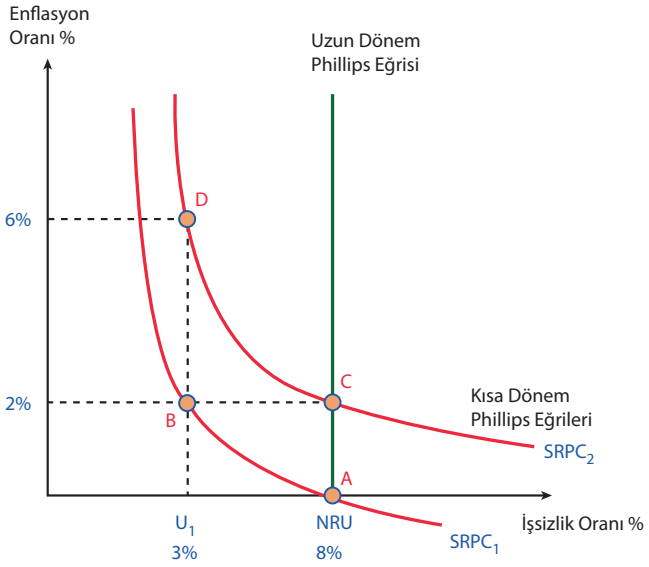

Şekil 5.10 Phillips Eğrisi

1960'lı yılların sonlarına doğru, Edmund Phelps (1967) ve Milton Friedman (1968) bu ilişkiyi analiz ederek "Beklentilerle Güçlendirilmiş Phillips Eğrisi"ni açıklamışlardır. Phelps ve Friedman'a göre işsizlik ve enflasyon arasında uzun dönemde orijinal Phillips eğrisinde belirtildiği gibi negatif yönlü bir ilişki bulunmamaktadır. Friedman'a göre, bu görüşün temelinde, ünitenizin Yapısal İşsizlik başlığı altında açıkladığımız doğal işsizlik kavramı yatmaktadır:

$$\pi = \pi^e - \alpha(u - u_n)$$

Yukarıdaki eşitlikte π gerçekleşen enflasyon oranını, π^e beklenen enflasyon oranını, u işsizlik oranını ve u_n doğal işsizlik oranını göstermektedir. Eşitlik, ekonomik birimlerİin enflasyonu doğru tahmin etmeleri durumunda işsizliğin doğal seviyesinde olacağını göstermektedir.

Phelps ve Friedman'ın analizine göre, hükûmetin uzun dönemde işsizliği doğal işsizlik oranının altına düşürmeyi istemesi etkili olmayacaktır. Bu iktisatçılar, ilişkinin her zaman ters yönlü olmayacağını doğal oran hipotezi ile açıklamışlardır. Buna göre toplam talep arttıkça artan talebi karşılamak için daha fazla çıktı üretmek isteyen firmalar tarafından yeni işçiler istihdam edilecek ve işsizlik oranı azalacaktır.

Şekil 5.10'da ekonominin başlangıç noktası toplam talebin toplam arza eşit olduğu A noktasıdır. Bu noktada işsizlik oranının doğal işsizlik oranı olarak alacağımız %8'e ve beklenen enflasyonun da gerçekleşen enflasyona eşit olduğunu varsayalım. Eğer hükümet, işsizlik oranını doğal işsizlik oranının altına çekmek isterse gerçekleşen enflasyon oranının beklenen enflasyondan ($\pi > \pi^e$) fazla olması gerekmektedir. Ancak o zaman artan fiyatlar dolayısıyla firmalar daha fazla kar elde etmek için üretimi artıracaktır.

Ha-Joon Chang Say Yayınları

Yazara göre eğer ekonomide tek bir doğru yanıt yoksa o zaman ekonomiyi sadece uzmanlara bırakamazsınız. Bu da her sorumlu vatandaşın biraz ekonomi öğrenmesi gerektiği anlamına gelir. Kısacası ekonomiyi ekonomistlere bırakmamalısınız ki kendi siyasal ve ahlaki görüşlerini size bilim diye yutturmasınlar.

Bu amacı gerçekleştirebilmek için hükûmet genişletici politikalar uygulayarak para arzını hedeflenen ölçü doğrultusunda yükseltmelidir. Bu durumda yatırımlar, dolayısıyla harcamalar ve üretim artacaktır. Artan arz ile birlikte işgücü piyasası da canlanacak ve işverenler çalışanlara daha fazla ücret ödemeyi kabul edeceklerdir. Artan ücretler, çalışmayan doğal işsizleri işgücü piyasasına katılmaya teşvik edecektir. Dolayısıyla, gerçekleşen işsizlik oranı doğal işsizlik oranının altında kalacak ve örneğin %3 olacaktır.

Toplam talebin artması sonucu enflasyon oranı da yükselecektir. Bu, kısa dönemli Phillips eğrisi boyunca, dengesiz bir nokta olan B noktasına doğru bir hareket olarak gösterilir. Bu durumda ekonominin yeni dengesi daha düşük bir işsizlik ve başlangıç seviyesinden daha yüksek bir enflasyon oranını temsil eden B noktasında gerçekleşir.

Bununla birlikte, yüksek enflasyon, işçilerin gelecekteki enflasyon beklentilerini de artıracaktır. Bu durumda ise kısa vadeli Phillips eğrisi sağa kaymış ve $SRPC_2$ seviyesine gelmiş ve yeni denge C noktasında gerçekleşmiştir. Şekilden de görülebileceği üzere, B noktasında

daha düşük olan işsizlik oranı C noktasında artmış ve yine doğal işsizlik oranına eşitlenmiştir. Ancak bu noktanın ekonomide başlangıç denge noktası olarak varsaydığımız A noktasından farkı, daha yüksek bir enflasyon seviyesini temsil etmesidir.

Şekilde yer alan A ve C noktaları, beklenen enflasyon oranının gerçekleşen enflasyon oranına eşit olduğu, diğer bir deyişle işsizliğin doğal işsizlik oranı düzeyinde gerçekleştiği ekonominin denge noktalarıdır. Bu durumda, uzun dönemde hükûmetlerin politika kararlarındaki tercihleri, enflasyon ve işsizlik arasında değil, doğal işsizlik oranı ile daha düşük ya da daha yüksek enflasyon oranı arasında olmalıdır.

Öğrenme Çıktısı

7 Ekonomide işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklayabilme

Araştır 3	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Ekonomide enflasyon oranları ile işsizlik arasında negatif ilişki olduğunu gösteren Phillips eğrisini incelediniz. Sizce enflasyon oranları artarken işsizlik oranlarının da artması mümkün müdür, açıklayınız.	Türkiye ekonomisinde resesyon ve enflasyonun aynı anda gözlendiği dönemleri inceleyin.	Türkiye'de bugün yaşanan enflasyonun nedenlerini anlatın.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

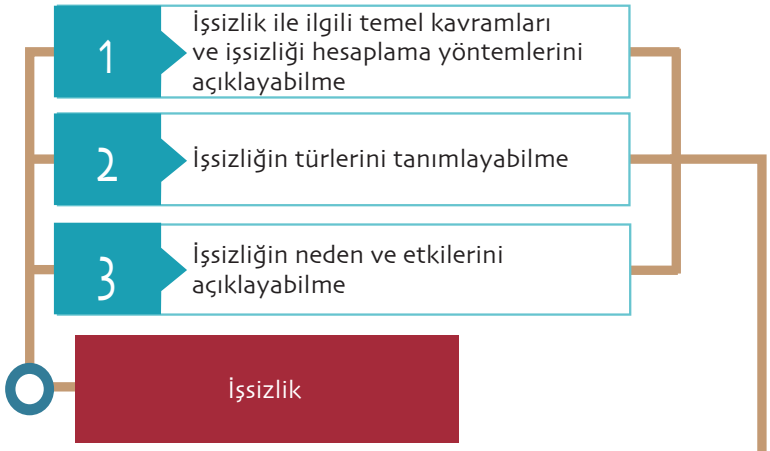

Ülkemizde işsizlik her ay Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hesaplanmaktadır. TÜİK hesaplamalarında kullanmak için, her ayın Pazartesi ile başlayıp Pazar ile biten ilk haftasını referans dönemi olarak ele alır. 15 ve üstü yaşta olup bu referans dönemi süresince bir işi olmayan, diğer bir ifadeyle kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiçbir işte çalışmayıp iş arayan kişi işsizdir. Burada iş arayan kısmını açmamız gerekir. TÜİK kişileri ancak, iş aramak için son 4 hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda ise işsiz olarak tanımlamaktadır. Eğer bu kişiler 15-24 yaş aralığında ise genç işsiz olarak sınıflandırılır. Hanehalkı işgücü istatistiklerinin tanımlarında işgücü, istihdam edilenler ile işsizlerin oluşturduğu tüm nüfusu kapsar. Buradaki istihdam kavramı ise referans dönemi içinde yevmiyeli, ücretli, maaşlı, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak en az bir saat olmak üzere bir iktisadi faaliyette bulunan kişileri kapsamaktadır. İstihdam edilmeyen veya işsiz tanımı içerisinde yer almayan 15 ve üstü yaşta kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus ise işgücüne dâhil olmayanlardır. Bu kişilerin işi yoktur ancak iş aramadıkları için işsiz olarak tanımladığımız gruba da dâhil değildirler. Üç temel işsizlik türünü bilmemiz gerekmektedir. Bunlar geçici (friksiyonel) işsizlik, yapısal işsizlik, konjonktürel işsizliktir. Bir ekonomide istihdam düzeyinin ulaşabileceği en yüksek seviyeye ulaşması durumunda ekonomilerin karşılaştığı kaçınılmaz işsizlik türü doğal işsizlik olarak ifade edilir. Doğal işsizlik oranı, geçici işsizlik oranı ile yapısal işsizlik oranı toplamından elde edilir. İşsizlik, bir millete ekonomik, psikolojik ve sosyal maliyetler getirir. Bunlar, genel ekonomi üzerinde para ile ölçülebilen ekonomik maliyet ve toplum üzerinde etkili olan para ile ölçülemeyen psikolojik ve sosyal maliyet olarak gruplandırılabilir.

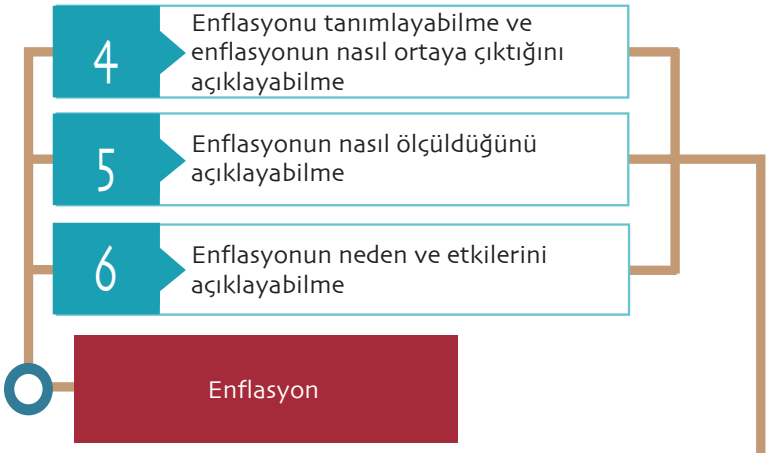

Enflasyon, ekonomideki mal ve hizmet fiyatlarında meydana gelen genel kapsamlı ve sürekli artış olarak tanımlanmaktadır. Mal ve hizmet fiyatlarının genel seviyesinde yaşanan sürekli artış oranı aldığı değere göre sürünen enflasyon, dört nala enflasyon ve hiperenflasyon olarak üçe ayrılır. Hiperenflasyon sürecinin yaşandığı ekonomilerde para değişim aracı olma özelliğini kaybeder. Dolayısıyla alım satım, malın malla değişimi olarak tanımlanan takas usulü üzerinden gerçekleştirilir. Fiyatlar genel seviyesinde yaşanan sürekli düşüş deflasyon kavramı ile açıklanır. Diğer bir ifadeyle deflasyon, enflasyonun sıfırın altında değer almasıdır. Her ne kadar fiyatların düşüyor olması fikri kulağa hoş gelse de deflasyon da ekonominin üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Deflasyonun gerçekleştiği bir ekonomide, fiyatlar sürekli düşer, fiyatların düşmeye devam edeceği beklentisi içinde olan bireyler harcamalarını gelecek dönemlere erteler ya da harcama yapmak istemezler. Toplam talepte gerçekleşen düşüş, üretimin de azalmasına neden olur. Sonuç olarak ekonomide durgunluk başlar. Eğer düşüş, fiyatların kendisinde değil de fiyatlar genel seviyesindeki artış hızında yani enflasyon hızında gerçekleşirse bu durumda da dezenflasyondan bahsedilir. Enflasyon ekonominin en büyük sorunlarından biridir. Fiyat istikrarının sağlanamaması ülke ekonomisinde farklı etkilere neden olmaktadır. Bunlar şu şekilde açıklanabilir.

- Fiyat istikrarının olmadığı ortamlarda tüketim ve yatırım kararları olumsuz etkilenmektedir.
- Piyasadaki karar alıcılar geleceğe yönelik sağlıklı öngörüde bulunamamakta ve bu sebeple mali piyasaların verimli mali aracılık yapma yetenekleri zayıflamaktadır.
- Enflasyon ortamının oluşturduğu belirsizlik nedeniyle uzun vadeli yatırımlar getiri oranlarına ek olarak risk primi talep ettiklerinden reel faiz oranları yükselecektir.
- Enflasyon oranlarının artması, enflasyonu azaltmak ve önlemek için uygulanan politikalara güvensizlik ortamı oluşturarak hükûmetlerin bu konuda ekonomik programlar uygulamasını zorlaştırmaktadır.
- Ekonominin rekabet gücünü uluslararası piyasalarda azaltmakta ve sermaye piyasalarına erişimini kısıtlamaktadır.
- Enflasyon, işgücü piyasalarının etkin çalışmasını engellemekte ve gelir dağılımını bozmaktadır.

Fiyatlar genel seviyesindeki bu değişmeleri izleyebilmek için iktisatçılar bazı fiyat endekslerini kullanırlar. Enflasyonun hesaplanmasında en sık kullanılan endeksler, tüketici fiyatları endeksi (TÜFE), üretici fiyatları endeksi (ÜFE) ve zımni GSYH deflatörüdür. Toplam talebin toplam arzdan fazla olması nedeniyle ortaya çıkan enflasyona talep çekişli enflasyon denilmektedir. Toplam çıktıda kullanılan artan girdi maliyetlerinin fiyatı yukarı doğru ittiği bu enflasyon türü maliyet itişli enflasyondur.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

7 Ekonomide işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklayabilme

İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi

Phillips eğrisi, nominal ücret artış oranı ile işsizlik oranı arasında ters yönlü ilişkiyi ifade etmektedir. Buna göre işsizlik oranı yükseldikçe nominal ücretlerdeki artış azalacaktır. Phillips'in çalışmasında, reel ücretler yerine nominal ücretler ele alındığından diğer iktisatçılar tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştirileri göz önüne alarak orijinal çalışmanın arkasından Paul Samuelson (1960) ve Robert Solow (1960) tarafından günümüzde Phillips eğrisi denildiğinde iktisatçıların gözünde canlanan şekil çizilmiştir. Samulson ve Solow, parasal ücretlerin değişim oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi gösteren Phillips eğrisini, enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiye dönüştürerek Geliştirilmiş Kısa Dönem Phillips Eğrisini elde etmiştir. 1960'lı yılların sonlarına doğru, Edmund Phelps (1967) ve Milton Friedman (1968) bu ilişkiyi analiz ederek Beklentilerle Güçlendirilmiş Phillips Eğrisini literatüre katmışlardır. Phelps ve Friedman'a göre işsizlik ve enflasyon arasında uzun dönemde orijinal Phillips eğrisinde belirtildiği gibi negatif yönlü bir ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda, uzun dönemde hükûmetlerin politika kararlarındaki tercihleri, enflasyon ve işsizlik arasında değil, doğal işsizlik oranı ile daha düşük ya da daha yüksek enflasyon oranı arasında olacaktır. Başka bir deyişle, daha düşük bir işsizlik oranı için yükselen bir enflasyonun göze alınıp alınamayacağına ilişkindir.

1 Aşağıdakilerden hangisi fiyat istikrarının sağlanamaması durumunda ekonomide ortaya çıkabilecek sorunlardan biri **değildir?**

A. İşgücü piyasasının canlanması
B. Reel faiz oranlarının yükselmesi
C. Hükûmetlerin kapsamlı ekonomik programlar uygulayabilmesini engellemesi
D. Ülke ekonomisinin uluslararası piyasalarda rekabet gücünün azalması
E. Gelir dağılımının bozulması

2 İstihdam edilmeyen veya işsiz tanımı içerisinde yer almayan 15 ve üstü yaşta, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus aşağıdakilerden hangisidir?

A. İşgücüne dâhil olmayanlar
B. Zamana bağlı eksik istihdam
C. Yetersiz istihdam
D. Kayıt dışı istihdam
E. Genç işsiz

3 TÜİK'e göre referans haftasında, çalıştığı tüm işlerde toplam olarak 40 saatten daha az süre çalışarak istihdamda olan ancak daha fazla süre çalışmak istediğini belirten ve mümkün olsa daha fazla çalışmaya başlayabilecek olan kişiler hangi grupta yer alır?

A. İşgücüne dâhil olmayanlar
B. Zamana bağlı eksik istihdam
C. Yetersiz istihdam
D. Kayıt dışı istihdam
E. Genç işsiz

4 Bir ekonomide istihdam düzeyinin ulaşabileceği en yüksek seviyeye ulaşması durumunda karşılaşılan işsizlik türü aşağıdakilerden hangisidir?

A. Yapısal işsizlik
B. Geçici işsizlik
C. Açık işsizlik
D. Doğal işsizlik
E. Konjonktürel işsizlik

5 Bireylerin daha iyi çalışma koşulları aramalarından veya mezuniyet sonrası iş aramalarından kaynaklanan işsizlik türü aşağıdakilerden hangisidir?

A. Yapısal işsizlik
B. Geçici işsizlik
C. Açık işsizlik
D. Doğal işsizlik
E. Konjonktürel işsizlik

6 Enflasyonun firmalara yönelik neden olduğu maliyet türü aşağıdakilerden hangisidir?

A. Ayakkabı eskitme maliyeti
B. Menü maliyeti
C. Olivera-Tanzi etkisi
D. Fisher etkisi
E. Vergi etkisi

7 Türkiye'de açık enflasyon hedeflemesine hangi yılda geçilmiştir?

A. 1994
B. 1998
C. 2000
D. 2001
E. 2006

8 2019 yılı için potansiyel GSYH'nin 500 milyar TL ve gerçekleşen GSYH'nin 450 milyar TL olduğu bir ekonomide GSYH açığı yüzde kaçtır?

A. %5
B. %10
C. %15
D. %20
E. %25

9 İşsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi gösteren eğri aşağıdakilerden hangisidir?

A. Kuznets Eğrisi
B. J Eğrisi
C. Laffer Eğrisi
D. Phillips Eğrisi
E. AD Eğrisi

10 Bir ekonomide yüksek enflasyonla birlikte işsizlik oranının da izlendiği durum aşağıdakilerden hangisidir?

A. Deflasyon
B. Resesyon
C Enflasyon
D. Stagflasyon
E. Hiperenflasyon

neler öğrendik yanıt anahtarı

1. A	Yanıtınız yanlış ise "Enflasyon" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. A	Yanıtınız yanlış ise "İşsizlik Nasıl Hesaplanır?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. B	Yanıtınız yanlış ise "İşsizlik Nasıl Hesaplanır?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. D	Yanıtınız yanlış ise "Nedenlerine Göre İşsizlik Türleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. B	Yanıtınız yanlış ise "Nedenlerine Göre İşsizlik Türleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. B	Yanıtınız yanlış ise "Enflasyonun Tanımı ve Ölçülmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. E	Yanıtınız yanlış ise "Enflasyonun Tanımı ve Ölçülmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. B	Yanıtınız yanlış ise "İşsizlik Maliyeti" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. D	Yanıtınız yanlış ise "Enflasyon Nedenleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. D	Yanıtınız yanlış ise "Enflasyon" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

5 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

TÜİK tarafından yürütülen 2019 Eylül ayı Hanehalkı İşgücü Anketi verilerine göre işgücünün eğitim düzeyine göre istihdamda ya da işsiz olması durumu aşağıdaki şekilde sunulmuştur. Buna göre Türkiye'de en yüksek işsizlik oranı yükseköğretim mezunları arasındadır.

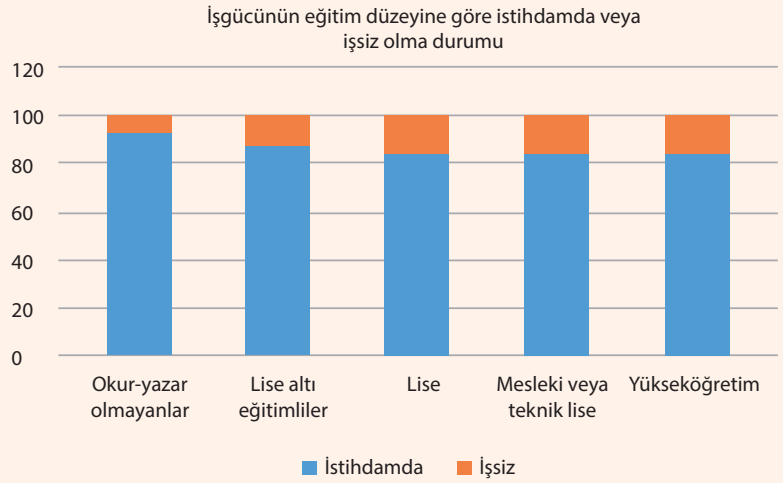

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2254

5 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 2

Küresel enflasyon, emtia fiyatlarındaki toparlanma ve artan petrol fiyatlarıyla yükselmektedir. Gelişmiş, ülkelerde enflasyonu, yüksek enerji ve emtia fiyatları beslemektedir. Gelişmiş, ülkelerde enflasyonun 2017 yılında yüzde 1,7, artan petrol ve yüksek emtia fiyatları nedeniyle 2018 yılında yüzde 2 artmasıyla birlikte, 2019 yılında ise yüzde 1,9 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir. Enflasyon oranlarının ABD ve Avro Bölgesinde yıl içerisinde yüzde 2 seviyelerini aşarak Fed ve ECB'nin enflasyon hedefine ulaşsa da Japonya'da enflasyon hâlâ BoJ'un enflasyon hedefinden uzaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise enflasyonun yüksek seviyedeki emtia ve enerji fiyatları, para birimlerindeki değer kayıpları ve artan borçlanma maliyetleri ile 2017 yılındaki yüzde 4,3 seviyesinden 2018 yılında yüzde 5, 2019 yılında ise yüzde 5,2 seviyelerine yükselmesi beklenmektedir.

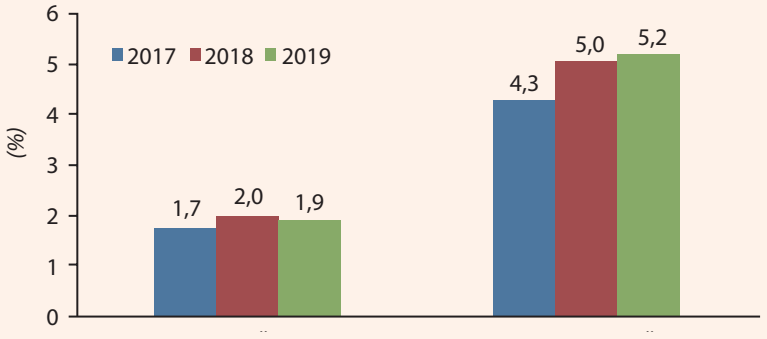

Araştır 3

Phillips eğrisine göre işsizlikle enflasyon arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. İlişkiye göre enflasyon arttığında işsizliğin azalması ya da işsizlik arttığında enflasyonun azalması gerekir. Fakat dünyada enflasyonla işsizliğin aynı anda arttığı durumlar yaşanmıştır. Bunların en önemlisi 1974 yılında yaşanan petrol şokudur. Bu dönemde birçok ülkede işsizlik ve enflasyon hızla artmıştır. Bu olguya stagflasyon adı verilir. Bu olgu, hem klasik teoride hem de Keynesyen teoride açıklanamaz bir durumdur. Her iki yaklaşıma göre de enflasyon toplam talebin toplam üretimi aşması durumudur. Enflasyon sürecinde toplam üretim, talepteki artışı karşılayamamaktadır çünkü ekonomideki tüm işgücü istihdam hâlindedir. Toplam arzı artırmak üzere üretime tahsis edilecek işgücü bulunmamaktadır. Bu durumda işsizliğin sıfır ya da oldukça düşük olması gerekir. Fakat stagflasyonda hem işsizlik hem de enflasyon hızla artmaktadır. Çelişki tam da burada yatmaktadır.

Stagflasyon durumunda, enflasyonla mücadele etmek ve ekonomiyi canlandırmak üzere politikalar yürütülmesi gerekir. Fakat bu kolay gerçekleştirilebilecek bir iş değildir. Çünkü enflasyonla mücadele ve ekonomiyi canlandırma birbiri ile çelişen politikalardır. Bu durumda öncelikli hedefi belirleyerek ona uygun politikalara öncelik verilmesi gerekir.

Kaynakça

Acemoglu, D., Laibson, D. ve List, J. (2018). *Economics,* 2nd Edition, Boston: Pearson Education.

Acemoglu, D., Laibson, D. ve List, J., (2016). *Macroeconomics,* Global Edition, Boston: Pearson UK.

Akgunduz, Y. E., Aldan, A., Bagir, Y. K. ve Torun, H. (2017). Turkiye'de Genç İşsizliği: *Tespit ve Öneriler,* CBT Research Notes in Economics, Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey. https://EconPapers.repec.org/RePEc:tcb:econot:1714

Berber M. ve Bocutoğlu E. (2019). *Makro İktisada Giriş,* 4. Baskı Ekin Yayınları, Bursa.

Case, K. E., Fair, R. C. ve Oster, S. M. (2017). *Principles of Economics,* Pearson Ducation, Inc., Boston.

Case, K.E. ve R.C. Fair (2017). *Principles of Macroeconomics (Twelfth Edition),* Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.

Dinler, Z. (2012). *İktisada Giriş,* Ekin Yayınları, 25. Basım, Bursa.

Eğilmez M. (2012). Ekonomik Krizleri Anlama Rehberi. Kendime Yazılar. Erişim tarihi Aralık 20, 2019. http://www.mahfiegilmez.com/2012/11/ekonomik-krizleri-anlama-rehberi_15.html

EUROSTAT, *Unemployment metadata,* http://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/database.

Frank, R.H., Bernanke, B. S., Antonovics, K. ve Heffetz, O. (2007). *Principles of Macroeconomics,* 6th Edition, McGraw-Hill Education.

Hubbard, G. ve O'Brien, A. (2019). *Economics,* 7th Edition, Boston: Pearson Education.

İktisada Giriş, Editör: İlyas Şıklar, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1472, Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 785, Anadolu Üniversitesi Yayınlar, 7. Baskı, Eskişehir, Kasım.

Karluk R. S. (2014). *Türkiye ekonomisi cumhuriyetin ilanından günümüze yapısal dönüşüm,* İstanbul: Beta Basın Yayım.

Mankiw, G. N. (2018). *Principles of Economics,* 8th Edition, Boston: Cengage Learning.

Mankiw, N. G. (2007) *Principles of Macroeconomics (Fourth Edition),* Mason, OH: Thomson Higher Education.

O'Sullivan, A., Sheffrin, S. ve Perez, S. (2017). *Economics: Principles, Applications and Tools,* 8th Edition, Boston: Pearson Education.

Parkin, M. (2019). *Economics,* 13th Edition, Boston: Pearson Education.

Samuelson, P. ve Nordhaus, W. (2009). *Economics,* 19th Edition, Boston: McGraw-Hill Higher Education.

Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK (2008). *Fiyat Endeksleri ve Enflasyon,* Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-3, Yayın No. 3129, Ankara.

İnternet Kaynakları

TCMB, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, "100 Soruda Merkez Bankacılığı", https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2d9f2c1d-18eb-4124-8fd9-a4ea189a24ad/100+Soruda+TCMB+web.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2d9f2c1d-18eb-4124-8fd9-a4ea189a24ad-mR8fxaz

TCMB, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, "Enflasyon ve Fiyat İstikrarı" https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba/Enflasyon_FiyatIstikrari.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba-m5lk8Dx

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr

Bölüm 6

İktisadi Büyüme ve Kalkınma

Öğrenme çıktıları

İktisadi Büyüme

1 İktisadi büyüme ile ilgili temel kavramları ve ölçme yöntemlerini açıklayabilme
2 İktisadi büyümenin kaynaklarını sıralayabilme
3 İktisadi büyümenin önemini açıklayabilme

İktisadi Kalkınma

4 İktisadi kalkınmayı açıklayabilme
5 İktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma arasındaki farkları tanımlayabilme
6 Az gelişmiş ülke özelliklerini sıralayabilme

Anahtar Sözcükler: • İktisadi Büyüme • Yapısal Değişme • Verimlilik

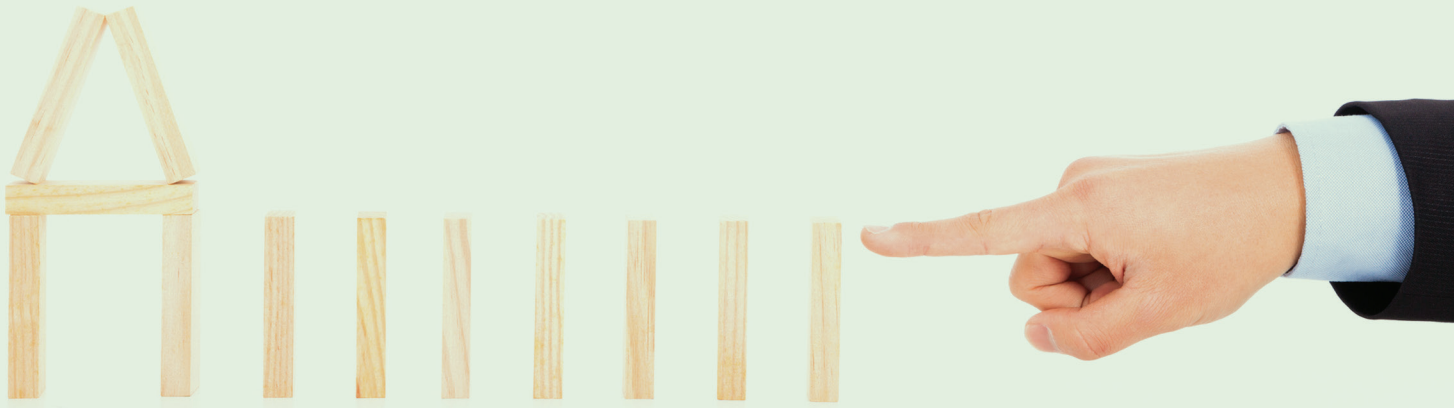

GİRİŞ

Domino taşlarının birinin diğerine değdiğinde devrileceği şekilde hazırlanmış bir düzende dizili olduğu alanda ilk taşı ittiğinizi düşünün. Alandaki dizili taşlar bitene kadar, taşların birbirinin üzerine düşerek devrilme eylemi devam edecektir. Ekonomide ilk hamleyi yapan siz büyümenin itici gücü, ilk devrilen taş ise büyümedir. Büyümenin önemi kendisinden sonra ortaya çıkan ve birbirini etkileyen olaylar sıralamasında saklıdır. Çok basit ve yüzeysel bir sıralama yaparsak, iktisadi büyüme işsizliği azaltır. Artan istihdam sayesinde toplumda bireylerin elde ettikleri gelir yükselir. Ellerindeki geliri harcamak isteyen bireyler toplam talebi artırır. Artan toplam talebe yetişmek isteyen firmalar daha fazla üretim kararı alır, böylece daha çok işçi istihdam eder. Bu döngü tek bir itici gücün hamlesiyle başlar ve farklı birçok senaryoyla devam edebilir. Dolayısıyla ekonomide büyüme kavramının her boyutunun iyice anlaşılması gerekmektedir. Çünkü büyüme, bir ekonomi için içeriğinde panzehiri bulundurabileceği gibi, zehir de barındırabilmektedir. Eğer iktisatçılar, politika uygulayıcıları ve karar alıcılar iktisadi büyümenin tam olarak nasıl işlediğini anlamazlarsa atabilecekleri yanlış adımlarla bir ülke ekonomisini içinde bulunduğu durumdan çok daha zor bir konuma taşıyabilirler.

İktisadi büyüme gereklidir ancak, bir ülkenin yaşanabilir kılınması açısından tek başına yeterli değildir. Burada cevaplamanızı istediğim bir soru var: 2018 rakamları ele alındığında yıllık büyüme hızı yüzde 7,3 olan A ülkesinde mi, yoksa yüzde 2,5 olan B ülkesinde mi yaşamayı tercih ederdiniz? Eğer tercihinizi A ülkesinden yana kullandıysanız, Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından ülke karşılaştırmalarını kolaylaştırabilmek için kullanılan, satın alma gücü paritesi yöntemine göre hesaplanan kişi başına düşen geliri ortalama 7.795 dolar olan Hindistan'ı seçtiniz. Sorumuzdaki B ülkesi ise aynı yöntemle hesaplanmış kişi başına düşen geliri ortalama 46.559 dolar olan Finlandiya'dır. Kişi başına düşen gelirin yanında bir ülkeyi daha yaşanılır kılan yaşam standardının yükselmesi, güvenli içme suyuna erişim imkânı, sıhhi tesisat sistemlerinin iyileştirilmesi, tıbbi tesislerin varlığı, okuryazarlık oranını artırmak için ilköğretimin yayılması, bebek ölüm oranındaki düşüş, yoksulluğun ortadan azaltılması, dengeli ulaşım ağları, istihdam olanaklarının artırılması gibi konular iktisadi kalkınmanın alanına girmektedir.

Sonuç olarak yoksul bir ülkede zengin olmanın mı, zengin bir ülkede yoksul olmanın mı daha iyi olacağı düşünüldüğünde kişi başına düşen gelirin yanı sıra birçok farklı değişkene bakılmalıdır. Çünkü ortalamalar asla hikâyenin tamamını anlatmamaktadır. Bu ünitemizde sadece bizim değil, tüm dünyanın ve gelecek nesillerin en önemli konularından olan iktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma kavramları ele alınarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Görsel 6.1

İKTİSADİ BÜYÜME

Birleşmiş Milletler'in (BM) hazırladığı rapora göre günümüzde 7,7 milyara ulaşan dünya nüfusunun, 2050'de 9,7 milyara, 21'inci yüzyılın sonunda ise 11 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Artan nüfusun daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilmesi için gelişmişlik düzeyi fark etmeksizin ülkeler hızlı ve istikrarlı bir iktisadi büyüme trendini yakalamak zorundadır. Ülkelerin geleceğe yönelik ekonomi programları açıklandığında iktisadi büyüme hedeflerinin en önemli amaçlardan biri olduğu dikkat çekmektedir. İktisadi büyüme bugün sadece iktisatçıların ilgilendiği bir konu olmaktan çıkıp gündelik hayatta her kesimden insanın sıklıkla karşılaştığı bir kavrama dönüşmüştür. İktisadi büyüme hakkında açıklanan rakamlar doğrultusunda yapılan tahmin ve yorumların iyi analiz edilebilmesi için tanımının ve ölçüm yöntemlerinin doğru bilinmesi gerekmektedir.

İktisadi Büyümenin Tanımı ve Ölçülmesi

Artan nüfus ile birlikte ülkeler için sonsuz insan ihtiyaçlarını karşılayabilmek ancak malların üretimini artırarak mümkün olacaktır. Bu kapsamda, iktisadi büyüme kavramı, bir ekonominin üretim hacminde yani ***reel GSYH*** düzeyinde meydana gelen sürekli artış olarak tanımlanmaktadır.

> **Reel GSYH:** Ülke sınırları içerisinde belli bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin ilgili yılın piyasa fiyatlarıyla değil de baz olarak alınan bir yılın piyasa fiyatlarıyla hesaplanmasıyla "Reel veya Sabit Fiyatlarla GSYH" elde edilir.

Kitabınızın Makro İktisadın Genel İlkeleri başlıklı 1. Ünitesinde nominal ve reel GSYH hesaplama yöntemlerine yer verilmiştir. İşsizlik ve Enflasyon başlıklı 5. ünitesinde de fiyat endeksleri başlığı altında ***GSYH deflatörü*** hesaplaması incelenmiştir. Hatırlanacağı üzere GSYH deflatörü temel alınan baz yılına göre mal ve hizmetlerin fiyatlar seviyesinde gerçekleşen değişimi gösteren bir endekstir. Bu endeks, nominal GSYH'nin reel GSYH'ye oranının 100 ile çarpılmasıyla elde edilmektedir. Hesaplanan endeks, nominal GSYH'deki değişimin fiyatlardaki artıştan mı yoksa üretimdeki artıştan mı kaynaklandığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, GSYH'deki artışın yüzde kaçının fiyatlardaki artıştan kaynaklandığı deflatör aracılığıyla açıklanmaktadır. Deflatörünün hesaplanmasında kullanılan eşitlikte sabit fiyatlarla GSYH aşağıdaki yöntemle ölçülmektedir:

$$\text{GSYH Deflatörü} = \frac{\text{Cari Fiyatla GSYH}}{\text{Sabit Fiyatla GSYH}} \times 100$$

GSYH Deflatörü aracılığıyla Nominal GSYH'nin, reel GSYH'ye dönüştürülmesi ise şu şekildedir:

$$\text{Sabit Fiyatla GSYH} = \frac{\text{Cari Fiyatla GSYH}}{\text{GSYH Deflatörü}} \times 100$$

Türkiye'nin 2018 yılında nominal GSYH'si 3,724 milyar ₺ ve reel GSYH'si 1,742 milyar ₺'dir. Buna göre nominal GSYH'nin ortalama 3 milyar 724 milyon TL ve GSYH deflatörünün yüzde 213,8 olarak hesaplandığı 2018 yılında deflatör aracılığıyla nominal GSYH, reel GSYH'ye dönüştürülmek istenirse:

$$\textit{Sabit fiyatla GSYH}_{2018} = \frac{3,724\,\textit{milyar}\,₺}{213.8} \times 100 = 1,742\,\textit{milyar}\,₺$$

'ye ulaşılacaktır.

GSYH Deflatörü: Nominal GSYH'nin, reel GSYH'ye oranının 100 ile çarpılmasıyla elde edilir.

dikkat

İstatistiksel yayınlar ve raporlarda genellikle cari fiyatlarla veya nominal GSYH yıllık olarak TÜİK tarafından yayınlanmaktadır.

Reel GSYH iktisadi büyümenin temel makroekonomik göstergesidir. Şekil 6.1'de Türkiye'nin nominal ve reel GSYH'si verilmektedir. Grafik incelendiğinde enflasyonun etkisiyle büyümenin sonucunu daha net görmek mümkündür.

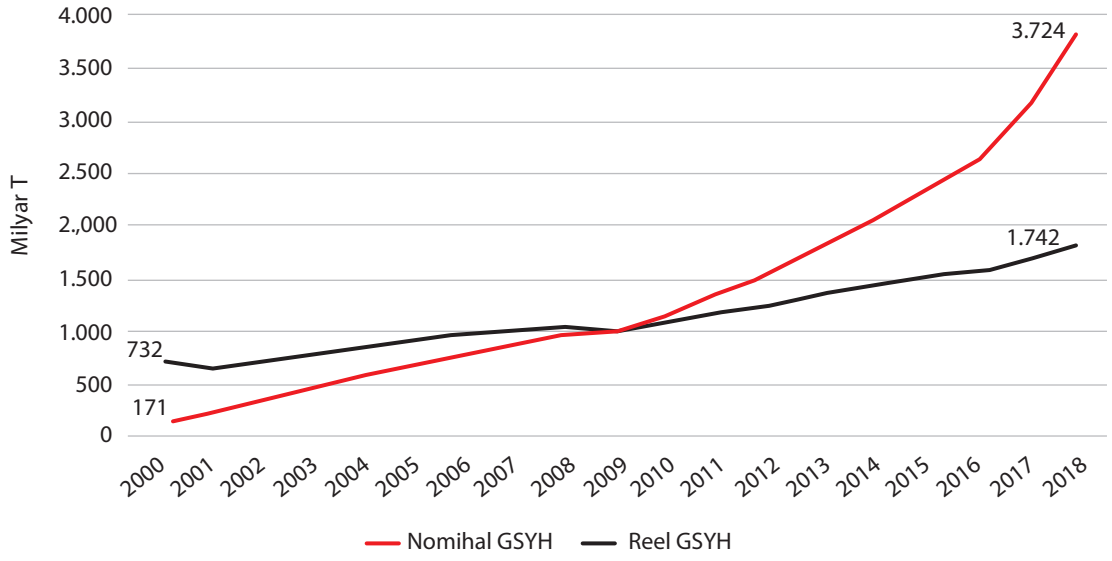

Şekil 6.1 Türkiye'nin nominal ve reel GSYH'si (Milyar TL)

Kaynak: TÜİK (Erişim:08.11.2019)

İktisadi büyüme hızı, hesaplanan reel GSYH'deki artış ya da azalışın, önceki döneme göre yüzde olarak değişimidir. İktisadi büyüme hızı, bir ekonominin zaman içindeki iyileşmesini karşılaştırarak ölçmek için kullanılır. Elde edilen değerler genellikle üç ayda bir çeyrek veya yıllık olarak yayımlanır. Özetle, iktisadi büyüme hızı bir ülkenin hasılasındaki yüzdesel değişimi ölçer ve şu şekilde hesaplanır:

$$\text{t yılındaki büyüme oranı} = g = \frac{GSYH_t - GSYH_{t-1}}{GSYH_{t-1}} \times 100$$

Basitçe şu şekilde de yazılabilir:

$$\text{Büyüme Oranı} = \frac{\text{İlgili yıldaki GSYH} - \text{Bir önceki yıldaki GSYH}}{\text{Bir önceki yıldaki GSYH}} \times 100$$

Türkiye'nin 2018 yılında nominal GSYH'si 3,724 milyar ₺ ve reel GSYH'si 1,742 milyar ₺'dir. 2017 yılındaki GSYH'si 3,111 milyar ₺ ve reel GSYH'si 1,694 milyar ₺'dir. Bu bilgilere göre Türkiye'nin 2018 yılına ait büyüme hızını her iki GSYH değerini kullanarak hesaplarsak;

$$g = \frac{GSYH_t - GSYH_{t-1}}{GSYH_{t-1}} x100$$

2018 yılı nominal GSYH büyüme hızı:

$$g = \frac{3,724 - 3,111}{3,111} x100 = \%19.73$$

2018 yılı reel GSYH büyüme hızı:

$g = \frac{1,742 - 1,694}{1,694} x100 = \%2.83$ olarak hesaplanmaktadır.

Nominal GSYH ve reel GSYH rakamları kullanılarak hesaplanan iki büyüme arasındaki fark enflasyon oranlarının hesaplamalar üzerinde ne kadar etkili ve aynı zamanda yanıltıcı olabileceğini göstermektedir.

dikkat

TÜİK GSYH hesaplarında 2016 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren zincirleme hacim endeksi ve yeni veri setlerini kullanarak GSHY'yi açıklamaya başlamıştır. Zincirleme endeks yönteminde her yıl baz yılı değişmektedir. Bu değişiklik yalnızca ardışık yılları etkilediği için diğer yılların büyüme oranları bu değişiklikten etkilenmemektedir. Reel GSYH seviyesini temsil edecek bir endeks oluşturmak istediğimizde endeksin hangi yıl 100 değerini alacağına karar vermemiz gerekecektir. Buna baz yılı denmektedir. TÜİK en son revizyonunda 2009 yılını baz yılı olarak almıştır.

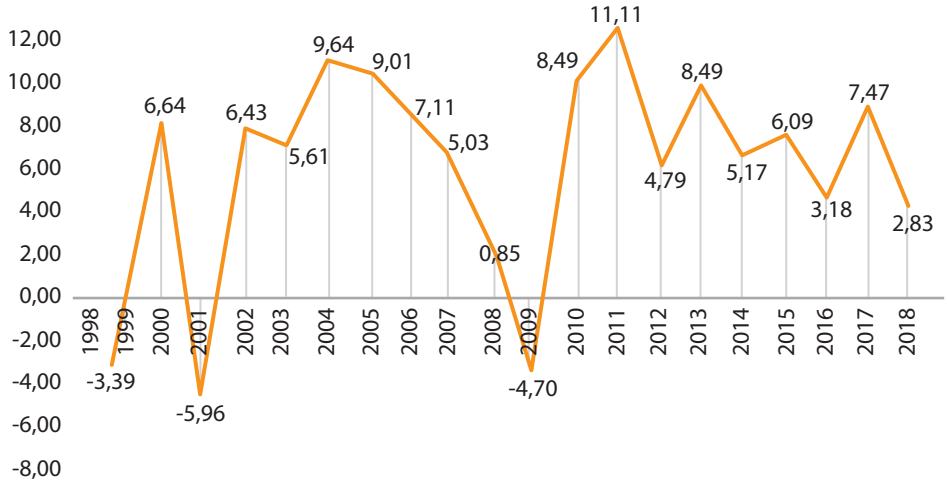

Şekil 6.2 Yıllara Göre Türkiye Ekonomisi Büyüme Hızları (%)

Kaynak: TÜİK (Erişim:08.11.2019)

Şekil 6.2'de yıllara göre Türkiye ekonomisinin büyüme hızları yüzde olarak gösterilmektedir. 1999, 2001 ve 2009 yıllarında gerçekleşen krizlerin ekonomi üzerindeki etkileri büyüme oranları incelendiğinde de net görülmektedir. Bu yıllarda büyüme rakamlarının negatif değer alması ekonomideki küçülmeyi, diğer bir deyişle ekonomik daralmayı ifade etmektedir. 2010 yılından günümüze kadar Türkiye ekonomik anlamda pozitif büyüme oranları ile her yıl büyüme kaydetmiştir. Büyümenin kendisi kadar, kaynaklarıda önem teşkil etmektedir.

İktisadi Büyümenin Kaynakları

Bir ülkede büyümenin temeli olarak üretimde kullanılan girdiler ya da üretim faktörleri ele alınabilir. Üretim faktörlerinin tam ve etkin kullanılması ile üretilebilecek maksimum mal ve hizmetin parasal karşılığı potansiyel GSMH'dir. Üretim kapasitesinin tam kullanımı ile Potansiyel GSMH'ye ulaşılmaktadır. Potansiyel GSMH'nin anlaşılmasında ***üretim imkânları eğrisinden*** yararlanılabilir. Bu eğri, bir ülkede tam istihdam koşulları altında, mevcut teknoloji ve üretim faktörleri kullanılarak belirli bir dönemde en yüksek seviyede üretilebilecek mal ve hizmet bileşimlerini göstermektedir. Üretim imkânları eğrisinden ülkelerin hangi üretim faktörüne daha fazla sahip olduğu, ekonomik tercihleri ve bu tercihlerin alternatif maliyetleriyle ulaşabileceği maksimum üretim kapasitesi görülebilmektedir.

Üretim imkânları eğrisi, üretimin sınırı olduğunu, dolayısıyla ekonomide kaynakların en etkin şekilde kullanılarak hangi mal ve hizmet alternatiflerinin üretilebileceğini göstermektedir. Bu eğri, ülkenin üretebileceği mal ve hizmetlerin sınırını da temsil etmektedir. Eğer, ekonomide üretim imkânları eğrisi üzerindeki noktaların temsil ettiği mal ve hizmet miktarları üretilmiyorsa bu durum, o ülkede kaynakların etkin biçimde kullanılmadığını anlatmaktadır. Diğer bir ifadeyle, üretim imkânları eğrisine bakarak o ülkenin üretebileceği mal ve hizmetlerin maksimum sınırı, yani ülkenin toplam üretim kapasitesi görülebilir.

Üretim İmkânları Eğrisi
Mevcut teknoloji ve üretim faktörlerini kullanarak belirli bir dönemde bir ülkenin üretebileceği en yüksek seviyedeki mal ve hizmet bileşimlerini, diğer bir ifade ile üretim kapasitesini gösteren eğridir.

Şekil 6.3'te analizi basitleştirerek anlatabilmemiz için ekonomisinde sadece iki mal üretilen bir ülkenin üretim imkânları eğrisine yer verilmiştir. Üretim imkânları eğrisinin şeklinin orijine göre iç bükey olmasının nedeni ***artan fırsat maliyetidir.*** Grafikte X malının sermaye malı, Y malının ise tüketim malını temsil ettiğini varsayalım. Bu durumda, A, B, C, D, E noktaları üzerinde gerçekleşen üretimde ülkenin kaynaklarının tümü etkin bir şekilde kullanılırken, G noktasında üretim gerçekleştiği takdirde bu ülkede mevcut teknoloji ve ***üretim faktörleri*** kullanılarak üretim imkânları sınırına ulaşılamamaktadır. Dolayısıyla G noktasında kaynakların tümü etkin kullanılmadığından ülkenin toplam kapasitesinden daha az üretim gerçekleştiriliyor demektir. Örneğin Türkiye'de Akdeniz kıyıları seracılık için uygun olduğundan domates üretimi gerçekleştirilmektedir. Ülkemizin iç kesimleri ise buğday üretiminin en yoğun olduğu yerlerdir. Eğer üreticiler, domates üretimi için iç bölgelerde ve buğday yetiştiriciliğinde Akdeniz kıyılarında üretime zorlanırsa bu durumda her iki üründen de daha düşük bir hasat elde edilecek ve gerçekleşen hasıla potansiyel hasılanın altında kalacak ve sonuç olarak kaynaklar etkin bir şekilde kullanılmamış olacaktır. Yüksek işsizlik, işgücünün kullanılmaması anlamına da geldiğinden ekonominin daralma dönemlerinde üretim, potansiyel hasılanın altında gerçekleşmektedir. G noktası ekonomideki bu gibi durumları temsil etmektedir. Eğer ekonomide A noktasında üretim gerçekleşiyorsa tüm kaynaklar sermaye mallarının üretiminde kullanılacak ve hiç tüketim malı üretilmeyecektir. Aynı şekilde üretim F noktasında yer alıyorsa bu durumda da kaynaklar sadece tüketim mallarına tahsis edilecek, sermaye malı üretilmeyecektir. H noktası ise çıktı miktarı olarak bu ülkenin üretim kapasitesinde erişebileceği mal ve hizmet bileşeni düzeyinden daha yüksek bir seviyede olduğundan ülke için bu noktada üretim mümkün olmamaktadır. Ekonominin H noktasında üretim yapabilmesi ancak üretim imkânları eğrisinin sağa kayması ile mümkün olacaktır. Bu durumda, o ülkede artık bir önceki dönemle kıyaslandığında daha fazla sayıda mal ve hizmet miktarı üretme imkânı bulunacaktır. Yani şekilde üretim imkânları eğrisi sağa kayar ve H noktasından geçerse önceden, üretim kapasitesi bu miktarda bir çıktı elde etmeye yetmeyen ülkede H noktasının temsil ettiği miktarlar düzeyinde üretim gerçekleşebilecektir. Bu durum üretim faktörlerindeki artışı da ifade etmektedir.

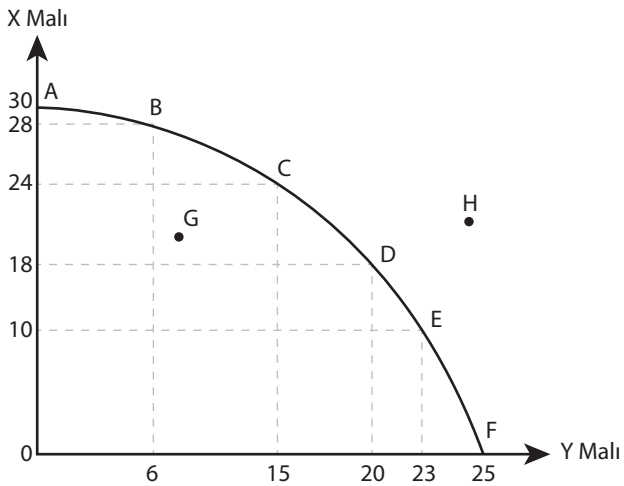

Şekil 6.3 Üretim İmkânları Eğrisi

Artan Fırsat Maliyeti: Bir malın daha fazla üretilmesi için diğer maldan artan miktarlarda vazgeçilmesinin gerekmesidir.

Üretim Faktörleri: Üretimi gerçekleştirmek için kullanılan işgücü, doğal kaynaklar, sermaye ve teknolojidir.

Ülkelerin üretim faktörlerinde zamanla yaşanan bir artış, iki üretim faktöründe de eşit ise eğri paralel bir şekilde sağa kayacaktır. Eğer üretim faktörlerinden birindeki artış diğerine oranla daha fazla ise bu durumda üretim imkânları eğrisi, üretiminde artışın fazla olduğu faktörün kullanıldığı malda diğer mala oranla daha fazla sağa kayacaktır. Üretim imkânları eğrisindeki kaymaları gösteren Şekil 6.4'ün (a) grafiğinde üretim miktarındaki artış daha çok tüketim malına yönelik iken (b) grafiğinde ise yatırım malları üretimindeki artış tüketim malları üretimindeki artıştan daha fazladır.

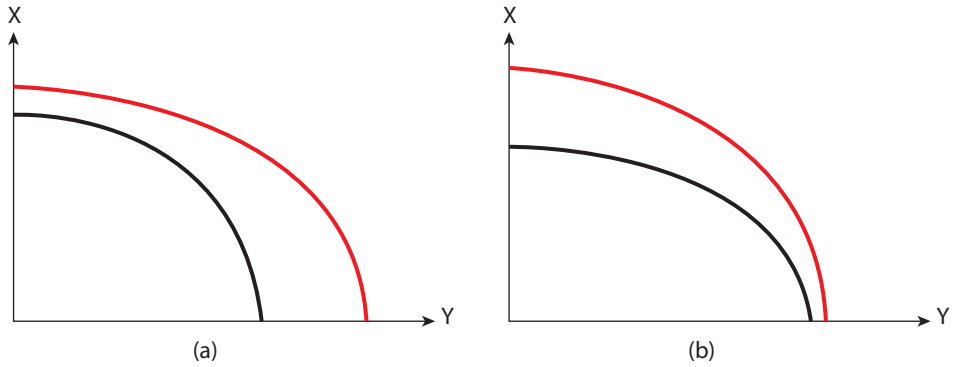

Şekil 6.4 Üretim İmkânları Eğrisindeki Kaymalar

Not: Yatay eksenin adı Y malı dikey eksenin adı X malı olacaktır.

Özetle, şekilden de açıkça görülebildiği üzere iktisadi büyüme bir ülkede üretilen mal ve hizmet düzeyinde ve kapasitesinde meydana gelen artıştır. Ülkenin sahip olduğu sermaye stokunun büyüklüğü, işgücü miktarı, niteliği ve doğal kaynaklar ülkenin üretiminde kullanılan temel üretim faktörleridir. Bir ülkenin üretim faktörlerinin artması, üretim faktörleri niteliklerinin iyileşmesi (verimlilik artışı) veya teknolojik ilerleme şeklinde açıklanabilir. İktisadi büyüme bir ülkede üretilen mal ve hizmet kapasitesinde meydana gelen artıştır. Üretim kalemi ekonomide ülkenin arzını temsil etmektedir. Dolayısıyla üretim faktörlerinin büyüme üzerindeki etkileri arz yönlü nedenler olarak tanımlanabilir. Buna göre, büyümenin arz yönlü nedenleri Şekil 6.5'te özetlenmektedir.

Şekil 6.5 İktisadi Büyümenin Arz Yönlü Nedenleri

İşgücü Artışı: Üretim faktörlerinin temel girdilerinden olan işgücü veya emek arzı ülkelerin üretim miktarında etkili bir rol üstlenmektedir. Doğal nüfus artışı ve dış göçler dolayısıyla artan nüfus daha yüksek bir işgücü anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, nüfusun artması işgücünü, işgücünün artması ise istihdamı etkilemektedir. Sonuç olarak, söz konusu nüfus istihdam edildiğinde üretilen toplam çıktıda da artış gerçekleşecektir. Tablo 6.1'de Türkiye'nin yıllara göre nüfus ve işgücü miktarları gösterilmektedir.

Tablo 6.1 Yıllara Göre Türkiye'de Nüfus, İşgücü ve Büyüme İstatistikleri (Bin Kişi; Bin TL) grafik

Yıllar	Nüfus	İşgücü	İstihdam	Reel GSYH
2000	64.730	21.093	19.608	731.577
2001	65.603	21.471	19.557	687.958
2002	66.402	21.746	19.402	732.195
2003	67.187	21.583	19.214	773.259
2004	68.010	22.016	19.632	847.834
2005	68.861	21.691	19.633	924.223
2006	69.730	21.913	19.933	989.933
2007	70.586	22.253	20.209	1.039.731
2008	71.517	22.899	20.604	1.048.519
2009	72.561	23.710	20.615	999.192
2010	73.723	24.594	21.858	1.083.997
2011	74.724	25.594	23.266	1.204.467
2012	75.627	26.141	23.937	1.262.160
2013	76.668	27.046	24.601	1.369.334
2014	77.696	28.786	25.933	1.440.083
2015	78.741	29.678	26.621	1.527.725
2016	79.815	30.535	27.205	1.576.365
2017	80.811	31.790	28.515	1.694.134
2018	82.004	32.295	28.314	1.742.023

Kaynak: TÜİK (Erişim:02.11.2019)

Tabloya göre 2000 yılında ortalama 65 milyon olan nüfus, 2018 yılında 82 milyona çıkmıştır. Rakamlar incelendiğinde ortalama 21 milyon olarak hesaplanan işgücünün 19 milyonu istihdam edilmiştir. Bu rakamlar 2018 yılına gelindiğinde sırasıyla 32 ve 28 milyona yükselmiştir. Toplam çıktı da artarak 2018 yılında ortalama 1 milyar 742 milyon 23 bin TL olarak gerçekleşmiştir. Tablodan da anlaşılabileceği üzere artan nüfus, işgücü, istihdam ve reel GSYH ile temsil edilen toplam çıktı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Ancak büyümeyi sadece işgücüne bağlamak yeterli olmayacaktır. Aksi takdirde nüfusu çok yüksek rakamlara ulaşan gelişme yolundaki ülkelerin daha fazla iktisadi büyüme oranlarına sahip olmaları gerekirdi. Dolayısıyla işgücünün iktisadi büyüme için önemli ve gerekli bir faktör olduğundan bahsedilirken tek başına yeterli olmadığı da belirtilmelidir.

Sermaye Artışı: Üretim, sefer sırasındaki bir trene benzetilirse bu trenin yola devam edebilmesi için işgücünü temsil eden makinistin olması gerektiği kadar, sistemin çalışmasını ve işleyişinin sürdürülebilmesini sağlayacak sermayeyi temsil eden enerjinin de olması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, üretimde emek tek başına yeterli olamamakta ve üretimin devamının sağlanabilmesi için sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Sermaye birikimi kendisini besleyen bir yapıya sahiptir. Bir ülkenin sermaye birikiminin artması için ya doğrudan-dolaylı yabancı yatırımlar aracılığı ile diğer ülkelerden gelen yatırımların ya da ülkenin kendi iç tasarruflarından beslenen ülke içinde yapılan yatırımların artması gerekmektedir.

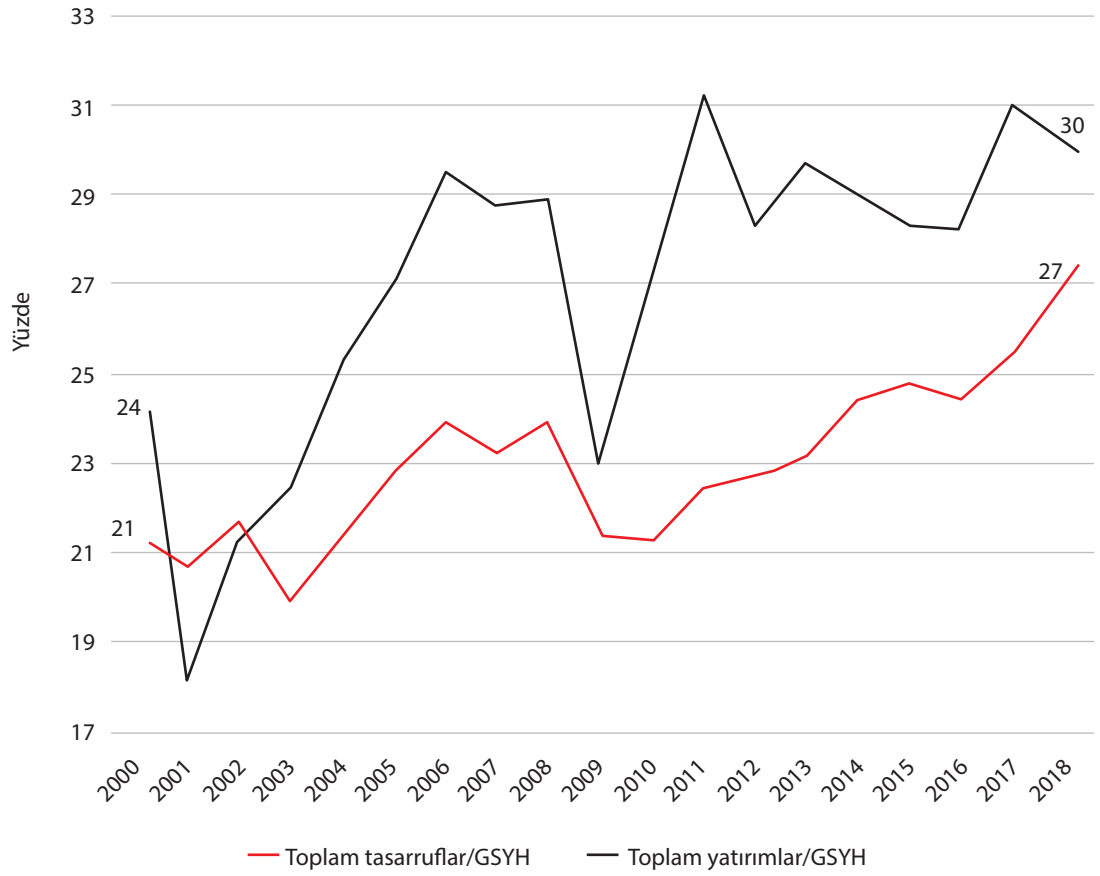

Şekil 6.6 Yıllara Göre Türkiye'de Toplam Yatırımın ve Tasarrufun GSYH'ye Oranı (%) .

Kaynak: TÜİK (Erişim:02.11.2019)

Bir ülkenin büyüyebilmesi için artan işgücünün çalışabileceği yeterli makine ve teçhizata sahip olması gerekmektedir. Bu anlamda tasarruf ülkenin sermaye mallarına yatırım yapabilmesini sağlayan temel belirleyicidir. Şekil 6.6 Türkiye'nin yıllara göre toplam tasarruf ve toplam yatırım miktarlarının GSYH içindeki payını göstermektedir. Ülkemizde 2000 yılında ortalama 35 milyon TL tasarruf ve 40 milyon TL yatırım gerçekleştirilirken, bu miktar 18 yılda artarak her iki kalemde de 1 milyar TL'yi aşmıştır.

Doğal Kaynaklar: İktisatta birçok teori açıklanmaya çalışılırken toprak kavramı ile temsil edilen doğal kaynakların arzının sabit olduğu varsayımı yapılmaktadır. Doğal kaynaklar ülkenin sahip olduğu yeraltı ve yerüstü zenginlikleridir. Arzlarının sabit kaldığı varsayımı yapılan doğal kaynaklar da mevcut kaynakların tükenmesi (göllerin kuruması, madenlerin göçmesi vb.), yeni kaynakların keşfedilmesi (maden yatakları, su altı zenginlikleri vb.), sulama kaynaklarının yaygınlaştırılması (barajlar, GAP projesi vb.) gibi yollarla değişim gösterebilmektedir. Örneğin petrol, doğal gaz veya maden yatakları gibi yeni doğal kaynakların keşfi, ülkenin üretim olanakları eğrisini sağa kaydırarak üretim kapasitesini artıracaktır. Ancak işgücünde olduğu gibi, doğal kaynaklar da tek başına büyüme için yeterli olmamaktadır.

Teknoloji: İktisadi büyümede ülkelerin gelişmişlik düzeyini belirleyen en önemli faktörlerden biri teknolojik ilerlemedir. Ekonomik anlamda teknoloji mal veya hizmet üretimi için gereken bilgi ve deneyimler bütünü, diğer bir ifadeyle üretimin gerçekleşmesi için kaynakların bir araya getirilme şekli olarak ifade edilebilmektedir.

Teknoloji, gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki farkın giderek açılmasını sağlamaktadır. Üretim faktörleri miktarının zaman içerisinde artması, üretim faktörleri niteliklerinin iyileşmesi ve teknolojik gelişme kavramları büyümeye katkıları açısından değerlendirildiğinde, araştırmalar sonucu teknolojik ilerlemenin sürdürülebilir büyümenin ana itici gücü olduğu görülmüştür. Teknolojik ilerleme bilimsel icatlar veya yeni üretim tekniklerinin bulun-

ması vb. ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, teknoloji ve Ar-Ge (araştırma–geliştirme) arasında pozitif bir ilişki vardır. Bu nedenle, ülkelerin Ar-Ge faaliyetlerine yapacakları yatırım, teknolojik değişim ve gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki teknoloji açığının azaltılabilmesi açısından önem teşkil etmektedir.

Verimlilik Artışı: Verimlilik, elde edilen çıktı ile bu çıktının üretiminde kullanılan girdiler arasındaki ilişki olarak açıklanmaktadır. Diğer bir deyişle, çıktının kullanılan girdi miktarına oranıdır. Böylece üretimde kullanılan her bir üretim faktörünün elde edilen çıktıya sağladığı toplam katkıyı belirlemek mümkün olmaktadır. Ekonominin genel verimliliğini değerlendirebilmek için ise toplam faktör verimliliği kavramı kullanılmaktadır. Kısaca aşağıdaki eşitlik şeklinde gösterilmektedir:

$$Toplam\,Faktör\,Verimliliği = \frac{Toplam\,üretim\,miktarı}{Toplam\,girdi\,miktarı}$$

Toplam faktör verimliliği arttığında daha az girdi ile daha çok çıktı elde edilebilmektir. Üretim faktörlerinin her birinin ayrı ayrı verimliliklerini hesaplamak mümkün olmaktadır:

- **İşgücü Verimliliği**: Daha iyi eğitim ve öğretim ya da gelişmiş teknoloji ile işgücü verimliliği artmaktadır. Örneğin mikrobilgisayarlar ve internette yaşanan teknolojik gelişmeler emeğin verimliliğini artırarak iktisadi büyümeye katkıda bulunmaktadır. Gelecekte, iktisadi büyümenin birçok meslek alanında yapay zeka gibi yeni teknolojiler sayesinde robotların çalışan bireylerin yerini alarak daha etkin üretim yapabilmeleriyle gerçekleşme ihtimali olabilir. İşgücü verimliliği, üretim miktarının işgücü miktarına oranı ile hesaplanmaktadır. Bu şekilde işgücünün elde edilen toplam çıktıya katkısını ölçmek mümkün olmaktadır:

$$İşgücü\,Verimliliği = \frac{Üretim\,miktarı}{İşgücü\,miktarı}$$

Teknoloji emek verimliliğini artırabilir, böylece büyüme ve gelişmeyi hızlandırabilir. Bu artış, fabrikaların düşük maliyetlerle daha üretken olabileceği anlamına gelir. Bu sebeplerden ötürü, teknolojinin sürdürülebilir büyümeye öncülük etmesi muhtemeldir.

- **Sermaye Verimliliği:** Üretim faktörlerinde sermayenin verimliliğini ölçebilmek için üretimde kullanılan sermayenin üretim miktarına katkısına bakılmaktadır.

$$Sermaye\,Verimliliği = \frac{Üretim\,miktarı}{Üretimde\,kullanılan\,sermaye}$$

Fabrikalar, makineler ve yollar gibi fiziki sermayeye yapılan yatırımların artması, iktisadi faaliyetlerin maliyetini düşürmektedir. Örneğin güçlü bir otoyol sistemine sahip olmak ülke genelinde hammadde ve malların taşınmasında verimliliği ve bu da GSYH'yi artırabilmektedir. Yeni üretim tesislerine yatırım yapılması veya ulaşım, iletişim gibi altyapıya yatırım yapılması uzun dönemde verimliliği artıracaktır.

İktisadi büyümenin temel kaynakları üretim faktörleri miktarının zaman içerisinde artması, üretim faktörleri niteliklerinin iyileşmesi veya teknolojik ilerleme olarak belirtilmektedir. Ancak bu yaklaşım ekonominin sadece arz yönlü ele alınması anlamına gelmektedir. Bir ekonominin büyüyebilmesi için arzı belirleyen unsurların yanında talebe yönelik unsurlar da yer almaktadır. Arz veya talebin tek başına artması sonucu ortaya çıkabilecek farklı sorunları önceki ünitelerimizde incelemiştik. Burada ekonomide arz ve talebin dengeli olması gerektiği unutulmamalıdır.

Toplam talep yönlü unsurları açıklayabilmek için GSYH'nin hesaplanma yöntemlerinden biri olan ve emek ile sermaye kesimlerinin harcamalarının toplanarak ulusal gelirin elde edildiği **harcama yöntemi**ne değinmek gerekmektedir. Türkiye'de de 1993 yılından sonra ulusal gelir, harcamalar yöntemiyle hesaplanmaya başlanmıştır. GSYH hesaplamasında harcamalar yöntemiyle yapılan hesaplamada toplam talep esas alınmaktadır. Bu yöntemle hesaplanan GSYH, tüketim harcamaları, yatırım harcamaları, kamu harcamaları ve net ihracatın toplamıyla elde edilir.

Denklemde, hanehalkı tüketim harcamaları (C), özel sektör yatırım harcamaları (I), kamu harcamaları (G), ihracat miktarı (X), ithalat miktarı ise (M) ile temsil edilmektedir. Buna göre, Şekil 6.7'de iktisadi büyümenin talep yönlü nedenlerine yer verilmektedir. Kısa dönemde bu kalemlerin bir veya birden fazlasında gerçekleşecek artış toplam talebin artmasına, diğer bir ifadeyle iktisadi büyümenin gerçekleşmesine neden olacaktır. Dolayısıyla bu kalemleri etkileyen her neden iktisadi büyümeyi de etkilemektedir. Bu kalemleri açıklamamız gerekirse;

dikkat

GSYH'nin ölçülmesinde temel olarak üç farklı yöntemden faydalanılır. Bunlar; Üretim yöntemi, gelir yöntemi ve harcama yöntemidir. Her üç yöntemle hesaplanan GSYH değerleri birbirine eşittir.

$$GSYH(Y)=AD = C + I + G + (X-M)$$

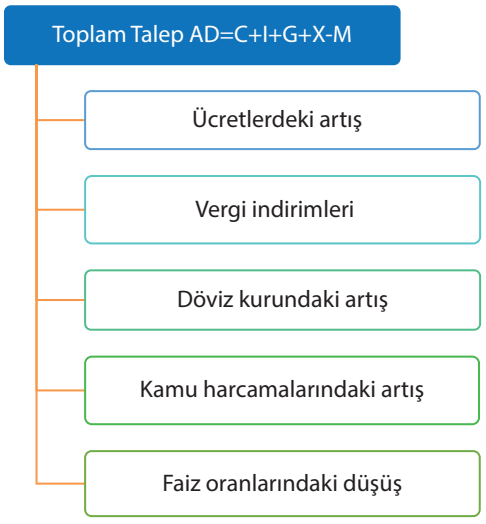

Şekil 6.7 İktisadi Büyümenin Talep Yönlü Nedenleri

- **Ücretlerdeki artış**: Tüketimi teşvik eden nedenlerin başında ücretlerdeki artış gelmektedir. Daha yüksek reel ücretler, bireylerin harcanabilir gelirini artırarak tüketici harcamalarını (C) teşvik etmektedir. Artan talebi karşılayabilmek için üreticiler daha fazla emek talep edecekler ve böylece istihdam edilen nüfus çoğalacaktır. Sonuç olarak gerek yeni istihdam edilen gerekse de mevcut işlerinde daha yüksek maaşlar ile çalışan bireylerin kazandıklarını harcamaları toplam talebi artırarak firmaları daha fazla üretime teşvik edecektir. Ayrıca bu çalışan maaşlarından elde edilen vergiler kamu gelirlerini artırarak kamu harcamaları oranını yükseltir. Ancak, bu olumlu yanlarının yanında büyük bir nüfusa sahip olmanın dezavantajı, ülkede yeterli yatırım gerçekleşmezse yüksek işsizliğe yol açmasıdır.
- **Vergi indirimleri:** Gerek ücretler üzerinden alınan gerekse de satış fiyatlarına yansıtılan vergi oranlarında gerçekleşecek bir indirim, tüketicilerin harcanabilir gelirini artıracak ve dolayısıyla tüketici harcamalarını (C) artıracaktır. Bu durum da toplam talebi ve önceden açıklandığı gibi toplam üretimi artıracaktır.
- **Döviz kurundaki artış:** Döviz kurunda yaşanan artışlar, bir ülkenin resmî para biriminin diğer ülke para birimleri karşısında değerinin düşmesine yol açmaktadır. Ulusal paranın değerindeki bir düşüş uluslararası piyasalarda ülkenin ihraç mallarını daha ucuz hâle getirmekte ve ihracat (X) miktarını artırmaktadır. Yabancı para birimi ulusal para birimi karşısında değer kazandığından ithalat daha pahalı hâle gelir, bu durum ithalat miktarını (M) azaltırken, tüketiciler açısından yerli ürünleri nispeten daha cazip hâle getirerek yurt içi tüketimi (C) artırmaktadır. Sonuç olarak toplam talep bu durumdan pozitif etkilenecektir.
- **Kamu harcamalarındaki artış:** Yeni yollar inşa etmek veya refah seviyesini yükseltecek hizmetlere daha fazla harcama yapmak için kamu yatırım harcamaları (G) artırılmaktadır. Böylece artan kamu harcamaları (G) toplam talebi etkileyerek iktisadi büyümeyi tetiklemektedir.
- **Faiz oranlarında düşüş:** Düşük faiz oranları borçlanma maliyetini azaltmaktadır. Tüketicilerin harcanabilir gelirinin artması ve yatırımcıların yatırım finansmanı bulabilme maliyetinin azalması toplam talebi etkilemektedir. Özetle, düşük faiz oranları; bireyleri tüketim harcamalarına (C), firmaları ise yatırım (I) yapmaya teşvik etmektedir.

Bunlara ek olarak bir ülke ekonomisinde **iktisadi ve finansal istikrar** firmaların yatırım yapmaya daha istekli olmalarına neden olacak ve yatırım (I) toplam talebini artıracaktır. Böyle bir ekonomide yatırımcıların ve tüketicilerin **ekonomiye güveninin artması,** hanehalkının tasarruflarını azaltarak veya daha fazla kişisel kredi alarak harcamalarını (C) artırmalarına ve firmaların da yatırımlarını artırmalarına neden olacaktır. Toplam talebi etkileyen bu unsurlar ile toplam arz, diğer bir ifadeyle toplam üretim pozitif etkilenmekte ve iktisadi büyüme gerçekleşmektedir.

Araştırmalarla İlişkilendir

PwC'nin ortaya koyduğu dünyaya yön veren mega trendler arasında yer alan iktisadi güçteki değişim gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisindeki rolünün artışına işaret ediyor. Konjonktürel, küresel ve yerel gelişmelere bağlı yaşanan iniş çıkışlara rağmen gelişmekte olan ülkelerin, dünya ekonomisindeki payını artırmaya devam ettiğini görüyoruz.

Gelişmekte olan ekonomiler, dünya genelinde yaratılan gelir içerisinde payların artırmayı sürdürürken uzun vadeli küresel iktisadi gücün belirli gelişmiş ekonomilerden uzaklaşması 2050'ye kadar olan dönemde devam edecek gibi gözüküyor. Bu, PwC ekonomistlerinin hazırladığı son **World in 2050 - 2050'de Dünya** raporunun önemli bulgularından biri.

E7 ülkelerinin yanı sıra Vietnam, Nijerya, Kolombiya gibi yeni gelişen ülkeler de hızlı büyüme potansiyelleri ile dikkat çekiyor.

2015 yılında iktisadi büyüklük olarak G7 ülkelerini yakalayan E7 ülkelerinin 2040 yılında G7 ülkelerinin iki katı büyüklüğüne ulaşması mümkün gözüküyor.

Gerekli adımların atılacağı varsayımı ile Türkiye'nin potansiyeli parlak bir geleceğe işaret ediyor. Cari fiyatlarla hesaplanan milli gelir ile şu anda dünyanı 17. büyük ekonomisi olan Türkiye'nin 2050 yılına kadar ilk onu zorlayacak noktaya gelmesi mümkün görünüyor.

PwC'nin her yıl dünya genelinde 1400'e yakın CEO ile gerçekleştirdiği Küresel CEO Araştırması'na katılan Türk şirketlerinin CEO'ları iktisadi büyüme beklentilerinde düşüşe işaret etse de, kendi şirketlerini her duruma hazırlama konusunda her zaman çok daha inançlı ve deneyimli oldular. Bu nedenle iktisadi büyüme beklentisi düşüş gösterdiği bir dönemde bile kendi şirketlerinde büyüme beklentilerinin %41 gibi iyi sayılabilecek bir oranda olduğunu görüyoruz. Zorlu bir yılı geride bırakan Türkiye, iktisadi performans açısından durağan bir yıl geçirse de belirsizliklerin sona erdiği ve gerekli yapısal reformların hayata geçirildiği bir ortamda geleceğinin parlak olduğu PwC'nin son çalışması ile de ortaya konuyor. Türkiye, avantajlı nüfus yapısı ve coğrafi konumu sayesinde uzun dönemde önemli iş fırsatları sunabilir. Avrupa'daki en hızlı büyüme potansiyeli ile Türkiye'deki geçici zorlukları aşan ve sabırlı davranan yatırımcılar uzun vadede önemli faydalar elde edebilir. Önümüzdeki döneme bakacak olursak, küresel ekonomideki karmaşık görünüme ve güvenlik konularının gündemi işgal ettiği mevcut ortama rağmen Türkiye için ilk hedef bu gündemi en rasyonel politikalar ile yöneterek büyümeden ödün vermeden ilerlemek olmalı. Esas hedef ise teknolojideki sıçrama, onunla birlikte gelen dijital dönüşüm ve bunu yönetecek yetenekli insan kaynağına ulaşmak konusunda akılcı yatırımların yapılması ve belirli bir iktisadi reform süreci ile Türkiye'nin geleceğe koşusunun hızlanarak devamı olmalı.

Uzun vadede Türkiye için öngörülen iyimser tablonun gerçekleşmesi; Türkiye'nin asıl potansiyelinin açığı çıkması için, Türkiye hikâyesinin ve parlak geleceğinin tüm dünyada çok daha iyi anlaşılması, yatırım akışının sürmesi ve yeni yatırımların çekilebilmesi için çok önemli. Bunun için ülkemizin yatırım ortamının her geçen gün sayısı artan rakiplerinden çok daha fazla öngörülebilir olması gerekmektedir. Bunu sağlamak üzere tüm konularda özgüveni yüksek bir şeffaflık sergilenmelidir.

Kaynak: pwc https://www.pwc.com.tr/tr/publications/arastirmalar/assets/world-in-2050/2050-de-dunya-raporu.pdf

Görsel 6.2

İktisadi Büyümenin Önemi

İktisadi göstergeler, bir ülkenin ekonomiyle ilgili "büyük resmini" göstermektedir. Uluslararası karşılaştırmalarda bir ekonominin gelişme aşaması çok önemlidir. Tek bir gösterge veya küçük bir gösterge grubu, ülkenin genel iktisadi durumu hakkında bir fikir vermektedir. Ayrıca, uluslararası veya ulusal yatırımcıların finansal piyasaların iktisadi temellere uygun olup olmadığını değerlendirmelerine yardımcı olabilmektedir. Böylece yatırımcılar yatırım ve varlık tahsis kararları alabilmektedirler.

İktisadi göstergeler, finansal piyasalarda bir artış gerçekleştiğinde bu yükselişi yakalayan veya geride kalan piyasaları da belirtmektedir. Gelişmiş ekonomiler bir önceki yıla göre (yıldan yıla) az gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilere göre daha yavaş bir büyüme hızına sahiptir. Sonuç olarak ABD ile Çin'in iktisadi büyüme oranlarını karşılaştırmak doğru olmayacaktır. Bunun yerine, ülkelerin iktisadi büyümesini aynı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerle karşılaştırmak daha sağlıklı bir tablo sunacaktır.

İktisadi büyüme, bu anlamda en önemli göstergeler arasında sayılabilir. Bu kadar önemli olmasının nedeni ülkede elde edilen iktisadi çıktının artışını göstermesidir. Bir ülkenin her yıl büyüme kaydediyor olması o ülke ekonomisinin sağlıklı olduğunu ifade etmektedir. İktisadi büyümenin ülke ekonomisine sağladığı faydalar Şekil 6.8'de gösterilmektedir:

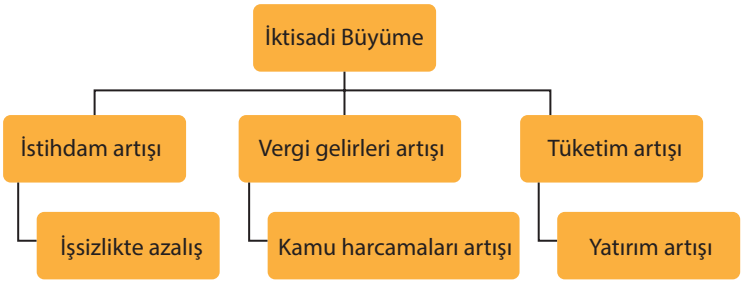

Şekil 6.8 İktisadi Büyümenin Ülke Ekonomisine Sağladığı Faydalar

- **Artan tüketim:** İktisadi büyüme, tüketicilerin daha fazla mal ve hizmet tüketmesini sağlamaktadır. Ekonominin bir varsayımı, tüketicinin yapmış olduğu tüketim ile sağladığı fayda arasında doğrusal bir ilişki olmasıdır. Dolayısıyla daha yüksek tüketim seviyelerinde tüketicinin elde edeceği fayda düzeyi artacak, refah seviyesi yükselecektir.
- **Artan yatırım:** Gerçekleşen daha yüksek tüketim oranları doğrultusunda toplam talepteki artışı karşılayabilmek için, toplam arz yani üretim de artacaktır. Böylece iktisadi büyüme, firmaları gelecekteki talebi karşılamak için yatırım yapmaya teşvik etmektedir. Daha fazla yatırım, iktisadi büyümenin kapsamını artırarak sürdürülebilir bir iktisadi büyüme / yatırım döngüsü yaratmaktadır.
- **İşsizliğin azaltılması:** İşsizlik, suç ve toplumdan soyutlanma gibi sosyal sorunların ana kaynağıdır. Yatırımlarda artışa neden olan iktisadi büyüme, yeni iş imkânları sağlayarak işsizliği azaltmaya ve sosyal sorunlarla mücadeleye yardımcı olur. Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana iktisadi büyümedeki hızlı artışlara rağmen, AB'de bazı alanlarda yüksek işsizlik devam etmektedir. Örneğin Fransa ve İspanya'da şu anda yüksek düzeyde yapısal işsizlik bulunmaktadır. Bu tür bir işsizlik iktisadi büyümeyle azaltılamamaktadır.
- **Artan kamu hizmetleri:** Daha yüksek iktisadi büyüme aynı zamanda hükûmetin ekonomiyi geliştirmek için kullanabileceği devlet harcamaları için ekstra vergi geliri sağlar. Bu genişleme bütçe açığını azaltmak için de kullanılabilir. Artan vergi gelirleriyle hükûmet, sağlık ve eğitim gibi önemli kamu hizmetlerine daha fazla harcama yapabilir. İyileştirilmiş sağlık hizmetleri, hastalıkları tedavi ederek ve yaşam beklentisini artırarak yaşam kalitesini yükseltebilir. Artan eğitim standartları, nüfusa daha fazla türde beceri ve okuryazarlık sağlayabilir. Eğitim, refah ve mutluluğun önemli bir belirleyicisi olarak görülmektedir. Eğitimin artması topluma daha fazla fırsat ve özgürlük sağlar.
- **Yoksulluğun azaltılması:** Yoksulluk ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için iktisadi büyümeye uzun dönemli bakmak önemlidir. İktisadi büyüme, mutlak yoksulluk düzeylerini azaltmada ve yaşam beklentisini yükseltmede günümüzde Afrika kıtasında önemini korumaktadır.

İktisadi büyüme, sağladığı faydaların yanı sıra doğasına ve nedenlerine bağlı olarak istenmeyen iktisadi ve sosyal maliyetleri beraberinde getirebilmektedir. Bu maliyetleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- **Daha yüksek enflasyon ve faiz oranları:** Hızlı büyüyen talep, talep çekişli veya maliyet itişli enflasyona yol açabilir. Dolayısıyla, merkez bankası enflasyonu kontrol altına almak için faiz oranlarını yükseltmeye karar verebilir. Artan faiz oranları bireyler "ve yatırımcılar için yüksek borçlanma maliyetleri anlamına gelmektedir.
- **Çevresel etkiler:** Artan yatırımlar ile birlikte kirlilik ve endüstriyel atık gibi olumsuz dışsallıklar ortaya çıkabilir. Bunun yanı sıra hızlı büyüyen ülkeler, yenilenemeyen doğal kaynakların tükenmesine neden olabilmektedir.
- **Gelir ve servet eşitsizlikleri:** Büyümeden elde edilen kazanımların çoğu yalnızca birkaç kişiye gidebilir. Bu durumda, reel gelirdeki hızlı artışlar, daha yüksek düzeyde eşitsizlik ve sosyal bölünmelere yol açabilmekte ve gelir dağılımındaki eşitsizliği artırmaktadır.

Bir ülkenin nüfusu arttıkça büyümenin sürdürülerek toplumun yaşam standardının ve servetinin de korunması gerekmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için ülkede makroekonomik istikrarın sağlanması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve iyi bir yönetim sistemi olması gerekmektedir. Ancak bu gelişmeler iktisadi kalkınma olmadan gerçekleşememektedir.

Yaşamla İlişkilendir

İzlanda, büyüme yerine 'mutluluk' ekonomisine geçiyor

İzlanda Başbakanı Katrin Jakobsdottir, ülkesinin vatandaş mutluluğunu öne koyan iktisadi model üzerinde çalıştığını açıkladı ve diğer ülkelere de benzer politikaları benimseme çağrısı yaptı.

43 yaşındaki Başbakan, iktisadi büyüme odaklı politikaların yerini, aile dostu, çevre odaklı politikaların alması gerektiğini söylüyor.

Londra'daki Chatham House'ta konuşan Jakobsdottir, vatandaşın beden ve ruh sağlığını önceleyecek bu modeli "mutluluk ekonomisi" olarak tanımlıyor. Bu iktisadi modelin, gayri safi yurtiçi hasıladan çok sosyal göstergeleri dikkate alacağını anlatan Jakobsdottir şunları dile getirdi:

"Kennedy'nin (ABD Başkanı) şu sözlerinin üzerinden 50 yıl geçti: 'Gayri safi milli hasıla, yaşamı değerli kılan şeyler dışarıda bırakılarak hesaplanır.' İktisadi büyüme değerlendirilirken, bu büyümenin nasıl gerçekleştirildiğini de odaklanmalıyız. Tüm eksiklerine karşın büyüme rakamları, iktisadi başarının temel öğesi olarak değerlendiriliyor. Bizim, İskoçya'nın ve Yeni Zelanda'nın savunduğu mutluluk ekonomisi modeli ise, BM Sürdürülebilir Kalkınma hedefleri çerçevesinde, bugün ve gelecek nesillerin mutluluğunu amaçlıyor."

Kaynak: Dünya Gazetesi https://www.dunya.com/dunya/izlanda-buyume-yerine-mutluluk-ekonomisine-geciyor-haberi-458162 (Erişim tarihi: 26.11.2019)

Görsel 6.3

Öğrenme Çıktısı

1 İktisadi büyüme ile ilgili temel kavramları ve ölçme yöntemlerini açıklayabilme
2 İktisadi büyümenin kaynaklarını sıralayabilme
3 İktisadi büyümenin önemini açıklayabilme

Araştır 1	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Asya Kaplanları (Tayvan, Singapur, Hong Kong ve Güney Kore) 1960 ve 1990 yılları arasında çok hızlı bir büyüme süreci gerçekleştirmiştir. Asya Kaplanlarının bu başarılarının altında yatan nedenler nelerdir?	Kriz dönemlerinde büyüme oranlarının neden negatife dönüştüğünü değerlendirin.	Bir ekonominin sürdürülebilir ve istikrarlı büyüme sağlayabilmesi için gerekli koşulları anlatın.

İKTİSADİ KALKINMA

II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan jeopolitik mücadeleler gelişmekte olan ülkelere ve onların ekonomik sorunlarına daha fazla dikkat çekmiştir. Bunun temel nedenlerinden biri iktisatçıların neden bazı ülkelerin zengin, bazı ülkelerin fakir olduğu sorusuna yanıt aramalarıdır. İktisatçılar için bu sorunun cevabını verebilmek önemlidir. Eğer ülkelerin gelişmesini engelleyen, ekonomik büyümenin önündeki kısıtları açıklayabilir ve gelişmelerine yardımcı olacak ön koşulları belirleyebilirlerse iktisadi kalkınmayı sağlayacak stratejileri doğru bir şekilde önerebilirler. Bu başlık altında iktisadi kalkınmanın tanımı ve ölçüm yöntemleri ele alınarak az gelişmişlik ile arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılacaktır.

İktisadi Kalkınma Tanımı

İktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma (gelişme) kavramları sıklıkla karıştırılmakta ve birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. İktisadi büyümeye göre iktisadi kalkınma kavramı daha kapsamlı olup ekonominin hem niteliksel hem de niceliksel gelişmesine odaklanan bir süreçtir. İktisadi kalkınma sadece üretimin ya da kişi başına düşen gelirin artması şeklinde değil, aynı zamanda tüm ülkeler için ekonomik ve sosyokültürel yapının da değişmesi ve yenileşmesi olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, iktisadi kalkınma sadece iktisadi büyümeyi değil, aynı zamanda yapısal değişmeyi de içermektedir. Dolayısıyla, kalkınma kavramının büyümeyi de kapsayan daha geniş nitelikli bir olgu olduğu söylenebilir. Burada söz konusu olan yapısal değişim ile ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve diğer alanlardaki süreçlerin daha iyiye gitmesi ifade edilir. Sonuç olarak, iktisadi büyüme; bir ülkenin toplam hasılasında meydana gelen sürekli bir artış iken iktisadi kalkınma; yaşam standartları, sağlık ve eğitim imkânları, okuryazarlık oranları ve kişi başına düşen gelir artışı gibi unsurlarda gerçekleşen bir gelişmedir.

İktisadi kalkınmanın, ekonominin hem niteliksel hem de niceliksel süreçlerine odaklandığı belirtilmişti. Burada, ülkenin toplam hasılasında ve kişi başına düşen gelir düzeyinde meydana gelen artış iktisadi kalkınmanın niceliksel süreçlerini belirtirken bireylerin satın alma gücünün artması ve yaşam standartlarının düzelmesi, gelir dağılımının iyileşmesi ve yoksulluğun azaltılması, eğitim ve sağlık alanındaki gelişmeler, demokratikleşme ve özgürlükler konusundaki ilerlemeler ise kalkınmanın niteliksel süreçlerini yansıtmaktadır. Tablo 6.2 iktisadi büyüme ve kalkınma arasındaki farkları açıklamaktadır.

Tablo 6.2 İktisadi Büyüme ile İktisadi Kalkınma Arasındaki Farklılıklar

İktisadi Büyüme ile İktisadi Kalkınma Arasındaki Karşılaştırmaların Temelleri	İktisadi Büyüme	İktisadi Kalkınma
Kavram	İktisadi büyüme, iktisadi kalkınmanın alt kümesidir.	İktisadi kalkınma, iktisadi büyümeden çok daha geniş bir kavramdır. İktisadi Kalkınma = İktisadi Büyüme + Yapısal Dönüşüm
Kapsam	İktisadi büyüme, yalnızca ülkenin üretimindeki artışa odaklandığı için tek boyutludur.	İktisadi kalkınma, çok boyutludur. Çünkü gelir artışının yanında yaşam standartlarının iyileştirilmesi gibi yapısal değişimlere odaklanmaktadır.
Dönem	Kısa Dönem	Uzun Dönem
Hesaplama	Nicel yöntemler kullanılarak ölçülmektedir. Reel GSYH'de artışlar	Nicel ve nitel yöntemler kullanılarak ölçülmektedir. İnsani gelişme endeksi, yoksulluk endeksi, bebek ölümleri, okuryazarlık oranı vb.
Ülke Grubu	İktisadi büyüme, tüm ülkeler ile ilgilidir.	İktisadi kalkınma daha çok az gelişmiş ülkelerle ilgilidir.
Etki	Ekonomi üzerinde nicel bir etki yaratır. Ekonomideki etkileri, kişi başına düşen gelir ve GSYH gibi göstergelerde artış şeklinde görülmektedir.	Ekonomide hem niteliksel hem de niceliksel etkileri görülebilir. Ülke ekonomisi üzerindeki etkileri yaşam beklentisi oranı, okuryazarlık oranı, yoksulluk oranları ile bebek ölüm oranları ve yaşam standartlarında iyileşme şeklinde gözlenebilir.

İktisadi kalkınmanın geleneksel nicel ölçme yöntemi kişi başına düşen gelirdir. Kişi başına düşen gelir ülkenin reel GSYH'sinin o ülkenin toplam nüfusuna oranını ifade etmektedir. Kişi başına düşen gelirin artışının yanında yaşam standardının yükselmesi, güvenli içme suyuna erişim imkânı, sıhhi tesisat sistemlerinin iyileştirilmesi, tıbbi tesislerin varlığı, okuryazarlık oranını artırmak için ilköğretimin yayılması, bebek ölüm oranındaki düşüş, yoksulluğun ortadan azaltılması, dengeli ulaşım ağları, istihdam olanaklarının artırılması gibi farklı ölçüler de iktisadi kalkınmanın göstergesidir.

İktisadi Kalkınmanın Ölçülmesi

İktisadi kalkınma sadece niceliksel değişimi içermediği için nasıl ölçüleceği konusunda farklı tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmaların temelinde ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre nasıl sıralanmaları gerektiği yatmaktadır. Uluslararası karşılaştırmalarda niceliksel verilerin kullanılması en çok tercih edilen ve karşılaşılan yaklaşımdır.

Ülkelerin gelişmişliklerini kişi başına düşen gelire göre değerlendiren Dünya Bankası, ülkeleri kişi başına düşen gelirlerine göre üç ana gruba ayırmaktadır: Düşük, orta ve yüksek gelirli ülkeler. Orta gelirli ülkeleri ise düşük orta gelirli ülkeler ve yüksek orta gelirli ülkeler olarak iki alt kategoriye ayırmaktadır. Dünya Bankası tarafından 2019 yılında yeniden belirlenen sınır değerler Tablo 6.3'te yer almaktadır. Karşılaştırmanın daha doğru yapılabilmesi için ülkelerin ulusal gelirleri, ortak para birimi olarak uluslararası piyasalarda genel kabul gören dolara dönüştürülmektedir.

Tablo 6.3 Ülke Gruplarına Göre Kişi Başına Düşen Gelirin Karşılaştırılması Aralıkları($).

	Temmuz 2019/$ (yeni)	Temmuz 2018/$ (eski)
Düşük gelir	<1,026	<996
Düşük orta gelir	1,026 - 3,995	996 - 3,895
Yüksek orta gelir	3,996 - 12,375	3,896 - 12,055
Yüksek gelir	> 12,375	> 12,055

Kaynak: www.worldbank.org (Erişim:10.11.2019)

Uluslararası gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırılmasında kişi başına düşen gelir ölçütünün anlamlı olabilmesi için, farklı ülkelerdeki satın alma gücünü aynı düzeyde eşitleyen satın alma gücü paritesi yöntemi kullanılmaktadır. Satın alma gücü paritesi dünyada benzer malların benzer fiyatlardan satılması düşüncesi üzerine kurulmuş olan tek fiyat ilkesine dayanmaktadır.

Fiyat farklılıklarını gözetmeyen kişi başına düşen millî gelir verisine kıyasla, satın alma gücü paritesine göre kişi başı millî gelir hesaplama yöntemi ülkeler arasında adil bir karşılaştırma yapabilmek için tercih edilmektedir. Böylece kişilerin yaşadıkları ülkelerdeki yaşam standartları daha doğru bir ölçüm tekniğiyle yansıtılmaktadır. Satın alma gücü paritesi yöntemi ile kişi başına gelir hesaplamasında, ülkelerdeki fiyat seviyeleri ve yaşam standardı maliyetleri dikkate alınarak bireylerin yaşadıkları ülkelerdeki satın alma güçleri ölçülmektedir. Satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış verilerin yer aldığı tablolarda SGP ifadesi kullanılmaktadır.

Tablo 6.4 Satın Alma Gücü Paritesine Göre Dünyanın En Zengin ve En Yoksul Ülkeleri

Dünyanın En Zengin 10 Ülkesi			Dünyanın En Yoksul 10 Ülkesi		
Sıra	Ülke	$(SGP)	Sıra	Ülke	$(SGP)
1	Katar	134.623	182	Madagaskar	1.698
2	Makao*	122.201	183	Komorlar	1.662
3	Lüksemburg	108.813	184	Güney Sudan	1.613
4	Singapur	103.717	185	Liberya	1.413
5	Brunei Darü's-Selam	83.777	186	Mozambik	1.331
6	İrlanda	82.439	187	Nijer	1.280
7	Norveç	76.738	188	Malavi	1.234
8	Birleşik Arap Emirlikleri	70.474	189	Demokratik Kongo Cum.	791
9	Kuveyt	67.969	190	Orta Afrika Cum.	746
10	Hong Kong*	66.517	191	Burundi	727

* Özel yönetim bölgesi (SAR)

Kaynak: www.imf.org (Erişim: 06.11.2019)

Satın alma gücü paritesine göre dünyanın en zengin ve en yoksul ülkelerinin yer aldığı sıralama Tablo 6.4'te gösterilmektedir. Tabloya göre, IMF'nin Nisan 2019 Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'nda bulunan dünya ülkelerinin kişi başına millî gelir sıralamasında Katar dünyanın en zengin ülkesi olarak 134.623 ABD dolarlık kişi başına millî gelirle birinci sırada yer alırken Burundi kişi başına 727 ABD dolarlık millî gelirle dünyanın en yoksul ülkesi olarak listenin sonunda yer almıştır. Türkiye ise 27.391 ABD dolarlık kişi başı millî gelirle 191 ülkenin içinde 139'uncu sırada bulunmaktadır. Dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD 64.767 dolarlık kişi başı millî gelirle listenin 12'nci sırasında, dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin ise 19.570 ABD doları kişi başı millî gelirle listenin 119'uncu sırasındadır.

Kişi başına düşen gelir ve satın alma gücü paritesi yöntemlerinin yanı sıra iktisadi kalkınmanın ölçülmesinde sadece niceliksel verileri değil niteliksel verileri de dikkate alan ve dünyada genel olarak kabul gören endekslerden biri İnsani Gelişme Endeksi'dir(İGE). İnsani Gelişme Endeksi, hem ekonomik hem de çok boyutlu kalkınmayı dikkate alan bir ölçüttür. İGE'nin üç bileşeni bulunmaktadır. Bunlar; eğitim, sağlık ve gelirdir. Eğitim göstergesi olarak beklenen eğitim süresi ve ortalama eğitim süresi verilerini, sağlık göstergesi olarak beklenen yaşam süresini, gelir göstergesi olarak da satın alma gücü paritesi dönüştürme oranları kullanılarak baz yılına sabitlenmiş, uluslararası dolara dönüştürülmüş kişi başına düşen geliri dikkate almaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından her yıl yayımlanan İnsani Gelişme Raporlarında insani gelişme endeksi kullanılarak ülkelerin gelişmişlik düzeyleri karşılaştırılmaktadır.

Tablo.6.5 Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi Eğilimleri

	Doğuşta beklenen yaşam süresi	Beklenen öğrenim süresi	Ortalama öğrenim süresi	Kişi başına GSMH (2011 SGP Dolar)	İGE değeri
1990	64,3	8,9	4,5	11.214	0,579
1995	67,0	9,6	4,8	12.089	0,607
2000	70,0	11,1	5,5	13.656	0,655
2005	72,4	11,9	6,1	16.129	0,691
2010	74,5	13,8	7,2	17.804	0,743
2015	76,5	16,2	8,0	23.048	0,800
2016	76,9	16,4	7,6	23.409	0,800
2017	77,2	16,4	7,7	24.702	0,805
2018	77,4	16,4	7,7	24.905	0,806

Kaynak: www.undp.org (Erişim: 07.11.2019)

Tablo 6.5'te Türkiye'nin insani gelişme endeksi eğilimleri verilmiştir. Türkiye'nin 2018 yılındaki insani gelişme endeksi değeri 0,806 olarak hesaplanmıştır. Türkiye 189 ülkenin sıralandığı listede yüksek insani gelişme kategorisi kapsamında hesaplanan ortalamanın üzerinde aldığı değer ile 59'uncu sırada yer almıştır. Böylece önceki yıllarda yüksek insani gelişme kategorisindeyken ilk kez çok yüksek insani gelişme kategorisine çıkmıştır. 2018 yılında Türkiye her insani gelişmişlik göstergesinde ilerleme kaydetmiştir. 1990 yılında 0,579 değerinde hesaplanan insani gelişme endeksi ile günümüzdeki değer karşılaştırıldığında 18 yılda toplam %39,4'luk bir artış gerçekleşmiştir. 1990 ve 2018 yılları arasında Türkiye'de doğuşta beklenen yaşam süresi 13,2 yıl, beklenen öğrenim süresi 7,5 yıl ve ortalama öğrenim süresi 3,1 yıl artmıştır. Tabloya göre 1990 ve 2018 yılları karşılaştırıldığında satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen gelirde ortalama %122,1 oranında bir artış görülmektedir.

Tablo 6.6 Türkiye'nin 2018 İGE ve Bileşen Göstergelerinin Seçilmiş Ülkeler ve Ülke Gruplarıyla Karşılaştırılması

	İGE değeri	İGE sıralaması	Doğuşta beklenen yaşam süresi	Beklenen öğrenim süresi	Ortalama öğrenim süresi	Kişi başına GSMH (SGP 2011 ABD Doları)
Türkiye	0,806	59	77,4	16,4	7,7	24.905
Azerbaycan	0,754	87	72,9	12,4	10,5	15.240
Sırbistan	0,799	63	75,8	14,8	11,2	15.218
Avrupa ve Orta Asya	0,779	—	74,2	14,6	10,2	15.498
Çok Yüksek İGE	0,892	—	79,5	16,4	12,0	40.112

Kaynak: www.undp.org (Erişim: 07.11.2019)

Tablo 6.6 Türkiye'nin 2018 insani gelişme endeksi ve bileşen göstergelerinin seçilmiş ülkeler ve ülke gruplarıyla karşılaştırılmasını göstermektedir. Türkiye'nin 2018 yılı insani gelişme endeksi değeri, yüksek insani gelişme kategorisindeki ülkeler ortalaması olan 0,892'nin altında kalmıştır. 2018 yılında Türkiye Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin 0,779 olarak hesaplanan insani gelişme değerini geçmiştir. Avrupa ve Orta Asya ülkeleri arasında 2018'deki insani gelişme endeksi sıralaması ve nüfus büyüklüğü açısından Türkiye'ye yakın ülkeler, 87. sıradaki Azerbaycan ve 63. sıradaki Sırbistan'dır.

İktisadi büyüme konusu Adam Smith ve David Ricardo'dan beri araştırılırken iktisadi kalkınmanın kavram olarak ele alınması ve çalışmalara konu olması daha yenidir. Bu durumun temel nedeni iktisadi kalkınmanın daha çok az gelişmiş ve gelişme yolunda olan ülkeleri ilgilendirmesidir.

Görsel 6.4

Az Gelişmiş Ülkelerin Özellikleri

Az gelişmişliğin tanımlanması ve ölçülmesi ülkeden ülkeye gözlenen farklılıklar nedeniyle farklı tartışmalara neden olmaktadır. Bu nedenle az gelişmişliği ölçmek için oluşturulan ölçme yöntemleri de yetersiz kalabilmektedir. Ekonomik ve sosyokültürel açıdan farklılık gösteren bu ülkelerin özelliklerini Şekil 6.9'da gösterildiği üzere bazı ortak noktalarda toplamak mümkündür.

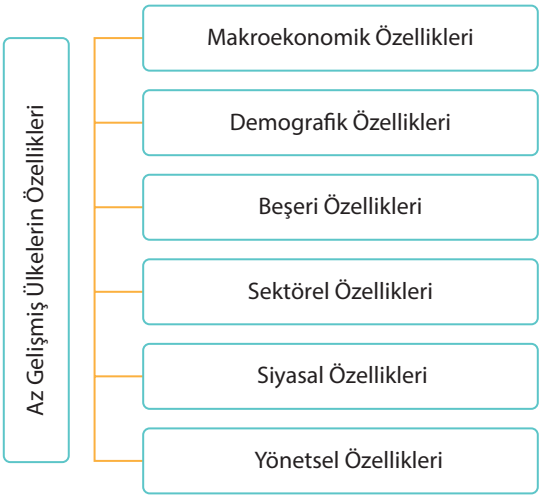

Şekil 6.9 Az Gelişmiş Ülke Özellikleri

Az gelişmiş ülkelerin **makroekonomik özellikleri** içerisinde düşük kişi başına gelir, gelir dağılımında adaletsizlik, yüksek yoksulluk seviyesi ve buna bağlı olarak düşük yaşam standardı ile refah düzeyi, yetersiz sermaye birikimi, düşük verimlilik, yüksek oranlı işsizlik ve yüksek ithalat bağımlılığı sayılmaktadır. Bu ülkelerin **demografik özelliklerine** bakıldığında ise hızlı nüfus artışı, yüksek bağımlılık oranı, yüksek kırsal nüfus görülmektedir. Ayrıca az gelişmiş ülkelerde kırdan kente göç oranları da oldukça yüksektir. Az gelişmiş ülkelerde eğitime verilen önem, gelişmiş ülkelerin oldukça gerisindedir. Dolayısıyla düşük eğitim düzeyi, yetersiz sağlık koşulları, yetersiz ve dengesiz beslenme bu ülkelerin karşılaştırılmasında ortak **beşeri özellikler** kapsamında ele alınabilmektedir. **Sektörel özellikleri** incelendiğinde az gelişmiş ülkelerin tarım sektörüne dayalı bir ekonomiye sahip oldukları görülmektedir. Bu durumun yanında ara mallar ve yatırım malları sanayisi gelişemezken tüketim malı sanayisi aşırı büyüyebilmektedir. Hizmetler sektörü de tüketim malları sanayisi gibi ortalamanın üzerinde büyüyerek ekonomiyi dengesiz bir yapılanmaya sürüklemektedir. Ayrıca ikili yapı özellikleri de sektörel yapıyı şekillendiren önemli bir özelliktir. Bu kapsamda ülkenin bir kesiminde gelişmişlik düzeyindeki ülkelerdekine benzer pazar yapısına, ileri teknolojiye, gelişmiş kurum ve organizasyonlara rastlanabilirken bir başka kesiminde daha çok aile ekonomisi, geri ve ilkel teknoloji, durgun bir sosyal yapı, geleneksel kurum ve organizasyonlarla da karşılaşılmaktadır. Ayrıca az gelişmiş ülkelerin kendine özgü **siyasal ve yönetsel özellikleri** de bulunmaktadır. Nüfus artışı, doğal kaynaklar, sermaye birikimi ve teknoloji iktisadi kalkınmanın sağlanabilmesi açısından önem taşımaktadır.

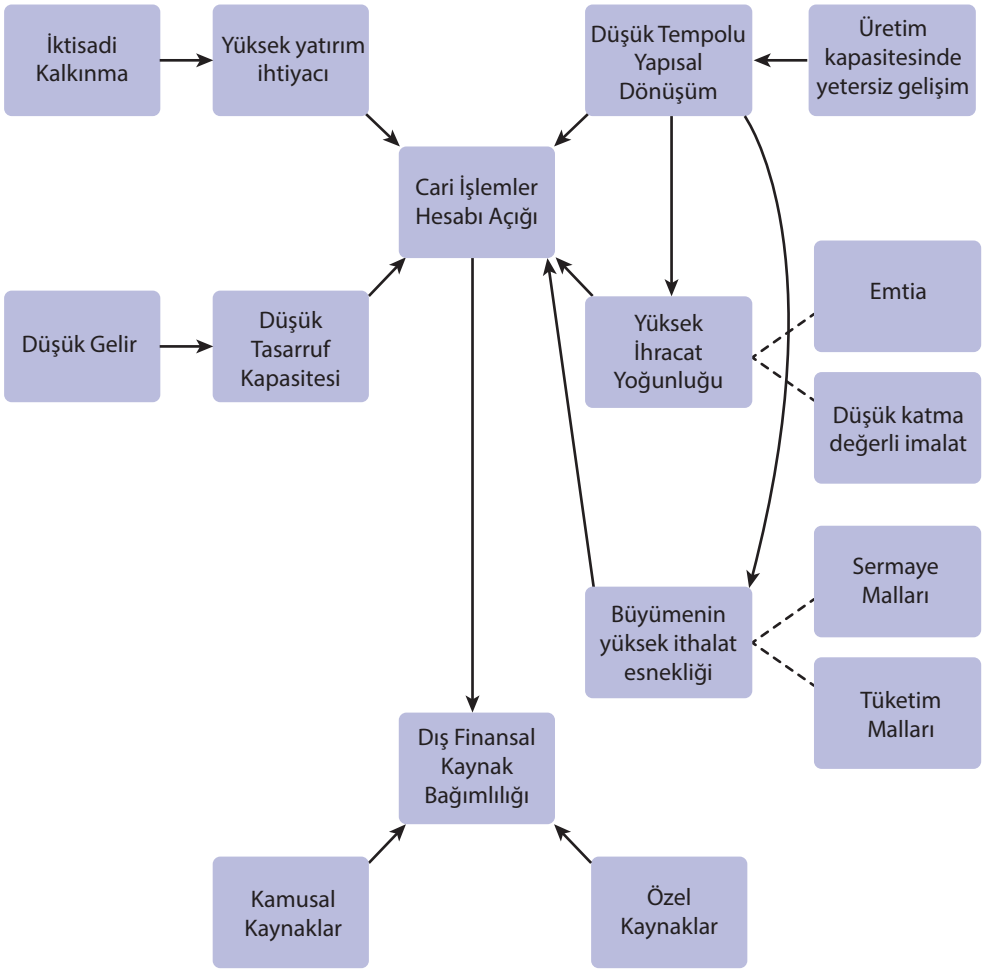

Şekil 6.10 Az Gelişmiş Ülkelerde Yapısal Dönüşüm, Dış Açıklar ve Finansal Gelişme

Az gelişmiş ülkelerde yapısal dönüşüm, dış açıklar ve finansal gelişmenin açıklandığı Şekil 6.10 incelendiğinde makroekonomik özelliklerin sebep olduğu ekonomik etkileri daha net görebilmek mümkündür. Şeklin sol tarafı toplam talebi temsil ederken sağ tarafı toplam arz kısmını göstermektedir. Az gelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınmanın gerçekleşebilmesine yüksek yatırım ihtiyacı gerekmektedir. Ancak bu ülkelerde kişi başına düşen gelir miktarı çok az olduğundan bireylerin tasarruf yapamaması, yüksek yatırım ihtiyacı ile birleşince başvurulan dış borçlar nedeniyle cari işlemler hesabında açık ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Şeklin sol tarafını ele alırsak söz konusu ülkelerin gerek ara mallar ve yatırım malları gerekse de hammadde temininde dışa bağımlı olmaları dolayısıyla ithalat seviyesinde gerçekleşen sürekli artışlar cari işlemler hesabında açık vermelerine neden olmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak az gelişmiş ülkeler genellikle cari işlemler hesabındaki açığı kapatabilmek için dış finansal kaynaklara bağımlı olmaktadır. Bu döngüye az gelişmiş ülkelerin tümünde rastlamak mümkündür.

Yaşamla İlişkilendir

Uluslararası Teknoloji Bankası Türkiye'de kurulacak

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, En Az Gelişmiş Ülkelere destek verecek Uluslararası Teknoloji Bankası'nın Türkiye'de kurulmasını onayladı. Genel Merkezi Türkiye'de olacak Banka, faaliyetlerine gelecek yıl başlayacak.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BM), En Az Gelişmiş Ülkelerin bilim, teknoloji ve inovasyon kapasitelerinin güçlendirilmesi amacına yönelik, "Uluslararası Teknoloji Bankası"nın Türkiye'de kurulmasını onayladı.

BM'den yapılan açıklamaya göre, genel merkezi Türkiye'de olacak Banka, faaliyetlerine gelecek yıl başlayacak.

En Az Gelişmiş Ülkelere yönelik faaliyet gösterecek Banka ile bu ülkelerdeki bilim, teknoloji ve inovasyon kapasitelerinin güçlendirilmesi amaçlanıyor.

Söz konusu ülkelere, bilim ve teknoloji politikalarının geliştirilmesi, uygulanması, yönetişim mekanizmalarının kurulması konusunda destek verecek Bankaya katkı payları ise gönüllülük esasına göre sağlanacak.

Açıklamada değerlendirmelerine yer verilen BM Genel Sekreter Yardımcısı ve Az Gelişmiş Ülkeler, Denize Kıyısı Olmayan Ülkeler ve Küçük Ada Devletleri Yüksek Temsilcisi Gyan Chandra Acharya, dünyanın en yoksul ülkelerinin bilimsel ve teknolojik altyapılarını genişletmeden güçlü ve sürdürebilir kalkınmayı ve yoksulluğu ortadan kaldırmayı başaramayacaklarını belirtti.

Acharya, En Az Gelişmiş Ülkelerin BM 2030 kalkınma hedeflerine ulaşabilmeleri için kalkınma süreçlerinin çeşitli aşamalarında teknolojiyi etkin bir şekilde kullanmaları gerektiğine işaret ederek, "Küresel toplumun, yoksulluğun ortadan kaldırılması, yapısal dönüşümlerin hızlandırılması, bilim, teknoloji ve inovasyon kapasitelerinin güçlendirmesine yönelik bu ulusları destekleme sorumluluğu vardır." ifadesini kullandı.

Bankanın kurulmasının, bu ülkeler için hayati bir "dönüm noktası" olduğunu vurgulayan Acharya, kuruma ev sahipliği yapacağı için Türkiye'ye teşekkür etti.

Cumhurbaşkanı Erdoğan açıklamıştı

"Birleşmiş Milletler En Az Gelişmiş Ülkeler IV. Konferansı", 9-13 Mayıs 2011 tarihlerinde İstanbul'da yapılmıştı.

Dönemin Başbakanı, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, konferansta yaptığı konuşmada, bu ülkelere yönelik olarak bir taahhüt paketi açıklamış, En Az Gelişmiş Ülkeler için "Teknoloji Bankası" rolü üstlenecek uluslararası bir merkez kurulması da bu taahhütler arasında yer almıştı.?

BM Sekreteri Ban Ki-mun'un talimatıyla, 2014'te Bankanın kuruluş sürecinde organizasyonel ve operasyonel konularda danışmanlık yapması ve önerilerde bulunması amacıyla, "Yüksek Düzeyli Uzmanlar Paneli" oluşturulmuştu.

BM Genel Kurulu'nun onay kararıyla, Ban Ki-mun görevini devretmeden önce Bankanın kuruluş süreci tamamlanmış oldu.

Kaynak: Dünya Gazetesi https://www.dunya.com/dunya/izlanda-buyume-yerine-mutluluk-ekonomisine-geciyor-haberi-458162 (Erişim tarihi: 26.11.2019)

Öğrenme Çıktısı

4 İktisadi kalkınmayı açıklayabilme
5 İktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma arasındaki farkları tanımlayabilme
6 Az gelişmiş ülke özelliklerini sıralayabilme

Araştır 2

Norveç, İsviçre ve İrlanda kişi başına düşen gelirde dünyada sırasıyla 6., 10. ve 12. sıradadır. Öte yandan bu ülkeler İnsani Gelişme Endeksinde ilk üç ülkedir. Bu ülkelerin gelir bakımından geride fakat insani gelişme bakımından önde olma nedenleri nelerdir?

İlişkilendir

Sürdürülebilir kalkınma ve insani gelişme endeksi arasındaki ilişkiyi inceleyiniz.

Anlat/Paylaş

Bir ekonominin sürdürülebilir ve istikrarlı büyüme sağlayabilmesi için gerekli koşulları anlatın.

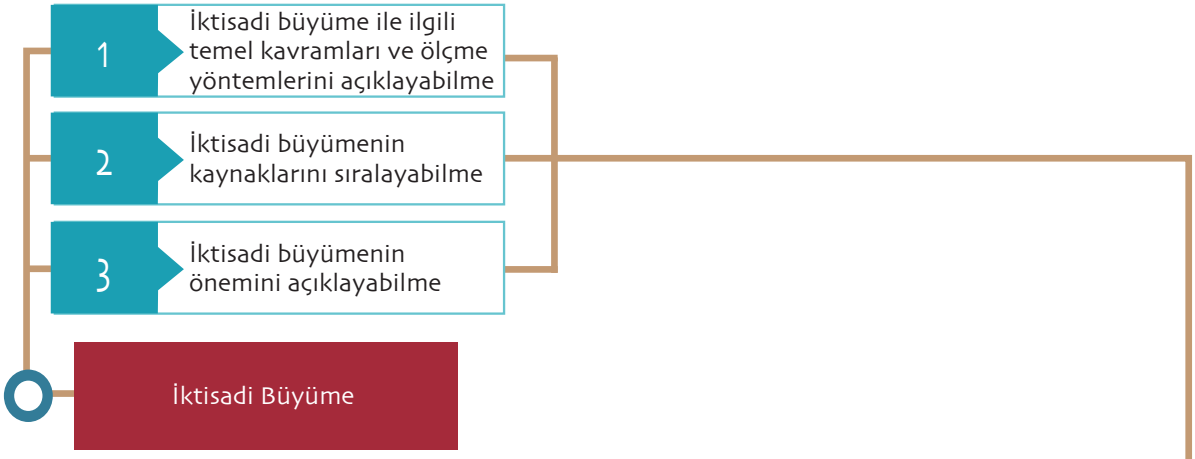

İktisadi büyüme kavramı, bir ekonominin üretim hacminde yani reel GSYH düzeyinde meydana gelen sürekli artış olarak tanımlanmaktadır. Reel GSYH iktisadi büyümenin temel makroekonomik göstergesidir. Bir ülkede büyümenin temeli olarak üretimde kullanılan girdiler ya da üretim faktörleri ele alınabilir. Üretim kalemi ekonomide ülkenin arzını temsil etmektedir. Dolayısıyla üretim faktörlerinin büyüme üzerindeki etkileri arz yönlü nedenler olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda, ülkenin işgücü kapasitesinde, sermaye stokunda, doğal kaynaklarında ortaya çıkabilecek artışlar, teknolojik ilerleme ve yüksek toplam faktör verimliliği arz yönlü nedenler arasında sayılabilmektedir. Bir ekonominin büyüyebilmesi için arzı belirleyen unsurların yanında talebe yönelik unsurlar da yer almaktadır. Çünkü ekonomide arz ve talep dengeli olmalıdır. Bu kapsamda ücretlerdeki artış, vergi indirimleri, döviz kurundaki artış, kamu harcamalarındaki artış, faiz oranlarındaki düşüş, finansal istikrar ve ekonomiye güvenin artması iktisadi büyümenin talep yönlü nedenlerindendir. İktisadi göstergeler, bir ülkenin ekonomiyle ilgili "büyük resmini" göstermektedir. İktisadi büyümenin ülke ekonomisine birçok faydası vardır. Bunlardan bazıları tüketimin, yatırımın ve kamu hizmetlerinin artması, işsizlik ve yoksulluğun azalmasıdır. İktisadi büyüme sağladığı faydaların yanı sıra doğasına ve nedenlerine bağlı olarak istenmeyen iktisadi ve sosyal maliyetleri de beraberinde getirebilmektedir. Bu maliyetler, daha yüksek enflasyon ve faiz oranları, çevresel etkiler, gelir ve servet eşitsizlikleridir. Bir ülkenin nüfusu arttıkça, büyümenin sürdürülerek toplumun yaşam standardının ve servetinin korunması gerekmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için ülkede makroekonomik istikrarın sağlanması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve iyi bir yönetim sistemi olması gerekmektedir.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

4 İktisadi kalkınmayı açıklayabilme

5 İktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma arasındaki farkları tanımlayabilme

6 Az gelişmiş ülke özelliklerini sıralayabilme

İktisadi Kalkınma

İktisadi büyümeye göre iktisadi kalkınma kavramı daha kapsamlı olup ekonominin hem niteliksel hem de niceliksel gelişmesine odaklanan bir süreçtir. İktisadi kalkınma sadece üretimin ya da kişi başına düşen gelirin artması şeklinde değil, aynı zamanda tüm ülkeler için ekonomik ve sosyokültürel yapının da değişmesi ve yenileşmesi olarak tanımlanmaktadır. Burada söz konusu olan yapısal değişim ile ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve diğer alanlardaki süreçlerin daha iyiye gitmesi ifade edilir. Sonuç olarak, iktisadi büyüme; bir ülkenin toplam hasılasında meydana gelen sürekli bir artış iken iktisadi kalkınma; yaşam standartları, sağlık ve eğitim imkânları, okuryazarlık oranları ve kişi başına düşen gelir artışı gibi unsurlarda gerçekleşen bir gelişmedir. İktisadi büyüme ve kalkınma arasında farklılıklar bulunmaktadır. İktisadi büyüme, iktisadi kalkınmanın alt kümesidir. Diğer bir ifadeyle iktisadi kalkınma, iktisadi büyümeden çok daha geniş bir kavramdır. Çünkü iktisadi kalkınma sadece iktisadi büyümeyi değil, aynı zamanda yapısal değişmeyi de içermektedir. İktisadi büyüme, yalnızca ülkenin üretimindeki artışa odaklandığı için tek boyutludur. Bunun karşısında iktisadi kalkınma ise gelir artışının yanında yaşam standartlarının iyileştirilmesi gibi yapısal değişimlere odaklanması nedeniyle çok boyutludur. Büyüme nicel yöntemler kullanılarak ölçülmektedir. İktisadi kalkınma sadece niceliksel değişimi içermediği için nasıl ölçüleceği konusunda farklı tartışmalar bulunmaktadır. İktisadi kalkınmanın geleneksel nicel ölçme yöntemi kişi başına düşen gelirdir. Kişi başına düşen gelir ülkenin reel GSYH'sinin o ülkenin toplam nüfusuna oranını ifade etmektedir. Kişi başına düşen gelirin artışının yanında yaşam standardının yükselmesi, güvenli içme suyuna erişim imkânı, sıhhi tesisat sistemlerinin iyileştirilmesi, tıbbi tesislerin varlığı, okuryazarlık oranını artırmak için ilköğretimin yayılması, bebek ölüm oranındaki düşüş, yoksulluğun ortadan azaltılması, dengeli ulaşım ağları, istihdam olanaklarının artırılması gibi farklı ölçüler de iktisadi kalkınmanın göstergesidir. Ekonomik ve sosyokültürel açıdan farklılık gösteren az gelişmiş ülkelerin özelliklerini bazı ortak noktalarda toplamak mümkündür. Az gelişmiş ülkelerin makroekonomik özellikleri içerisinde düşük kişi başına gelir, gelir dağılımında adaletsizlik, yüksek yoksulluk seviyesi ve buna bağlı olarak düşük yaşam standardı ile refah düzeyi, yetersiz sermaye birikimi, düşük verimlilik, yüksek oranlı işsizlik ve yüksek ithalat bağımlılığı sayılmaktadır. Bu ülkelerin demografik özelliklerine bakıldığında ise hızlı nüfus artışı, yüksek bağımlılık oranı, yüksek kırsal nüfus görülmektedir. Ayrıca az gelişmiş ülkelerde kırdan kente göç oranları da oldukça yüksektir. Düşük eğitim düzeyi, yetersiz sağlık koşulları, yetersiz ve dengesiz beslenme bu ülkelerin karşılaştırılmasında ortak beşeri özellikler kapsamında ele alınabilmektedir. Sektörel özelliklerini incelediğimizde az gelişmiş ülkelerin tarım sektörüne dayalı bir ekonomiye sahip oldukları görülmektedir. Bu durumun yanında ara mallar ve yatırım malları sanayisi gelişemezken tüketim malı sanayisi aşırı büyüyebilmektedir. Hizmetler sektörü de tüketim malları sanayisi gibi ortalamanın üzerinde büyüyerek ekonomiyi dengesiz bir yapılanmaya sürüklemektedir. Ayrıca az gelişmiş ülkelerin kendine özgü siyasal ve yönetsel özellikleri de bulunmaktadır.

1 İktisadi büyümenin tanımı aşağıdakilerden hangisidir?

A. Bir ekonominin üretim hacminde belli bir yılda meydana gelen artıştır.
B. Bir ekonominin nominal GSYH'sinde meydana gelen sürekli artıştır.
C. Bir ekonominin reel GSYH'sinde meydana gelen sürekli artıştır.
D. Dünya ekonomisinde meydana gelen yatırımlardaki sürekli artıştır.
E. Dünya ekonomisinin nominal GSYH'sinde meydana gelen artıştır.

2 Aşağıdakilerden hangisi reel GSYH ile nominal GSYH arasındaki temel farktır?

A. Nominal GSYH yıllık hesaplanırken, reel GSYH aylık olarak hesaplanmaktadır.
B. Reel GSYH arbitraj etkisini içerirken nominal GSYH içermez.
C. Nominal GSYH baz yılı ele alırken reel GSYH cari fiyatlarla ilgilenmektedir.
D. Reel GSYH sabit fiyatlarla, nominal GSYH cari fiyatlarla hesaplanmaktadır.
E. Reel GSYH cari fiyatlarla, nominal GSYH sabit fiyatlarla hesaplanmaktadır.

3 Üretim imkânları eğrisi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**

A. Eğri, bir ülkenin üretebileceği mal ve hizmetlerin sınırını temsil etmektedir.
B. Eğri, bir ülkenin üretim kapasitesini açıklamaya çalışmaktadır.
C. Eğri üzerindeki her noktada ülke kaynaklarının tümü etkin olarak kullanılmaktadır.
D. Ülkede üretilen mal ve hizmet düzeyinde meydana gelen artışlar bu eğriyi sağa kaydırmaktadır.
E. Eğride sağa veya sola kaymalar her zaman paralel olarak gerçekleşmektedir.

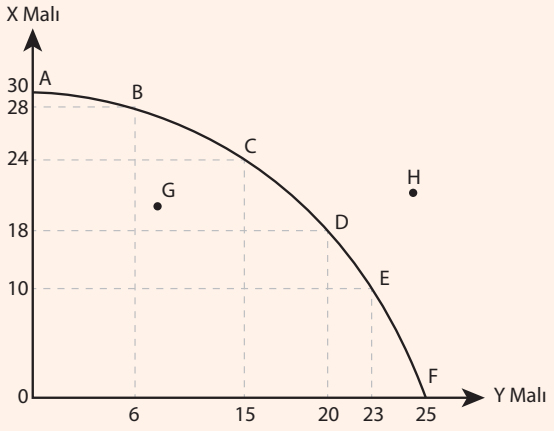

4 Yukarıdaki grafikte yer alan noktalardan hangisinde üretim yapmak ülke için mümkün **değildir?**

A. H
B. D
C. A
D. G
E. F

5 Aşağıdakilerden hangisi üretim imkânları eğrisini sağa kaydıran etmenlerden biridir?

A. Teknolojinin ilerlemesi
B. Yatırımlarına azalması
C. İşgücünün azalması
D. Ekonominin daralması
E. Göllerin kuruması

6 Aşağıdakilerden hangisi büyümenin arz yönlü nedenlerinden biri **değildir?**

A. Sermaye stokunda artış
B. Teknolojide ilerleme
C. Verimlilikteki artış
D. Doğal kaynaklarda artış
E. Nüfusta azalış

7 Aşağıdakilerden hangisinin iktisadi büyümeyi toplam talep yönünden olumlu etkilemesi **beklenmez?**

A. Tüketimde canlılık
B. Düşük faiz oranları
C. Döviz kurunda azalış
D. Yatırımlarda artış
E. Vergilerde azalış

8 Aşağıdakilerden hangisi iktisadi büyümenin ülke ekonomisine sağladığı faydalar arasında **yer almaz?**

A. Devletin eğitim, sağlık, güvenlik gibi kamu hizmetlerine daha fazla harcama yapması
B. Özellikle AGÜ'lerde yaşam kalitesinin yükselmesi
C. Halkın daha fazla mal ve hizmet tüketmesi
D. Büyümeden sağlanan gelirin yalnızca birkaç elde toplanması
E. İşsizliğin azaltılması

9 Aşağıdakilerden hangisi insani gelişmişlik endeksi hesaplanırken kullanılan verilerden biri **değildir?**

A. Beklenen yaşam süresi
B. Yoksulluk düzeyi
C. Ortalama eğitim süresi
D. Beklenen eğitim süresi
E. Kişi başına düşen gelir

10 Aşağıdakilerden hangisi az gelişmiş ülkelerin makroekonomik özelliklerinden biri **değildir?**

A. Kişi başına düşük gelir
B. Gelir dağılımında adaletsizlik
C. Yüksek yoksulluk seviyesi
D. Yetersiz sermaye birikimi
E. Yüksek ihracat bağımlılığı

1. C	Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyümenin Tanımı ve Ölçülmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. D	Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyümenin Tanımı ve Ölçülmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. E	Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyümenin Kaynakları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. A	Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyümenin Kaynakları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. A	Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyümenin Kaynakları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. E	Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyümenin Kaynakları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. C	Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyümenin Kaynakları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. D	Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyümenin Önemi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. B	Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Kalkınmanın Ölçülmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. E	Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Kalkınma ve Az Gelişmişlik" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

6 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Asya Kaplanları olarak anılan dört ekonomi Tayvan, Singapur, Hong Kong ve Güney Kore 1960 ve 1990 yılları arasında çok hızlı bir büyüme süreci gerçekleştirmiş ve hızla sanayileşmiştir. Günümüzde ise oldukça gelişmiş ekonomiler hâline gelmişlerdir. Asya Kaplanlarının yaşadığı bu mucizenin altında yatan nedenler şu şekildedir: Başarılarının altındaki belki de en önemli neden beşeri sermayeye yaptıkları yatırımlardır. Nüfusun eğitimine çok önem vermişlerdir. İlgili dönemde bu ekonomiler tasarruf oranlarını hızla artırmış ve bu tasarrufları etkin bir şekilde yatırımlara yönlendirmiştir. Önemli Ar-Ge yatırımları yapmışlar, teknoloji transferi gerçekleştirmişlerdir. Tüm bunların sonucunda üretimlerinde hızlı bir büyüme gerçekleşmiş ve ihracatları hızla artmıştır.

Araştır 2

İnsani Gelişme Endeksi: Beklenen yaşam süresi, beklenen eğitim süresi, ortalama eğitim süresi ve kişi başına düşen gelir kullanılarak hesaplanmaktadır. Norveç, İsviçre ve İrlanda gelir bakımından Katar, Lüksemburg, Singapur gibi ülkelerin gerisinde olmalarına rağmen sağlık ve eğitim bakımından bu ülkelerin oldukça önündedirler. Norveç, İsviçre ve İrlanda öncelikle vatandaşlarının sosyal güvenliği bakımından dünyada ilk akla gelen ülkelerdir. Öte yandan bu ülkelerin eğitim sistemleri çok güçlüdür. Eğitimdeki başarıları her yıl yürütülen PISA testlerinden de ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak gelir kategorisinde Katar, Lüksemburg, Singapur'a göre geride kalan Norveç, İsviçre ve İrlanda, eğitim ve sağlık kategorilerindeki yüksek başarıları nedeniyle İnsani Gelişme Endeksinde üst sıralardadır.

Kaynakça

Acemoglu, D., Laibson, D. veList, J. (2018). *Economics*, 2nd Edition, Boston: Pearson Education.

Acemoglu, D., Laibson, D. ve List, J. (2016). *Macroeconomics*, Global Edition, Boston: Pearson UK.

Berber M. (2019). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma,* Yedinci baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.

Case, K. E., Fair, R. C. ve Oster, S. M. (2017). *Principles of Economics*, Pearson education, Inc., Boston.

Case, K. E. ve Fair, R. C. (2017). *Principles of Macroeconomics (Twelfth Edition)*, Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.

EUROSTAT, *Unemployment metadata,* http://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/database.

Frank, R. H., Bernanke, B. S., Antonovics, K ve Heffetz, O. (2007). *Principles of Macroeconomics,* 6th Edition, McGraw-Hill Education.

Günsoy, B. ve Özsoy, E. C. (2007). *İktisadi Kalkınma,* T. C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 3547.

Hubbard, G. ve O'Brien, A. (2019). *Economics*, 7th Edition, Boston: Pearson Education.

IMF. World Economic Outlook, Growth Slowdown, Precarious Recovery, Nisan 2019.

Mankiw, G. N. (2018). *Principles of Economics*, 8th Edition, Boston: Cengage Learning.

Mankiw, N. G. (2007). *Principles of Macroeconomics (Fourth Edition)*, Mason, OH: Thomson Higher Education.

O'Sullivan, A., Sheffrin, S. ve Perez, S. (2017). *Economics: Principles, Applications, and Tools*, 8th Edition, Boston: Pearson Education.

Parkin, M. (2019). *Economics*, 13th Edition, Boston: Pearson Education.

Samuelson, P. ve Nordhaus, W. (2009). *Economics*, 19th Edition, Boston: McGraw-Hill Higher Education.

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr

UNCTAD (2019), The Least Developed Countries Report, UNCTAD/LDC/2019.

UNDP, (2019) İnsani Gelişme Raporu https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr2019.html

Bölüm 7

Dış Ticaret, Ödemeler Dengesi ve Döviz Kuru

Öğrenme çıktıları

Dış Ticaret ve Uzmanlaşma

1 Mutlak ve karşılaştırmalı üstünlük kavramlarını açıklayabilme

2 Dış ticaretin önemini açıklayabilme

Dış Denge

3 Dış ticaret dengesinde ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi ifade edebilme

4 Ödemeler bilançosu kavramını açıklayabilme

Döviz Piyasası

5 Döviz piyasasının çalışmasını ve döviz kuru sistemlerini açıklayabilme

6 Esnek döviz kuru sisteminde döviz kuru dengesinin nasıl oluştuğunu açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • Mutlak Üstünlük • Karşılaştırmalı Üstünlük • Dış Ticaret Açığı • Dış Ticaret Fazlası • Döviz Kuru • Ödemeler Bilançosu

GİRİŞ

Günümüzde Birleşmiş Milletler tarafından tanınan 193 ülke bulunmaktadır. Bu ülkeler emek, sermaye, toprak, teknoloji gibi sahip oldukları kaynakların dağılımı açısından incelendiğinde her ülkenin yapısı nitelik ve nicelik bakımından diğerinden farklılık gösterir. Ülkeler kendi kaynaklarını kullanarak kendi ihtiyaçlarını ve isteklerini yeterli miktarda karşılayamadıkları veya bunları karşılayabilecek üretim imkânlarına sahip olamadıklarında birbirleriyle ticaret yapmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak dış ticaret ülkelerin ekonomilerini de etkilemektedir.

Dış ticaretin gelişerek artmasıyla ortaya çıkan yeni ticaret yapısı ülkelerin yabancı ülkelere doğrudan ve dolaylı yatırımlar aracılığı ile yatırım yapabilmelerinin, kendi vatandaşlarının başka ülkelerde yerleşip çalışabilmelerinin veya bir ürünün parçalarının farklı ülkelerde üretilerek ana ülkede birleştirilebilmesinin önünü açmaktadır. Dolayısıyla, günümüzde ülke ekonomilerinin küreselleşme ve teknolojide yaşanan dönüşüm ve dijitalleşme sayesinde hızla büyüyen dünya ticaretinde, ekonomik ilişkilerinin sahip oldukları coğrafi sınırlar ile kısıtlı kalması mümkün değildir. Bu anlamda örnek olarak Avrupa Birliği (AB), Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) vb. farklı birçok ekonomik entegrasyon çeşidi sayılabilir. Bu tarz ekonomik entegrasyon örneklerinde entegrasyonun çeşidine göre mallar, hizmetler hatta işgücü ülkeler arasında serbestçe hareket edebilmektedir. Bu yüzden, ülkeler için dış ticaret politikaları 21. yüzyılda, her zamankinden daha önemli hâle gelmiştir. Hatta bugün dış ticaretin, küresel ekonominin kalbi, sanayileşmiş dünyanın kalkınmasının ve refahının sorumlusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Mal ve hizmetler çeşitli nedenlerle yurtdışından satın alınabilmektedir. Çoğu ülke için, yurtdışından temin edilen mallar daha düşük maliyetli veya daha kaliteli olabilir. Ayrıca, yabancı mallar yerel olarak üretilen mallardan daha kolay bulunabilir veya daha çekici olabilir. Örneğin kendi petrol rezervi bulunmayan Japonya, bugün dünyanın en büyük petrol tüketicilerinden biridir. Özetle, günümüzde ülkeler için dış ticaretin yok sayılması neredeyse imkânsızdır. Konuya daha farklı bir açıdan bakarak, bir ülkenin başka bir ülkeye bağlı kalmaksızın, tüketeceği her mal ve hizmeti kendi başına üretebileceği bir ekonomiye sahip olduğunu varsayalım. Bu durum kulağa çok cazip gelse de ekonomik açıdan değerlendirildiğinde söz konusu ülkenin bazı mal ve hizmet çeşitlerinin üretiminde uzmanlaşarak bunların dış ticaretini yapması ülkenin elde edeceği kazanç açısından daha etkili olacaktır. Dolayısıyla günümüzde ülkeleri birbirinden bağımsız ve dış ticaretten uzak düşünmek olası gözükmemektedir.

Dış ticaret en genel kapsamda ihracat ve ithalat olarak iki şekilde ele alınmaktadır. Ülkelerin ürettiği mal ve hizmetlerin tüketemedikleri bölümlerini başka ülkelere satmasını basitçe ihracat, kendi kaynakları ile daha maliyetli üretebildikleri ya da üretim imkânlarına hiç sahip olmadıkları mal ve hizmetleri diğer ülkelerden satın almasını ise ithalat olarak tanımlayabiliriz. Ülkelerin mal ihracat ve ithalat tutarları arasındaki fark ise dış ticaret dengesini temsil etmektedir. Ülkenin ihracatı ithalatından fazlaysa dış ticaret fazlası, tam tersi durumda ise dış ticaret açığı meydana gelmektedir. Ülkelerin ticaretten elde edecekleri kazançları artırabilmeleri ve ticaretin sürdürülebilirliğini sağlayabilmeleri açısından dış ticaretin finansmanının ve bu ülkelerin farklı para birimleri kullanmaları nedeniyle döviz kurunun önemi büyüktür. Bu ünitemizde öncelikle ülkelerin neden dış ticaret yaptıkları ele alınarak dış ticarette uzmanlaşmanın ülkelere sağladığı faydalar incelenmiştir. Daha sonra ise dış ticaret dengesi ve dış ticaretin finansmanının nasıl gerçekleştiği ve ülkeler açısından önemi açıklanmaya çalışılmıştır.

DIŞ TİCARET VE UZMANLAŞMA

Dış ticaret aracılığıyla bir ülke üretim imkânları dâhilinde kendisinin üretmediği veya yeterli düzeyde üretim sağlayamadığı mal ve hizmetleri diğer ülkelerden karşılayabilmektedir. Örneğin Türkiye'de iklim koşulları nedeniyle üretimi yapılamayan tropikal meyveler ya da enerji ihtiyacını karşılayabilmesi için petrol, diğer ülkelerden satın alınmaktadır. Ülkelerin üretim imkânına sahip oldukları ancak ülkedeki toplam talep düzeyini yeterince karşılayacak kadar düşük maliyetle üretim yapamadıkları mal ve hizmetler de dış ticarete konu olmaktadır. Türkiye'nin tarım ve tekstil ürünleri gibi düşük maliyetle ürettiği malları yurtdışına satarak daha yüksek maliyetle ürettiği teknoloji ürünlerini yurtdışından satın alması bu duruma örnek ve-

rilebilir. Diğer bir taraftan, kendi kendine yeterli olabilecek bir ülkenin arz fazlasını dış ülkelere göndermesi söz konusu olabilmektedir. Ülkelerin bu şekilde dış ticaret yapmasının üç temel işlevinin olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar; küresel piyasanın sağladığı imkânlardan yararlanarak kıt kaynakları en etkin şekilde kullanmak, aynı mal ve hizmetin farklı türlerinden düşük fiyatlardan daha fazla miktarda tüketmek ve dış ticaret aracılığıyla sağlanan teknolojik ilerleme sayesinde iç piyasada daha kaliteli ve ucuz üretim yapabilmektir.

Tarihsel olarak incelendiğinde feodal dönemin sona ermesini sağlayan Westphalia Antlaşması ulus devletlerin zaferini simgelemektedir. Anlaşma sonrasında çok uluslu imparatorluklar yerine ulus devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu devletler arasında gerçekleşen ekonomik ilişkiler sermaye, mal ve hizmetlerin uluslararası sınırlar ve bölgeler arasındaki değiş tokuşu anlamına gelen dış ticaretin gelişmesindeki en önemli adımdır. Ticaret ortakları, her bir ulusun diğerlerine göre üstünlüğe sahip olduğu malların üretiminde uzmanlaşıp ticaret yapması durumunda karşılıklı kazanç elde eder. Diğer bir ifadeyle, dış ticaretin ekonomilere genel fayda sağladığı kanıtı oldukça güçlüdür. Ticaret, dünyada ve ülkemizde ekonomik büyümeye eşlik etmiştir. Son 10 yıllık dönemlerde Japonya, Güney Kore, Çin ve Hindistan gibi en hızlı büyüme performansı gösteren ulusal ekonomilerin çoğu bu durumu ekonomilerini hızlı bir şekilde dış ticarete yönlendirerek başarmıştır. Günümüzde, dış ticarete kapalı bir ekonomiye sahip olup ekonomik anlamda başarılı olan modern bir ülke örneği bulunmamaktadır. Dış ticaretin faydalarını veya ülkelerin niçin ticaret yaptığını anlamak için, öncelikle mutlak ve karşılaştırmalı üstünlükler kavramlarını anlamamız gerekmektedir.

Mutlak Üstünlük

Merkantilist yaklaşım, dünya servetinin sabit ve dış ticaretin sıfır toplamlı bir oyun olduğu inanışını benimsemiştir. Bu inanışa göre, ülkelerden biri dış ticaretten kazançlı çıkarsa, diğeri kaybetmektedir. Merkantilist görüşün aksine Adam Smith, 1776 yılında Ulusların Zenginliği adlı eserinde dünya ticaretinin serbestleşmesinin ve uluslararası uzmanlaşmanın yararlarını, mutlak üstünlükler teorisi ile açıklamıştır. Smith'e göre ticarete taraf olan her iki ülke de ticaretten kazançlı çıkabilmekte ve serbest ticaret aracılığıyla gerek ülkelerin gerekse de dünyanın toplam refahı artabilmektedir. Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı gelişmeler ve Adam Smith'in sağladığı teorik katkılar klasik liberalizm dönemini başlatmıştır.

Merkantilizm 15. yüzyılın ikinci yarısından, 18. yüzyılın ortasına kadar devam etmiş, devlet müdahaleciliğine dayanan bir doktrindir. Bir ulusun ihracatını artırıp, ithalatını en aza indirerek dış ticaret fazlası vermeyi hedefleyen ulusal bir ekonomi politikasını savunmaktadır. Ana amaç, hazinenin altın ve gümüş gibi değerli maden stokunu artırmaktır.

Klasik Liberalizme göre ekonomik hayatta düzeni sağlayan bir görünmez el vardır. Bu el, fiyat mekanizmasıdır. O nedenle devlet rasyonel hareket eden insanların bireysel girişimlerini kısıtlamamalı ve piyasa mekanizmasının serbestçe işleyişine müdahalede bulunmamalıdır. Adam Smith'in ortaya attığı mutlak üstünlükler teorisine göre, her ülke hangi malı mutlak olarak daha ucuza üretiyorsa o malın üretiminde uzmanlaşarak onu ihraç etmeli, üretim maliyetinin yüksek olduğu malı diğer ülkeden ithal etmelidir. Smith'e göre buradaki üstünlük, bir malın diğer ülkelere göre bir ülkede daha verimli üretilmesidir. Böylece uluslararası uzmanlaşma ortaya çıkacak ve bu durumun sonucunda taraflar dışa kapalı bir ekonomiye göre daha fazla yarar sağlayacaktır.

Bir ülke, herhangi bir malı üretmek için diğerlerinden daha az kaynak kullanıyorsa o malın üretiminde mutlak bir üstünlüğe sahiptir. Mutlak üstünlük, bir ülkenin doğal kaynaklarının bir sonucu da olabilir. Örneğin başka ülkelerde petrol üretmek, çıkarmak ve sondaj için önemli miktarda keşif ve teknolojik maliyet gerekebilirken Suudi Arabistan'da petrol çıkarmak hemen hemen sadece bir delik açma meselesidir. Başka bir örnek ise, Brezilya, Guatemala ve Kolombiya'nın özellikle kahve yetiştirmek için uygun iklimlere sahip olmasıdır. Şili ve Zambiya ise dünyanın en zengin bakır madenlerine sahiptir. Şili bakır, Brezilya kahve üretecek ve kendi aralarında bu mallar için ticaret yapacaklardır. Ticaretin ülkelere ve dünyaya sağladığı yararları örnekle açıklamaya çalışalım.

Tablo 7.1 Mutlak Üstünlük.

ÜLKE 1 işçi /1 saat	Şili	Brezilya
Bakır (kg)	6 birim	2 birim
Kahve (kg)	2 birim	6 birim

Tablo 7.1, Şili ve Brezilya ülkelerinde bakır ve kahve üretimini temsili olarak miktar bazında karşılaştırmaktadır. Tablodaki verilere göre Şili tüm üretim faktörlerini sadece bakır üretimi için kullanırsa toplam 6 birim, sadece kahve üretimi için kullanırsa toplam 2 birim ürün elde edecektir. Brezilya ise tüm üretim faktörlerini sadece bakır üretimi için kullanırsa toplam 2 birim, sadece kahve üretimi için kullanırsa toplam 6 birim ürün elde edecektir. Bu durumda Şili, Brezilya'ya kıyasla 3 kat daha fazla bakır üretebilmektedir. Brezilya ise Şili'nin aynı şartlar altında üretebileceği kahvenin 3 katını üretebilir. Şili'nin bakır üretiminde, Brezilya'nın ise kahve üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olduğu tablodan görülebilmektedir. Dolayısıyla Şili tüm kaynaklarını bakır üretimine yönlendirerek bu alanda uzmanlaşmalı, elde edeceği fazla üretimi de Brezilya'ya ihraç etmelidir. Kahve üretiminden vazgeçen Şili, kahveyi ise Brezilya'dan ithal etmelidir.

Ülkelerin ve dünyanın sağlayacağı yararlar açısından ele alabilmek için, dünyada sadece bu iki ülkenin olduğu ve ülkelerin arasında hiç ticaret gerçekleşmediğini varsayalım. Diğer bir ifadeyle, ülkeler her iki malı da kendi sınırları içerisinde üretmeli ve kaynaklarının yarısını bakır, diğer yarısını ise kahve üretimine ayırmalıdır. Bu durumda Şili 3 birim bakır, 1 birim de kahve üretebilecek ve toplam 4 birim çıktı elde edecektir. Aynı değerlendirme kapsamında, Brezilya 3 birim kahve, 1 birim de bakır üretecek ve toplam 4 birim çıktı elde edecektir. Sonuç olarak toplam çıktı düzeyi Şili ve Brezilya'da dörder birim iken dünyada toplam 8 birim olacaktır. Şimdi bu ülkelerin ticarete açıldığını düşünelim. Bu durumda en ucuza ürettikleri malda uzmanlaşacaklardır. Bu durumda Şili tüm kaynaklarını bakır üretimine ayıracak ve kahve üretimini Brezilya'ya bırakacaktır. Brezilya ise tam tersi, kahve üretiminde uzmanlaşmak için bakır üretimindeki kaynaklarını kahve üretimine kaydıracaktır. Bu durumda ülkelerin her ikisi de mutlak üstünlüğe sahip oldukları üründen toplam 6 birim üretmiş olacaktır. Ülkelerin elde edeceği toplam çıktı düzeyi 4'ten 6'ya, ülkelerin elde ettikleri çıktıların toplamını temsil eden dünya toplam çıktısı da 8'den 12'ye yükselecektir. Böylece hem ülkelerin hem de dünyanın üretim miktarı bu ticaret sonrası artacaktır.

Her ülkenin başkalarının ihtiyaç duyduğu bir ürünü olduğunda ve o ürünü bir ülkede diğerine göre daha az kaynakla üretilebildiğinde, tüm tarafların ticaretten yararlandığını düşünmek kolaydır. Peki, ya bir ülke diğerine göre her iki malın üretiminde de mutlak üstünlüğe sahipse? O hâlde ticareti sadece coğrafya ve mutlak üstünlük açısından değerlendirmek eksik olacaktır.

Karşılaştırmalı Üstünlük

Bir ülkenin her iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olması karşısında ticaretin nasıl gerçekleşeceği sorusunun cevabı mutlak üstünlükler teorisinin ortaya çıkmasından 40 yıl sonra David Ricardo tarafından 1817'de verilmiştir. Ricardo'ya göre ticaret karşılaştırmalı üstünlük nedeniyle gerçekleşir. Mutlak üstünlüğün gözlendiği her durumda karşılaştırmalı üstünlük bulunmaktadır. Burada önemli olan üstünlüklerin derecesidir. Karşılaştırmalı üstünlüğe göre, bir ülke, diğerlerine göre karşılaştırmalı olarak hangi malın üretiminde daha yüksek oranda bir üstünlüğe sahip ise o malın üretiminde uzmanlaşmalıdır.

Tablo 7.2 Karşılaştırmalı Üstünlük

ÜLKE 1 işçi /1 saat	ABD	Türkiye
Bilgisayar (adet)	6 birim	1 birim
Mısır (kg)	6 birim	3 birim

ABD'nin bilgisayar ve mısır üretiminin her ikisinde de mutlak üstünlüğe sahip olduğu Tablo 7.2'deki örneğe göre mutlak üstünlük kapsamında değerlendirirsek ABD ve Türkiye arasında ticaret yapılmamalı, ABD her iki malı da kendi üretmelidir. Ricardo ise bu durumu farklı bir şekilde ele almıştır. Tablodaki verilere göre ABD her iki malın üretiminde Türkiye'ye göre mutlak üstünlüğe sahip olmasına rağmen bu üstünlük bilgisayarda (6:1) mısıra (6:3) oranla daha fazladır. Diğer bir ifadeyle ABD Türkiye'ye göre bilgisayarda daha yüksek oranda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Böylece kaynaklarını sadece bilgisayar üretimine aktarır ve mısırı Türkiye'den ithal ederse ticaretten kazançlı çıkacaktır. Bir önceki örneğimizdeki gibi açıklayalım.

Kaynaklarını her iki malın üretimine de harcayabilmek için eşit bir şekilde dağıtan ülkelerden ABD 3 birim bilgisayar, 3 birim mısır üretebilecek ve toplam 6 birim çıktı elde edecekken Türkiye 0,5 birim bilgisayar, 1,5 birim de mısır üretecek ve toplam 2 birim çıktı elde edecektir. Sonuç olarak, toplam çıktı düzeyi ABD'de 6 birim ve Türkiye'de 2 birim iken dünyada 8 birim olacaktır. Şimdi bu ülkelerin ticarete açıldığını düşünelim. Bu durumda en ucuza ürettikleri malda uzmanlaşacaklardır. Bu durumda ABD tüm kaynaklarını bilgisayar üretimine ayıracak ve mısır üretimini Türkiye'ye bırakacaktır. Türkiye ise tam tersi mısır üretiminde uzmanlaşmak için bilgisayar üretimindeki kaynaklarını mısır üretimine kaydıracaktır. Bu durumda ülkelerin her ikisi de karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları üründen daha yüksek oranda üretmiş olacaktır (ABD 6 birim bilgisayar, Türkiye 3 birim mısır). Ülkelerin elde edeceği toplam çıktı düzeyi 6 ve 3 birime ulaşacak ve dünya toplam çıktısı 9 birime yükselecektir. Böylece, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları mallardaki uzmanlaşmaları sayesinde hem ülkelerin hem de dünyanın üretim miktarı artacaktır.

Ricardo'nun planının neden işe yaradığını anlamak için karşılaştırmalı üstünlüğü anlatırken kullandığımız örneğimize dönelim. Burada fırsat maliyeti kavramını açıklamalıyız. Fırsat maliyeti, herhangi bir malın üretimini bir birim artırmak için başka bir maldan vazgeçilmesi gereken miktardır. ABD'de bilgisayar üretiminin fırsat maliyeti onu üretmek için vazgeçilmesi gereken mısırdır. Bu şekilde maliyeti karşılaştırırsak ABD'de bilgisayar üretmek Türkiye'de üretmekten daha az maliyetlidir. Aynı şey Türkiye'de mısır üretimi için geçerlidir. Türkiye kaynaklarını bilgisayar üretimine ayırarak bu amaçla kullanırsa emeği, toprağı ve finansal kaynakları mısır gibi başka ürünler üretmek için kullanamaz. Sonuç olarak Türkiye mısır üretme fırsatından vazgeçmiş olur. Her iki ülke için, kendi sınırları içinde hem bilgisayar hem mısır üretmenin fırsat maliyetinin, uzmanlaşma maliyetinden daha yüksek olduğunu görebiliriz. Daha spesifik olarak ticaret öncesi ve sonrası toplam dünya çıktı düzeyini karşılaştırırsak her ülke için, hem bilgisayar hem de mısırdan 8 birim üretmenin fırsat maliyeti, her iki üründen toplam 9 birim üretmemektir. Ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları malların üretiminde uzmanlaştıklarında, toplam çıktılarını en üst düzeye çıkarır ve kaynaklarını daha verimli bir şekilde tahsis eder. Diğer bir ifadeyle, uzmanlaşma verimliliği artırarak fırsat maliyetlerini azaltmaktadır. Bunun nedeni üreticilerinin ölçek ekonomilerinden faydalanmasıdır. Büyük küresel pazarların karşı karşıya olduğu firmalar, seri üretim ve yeni teknolojilerin gelişmesiyle daha rekabetçi hâle gelebilmektedir.

Uzmanlaşma işgücünde, firmalarda, makine ve teknolojide gerçekleşebilir. Ülkeler, sınırlı miktarda sahip oldukları kaynaklarını belirli bir mal yelpazesi üretmek için kullandıklarında uluslararası uzmanlaşma artmaktadır. İş bölümü ve uzmanlaşma sayesinde ortaya çıkan seri üretim, ticarete konu olabilecek bir mal fazlasının üretilmesine olanak verir. Böylece, uzmanlık alanlarına göre ülkeler kendi mal fazlalarını ihraç edecek, diğer ülkelerin mal fazlasını da ithal edebilecektir.

Yaşamla İlişkilendir

İhracatta Ricardo modeli ve Türkiye-ABD ticareti

Türkiye'nin ihracatta "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler" modeline yönelmesi, karşılaştırmalı olarak daha üstün ve daha etkin olduğu ürünlerde uzmanlaşmasını ve pazar payını artırmasını sağlayacak.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) geçtiğimiz günlerde Türkiye'nin "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler" (AKÜ-Revealed Comparative Advantage) modelini kullanarak ihracata yeni bir ivme kazandıracağını açıkladı. Ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mal ve hizmetlerde uzmanlaşarak bu ürünlerin ihracatına yoğunlaşmasını öngören bu modele göre hem Türkiye'nin üretiminde rakiplerine göre daha üstün olduğu alanlar belirlenecek hem de hedef pazarlar çok iyi çalışılarak pazara uygun ürün ihraç edilecek.

Büyümek için ihracatını artırmak zorunda olan Türkiye'nin pazar çeşitlendirilmesine gitmesi, hem de bu çeşitlendirmeyi AKÜ Modeli ile üzerinde çok iyi çalışarak yapması uzun vadede yüksek kazançlar getirecektir.

Adam Smith dış ticareti mutlak üstünlük teorisi ile açıklamıştı. Bu teoriye göre ülkeler hangi malı birim zamanda daha ucuza üretebiliyor veya eldeki girdilerle daha çok ürün elde ediyorsa, o ürünleri üretmeli ve satmalıydı. Bu teori hem tarım hem de sanayi ürünlerinde daha etkin olan ülkeler ile her şeyi daha yavaş ve daha az üreten ülkelerin ticaretini açıklayamıyordu. Ticareti sıfır toplamlı bir oyun değil de her iki tarafın kazandığı pozitif toplamlı bir oyun şeklinde formüle eden David Ricardo, yukarıda bahsedilen ikilemi "karşılaştırmalı üstünlük" teorisiyle çözdü. Günlük hayattan bir örnek vermek gerekirse bir dişçi hem hasta muayenesi hem de sekreterlik işlerinde sekreterine göre daha hızlı ve etkin, yani mutlak üstünlük sahibi olabilir. Ancak yine de sekreterlik işlerini yaparak kaybedeceği vakitte hasta muayene etmesi onun için daha avantajlı ve daha fazla gelir getirici olduğu için, vaktini karşılaştırmalı üstünlük sahibi olduğu diş hekimliğine harcar. Sekreterlik işleri için de bir sekreter tutar.

David Ricardo'ya göre bazı ülkeler, diş hekimi örneğinde olduğu gibi, pek çok üründe mutlak üstünlüğe sahip olabilirler, ancak yine de ticaretin her iki tarafa da getireceği faydalar olmalıdır. Ricardo'ya göre bir ülke hangi üründe rakiplerine göre daha yüksek oranda bir üstünlük sahibiyse o ürünlerde uzmanlaşmalıdır. Bu durum dış ticarette kazancı artırırken kaynak israfını da önler. Böylece ülkeler sadece mutlak olarak üstün oldukları ürünlerde değil, karşılaştırmalı olarak daha üstün ve daha etkin oldukları ürünlerde uzmanlaşmaya yöneleceklerdir.

TİM'in hazırladığı İhracat 2019 Raporu, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler teorisi çerçevesinde, dünyada en çok ithal edilen 200 ürün içerisinde Türkiye'nin uluslararası piyasalarda rekabet avantajına sahip olduğu ürünleri saptadı. Türkiye'nin avantaj sahibi olduğu 47 ürünü ithal eden potansiyel pazarları belirledi. Bazı pazarların Türkiye'nin avantajlı olduğu ürünlerde potansiyelin altında ithalat yaptığı görüldü ve ihracatçıların acilen yönelmesi gereken pazarlar bu şekilde tespit edildi. Sonuç olarak akademik temellere oturtulmuş bir yöntemle hangi ürünle hangi pazara girilmesi veya hangi ülke pazarında derinleşilmesi gerektiği bir bir ortaya çıkarıldı.

Bilginin en önemli meta olduğu bir dönemde pazar ve rakipler hakkında tam bilgi sahibi olmadan yapılan hamleler bazen iyi sonuçlar getirse de genelde bu tesadüf eseri olur. İşlerin kötüye gittiği durumlarda ise bu bilgisizlik, boşa harcanan kaynaklar ve kaybedilen zaman anlamına gelir. İşte bu sebeple ihracatçının rakiplerine göre avantajlı ve dezavantajlı olduğu yönlerini iyi bilmesi gerekir. Bu nedenle AKÜ modeliyle elde edilen hedef pazar ve ürün bilgisinin hem ihracatçımızın kazancını artırması hem de ülkemizin dış satım kapasitesini iyileştirmesi beklenir…

Kaynak: https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ihracatta-ricardo-modeli-ve-turkiye-abd-ticareti/1500255

Erişim tarihi: 03.01.2020

Öğrenme Çıktısı

1 Mutlak ve karşılaştırmalı üstünlük kavramlarını açıklayabilme aa
2 Dış ticaretin önemini açıklayabilme

Araştır 1

Dış ticaretin nedenlerini açıklayan Mutlak ve Karşılaştırmalı Üstünlükler teorileri dış ticareti bir malın üretimindeki uzmanlaşmaya ve iş bölümüne dayandırmaktadır. Dış ticareti açıklamaya yönelik başka hangi önemli teoriler vardır? Bunlar dış ticaretin oluşumunu hangi olgulara dayandırmaktadır?

İlişkilendir

İki ülkenin ve iki malın olduğu bir dünyada, A ve B ülkelerinde bilgisayar ve buğday üretilmektedir. A ülkesinde bir adet bilgisayar üretimi için bir işçi 100 saat çalışırken B ülkesinde bir işçi 200 saat çalışmaktadır. A ülkesinde 1000 kg buğdayın üretimi 60 işçi saatini gerektirirken B ülkesinde aynı miktar buğday üretimi 90 işçi saatini gerektirmektedir. Bu bilgilere göre hangi ülke hangi malın üretiminde mutlak üstünlüğe ve hangi ülke hangi malın üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir, bu ülkeler arasında ticaret oluşur mu, ticaret oluşursa hangi ülke hangi malın ihracatını ve ithalatını yapar?

Anlat/Paylaş

Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) internet sitesinden "Dış Ticaret İstatistiklerini" inceleyerek Türkiye'nin en çok hangi ülkelerle dış ticaret yaptığını ve bu ülkelerle arasındaki yoğun ticaretin nedenlerini anlatın.

DIŞ DENGE

Dış ticaret dengesi olarak da bilinen dış denge, belirli bir zaman zarfında bir ülkenin ithalat ve ihracatının parasal değeri arasındaki farkı ifade etmektedir. Dış ticaret dengesi, bir ülkenin cari işlemler hesabının belirlenmesinde önemli bir bileşendir. Bu başlık altında dış ticaret dengesi ve ülkenin cari işlemler hesabını içeren ödemeler dengesi ele alınacaktır.

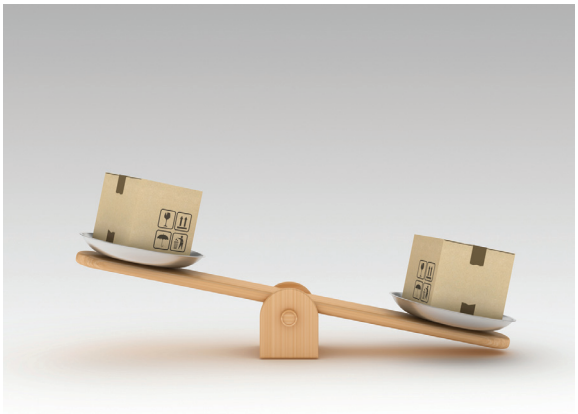

Mal Akışı: İhracat, İthalat ve Net İhracat

Harcama, Gelir ve GSYH bölümünde, net ihracat (NX) terimini incelemiştik. Hatırlamamız gerekirse ünitenizde dışa açık ekonomide harcamalar yönünden GSYH şu şekilde yazılmıştı:

$$Y \equiv C + I + G + EX - IM$$

Eşitlikteki EX ihracatı, IM ise ithalatı temsil eder ve bu ikisinin farkı bize net ihracatı vermektedir. Eşitlikten de görülebildiği üzere dış denge GSYH üzerinde doğrudan etkilidir. İhracat yurtiçinde satılan mal ve hizmetler, ithalat ise yurtdışından satın alınan mal ve hizmetlerdir. Örnekle açıklamamız gerekirse ABD'de faaliyet gösteren bir uçak üreticisi olan Boeing bir uçak inşa edip Air France'a sattığında satış ABD için bir ihracat Fransa için ise ithalattır. Ya da İsveçli bir otomobil üreticisi olan Volvo bir otomobil üretip ABD'ye gönderdiğinde satış ABD için bir ithalat, İsveç için bir ihracattır. Herhangi bir ülkenin net ihracatı, ihracatının değeri ile ithalatının değeri arasındaki farktır:

Net ihracat = Ülke ihracatının değeri - Ülke ithalatının değeri

Örneğimizdeki Boeing satışı ABD'nin net ihracatını artırırken Volvo satışı ABD'nin net ihracatını azaltmaktadır. Net ihracat bize bir ülkenin dünya pazarlarındaki mal ve hizmetler kapsamında bir satıcı mı yoksa bir alıcı mı olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle ülkelerin hangi malların üretiminde uzmanlaştığını yansıtmaktadır. Bir ülkenin ihracat değeri ithalat değerinden daha fazla olursa net ihracat sıfırdan büyük bir değer almaktadır. Bu durumda ülkede dış ticaret fazlası ortaya çıkmaktadır. Aksine, ülkenin ihracat değeri ithalat değerinden daha az gerçekleşirse bu durumda net ihracat sıfırdan küçük bir değer alarak ülkede dış ticaret açığı gerçekleştiğini ifade etmektedir.

Ülkenin yapmış olduğu ihracat ve ithalat değerlerinin toplamı sıfıra eşit olduğunda ise dış ticaret dengesinden bahsedebiliriz. Ancak günümüzde dış ticaretin sürekli dengede olması gerekmemektedir. Diğer bir ifadeyle her yıl ülkelerin gerçekleştirdiği ihracat değerinin ithalat değerine eşit olma ihtiyacı olmadığından dış ticaret dengesi (veya net ihracat) her zaman sıfıra eşit olmak zorunda değildir. Net ihracat pozitif ise ihracat ithalattan daha fazladır, bu da ülkenin diğer ülkelerden daha fazla mal ve hizmet üretip sattığını gösterir. Net ihracat negatif ise ihracat ithalattan daha azdır, bu da ülkenin üretim açısından diğer ülkelerden daha az mal ve hizmet üretip sattığını ifade etmektedir. Net ihracat sıfır ise ihracat ve ithalatı tam olarak eşittir ve ülkenin dengeli ticaret yaptığı söylenebilir.

Bir ülkenin ihracatını, ithalatını dolayısıyla net ihracatını etkileyebilecek birçok faktör bulunmaktadır. Hanehalkının tüketim davranışını ve işletmelerin yatırım davranışını etkileyen faktörlerin bazıları ithalat talebini etkileyebilir. Bunun sebebi ithal edilen bazı malların tüketim malları ve bazılarının ise yatırım malları olmasıdır. Daha önceki ünitelerimizde vergi sonrası reel ücret, vergi sonrası gelir ve faiz oranları gibi faktörlerin tüketim harcamalarını etkilediğini incelemiştik. Dolayısıyla, tüketim harcamalarını etkileyen herhangi bir şeyin ithalat talebini etkileyeceği düşünülebilir. Benzer şekilde, yatırım harcamalarını artıran her şey, ithalat talebini artıracaktır. Örneğin faiz oranlarındaki bir düşüş, hem yurtiçinde üretilen mallara hem de yabancı mallara yapılan harcamaları teşvik etmektedir. Bu faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- **Yerli ve yabancı mallar için tüketici zevk ve tercihleri**, ülkelerin sahip oldukları sosyokültürel özellikler her ülkede farklılık göstermektedir. Toplumun demografik özellikleri, değişen yapısı, yaşam tarzı tercihleri, alışkanlıkları tüketicilerin yurtdışındaki mallara yönelik talep yapılarını etkilemektedir. Tüketiciler arasındaki zevk ve tercih farklılıklarına yönelik ihraç ve ithal mallar da ürün çeşitliliğinin artmasına neden olabilmekte, bu durumda da ihracat, ithalat etkilenmektedir.
- **Yurtiçi ve yurtdışı malların nispi fiyatları**nın tüketicilerin talebini ve üreticilerin maliyet ve kâr durumunu belirlemedeki önemi büyüktür. Ülkeler daha düşük maliyetle ürettikleri mallarda uzmanlaşarak bu malları ihraç etmeye, daha yüksek maliyetle üretecekleri malları ise daha ucuza üretebilen ülkelerden ithal etmeye istekli olacaktır. Yabancı malların fiyatları yerli malların fiyatlarına göre düşükse, insanlar yurtiçi mallara kıyasla daha fazla yabancı mal tüketecektir. ABD'de

Japon arabalarının ABD arabalarına göre ucuz olduğunda Japon arabalarının tüketiminin yüksek ya da tam tersi durumun geçerli olması örnek olarak verilebilir. Açık bir ekonomiyle ülkeler birbirine bağımlıdır. Ülkelerin ihracatları, iç pazar fiyatları dış fiyatlara göre düştüğünde de artma eğilimindedir.

- **Yurtiçinde ve yurtdışında tüketicilerin gelirleri** satın alma gücünü belirlemektedir. Daha yüksek gelirli bireylerin ithal mallara yönelik talepleri daha fazla olabilecekken tam tersi durum da geçerli olabilir. Örneğin Çin'in ülkemizde geçmişte gerçekleştirdiği düşük maliyetli ve düşük kaliteli mal grupları 'Çılgın Milyoncu' benzeri isimlerle birçok toptancının açılmasına ve bu malların fiyatları iç piyasaya göre daha ucuz olduğundan dar gelirli kesimin bu mallara yönelmesine neden olmuştur. Bu durum Çin'in ihracatını ve Türkiye'nin ithalatını artırarak her iki ülkenin net ihracatını etkilemiştir.
- **Malların ulaşım maliyeti,** malın üretim maliyetine eklenerek fiyata yansıtıldığından ülkelerin net ihracatı üzerinde etkili olan diğer bir faktördür**.**
- **Hükûmetlerin yürüttüğü dış ticaret politikaları** dış ticaret üzerinde önemlidir. Bu kapsamda dış ticarete yönelik iki karşıt görüş bulunmaktadır: ***serbest ticaret ve korumacılık.*** Serbest ticaret politikaları ticarete konu olan malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin ülkeler arasında herhangi bir engelle karşılaşmadan hareket edebilmesini ifade etmektedir. Ana fikir Adam Smith'in ortaya attığı görünmez el mekanizmasındaki gibi uluslararası piyasada arz fazlası ve talep fazlasının karşı karşıya gelerek denge fiyatını oluşturması ve dolayısıyla kaynakların en etkin şekilde kullanılmasının gerçekleşmesidir. Bu görüşe göre, piyasa otomatik bir şekilde dengeye geleceğinden devlet müdahalesine gerek bulunmamaktadır. Dış ticaretin yönünü ve büyüklüğünü etkilemeye yönelik serbest dış ticaret politikalarının temel amaçları arasında; dünya piyasalarından pay almak, dış ticaret hacmini ve kârlarını artırmak, rekabet gücünü artırmak, iç piyasa bağımlılığını azaltmak, ölçek ekonomilerinden yararlanmak vb. yer almaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda ülkeler arası karşılıklı dayanışma ve uzmanlaşma temelinde mal ve hizmet piyasalarındaki engeller kaldırılmaya çalışılmaktadır. Günümüzde dünya ticaretinin önündeki engellerin kaldırılarak dış ticaretin serbestleşmesini amaçlayan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 1995 yılında kurulmadan önce, bu görevi 1948 yılında yürürlüğe giren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) üstlenmiştir. Her ne kadar serbest dış ticaretin ülkelere daha fazla fayda sağladığını savunan ekonomistlerin sayısı artıyor olsa da günümüzde, ülkeler kendi iç pazarlarını korumak amacıyla ticareti kısıtlayabilmektedir. Bu durumda karşımıza korumacılık kavramı çıkmaktadır. Bir ülkede hükûmetin mal ve hizmetlerin dış ticaretini kısıtlamaya veya engellemeye yönelik müdahalelerde bulunmasına korumacılık denilmektedir. Dış ticaretin yönünü ve miktarını etkilemeye yönelik müdahalelerin temelinde, yerli üretimin korunması, tüketici taleplerinin yeterli düzeyde karşılanması ve kendi kendine yeterli ekonomik bir yapının oluşturulması yatmaktadır. Gümrük tarifeleri, kotalar, sübvansiyonlar, katlı kur uygulamaları, anti damping, ithalat yasakları vb. korumacılık uygulamasının başlıca araçlarıdır. Bu araçlardan kotalar ve ithalat yasakları kullanılarak ticarete konu olacak malların yurtiçi piyasalara girişi kısıtlanabilmekte veya tamamen engellenebilmektedir. Gümrük tarifeleri ise ülkelerin ithal edecekleri malların üzerine uygulanır. Tanımdaki gümrük, belli bir malın gümrük sınırını geçişinde ödenen vergi ve harçları kapsarken tarife, dış ticarete konu olan çeşitli mallara uygulanacak vergi oranlarını gösteren listeleri ifade etmektedir. Uygulanan vergiler aracılığı ile ithal malların iç fiyatlarını yükseltmeyi ve yerli malların ucuz ithal malları karşısında rekabet gücünü korumayı amaçlamaktadır.
- **Döviz kurları:** Bunlara ek olarak bir sonraki başlıkta daha detaylı ele alacağımız döviz kurları da ülkenin ihracat, ithalat ve net ihracatı diğer bir ifadeyle, dış ticaret dengesi üzerinde etkili olan önemli bir faktördür.

dikkat

Dış ticaret politikası kapsamına, gümrük tarifeleri (gümrük vergileri ve diğer dış ticaret vergileri), ihracat teşvikleri (ihraç mallarına uygulanan vergi indirimleri, vergi iadeleri, ucuz ham madde sağlamaya yönelik destekler), ithalat kotaları ve tarife dışı engeller dâhil olmaktadır.

Korumacılık

Yerli üretime rakip olabilecek ithalat mallarının satın alınmasının engellenmesi veya sınırlandırılması amacı ile devletin uyguladığı ekonomi politikasıdır.

İktisadi Büyüme ve Kalkınma başlıklı ünitemizde ülkeler için büyümenin ne denli önemli ve vazgeçilmez bir konu olduğundan bahsetmiştik. Dış ticaret, tüketicilerin daha geniş bir mal sepetine ulaşabilmelerini sağlarken, ülkelerin de daha fazla üretim yaparak ekonomilerini canlandırabilmelerini ve daha yüksek bir GSYH seviyesine ulaşabilmelerini sağlamaktadır. Ülkemizde de ihracatın GSYH içerisindeki payının önemli olduğunu vurgulamak mümkündür. Şekil 7.1'de Türkiye'nin 1980-2018 yılları arasında ihracat ve ithalat değerlerinin GSYH içerisindeki payı gösterilmektedir. 24 Ocak 1980 kararlarıyla dışa açık büyüme modelini benimseyen Türkiye ekonomisinde ihracat ve ithalatın GSYH içerisindeki payının artışı şekilden görülebilmektedir. 1998 yılında mal ve hizmet ihracatının GSYH'ye oranı ortalama olarak yüzde 20,6 olarak gerçekleşirken bu oran, 2018 yılında yüzde 29,5'a yükselmiştir. Aynı dönemlerde, mal ve hizmet ithalatının GSYH'ye oranı ise sırasıyla, yüzde 19,7 ve yüzde 30,6 olarak gerçekleşmiştir.

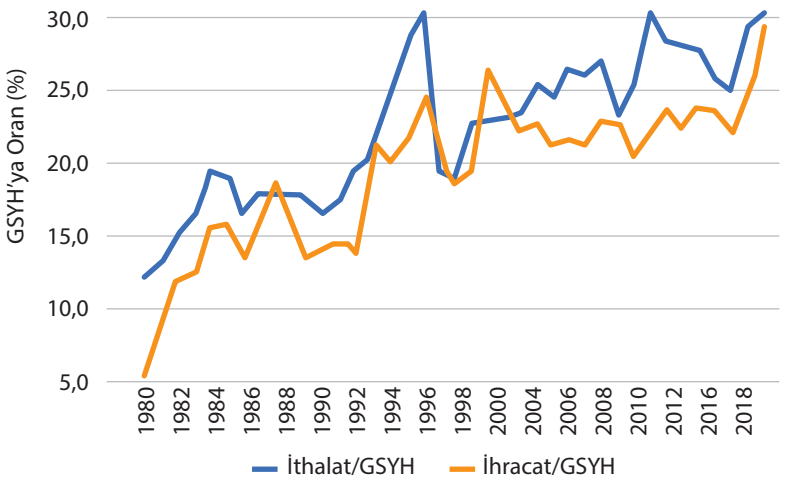

Şekil 7.1 Türkiye Mal ve Hizmet İhracat ve İthalatının GSYH'ye Oranı (%).

Kaynak: www.tuik.gov.tr (Erişim: 12.11.2019).

Mal ve hizmet ihracatının ve ithalatının GSYH'ye oranları 2018 yılında en yüksek değerlerine ulaşmıştır. Şekil incelendiğinde Türkiye'nin 1988, 1994, 1998 ve 2002 yıllarında dış ticaret fazlası, diğer yıllarda ise dış ticaret açığı verdiği gözlenmektedir. Günümüzde net ihracat değeri negatif ölçülse de ihracattaki artış oranının ithalattaki artış oranından fazla olması sebebiyle dış ticaret açığı azalmaktadır. Ülkelerin ihracat ve ithalat değerleri ödemeler dengesinin cari işlemler hesabı kalemi altında yer almaktadır.

Ödemeler Dengesi

Ödemeler dengesi, ödemeler bilançosu veya dış ödemeler bilançosu olarak da karşımıza çıkabilir. Özünde ülkelerin belirli bir dönemdeki dış ekonomik ve mali ilişkilerinin durumunu yansıtmaktadır. Tanım olarak, ödemeler dengesi, genel anlamda bir ülkede yerleşik kişilerin belirli bir dönem süresince yabancı ülkelerdeki yerleşik kişilerle gerçekleştirdikleri tüm ekonomik işlemlerin sonucunu yansıtan sistematik bir kayıt biçimi olarak ifade edilmektedir. Ödemeler dengesi ülkenin ihracat gelirleri ile ithalat giderlerini finanse edip edemediğini, ülkenin sanayileşme politikalarının yönünü (ihracata dayalı-ithal ikameci), ülkenin dış ticaretindeki yıllık büyüme hızını, ülkeye gelen yabancı sermaye miktarını, ülkeden çıkan ulusal sermaye miktarını, ülkenin turizm, dış yatırım ve yurtdışında yerleşik işgücünden sağladığı gelir miktarını göstermektedir.

Ödemeler dengesi, bir ülkede yerleşik kişilerin belirli bir dönem boyunca diğer ülkelerdeki yerleşik kişilerle gerçekleştirdikleri tüm işlemlerin sistematik kaydının tutulduğu istatistiki bir rapordur.

Ödemeler dengesi, cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, finans hesabı, net hata ve noksan ve rezerv varlıklar olmak üzere toplam beş ana hesaptan oluşmaktadır. İlgili dönemin sonunda bu hesaplarının toplamı sıfıra eşit olmalıdır. Şekil 7.2 ödemeler dengesinin ana kalemlerini göstermektedir.

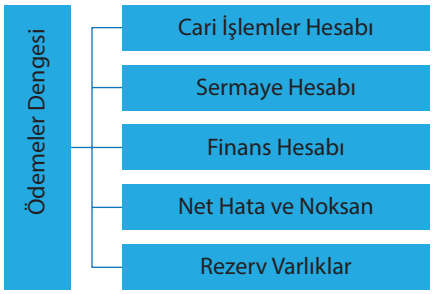

Şekil 7.2 Ödemeler Dengesinin Kalemleri

İhracat ve ithalat değerleri bir ülkenin ödemeler dengesinin önemli hesap gruplarından biri olan cari işlemler hesabının dış ticaret dengesi şeklindeki alt hesabında kaydedilmektedir. Dolayısıyla, bir ülkenin dış ticaret açığı vermesi o ülkenin uluslararası ödeme gücünün zayıfladığının göstergesidir. Bu durumda toplam talep azalarak ulusal gelirin ve istihdam düzeyinin düşmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle dış ticaret bilançosundaki gelişmeler, yerli ve yabancı kamu ve özel sektör aktörleri tarafından dikkatle takip edilmektedir. Türkiye'nin Ödemeler Dengesi İstatistikleri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından her ay düzenli olarak yayımlanmaktadır.

dikkat

Ödemeler dengesi istatistikleri aylık, üç aylık, yıllık olarak belirli dönem aralıklarıyla hesaplanmakta ve hesaplandığı dönem aralıklarına göre aylık, üç aylık, yıllık olarak yayımlanmaktadır.

dikkat

Ödemeler dengesi, bir akım kavramıdır. Muhasebe anlamındaki bilanço gibi, bir andaki mali durumu göstermemekte, bir yıl içindeki ekonomik ve mali işlemlerin neden olduğu net açık veya fazlayı ortaya koymaktadır.

Tablo 7.3' te yer alan veriler Türkiye'nin 2000-2018 dönemi arasındaki belirli yıllara ait ödemeler dengesi istatistikleri yer almaktadır. Tablodan Türkiye'nin 2000 yılından 2018 yılına ihracat ve ithalattaki, dolaysıyla net ihracattaki değişimleri incelenebilmektedir.

Tablo 7.3 Türkiye'nin Belirli Yıllara Ait Ödemeler Dengesi İstatistikleri (Milyon $)

		2000	2005	2010	2015	2018
A-	CARİ İŞLEMLER DENGESİ (1)-(2)+(3)-(4)+(5)-(6)+(7)	**-9.920**	**-20.980**	**-44.616**	**-32.145**	**-27.156**
1.	İhracat	30.923	78.509	120.992	151.970	174.599
2.	İthalat	52.882	111.445	177.317	200.098	216.515
3.	Hizmet Gelirleri	19.365	27.814	36.192	46.632	48.628
4.	Hizmet Giderleri	8.088	11.942	19.443	22.404	22.797
5.	Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	2.836	4.125	5.197	4.508	6.132
6.	Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	6.838	9.495	11.712	14.195	18.057
7.	İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	4.764	1.454	1.475	1.442	854
B.	SERMAYE HESABI	**0**	**0**	**-51**	**-21**	**62**
C.	FİNANS HESABI (8)-(9)+(10)-(11)+(12)-(13)	**-9.584**	**-42.685**	**-60.099**	**-10.842**	**2.553**
8.	Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	870	1.064	1.482	5.096	3.649
9.	Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	982	10.031	9.099	19.274	13.061
10.	Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	560	1.213	3.534	6.129	3.147
11.	Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	1.615	14.670	19.617	-9.329	32
12.	Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	1.972	573	-7.020	14.989	9.740
13.	Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	10.389	20.834	29.379	27.111	890
D.	NET HATA VE NOKSAN	**-2.661**	**1.495**	**-464**	**9.493**	**19.270**
	GENEL DENGE	2.997	-23.200	-14.968	11.831	10.377
E.	REZERV VARLIKLAR	**-2.997**	**23.200**	**14.968**	**-11.831**	**-10.377**

Kaynak: www.tcmb.gov.tr (Erişim: 03.11.2019).

Dış ticarete malların yanı sıra hizmetler de konu olmaktadır. Dünya geneline baktığımızda hizmet ticaretinin mal ticaretine kıyasla oranı daha azdır. Ancak, günümüzde ticarete konu olabilecek hizmetler artan teknoloji ve iletişim-enformasyon ağı alanındaki gelişmelerle giderek çeşitlenmektedir.

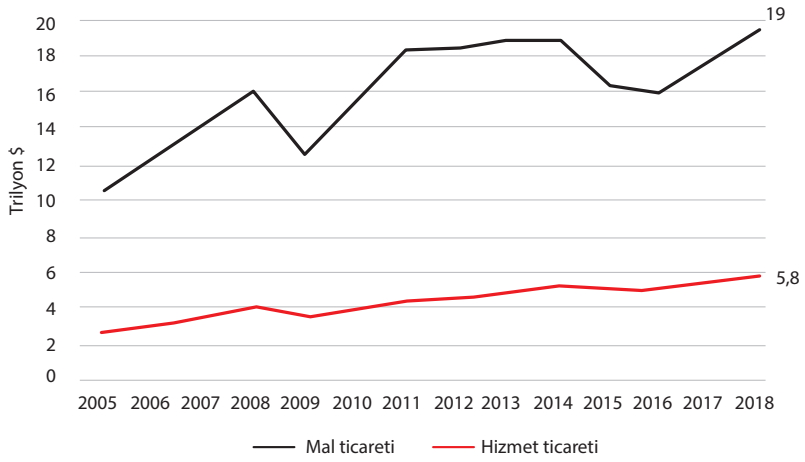

Şekil 7.3 Dünya Mal ve Hizmet Ticareti (Trilyon $)

Kaynak: https://www.wto.org (Erişim: 03.11.2019).

Görünmez ticaret olarak da ifade edilen hizmet ticareti mal ticaretine kıyasla daha düşük oranda gerçekleşse de artış trendini korumaktadır. Şekil 7.3 Dünya mal ve hizmet ticaretinin değerlerini göstermektedir. 2005 yılında mal ticareti dünya genelinde 10,5 trilyon dolar değerinde iken hizmet ticareti 2,5 trilyon dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında aynı kalemler sırasıyla 19 ve 5,8 trilyon dolar değerine ulaşmıştır. Ülkelerin dış alemle gerçekleştirdikleri işlemlerin durumunu yansıttığından ödemeler dengesinin döviz piyasası ile arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Yaşamla İlişkilendir

2019 ihracatı 180 milyar dolar oldu

Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan, dış ticaret verilerini açıkladı. Buna göre, 2019'da ihracat yüzde 2,04 artışla 180,5 milyar dolar olurken, ithalat 210,4 milyar dolar gerçekleşti.

Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan, "2019 yılı ihracatımız bir önceki yıla göre yüzde 2,04 artışla 180 milyar 468 milyon dolar olarak gerçekleşti" dedi.

Pekcan, 2019 yılı dış ticaret değerlendirme toplantısı düzenledi.

Ticaret Bakanı Pekcan, "Geçen yıl ithalatımız yüzde 8,99 azalışla 210 milyar 394 milyon dolar oldu" diye konuştu.

"DIŞ AÇIK 29 MİLYAR 926 MİLYON DOLARA GERİLEDİ"

Pekcan, "2019'da dış ticaret açığımız yüzde 44,9 düşerek 54 milyar 323 milyar dolardan 29 milyar 926 milyon dolara geriledi" dedi.

Kaynak: https://www.ekonomist.com.tr/haberler/bakan-pekcan-2019-dis-ticaret-rakamlarini-acikladi.html

Erişim tarihi: 30.12.2019

Öğrenme Çıktısı

3 Dış ticaret dengesinde ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi ifade edebilme
4 Ödemeler bilançosu kavramını açıklayabilme

Araştır 2

Bir ekonomideki yurtiçi yatırım ve tasarruflar ile o ekonominin dış ticaret dengesi (ihracat-ithalat) arasında bir ilişki olup olmadığını araştırın.

İlişkilendir

Bir göçmenin göç ettiği ülkeye gelirken beraberinde getirdiği otomobil, bilgisayar veya beyaz eşya gibi malların ödemeler dengesinin konusuna girip girmeyeceğini TCMB tarafından yayımlanan "Ödemeler Dengesi İstatistikleri"ne İlişkin Yöntemsel Açıklama notunu okuyarak değerlendirin. Eğer bu işlem ödemeler dengesinde kaydedilecekse hangi hesapta kayıt altına alınır?

Anlat/Paylaş

Türkiye İstatistik Kurumunun(TÜİK) internet sitesinden "Dış Ticaret İstatistiklerini" inceleyerek Türkiye'nin en çok hangi malların ihracatını ve ithalatını yaptığını paylaşın.

DÖVİZ PİYASASI

Dış ticaretin temel ilkelerinden biri, düşük fiyatlı ülkelerden ithalat yapmak, yüksek fiyatlı ülkelere ihracat yapmak ve böylece dış ticaretten kazanç sağlamaktır. Ülkeler ithalatın bedelini karşılayabilmek için dövize ihtiyaç duyar. **Döviz**, belirli bir ülkenin ulusal para birimi dışındaki, uluslararası ödemelerde kullanılabilen yabancı ülke parasıdır. Örneğin Euro, İsviçre frankı, Japon yeni, Brezilya reali döviz olarak tanımlanır. Dış ticaret yoluyla elde edilen döviz gelirleri ülkelerin ihtiyacına yönelik yatırımlar yapabilmesine ve iktisadi büyüme hızının artırılmasına katkıda bulunmaktadır.

Döviz kuru ise bir ulusal paranın yabancı bir para cinsinden fiyatıdır. Örneğin Türkiye'de faaliyet gösteren bir firmanın, Avrupa ülkelerindeki firmalardan ithalat yapabilmesi için ödemelerini Euro olarak gerçekleştirmesi gerekir. Dolayısıyla bu işlemler genelinde ithalatçı firmanın Euro talebi ortaya çıkar. Başka bir deyişle, ithalatçı firma Türk lirasını euroya dönüştürmek durumundadır. İthalatın finansmanında kullanılan döviz giderleri, ihracat ve diğer sermaye akımları aracılığı ile elde edilen döviz gelirleri ile karşılanmaktadır. Bu işlemler döviz arz ve talebinin karşılaştığı döviz piyasasında gerçekleşir.

Yabancı para cinsinden ifade edilen likit varlıkların değişim işlemlerinin gerçekleştirildiği piyasa **döviz piyasası** olarak adlandırılmaktadır. Döviz piyasası, alıcıların ve satıcıların farklı ülkelerin para birimlerinin veya para yerine geçen her türlü ödeme araçlarının ticaretini veya değişimini gerçekleştirmesine izin veren uluslararası bir sistem olup, "tezgâhüstü" döviz alışverişini kolaylaştıran en likit finansal piyasalardan biri olarak da ifade edilebilir. Döviz piyasasının kendine özgü özellikleri bulunmaktadır:

Döviz piyasası küresel bir piyasadır. Sidney, Tokyo, New York, Hong Kong, Singapur, Bahreyn, Frankfurt, Zürih, Londra gibi dünyanın farklı ülkelerinde merkezleri bulunmaktadır. Yüksek bir işlem hacmine sahiptir. Günlük ortalama 5 ile 6,5 trilyon dolara yakın işlem hacmi ile dünya ticaret hacminin ortalama 50 katından fazla işlem hacmi bulunmaktadır. Döviz işlemleri ***konvertibl*** olan para birimleriyle gerçekleşir. İşlemler ağırlıkla Amerikan doları, euro ve Japon yeni üzerinden yapılmaktadır. Örneğin Türk lirasını satıp Kuveyt dinarı almak isteyen ticari bir banka, Türk lirasını dolar karşılığı satarak elde ettiği dolarları kullanıp Kuveyt dinarı almaktadır. Bu özelliği ile dolar araç para olarak da tanımlanmaktadır.

> Bir ülkenin ulusal parası döviz piyasasında bulunan diğer yabancı ülke paralarına kolaylıkla dönüştürülebiliyorsa o ülke parası **konvertibldir.**

Döviz piyasaları çift yönlü işlem özelliğine sahiptir. Örneğin EUR/USD paritesi değer kaybederken, yatırımcı euronun satılması ve Amerikan dolarının alınması emrini vererek işlem gerçekleştirebilmektedir. Döviz piyasası tüm alıcı ve satıcılara açıktır ancak alıcıların ve satıcıların doğrudan karşılaştıkları fiziki bir piyasa değildir. Ticari işlemlerin tümü tezgâhüstü (OTC) olarak aracılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Şekil 7.4 döviz piyasasında yer alan aktörleri göstermektedir. Döviz piyasasının en çok işlem hacmine sahip işlemcileri merkez bankaları, ticari bankalar, dış yatırım kuruluşları, dış ticaret yapan kişiler ve firmalardır. Bunlar dışında çok uluslu şirketler, bireysel yatırımcılar, turistler, göçmenler, döviz brokerları, banka olmayan mali kurumlar da aracı kurumlar vasıtasıyla döviz piyasasında döviz alıp satabilir. Ulusal bankalar yurtdışına döviz transferi yapabilmek için muhabir bankalarla anlaşmaktadır. Muhabir bankalar yerel bir bankanın yabancı bir ülkede kendisi adına bankacılık işlemlerine aracılık edebilmesi için yetkilendirmiş olduğu bankadır.

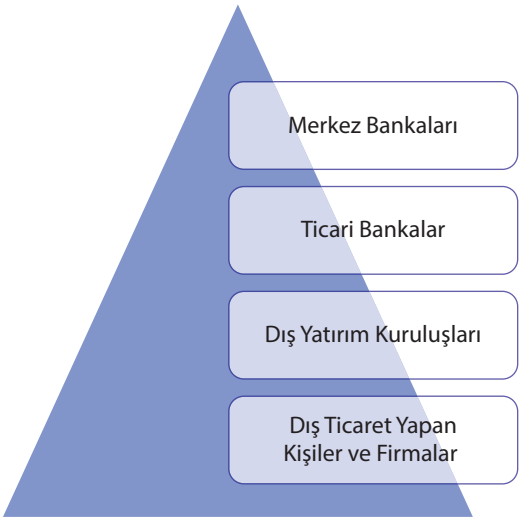

Şekil 7.4 Döviz Piyasasında Yer Alan İşlemciler.

Merkez bankaları ulusal paranın değerini döviz piyasası işlemleri ile etkileyebilmektedir. Merkez bankasının, piyasadan döviz satın alarak ya da piyasaya döviz satarak yaptığı müdahaleler dövizin fiyatını etkilemektedir.

Döviz piyasasındaki işlemlerin büyük bir kısmı nakdi olarak değil, banka mevduat hesaplarındaki hareketlerle gerçekleştirildiğinden ticari bankalar, piyasanın merkezinde yer almaktadır. Örneğin Türkiye'de faaliyette bulunan bir dış ticaret firmasının Almanya'daki yabancı bir firmadan yapmış olduğu mal alımı sonrasında işlemi gerçekleştirdiği firmanın Almanya'daki banka hesabına 100.000 euro yatırması gerektiğini varsayalım. Bu durumda Türk ithalatçı kendi hesabının bulunduğu ticari bankadan döviz kuru kotasyonu alır. Daha sonra bu ticari banka tarafından Türk ithalatçının hesaplarına belirlenen döviz kuru üzerinden (1 euro= 6 TL ise 6*100.000= 600.000 TL) borç girişi yapılacak, bunun karşılığında, Alman firmasının Alman bankasında olan hesabında 100.000 Euro alacak olarak görülecektir. Ticari bankalar bu kapsamda müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için düzenli olarak döviz piyasasında işlem gerçekleştirmektedir.

dikkat

Bankaların döviz alım satımında kendilerinin kur belirlemesine kotasyon denmektedir. Bankalar alış ve satış kurlarının kotasyonunu ayrı ayrı düzenleyebilir.

Dolaylı Kotasyon

Döviz kurunun örnek olarak 1₺=0.2$ şeklinde ulusal para biriminin yabancı para miktarı cinsinden tanımlanmasıdır.

Dolaysız Kotasyon

Döviz kurunun örnek olarak 1$=5 ₺ şeklinde yabancı para biriminin ulusal para miktarı cinsinden tanımlanmasıdır.

Döviz piyasasının bir diğer önemli özelliği haftanın beş günü 24 saat açık, dinamik bir piyasa olmasıdır. Her alıcı ve satıcının elektronik ortam aracılığıyla istedikleri an ulaşabilecekleri bir piyasa özelliği ile kurlar arz ve talebe göre belirlenmekte olup döviz piyasası tam rekabet piyasasına yakındır. Bir döviz piyasası kapalı olsa dahi açık olan piyasanın dalgalanmasından etkilenebilmektedir. Döviz piyasasında gerçekleşen işlemler aracılığıyla ülkelerin ulusal para değerleri devamlı değişmektedir.

Döviz Kuru

Bir ülke parasının başka bir ülke parasıyla değiştirilmesi oranı **nominal döviz kuru** olarak tanımlanır. Örneğin bir Türk lirası 18 Japon yeni için takas edilebilirse Türk ve Japon para birimleri arasındaki nominal döviz kuru 1 TL başına 18 yendir. Bu durumda 1 TL ile 18 Japon yeni satın alınabilir.

Başlıca iki temel döviz kuru sistemi bulunmaktadır. Bunlar sabit döviz kuru sistemi ile serbest ya da esnek döviz kuru sistemidir. Bretton Woods Sistemi'nin 1944 yılında yürürlüğe girmesinden, 1971 yılında doların altına çevrilebilirliğinin kaldırılması nedeniyle sistemin çöküşüne kadar geçen süre boyunca Sisteme üye ülkeler sabit döviz kuru sistemini benimsemiştir. **Sabit döviz kuru sistemi**nde döviz kurları (döviz kontrolleri vb olmadığı serbest döviz piyasası koşullarının varlığı kabulünde) merkez bankası tarafından piyasaya döviz alımı ve satımı yoluyla sabit tutulurken, **esnek döviz kuru sistemi**nde döviz kuru, serbest piyasada oluşan arz ve talep koşullarına göre günlük olarak belirlenmektedir.

Uluslararası piyasalarda her para biriminin genel kabul gören bir sembolü bulunmaktadır. Farklı döviz kurlarını temsil eden semboller Tablo 7.4'te gösterilmektedir. Bu sembollerden yola çıkılarak iki para biriminin alım satım oranını ifade eden döviz kuru altı karakter ile tanımlanmaktadır. İlk üç karakter ilgili ülkenin para biriminin sembolünü, diğer üç karakter ise karşılaştırılmak istenen para biriminin sembolünü belirtir. Örneğin ABD dolarının Türk lirasına oranı USD/TRY olarak gösterilmektedir.

Tablo 7.4 Döviz Kurunu Temsil eden Semboller.

Para Birimi	Sembol
Amerikan Doları	USD
Euro	EUR
İngiliz Sterlini (Pound)	GBP
Japon Yeni	JPY
Türk Lirası	TRY
Kanada Doları	CAD
İsviçre Frangı	CHF
Avustralya Doları	AUD

Uluslararası piyasada kullanılan iki ülkenin para biriminin birbiri için alınıp satılma oranını ifade eden basit kur tanımını **nominal döviz kuru** olarak belirtmiştik. Ülkelerin kendi para biriminin alınıp satıldığı, her bir yabancı para birimine karşılık gelen farklı birçok nominal döviz kuru vardır. Örneğin bu şekilde, Türk lirasının değeri İngiliz sterlini, İsveç kronu, Kuveyt dinarı, Rus rublesi veya düzinelerce başka para birimi cinsinden belirtilebilir. Tablo 7.5'teki veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından 31 Ocak 2020 tarihinde yayımlanan günlük döviz kurlarını temsil etmektedir. Yabancı para birimlerinin Türk Lirası karşısındaki nominal döviz kurları tabloda yer almaktadır.

Tablo 7.5 Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Günlük Döviz Kurları (31.01.2020).

Döviz Kodu Currency Code	Birim Unit	Döviz Cinsi Currency	Döviz Alış Forex Buying	Döviz Satış Forex Selling
USD/TRY	1	ABD DOLARI	5.9726	5.9833
AUD/TRY	1	AVUSTRALYA DOLARI	3.9916	4.0176
DKK/TRY	1	DANİMARKA KRONU	0.87999	0.88431
EUR/TRY	1	EURO	6.5864	6.5983
GBP/TRY	1	İNGİLİZ STERLİNİ	7.8223	7.8631
CHF/TRY	1	İSVİÇRE FRANGI	6.1426	6.1821
SEK/TRY	1	İSVEÇ KRONU	0.61518	0.62155
CAD/TRY	1	KANADA DOLARI	4.5092	4.5296
KWD/TRY	1	KUVEYT DİNARI	19.5427	19.7984
NOK/TRY	1	NORVEÇ KRONU	0.64650	0.65085
SAR/TRY	1	SUUDİ ARABİSTAN RİYALİ	1.5919	1.5948
JPY/TRY	100	JAPON YENİ	5.4667	5.5029
BGN/TRY	1	BULGAR LEVASI	3.3488	3.3926
RON/TRY	1	RUMEN LEYİ	1.3708	1.3888
RUB/TRY	1	RUS RUBLESİ	0.09382	0.09505
IRR/TRY	100	İRAN RİYALİ	0.01414	0.01433
CNY/TRY	1	ÇİN YUANI	0.85619	0.86739
PKR/TRY	1	PAKİSTAN RUPİSİ	0.03844	0.03894
QAR/TRY	1	KATAR RİYALİ	1.6248	1.6460

Kaynak: www.tcmb.gov.tr (Erişim: 01.02.2020).

Döviz kurları, döviz kuru alış fiyatı ve döviz kuru satış fiyatı olarak iki ayrı şekilde belirlenmektedir. Döviz kuru alış fiyatı, iki fiyat arasındaki fark işlem giderleriyle bankanın kârını kapsadığından, satış fiyatından daha düşük seviyede gerçekleşmektedir. Alış ve satış fiyatları arasındaki oran ise **kur marjı** olarak tanımlanmaktadır. Farklı döviz piyasalarında aynı dövizler için değişik fiyatlar oluşmuş ise dövizin fiyatının düşük olduğu piyasadan alınarak daha yüksek olduğu piyasada satılması **döviz arbitrajı** olarak tanımlanır.

Nominal döviz kuru hesaplanırken para biriminin ait olduğu ülkenin enflasyon oranı dikkate alınmamaktadır. Döviz kurunun belirlenmesinde ülkelerin enflasyon oranlarını da hesaba dâhil edersek, reel döviz kuru kavramı karşımıza çıkmaktadır. **Reel döviz kuru**, bir ülkenin ürettiği mal ve hizmetlerden oluşan mal ve hizmet sepetinin ticari ilişkilerde bulunduğu yabancı ülkelerin ürettikleri mal ve hizmet sepeti karşısındaki göreli fiyatını temsil etmektedir. Reel döviz kuru, ihracat, ithalat ve cari açık için önemli bir belirleyici gösterge olup nominal döviz kurundaki değişimlerden etkilenmektedir. Reel döviz kurunun nominal döviz kurunun altında gerçekleşmesi o ülkenin ulusal parasının yabancı para karşısında daha değerli olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum kulağa çok hoş gelse de ülkenin ihraç mallarının nispi fiyatları yükseldiğinden uluslararası piyasalarda rekabet gücünün zayıflamasını ifade etmektedir.

dikkat

Döviz kuru; nominal döviz kuru, reel döviz kuru, çapraz kur, efektif döviz kuru, nominal efektif döviz kuru ve reel efektif döviz kuru olarak sınıflandırılabilmektedir.

Esnek Döviz Kuru Sisteminde Denge

Esnek döviz kuru sisteminde sermaye hareketleri serbesttir. Dolayısıyla kur, döviz piyasasındaki döviz arzı ve talebindeki değişmelere göre belirlenir. Aslında, esnek döviz kuru sistemi kapsamında döviz kurlarının belirlenmesi aynı mal piyasasındaki denge fiyatının arz ve talep koşullarına bağlı olarak oluşmasına benzemektedir. Döviz kurları, ithal malların yurtiçi mallara göre nispi fiyatını belirler ve ithalat, ihracat seviyesi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Örneğin dolar karşısında TL'nin değerinde yüzde onluk bir artış gerçekleştiğini düşünelim. Böylece, TL'nin artan değeri karşısında TL daha fazla dolar satın alma gücüne sahip olacaktır. TL'nin değer kazanması ithal malların fiyatlarını nispeten daha ucuz hâle getirdiğinden Türk vatandaşları, yabancı ülkelerden yapılan ithalat harcamalarını artıracaklardır. Böylece Türkiye'nin ithalat miktarı artacaktır. Aynı örneği, ihracat açısından değerlendirdiğimizde tam tersi gerçekleşecek ve aynı miktar dövizle daha az TL satın alınabilir. Bu durumda yabancı alıcılar için ihraç mallarının nispi fiyatları yükselir. Yüksek fiyatlı ihraç malı almaya istekli olmayan yabancılar sebebiyle ihracat miktarında düşüş gerçekleşecektir. Sonuç olarak artan ithalat ve azalan ihracat miktarları daha düşük bir net ihracat seviyesi elde edilmesine neden olur. Döviz kuru değişimlerinin ithalat, ihracat ve net ihracatın yanı sıra uluslararası sermayenin ülkeler arasındaki hareketi üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Ancak kurun sermaye üzerindeki etkisi mal ve hizmetlerdeki gibi direk değildir. Uluslararası sermaye hareketleri söz konusu olduğunda kur yanında faiz, kâr, ekonomik ve siyasi istikrar gibi farklı faktörler de devreye girmektedir.

İthalatçılar yabancı piyasalardan satın aldıkları mal ve hizmetlerin bedelini ödeyebilmek için dövize ihtiyaç duyar ve bu işlemi yapabilmek için bankalardan ulusal para karşılığında döviz talep ederler. Satın alınan bu dövizler piyasadaki döviz talebini oluşturmaktadır. Döviz piyasasında kurun nasıl oluştuğunu anlamamıza yardımcı olması için arz ve talep analizini kullanabiliriz. Şekil 7.5, döviz piyasasında yabancı para birimi için döviz talep eğrisini göstermektedir.

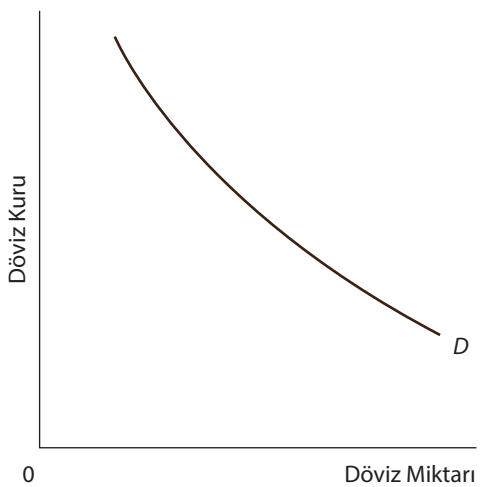

Şekil 7.5 Döviz Talep Eğrisi.

Dikey eksende, ulusal para karşısında yabancı para birimi fiyatı diğer bir ifadeyle döviz kuru ve yatay eksende ise döviz miktarı yer almaktadır. Döviz kuru ve döviz miktarı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Döviz kuru yükselirse yabancı para değer kazanmakta ve ulusal para değer kaybetmektedir. Kurun düşmesinde ise ulusal paranın değeri, yabancı para karşısında artmaktadır. Örneğin doların Türk lirası karşısında değer kazanması dolara olan talebin miktarının azalmasına neden olacaktır. Bunun nedeni kur yükseldiği için yabancı malların fiyatlarının ulusal para birimiyle hesaplandığında artması dolayısıyla o mallara yönelik talebin azalmasıdır. Tam tersi durumda kur düşer ve ulusal para birimi yabancı para birimi karşısında değer kazanırsa ilgili malların ucuzlamasıyla bu mallara yönelik talep artacağından talep edilen döviz miktarı da yükselecektir. Ancak bu ilişkinin mal ticaretinden kaynaklı döviz miktarında geçerli olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Döviz talebini mal ve hizmet talebi dışında belirleyen birçok faktör bulunmaktadır. Daha kolay anlaşılabilmesi için Türkiye ve ABD üzerinden örnek vermeye devam edelim. Döviz talebi üzerinde ABD mallarını Türkiye'de satmak için ülkeye ithal eden ya da ABD yapımı mal ve hizmetleri doğrudan satın almak isteyen firmalar, bireyler veya hükûmetler; ABD'ye seyahat eden Türk vatandaşları; ABD hisse senetleri, bonolar veya diğer finansal araçları satın almak isteyen TL sahipleri; ABD'ye yatırım yapmak isteyen Türk firmaları; dolara göre TL değerinde bir düşüş öngören spekülatörler döviz talebi üzerinde etkili olan alıcılardır.

İthalat ödemelerinde olduğu gibi, mal ve hizmetlerin ihracatı karşılığında alınan ödemeler de firmalara döviz ile gerçekleştirilmektedir. Bu tarz ticari faaliyet yaparak döviz elde eden firmalar, ellerindeki dövizi ulusal piyasada yerli para birimine dönüştürmek istediklerinde piyasaya döviz sunar. Bunun yanında ana ülkeye yatırım yapmak isteyen yabancı yatırımcılar da ulusal para taleplerini karşılamak için piyasaya döviz satmaktadırlar. Piyasaya sunulan bu dövizler piyasadaki döviz arzının bir kısmını oluşturmaktadır. Şekil 7.6 döviz arzını temsil etmektedir. Dikey eksen döviz kurunu, yatay eksen de döviz arzı miktarını temsil etmektedir. Daha basit açıklayabilmemiz için, döviz talebinde ithalat açısından baktığımız resmi döviz arzı konusunda ihracatçılar açısından değerlendirmemiz gerekmektedir. Burada döviz kuru yükseldikçe ulusal para birimi yabancı para birimi karşısında değer kaybedecek, yabancılar daha ucuza satın alabilecekleri mallara yönelik talebini artıracağından ülkenin ihracat miktarı ve uluslararası piyasalarda rekabet gücü artacaktır. Artan ihracat ülkeye daha fazla döviz girişi sağlayacak ve bu durumda piyasaya sunulan döviz miktarı da yükselecektir. Tam tersi durumda ise döviz kuru düştükçe ulusal para birimi yabancı para birimi karşısında değer kazanacak, yabancılar daha pahalıya satın alabilecekleri mallara yönelik talebini azaltacağından ülkenin ihracat miktarı ve uluslararası piyasalarda rekabet gücü azalacaktır. Azalan ihracat ülkeye daha az döviz girişi sağlayacak ve bu durumda piyasaya sunulan döviz miktarı da düşecektir.

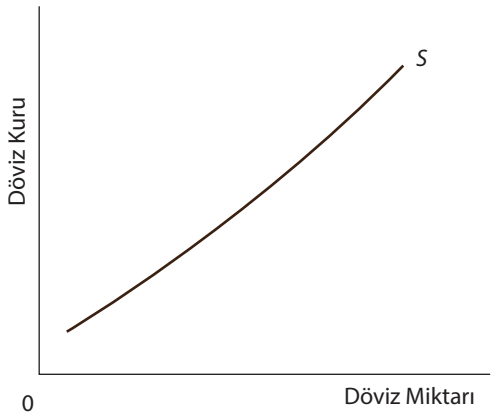

Şekil 7.6 Döviz Arz Eğrisi.

Şekilden ve örnekten anlaşılacağı üzere pozitif eğimli döviz arz eğrisi, döviz kuru ve arz edilen döviz miktarı arasında doğru yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Döviz arzı üzerinde etkili olan satıcıları açıklayabilmek için Türkiye ve ABD üzerinden örnek vermeye devam edersek bu satıcılar, Türk mallarını ABD'ye ithal eden veya Türk yapımı mal ve hizmet satın almak isteyen firmalar, bireyler veya hükûmetler; Türkiye'ye seyahat eden ABD vatandaşları; Türkiye'deki hisse senetlerini, tahviller veya diğer finansal araçları satın almak isteyen dolar sahipleri; Türkiye'ye yatırım yapmak isteyen ABD şirketleri; dolara göre TL değerinde bir artış öngören spekülatörler şeklinde sınıflandırılabilmektedir.

Esnek döviz kuru sisteminde döviz kurlarının dalgalanmasına izin verildiğinde döviz kuru, mal ve hizmet piyasasındaki fiyatların belirlenmesine benzer şekilde oluşmaktadır: Denge döviz kuru, Şekil 7.7'de gösterildiği gibi bir dövizden talep edilen miktarın dövizden arz edilen miktara eşit olduğu noktada gerçekleşir.

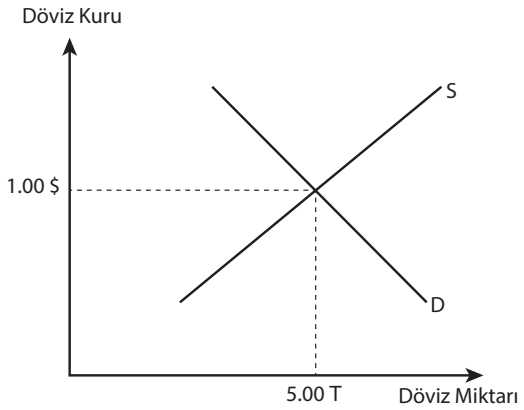

Şekil 7.7 Esnek Döviz Kuru Sisteminde Denge.

Şekil 7.7'de döviz kurunun 1$=5₺ olduğu noktada denge ya da eşitliğin sağlandığı görülmektedir. Hanehalkları ve firmalar döviz kurlarını kullanarak yabancı malların fiyatlarını kendi ulusal paraları cinsinden hesaplayabilir ve ticarete konu olan malların nispi fiyatlarına ulaşabilirler. Örneğin bugün hepimizin kolayca erişim imkânına sahip olduğu Amazon, AliExpress vb. online alışveriş sitelerinde belirtilen fiyatları döviz kurunu biliyorsak Türk lirasına çevirerek hesaplayabilmemiz mümkündür. Bu durumda Şekil 7.7'ye göre Amazon sitesinde 100 ABD dolarına satılan bir malı satın alabilmek için, kaç Türk lirası ödememiz gerekmektedir? Bu sorunun cevabı 100$*5 ₺ =500 ₺ olacaktır. Burada dikkatinizi çekmesi gereken diğer bir husus yabancı para birimi talebinin ulusal para birimi arzı ve yabancı para birimi arzının ulusal para birimi talebi olduğudur. Örnek olarak doların fiyatı düşer ve yabancı mallar ucuzlarsa daha fazla yabancı mal almak isteyen bireyler ve firmalar aracı kurumlar vasıtasıyla ellerindeki Türk lirası karşılığında dolar satın alacaklardır. Böylece Türk lirasını arz edecek, karşılığında dolar talep edeceklerdir.

dikkat

Esnek döviz kuru sisteminde, döviz piyasasındaki arz ve talep koşullarına bağlı olarak kurlarda ortaya çıkan anlık değişimler **değer kazanma** ya da **değer kaybetme** olarak ifade edilmektedir. Örneğin ABD doları, Türk lirası karşısında değer kazanıyorsa bu durumda Türk lirası ABD doları karşısında kaybediyor, demektir.

Ülkeler için dış ticaretin yönünün belirlenmesinde kur, en önemli belirleyicilerden biridir. Döviz arz ve talep miktarlarının eşitlendiği kur seviyesinde hem döviz piyasası hem de ödemeler bilançosu dengesi sağlanmaktadır. Bir ülkenin ulusal parasının değeri, ülkenin ticarete konu olan ihraç mallarına yönelik talebe, faiz oranına, enflasyon oranına ve hükûmetin uyguladığı dış ticaret politikalarına göre belirlenmektedir.

Yaşamla İlişkilendir

Cari denge 1.55 milyar $ fazla verdi

Cari denge, zayıflayan turizm gelirleri ve artan dış ticaret açığının etkisiyle önceki aylara göre azalmasına karşın fazla vermeyi sürdürdü. Cari fazla, ekimde 1,56 milyar dolar olan piyasa beklentilerine paralel olarak 1,55 milyar dolar oldu. 10 aylık fazla 4.8, 12 aylık fazla 4,3 milyar dolar. Türkiye'nin cari işlemler hesabı ekim ayında 1 milyar 549 milyon dolar fazla verirken, 12 aylık cari fazla 4 milyar 336 milyon dolar oldu.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Ekim 2019 dönemine ilişkin ödemeler dengesi verilerini açıkladı.

Cari işlemler fazlası ekimde geçen yılın aynı ayına göre 1 milyar 77 milyon dolar azalarak 1 milyar 549 milyon dolar düzeyinde gerçekleşti. Bunun sonucunda, 12 aylık cari işlemler fazlası 4 milyar 336 milyon dolar oldu.

Bu gelişmede, bir önceki yılın aynı ayında 630 milyon dolar fazla veren ödemeler dengesi tablosundaki dış ticaret dengesinin bu yıl 924 milyon dolar açık vermesi etkili oldu. Altın ve enerji hariç cari işlemler fazlası ise, bir önceki yılın ekim ayına göre 700 milyon dolar azalarak 5 milyar 332 milyon dolar olarak gerçekleşti.

Hizmetler dengesi altında seyahat kaleminden kaynaklanan net gelirler, bir önceki yılın aynı ayına göre 238 milyon dolar tutarında artarak 2 milyar 759 milyon dolara yükseldi.

Birincil gelir dengesi kalemi altında yatırım geliri kaleminden kaynaklanan net çıkışlar, bir önceki yılın aynı ayına göre 116 milyon dolar azalarak 951 milyon dolar oldu. İkincil gelir dengesi kalemi kaynaklı girişler, bir önceki yılın aynı ayına göre 17 milyon dolar artarak 132 milyon dolara ulaştı.

Eylül ayı cari işlemler fazlası 2 milyar 447 milyon dolardan 2 milyar 353 milyar dolara; 12 aylık cari işlemler hesabı da 5 milyar 895 milyon dolar fazladan, 5 milyar 413 milyar dolar fazlaya revize edildi.

Doğrudan yatırımlardan kaynaklanan net girişler ekimde bir önceki yılın aynı ayına kıyasla 1 milyar 13 milyon dolar azalarak 448 milyon dolar oldu. Aynı dönemde, portföy yatırımları 2 milyar 729 milyon dolar net çıkış kaydetti.

Alt kalemler itibarıyla incelendiğinde, ekimde yurtdışı yerleşiklerin hisse senedi ve devlet iç borçlanma senetleri piyasalarında sırasıyla 492 milyon dolar ve 929 milyon dolar net satış yaptığı görüldü.

Yurt dışında gerçekleştirilen tahvil ihraçlarıyla ilgili, ekimde bankalar 1 milyar 670 milyon dolar, diğer sektörler ise 25 milyon dolar net geri ödeme gerçekleştirdi.

Diğer yatırımlarda 2 milyar 150 milyon dolarlık net girişin gerçekleştiği ekim ayında, yurtiçi bankaların yurtdışı muhabirlerindeki efektif ve mevduat varlıkları 4 milyar 58 milyon dolar net azalış kaydetti. Yurt dışı bankaların yurtiçindeki mevduatlarında ise 978 milyon dolarlık net artış yaşandı.

Yurt dışından sağlanan kredilerle ilgili, ekimde bankalar 2 milyar 207 milyon dolar, genel hükümet 27 milyon dolar ve diğer sektörler 304 milyon dolar net geri ödeme gerçekleştirdi.

Resmi rezervlerde ekim ayında 1 milyar 871 milyon dolar net giriş gözlendi.

Kaynak: https://www.dunya.com/ekonomi/cari-denge-155-milyar-fazla-verdi-haberi-458483

(Erişim: 15.12.2019)

Öğrenme Çıktısı

5 Döviz piyasasının çalışmasını ve döviz kuru sistemlerini açıklayabilme
6 Esnek döviz kuru sisteminde döviz kuru dengesinin nasıl oluştuğunu açıklayabilme

Araştır 3

Reel döviz kuru ile reel efektif döviz kuru arasındaki farkı ve reel efektif döviz kurunun nasıl hesaplandığını araştırın.

İlişkilendir

Yabancı yatırımcıların Türkiye'ye yönelik yatırım isteklerinin artması durumunda bunun Türk lirasının değeri üzerine yansımasının nasıl olacağını döviz kuru piyasasına yönelik öğrendikleriniz ile ilişkilendirerek açıklayın.

Anlat/Paylaş

Günümüzde hangi ülkeler sabit kur rejimi uygulamaktadır? Bu ülkelerin ulusal paralarını hangi para birimlerine sabitlediklerini paylaşın.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

1 Mutlak ve karşılaştırmalı üstünlük kavramlarını açıklayabilme

2 Dış ticaretin önemini açıklayabilme

Dış Ticaret ve Uzmanlaşma

Dış ticaret en genel kapsamda ihracat ve ithalat olarak iki şekilde ele alınmaktadır. Ülkelerin ürettiği mal ve hizmetlerin tüketemedikleri bölümlerini başka ülkelere satmasını basitçe ihracat, kendi kaynakları ile daha maliyetli üretebildikleri ya da üretim imkânlarına hiç sahip olmadıkları mal ve hizmetleri diğer ülkelerden satın almasını ise ithalat olarak tanımlayabiliriz. Adam Smith, 1776 yılında Ulusların Zenginliği adlı eserinde dünya ticaretinin serbestleşmesinin ve uluslararası uzmanlaşmanın yararlarını, mutlak üstünlükler teorisi ile açıklamıştır. Smith'e göre ticarete taraf olan her iki ülke de ticaretten kazançlı çıkabilmekte ve serbest ticaret aracılığıyla gerek ülkelerin gerekse de dünyanın toplam refahı artabilmektedir. Teoriye göre, bir ülke, herhangi bir malı üretmek için diğerlerinden daha az kaynak kullanıyorsa o malın üretiminde mutlak bir üstünlüğe sahiptir ve her ülke hangi malı mutlak olarak daha ucuza üretiyorsa o malın üretiminde uzmanlaşarak onu ihraç etmeli, üretim maliyetinin yüksek olduğu malı diğer ülkeden ithal etmelidir. Bir ülkenin her iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olması karşısında ticaretin nasıl gerçekleşeceği sorusunun cevabı mutlak üstünlükler teorisinin ortaya çıkmasından 40 yıl sonra David Ricardo tarafından 1817'de verilmiştir. Ricardo'ya göre bir ülke, diğerlerine göre hangi malların üretiminde daha yüksek oranda bir üstünlüğe sahip ise o malların üretiminde uzmanlaşmalıdır. Ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları malların üretiminde uzmanlaştıklarında, toplam çıktılarını en üst düzeye çıkarır ve kaynaklarını daha verimli bir şekilde tahsis eder. Diğer bir ifadeyle, uzmanlaşma verimliliği artırarak fırsat maliyetlerini azaltmaktadır. Bunun nedeni üreticilerinin ölçek ekonomilerinden faydalanmasıdır. Büyük küresel pazarların karşı karşıya olduğu firmalar, seri üretim ve yeni teknolojilerin gelişmesiyle daha rekabetçi hâle gelebilmektedir.

3 Dış ticaret dengesinde ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi ifade edebilme

4 Ödemeler bilançosu kavramını açıklayabilme

Dış Denge

Bir ülkenin ithalat ve ihracatı arasındaki parasal farkı ifade eden dış ticaret dengesi bir ülkenin cari işlemler hesabının belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Bir ülkenin cari işlemler hesabını içeren ödemeler dengesine bakmadan önce ihracat, ithalat ve net ihracat kavramlarını iyi öğrenmek gerekmektedir. Yurt içinde satılan mal ve hizmetler ihracat, yurtdışından satın alınan mal ve hizmetler de ithalat olarak nitelendirilir. Net ihracat ise ihracat değeri ile ithalat değeri arasındaki farktır. Bir ülkenin ihracat değeri ithalat değerinden daha fazla olursa net ihracat sıfırdan büyük bir değer almaktadır. Bu durumda ülke dış ticaret fazlası veriyor, demektir. Aksine, ihracat değeri ithalat değerinden az ise net ihracat negatif değer alır ve ülke dış ticaret açığı veriyor, demektir. İhracat ve ithalat değerlerinin toplamının sıfıra eşit olması ise dış ticaret dengesini temsil etmektedir. Ancak her zaman dış ticaret dengesi sağlanmak zorunda değildir. Bir ülkenin net ihracatını; yerli ve yabancı mallar için tüketici zevk ve tercihleri ile bunların fiyatları, yurtiçi ve yurtdışında yaşayan tüketicilerin gelirleri ve malların ulaşım maliyetleri gibi pek çok faktör etkileyebilir. Ülkeler dış ticaret politikaları kapsamında yerli üretimi ve firmayı korumak maksadıyla korumacılığa başvurabilir. Gümrük tarifeleri, ihracat teşvikleri, ithalat kotaları gibi korumacı dış ticaret politikaları yerli üretimi yabancılara karşı korumaktadır. Ancak bu korumacılığa karşıt bir görüş bulunmaktadır: serbest ticaret. Serbest ticaret politikaları ise ticarete konu olan malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin ülkeler arasında herhangi bir engelle karşılaşmadan hareket edebilmesini ifade etmektedir. Serbest dış ticaret politikalarının temel amaçları arasında; dünya piyasalarından pay almak, dış ticaret hacmini ve kârlarını artırmak, rekabet gücünü artırmak, iç piyasa bağımlılığını azaltmak, ölçek ekonomilerinden yararlanmak vb. yer almaktadır. Bu politikaların amaçlarına istinaden de piyasalardaki engeller kaldırılmaya çalışılmaktadır.

Ödemeler dengesi veya dış ödemeler olarak da bilinen ödemeler bilançosu bir ülkede yerleşik kişilerin belirli bir dönem süresince yabancı ülkelerdeki yerleşik kişilerle gerçekleştirdikleri tüm ekonomik işlemlerin sonucunu yansıtan sistematik bir kayıt biçimi olarak ifade edilmektedir. Ödemeler dengesi cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, finans hesabı, net hata ve noksan ve rezerv varlıklar olmak üzere beş ana kalemden oluşmaktadır. Ödemeler dengesi istatistikleri aylık, üç aylık, yıllık olarak belirli dönem aralıklarıyla hesaplanmakta ve hesaplandığı dönem aralıklarına göre aylık, üç aylık, yıllık olarak yayımlanmaktadır.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

5 Döviz piyasasının çalışmasını ve döviz kuru sistemlerini açıklayabilme

6 Esnek döviz kuru sisteminde döviz kuru dengesinin nasıl oluştuğunu açıklayabilme

Döviz Piyasası

Yabancı ülke paraları döviz kavramı ile ifade edilmektedir. Dış ticaret yoluyla elde edilen döviz gelirleri ülkelerin ihtiyacına yönelik yatırımlar yapabilmesine ve iktisadi büyüme hızının artırılmasına katkıda bulunmaktadır. Yabancı para cinsinden ifade edilen likit varlıkların değişim işlemlerinin gerçekleştirildiği piyasa döviz piyasası olarak adlandırılmaktadır. Döviz piyasasının kendine özgü özellikleri bulunmaktadır: Döviz piyasası küresel bir piyasadır. Çift yönlü işlem özelliğine sahiptir. Yüksek bir işlem hacmine sahiptir. Döviz piyasası tüm alıcı ve satıcılara açıktır ancak alıcıların ve satıcıların doğrudan karşılaştıkları fiziki bir piyasa değildir. Döviz piyasasının bir diğer önemli özelliği haftanın beş günü ve 24 saat açık, dinamik bir piyasa olmasıdır. Döviz piyasasının en çok işlem hacmine sahip aktörleri merkez bankaları, ticari bankalar, yatırım kuruluşları, ihracatçılar ve ithalatçılardır. Bunlar dışında çok uluslu şirketler, bireysel yatırımcılar, turistler, göçmenler, döviz brokerları, banka olmayan mali kurumlar da aracı kurumlar vasıtasıyla döviz piyasasında döviz alıp satabilmektedir. Döviz piyasasında gerçekleşen işlemler aracılığıyla ülkelerin ulusal para değerleri devamlı değişmektedir. Döviz kuru bir ulusal paranın yabancı bir para cinsinden fiyatıdır. Başlıca iki temel döviz kuru sistemi bulunmaktadır. Sabit döviz kuru sisteminde döviz kurları sabit tutulurken, esnek döviz kuru sisteminde döviz kuru piyasada oluşan arz ve talep koşullarına göre günlük olarak belirlenmektedir. Esnek döviz kurları uluslararası ticarete konu olan malların fiyatlarının eşitlenmesini sağlamaktadır. Uluslararası piyasada kullanılan iki para biriminin birbiri için alınıp satılma oranını ifade eden basit kur tanımı, nominal döviz kurudur. Döviz kurları, döviz kuru alış fiyatı ve döviz kuru satış fiyatı olarak iki ayrı şekilde belirlenmektedir. Alış ve satış fiyatları arasındaki oran ise kur marjı olarak tanımlanmaktadır. Farklı döviz piyasalarında aynı dövizler için değişik fiyatlar oluşmuş ise dövizin ucuz olduğu piyasadan alınarak pahalı olduğu piyasada satılması döviz arbitrajı olarak tanımlanır. Reel döviz kuru, bir ülkenin ürettiği mal ve hizmetlerden oluşan mal ve hizmet sepetinin ticari ilişkilerde bulunduğu yabancı ülkelerin ürettikleri mal ve hizmet sepeti karşısındaki göreli fiyatını temsil etmektedir. Esnek döviz kuru sisteminde döviz piyasasındaki arz ve talep koşullarına bağlı olarak kurlarda ortaya çıkan anlık değişimler değer kazanma ya da değer kaybetme olarak ifade edilmektedir. Bir ülkenin ulusal parasının değeri, ülkenin ticarete konu olan ihraç mallarına yönelik talebe, faiz oranına, enflasyon oranına ve hükûmetin uyguladığı dış ticaret politikalarına göre belirlenmektedir. Diğer koşulların sabit olduğu varsayımı altında bir ülkenin parasının yabancı para birimi karşısında değer kazanması ihraç malların nispi fiyatlarını yükseltirken ithal malların nispi fiyatlarını düşürecektir. Bu durumda ihracata konu olan malların fiyatı arttığından talebi azalacak, sonuç olarak ihracat miktarı düşerken, ithal malların fiyatı ucuzladığından bu mallara yönelik talep artacak, dolayısıyla ithalat miktarı yükselecektir. Bu durumda net ihracatı azalacaktır. Tam tersi durumda ise ülkenin ulusal para biriminin yabancı para birimi cinsinden değer kaybetmesi sonucunda ihracata konu olan malların fiyatının düşmesiyle diğer bir ifadeyle bu malların ucuzlamasıyla artan talep sonucunda ihracat miktarı da artacaktır. Aynı durumda ithal malların fiyatı yükseleceğinden bu mallara yönelik talep düşecek dolayısıyla ithalat miktarı azalacaktır. Böylece ihracat değerinin ithalat değerinden çıkarılmasıyla hesaplanan net ihracat değeri artacaktır. Bir ülkenin ulusal parasının değeri, ülkenin ticarete konu olan ihraç mallarına yönelik talebe, faiz oranına, enflasyon oranına ve hükûmetin uyguladığı dış ticaret politikalarına göre belirlenmektedir.

1 Aşağıdakilerden hangisi merkantilizmin ileri sürdüğü görüşler arasında yer alır?

A. Ülkenin ekonomik zenginliği ithalatın ihracattan fazla olmasına bağlıdır.
B. Devlet müdahalesine gerek yoktur.
C. Ticaret her iki tarafın kazandığı pozitif toplamlı bir oyundur.
D. Hazine stokunu değerli madenlerle artırmak ana amaçtır.
E. Tarım en önemli sektördür.

2 Aşağıdakilerden hangisi klasik liberalizmde görünmez eli tanımlar?

A. Bireysel girişimlerin kısıtlanmasıyla piyasa mekanizmasının serbestçe işlemesi
B. Devlet müdahalesi olmadan fiyat mekanizmasının işleyememesi
C. Devlet müdahalesi olmaksızın piyasa mekanizmasının serbestçe işlemesi
D. Fiyat mekanizmasının serbestçe işleyememesi
E. Devlet müdahalesi aracılığıyla piyasa mekanizmasının serbestçe işlemesi

3 Karşılaştırmalı üstünlükler teorisini mutlak üstünlükler teorisinden ayıran temel fark aşağıdakilerden hangisidir?

A. Bir ülkenin düşük maliyetle ürettiği malı ihraç edip diğerini ithal etmesi
B. Bir ülkeye yüksek maliyete neden olan malın ihraç edilip diğerinin ithal edilmesi
C. Bir ülkenin iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olması durumunda, nispi olarak avantajlı olduğu malın üretiminde uzmanlaşması
D. Bir ülkenin iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olması durumunda, nispi olarak dezavantajlı olduğu malın üretiminde uzmanlaşması
E. Bir ülkenin düşük maliyetle ürettiği malı ithal edip diğerini ihraç etmesi

4 Dış ticaret ve uzmanlaşma ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**

A. Mutlak Üstünlükler Teorisi Adam Smith tarafından ortaya atılmıştır..
B. Bir ülke doğal kaynaklarının sonucu olarak da bir malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olabilir.
C. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ni ortaya atan iktisatçı David Ricardo'dur.
D. Üreticiler ölçek ekonomilerinden faydalanarak uzmanlaşma verimliliğini artırabilirler.
E. Mutlak üstünlüğün gözlendiği her durumda karşılaştırmalı üstünlük gözlenmemektedir.

5 Aşağıdakilerden hangisi net ihracatı etkileyen faktörler arasında **yer almaz?**

A. Malların fiyatı
B. Malların taşıma maliyeti
C. Devletin transfer harcamaları
D. Tüketici zevk ve tercihleri
E. Tüketici gelirleri

6 Aşağıdakilerden hangisi bir devletin yerli üretimi korumak amacıyla uyguladığı dış ticaret politikalarından **değildir?**

A. İthalat kotaları
B. Ölçek ekonomileri
C. Gümrük tarifeleri
D. Katlı kur uygulamaları
E. İthalat yasakları

7 Aşağıdakilerden hangisi ihracat ve ithalat arasında oluşan farkların izlendiği ödemeler bilançosu kalemidir?

A. Cari işlemler hesabı
B) Sermaye hesabı
C. Finans hesabı
D. Net hata ve noksan
E. Rezerv varlıklar

neler öğrendik?

8 Ulusal bir para biriminin yabancı para birimi ile değiştirildiği piyasa aşağıdakilerden hangisidir?

A. Tam rekabet piyasası
B. Yabancı piyasa
C. Finansal piyasa
D. Döviz piyasası
E. Rezerv varlıklar piyasası

9 Aşağıdakilerden hangisi döviz piyasasının özelliklerinden biri değildir?

A. Küresel bir piyasa olması
B. Çift yönlü işlem özelliğine sahip olması.
C. Statik bir piyasa olması.
D. Fiziki bir piyasa olmaması
E. Haftanın beş günü, 24 saat açık olması.

10 Bir ülkenin ulusal parasının yabancı bir ülke parası cinsinden fiyatına ne ad verilir?

A. Döviz kuru
B. Kur marjı
C. Kotasyon
D. Reel döviz kuru
E. Döviz arbitrajı

1. D	Yanıtınız yanlış ise "Mutlak Üstünlük" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. C	Yanıtınız yanlış ise "Mutlak Üstünlük" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. C	Yanıtınız yanlış ise "Karşılaştırmalı Üstünlük" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. E	Yanıtınız yanlış ise "Karşılaştırmalı Üstünlük" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. C	Yanıtınız yanlış ise "Mal Akışı: İhracat, İthalat ve Net İhracat" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. B	Yanıtınız yanlış ise "Mal Akışı: İhracat, İthalat ve Net İhracat" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. A	Yanıtınız yanlış ise "Ödemeler Dengesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. D	Yanıtınız yanlış ise "Döviz Piyasası" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. C	Yanıtınız yanlış ise "Döviz Piyasası" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. A	Yanıtınız yanlış ise "Döviz Kuru" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

7 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Dış ticaretin nedenlerini açıklayan teoriler Uluslararası İktisat disiplininin alanına girmektedir. Dış ticaret teorileri Klasik dış ticaret teorisi, Neoklasik dış ticaret teorisi ve yeni dış ticaret teorileri olarak üç başlık altında incelenebilir. Klasik dış ticaret teorileri olan Mutlak Üstünlükler ve Karşılaştırmalı Üstünlükler teorileri dış ticareti yukarıda da açıklandığı üzere iş bölümü ve uzmanlaşma kavramlarına dayandırmaktadır. Klasik düşüncenin eksikliklerini gidermeyi amaçlayan Neolasik dış ticaret teorisi dış ticaretin oluşmasının, dış ticaret fiyatının belirlenmesinin ve ticaret kazançlarının dağılımının ülkeler arasındaki arz ve talep koşullarına bağlı olduğunu savunmaktadır. Teoriye en önemli katkılardan biri de Eli Heckscher ve Bertil Ohlin tarafından ortaya atılan Heckscher-Ohlin (Faktör Donatımı) teorisidir. Karşılaştırmalı Üstünlükler teorisinin eksiklerini gidermeyi amaçlayan teori, karşılaştırmalı üstünlüğü ülkenin faktör zenginliklerine dayandırmaktadır. Teoriye göre bir ülke hangi üretim faktöründe göreli olarak daha zenginse, üretiminde o faktörün yoğun olarak kullanıldığı mallarda uzmanlaşır ve o ürünü daha ucuza üreterek ihracatını gerçekleştirir. Yeni dış ticaret teorilerinden Nitelikli İş Gücü teorisi dış ticaretin bir bölümünün ülkeler arasındaki işgücü niteliğindeki farklılıklarla açıklanabileceğini öne sürmektedir. Teknoloji Açığı teorisi bir malı ilk üreten ülkenin o malın üretiminde monopol gücüne sahip olacağını ve onu ihraç edeceğini ancak zamanla diğer ülkelerin teknolojiyi taklit etmesiyle malı ilk üreten ülkenin ithalatçı konuma geçeceğini savunmaktadır. Tercihlerde Benzerlik teorisi, sanayi ürünlerindeki dış ticaretin üretim maliyetlerinden ziyade ülkeler arasındaki zevk ve tercih benzerliklerinden kaynaklandığını öne sürmektedir. Ölçek Ekonomileri ve Monopolcü Rekabet teorileri ise sanayi ürünlerinin ticaretini ölçek ekonomileri ve farklılaştırılmış ürün ticaretiyle açıklamaktadır.

7 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 2

Soruyu yanıtlamak için temel makro ekonomik denklikleri kullanalım. İlişkiyi incelemek için temel ulusal gelir denkliğinden yola çıkarsak; (Y: Ulusal gelir, C: Yurt içi hanehalkı tüketim harcamaları, I: Yatırım harcamaları, G: Kamu harcamaları EX: Toplam ihracat, IM: Toplam ithalat)

$$Y = C + I + G + EX - IM$$

Gelirin harcanmayan kısmı tasarrufları teşkil etmektedir. Buna göre tüketim (C) ve kamu harcamalarını (G) eşitliğin sol tarafına alırsak toplam tasarrufları buluruz (S=Y-I-G).

$$Y - C - G = I + EX - IM$$
$$S = I + EX - IM$$

Şimdi yatırımları (I) da eşitliğin sol tarafına alalım.

$$S - I = EX - IM$$

Tasarruf yatırım dengesi=Dış ticaret dengesi

Yukarıda elde edilen eşitlik bizi sorunun cevabına ulaştırmaktadır. Eşitliğin sol tarafı (S-I) yurtiçi tasarruf yatırım farkını, sağ tarafı (EX-IM) ise dış ticaret dengesini ifade etmektedir. Buna göre bir ekonomideki tasarruf yatırım farkı o ekonominin dış ticaret dengesine eşittir. Yatırımları tasarruflarından fazla olan bir ekonomi (S<I) dış ticaret açığı (EX<IM), tasarrufları yatırımlarından fazla olan bir ekonomi (S>I) ise dış ticaret fazlası (EX>IM) verir. Buna göre dış ticaret açığı olan bir ekonomide açığı azaltmak üzere tasarruf oranlarını artıracak önlemlerin alınması bir politika tercihi olabilir.

Araştır 3

Reel döviz kuru, iki ülkenin para birimlerinin birbirleri cinsinden değerinin fiyat etkilerinden arındırılarak hesaplanmasıyla elde edilir. Başka bir ifadeyle nominal döviz kurunun fiyat etkilerinden arındırılmış hâlidir.

Açıklamamızı Türkiye için yapacak olursak, nominal efektif döviz kuru (NEK), Türkiye ile tek bir ülkenin para birimlerinin birbiri cinsinden değeri olarak değil, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli paya sahip ülkelerin para birimlerinden oluşan bir sepete göre, Türk lirasının(TL) ağırlıklı ortalama değeri alınarak hesaplanmaktadır. Reel efektif döviz kuru (REK) ise NEK'teki nispi fiyat etkilerinin arındırılmasıyla elde edilmektedir. REK, TCMB tarafından TÜFE, ÜFE ve birim işgücü maliyeti bazlı endekslere bağlı olarak ayrı ayrı hesaplanmaktadır.

2015-2017 dönemi için TÜFE bazlı REK'in hesaplanmasında Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük paya sahip 42 ülkenin para biriminden oluşan bir sepet kullanılmıştır. Bunlar arasında en büyük ağırlığa sahip ülkeler sırasıyla Çin, Almanya, Irak, İtalya, Azerbaycan, Fransa ve İngiltere'dir.

Kaynakça

Acemoglu, D., Laibson, D. ve List, J. (2018). *Economics*, 2nd Edition, Boston: Pearson Education.

Case, K. E., Fair R. C. ve Oster, S. M. (2017). *Principles of Economics*, Pearson Education, Inc., Boston.

Case, K. E. ve R. C. Fair (2017). *Principles of Macroeconomics (Twelfth Edition)*, Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.

Frank, R. H., Bernanke B. S., Antonovics K. ve Heffetz O. (2007). *Principles of Macroeconomics,* 6th Edition, McGraw-Hill Education.

Hubbard, G. ve O'Brien, A. (2019). *Economics*, 7th Edition, Boston: Pearson Education.

Karluk, R. (2013). Uluslararası Ekonomi, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Mankiw, G. N. (2018). *Principles of Economics*, 8th Edition, Boston: Cengage Learning.

Mankiw, G. N. (2007). *Principles of Macroeconomics (Fourth Edition)*, Mason, OH: Thomson Higher Education.

O'Sullivan, A., Sheffrin, S. ve Perez, S. (2017). *Economics: Principles, Applications, and Tools*, 8th Edition, Boston: Pearson Education.

Parkin, M. (2019). *Economics*, 13th Edition, Boston: Pearson Education.

Pugel, T. A. (2016). *International Economics,* (16th ed.), New York: McGraw Hill.

Samuelson, P. ve Nordhaus, W. (2009). *Economics*, 19th Edition, Boston: McGraw-Hill Higher Education.

Seyidoğlu, H. (2017). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama,* (21, baskı), İstanbul: Güzem Can Yayınları No:32.

Bölüm 8

Makro İktisat Politikası

öğrenme çıktıları

Ekonominin Kendi Kendini Düzeltme Mekanizması

1 Ekonomide fiyat mekanizmasının etkinliğini açıklayabilme

İktisat Politikasının Gerekliliği

2 Talep şoklarında iktisat politikasının etkilerini açıklayabilme

3 Fiyat şoklarında iktisat politikasının etkilerini açıklayabilme

İktisat Politikasının Yürütülmesi

4 Paranın politikasını, amaçlarını, araçlarını ve etkilerini açıklayabilme

5 Maliye politikasının amaç, araç ve etkilerini açıklayabilme

6 Makro ihtiyati politikaların amaç, araç ve etkilerini açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • Para Politikası • Fiyat İstikrarı • Maliye Politikası • Bütçe Açıkları • Mali Disiplin • Kamu Borcu • Makro İhtiyati Politika • Finansal İstikrar

Tanrı, makroiktisatçıları dünyaya zarif teoriler önermek ve onları test etmek için değil, gerçekçi problemleri çözmek için gönderdi. Onun bize yüklediği problemler büyüklük olarak çok da mütevazı değiller.

G. Mankiw

GİRİŞ

Ekonominin kısa dönem dengesini incelerken iktisadi dalgalanmaların nasıl gerçekleştiğini analiz etmiştik. Dalgalanma dönemlerinde ekonomi uzun dönem dengesinden ya da potansiyel düzeyinden uzaklaşır. Bunun nedeni, ekonominin genişleme ya da daralma dönemi içerisinde olmasıdır. Ekonominin potansiyel düzeyinin üzerine çıkması pozitif çıktı açığına neden olurken enflasyonist etkilerin de ortaya çıkması muhtemel. Enflasyon biz iktisatçıların ya da politika yapıcıların istediği bir sonuç değil. Ekonominin büyümesini istiyoruz fakat enflasyon yaratmayan bir büyüme olmalı bu. Bu durumda devreye makro iktisat politikası giriyor.

Makro iktisat politikasının temel önceliği iktisadi dalgalanmaların etkilerini en aza indirebilmektir. Buna ekonomiyi potansiyel gelir düzeyinde tutmak diyebiliriz. Potansiyel düzeyden sapmaları istikrarsızlık olarak kabul ediyoruz. Çünkü işsizlik ve enflasyonda üretimle birlikte ortaya çıkan değişimler ekonominin genelinde pek çok başka soruna yol açıyor. Bu nedenle istikrarsızlığı ortadan kaldırmak lazım. Makro iktisat politikası bunu yapmaya çalışıyor. Ekonominin uzun dönem dengesinden sapmasına neden olan toplam talep ya da toplam arz kaynaklı şoklar olabilir. Makro iktisat politikası çerçevesinde alt politikalar ile bu şokların ortaya çıkması engellenmeye ya da çıktıktan sonra etkileri ortadan kaldırılmaya çalışılır. Bu politikalar; para politikası, maliye politikası ve makro ihtiyati politikalardır. Her birinin toplam talep ya da toplam arz üzerinde bir etkisi vardır. Para politikası toplam talep üzerinde etkili olacak araçlara sahiptir ve temel önceliği fiyat istikrarı yani enflasyonun ortaya çıkmasını engellemektir. Yüzde 2'ler civarında bir enflasyon tamam ama daha yukarıda bir oran istemiyor. Maliye politikası toplam talep üzerinde de toplam arz üzerinde de etkilere sahiptir. Toplam talep üzerindeki etkisi kısa dönemlidir ve harcamalar üzerinden gerçekleşir. Kamu harcamaları ve vergilerin harcamalar üzerindeki etkisini hatırlayın. Toplam arz üzerindeki etkisi ise daha çok uzun dönem için geçerlidir. İktisatçıların büyük kısmı kamunun yapacağı yatırım harcamalarının ekonominin potansiyel düzeyi üzerinde etkili olacağını savunuyor. Tabii ki doğru yatırım harcamalarının böyle bir etkisi vardır. Bu iki temel politikaya küresel kriz sonrası yeni bir politika eklendi: Makro ihtiyati politika. Finansal sistemi başıboş bırakınca neler olduğunu gördük ve iktisatçılar buna çözüm aramaya başladılar. Makro ihtiyati politikalar böyle ortaya çıktı. Temel amaç finansal sistemin istikrarını sağlamaktır. Ekonomilerin genişleme dönemlerinde risk alma iştahı artar ve sonrasında bu, ekonomide ciddi sorunlar yaratır. Bu etkiler hem talep hem arz yönlü gerçekleşir. İşte bu dönemlerde risk alma iştahını dizginlemek için makro ihtiyati politikalar kullanılır.

Bu ünitede makro iktisat politikasının etkilerini analiz ederken teorik çerçevemiz AD-AS modeli olacak. Yukarıda bahsettiğimiz politikaları daha kapsamlı inceleyeceğiz. Bu bize iktisat politikasının nasıl yürütüldüğü ile ilgili temel bir bakış açısı kazandıracak. Fakat önce ekonominin potansiyel düzeyinin üzerinde ya da altında yer aldığı istikrarsızlık durumunu kendi kendine nasıl düzelttiğini görmeliyiz. Neden iktisat politikasına ihtiyacımız var, önce onu anlamalıyız.

EKONOMİNİN KENDİ KENDİNİ DÜZELTME MEKANİZMASI

Basit Keynesyen model ve AD-AS modeli arasındaki temel farkı hatırlayarak başlayalım. Basit Keynesyen modelde firmaların sabit (önceden belirlenmiş) fiyatlarda ürünlerine olan talebi karşıladığı varsayımını kullandık. AD-AS modelinde ise bu varsayımı bırakarak fiyat değişimlerinin olduğu durumları inceledik. Fiyat düzeyi değişebilir ve dolayısıyla enflasyon ya da deflasyon ortaya çıkabilir. Bunun nedeni toplam talep veya toplam arzdaki değişimlerdir. Fiyat düzeyi uzun süre sabit kalmadığında çıktı açıkları fiyat düzeyindeki artış ya da azalışlarla kapanabilir. Buna ekonominin kendini düzeltme mekanizması adı verilir. Bunun nasıl gerçekleştiğini ve etkilerini, genişletici ve daraltıcı açık için sırayla inceleyeceğiz.

Şekil 8.1'de önce ekonomide genişlemeci açığın olduğu durumu inceliyoruz. Ekonomi genişleme döneminde. Ekonominin buraya nasıl geldiğini

Toplam Talep - Toplam Arz Ünitesinde görmüştük. Talep şoku ya da arz şoku etkisiyle ekonomi büyüdü. Şimdi biz mevcut duruma odaklanıyoruz: Genişlemeci bir açık var ve ekonomi zaman içerisinde kendini nasıl düzeltecek. Düzeltecek ile kastedilen potansiyel düzeye geri dönülmesi. Başlangıç noktamız AS_1 eğrisi ile AD_1 eğrisinin kesiştiği nokta. Ekonomi potansiyel üretim düzeyinin üzerinde bulunan Y_1 üretim düzeyinde. Fiyat düzeyi ise P_1. Toplam talep eğrisinde bir değişme söz konusu değil. Çünkü toplam talebi değiştirecek herhangi bir politika etkisinin olmadığını varsayıyoruz.

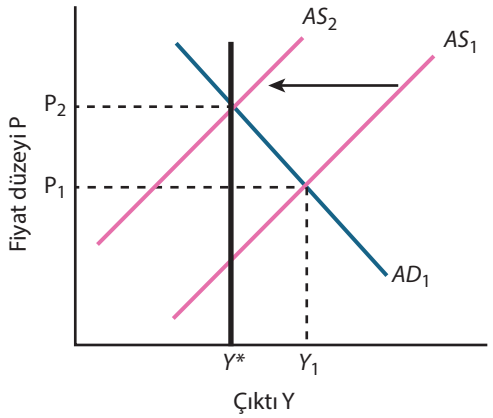

Şekil 8.1 Genişlemeci Açık

AD eğrisi değişmediğine göre, uzun dönem dengesi nasıl sağlanacak ona bakacağız. Grafiği kullanırsak uzun dönem dengesinin yeniden sağlanması için ne olması gerektiğini söyleyebiliriz: Toplam arz eğrisi AS_1'den AS_2'ye yani sola doğru kayacak ve bunun sonucunda ekonomi potansiyel düzeyine dönecek, fiyat düzeyi de P_2 olacak. Peki, AS eğrisi neden sola kayar? Bunun arkasındaki iktisadi süreç nedir?

Çalışanların ve firmaların enflasyon beklentilerindeki artış AS eğrisinin sola kaymasına neden oluyor. Ekonominin kısa dönem dengesinden uzun dönem dengesine uyarlanmasını sağlayan, bu mekanizmadır. Genişlemeci açık, fiyat düzeyini artırarak enflasyon yarattı ve bu nedenle enflasyon beklentileri yükseldi. Enflasyonu yaratan, firmaların fiyatlarını maliyetlerindeki artıştan daha fazla artırmaları. Firmalar ürünlerine olan aşırı talebe fiyatlarını artırarak tepki veriyor. Ücretlerde ve üretim maliyetlerindeki artışlar da yüksek enflasyon beklentisine neden oluyor. Gerçekleşen enflasyon da bunun sonucunda artıyor çünkü fiyatlamalar ve ücret sözleşmeleri beklentilere göre yapılıyor. Bu döngü bu şekilde devam ederek ekonomiyi sonunda daha yüksek bir fiyat düzeyine taşıyacak. Diğer taraftan ekonomi eş zamanlı olarak AD eğrisi üzerinde yukarı yönlü bir şekilde hareket ediyor. Fiyatlardaki artışlar toplam talebin azalmasına ve dolayısıyla üretimin düşmesine neden olacak. Bütün bu etkiler sonucunda üretim potansiyel düzeyine gerilerken fiyat düzeyi de yükselecek. Ekonomi kendini düzeltti ama bunun maliyeti yüksek fiyat düzeyi yani enflasyon oldu. Bu sonuç, genişlemeci politikaların ekonomi üzerinde yaratacağı en önemli problemlerden birini de bize açıklıyor aslında.

Ekonomide daralmacı açığın olduğu durumda ekonomi kendini nasıl düzeltecek, şimdi de ona bakalım. Bu durumda ekonomide üretim, potansiyel düzeyin altında. Ekonominin buraya nasıl geldiğini toplam talep - toplam arz ünitesinden biliyoruz. Negatif bir talep ya da arz şoku sonucunda ekonomi potansiyel düzeyin altına düştü. Daralmacı bir açık var ve ekonomi kendini düzeltecek. Yani uzun dönem dengesine dönecek. Bunu nasıl yapacak görelim. Bu kez başlangıç noktamız AS_1 eğrisi ile AD_1 eğrisinin kesiştiği nokta. Çıktı Y_1 düzeyinde ve potansiyel çıktının altında. Fiyat düzeyi P_1. Toplam talep eğrisi yine değişmiyor. Çünkü toplam talep üzerinde bir politika etkisi söz konusu değil. Grafiksel olarak bakarsak toplam arz eğrisinin AS_1'den AS_2'ye kayması gerektiğini görürüz. Bu durumda çıktı açığı kapanacak ve daha düşük bir fiyat düzeyine ulaşılacak.

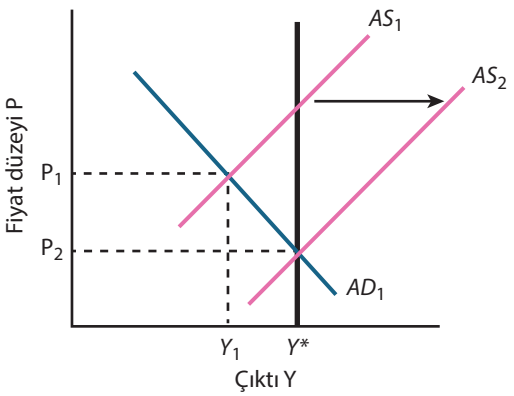

Şekil 8.2 Daralmacı Açık

Bu sefer, daralmacı açık nedeniyle çalışanların ve firmaların enflasyon beklentileri düşüyor. Düşük enflasyon nedeniyle enflasyon beklentileri de

düşecek. Bu durum ücretlerin ve üretim maliyetlerinin de düşük bir şekilde artmasına ya da düşmesine neden olur. Ekonominin AD eğrisi üzerindeki hareketi de bu süreci destekliyor. Düşen fiyatların toplam talep üzerindeki artırıcı etkisi nedeniyle üretim de artacak ve ekonomi potansiyel düzeyine yeniden dönecek. Denge, daha düşük bir fiyat düzeyinde gerçekleşecek.

Yukarıda incelediğimiz iki durumda da şunu görüyoruz: Ekonomi uzun dönemde kendini düzeltiyor. Başka bir ifadeyle belirli bir zamanda çıktı açığı herhangi bir politikaya gerek kalmaksızın ortadan kalkıyor. Genişlemeci (pozitif) çıktı açıkları artan fiyatlar nedeniyle, daralmacı (negatif) çıktı açıkları ise fiyatlardaki düşüşle ortadan kalkıyor. O hâlde ekonomide istikrarı sağlamak için aktif bir şekilde uygulanacak para ya da maliye politikalarına gerek olmadığını söyleyebilir miyiz? Sorunun cevabı kendini düzeltmenin ne kadar sürede gerçekleşeceğine bağlı. Eğer bu süreç çok yavaş bir şekilde gerçekleşirse ekonomi potansiyel düzeyinden uzun bir süre ayrı kalacaktır. Bu durumun ekonomi üzerinde pek çok olumsuz etkisi olacak. Bu nedenle de çıktıda istikrarı sağlamak için para ve maliye politikaları yardımcı olabilir. Kendini düzeltme süreci hızlı bir şekilde gerçekleşirse aktif istikrar politikaları çoğu durumda muhtemelen gerekmeyecektir. Çünkü bu politikaların da uygulamada içerdiği belirsizlik ve gecikmeler var. Ayrıca, ekonomi potansiyel düzeyine hızlı bir şekilde dönecek bir yapıya sahipse, politika yapıcıların harcamaları ve çıktıyı dengeleme çabaları, cari çıktının potansiyel çıktıyı ıskalamasına neden olabilir. Yani istikrar tekrar bozulur. Burada kendini düzeltme sürecinin hızını belirleyen, ekonominin dinamikleri ve yapısal özellikleri, özellikle mal ve iş gücü piyasalarının etkinliği ve esnekliğidir. Bu piyasalarda fiyat ve ücret mekanizmasının etkin ve hızlı çalışması ekonominin kendini düzeltme sürecini kısaltıyor. Şunu da vurgulayalım: Çıktı açığı ne kadar büyükse, ekonominin kendini düzeltme süreci de o kadar uzun sürer. Negatif çıktı açığının büyüdüğü ve uzun süre de böyle kaldığı kriz dönemlerinden çıkış çok zor olduğundan böyle dönemlerde iktisat politikasının ekonomiyi toparlamasına ihtiyaç vardır.

Öğrenme Çıktısı

1 Ekonomide fiyat mekanizmasının etkinliğini açıklayabilme

Araştır 1	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Genişlemeci açık durumunda Türkiye ekonomisinde dış ticaret dengesinin nasıl gerçekleştiğini araştırın.	Fiyat ve ücret mekanizmasının etkinliği ile emek ve mal piyasaları arasındaki ilişkiyi açıklayın.	Ekonominin hangi durumda kendini düzeltemeyeceğini tartışın.

İKTİSAT POLİTİKASININ GEREKLİLİĞİ

İktisat politikasını tasarlayan politika yapıcıların iki temel amacı var: İstihdamı artırmak ve fiyat istikrarını sağlamak. Fakat bu amaçlara ulaşmak için ne yapılması gerektiği konusunda iktisatçılar tam bir görüş birliğine sahip değil. Örneğin ekonominin potansiyel düzeyinin altına düşmesine neden olan olumsuz bir arz şoku ya da talep şoku sonucunda üretim düşecek ve işsizlik artacaktır. Aktivist olmayan iktisatçılar ücret ve fiyat esneklikleri sonucu piyasa mekanizmasının etkinliğinin artacağını ve ekonominin kendini düzeltme mekanizmasının hızlı çalışacağını savunuyor. Bunun sonucunda kısa dönem arz eğrisi aşağı kayacak ve ekonomi hızlı bir şekilde potansiyel düzeyine dönecek. Sorun ortadan kalktı, birilerinin bir şeyler yapmasına gerek yok. Aktivist iktisatçılara göre ise ücret ve fiyatların esnekliği çok da gerçekçi değil. Ücret ve fiyatlar yapışkan çünkü. Değişiyorlar tabii ama öyle hızlıca da değil. Belirli bir süre aynı düzeyde kalı-

yorlar. Dolayısıyla ekonominin kendini düzeltmesi çok uzun sürebilir ve bu ekonomi için daha yüksek maliyetlere neden olabilir. Bu nedenle de iktisat politikasına ihtiyaç olduğunu savunuyorlar. İktisat politikası istikrarı sağlamak için arz ve talep şokları karşısında neler yapıyor sırayla bakalım.

Talep Şokları Karşısında İktisat Politikası

Ekonominin büyük bir talep şokunun etkisiyle uzun dönem dengesinden uzaklaştığını ve durgunluğa (resesyona) girdiğini varsayalım. Bu durumda fiyat düzeyinin düşeceğini ve üretimin de daralacağını biliyoruz. Ekonominin kendini düzeltmesi fiyat beklentilerinin düşmesi ile toplam arz üzerinden gerçekleşecek. Fakat bu kadar büyük bir çıktı açığının kendiliğinden kapanması çok uzun sürebilir. Bu durumda mevcut sorunu tanımlayıp toplam talebi canlandıracak bir politikaya ihtiyaç vardır. Bu yüzden genişleyici bir para politikası ya da maliye politikası uygulanması gereklidir.

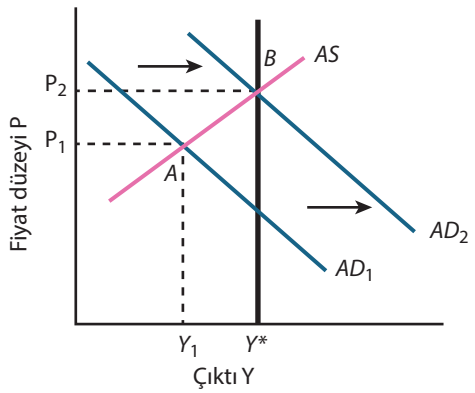

Şekil 8.3 Talep Şokları ve Genişletici İktisat Politikası

Şekil 8.3'te A noktasında resesyondaki bir ekonomiyi görüyoruz. Burada toplam talep eğrisinin tekrardan eski düzeyine kaymasını sağlayacak bir politika uygulanmalı. Maliye politikası ile doğrudan kamu harcamalarını artırabiliriz. Ya da vergileri düşürüp harcamaların artmasını sağlayabiliriz. Burada vergilerin iki türlü etkisi var. Birisi harcanabilir gelir üzerinden ortaya çıkıyor. Diğeri ise ürün fiyatlarının düşmesini sağlayarak refah etkisi üzerinden tüketim harcamalarını artırıyor. Para politikasının genişlemeci etkisi ise faiz oranları üzerinden gerçekleşiyor. Merkez Bankası politika faizi yoluyla ekonomideki faiz oranlarını düşürüyor. Bu durumda toplam harcamalar ve toplam talep artıyor.

Burada önemli olan, çıktı açığını kapatacak şekilde toplam harcamaları artırmak. Yani ekonomiyi uzun dönem dengesine ulaştıracak bir politika yürütmek. Eğer toplam harcamaları kontrolsüz bir şekilde artırırsanız ekonomi potansiyelin üzerine çıkıp pozitif çıktı açığı vermeye başlayabilir. Bu da enflasyon yaratır.

Ekonomide pozitif talep şoku durumunda ise temel sorun ortaya çıkan enflasyondur. Ekonomi bir taraftan genişledi, işsizlik azaldı. Bu güzel bir gelişme. Kuvvetle muhtemel, bu güzel gelişme için toplam talebi artıralım fikri birilerinin aklına geldi. Fakat bir sorun var: Enflasyon oranı arttı. Ekonominin kendini düzeltmesine izin verirsek bunun daha da yüksek bir enflasyon yaratacağını biliyoruz. Bu nedenle toplam talebin azaltılması gerekiyor. Daraltıcı bir iktisat politikasına ihtiyaç var. Bu durumda maliye politikası tedbirleri olarak kamu harcamaları kısılabilir ya da vergiler artırılarak toplam harcamalar azaltılır. Para politikası cephesinde merkez bankasının politika faizi üzerinden ekonomideki faizleri artırması lazım. Böylece toplam harcamaları azaltacak.

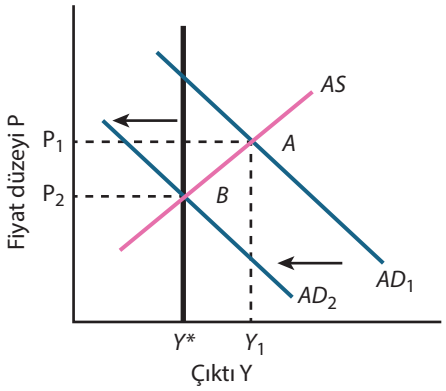

Şekil 8.4 Talep Şokları ve Daraltıcı İktisat Politikası

Şekil 8.4'te A noktasında pozitif çıktı açığı veren bir ekonomi var. Enflasyon yurt içi kaynaklı etkilerle yükselmiş durumda. Toplam talep eğrisinin eski yerine gelecek şekilde sola kayması gerekli. Bunun için de daraltıcı iktisat politikası uygulanmalı. Daraltıcı politika sonucunda AD_1 eğrisi sola doğru kayarak AD_2 olacak. Ekonomi hem eski fiyat düzeyine hem de potansiyel düzeyine dönmüş olacak.

Burada yine önemli olan, politikayı etkin bir şekilde uygulamak. Çünkü toplam talebi çok fazla kısıp ekonomiyi daralmaya da itebilirsiniz. O zaman ekonomide negatif çıktı açığına yol açmış olursunuz.

Enflasyon Şokları Durumunda İktisat Politikası

Toplam talep şoklarında politika yapıcıların işi kolay. Çünkü enflasyon ve çıktı arasında bir tercih yapmalarına gerek yok. Zaten ikisi birlikte çözülüyor. Önemli olan toplam talebi nasıl etkileyeceğini bilmek. Buna iktisat literatüründe "ilahi tesadüf" adı veriliyor. Daha çok enflasyon öncelikli bir politikanın etkinliğini vurgulayan bir yaklaşımdır. Enflasyon sorunu yaratmayacak bir politika yürütürseniz çıktıda da bir sorun olmuyor. Fakat bu talep şokları için geçerli. Arz şoklarında işler biraz farklı. Fiyat düzeyini sabit tutmaya kalktığınızda ekonomiyi potansiyelinden uzaklaştırıyorsunuz. Ekonomiyi potansiyel düzeyinde tutmak istediğinizde ise fiyatlar yükseliyor. Burada arz şokunun nedeni maliyetlerdeki artışın fiyatları artırmasıdır.

Şimdi bunların nasıl gerçekleştiğini Şekil 8.5 ve Şekil 8.6 yardımıyla analiz edelim. Her iki şekilde de ekonomi potansiyel düzeyinde ve fiyat düzeyi P_1. Olumsuz bir arz şoku sonucunda her iki şekilde de toplam arz eğrisi AS_1'den AS_2'ye kayıyor. Bu durumda fiyat düzeyi yükselecek ve ekonomide daraltıcı açık ortaya çıkacak. Sonuç: Ekonomi resesyonda ve enflasyon var. Böyle bir durumda politika yapıcıların önünde iki seçenek söz konusu. Ekonomiyi eski fiyat düzeyine çekecek bir politika uygulamak ya da çıktıyı potansiyel düzeyine geri döndürmek.

Şekil 8.5'te önceliği çıktıyı artırmak olan politikanın etkisini analiz ediyoruz. Merkez bankası enflasyon hedefini yükselterek (genişlemeci bir politika uygulayarak) toplam harcamaları artıracak. Bunun için faizleri düşürmesi gerekli. Faizler düştü, harcamalar arttı ve ekonomi toparlandı. Fakat bir sorun var: Enflasyon daha da yükseldi. Enflasyonu artıran en önemli etki, enflasyon hedefinin yükseltilmesi ile birlikte işçilerin ve firmaların da enflasyon beklentilerinin artması. Bu ücret ve fiyat artışları üzerinden yeniden bir enflasyonist etki yaratacak ve enflasyonu daha da artıracak.

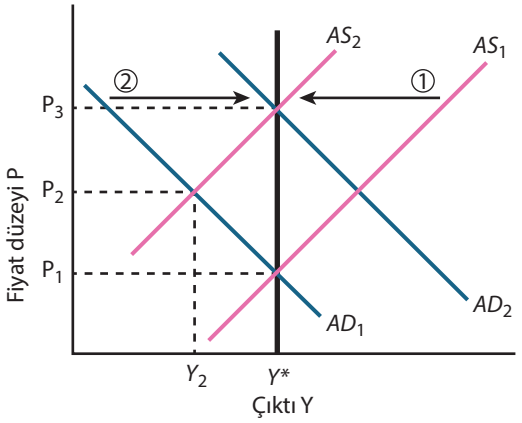

Şekil 8.5 Enflasyon Şoku ve Çıktı Açığına Yönelik Politika

Politika yapıcılar öncelik olarak fiyat istikrarını tercih edebilir. Şekil 8.6'da bu politika tercihinin etkisini analiz ediyoruz. Bu durumda yapılması gereken toplam talep eğrisini sola kaydıracak şekilde toplam harcamaları azaltmak. Merkez bankası faiz oranlarını artırmalı. Fakat bu ekonominin daha da daralmasına etki edecek bir tercih olacak. Bunun yerine faizleri ve enflasyon hedefini değiştirmeyerek ekonomik birimlere bir sinyal verebilir merkez bankası. Bu kararlı duruş etkili olursa enflasyon beklentilerinin düşmesi sağlanabilir. Bu durumda enflasyon beklentilerindeki gerileme ile AS eğrisi eski konumuna geri döner. Enflasyon beklentilerinin düşmesiyle faiz oranları da düşecek ve toplam talep eğrisi üzerinde eş zamanlı olarak harcamaların ve üretimin de artmasına etki edecek. Böylece ekonomi toparlanmaya başlayacak ve eski düzeyine dönecek.

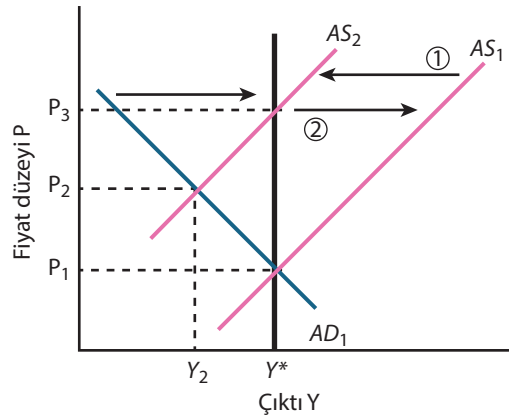

Şekil 8.6 Enflasyon Şoku ve Enflasyon Yönelik Politika

Burada merkez bankasının duruşunu değiştirmeyerek beklentileri etkileyebilmesi merkez bankasının güvenilirliği ile alakalı. Etkin bir politika yürüten bir merkez bankasının ekonomik birimlerin fiyatlama kararları ve beklentileri üzerinde daha güçlü bir etkisi var. Şekil 8.6'da beklentilerin artması sonucunda fiyat düzeyinin P_3'e çıkması da söz konusudur.

Enflasyon şokuna merkez bankasının vereceği tepkide iki alternatifi var. Dolayısıyla karar verirken şuna dikkat ediyor: Politika duruşunu değiştirmediğinde ekonominin potansiyel düzeyine dönmesi ne kadar sürecek? Bunun cevabı arz eğrisinin tekrar eski konumuna dönüş hızı ile ilgilidir. Eğer AS eğrisi hızlı bir şekilde eski konumuna dönerse merkez bankası enflasyon hedefini değiştirmeyecek. Çünkü durgunluk kısa sürecek anlamına geliyor bu. Eğer AS eğrisi yavaş bir şekilde kayarsa toplam talebi canlandırmak için enflasyon hedefini yükseltecektir. Çünkü ekonomiyi uzun bir durgunlukta tutmak istemeyecektir.

AS eğrisinin kayma hızı merkez bankasının uygulayacağı politikayla kamuoyu beklentilerini nasıl etkileyeceğine bağlı. Geçmişte yüksek enflasyona izin veren ve enflasyon hedeflerini tutturamayan bir merkez bankası, beklentileri öyle kolay etkileyemiyor. Hatta beklentiler tersi yönde gerçekleşerek artabilir. Ayrıca iş gücü ücret artışları ve firmaların fiyatlama kararları daha hızlı artar. Bu durumda ekonominin potansiyele dönmesi daha uzun sürebilir.

Makro iktisat politikalarının temel amacı ekonomide istikrarı sağlamaktır. İstikrarı sağlamak ile ekonomide çıktı açığının ortaya çıkmadığı durumu kastediyoruz. Yukarıdaki analizlerimizde çıktı açığına sebep olan şoklar talep ya da arz yönlüydü. Politika yapıcılar hem enflasyon hem de işsizlik ile ilgili ortaya çıkacak sorunları çözmek için ekonomiye müdahalede bulunuyor. Talep şoklarında önemli olan toplam talebi etkileyecek politikayı uygulamaktır. Arz şokları ya da fiyat şoklarında ise politikanın etkinliği oldukça kısıtlıdır. Çünkü şokların kaynağı yurt dışı ya da yapısal kaynaklı olabiliyor. Yurt dışı kaynaklı fiyat şokları petrol fiyatlarından ya da döviz kurundaki artışlardan kaynaklı olabilir. Bu durumda merkez bankasının elindeki araçlar ile bunu çözmesi çok da olası değil. Tarımsal ürün fiyatlarındaki artışlar da enflasyonist etki yaratabilir. Bu durumda da politika sınırlı kalıyor. Bunun nedeni merkez bankasının politika aracı olan faiz oranlarının toplam talep üzerinde daha etkili olmasıdır. Bu da bize merkez bankasının aslında yurt içi kaynaklı fiyat artışlarına daha etkin müdahale edebildiğini gösteriyor.

İktisat Politikasının Etkinliği

Politika yapıcıların toplam talebin düzeyini etkileyerek ya da beklentileri yöneterek ekonomiyi uzun dönem dengesine nasıl döndürdüklerini gördük. Fakat uygulamada bu hızlı bir şekilde gerçekleşmiyor. Çünkü politikanın uygulanmasında ortaya çıkan bazı gecikmeler var. Şimdi bunlardan bahsedelim.

1. Veri Gecikmesi: Politika yapıcılar ekonomide neler olup bittiğini anlamak için belli başlı iktisadi verileri takip ederler. Bazı verilerin açıklanması mevcut durumun geç anlaşılmasına neden olabilir. Örneğin üçer aylık dönemler için açıklanan GSYH verilerinin açıklanması için iki ay beklemek gereklidir. Ağustos-Eylül-Ekim (3. Çeyrek) döneminin GSYH'si Aralık başında açıklanır. Bu durumda ekonominin genel durumu gecikmeli takip edilir.
2. Teşhis Gecikmesi: Veriler elde edildikten sonra ekonominin gelecekteki durumu hakkında verdiği işaretlerin yorumlanması da belirli bir süre alır. Örneğin ekonominin durgunluk döneminde olup olmadığını ve durgunluğun şiddetini belirlemek için birkaç çeyreklik veriye ihtiyaç vardır. Bu nedenle 6-9 aylık süre gereklidir.
3. Düzenleme Gecikmesi: Belirlenen politikanın uygulanmaya başlanması için çeşitli yasal düzenlemelerin ilgili organlardan geçirilmesi de belirli bir süre alır. Bu daha çok maliye politikası ile ilgili bir durumdur. Vergilerde ya da kamu harcamalarında bir değişiklik gerçekleştirilmek istenildiğinde ortaya bürokratik süreçler çıkar. Para politikasında ise böyle bir sorun yoktur. Açık piyasa işlemleri ya da faiz kararları hızlı bir şekilde alınabiliyor.
4. Yürütme Gecikmesi: Politika yapıcıların izlenecek politikayı belirlemelerinden son-

ra mevcut politika aracını değiştirmeleri de belirli bir süre alır. Bu, yine daha çok maliye politikası ile ilgili bir gecikmedir. Kamudaki birimlerinin harcama alışkanlıklarını değiştirmek ya da vergi beyannamelerini değiştirmek zaman alır. Para politikasında ise böyle bir gecikmeden bahsedemeyiz bile. Merkez bankası faiz oranını hızlı bir şekilde değiştirebilir.

5. Etkinlik Gecikmesi: Uygulanmaya başlanan politikanın ekonomi üzerindeki etkisi de hemen gerçekleşmez. Politika kararının sonucunu beklemek gerekir. Politika etkisinin ortaya çıkması bir yıl ya da daha fazla zaman alabilir. Hatta bu etkinin süresi belirsizlik de içerir.

Bu gecikmelerin varlığı politika yapıcıların işini zorlaştırıyor. Aktivist politikayı savunan iktisatçıların da elini zayıflatıyor. Ekonomide yüksek bir işsizlik olduğunda aktivist politika toplam harcamaları canlandırıp toplam talep eğrisinin sağa kaymasını sağlar ve ekonomiyi potansiyel düzeyine döndürür. Gerçeği söylemek gerekirse yukarıda bahsettiğimiz politika gecikmeleri çok uzun olursa toplam talep eğrisinin sağa kayması da uzun sürebilir. Hatta ekonomi kendiliğinden tam istihdam düzeyine bile dönebilir. Böylece aktivist politika etkisini gösterdiği zaman, çıktının potansiyel düzeyin üzerine çıkmasına ve enflasyona bile neden olabilir. Bu nedenle, politika gecikmelerinin kendini düzeltme mekanizmasının etkisini göstermesinden daha uzun sürdüğü durumlarda aktivist olmayan politika daha işe yarar sonuçlar verebilir. Tabii bu her ekonominin dinamiklerine göre değişir. Ayrıca derin bir kriz durumunda bu dinamikler işe yaramayacaktır. Bu nedenle iktisat politikasına ciddi bir ihtiyaç olacaktır.

İktisat Politikasının Amaçları

Makro iktisat politikasının iki öncelikli amacı var: Ekonomik faaliyetlerde istikrarı sağlamak ve enflasyonda düşük düzeylerde istikrarı sağlamak.

Ekonomik faaliyetlerin temel göstergesi işsizlik oranıdır. İşsizlik oranı ekonomi kapasitesinin atıl bırakıldığının da göstergesidir. Tabii bu, üretim düzeyi ile ilişkilidir. Zaten ekonomi potansiyel düzeyinde olduğunda yine işsizlik vardır. Bunu kabul ediyoruz ve doğal işsizlik oranı adını veriyoruz. Bu düzeyde enflasyon üzerinde artma ya da azalma yönünde bir yönelim yoktur. Yani doğal işsizlik oranını sağlamak ekonomide istikrarı sağlamak ile aynıdır. Doğal işsizlik oranında ekonomi de doğal düzeyinde ya da potansiyel düzeyinde yer alır.

Enflasyondaki düşük düzeylerde istikrarın sağlanmasının literatürdeki adı fiyat istikrarıdır. Fiyat istikrarı ile kastedilen fiyat düzeyinin sabit tutulması değildir. Genellikle kabul edilen yüzde 2 ve civarında yıllık enflasyon oranıdır. Sıfırdan büyük ama düşük düzeyli bir enflasyon oranının fiyat istikrarı ile uyumlu olduğu kabul edilir.

Burada iki şeyi vurgulayalım. Makro iktisat politikasından bahsettiğimizde genellikle para politikasına vurgu yaparız. Çünkü para politikasının toplam talep üzerindeki etkinliği daha yüksek ve hızlıdır. Özellikle fiyat istikrarı öne çıkan bir amaç. Bu nedenle de merkez bankaları iktisat politikasının yürütülmesinde başrolü alıyor.

İktisat politikası aslında kısa dönemdeki iktisadi dalgalanmaları kontrol etmeye çalışıyor. Mesela ekonomik büyüme ile ilgili bir derdi yok. Büyüme üzerinde dolaylı bir etkisi var: Belirsizlikleri azaltmak ve ekonomik birimlerin planlama ufkunu genişletmek. Yani ekonomide yatırım yapılabilir bir ortam yaratmak. Bunu sağlamaya çalışırken bazı durumlarda maliye politikasının desteğine ihtiyaç duyuyor.

İktisat politikası ile potansiyel büyüme hızımızı değiştirebilmemiz de mümkün değil. Bunun için yapısal değişiklikler ile ekonomiyi güçlendirecek reformlara ihtiyaç var.

Bir ekonomide üretim potansiyel düzeyin oldukça altında ise iktisat politikası aradaki farkı kapatmak için ne yapabilir? Bu tür durumlar kriz dönemlerinde ortaya çıkar. Ekonominin her iki tarafının da krizden olumsuz etkilenmesi sonucu toplam talep ve toplam arz eğrileri birlikte sola kayar. Kriz dönemlerinde ekonominin kendi dinamikleri ile dengeye gelmesi oldukça zaman alır. Bu süreyi kısaltmak için para ve maliye politikasının aktif bir biçimde kullanılması lazım. Mesela iç talebi artırmak için, faiz oranının düşürülmesi (parasal genişlemeye gidilmesi) ve genişletici maliye politikası (kamu harcamalarının artırılması ve vergi oranlarının düşürülmesi) birlikte kullanılabilir.

Öğrenme Çıktısı

2 Talep şoklarında iktisat politikasının etkilerini açıklayabilme
3 Fiyat şoklarında iktisat politikasının etkilerini açıklayabilme

Araştır 2	İlişkilendir	Anlat/Paylaş
Döviz kurundaki artışların enflasyon şokuna nasıl yol açtığını araştırın.	Döviz kurundaki artışlar ile toplam arz eğrisinin sola kaymasını ilişkilendirin.	Fiyatların artacağına yönelik beklentinizi en çok ne etkiler?

İKTİSAT POLİTİKASININ YÜRÜTÜLMESİ

Şimdiye kadar yeri geldiğinde kısaca bahsettiğimiz politikaları biraz daha detaylı inceleyelim. Daha önce para politikasının etkinliğinden bahsettik. Üretimdeki dalgalanmaların temel kaynağı harcamalar olduğu için merkez bankaları ellerindeki politika aracıyla toplam harcamaları kontrol eder. Kontrol etmek ile kastedilen, üretimi mevcut kapasitenin üzerine çıkarmamak. Böyle bir durumda harcamaların özellikle enflasyonu artırıcı etkileri vardır ve bu istenmeyen bir durumdur. Bu nedenle iktisat politikası para politikası öncülüğünde yürütülür. Temel amaç fiyat istikrarıdır.

Maliye politikası daha çok yardımcı bir politikadır. Bütçe dengesinin sağlanması yani mali disiplin kamu maliyesi için önemli. Kamu harcamaları daha çok uzun dönem büyümeyi etkileyecek yatırımlara yapılır. Ya da olması gereken budur, diyelim. Bunlar eğitim ve altyapı yatırımları gibi üretim fonksiyonunun verimliliğini etkileyen yatırımlardır. Bununla birlikte bütçe açığı yaratmayacak bir gelir-gider dengesi sağlanmalı çünkü bütçe açıklarının ekonomi üzerinde olumsuz etkileri söz konusudur. Bu olumsuz etki, bütçe açıklarının nasıl finanse edildiği ile ilgilidir. Yüksek bütçe açıklarının borçlanarak finanse edilmesi faiz oranları üzerinde etkili olur. Bir diğer finansman yöntemi ise para basılarak açıkların kapatılmasıdır. Bu ise enflasyonun kontrolden çıkmasına neden olur.

Para politikasının işe yaramadığı durumlar da bulunmaktadır. Faizlerin sıfır düzeyine gelmesine rağmen harcamaların bir türlü artmadığı kriz dönemleri mesela. Burada ekonomik birimler, güvenleri ve beklentileri dibe vurduğu için harcama ya da yatırım yapmak istemez. O zaman harcamaları canlandırma işi maliye politikasına kalır. Ya da iki politika birden devreye girer. Tabii asıl mesele işleri bu noktaya getirmemek. Keşke ekonomiler dengeden sapmadan güzel güzel büyüseler. Ama öyle olmuyor işte. Neden? Çünkü işin içinde insan var. Bir şekilde dengeyi bozacak şeyler yapması lazım. Bunu da ekonomi büyürken yapmaya meyilli. Ekonomi büyürken birileri çok para kazanmak istiyor. Risk almadan olmuyor bu tabii ki. Risk de finans piyasasındaki akıl sır ermez araçlar üzerinden bir sürü kurumun sırtına fark ettirmeden yükleniyor. Ekonomi büyürken, varlık fiyatları artarken her şey iyi güzel. Ama işte bir gün geliyor, baştaki domino taşının yıkılması sırayla tüm taşların devrilmesine neden oluyor. Finans kesiminde başlayan kriz reel kesimi de etkiliyor. Yani işler giderek karışıyor.

Bu bölüme para politikası ile başlıyoruz. Daha sonra maliye politikasının kısa ve uzun dönem etkilerine bakacağız. Bütçe açıkları ve ekonomiye olan etkilerini de inceleyeceğiz. Son olarak ekonominin başını belaya sokmasını önlemek için makro ihtiyatı politika neden gereklidir, ona bakacağız.

Para Politikası

Para politikası, makro iktisat politikasının öncü politikasıdır. Fiyat istikrarının önemi bunun birinci nedeni. Para politikası toplam talebi kontrol edecek araçlar bakımından da avantajlı. Bir de doğru uygulandığında oldukça etkili olan bir politika rejimi olan enflasyon hedeflemesi de para politikasının önemini artırıyor. Sırayla günümüz para politikasında öne çıkan bu özellikler üzerinde duracağız.

Fiyat İstikrarı Kavramı ve Önemi

Fiyat istikrarı ekonomik birimlerin yatırım, tüketim ve tasarrufa yönelik kararlarında dikkate almaya gerek duymadıkları ölçüde düşük bir enflasyon oranını ifade eder. Yüzde 2 civarında bir enflasyon oranı diyebiliriz buna. Amaç, sadece düşük enflasyon oranına ulaşmak değil; enflasyon oranını düşük düzeylerde de tutabilmektir. Yüksek enflasyonun yarattığı belirsizliğin ortadan kalkmasına yardımcı oluyor para politikası. Böylece sürdürülebilir ekonomik büyümeye ve ekonomik refaha katkıda bulunuyor. Günümüzde modern merkez bankacılığı çerçevesinde fiyat istikrarı görevi bağımsız merkez bankalarına verilmiştir. Fiyat istikrarı neden bu kadar önemlidir, aşağıda maddeler hâlinde açıklayalım:

- Fiyat istikrarının sağlandığı bir ekonomide göreli fiyatlar kolaylıkla izlenebilir. Fiyatları kolayca karşılaştırma imkânına sahip olan yatırımcılar ve tüketiciler, yatırıma ve tüketime yönelik kararlarını daha sağlıklı bir şekilde verirler. Bu, ekonomide kaynakların etkin kullanılması demek. Kaynakların etkin dağıldığı bir ekonominin büyüme potansiyeli artar. Uzun dönem sürdürülebilir ve yüksek bir büyüme için fiyat istikrarı önemlidir.
- Fiyat istikrarının sağlandığı bir ekonomide faiz oranları daha düşük olur. Enflasyonun düşmesi ile birlikte reel ve nominal faiz arasındaki fark kapanır. Bu da piyasa faizinin düşmesi anlamına gelir. Faizin düşmesi yatırım maliyetlerini de azaltır. Bu da uzun dönem büyüme üzerinde olumlu etki yaratır.
- Yüksek enflasyon hanehalkı ve firmaların mal stoklamasına neden olur. Bunun arkasında yatan neden fiyat artışlarından korunma isteğidir. Fakat gelirini bu şekilde kullanan hanehalklarının tasarruf edeceği, firmaların da daha verimli alanlarda kullanacakları kaynakları azalır. Fiyat istikrarının sağlandığı bir ekonomide verimsiz harcama ve yatırımlar daha az olur. Bu yine büyüme üzerinde uzun dönemde olumlu etkiye sahiptir.

Gördüğünüz gibi enflasyon sorununu halledip fiyat istikrarını sağlayan bir ekonominin büyüme performansı da artar. Bu nedenle, merkez bankalarının yaptığı iş önemlidir.

Politika Aracı: Politika Faizi

Merkez bankaları, politika faizini kullanarak para arzı ve kısa vadeli faiz oranlarını kontrol eder. Merkez bankaları, bankaların ihtiyaç duyduğu likiditeyi sağlamak için bankalara verdiği kısa vadeli borçların ve fazla likiditeyi çekmek amacıyla yaptığı borçlanmanın faiz oranlarını kendisi belirler. Bu faiz oranı üzerinden iktisadi faaliyet ve fiyatlar genel seviyesini etkilemeyi amaçlar.

Yukarıdaki duruma örnek olarak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) politika faiz oranı olarak bir hafta vadeli repo işlemlerinde uygulanan faiz oranını kullanır. Politika faizlerine ilişkin kararlar TCMB Para Politikası Kurulu (PPK) tarafından verilir. Faiz kararları alınırken orta vadeli bir bakış açısıyla, gelecek dönem enflasyonun ne olacağı ile ilgili beklentiler dikkate alınır. Dışsal şokların enflasyon üzerindeki geçici etkilerine anında tepki vermek yerine orta vadeli hedeflere uygun bir politika tepkisi zamana yayılarak verilir. PPK faiz kararı alırken toplam arz talep dengesini, maliye politikasına ilişkin göstergeleri, parasal göstergeleri ve kredi büyüklüklerini, ücret, istihdam, birim maliyet, verimlilik gelişmelerini, kamu ve özel sektör fiyatlama davranışlarını, enflasyon beklentilerini, döviz kurları ve bunları etkileyebilecek gelişmeleri, olası dışsal şokların analizini ve TCMB bünyesindeki ekonomik tahmin sisteminden elde edilen projeksiyonları içeren geniş bir bilgi kümesinden yararlanır.

Para Politikasının Ekonomi Üzerindeki Etkisi

Merkez bankaları tarafından uygulanan para politikalarının toplam arz üzerindeki doğrudan etkisi görece daha sınırlıdır. Ekonomi üzerindeki asıl etki toplam talep aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Para politikası uzun vadede fiyatlar genel seviyesinin temel belirleyicisidir. Kısa dönemde ise toplam talep ve çıktı açığının yaratacağı iktisadi dalgalanmalar üzerinde etkilidir.

Merkez bankalarının uyguladığı para politikalarının ekonomiye nasıl bir süreç ve yoğunlukla etki ettiği; parasal değişkenlerin toplam talebi, çıktı açığını ve enflasyonu hangi kanallarla ve ne ölçüde etkilediği "parasal aktarım mekanizması" ile açıklanmaktadır. Bu mekanizmaya göre, politika faizinde yapılan değişiklik dört kanal üzerinden harcamaları ve enflasyonu etkiler. Politika faizi değişikliği ile ekonomide faiz oranları, varlık fiyatları, döviz kuru ve beklentiler değişir. Aşağıda Şekil 8.7'de gösterilen her bir aktarım kanalının nasıl işlediğini sırayla açıklıyoruz:

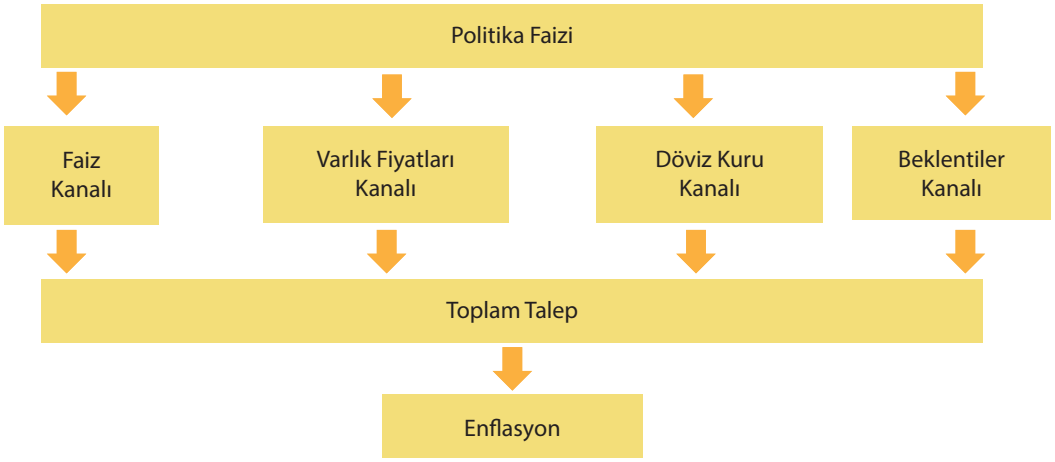

Şekil 8.7 Parasal Aktarım Mekanizması

Faiz Kanalı

Merkez bankası faiz kanalı üzerinden borç paranın marjinal maliyetini değiştirir. Ekonomik birimlerin son borçlanmalarının ne kadarlık bir faiz haddi üzerinden yapılacağını belirler. Tüketicilerin nakit akımları ve tüketim kararları, üreticilerin ise yatırım ve harcama kararları bu değişiklikten etkilenir. Böylece merkez bankası toplam talebi yönlendirmiş olur.

Merkez bankası önce politika faizi olan kısa vadeli faizleri değiştirir. Bunu bankalararası para piyasasında gerçekleştirir. Daha sonra finansal piyasalardaki arz ve talep mekanizmaları aracılığıyla orta ve uzun dönem faiz oranları da değişir. Sonuç olarak ekonomideki bütün faizler değişmiş olur.

Varlık Fiyatları Kanalı

Piyasa faiz oranları değişince bankalardan alınan kredi miktarı da değişir. Piyasa faizinin değişmesi, hisse senedi piyasasında da etkili olur. Yatırımcılar faiz getirisine bakarak hisse senedi alma-satma kararı verirler. Bu da hisse senedi fiyatlarını etkiler. Örneğin genişletici para politikası sonucunda bankaların rezervleri ve mevduatları artar ve bankalar daha fazla kredi kullandırır. Kredi miktarındaki artış sonucu firmaların yatırım harcamaları artar. Merkez bankasının faiz oranlarını düşürmesi tahvil getirilerinin azalmasına neden olur. Yatırımcıların hisse senetlerine yönelmesi hisse senedi fiyatlarının ve firmaların piyasa değerinin artması demektir ki bu da yatırımları ve üretimi artırır.

Döviz Kuru Kanalı

Döviz kuru da faize karşı çok hassastır. Piyasa faizindeki değişim sermaye hareketlerini etkiler, sermaye hareketleri de kuru belirler. Parasal genişleme ise faiz oranlarını düşürür. Düşen faiz oranları nispi getirileri azalan yatırımcıların ülkeden çıkışına neden olur. Bu durum döviz kurunun artmasına, ulusal paranın değer kaybına yol açar. Bu da net ihracatı ve toplam talebi artırır. Döviz kurlarının yükselmesi ithal nihai malların fiyatlarını yerli para cinsinden artırarak enflasyonun doğrudan yükselmesine sebep olabilir. Ayrıca, ithal ara malı fiyatlarının ve girdi maliyetlerinin yükselmesi üretici fiyatlarının artmasına neden olur. Üretici fiyatlarındaki artış bir süre sonra tüketici fiyatlarını da artıracaktır.

Beklentiler Kanalı

Merkez bankası ekonomik birimlerin geleceğe ilişkin enflasyon ve politika beklentileri üzerinden harcama ve fiyatlama kararlarını doğrudan etkileyebilir. Beklentiler kanalı oldukça etkili bir kanaldır. Etkinliğini belirleyen ise merkez bankasının güvenilirliği ve geçmiş başarılarıdır. Enflasyon hedeflerini tutturan ve doğru politika kararları veren bir merkez bankası ekonomik birimlerin enflasyon beklentilerini etkileme gücüne de sahiptir.

dikkat

Parasal aktarım mekanizmasının işleyişi ile ilgili iki önemli özellik var. Birincisi, faiz oranlarında yapılan değişikliğin ekonomi üzerindeki etkisinin gerçekleşmesi zaman alır. İkincisi, parasal aktarım mekanizmasının işleyişi ülkeler arasında farklılıklar gösterir. Bunun en önemli nedeni finansal sistemin gelişmişlik düzeyidir.

Para Politikası Çerçevesi: Enflasyon Hedeflemesi

Fiyat istikrarını sağlamaya ve sürdürmeye dönük para politikası günümüzde enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde yürütülmektedir. Enflasyon hedeflemesi rejiminde sayısal bir enflasyon hedefi var ve bu hedef kamuoyu tarafından da bilinir. Merkez bankası belirli bir süre sonunda bu hedefe ulaşma sözü verir. Bu hedefe ulaşmak için de elindeki temel politika aracı olan kısa vadeli faiz oranlarını kullanır.

Enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulanabilmesi ve başarılı olabilmesi için ekonomide bazı ön koşulların sağlanmış olması gerekir. Bu ön koşullar şunlar:

- Merkez bankasının öncelikli amacı hedeflenen enflasyonu gerçekleştirmektir. Yani temel amaç fiyat istikrarını sağlamak olmalıdır. Fiyat istikrarı hedefi ile çelişmediği takdirde büyüme ya da işsizliği azaltan politikalar desteklenebilir.
- Merkez bankası politika aracını belirlemede bağımsız olmalıdır. Kamuya kredi vererek bütçe açıklarını finanse etmemesi gerekir.
- Merkez bankası faiz kararlarının toplam talep ve enflasyon üzerinde istenilen düzeyde etkili olabilmesi için finansal sistemin ve bankacılık sisteminin güçlü ve sağlam olması; para, sermaye ve döviz piyasalarının da gelişmiş olması gerekir.

Kamu borcunun yüksek olduğu bir ekonomide para politikasının etkinliği de azalır. Bunun nedeni politika faizi ile piyasa faizi arasındaki ilişkinin zayıflaması sonucu parasal aktarım mekanizmasının istenildiği şekilde çalışamamasıdır. Kamu borcunun yüksek olduğu durumlarda finansal piyasalardaki borç verilebilir kaynakların çoğu kamuya aktarılır ve özel sektörün kredi kullanma imkânı azalır. Bu durumda faiz kanalı ve kredi kanalının etkinliği kaybolur. Bu nedenle kamuda mali disiplinin sağlanması ve mali baskınlığın düşük olması para politikasının etkin bir şekilde yürütülmesinde önemlidir.

Maliye Politikası

Maliye politikasının ekonomi üzerinde uzun ve kısa dönem etkileri farklıdır. Çünkü maliye politikası kısa dönemde toplam talebi, uzun dönemde ise toplam arzı etkiler. Bununla birlikte etkin bir para politikası için maliye politikasının yapacakları vardır.

Maliye Politikasının Kısa Dönem Etkileri

Kısa dönemde, maliye politikasının toplam talep üzerindeki etkisi kamu harcamaları ve vergiler üzerinden gerçekleşir. Kamu harcamaları bildiğiniz gibi toplam harcamaların bileşenlerinden biridir. Bu nedenle toplam talep üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Ekonominin üretimi üzerinde kamu harcamalarının yaratacağı etkiyi çoğaltan mekanizmasını açıkladığımız ünitemizde görmüştük. Kamu harcamalarındaki artış, çoğaltanın büyüklüğüne bağlı olarak ekonominin çıktısını artırıyordu. Maliye politikasının diğer aracı ise vergilerdir. Vergileri kullanarak toplam harcamalar artırılabilir. Maliye politikası bunu iki şekilde yapabilir. Birincisi gelir üzerinden alınan vergiler yoluyla harcanabilir geliri etkileyebilir. Bildiğiniz gibi harcanabilir gelir tüketim harcamalarını etkiler. Bu etkiyi açıklarken basitleştirilmiş bir varsayım kullanmıştık. O da vergilerin götürü olduğu şeklindeydi. Yani, kişilerden aynı miktarda vergi alındığında harcamaların bundan nasıl etkilendiğini analiz etmiştik. Şüphesiz, bu analizimiz basit de olsa bize vergilerin etkilerini görebilmemiz açısından bir fikir veriyordu. Gelir üzerinden alınan vergiler artarsa harcanabilir gelir azalır. Bunun sonucunda da tüketim harcamaları ve toplam harcamalar da azalacaktır. Uygulamada böyle bir vergi konulması çok da olası değildir. Çünkü vergiler gelir üzerinden alınır ve bunun adı gelir vergisidir. Farklı gelir düzeyleri için de belirlenen farklı vergi oranları vardır. Bu oranların ya da vergi dilimlerinin değiştirilmesi yine harcanabilir gelirimizi etkiler. Örneğin yıllık kazancınız sabitken ödemiş olduğunuz gelir vergisi oranının %20 'den %25'e çıkarıldığını düşünelim. Yıllık geliriniz de 100 bin TL olsun. Daha önce yıllık gelirinizin

20 bin TL'sini gelir vergisi olarak ödüyordunuz ve geriye 80 bin TL harcanabilir geliriniz kalıyordu. Şimdi ise 25 bin TL gelir vergisi ödüyorsunuz. Harcanabilir geliriniz de 75 bin TL'ye düşüyor. Dolayısıyla vergi artışının harcanabilir gelir üzerindeki etkisi daha önce açıkladığımız gibidir.

Gelir vergisi doğrudan bir vergidir. Gelir üzerinden alınır ve tüketim üzerinden toplam harcamaları etkiler. Bir de mal ve hizmet tüketimi üzerinden alınan dolaylı vergiler vardır. Bu vergiler mal ve hizmet türleri için farklı oranlarda belirlenir. Dolaylı vergiler, mal veya hizmetin nihai fiyatı içerisinde bir paya sahiptir. Dolayısıyla, vergi oranları değiştirildiğinde fiyatlar da değişir. Fiyatlardaki değişmeler bizim harcama kararlarımızı etkiler. Buna refah etkisi diyorduk. Örneğin herhangi bir mal ve hizmetin maliyetini sabit kabul ettiğimizde dolaylı vergilerdeki değişim nasıl olur, bakalım. Dolaylı verginin artırılması ürünün fiyatının artmasına neden olur. Bu durumda tüketicilerin satın alma gücü düşer. Bu nedenle de tüketim harcamaları ve toplam talep azalır. Dolaylı verginin azaltıldığı durumda ise ürün fiyatı düşer. Bu da tüketicilerin satın alma gücünü artırır. Refah etkisi nedeniyle de tüketim harcamaları ve toplam talep artar.

Maliye politikası vergi aracını nasıl ve ne zaman kullanır, sorusunu durgunluk dönemlerinde toplam talebi artırmak için kullanır, şeklinde yanıtlayabiliriz.. Yukarıda açıkladığımız gibi tüketim harcamaları iki şekilde artırılabilir. Gelir vergisi oranları düşürülerek harcanabilir gelir artırılabilir ki bu durumda harcama artışlarının ekonomiyi canlandırması amaçlanır. Diğer taraftan piyasaları canlandırmak amacıyla bazı ürünlerde (özellikle dayanıklı tüketim mallarında) dolaylı vergi oranının düşürülmesi, fiyatların da düşmesini sağlar. Beklenen etki bu ürünlerin satışının ve üretiminin artmasıdır.

Vergi indiriminin ne kadar işe yarayacağı ve mali disiplin üzerindeki etkileri tartışmalıdır. Durgunluğa giren bir ekonomide beklentilerin kötüleşmesi ve ihtiyatlı davranma isteği nedeniyle kişiler tüketim yapmak istemeyebilirler. Aynı şey fiyatların düşmesine etki eden dolaylı vergi indirimi için de geçerlidir. Ayrıca durgunluk sebebiyle düşen toplam gelirin ne kadar etkilenebileceği de net bilinmiyor. Yani bu politikadan teoride bir etki bekleniyor fakat uygulamada ne olacağı belirsizdir. Böyle bir politikanın mali disiplini bozarak bütçe açığını artırması da söz konusudur. Vergi gelirleri, durgunluğun etkisiyle zaten düşer. İlave indirimlerle birlikte vergi gelirleri daha da azalırsa bütçe açığı artar. Bütçe açığının artmasıysa başka bir sorundur. Bunun üzerinde ilerleyen bölümde duracağız.

Maliye politikasının kendi kısıtı var aslında. Bu da bütçe. Bütçe dengesi çok sağlanan bir durum değil. Neredeyse her ekonomi bütçe açıkları veriyor. Fakat bu açığı daha da artırmak riskli bir durum. Bu, açığın ne şekilde finanse edildiği ile alakalı. Bütçe açıklarının etkileri üzerine de konuşacağımız bir bölüm var. Orada bütçe açıkları ekonomide nasıl bozucu etkilere sahip göreceğiz. Biz tekrar kısıta dönelim. Bütçe açığı farklı şekilde artabilir. Gelirler sabit kalırken, harcamalarda artış ortaya çıkabilir. Harcamalar sabitken bütçe gelirleri azalabilir. Hem harcamalar artması hem de gelirler azaması söz konusu olabilir.

Ekonomide işler iyice karışırsa maliye politikası harcamaları artırmak için devreye girebilir. Kriz dönemleri ise işlerin karıştığı dönemlerdir. Para politikası normal zamanlarda toplam harcamaları kontrol edebiliyor demiştik. Hem de daha etkili bir şekilde. Bu nedenle de maliye politikasına çok ihtiyaç duyulmuyordu. Fakat küresel kriz sonrası paradigma değişti. Çünkü merkez bankaları faizleri ne kadar aşağı çekse de (ki faizler sıfır düzeylerine geldi) harcamalar artmadı. Bu nedenle maliye politikasına tekrardan iş düştü. Ve pek çok ülke ekonomisinde mali genişlemeye gidildi.

İktisat politikasının başrolünde para politikası ve fiyat istikrarı olunca maliye politikasına çok iş düşmüyordu. Önemli olan enflasyonu yaratmayacak bir mali disiplini sağlamaktı. Yani yurt içi fiyat baskılarını artırmayacak şekilde kamu harcamalarını kontrol altında tutmak maliye politikasına düşüyordu. Tabii normal zamanlarda bu hâlâ geçerli. Kısa dönemde ekonomide istikrarı sağlamak ise para politikasının işi. Maliye politikası onun işini kolaylaştırmakla görevli. Bunun için de mali disiplini bozmamaya çalışacaktır.

Maliye Politikasının Uzun Dönem Etkileri

İktisatçıların çoğu maliye politikasının uzun dönemde ekonominin üretken kapasitesini yani potansiyel çıktıyı etkilediği konusunda hemfikir. Bu anlamda arz yönlü bir politikadan bahsediyoruz aslında. Çünkü potansiyel çıktı üzerinde etkili olması beklenen bir politika bu. Fakat böyle bir etkinin gerçekleşebilmesi harcamaların nereye ya-

pıldığı ya da vergi teşviklerinin nelere verildiği ile ilişkili. Sonuçta üretim fonksiyonunu değiştirme amacı bulunmakta. Bunun için de sermaye birikimi, iş gücünün niteliği ve verimlilik artırılmalı. O hâlde maliye politikası araçları ile üretim fonksiyonunun bileşenleri arasındaki ilişkiyi kurarak uzun dönem etkileri açıklayabiliriz.

Kamu harcamaları içerisinde uzun dönemde etkili olacak en önemli kalem yatırım harcamalarıdır. Yatırım harcamaları altyapı, eğitim, araştırma gibi alanları geliştirmek için kullanıldığında ekonominin gelecekteki verimliliğini ve üretim potansiyelini artırmaya katkı sağlar. Örneğin eğitim beşeri sermaye stokunu artırır. Altyapı harcamaları ile kurulan yaygın taşımacılık ağı üretim maliyetlerini düşürür ve yatırımları artırır. Araştırma için ayrılan fonlar teknoloji üretimini artırır. Kendi teknolojisini üreten bir ekonomi hem rekabet avantajı hem de yüksek katma değerli üretim yapısına geçiş yapar. Ekonomide sektörlere verilen destekler sayesinde de üretim her bir sektör için güçlendirilir. Ya da sektörel dağılım kamu destekleri ile yeniden tasarlanabilir. Burada önemli olan harcamanın gelecekte yaratacağı ekonomik değer aslında. İlerleyen dönemde bu yatırımların ekonominin gelir düzeyinin artmasına etki etmesi beklenir. Gelir düzeyi artan ekonominin vergi gelirleri de artacağı için harcamalar aslında kendini amorti etmiş olur. Tabii bu harcamalar için bütçe gelirlerinin yeterli olmaması sonucu bütçe açığı verilebilir. Bu durumda bütçe açıkları borçla finanse edildiğinde kamu borcu artar. Bu borcun da hem geri ödemesi hem de faiz yükü var. Bu nedenle, yapılan yatırımların ilerleyen yıllarda bütçeye gider olacak bu kalemleri karşılaması lazım. Ekonominin gelir düzeyi ile birlikte vergi gelirleri artarsa bu durum artık sorun olmayacaktır.

Bu konu ile ilgili süregelen bir tartışma var: Bütçe açıkları sonucu artan kamu borcu bir yük müdür yoksa değil midir? Çünkü yükü taşıyacak olan ülkede yaşayanlar yani vergi mükellefleridir. Yukarıdaki açıkladığımız gibi üretim potansiyelini artıracak yatırım harcamalarının bir yük yaratmayacağı kabul ediliyor. Çünkü bu harcamalar ileride toplam geliri ya da kişi başına geliri artıracak. Tersi görüşü savunan iktisatçılar da var. Onlara göre ise kamu harcamaları daha çok kamunun cari dönem tüketiminden oluşuyor. Sağlık, savunma ve transfer harcamalarının sermaye stokunu ya da potansiyel çıktıyı artırmak gibi bir etkisi yoktur. Bu nedenle borçla finanse edilen bu tür harcamalar uzun dönemde vergi yükünü artırabiliyor.

Bütçe Açığı ve Mali Disiplin

Mali disiplin ile kastedilen bütçenin gelir-gider dengesinin tutturulması, yani bütçe denkliğidir. Fakat günümüz ekonomilerinin bütçe denkliğini sağlamak gibi bir amacı yoktur. Daha doğrusu bunu sağlamaları çok zordur. Bunu zor hâle getiren, kamunun ulaştığı boyut ile mevcut bütçe açıkları, yüksek borç stokları ve bu borçlardan kaynaklanan faiz ödemeleridir. Bu nedenle mali disiplin tanımı da değişti. Mali disiplin ile sürdürülebilir bir borç seviyesi ve kabul edilebilir bir bütçe açığı kastediliyor. Her iki değişkenin GSYH'ye oranı bütçe açığının sürdürülebilir ya da kabul edilebilir düzeyde olup olmadığını anlamak için sık kullanılan bir göstergedir.

Daha önce de değindiğimiz gibi maliye politikası mali disiplini sağlamaya dönük politikalar ile para politikasının fiyat istikrarı amacını destekler. İktisat politikasının amaçları ile uyumlu bir bütçe açığı sağlamaya çalıştığını söyleyebiliriz. Bunun için de kamu harcama, vergi ve borçlanma politika araçları kullanılır. Kamu harcamalarını azaltmaya yönelik politikalar, toplam talebi azalttığı ve piyasaya mali disipline bağlı kalınacağına dair güçlü sinyaller verdiği için fiyat istikrarının sağlanmasında güçlü bir araç olarak kabul görmektedir. Vergi politikaları da harcamalar üzerinden enflasyonu baskı altına almada etkili bir araç olarak kullanılmaktadır.

Mali disiplin için en önemli gösterge borç stokunun büyüklüğüdür. Yüksek borç stoku aynı zamanda yüksek faiz gideri anlamına gelir. Yüksek faiz gideri sonraki dönemler için bütçe açığında yüksek maliyetlere neden olur ve mali disiplinin sağlanması giderek zorlaşır. Sürdürülebilir bir mali yapı için mali disiplin şarttır. Bu yüzden bütçe açıklarının azaltılması, borçların sürdürülebilir hâle gelmesi ve faiz dışı fazla verilmesine yönelik bir maliye politikası yürütülmelidir.

Kamu Borcunun Ekonomik Etkileri

Kamunun borçlanma nedeninin bütçe açığı olduğunu söyledik. Bu borcun daha da artmasının nedeni de yine bütçe açıkları oluyor. Bu böyle devam ederse bir yerde sınır aşılmış olacak. Peki, sınır

nedir? Kamu borcunun GSYH'ye oranı, sınırı belirlemek için kullanılıyor:

$$\frac{\textit{Kamu Borç Stoğu}}{\textit{GSYH}}$$

Ekonominin bir yılda ürettiği değerin büyük bir kısmı ya da daha fazlası kamunun borcu ise bu çok kabul edilebilir bir denge değildir. Peki, bu oran ne olmalı, diye sorabilirsiniz? Örneğin Avrupa Birliği, üye ülkelerin devlet borçlarının GSYH'sine oranı %60'ı geçmemelidir şeklinde bir kurala sahiptir.

Yukarıdaki oran bize ekonominin büyümesiyle paralel bir şekilde kamu borcunun değişimini değerlendirme imkânı da veriyor. Bunun için pay ve paydadaki değişimin toplam etkisine bakmalıyız:

$$\frac{\Delta\ \textit{Kamu Borç Stoğu}}{\Delta\ \textit{GSYH}}$$

Ekonominin büyümesinden daha düşük oranda artan kamu borcu ya da kamunun borcunun azalması olumlu bir gelişmedir. Olumlu ile kastedilen, bu azalmaya bağlı olarak faiz haddinin düşmesidir. Kamu borç stokunun GSYH'ye oranı azaldıkça faiz haddi üzerindeki azaltıcı etki ortaya çıkar. Kamunun borç stokundaki artış ekonominin büyüme oranından daha fazla ise bu olumsuz bir gelişmedir. Bu artış faiz haddinin yükselmesine neden olur. Faizle olan ters yönlü ilişki nasıl ortaya çıkar? Bunu belirleyen, borçlanma aracı olan tahvile olan talep ve tahvilin fiyatıdır. Faiz oranı, yatırımcıların kararları neticesinde borçlanma piyasasında belirlenir. Kamu borcunun GSYH'ye oranı arttıkça yatırımcıların risk algısı da artar. Bu durumda tahvilinizi almaları için onlara daha yüksek faiz ödemek zorunda kalırsınız. Faizin artması bütçe giderlerinin de artması anlamına gelir. Çünkü faiz ödemeleri artacaktır. Kaldı ki bütçe açığının daha da artmasına neden olabilir bu durum. Öyle olursa daha fazla borçlanmak gerekiyor. Burada belirleyici olan yine GSYH'nin bu süreçte nasıl bir seyir izlediğidir. Dolayısıyla kamu borcunun GSYH'ye oranı ekonominin büyüme hızına göre artacak ya da azalacaktır.

Kamu borç stoku/ GSYH oranı önemlidir. Bu oranın artması ya da azalması bütçe açıklarına, borç faiz ödemelerine ve ekonomik büyümeye bağlı. Bu değişkenlerin her birinde ya da hepsindeki değişimler ile oran da değişiyor. Bu değişim yatırımcıların kararlarını ve faizleri etkiliyor. Ayrıca faizlerdeki değişimin ekonomik etkileri farklıdır.

Kamunun borçlanma için iki alternatifi vardır: Yurt içi piyasalar ve yurt dışı piyasalar. Kamu bu iki alternatifin hangisini tercih ederse ekonomi üzerindeki etkileri de farklı olur. Burada bir varsayımda bulunarak sırayla bunlara bakalım. Varsayımımız kamunun borcunun yüksek olmasıdır.

Yurt içi piyasalardan borçlanmanın iki etkisinden söz edebiliriz: Birincisi, dışlama etkisidir. Yurt içi piyasalardan borçlanma isteği faiz oranlarını artırır. Faiz oranlarına göre, firmalar yatırım planlarını ertelemeyi tercih edebilir. Borçlanma piyasasında kamu ne kadar çok paya sahipse bu etki o kadar artar. Sonunda firmalar borçlanma piyasasının dışına çıkmak zorunda kalır. Yatırım harcamalarının azalması düşük sermaye dönüşüm hızına neden olurken ekonomik büyümeyi de olumsuz etkiler.

İkinci etki, para politikasının etkinliğinin kaybolmasıdır. Bundan bahsetmiştik. Politika faizi ile piyasa faizi arasındaki ilişki zayıfladığında parasal aktarım mekanizması istenildiği şekilde çalışmaz. Kamunun borcu yüksek olduğu için finansal piyasalardaki yatırımcıların çoğu kamu borcunu fonlamayı tercih eder ve özel sektörün borçlanma(kredi kullanma) imkânı azalır. Bu durumda faiz kanalı ve kredi kanalının etkinliği kaybolduğu için merkez bankası toplam talebi istediği şekilde kontrol edemez.

Yurt dışı piyasalardan borçlanmanın ekonomi üzerindeki etkisi döviz kurundaki değişimlerden kaynaklıdır. Kurdaki artış ve azalışlara bağlı olarak borç stoku da bütçenin gider kısmındaki faiz ödemeleri de değişir. Tabii bu durumda olumsuz etkinin kurdaki artıştan kaynaklanacağı gayet açık. Faiz ödemelerini düşünün. Döviz bazında sabit olmalarına rağmen ulusal para bazında artış gösterecektir. Bütçe gelirlerini artıramazsanız, giderler artacağı için bütçe açığı da büyür. Bu durum faizlerin yükselmesine de etki eder.

Kamu borcunun yükselmesi hangi piyasadan borçlanırsanız borçlanın iktisat politikasının yürütülmesini de zorlaştırıyor. Bu mali baskınlık olarak tanımlanmaktadır. Maliye politikası mali baskınlığı azaltmak için bir şeyler yapmalıdır. Peki, ne yapabilir? Borç oranının zaman içindeki değişiminin faiz dışı bütçe fazlasına, faizlere, döviz kuruna ve ekonominin büyümesine bağlı olduğunu biliyoruz. Bunlardan sadece faiz dışı bütçe ile ilgili maliye po-

litikası bir şey yapabilir. O da diğer giderleri kısmak olacaktır. Çünkü diğer parametreleri belirleyen başka pek çok faktör vardır.

Borçlanmanın bir diğer yolu ise tahvilleri merkez bankasının almasıdır. Merkez bankası bu tahvilleri satın almak için gerekli parayı banknot matbaasından karşılar. Yani para basar. Bütçe açıklarının senyoraj geliri ile finanse edilmesi de deniliyor buna. Senyoraj, para basma hakkı kullanılarak satın alınan reel mal ve hizmet miktarıdır. Devlet aslında merkez bankasına para bastırarak gelir elde etmiş olur. Fakat bunun bedeli yüksektir. Çünkü bütçe açıklarının finanse edilmesi için parasal genişlemeye gidilmesi yüksek enflasyonun başlıca nedenidir.

Makro İhtiyati Politika

Girişte de belirtildiği gibi 2008 küresel finans krizi sonrasında ortaya çıkan yeni bir politika olan makro ihtiyati politikanın amacı finansal sistemin istikrarını sağlamak. Finansal istikrarın göz ardı edilmesinin orta ve uzun vadede makroekonomik istikrar ve fiyat istikrarı üzerinde olumsuz bir etkisi var. Bu nedenle önemli. Makroekonomik istikrar açısından bakarsak genişleme ve daralma dönemlerinde finansal sistemin farklı etkileri var. Daralma ya da durgunluk dönemlerinde sorun bizatihi finansal kesimden kaynaklanabilir. Burada ortaya çıkan sorunlar önce üretimin düşmesine neden olur. Firmaların finansman yapısı üzerinden etkilerini gösteren finansal kriz mevcut üretimin azalmasına etki ederken yatırım planlarının da iptal edilmesine neden olur. Ekonomideki kötüye gidiş hem gelir kayıpları hem de kötümser beklentiler yaratır. Harcamalar yani toplam talep düşer. Çünkü geleceğe dair bir belirsizlik vardır ve tedbirli davranmak gerekir. Bu nedenle toplam talep ve toplam arz eğrilerinin sola kaydığı ve ekonominin potansiyel altına düştüğü bir döneme girilir. Bu dönemden çıkış için genişlemeci iktisat politikası kullanılacaktır. Fakat finansal sistemin çökmesi iktisat politikasının da elini kolunu bağlar. Para politikasının faiz aracı etkinliğini kaybeder. Bunun nedeni parasal aktarım mekanizmasının finansal sistem üzerinden çalışmasıdır. Finansal krizler kamu bütçesinde de ciddi bozulmalar yaratır. Bu durumda genişlemeci bir maliye politikası uygulama imkanı giderek kısıtlanır. Demek oluyor ki ekonominin toparlanması uzun sürecek ya da toparlanmanın uzun dönemde yüksek bir maliyeti olacak. İşte bu nedenle finansal istikrarı sağlamak önemli. Yani bir yerde ihtiyatlı davranmak ve finansal sistemde sorun çıkmasına müsaade etmemek lazım. Bedeli ağır oluyor.

Makro İhtiyati Politikanın Amaçları

Finansal sistemde yaşanan problemlerin finansal aracılık faaliyetlerini büyük oranda kesintiye uğratması ve reel ekonomi üzerindeki olumsuz sonuçları sistemik risk olarak adlandırılır. Makro ihtiyati politikaların amacı, sistemik riskin finansal sistem ve ekonomi üzerindeki etkilerini sınırlamaktır. Üç temel amacı vardır:

- Sistemik şokların finans sistemine etkilerini sınırlayarak ekonomiye kredi akışının sürmesini sağlamak. Nitekim kredi akışı kesilince ilk etki üretim kesiminde ortaya çıkar. Sonrasında harcamalar da olumsuz etkilenir.
- Sistemin fon kaynağı yapısını sürdürülebilir hâle getirmek. Örneğin bir bankanın düşük fon yapısına sahip olup yüksek kredi kullandırması çok arzu edilen bir durum değildir. Fakat, büyüme dönemlerinde kâr hırsıyla yüksek gelir elde etmek için bunu yapabiliyor. Yurt içinden fon bulamadığında yurt dışına yöneliyor. O zaman da kur riskini sırtına alıyor. Kur artınca borcu artacak. O zaman da bilanço bozulacak. Bunu çözemeyecek bir duruma gelmesi de iflas anlamına gelir. Bir de vade uyumsuzluğu sorunu vardır ki kısa vade borçlanıp uzun vadeli kredi kullandırılırsa bir yerden sonra bilanço yine bozulacaktır.
- Finansal kurumların birbirlerine olan bağımlılığını zayıflatarak bir kurumdan diğerine sıçrayacak sorunları kontrol etmek. Bu sorunlar sistemin kırılganlığını artıracağı için denetlenmeli ve engellenmeli. Basitçe açıklayacak olursak finansal kurumlar sahip oldukları finansal varlıklar üzerinden birbirlerinin bilançolarını etkileyebiliyor. Bir finansal kurumun elindeki finansal varlıkta ortaya çıkan sıkıntı bu varlığı başka şekilde paketleyip sattığı diğer finansal kurumun bilançosunu da bozuyor. Böylelikle bir domino etkisi ortaya çıkıyor ve sistemi olumsuz etkileyebiliyor.

Makro İhtiyati Politikanın Uygulanması

Makro ihtiyati politikalar diğer iktisat politikası alanları ile etkileşim içindedir. Finans sektöründe sistemik riskleri azaltmaya yönelik bir makro ihtiyati politikanın etkileri, para politikası ve maliye politikasının uygulanmasında değişiklik yaratabilir. Örneğin bankaların sermaye yeterliliklerinin artırılmasına yönelik bir politika bankacılık sisteminde istikrarı sağlama amacıyla uygulanmaya başlanabilir. Bu politika bankaların daha az kredi kullandırmalarına neden olacak, tüketim ve yatırım harcamaları da bundan etkilenecek ve düşecektir. Toplam talebin azalması nedeniyle para ve maliye politikasının mevcut duruşlarını değiştirmeleri gerekecektir.

Para ve maliye politikasının da makro ihtiyati politika üzerinde etkisi vardır. Para politikasının zorunlu karşılık oranlarında yapacağı değişiklikler ile bankaların davranışlarını etkileme imkânına sahip. Ya da kamunun borçlanma stratejisini değiştirmesi de bankaların bilanço yapısı üzerinde etki gösterir. Bu nedenle diğer politikaların etkisiyle finans sektörünün yapısı değişebilir.

Politikalar arasındaki karşılıklı etkileşimin yüksek olmasının nedeni finansal sistemdir. Para ve maliye politikası kararları finansal sistem üzerinden gerçekleşirken, makro ihtiyati politika finansal sistemin işleyişine odaklanarak işini yapar. Bu nedenle iktisat politikasının alt politikaları birbiriyle etkileşim hâlindedir; özellikle para politikası ve makro ihtiyati politika. Bunun dikkate alınarak politikaların oluşturulması gereklidir. Merkez bankalarına iki görevin verilmesinin nedeni de budur aslında. Merkez bankalarının, bağımsız, likiditenin son kaynağı olma, ödeme sistemlerinden sorumlu olma gibi özellikleri vardır. Ayrıca merkez bankaları para politikası ve finansal piyasalar ile reel ekonomi arasındaki ilişkilerde deneyime sahiptir. Bu nedenle merkez bankalarının küresel finans krizi sonrası iki temel sorumluluğu bulunuyor: Fiyat istikrarı ve finansal istikrar.

Yaşamla İlişkilendir

Aşağıda TCMB'nin politika faiziyle ilgili kararını kamuoyuna duyuran para politikası kurulu toplantı özeti yer alıyor.

TCMB Para Politikası Kurulu Kararı

24 Ekim 2019, Sayı: 2019-42

Toplantıya Katılan Kurul Üyeleri

Murat Uysal (Başkan), Murat Çetinkaya, Ömer Duman, Uğur Namık Küçük, Oğuzhan Özbaş, Emrah Şener, Abdullah Yavaş.

Para Politikası Kurulu (Kurul), politika faizi olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranının yüzde 16,50'den yüzde 14'e indirilmesine karar vermiştir.

Son dönemde edinilen veriler iktisadi faaliyetteki ılımlı toparlanma eğiliminin devam ettiğini göstermektedir. Öncü göstergeler iktisadi faaliyetin sektörel yayılımındaki iyileşmenin devam ettiğine işaret etmekle birlikte yatırımlar zayıf seyrini sürdürmektedir. Sanayi üretimi, son aylarda resmi tatillerle ilişkili çalışma günü etkilerine bağlı olarak yüksek bir oynaklık sergilemekle birlikte, ana eğilim itibarıyla ılımlı artışını korumaktadır. Rekabet gücündeki gelişmelerin olumlu etkisi sürerken küresel büyüme görünümündeki zayıflama dış talebi kısmen yavaşlatmaktadır. Önümüzdeki dönemde net ihracatın büyümeye katkısının azalarak da olsa süreceği, enflasyondaki düşüş eğilimi ve finansal koşullardaki iyileşmeyle birlikte ekonomideki kademeli toparlanmanın devam edeceği öngörülmektedir. Son dönemde büyüme kompozisyonunun etkisiyle belirgin bir iyileşme kaydeden cari işlemler dengesinin önümüzdeki dönemde ılımlı bir seyir izlemesi beklenmektedir.

Yakın dönemde küresel iktisadi faaliyetteki zayıf seyir ve enflasyona dair aşağı yönlü riskler

belirginleşirken gelişmiş ülke merkez bankaları para politikaları genişleyici yönde şekillenmektedir. Bu durum gelişmekte olan ülke finansal varlıklarına yönelik talebi ve risk iştahını desteklemekle birlikte, korumacılık önlemlerinin ve küresel ekonomi politikalarına dair diğer belirsizliklerin gerek sermaye akımları gerekse dış ticaret kanalıyla oluşturabileceği etkiler yakından takip edilmektedir.

Enflasyon görünümündeki iyileşme devam etmektedir. Türk lirasındaki istikrarlı seyrin yanı sıra enflasyon beklentilerindeki iyileşme ve ılımlı iç talep koşulları çekirdek enflasyon göstergelerindeki düşüşte belirleyici olmuştur. Eylül ayında tüketici enflasyonu güçlü baz etkisiyle de birlikte özellikle temel mal ve gıda gruplarının katkısıyla belirgin bir düşüş sergilemiştir. İç talep gelişmeleri ve parasal sıkılık düzeyi enflasyondaki düşüşü desteklemektedir. Enflasyonun ana eğilimine dair göstergeler, arz yönlü faktörler ve ithalat fiyatları enflasyon görünümünü olumlu etkilemektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak, güncel tahminler yılsonu itibarıyla enflasyonun Temmuz Enflasyon Raporu'nda verilen öngörülerin belirgin olarak altında kalabileceğine işaret etmektedir. Bu çerçevede Kurul, enflasyon görünümünü etkileyen tüm unsurları dikkate alarak, politika faizinin 250 baz puan indirilmesine karar vermiştir. Gelinen noktada, mevcut para politikası duruşunun hedeflenen dezenflasyon patikasıyla büyük ölçüde uyumlu olduğu değerlendirilmektedir.

Kurul, enflasyondaki düşüş sürecinin devamlılığının, ülke risk priminin gerilemesi, uzun vadeli faizlerin aşağı gelmesi ve ekonomideki toparlanmanın güç kazanması açısından büyük önem taşıdığını değerlendirmektedir. Enflasyondaki düşüşün hedeflenen patika ile uyumlu şekilde gerçekleşmesi için para politikasındaki temkinli duruşun sürdürülmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, parasal sıkılığın düzeyi ana eğilime dair göstergeler dikkate alınarak enflasyondaki düşüşün sürekliliğini sağlayacak şekilde belirlenecektir. Merkez Bankası fiyat istikrarı ve finansal istikrar amaçları doğrultusunda elindeki bütün araçları kullanmaya devam edecektir.

Açıklanacak her türlü yeni verinin ve haberin Kurul'un geleceğe yönelik politika duruşunu değiştirmesine neden olabileceği önemle vurgulanmalıdır.

Para Politikası Kurulu Toplantı Özeti beş iş günü içinde yayımlanacaktır.

Öğrenme Çıktısı

4 Para politikasını amaç, araç ve etkilerini açıklayabilme
5 Maliye politikasının amaç, araç ve etkilerini açıklayabilme
6 Makro ihtiyati politikaların amaç, araç ve etkilerini açıklayabilme

Araştır 3

Enflasyon hedeflemesi rejiminin Türkiye'de uygulanışını araştırın.

İlişkilendir

Enflasyon hedeflemeleri ve gerçekleşmeler ile iktisat politikasının etkinliğini ilişkilendirin.

Anlat/Paylaş

İktisat politikasının bir bütün olarak nasıl işlediğini anlatın.

1 Ekonomide fiyat mekanizmasının etkinliğini açıklayabilme

Ekonominin Kendi Kendini Düzeltme Mekanizması

Ekonominin uzun dönem dengesinden sapması, etkisini fiyat düzeyi üzerinde gösterir. Bu etkinin yönü, çıktı açığının toplam arz şokundan mı yoksa toplam talep şokundan mı kaynaklandığına göre değişir. Pozitif çıktı açığı sonucu artan fiyatlar enflasyon beklentilerini de artırır. Bu etki, toplam arz eğrisinin yukarı kaymasına ve ekonominin daha yüksek bir fiyat düzeyinde tekrardan potansiyel düzeyine dönmesine neden olur. Negatif çıktı açığı durumunda ise fiyatlardaki ve enflasyon beklentilerindeki düşmenin etkisiyle, toplam arz eğrisi sağa kayar ve ekonominin uzun dönem dengesi daha düşük bir fiyat düzeyinde yeniden sağlanır. Ekonominin tekrardan uzun dönem dengesine dönmesi kendi kendini düzeltmesidir. Bu düzeltmenin ne kadar sürede gerçekleşeceği, çıktı açıklarının büyüklüğüne ve fiyat mekanizmasının ne kadar etkin işlediğine bağlıdır.

2 Talep şoklarında iktisat politikasının etkilerini açıklayabilme

3 Fiyat şoklarında iktisat politikasının etkilerini açıklayabilme

İktisat Politikasının Gerekliliği

Ekonomide ortaya çıkan talep şoklarının etkisi, şokun türüne bağlıdır. Pozitif talep şokları sonucu toplam talep ve üretim artar. Bu aynı zamanda fiyat düzeyinin de yükselmesine neden olur. İktisat politikasının toplam talebi azaltacak şekilde uygulanması sonucunda hem fiyatlar düşer hem de ekonomi uzun dönem dengesine geri döner. Negatif talep şokları ise toplam talebin ve üretimin azalmasına neden olur. Bu durumda fiyat düzeyi de düşer. Toplam talebi canlandırmaya dönük bir iktisat politikası, hem enflasyonun denge düzeyine hem de ekonominin uzun dönem dengesine dönmesini sağlar.

Fiyat şokları, üretim maliyetlerinde ya da enflasyon beklentilerinde artışların sonucunda ortaya çıkar. Bu durumda toplam arz eğrisi yukarı kayar. Fiyat düzeyi yükselir, üretim ise geriler. İktisat politikasının önünde iki seçenek vardır: Fiyatları düşürmek ya da üretimi artırmak. Ancak ikisi aynı anda gerçekleşemez. Fiyatları eski düzeyine döndürmeye çalışan bir politika üretimin daha da azalmasına neden olur. Üretimi artırmak için bir politika uygulandığında ise fiyatlar daha da artar.

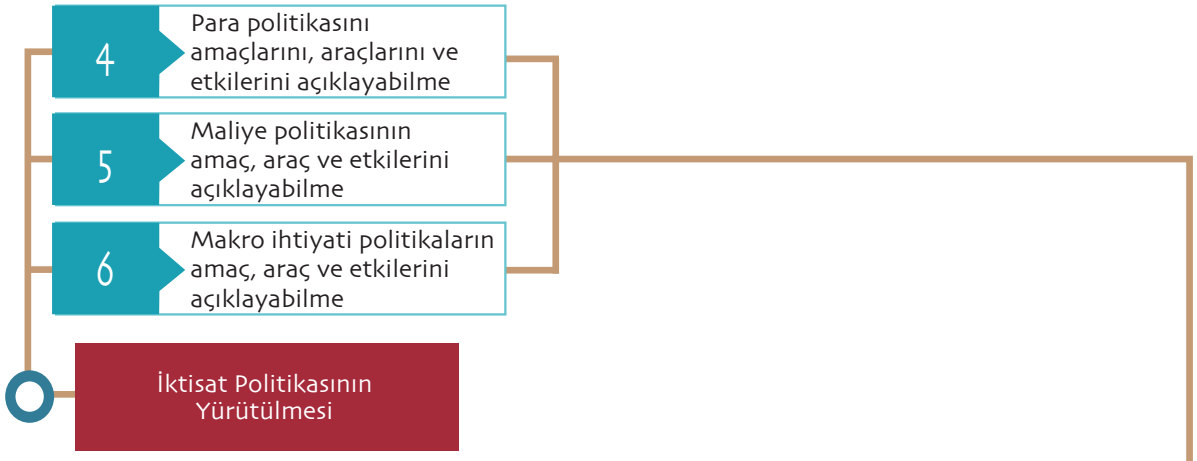

İktisat politikası çerçevesi üç alt politikadan oluşur. Para politikası, fiyat istikrarı odaklı yürütülür. Maliye politikası, toplam talep üzerinde baskı oluşturmayacak bir harcama disiplini sağlamaya çalışır. Bununla birlikte bütçe açığının artmaması ve sürdürülebilir bir şekilde finanse edilmesi de maliye politikasının önceliklerinden biridir. Uzun dönemde ekonominin potansiyelini olumlu etkileyecek kamu harcamaları yapılması da maliye politikasının uzun dönemde etkili bir politika olduğunu gösterir. Makro ihtiyati politikalar ise finansal sistemin istikrarlı bir şekilde işleyişini sağlamaktan sorumludur.

İktisat politikası yürütülmesinde en etkili kurum merkez bankasıdır. Merkez bankası, politika aracı olan kısa vadeli faiz oranıyla finansal sistem üzerinden toplam talebi kontrol eder. Bu sayede temel amacı olan fiyat istikrarını sağlamaya çalışır. Finansal sistemin istikrarı da yine merkez bankasının sorumluluğundadır. Genişleme dönemlerinde finansal sistemin kontrolsüz bir şekilde büyümesi, sonrası için ekonomide riskler yaratabilir. Merkez bankası bu risklerin ortaya çıkmasını engellemeye çalışır.

1 Genişlemeci açığa sahip bir ekonominin uzun dönem dengesine dönmesi için aşağıdakilerden hangisi **gerçekleşmez?**

A. Enflasyon beklentileri artar
B. Fiyatlar artar
C. Harcamalar azalır
D. Üretim azalır
E. Fiyatlar düşer

2 Daralmacı açığa sahip bir ekonominin uzun dönem dengesine dönmesi için aşağıdakilerden hangisi **gerçekleşmez?**

A. Fiyatlar düşer
B. Enflasyon beklentileri artar
C. Enflasyon beklentileri düşer
D. Harcamalar artar
E. Üretim artar

3 Negatif bir talep şoku sonucunda aşağıdakilerden hangisi ortaya çıkar?

A. Fiyatlar yükselir
B. İşsizlik azalır
C. Üretim artar
D. Harcamalar azalır
E. Fiyatlar düşer

4 Pozitif bir talep şoku ortaya çıkan genişlemeci açık, ekonomi üzerinde hangi olumsuz etkiyi yaratır?

A. Fiyatlar yükselir
B. İşsizlik düşer
C. Harcamalar artar
D. Üretim artar
E. Fiyatlar düşer

5 Aşağıdakilerden hangisi pozitif enflasyon şokuna neden olur?

A. Petrol fiyatlarının yükselmesi
B. Ücretlerin düşmesi
C. Enflasyon beklentilerinin düşmesi
D. Döviz kurunun düşmesi
E. Harcamaların artması

6 Pozitif bir enflasyon şoku durumunda ekonomiyi potansiyel düzeyine döndürme amacına sahip bir politika aşağıdakilerden hangisine neden **olmaz?**

A. Harcamaların artmasına
B. Üretimin artmasına
C. İşsizliğin artmasına
D. Fiyatların artmasına
E. Çıktı açığının azalmasına

7 Politika yapıcıların ekonomi ile ilgili verileri elde ettikten sonra problemi tanımlamaları için geçen süre aşağıdakilerden hangisidir?

A. Veri gecikmesi
B. Teşhis gecikmesi
C. Düzenleme gecikmesi
D. Yürütme gecikmesi
E. Etkinlik gecikmesi

8 Aşağıdakilerden hangisi iktisat politikasının amaçları arasında **yer almaz?**

A. Fiyat istikrarını sağlamak
B. Ekonomik faaliyetlerde istikrarı sağlamak
C. İşsizliği doğal düzeyinde tutmak
D. Potansiyel büyüme hızını artırmak
E. Belirsizlikleri azaltmak

9 Parasal aktarım mekanizmasının hangi kanalı net ihracat üzerinde etkili olur?

A. Faiz kanalı
B. Varlık fiyatları kanalı
C. Döviz kuru kanalı
D. Beklentiler kanalı
E. Kredi kanalı

10 Mali baskınlık aşağıdakilerden hangisinin artması sonucu ortaya çıkar?

A. Para arzı
B. İşsizlik oranı
C. Kamu borcu
D. Enflasyon oranı
E. Büyüme oranı

1. E	Yanıtınız yanlış ise "Ekonomi Kendi Kendini Nasıl Düzeltir?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. B	Yanıtınız yanlış ise "Ekonomi Kendi Kendini Nasıl Düzeltir?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. E	Yanıtınız yanlış ise "Talep Şokları Karşısında İktisat Politikası Ne Yapar?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. A	Yanıtınız yanlış ise "Talep Şokları Karşısında İktisat Politikası Ne Yapar?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. A	Yanıtınız yanlış ise "Enflasyon Şokları Durumunda İktisat Politikası Ne Yapar?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. C	Yanıtınız yanlış ise "Enflasyon Şokları Durumunda İktisat Politikası Ne Yapar?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. B	Yanıtınız yanlış ise "İktisat Politikasının Etkinliği" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. D	Yanıtınız yanlış ise "İktisat Politikasının Amaçları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. C	Yanıtınız yanlış ise "Para Politikası Ekonomiyi Nasıl Etkiler?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. C	Yanıtınız yanlış ise "Kamu Borcunun Ekonomik Etkileri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

8 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Genişlemeci açık dönemlerinde artan üretim, ithalatın da artmasına neden olur. İthalatın ihracata oranla daha hızlı artması dış ticaret açığını artırır. Bunun temel nedeni, üretimde yüksek ithal ara malı kullanımıdır.

Araştır 2

Döviz kuru artışları enflasyon üzerinde iki kanaldan etkili olur. Üretimde kullanılan yüksek ara malı ve petrol gibi girdilerin fiyatının artması maliyetlerin artmasına neden olur. Üreticiler de bu artışı fiyatlarına yansıtır. Aynı zamanda ithal tüketim malı fiyatları da artar. Bu da doğrudan tüketici fiyat endeksinin artmasına neden olur. Kur artışı, enflasyon beklentilerinin de artmasına etki eder. Yüksek enflasyon beklentisi nedeniyle de fiyatlar artırılır.

Araştır 3

Enflasyon hedefleri Merkez Bankası ve Hükûmet tarafından üç yıllık bir dönemi kapsayacak şekilde birlikte belirlenir ve ilan edilir. Söz konusu hedeflere ulaşılmasında uygulanacak olan para politikası ve kullanılacak para politikası araçlarını Merkez Bankası belirler.

Enflasyon hedefinin 2 puan üstü ve altı, belirsizlik aralığı olarak belirlenir. Enflasyon belirsizlik aralığının dışında gerçekleşirse Merkez Bankasının hesap verme yükümlülüğü devreye girer ve kamuoyu bilgilendirilir.

Kaynakça

Acemoglu, D., Laibson, D. ve List, J. (2018). *Macroeconomics*, Global Edition, Pearson Education.

Case, K. E., Fair, R. C. ve Oster, S. M. (2017). *Principles of Macroeconomics*, 22th Edition, Pearson Education.

Frank, R. H., Bernanke, B. S., Antonovics, K. ve Heffetz, O. (2007). *Principles of Macroeconomics,* 6th Edition, McGraw-Hill Education.

Mankiw, N. G. (2017). *Principles of Macroeconomics*, 8th Editio, Cengage Learning.

Mishkin, F .S. (2015). *Macroeconomics: Policy and Practice*, 2nd Edition, Pearson Education.

O'Sullivan, A., Sheffrin, S. ve Perez, S. (2018). *Economics: Principles, Applications, and Tools*, 9th Edition, Pearson Education.

Özatay, F. (2013). *Parasal İktisat: Kuram ve Politika*, Genişletilmiş 3. Baskı, Efil Yayınevi, Ankara.

İnternet Kaynakları

TCMB Bülten (2014). Makro İhtiyati Politikalar ve Türkiye Uygulaması, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/9275f9d6-8c0b-4f7e-b275-c4461e4deb0e/BULTEN35.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-9275f9d6-8c0b-4f7e-b275-c4461e4deb0e-m3fB9EI (Erişim tarihi: 20.12.2019).

TCMB Para Politikası Kurulu Kararı, 2019-49. Faiz Oranlarına İlişkin Basın Duyurusu, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Basin/2019/DUY2019-49 (Erişim tarihi: 24.12.2019).

100 Soruda Merkez Bankacılığı (2019). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları,

https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2d9f2c1d-18eb-4124-8fd9-a4ea189a24ad/100+Soruda+TCMB+web.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2d9f2c1d-18eb-4124-8fd9-a4ea189a24ad-mR8fxaz (Erişim tarihi: 22.12.2019).